

**‘n Gesinsekologiese benadering tot die oordra van waardes
en waardeprioriteite onder bepaalde jong
Suid-Afrikaanse volwasse vroue**

deur

**MADELEINE HILDEGARDE BLIGNAULT
(NEË LOUW)**

Voorgelê ter vervulling van ‘n deel van die vereistes vir die graad

PHILOSOPHIAE DOCTOR

in

VERBRUIKERSWETENSKAP

in die

FAKULTEIT NATUUR- EN LANDBOUWETENSKAPPE

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

PRETORIA

**PROMOTOR: PROF DR PRISCILLA BOTHA
MEDE-PROMOTOR: PROF DR JOHAN B SCHOEMAN**

DESEMBER 2001

Opgedra aan my ouers, my man en kinders.
Van wie, met wie, tot wie.

Leer my sodat ek kan leer om ander te leer om te leer sodat hulle kan leer om...

BEDANKINGS

Ek wil graag die volgende persone en instansies bedank:

- Professor Priscilla Botha, die promotor, vir haar aanmoediging, geduld, simpatieke ondersteuning, bekwame leiding en besondere insig.
- Professor Johan Schoeman, die mede-promotor, vir sy waardevolle advies en vriendelike bereidwilligheid om by hierdie studie betrokke te raak.
- Die Universiteit van Pretoria asook die Randse Afrikaanse Universiteit vir die toekenning van beurse.
- Die deelnemers, kundiges en informante vir hulle betrokkeheid en waardevolle inligting.
- Johan, Hildegard en Annemie vir die hulp met die kontrolering van data.
- Johan en Nico-Jan vir die hulp met die visuele voorstellings.
- Wilhelm en Charl vir die hulp met die taalversorging.
- My vriende vir hulle aanmoediging en belangstelling. Besondere dank vir die belangstelling van die volgende persone: Ockert, Anzè, Jos, Estelle, Gawie, Esmè, Thys, Isabel, Charl, Sarie, Willem en Lizè.
- My selgemeente vir belangstelling en voorbidding.
- My ma vir haar hulp, vertroue en belangstelling.
- My gesin en familie vir hulle geduld, belangstelling, vertroue, liefde, aanmoediging en hulp. Dankie vir die voorreg om myself te kan wees.
- My Skepper, Verlosser en Vriend vir genade. Wat ek is, is net genade, wat ek het, is net geleen – dankie.

INHOUDSOPGAWE

	Bladsy
LYS VAN TABELLE	xiv
LYS VAN FIGURE	xx
LYS VAN BYLAES	xxii
SAMEVATTING	xxiii
SUMMARY	xxv
 HOOFSTUK 1: ORIËNTERING TOT DIE STUDIE	 1
1 INLEIDING	1
2 BELANG VAN HIERDIE STUDIE	2
3 PROBLEEMIDENTIFISERING	2
4 PROBLEEMSTELLINGS	3
5 KONSEPTUALISERING	3
5.1 Gesinsekologiese perspektief	4
5.2 Waardes	6
5.3 Kultuur en etniese groep	6
5.4 Gesin	6
5.4.1 Gesinstake en ontwikkelingstake	6
5.5 Jong volwassene	7
6 KONSEPTUELE RAAMWERK	7
7 DOEL VAN DIE ONDERSOEK	8
8. BENADERING TOT DIE STUDIE	8
8.1 Implementeringsmoontlikhede van die gesinsekologie perspektief	8
8.2 Interdisiplinêre benadering	9
9 NAVORSING EN NAVORSINGSBEVINDINGE VAN VERWANTE STUDIES	10
10 AANNAMES	12
11 SLOTOPMERKING EN AANBIEDING	12

DEEL I: TEORETIESE AGTERGROND

HOOFSTUK 2: WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE	13
1 INLEIDING	13
2 DEFINIËRING VAN WAARDES, WAARDE-ORIËNTASIES EN WAARDESISTEME	13
2.1 Definiëring van waardes	13
2.2 Definiëring van waarde-oriëntasies	14
2.3 Definiëring van waardesisteme	14
3 WESENSKENMERKE EN FUNKSIES VAN WAARDES	14
3.1 Mensgebonde en universeel	15
3.2 Konsepsies	16
3.3 Affektief, kognitief en konatief	16
3.4 Indirek waarneembaar	16
3.5 Keuse- en gedragbepalend	17
3.6 Kriterium	17
3.7 Veranderlikheid	18
3.8 Veelvuldigheid	18
3.9 Multidimensioneel	19
4. OORSPRONG EN ONTWIKKELING VAN WAARDES	19
4.1 Oorsprong	19
4.2 Horisontale en vertikale teorieë	20
4.2.1 Horisontale invloed as teorie	20
4.2.2 Vertikale invloed as teorie	20
4.3 Persoonlikheid en waardes	21
4.4 Die proses van waardevorming	22
4.4.1 Faktore wat waardevorming beïnvloed	23
5. VERWANTE KONSEPTE	25
5.1 Oortuigings	25
5.2 Beginsels	25
5.3 Norme	26
5.4 Gebruike	26
5.5 Doelstellings/Doelwitte/Doel	27
5.6 Behoeftes	28
5.7 Houdings	29
6. KLASSIFIKASIES VAN SOORTE WAARDES	30
6.1 Hattingh	30
6.2 Allport	33
6.3 Grobler	34
6.4 Joubert	34
6.5 Landman	35
6.6 Lofquist en Davies	35

6.7	Prince-Gibson en Schwartz	35
6.8	Rescher	36
6.9	Rokeach	36
6.10	Van der Ven	36

7.	SLOTOPMERKING	38

HOOFSTUK 3: DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES 39

1	INLEIDING	39
2	OMSKRYWING EN EIENSKAPPE VAN KULTUUR	39
2.1	Kultuuromskrywing	39
2.2	Eienskappe van kultuur	41
3	KULTUUR, GESINSEKOLOGIE EN WAARDES	42
4	OORDRA VAN KULTUUR	43
4.1	Oordra van kultuur binne 'n kultuurgroep	43
4.2	Akkulturasie	44
4.2.1	Segall se akkulturasiemodel	44
4.2.2	Els se akkulturasiemodel	46
4.2.3	Kim se akkulturasiemodel	48
4.2.4	Pratte se akkulturasiemodel	48
4.3	Invloede op die akkulturasieproses	49
4.3.1	Faktore wat akkulturasie bevorder	49
4.3.2	Faktore wat akkulturasie strem	50
4.4	Gevolge van kultuurkontak	50
4.5	Kultuurverskille	51
5	SLOTOPMERKING	51

HOOFSTUK 4: DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES 52

1	INLEIDING	52
2	OMSKRYWING VAN DIE GESIN	52
3	KLASSIFIKASIES VAN GESINSTIPES BINNE DIE GESINSEKOLOGIE	54
3.1	Konvensionele gesinne	54
3.2	Onkonvensionele gesinne	55
4	GESIN BINNE DIE GESINSEKOLOGIESE TERREINE	56

5	GESINSFUNKSIONERING BINNE DIE GESINSEKOLOGIE	58
5.1	Gesinstake	58
5.2	Gesinsrolle	61
6	SLOTOPMERKING	63
HOOFSTUK 5: DIE JONG VOLWASSENE		64
1	INLEIDING	64
2	OMSKRYWING VAN DIE JONG VOLWASSENE	64
3	TEORIEË, MODELLE EN PERSPEKTIEWE VAN ONTWIKKELING	65
3.1	Kohlberg se teorie	65
3.2	Perry se teorie	68
3.3	Keniston se teorie	69
3.4	Duvall en Miller se ontwikkelingstake	70
3.5	Havighurst se ontwikkelingstake	71
3.6	Perun en Bielby se model	72
3.7	Baltes se perspektief	73
3.8	Leerteorieë	74
4	FASETTE VAN DIE JONG VOLWASSENE	75
4.1	Interne fasette	76
4.1.1	Biologiese faset	76
4.1.2	Intrapsigiese faset	77
4.2	Eksterne fasette	78
4.2.1	Interpersoonlike faset	78
4.2.2	Omgewingsfasette	79
4.2.3	Metafisiese faset	79
5	SLOTOPMERKING	80
DEEL II: NAVORSINGSMETODOLOGIE EN DIE INSAMELING VAN NAVORSINGSBEWYSE		
HOOFSTUK 6: NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES		81
1	INLEIDING	81
2	PROBLEMATIEK VAN WAARDES	82
3	NAVORSINGSONTWERP	83
3.1.1	Keuse van paradigmas	83

3.2	Kombinasie van paradigmas en navorsingstyle	84
3.3	Die ondersoekgroep	85
3.3.1	Aspekte van die ondersoekgroep en teikenpopulasie	85
3.3.2	Bepaling van die teikenpopulasie	85
3.3.3	Bepaling van steekproewe	86
3.4	Doelwitte, data-insamelingstegnieke en steekproefgrootte	87
3.5	Die navorser	88
3.5.1	Etiese reëls	88
3.6	Voorbereiding vir die studie	90
3.7	Voorlegging van die navorsingsontwerp	91
3.8	Bepaling van die leefwêreld van die jong volwassene	91
3.9	Ontwikkeling vandata-insamelingstegnieke	92
3.9.1	Demografiese vraelys	92
3.9.2	Data-insamelingstegnieke om waardeprioriteite te bepaal	93
3.9.3	Data-insamelingstegnieke om die oordra van waardes ten bepaal	95
3.9.4	Die oordra van waardes by Afrikaanssprekende Blankes en Tswanas	96
3.10	Die insameling, suiwering, verwerking en redusering van data	96
3.10.1	Loodsstudie en data-insameling	97
3.10.2	Data-suiwering en eerste dataverwerking	97
3.10.3	Data-redusering tot meervoudige gevallestudie	100
3.10.4	Verifiëring van data	100
3.10.5	Individuele onderhoude: Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes	101
3.11	Finale data-ontleding	103
4	OBJEKIWITEIT, GELDIGHEID EN BETROUBAARHEID	105
5	KRUISVALIDASIE	105
6	SLOTOPMERKINGS	106

DEEL III: NAVORSINGSGETUIENISSE, BESPREKING EN GEVOLGTREKKINGS

HOOFSTUK 7:	‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS	107
1	INLEIDING	107
2	ETNIESE- EN OUDERDOMSVERSPREIDING	107
3	HUWELIKSTATUS	108
3.1	Uitstel van huwelike	109
3.1.1	Die belangrikheid van ‘n beroep (beroepswaardes)	109
3.1.2	Die behoefte aan die vestiging van ‘n eie indentiteit (selfwaarde)	109
3.1.3	Die verhoogde lewenskoste	110
3.1.4	Die verantwoordelikhede tenoor die gesin van oorsprong	110

3.1.5	Die kulturele voorskrifte	110
3.1.6	Aanvaarbare gedrag	111
3.2	Werkende moeders	112
4	GELOOF	112
5	GESIN VAN OORSPRONG	112
5.1	Gesinsamestelling	113
5.2	Opvoedingspeil van gesinshoof	115
5.3	Opvoedingstyl	116
5.4	Woongebiede	116
5.5	Woonarea	117
5.5.1	Swart inheemse etniese groepe en Kleurlinge	118
5.5.2	Blanke Afrikaans- en Engelssprekendes	121
5.5.3	Indiërs	122
5.6	Gevolgtrekking	123
6	KONTEKSTUELE ANALISE EN GEVOLGTREKKING	123
7	SLOTOPMERKING	128
HOOFSTUK 8: WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENE: RESULTATE EN BESPREKING		129
1	INLEIDING	129
2	WAARDEPRIORITEITE	130
3	RELIGIEUSE WAARDES	134
3.1	Geloof en geloofsverskille	136
3.2	Die belangrikheid van die religieuse waarde	138
3.3	Faktore wat die belangrikheid van religieuse waardes beïnvloed	138
3.3.1	Kulturele konteks	138
3.3.2	Hedendaagse tydsgees en algemene klimaat	139
3.3.3	Persoonlike omstandighede	140
3.3.4	Die ontwikkeling van die individu	140
3.3.5	Uniekheid van die individu	140
3.3.6	Religieuse dimensies	141
4	BEROEPSWAARDES	141
4.1	Die belangrikheid van beroepswaardes	143
4.2	Faktore wat die belangrikheid van beroepswaardes beïnvloed	144
4.2.1	Omstandighede van die jong volwassene	144
4.2.2	Persoonlikheidsamestelling	144
4.2.3	Die rol van die gemeenskap	145

5	LIGGAAMLKE WAARDES	145
5.1	Die belangrikheid van liggaamlike waardes	147
5.2	Faktore wat die belangrikheid van liggaamlike waardes beïnvloed	147
5.2.1	Algemene agtergrond van die jong volwassene	147
5.2.2	Unieke samestelling en spesifieke ervarings van die individu	148
6	VERHOUDINGSWAARDES	149
6.1	Belangrikheid van verhoudingswaardes	151
6.2	Faktore wat die belangrikheid van verhoudingswaardes beïnvloed	151
6.2.1	Die gesinsekologiese waardeterreine	151
6.2.2	Groepe en verhoudings	153
6.2.3	Uniekheid van die individu	155
7	LEWENSWAARDES	156
7.1	Die belangrikheid van lewenswaardes	158
7.2	Faktore wat die belangrikheid van lewenswaardes beïnvloed	158
7.2.1	Sosio-kulturele en sosio-ekonomiese agtergrond	159
7.2.2	Die huidige situasie	160
7.2.3	Die belangrikheid van die opwaarste sosiale mobiliteit	160
8	VEILIGHEIDSWAARDES	160
8.1	Die belangrikheid van veiligheidswaardes	162
8.2	Faktore wat die belangrikheid van veiligheidswaardes beïnvloed	162
8.2.1	Huidige situasie in Suid-Afrika	162
8.2.2	Unieke samestelling van die persoon	163
9	INTELLEKTUELE WAARDES	163
9.1	Die belangrikheid van intellektuele waardes	165
9.2	Faktore wat die belangrikheid van intellektuele waardes beïnvloed	165
9.2.1	Behoeftes, ervarings, waardes en doelwitte	165
9.2.2	Persepsies, geleenthede en stimulasie	165
9.2.3	Omgewingstimuli	166
9.2.4	Die uniekheid van die individu	166
10	MORELE WAARDES	167
10.1	Die belangrikheid van morele waardes	168
10.2	Faktore wat die belangrikheid van morele waardes beïnvloed	168
10.2.1	Hedendaagse bedreiging	168
10.2.2	Kulturele gebruike	169
10.2.3	Die individu en die hedendaagse samelewingsklimaat in Suid-Afrika	169
10.2.4	Inkongruensie	170
11	SELFWAARDES	170
11.1	Die belangrikheid van selfwaardes	171
11.2	Faktore wat die belangrikheid van selfwaardes beïnvloed	172
11.2.1	Die uniekheid van die persoon	172
11.2.2	Realisme	172

12	GEMOEDSWAARDES	174
12.1	Die belangrikheid van gemoedswaardes	175
12.2	Faktore wat die belangrikheid van gemoedswaardes beïnvloed	176
12.2.1	Gesinsekologiese terreine en etnisiteit	176
12.2.2	Persoonlikhede	177
13	EKONOMIESE WAARDES	177
13.1	Die belangrikheid van ekonomiese waardes	178
13.2	Faktore wat die belangrikheid van ekonomiese waardes beïnvloed	179
13.2.1	Die eienskappe van die gesin van oorsprong	179
13.2.2	Persoonlike ervarings en die heersende ekonomiese klimaat	180
13.2.3	Lewensfase	180
14	TYD-RUIMTELIKE WAARDES	180
14.1	Die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes	182
14.2	Faktore wat die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes beïnvloed	182
14.2.1	Sosio-ekonomiese faktore	182
14.2.2	Behoeftes en doelwitte	183
15	REGSWAARDES	183
15.1	Die belangrikheid van regswaardes	185
15.2	Faktore wat die belangrikheid van regswaardes beïnvloed	185
15.2.1	Hedendaagse persepsies	185
15.2.2	Ervarings en die uniekheid van die individu	186
16	OMGEWINGS-/NATUURWAARDES	186
16.1	Die belangrikheid van omgewings-/natuurwaardes	188
16.2	Faktore wat die belangrikheid van omgewings-/natuurwaardes beïnvloed	188
16.2.1	Bewustheid en betrokkenheid	188
16.2.2	Afhanklikheid en bestuur	189
17	KULTURELE WAARDES	189
17.1	Die belangrikheid van kulturele waardes	191
17.2	Faktore wat die belangrikheid van kulturele waardes beïnvloed	191
17.2.1	Etnisiteit	192
17.2.2	Die hedendaagse samelewing as konteks	192
18	ONTSPANNINGSWAARDES	193
18.1	Die belangrikheid van ontspanningswaardes	194
18.2	Faktore wat die belangrikheid van ontspanningswaardes beïnvloed	195
18.2.1	Verskillende vorms van ontspanning	195
18.2.2	Sosio-ekonomiese en kulturele agtergrond	195
18.2.3	Uniekheid van die individu	196
19	ESTETIESE WAARDES	196
19.1	Die belangrikheid van estetiese waardes	197
19.2	Faktore wat die belangrikheid van estetiese waardes beïnvloed	198
19.2.1	Bewustheid, belangstelling en betrokkenheid	198

19.2.2	Kultuurverbondenheid	198
19.2.3	Noodsaaklikheid	198
20	NASIONALE WAARDES	199
20.1	Die belangrikheid van nasionale waardes	201
20.2	Faktore wat die belangrikheid van nasionale waardes kan beïnvloed	201
20.2.1	Identifikasie en ervaring van nasionalisme	201
20.2.2	Persepsies	202
20.2.3	Behoeftes	202
20.2.4	Uniekheid van die individu	202
20.2.5	Hedendaagse tendense	202
21	OUTORITEITSWAARDES	203
21.1	Die belangrikheid van outoriteitswaardes	204
21.2	Faktore wat die belangrikheid van outoriteitswaardes beïnvloed	205
21.2.1	Style	205
21.2.2	Voordele en behoeftes	205
21.2.3	Vrees	205
21.2.4	Uniekheid van die individu	206
22	POLITIEKE WAARDES	206
22.1	Die belangrikheid van politieke waardes	207
22.2	Faktore wat die belangrikheid van politieke waardes beïnvloed	208
22.2.1	Voordele en behoeftes	208
22.2.2	Waardesisteem	208
22.2.3	Hedendaagse tendense en onbetrokkenheid	209
23	SLOTOPMERKING	209
HOOFSTUK 9: DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING		210
1	INLEIDING	210
2	BESPREKING VAN TABELLE	215
2.1	Tabel 9.1: draers van waardes	215
2.1.1	Moeders	215
2.1.2	Vaders	215
2.1.3	Gesin	215
2.1.4	Ouma	216
2.1.5	Familie	216
2.1.6	Skool en kerk	216
2.1.7	Vriende, media en rolmodelle	216
2.1.8	Self	217
2.1.9	Onsekerhede	217
2.2	Tabel 9.2: prominente waardeterreine	217
2.2.1	Verhoudingswaardes	217

2.2.2	Selfwaardes	218
2.2.3	Morele waardes	219
2.2.4	Intellektuele en beroepswaardes	219
2.2.5	Religieuse waardes	219
2.2.6	Gemoedswaardes	220
2.2.7	Kultuurwaardes	220
2.3	Tabel 9.3: etnisiteit	220
3	RESULTATE EN BESPREKING VAN DIE INDIVIDUELE ONDERHOUDE	221
3.1	Voorsiening van 'n woning	221
3.2	Voedselvoorsiening	223
3.3	Klerevoorsiening en -versorging	225
3.4	Voorsiening in gesondheid	227
3.5	Gesinsverbondenheid	228
3.6	Ekonomiese voorsiening	230
3.7	Die toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite	231
3.8	Werksverdeling in terme van ondersteuning	233
3.9	Inkorporering en losmaking	235
3.10	Samelewings- en gemeenskapsbetrokkenheid	236
3.11	Die natuurlike omgewing	237
3.12	Waardeontwikkeling en –handhawing	239
3.13	Doelwitte	240
3.14	Sosialisering	242
3.15	Rolverdeling	244
3.16	Interaksie en kommunikasie	246
3.17	Liefde	247
3.18	Seksualiteit	248
4	GEVOLGTREKKING	249
4.1	Gedragspatrone in die oordra van waardes	249
4.2	Gesinsekologiese waardeterreine	251
4.3	Ontwikkelingstake	252
5	SLOTOPMERKING	255
HOOFSTUK 10: INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS		256
1	INLEIDING	256
2	WAARDEPRIORITEITE	256
2.1	Gedragspatrone	257
2.1.1	Gesinsekologiese kernwaardeterreine	257
2.1.2	Perifere gesinsekologiese waardeterreine	261
2.2	Funksionering op die eksterne en interne fasette	264
2.2.1	Invloede op die gesinsekologiese waardeterreine	264

2.2.2	Dryf- en beperkende kragte	265
2.2.3	Fases van afhanklikheid	266
2.3	Waardeprioriteite binne bepaalde kontekste	267
2.3.1	Die situasie	267
2.3.2	Kulturele konteks	268
2.3.3	Waardeprioriteite binne 'n teoretiese benadering vir kontekste	279
2.3.4	Teorie van gedragsmoontlikhede	282
2.4	Waardeprioriteite en die wesenskenmerke van waardes	283
3	DIE OORDRA VAN WAARDES	284
3.1	Draers van waardes	284
3.2	Kontekste en die oordra van waardes	285
3.2.1	Gesinsamestelling	285
3.2.2	Kulturele gebruike en invloede	286
3.2.3	Betrokkenheid van gesinsekologiese terreine	287
3.2.4	Tegnologie en kommunikasie	287
3.2.5	Tydsgeregtheid	287
3.2.6	Individualisme versus kommunalisme	288
3.3	Faktore betrokke by die oordra en aanleer van waardes	288
3.4	Vorming van waardes	289
3.5	Waardevormingsproses as internalisering van waardes	291
3.5.1	Stadiums	292
3.5.2	Internaliseringsfaktore	293
4	METODOLOGIESE BYDRAE	295
5	TEORETIESE BYDRAE	296
6	IMPLIKASIES VAN HIERDIE STUDIE	297
6.1	Die mikrovlak	297
6.2	Die mesovlak	299
6.3	Die makrovlak	299
7	AANBEVELINGS VIR VERDERE STUDIE	301
8	SLOTOPMERKING	302
	LITERATUURVERWYSINGS	304
	BYLAE	331

LYS VAN TABELLE

	Bladsy
TABEL 2.1: OOREENKOMSTE TUSSEN KLASSIFIKASIES VAN WAARDES	37
TABEL 4.1: GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE EN BASIESE GESINTAKE VAN DUVAL EN MILLER (1985)	60
TABEL 4.2: VOORBEELD VAN DIE VERBAND TUSSEN GESINSFUNKSIES, GESINS- EN ONTWIKKELINGSTAKE EN DIE SENTRALE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE	61
TABEL 5.1: WAARDETERREINE EN DIE ONTWIKKELINGSTAKE VAN DUVAL EN MILLER (1985:54-59)	71
TABEL 6.1: PARADIGMAVERSILLE	83
TABEL 6.2: DOELWITTE, MEETTEGNIKE EN STEEKPROEFGROOTTE	87
TABEL 6.3: VORME VAN KRUISVALIDASIE IN HIERDIE STUDIE	106
TABEL 7.1: DIE OUDERDOMSVERSPREIDING VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP	107
TABEL 7.2: DIE HUWELIKSTATUS VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP	108
TABEL 7.3: DIE OPVOEDINGSPEIL VAN DIE GESINSHOOF VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP	115
TABEL 7.4: DIE WOONGEBIEDE VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP	117
TABEL 8.1: WAARDEPRIORITEITE BINNE 'N BEPAALDE KONTEKS SOOS AANGEDUI DEUR DIE TOTALE GROEP DEELNEMERS OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES: V38-137	132
TABEL 8.2: FREKWENSIES VAN VERWYSINGS NA WAARDETERREINE DEUR DIE GROEP DEELNEMERS: V192-207	133
TABEL 8.3: RELIGIEUSE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	134

TABEL 8.4: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE RELIGIEUSE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	135
TABEL 8.5: BEROEPSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	142
TABEL 8.6: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE BEROEPSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	142
TABEL 8.7: LIGGAAMLIKE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	145
TABEL 8.8: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE LIGGAAMLIKE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	146
TABEL 8.9: VERHOUDINGSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	149
TABEL 8.10: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN VERHOUDINGSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	150
TABEL 8.11: LEWENSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	157
TABEL 8.12: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN LEWENSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	157
TABEL 8.13: VEILIGHEIDSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	160
TABEL 8.14: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE VEILIGHEIDSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	161
TABEL 8.15: INTELLEKTUELE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	163
TABEL 8.16: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE INTELLEKTUELE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	164
TABEL 8.17: MORELE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	167

TABEL 8.18: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN MORELE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	167
TABEL 8.19: SELFWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	170
TABEL 8.20: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE SELFWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	171
TABEL 8.21: GEMOEDSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	174
TABEL 8.22: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE GEMOEDSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	175
TABEL 8.23: EKONOMIESE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	177
TABEL 8.24: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE EKONOMIESE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	178
TABEL 8.25: TYD-RUIMTELIKE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	181
TABEL 8.26: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE TYD-RUIMTELIKE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	181
TABEL 8.27: REGSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	184
TABEL 8.28: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE REGSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	184
TABEL 8.29: OMGEWINGS-/NATUUR WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	186
TABEL 8.30: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE OMGEWINGS-/NATUUR WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	187
TABEL 8.31: KULTURELE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	189

TABEL 8.32: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE KULTUURWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	190
TABEL 8.33: ONTSPANNINGSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	193
TABEL 8.34: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE ONTSPANNINGSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	194
TABEL 8.35: ESTETIESE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	196
TABEL 8.36: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE ESTETIESE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	197
TABEL 8.37: NASIONALE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	199
TABEL 8.38: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE NASIONALE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	200
TABEL 8.39: OUTORITEITSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	203
TABEL 8.40: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE OUTORITEITSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	204
TABEL 8.41: POLITIEKE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE	206
TABEL 8.42: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE POLITIEKE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	207
TABEL 9.1: DIE DRAERS VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE GESLOTE END VRAELYS	212
TABEL 9.2: DIE DRAERS VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE OOP-END VRAELYS	213
TABEL 9.3: DIE DRAERS VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE GESELEKTEERDE DEELNEMERS UIT DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE OOP-END VRAELYS	214

TABEL 9.4: DIE WONINGS VAN AFRIKAANSSPREKende BLANKES EN TSWANAS	221
TABEL 9.5: VOEDSELVOORSIENING VAN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS	223
TABEL 9.6: KLEREVOORSIENING EN –VERSORGING VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS	225
TABEL 9.7: VOORSIENING IN GESONDHEID VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS	227
TABEL 9.8: GESINSVERBONDENHEID VAN TSWANAS EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES	228
TABEL 9.9: EKONOMIESE VOORSIENING VAN TSWANAS EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES	230
TABEL 9.10: DIE TOEKENNING VAN TYD, RUIMTE EN FASILITEITE BINNE DIE GESIN VAN DIE TSWANA EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES	231
TABEL 9.11: WERKSVERDELING IN DIE TSWANAS EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES SE GESINNE	233
TABEL 9.12: DIE INKORPORERING EN LOSMAKING VAN KINDERS IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	235
TABEL 9.13: SAMELEWINGS- EN GEMEENSKAPSBETROKKENHEID VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS	236
TABEL 9.14: DRAERS VAN DIE NATUURLIKE OMGEWINGSWAARDES SOOS AANGEDUI DEUR AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS	237
TABEL 9.15: WAARDEONTWIKKELING EN -HANDHAWING IN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	239
TABEL 9.16: DOELWITTE IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	240
TABEL 9.17: SOSIALISERING IN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	242
TABEL 9.18: ROLVERDELING IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	244

TABEL 9.19: DIE INTERAKSIE EN KOMMUNIKASIE IN DIE AFRIKAANSSPREKende BLANKE EN TSWANA GESINNE	246
TABEL 9.20: LIEFDE AS UITDRUKKINGSVORME IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	247
TABEL 9.21: SEKSUALITEIT IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE	248
TABEL 10.1: ALGEMENE WAARDEPRIORITEITE VAN DEELNEMERS	256

LYS VAN FIGURE

	Bladsy
FIGUUR 1.1: KONSEPTUELE RAAMWERK	7
FIGUUR 1.2: SEGMENT VAN KONSEPTUELE RAAMWERK	7
FIGUUR 2.1: VERGELYKING VAN TEORIEË OOR DIE EVALUASIEVERMOË AS DIE OORSPRONG VAN WAARDES	21
FIGUUR 3.1: DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR, WAARDES EN DIE GESINSEKOLOGIESE TERREINE	43
FIGUUR 3.2: AKKULTURASIEMODEL VAN SEGALL(1979:186)	45
FIGUUR 3.3: UITKOMSTE VOLGENS DIE AKKULTURASIEMODEL VAN SEGALL (1979:186)	46
FIGUUR 3.4: AKKULTURASIEMODEL VAN ELS (1993:42)	46
FIGUUR 3.5: KIM SE AKKULTURASIEMODEL (1995:178)	48
FIGUUR 3.6: AANGEPASDE KULTUUR ASSIMILASIEMODEL VAN PRATTE (1979)	49
FIGUUR 4.1: GESINSEKOLOGIESE MODEL VAN DEACON EN FIREBAUGH (1983:23)	57
FIGUUR 4.2: DIE WEDERSYDSE OORDRA VAN WAARDES TUSSEN DIE GESINSEKOLOGIE, GESIN EN INDIVIDUE	63
FIGUUR 5.1: MODEL VAN PERUN EN BIELBY (1980)	73
FIGUUR 6.1: KOMPLIMENTERENDE ROLLE VAN INTERPRETIEWE – EN EMPIRIES-ANALITIESE PARADIGMAS	84
FIGUUR 6.2: DIE WISSELWERKING TUSSEN OBJEKTIWITEIT, BETROUBAARHEID EN GELDIGHED	105
FIGUUR 7.1: KONTEKSTUELE INTERAFHANKLIKHEID VAN DIE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE	125
FIGUUR 7.2: HORIZONTALE KONTEKSTUELE SPIRAAL	127
FIGUUR 7.3: OPWAARTSE EN AFWAARTSE KONTEKSTUELE SPIRALE	128

FIGUUR 8.1: HIËRARGIE VAN DIE BELANGRIKSTE EN ONBELANGRIKSTE WAARDETERREINE	131
FIGUUR 9.1: DIE OORDRA VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE OOP-END VRAELYS	213
FIGUUR 10.1: KERNVERHOUDINGS	257
FIGUUR 10.2: INTERNE EN EKSTERNE INVLOEDE	264
FIGUUR 10.3: DIE INVLOED VAN DRYF- EN BEPERKENDE KRAGTE OP DIE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE	265
FIGUUR 10.4: FASES IN DIE ONTWIKKELING VAN AFHANKLIKHEID TOT ONAFHANKLIKHEID	266
FIGUUR 10.5: KONTEKSTUELE MODEL VIR GEDRAGSANALISE	281
FIGUUR 10.6: VOORSTELLING VAN DIE TEORIE VAN GEDRAGSMOONTLIKHEDE	282
FIGUUR 10.7: DIE WAARDEVORMINGSPROSES AS INTERNALISERINGSPROSES	291
FIGUUR 10.8: DIE ROL VAN WAARDES IN DIE VERBRUIKERSWETENSKAP	301

LYS VAN BYLAES

	Bladsy
BYLAAG A: DEKBRIEF	331
BYLAAG B: DEMOGRAFIESE VRAELYS	332
BYLAAG C: LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	333
BYLAAG D: STATISTIESE ONTLEDINGS VAN DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES	373
BYLAAG E: VRAELYS OM DIE BELANGRIKSTE EN ONBELANGRIKSTE WAARDES TE BEPAAL	377
BYLAAG F: BEPALING VAN WAARDEPRIORITEITE MET OOP-END VRAELYS	379
BYLAAG G: GESLOTE END VRAELYS OM DIE INVLOED VAN ANDER IN DIE OORDRA VAN WAARDES TE BEPAAL	380
BYLAAG H: OOP-END VRAELYS OM DIE INVLOED VAN ANDER IN DIE OORDRA VAN WAARDES TE BEPAAL	382
BYLAAG I: GESINSTAAKTEMAS EN RESULTATE VAN INDIVIDUELE ONDERHOUDE	383

OPSOMMING

**‘n Gesinsekologiese benadering tot die oordra van waardes en waardeprioriteite onder
bepaalde jong Suid-Afrikaanse volwasse vroue**

deur

**MADELEINE HILDEGARDE BLIGNAULT
(NEË LOUW)**

PROMOTOR	:	PROF DR PRISCILLA BOTHA
MEDE-PROMOTOR	:	PROF DR JOHAN B SCHOEMAN
DEPARTEMENT	:	VERBRUIKERSWETENSKAP
GRAAD	:	PHILOSOPHIAE DOCTOR in VERBRUIKERSWETENSKAP

Die doel van hierdie studie was om die waardeprioriteite van ‘n groep jong volwasse vroue vas te stel en die rol wat gesinslede in die oordrag van genoemde waardes speel te identifiseer binne ‘n gesinsekologiese perspektief.

Die literatuurstudie het die volgende behels:

- Die eienskappe, funksies en klassifikasies van waardes asook konsepte wat verwant aan waardes is.
- Die rol van kultuur in waardes.
- Die bydrae van strukture, rolle en funksies van die gesin in die ontwikkeling van ‘n sisteem van waardes.
- Die verskillende ontwikkelingsteorieë, wat verband hou met die ontwikkeling van waardes van die jong volwassene.

Kwalitatiewe en kwantitatiewe metodes en tegnieke is in hierdie studie gebruik. Kruisvalidasie, ‘n algemene beginsel om geldigheid te verhoog, is in verskillende stadiums van die studie toegepas.

‘n Demografiese vraelys is gekonstrueer om die sosiale demografiese profiel van die deelnemers te beskryf. ‘n Likert-tipe skaal en twee vraelyste is gekonstrueer om die waardeprioriteite van die twintig gesinsekologiese waardeterreine te bepaal. Die items van die Likert-tipe skaal is met verskillende lewenssituasies in verband gebring. Twee vraelyste, is ontwikkel om vas te stel watter gesinslede (onder andere) verantwoordelik was vir die oordrag van die twintig waardekatégorieë. Die deelnemers was 154 jong volwasse vroulike verpleegkundiges aan ‘n Gautengse kollege. Hierdie groep het Blanke Afrikaanssprekendes en Engelssprekendes, Kleurlinge, Indiërs, Sotho’s, Tswanas, Xhosas en Zoeloesprekende Swartes ingesluit. Bykomend tot genoemde deelnemers is onderhoude aan die hand van gesins- en ontwikkelingstake, met drie Tswanas en drie Afrikaanssprekende Blankes gevoer om groter duidelikheid oor waardeoordrag binne die gesin te verkry. Veldstudies en onderhoude met saakmakende persone is op verskillende stadiums van die navorsing gevoer om die data te bevestig en te interpreteer.

Die belangrikste bevindings was:

1. Wat waardeprioriteite betref:
 - Die volgende kategorieë van waardes is as hoë prioriteit vasgestel: religieus, beroep, verhoudings, liggaamlik, lewe, ekonomie, morele, self, veiligheid, intellektuele en gemoed.
 - Waardekategorieë wat nie 'n hoë prioriteit geniet nie is: tyd-ruimtelik, reg, kultuur, ontspanning, natuurlike omgewing en esteties.
 - Die kategorieë wat die laagste prioriteit geniet is: nasionaal, outoriteit en politiek.
2. Wat waardeoordrag betref:
 - Moeders speel die belangrikste rol in sosialiseringsverwante waardes.
 - Vanweë verskeie faktore speel vaders 'n minder belangrike rol.
 - Lede van die kern- en uitgebreide gesinne speel 'n belangrike rol in die oordra van waardes.
 - Die skool en kerk speel belangrike rolle in die oordra van religieuse waardes.
 - Die media, rolmodelle en vriende speel belangrike rolle in die oordra van waardes wat betrekking het op die politiek, natuur en selfbeeld.
3. Wat die demografiese profiel betref:
 - Die deelnemers was uit die laer en middel inkomste groepe.
 - Die meeste van die groepe behoort tot die Christelike godsdiens terwyl die Indiërs hoofsaaklik Hindu's is.

Die onderlinge samehang tussen waardekateregoreë en die belangrike invloed wat konteks speel, is bespreek en hieruit is modelle en teorieë ontwikkel.

SUMMARY

A family ecology approach to the transmission of values and value priorities of certain young South African adult women

by

**MADELEINE HILDEGARDE BLIGNAULT
(NÉE LOUW)**

**PROMOTOR : PROF DR PRISCILLA BOTHA
CO-PROMOTOR : PROF DR JOHAN B SCHOEMAN
DEPARTMENT : CONSUMER SCIENCE
DEGREE : CONSUMER SCIENCE
PHILOSOPHIAE DOCTOR**

The purpose of this study was to determine, within the family ecology perspective, the priority values of a group of young adult females and to identify the family members involved in the transmission of these values.

A literature review was conducted on:

- The properties, functions, classifications of values as well as concepts related to values.
- The role of culture in values.
- The structures, roles and functions of the family in the development of a system of values.
- Various theories explaining the development of the young adult were connected to the development of values.

Qualitative and quantitative methods and techniques were selected for this study. Triangulation, a general principle to enhance validity, was applied to various stages of the study.

A questionnaire was constructed to determine the social demographic profile of the participants. A Likert-type scale and two questionnaires were constructed to determine the significance of the twenty categories of values. The items of the Likert-type scale were linked to specific situations. Two questionnaires were constructed to distinguish between the family members (amongst others) involved in the transmission of the twenty categories of values. The participants comprised of 154 young adult female nurses at a selected college in Gauteng. This group included Afrikaans and English speaking Whites, Coloureds, Indians as well as Sotho, Tswana, Xhosa and Zulu speaking Blacks. In addition to the above participants three Tswana speaking Black and three Afrikaans speaking White young adult nurses were interviewed on developmental and family tasks to identify and clarify the transmission of values in their family. Field studies and interviews with informants at various stages of the research process generated, confirmed and clarified information.

The following represent the most important findings:

1. On value priorities:

The following value categories were regarded as important: religious, occupation, relations, bodily, life, economy, morality, self, safety, intellect, time and space, the law and disposition. The less important value categories were: culture, recreation, nature and aesthetics. The least important value categories were: national, authority and politics.

2. On the transmission of values:

- Mothers play the most important role in values related to socialization.
- The role of the father is of lesser importance due to various factors.
- Members of the nuclear and extended family also participate in transmitting values.
- The school and church are important role players in religious values.
- The media, role models and friends play an important role in values related to politics, nature and self concept.

3. On the demographic profile:

- The participants represented the lower and middle income groups.
- Christianity is the dominant religion of these groups. Most of the Indians are Hindus.

To conclude the inter-relatedness of value categories and the important influence of context were discussed to develop models and theories were developed.

HOOFSTUK 1

ORIËNTERING TOT DIE STUDIE

- 1. INLEIDING**
- 2. BELANG VAN HIERDIE STUDIE**
- 3. PROBLEEMIDENTIFISERING**
- 4. PROBLEEMSTELLINGS**
- 5. KONSEPTUALISERING**
- 6. KONSEPTUELE RAAMWERK**
- 7. DOEL VAN DIE ONDERSOEK**
- 8. BENADERING TOT DIE STUDIE**
- 9. NAVORSING EN NAVORSINGSBEVINDING**
- 10. AANNAMES**
- 11. SLOTOPMERKING EN AANBIEDING**

HOOFSTUK 1

ORIËNTERING TOT DIE STUDIE

1 INLEIDING

Hierdie studie het ten doel om eerstens die waardes, waarde-oriëntasies en waardeterreine van jong volwassenes, naamlik vroulike verpleegkundiges, uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe met bepaalde kulture te verken, te beskryf en verklarings te gee en tweedens om die oordra van waardes binne die gesin te verken, te beskryf en te verklaar.

Die gesinsekologiese perspektief soos Bubolz en Sontag (1993:424-426) dit uiteensit, sluit die gesinsekologiese terreine in en word as struktuur vir die waardeterreine in hierdie studie geneem. Die mensekologiese perspektief vorm die basis van die gesinsekologiese perspektief waarin die rol van die gesin en gesinslede die kern van die ekologie is (Bubolz & Sontag, 1993:420-425). Die gesinsekologiese perspektief word op bladsy 4 en 5 uiteengesit.

Die metodologiese ordening van hierdie studie vind binne die *PEC (problem, evidence and conclusion)* raamwerk van Mouton (1996:71) plaas. Die literatuurstudie dien as 'n teoretiese grondslag vir die probleemformulering (*problem*). Die data-insameling (*evidence*) en die resultate word in Hoofstukke 7 tot 9 weergegee. Die algemene gevolgtrekking (*conclusion*) word dus nie slegs aan die einde van die studie gedoen nie, maar geniet deurgaans aandag omdat die studie uit selfstandige eenhede wat elk sy eie gevolgtrekkings vereis, bestaan.

Die volgende konsepte is in hierdie studie ter sprake: gesinsekologie, kultuur, waardes (insluitend waarde-oriëntasies), gesinstake (insluitend ontwikkelingstake van gesinslede), gesin (as primêre groep waartoe die individu behoort) en die jong volwassene. Die volgende aspekte, van genoemde konsepte, is belangrik vir hierdie studie:

- Waardes en waarde-oriëntasies sluit twee aspekte in naamlik die waarde (belangrikheid) van die gesinsekologiese terreine sowel as die waardes (beginsels) vir die hantering van genoemde terreine (Duvall & Miller, 1985:9-10; Deacon & Firebaugh, 1988:28-51; Hattingh, 1991:41-78).
- Die term gesin word bo die van huishouding verkies omdat dit 'n wyd erkende term vir 'n natuurlike instelling is (Joseph, 2000) en omdat die deelnemers van hierdie studie tot 'n groot mate tot die tradisionele gesinsopset behoort.
- Hierdie studie fokus op waardes aangesien die handhawing, aanleer en ontwikkeling van waardes 'n basiese gesinstaak is (Duvall & Miller, 1985: 60).
- Ontwikkelingstake wat binne die huisgesin aangeleer word, ondersteun individuele ontwikkeling en manifesteer as waardegestuurde gedrag op die verskillende gesinsekologiese terreine (Duvall & Miller, 1985:51).
- Die jong volwassene het sekere waardes in haar gesin van oorsprong aangeleer wat haar eie waardesisteem help vorm het.
- Die kulturele agtergrond van die jong volwassenes word in ag geneem, omdat kulturele voorskrifte onder andere die belangrikheid van die gesinsekologiese terreine sowel as die beginsels wat op hierdie terreine funksioneer, kan beïnvloed (Scupin, 1998:36-39).

ORIËTERING TOT DIE STUDIE

2 BELANG VAN HIERDIE STUDIE

Suid-Afrika is 'n multi-kulturele nasie wat uit verskeie etniese groepe met elk sy eie kultuur en gevolglik eie waardeprioriteite, waarde-oriëntasies en waardesisteem bestaan. Persone van dieselfde etniese groep redeneer en tree dan op vanuit 'n bepaalde waardeoortuiging (Kok, 1992) wat van een generasie na die volgende generasie oorgedra word. Die politieke verandering en tegnologiese ontwikkeling het verhoogde kontak tussen verskillende etniese groepe gebring. Om die samewerking tussen die etniese groepe te laat slaag is dit nodig om kennis en begrip vir optredes te hê. Daarom is waardegestuurde optredes belangrik.

'n Verdere belang van hierdie studie is die rol wat waardes in verbruikersgedrag speel. Omdat waardes gedrag tot 'n groot mate bepaal, kan daar aanvaar word dat die individu as lid van 'n etniese groep 'goedere en dienste' op 'n bepaalde waardegestuurde wyse sal hanteer. Kennis en begrip van waardes en waarde-oriëntasies kan lei tot die verklaring en voorspelling van verbruikersgedrag.

Die verdere belang van hierdie studie en die rol van die verbruiker kom in die probleemidentifisering na vore.

3 PROBLEEMIDENTIFISERING

Die probleemidentifisering vir hierdie studie geskied binne die terreine van die gesinsekologie, met spesiale klem op die interaksie van kultuur, gesin en individu (jong volwassene). Die problematiek waarteen hierdie konsepte gesien moet word, is omvangryk en slegs enkele hedendaagse situasies word kortliks genoem:

- Verstedeliking en 'n verhoogde bevolkingsgroei is 'n wêreldwye verskynsel en plaas druk op die hulpbronne van die natuurlike omgewing van die gesin (Grieve, 1987:251-255). Die volgende voorbeeld kan genoem word. Die verhoogde aanvraag na natuurlike hulpbronne soos water, in 'n bepaalde stedelike gebied, bring mee dat water en gevolglik die natuurlike ekologie as waardeterrein, toenemend 'n waardeprioriteit in die betrokke gebied raak.
- Olivier, Bodenstein en Jansen (1994:250) noem dat Suid-Afrika sy tegnologie moet verbeter om kompetend in die wêreldmark (globale gesinsekologie) te wees. Waardes wat verband hou met die tegnologie moet gevolglik meer aandag kry en van groter belang word.
- Die afgelope jare het daar fundamentele sosiale verandering binne Suid-Afrika plaasgevind (Sedibe, 1995:4) waarvan die volgende belangrik is. Eerstens as gevolg van die opheffing van die apartheidswette kom etniese groepe meer op verskillende terreine met mekaar in kontak wat meer kennis van onder andere mekaar se kultuur soos gedragsreëls, waarde-oriëntasies en waardes vereis. Tweedens deur kulturele kontak kan akkulturasie plaasvind (Els, 1993:23). Dit kan daartoe lei dat individue uit dieselfde kultuur of selfs gesin van mekaar vervreemd raak. Waarde-oriëntasies, waardes en gebruike wat deur 'n ouer geslag as belangrik beskou is, kan deur 'n jonger geakkultureerde geslag verwerp word. Derdens wanneer Derde Wêreld kulture hulle in 'n Eerste Wêreld lewensfilosofie, waardeprioriteite en gebruike bevind, moet sekere aanpassings gemaak word. Hierdie situasie manifesteer binne die Suid-Afrikaanse opset (Naudé, 1999).

ORIËTERING TOT DIE STUDIE

- Wanneer die gemeenskap veranderinge en probleme ervaar kan dit na die gesin oorgedra word. Gevolglik ervaar die gesin, as gemeenskap in die klein, ook hedendaags bepaalde probleme en die volgende is van belang. Nuwe leefstyle, verandering in waardeprioriteite en 'n kwesbaarheid op verskillende maatskaplike terreine spoel oor na die hedendaagse Suid-Afrikaanse gesinne (Nortjé, 1993:68-69). Een van hierdie kwesbaarhede is onder andere waardekonflikte en waardeverwarring.
- Die jong volwassene kan aanpassingsprobleme ondervind indien haar ouerhuis nie die nodige stabiliteit verleen het nie. Die belangrike rol wat die ouer in die oordra van waardes, sosialisering en ondersteuning gee, help die kind en jong volwassene om makliker by haar omgewing (gesinsekologie) aan te pas (Weeks, 1988:2.27; Heath, 1995:162). Wanneer gesinsverbokkeling plaasvind, verskraal of verdwyn hierdie belangrike rol van die ouer.
- Wat die veranderde Suid-Afrikaanse situasie betref, bevind die jong volwassene (soos die volwassenes) haar in 'n situasie met 'n verhoogde tegnologiese ontwikkeling, lewenstempo, onsekere toekoms, werkloosheid en toename in informasie (Olivier, Bodenstein & Jansen, 1994:250-254). Genoemde situasies kan 'n her-evaluering van waardeprioriteite vereis.
- Die hedendaagse religieuse tendense is ook belangrik en die volgende voorbeeld kan uitgelig word. Crafford (1991:512-520) meen dat die moderne wêreld- en godsdiensoeskouing die inheemse swart etniese groepe in Afrika en Suid-Afrika se ordelike tradisionele gesagstruktuur (insluitend die in die gesin) negatief kan beïnvloed aangesien dit tot verwarring kan lei. Die belangrikheid van outoriteit (gesagstruktuur) as gesinsekologiese waardeterrein kan dus beïnvloed word.

4 PROBLEEMSTELLINGS

Vanweë die omvangrykheid van die problematiek op die gesinsekologiese terreine, word die studieveld van hierdie voorlegging afgebaken deur die volgende probleemstellings:

1. Watter gesinsekologiese waardes is prioriteit vir bepaalde jong volwassenes uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe?
2. Wie en watter gesinsekologiese waardes word volgens bepaalde jong volwassenes uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe, binne die gesin oorgedra?

Bogenoemde probleemstellings kan verder in subprobleme uiteengesit word, wat as doelwitte hanteer word. Wanneer die doelwitte gestel word en daar oorgegaan word tot operasionalisering, sal die omvang van bogenoemde probleemstellings na vore kom. Op hierdie stadium is dit belangrik om oor te gaan tot konseptualisering.

5 KONSEPTUALISERING

Die volgende konsepte word gedefinieer en kortliks omskryf. Verder word daar na onderskeie aannames verwys. Hoe hierdie studie deur sommige van die aannames beïnvloed word, sal ook kortliks genoem word.

ORIËNTERING TOT DIE STUDIE

5.1 Gesinsekologiese perspektief

Die gesinsekologiese perspektief fokus op die gesin as biologiese en sosiale wese wat in interaksie met sy omgewing is.

Die volgende aannames ten opsigte van die gesinsekologiese perspektief kan gegee word:

- Volgens Bubolz en Sontag (1993:419) verwys die gesinsekologie na verskillende terreine soos die fisies-biologiese, sosiaal-kulturele/tegnologiese/mensgemaakte terreine waarby die mens betrokke kan wees. Die metafisiese terrein sou ook hierby ingesluit kon word. Hierdie betrokkenheid impliseer wedersydse beïnvloedings tussen die individu as mens en sy gesinsekologiese terreine (O'Riordan, 1976:1-32; Wohlwill, 1976:37-79; Bechtel, 1987:191; Viljoen, Van Staden, Grieve & Van Deventer, 1987; McAndrew, 1993). Hierdie aspek sal in die studie duidelik word.

Hierdie gesinsekologiese terreine kan menslike gedrag beïnvloed deur dit te inisieer en/of te beperk (Bubolz & Sontag, 1993:426). Die gesinsekologiese perspektief kan intra- en interpsigiese, asook eksterne faktore tot die individu insluit wat verder in Hoofstuk 5 bespreek word.

Benewens die interafhanklikheid tussen die individu en die ekologiese terreine is die gesin ook by hierdie interafhanklikheid betrek. Daarom kan die volgende aanname gemaak word:

- Daar is 'n interafhanklikheid tussen die gesin en sy fisies-biologiese-, sy mensgemaakte/tegnologiese/sosiaal-kulturele gesinsekologiese terreine (Bubolz & Sontag, 1993: 424-426). Die volgende belangrike afleidings vir hierdie studie word hieruit gemaak.

Die gesin is deel van 'n ekosisteem (Bubolz & Sontag, 1993:425). Daar is dus 'n wisselwerking (wedersydse beïnvloeding) tussen die gesin en die gesinsekologiese terreine. Hierdeur beïnvloed die verskillende gesinsekologiese terreine die gesin se waardes en andersom en kan die belangrikheid van gesinsekologiese waardes uit gedrag of gedragsintensies afgelei word. Sodoende word 'n holistiese benadering geïmpliseer wat nie uit die oog verloor moet word nie. Verder word die gesin (met sy onderskeie lede) gesien as die draer en instandhouer van onder andere die fisies-biologiese en sosiaal-psigologiese funksies. Omdat die gesin deel is van 'n gemeenskap is dit egter nie net die gesin wat hierdeur gedien word nie, maar ook die etniese groep, gemeenskap en soms die samelewing. Die gesin se waardes kan dus met die etniese groep, samelewing en/of gemeenskap se waardes ooreenstem. As gevolg van hierdie interafhanklikheid van alle mense, van onder andere die aarde se bronne (Berger & Berger, 1972:335; Bubolz & Sontag, 1993:425), het elke samelewing, gemeenskap, etniese groep, gesin en individu beperkings en geleenthede (Bubolz & Sontag, 1993:426). Die besitting van grond bied die voordele en geleenthede van 'n eie territoriale gebied vir 'n gesin, maar kan ook vrye toegang van buitestaanders beperk. Verder vereis interafhanklikheid 'n gesonde gesinsekologiese toestand, waardegestuurde doelstellings, keuses en optredes deur individue, gesinne, etniese groepe, gemeenskappe en samelewings. Die belangrikheid van bogenoemde interafhanklikheid kan in die meting van prioriteite van gesinsekologiese waardeterreine en waarde-oriëntasies na vore kom.

Triandis (1994:22) verwys na 'n ketting met skakels wat ontstaan tussen die gesinsekologie en gedrag en illustreer dit op die volgende wyse:

ORIËTERING TOT DIE STUDIE

Ekologie → kultuur → sosialisering → persoonlikheid (individu) → gedrag.

Uit hierdie voorstelling is dit duidelik dat Triandis die afleiding maak dat die ekologie (gesinsekologie) en kultuur uiteindelik gedrag beïnvloed. Die omgekeerde, naamlik dat die individu se gedrag kultuur en die gesinsekologiese kan beïnvloed, is ook waar en dui die interafhanklikheidsaspek van die gesinsekologie aan. Om hierdie interafhanklike wisselwerking te illustreer kan Triandis se ketting met skakels soos volg vertoon:

Ekologie ↔ kultuur ↔ sosialisering ↔ persoonlikheid (individu) ↔ gedrag.

- Klem word gelê op die prosesse van skep, gebruik en bestuur van omgewingsbronne en vereis kreatiewe aanpassings, menslike ontwikkeling en die instandhouding van die gesinsekologiese terreine (Fion, 1976:8; Bubolz & Sontag, 1993:424). Hierdie prosesse vorm deel van die individu as lid van die gesin se daaglikse lewe (Bubolz & Sontag, 1993:424,426).

Waardes en waarde-oriëntasies het 'n invloed op die gebruik en bestuur van die gesinsekologiese terreine. Die bepaling van waardeprioriteite kan dus aandui watter gesinsekologiese waardeterreine moontlik voorkeur geniet. Die manier hoe die mens sy waardes en waarde-oriëntasies gebruik en bestuur kan 'n weerspieëling van sy kultuur wees. Kultuur is dus 'n bepaalde wyse van bestuur en die maak van aanpassings van binne die gesinsekologie.

- Omdat die gesinsekologiese perspektief die aandag op die mens as biologiese en sosiale wese wat in interaksie met sy gesinsekologiese terreine plaas, kan verskeie dissiplines by hierdie perspektief betrek word (Bubolz & Sontag, 1993:424-426). Die natuurlike gesinsekologiese terrein is gerig op die biologiese en fisiese terwyl die menslike te make het met die mensgemaakte en sosiaal-kulturele terreine.

In hierdie studie word verskeie dissiplines betrek en sal ook in hierdie hoofstuk aandag kry.

- Die gesinsekologiese perspektief is 'n algemene teorie en kan gebruik word om 'n wye reeks van probleme te hanteer en daarom kan dit gebruik word vir gesinne van verskeie gesinsvorme, etniese verskille, ontwikkelingsfasies en lewensomstandighede (Bubolz & Sontag, 1993: 424).

Verskillende gesinsvorme, etniese verskille, die jong volwassene en kontekstuele omstandighede vorm belangrike aspekte van hierdie studie. Die konteks is belangrik wanneer gedragsevaluering van persone gemaak word aangesien 'n bepaalde konteks gedrag kan beïnvloed (Jordaan & Jordaan, 1988:50-62). Om hierdie rede word gedrag in hierdie studie en spesifieke waardegekooppelde gedrag binne 'n bepaalde konteks geëvalueer. Verder werk die gesinsekologiese perspektief met sekere konsepte wat wesenlik vir hierdie studie is. Dit is onder andere die volgende: waardes, gesin met sy verskillende lede, kultuur en ekologie. Die betrokkenheid van hierdie konsepte sal in hierdie studie duidelik word.

Hattingh (1991) se tipologie van twintig waardes, word vir die doel van hierdie studie, as die gesinsekologiese waardeterreine beskou en word in Hoofstuk 2 uiteengesit. Genoemde tipologie sluit aan by die gesinsekologiese perspektief aangesien dit die verskillende terreine van die ekologiese perspektief akkomodeer.

ORIËTERING TOT DIE STUDIE

5.2 Waardes

Daar is verskeie definisies van waardes. Hattingh (1991:41-78) haal 145 definisies aan. Die volgende definisie is saamgestel uit verskeie definisies en bevat die twee essensiële eienskappe, naamlik voorkeurgedrag en waarde van 'n objek, wat vir hierdie studie van belang is. In Hoofstuk 2 word waardes meer volledig omskryf.

Waardes is 'n diepliggende voorkeurgedrag en verwys ook na die waarde van 'n objek.

Verdere konsepte rondom waardes word ook in Hoofstuk 2 bespreek. Die aard en funksie van waardes soos Rokeach (1973:3-25), Coertze (1979:2) en Hattingh (1991) dit verduidelik, sowel as die aannames wat daaruit voortspruit, is van belang vir hierdie studie en kry ook duidelik in Hoofstuk 2 aandag.

5.3 Kultuur en etniese groep

Etniese groep is daardie groep persone wat van ander groepe op grond van kultuur onderskei kan word. In hierdie studie word verskillende etniese groepe elk met 'n bepaalde kultuur betrek. Daarom is dit nodig om kultuur te definieer. 'n Definisie wat volgens Kok (1992:25-26) die essensie van kultuur is en ook by hierdie studie aanklank vind, is:

“Kultuur is die geheel van menslike skeppinge, materieel of geestelik, wat deur 'n volk ontwikkel word gedurende 'n proses van aanpassing by sy omgewing.”

Die belangrikheid en die hantering van verskillende gesinsekologiese terreine sal dus deur 'n etniese groep se kultuur beïnvloed word. Die onderlinge beïnvloeding tussen die verskillende kulture is ook van belang en word in Hoofstuk 3 bespreek.

5.4 Gesin

Vir die doel van hierdie studie is sosialisering van die kind as gesinsfunksie belangrik omdat dit onder meer die oordra van waardes impliseer. Eshleman (1993:2) se definisie van die gesin is gekies omdat dit hieraan voldoen en is die volgende:

Die gesin as sosiale instelling sentreer rondom intieme verhoudings en behoort onder meer die onderlinge verwagtings (funksies) van voortplanting en sosialisering van kinders te vervul.

5.4.1 Gesinstake en ontwikkelingstake

Ander belangrike konsepte wat in gesinsverband ter sprake is, is gesins- en ontwikkelingstake. Deur middel van gesinstake kan waardes binne die gesin oorgedra word en deur ontwikkelingstake kan die individu waardes internaliseer. Basiese gesinstake is volgens Duvall en Miller (1985:60) take wat noodsaaklik is vir die oorlewing en voortsetting van 'n gesin. Ontwikkelingstake is take wat uit 'n sekere lewensfase van die individu voortspruit (Duvall & Miller, 1985:47).

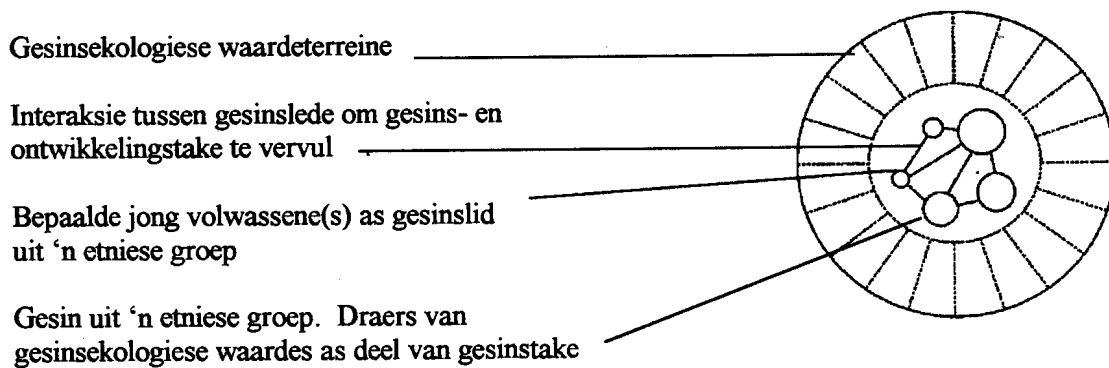
ORIËTERING TOT DIE STUDIE

5.5 Jong volwassene

Jong volwassenes verwys na 'n bepaalde lewenstadium (Havighurst, 1972) wat val tussen die ouderdom van 18 tot 30 jaar en reeds bepaalde ontwikkelingstake voltooi het. In hierdie studie sal die jong volwassenes vroulike verpleegkundiges wees.

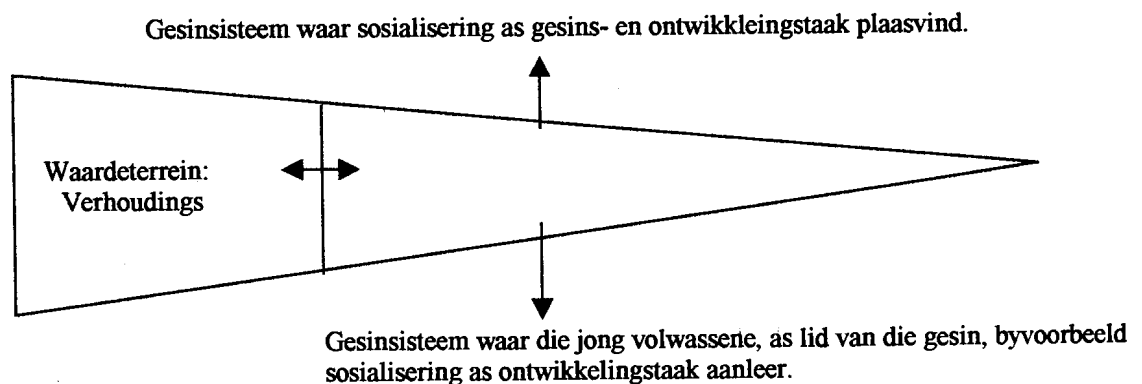
6 KONSEPTUELE RAAMWERK

Die konseptuele raamwerk verbind die verskeie konsepte aan mekaar. Die jong volwassene word gesien as gesinslid en lid van 'n etniese groep. Onderstaande figure is voorbeelde van die verwantskap van die konsepte binne 'n etniese groep. Daar is deurlaatbare grense tussen die gesinsekologiese terreine en ook na die gesin.

FIGUUR 1.1: KONSEPTUELE RAAMWERK

Figuur 1.2 wys 'n segment deur die 20 waardeterreine en hoe dit na die jong volwassene as gesinslid vloei. Die waardeterrein 'verhoudings' word as voorbeeld genoem.

FIGUUR 1. 2: SEGMENT VAN DIE KONSEPTUELE RAAMWERK

ORIËTERING TOT DIE STUDIE

7 DOEL VAN DIE ONDERSOEK

Na aanleiding van die bespreekte problematiek rondom waardes, etniese groepe, jong volwassenes en dies meer, kan primêre doelwitte vir hierdie studie gestel word:

- Om die gesinsekologiese waardeprioriteite binne die waardesisteem van bepaalde jong volwasse vroulike verpleegkundiges, uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe, te verken, te beskryf en moontlike verklarings daarvoor te kan gee.
- Om die rol van gesinslede in die oordra van mens ekologiese waardes (en waarde-oriëntasies) van bepaalde jong volwasse vroulike verpleegkundiges, uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe, te verken en te beskryf.

Die sekondêre doelwitte vir die studie is die volgende:

- Om deur middel van persoonlike onderhoude vas te stel wie watter gesins- en ontwikkelingstake (wat aan waardeterreine gekoppel is) aan bepaalde Tswana en Afrikaanssprekende Blanke jong volwasse verpleegkundiges oorgedra het (kyk Hoofstuk 6).
- Om demografiese faktore soos sosio-ekonomiese status, woonarea en gesinsamestelling van die gesin van oorsprong van die bepaalde jong volwasse vroulike verpleegkundiges, uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe, te bepaal. Hieruit kan moontlike verklarings vir waardeprioriteite en die oordra van waardes gegee word.
- Om 'n metingskaal van gesinsekologiese waardes (met sekere waarde-oriëntasies) vir bepaalde jong volwasse vroulike verpleegkundiges, uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe te ontwikkel.
- Om uit die genoemde metingskaal vas te stel of 'n bepaalde gestelde konteks (situasie) gesinsekologiese waardeoriëntasies van bepaalde jong volwasse vroulike verpleegkundiges, uit verskillende Suid-Afrikaanse etniese groepe, moontlik kan beïnvloed. In die metingskaal word verskillende kontekste gestel wat moontlik waardeprioriteite kan beïnvloed (kyk Hoofstukke 6 & 8).
- Om ten opsigte van genoemde studieterreine 'n teoretiese en metodologiese bydrae te maak.

8 BENADERING TOT DIE STUDIE

In die benadering tot die studie is die gesinsekologie perspektief en die betrokke dissiplines van belang. Die aannames van die perspektief is reeds bespreek en daarom word slegs die implementeringsmoontlikhede van die perspektief kortliks genoem.

8.1 Implementeringsmoontlikhede van die gesinsekologie perspektief

Die gesinsekologie kan die gesin op veral drie terreine dien naamlik, opvoeding, dienslewering en navorsing (Westney, 1993:449). Opvoeding is veral belangrik omdat dit aan die oordra van waardes gekoppel kan word. Dienslewering kan aan die versorgende rol wat die vrou in die gesin vertolk gekoppel word. Volgens Westney (1993:449-450) bied die gesinsekologiese perspektief verder nog die volgende navorsingsmoontlikhede van onder andere 'n rasionaal vir die ondersoek na ekologiese veranderlikes, 'n ontwerp en die identifisering van dissiplines wat betrokke is by die ekologie van die gesin.

ORIËTERING TOT DIE STUDIE

Die gesinsekologiese perspektief word reeds in verskillende dissiplines soos die huishoudkunde, psigologie en antropologie as teoretiese raamwerk gebruik (Bubolz & Sontag, 1993:420-421). Trollip (1991), Bubolz en Sontag (1993:421), Smaling (1994) en De Klerk (1995:42) se studie wys daarop dat verskeie versoenbare perspektiewe en dissiplines in wetenskaplike studies gebruik word. Gesinstudie, soos die huishoudkunde (verbruikerswetenskap) dit interpreteer, die sosiale psigologie en die kulturele kennis soos veral die antropologie dit interpreteer, is gebruik om die teorie en navorsing in hierdie studie te verryk.

8.2 Interdissiplinêre benadering

Die kompleksiteit van die individu, sy etniese groep en gemeenskap waarin sy funksioneer vereis 'n holistiese benadering tot die navorsing. Volgens Gasparikova, Bakos, Pillay en Prinsloo (1996:9) asook Miller en Browning (1999:596) is 'n interdissiplinêre benadering nodig om die gemeenskaps- en/of samelewingsfenomene beter te verstaan.

Die studie is onder andere vanuit 'n verhoudingsoogpunt onderneem. Hierdie verhoudings is tussen die jong volwassene as gesinslid en lid van 'n bepaalde etniese groep en die verskillende gesinsekologiese terreine waarop sy beweeg. Klem is veral op die medemenslike verhoudings gelê. Gevolglik was gesinstudie en die sosiale psigologie by uitstek geskik om menslike verhoudings te verken. Die sosiale psigologie fokus op die gedrag van die individu, die invloed van haar sosiale (kulturele) en gesinsekologiese omgewing (Baron & Byrne, 1997:8-12). Triandes (1994:15) bevestig hierdie siening (kyk p.5). Die sosiale psigologie het onder andere wortels in die sosiologie en antropologie. Volgens Jordaan en Jordaan (1984:40) en Oskamp (1984) is dit nodig dat die sosiale psigologie uitkring, sodat ander terreine van die psigologie, sowel as ander dissiplines, ook aangeraak word. Die antropologie bied moontlikhede om die konsep kultuur as sosiale gegewenheid beter te begryp en daarom is daar ook van hierdie dissipline gebruik gemaak. Bohman (1993:146-149) meen dit is belangrik om die individu te ken om sodoende die groep van individue (byvoorbeeld etniese groep) te verstaan. Hierdie siening bevestig dat die individu met bepaalde waardes nie los van haar samelewing (Joubert, 1964) of etniese groep met haar bepaalde kultuur bestudeer kan word nie en dat die psigologie, antropologie en sosiologie vervleg is.

Waardes is dus 'n motivering vir gedrag (Klukkohn, 1954:388-433; Prinsloo, 1983:17) en is veral gekoppel aan die kulturele oortuigings van die gemeenskap. Die etniese groep se waardes en waarde-oriëntasies sowel as ontwikkeling of oordra daarvan binne die kulturele konteks, is belangrik en daarom word die insette van die antropologie ten opsigte van kultuur erken.

Omdat daar verskillende etniese groepe met verskillende waardes binne 'n samelewing is, is dit nodig om na ooreenkomste en verskille tussen die etniese groepe se waardes sowel as die oordra van waardes te kyk. Volgens Eshleman (1994:76) speel die huisgesin 'n primêre rol in die oordra van waardes. Dit is vanweë hierdie funksie van die gesin dat gesinstudie, as deel van huishoudkunde, 'n belangrike komponent is.

Die dissiplines wat dus by hierdie studie nou betrokke is, is gesinstudie en die sosiale psigologie. Eersgenoemde baken die waardes en die oordra van waardes as gesins- en ontwikkelingsstaak af, terwyl laasgenoemde analises en interpretasie van individue se verklarings en keuses rig. Die antropologie gee ondersteuning op teoretiese gebied ten opsigte van etniese groepe se waarde-oriëntasies.

ORIËNTERING TOT DIE STUDIE

9 NAVORSING EN NAVORSINGSBEVINDINGE VAN VERWANTE STUDIES

Die besondere probleme van die Suid-Afrikaanse situasie rondom kultuur en gesinne is reeds uitgewys. Daar word dus net kortliks na verwante studies wat reeds onderneem is verwys om sodoende moontlike leemtes en behoeftes uit te wys.

'n Volledige uiteensetting van studies oor waardes in Suid-Afrika, sowel as in die buiteland, is egter 'n probleem, aangesien nie alle studies in 'n sentrale data-inligtingsbron gepubliseer word nie. Tweedens gaan bekende navorsingsinstansies op hierdie stadium nie voort met die opdatering van die jongste navorsing nie. Derdens is buitelandse publikasies nie altyd beskikbaar nie en inligting wat wel beskikbaar is, word soms nie volledig weergegee nie. Daar is dus besluit om slegs studies, binne die Suid-Afrikaanse konteks, hier te rapporteer. Suid-Afrika het ook 'n unieke samestelling van etniese groepe met bepaalde kulture en kan nie juis vergelyk met navorsing uit ander lande nie.

Die Nexus program is hoofsaaklik vir die opspoor van die navorsing gebruik. Huidige sowel as voltooië studies is in die genoemde program gemeld, maar navorsingsmetodes en bepaalde ondersoekgroepe of deelnemers is selde gemeld. Die volgende inligting is vir hierdie studie van belang aangesien dit verband hou met die doel en terreine van hierdie studie, asook om leemtes en tekorte aan te toon wat in die huidige studie aangespreek word. Sommige van hierdie studies word weer na verwys.

Gesinne

- In Harvey (1992) se studie van die Suid-Afrikaanse gesinne van 1930-1986 sluit hy verskillende etniese groepe in. Hierdie groepe word tradisioneel as Blankes, Kleurlinge, Indiërs en Swartes gegroepeer. Aangesien hierdie etniese groepe aan verskillende omstandighede blootgestel was, het dit tot belangrike verskille gelei. Dit is veral ten opsigte van gesinsamestellings en waardes. Wanneer daar na 'n spesifieke groep, byvoorbeeld jong volwassenes, se waardes in Suid-Afrika verwys word, is dit van groot belang om etniese groepe meer spesifiek te definieer en dan te bestudeer.
- Moodley (1993) het 'n studie oor die behoud van Hindu waardes binne gesinsverband onder die Indiërs gedoen. Daar is veral na die rol van die ouer geslag gekyk en die belangrikheid van die oordra van kulturele waardes deur die ouers word beklemtoon (Moodley, 1993). Hierdie studie kan moontlik aansluiting vind by die beoogde studie wanneer daar na die oordra van waardes gekyk word.
- Hendrikz (1993) het die waardes en norme in die funksionele kultuurfase bepaal. Die invloed van volwassenes en die belang van die gemeenskap se rol in opvoeding is benadruk.

Etniese groepe se waardes

- Pitso-Motlabane (1993) het die lewenswaardes van Westerse Swart professionele persone in Soweto bestudeer. Vergelykings is egter nie met ander kulture getref nie.
- Craffert het 'n studie ten opsigte van onder andere menslike waardes en die omgewing gedoen (Fiedele, Craffert & Marais, 1998).
- Van Wyk het in 1997 begin met 'n studie ten opsigte van menslike waardes, persepsies, houdings en die omgewing (Nexus, 2000).
- Risenga (1997) het 'n studie ten opsigte van onder andere waardes van Shangaans in die Noordelike Provinsie gedoen.

ORIËNTERING TOT DIE STUDIE

Kruis-kulturele studies

- Nell (1969) se studie het die ontwikkeling van waardes in Afrikaans- en Engelssprekende jong adolessente ondersoek. Verskille is tussen die groepe gevind.
- Michalopoulos (1992) het 'n program ontwikkel om die mate van kulturele assimilasië tussen jong adolessente in 'n multi-kulturele Suid-Afrikaanse situasie, te ondersoek.
- Theron (1993) het 'n kruis-kulturele studie gedoen om die beroepsverwante waardes in die mynindustrie te bepaal. Veranderlikes soos taal, geloof, opleidingspeil, jare van formele skoolopleiding, inkomste, beroepsvlak, ouderdom, land van oorsprong en etnisiteit was die afhanklike veranderlikes. Verskille is wel gevind.
- Hugo en Van Vuuren (1995) het 'n kruis-kulturele studie gedoen om beroepswaardes en morele beredenering van 182 Blanke en Swart ongegradeerdes te bepaal. Verskille tussen die groepe se beroepswaardes is bepaal.

Jong volwassenes

Codrington (1999) het onder andere behoeftes, vrese en belange van jongmense in Suid-Afrika ondersoek. In hierdie studie sal daar na sy bevindings verwys word.

Bogenoemde studies het die behoefte en belangstelling aan navorsing oor waardes en kultuur beklemtoon. In die navorsing ten opsigte van jong volwassenes, gesinsekologiese waardes sowel as die multi-kulturele dimensie is daar egter leemtes.

Metodologie en metodes

Beide kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsingstyle word in sosiale navorsing gevind. In plaas daarvan om te vra watter navorsingstyl, paradigma, -metodes en – tegnieke gebruik word vir die sosiale wetenskappe, moet die vraag eerder gevra word watter van genoemde aspekte sal die epistemologiese en ontologiese dimensie van die bepaalde navorsing die beste dien? Hierdie vraag impliseer dat die teorie die praktyk dien en nie andersom nie. Na aanleiding hiervan en die huidige denkrigtings is daar besluit om van 'n kwalitatiewe- sowel as die kwantitatiewe navorsingstyle te gebruik. Die gebruik van beide style word deur die volgende navorsers aanbeveel:

- Meer as een navorsingstyl word gebruik om kruisvalidasie (*triangulation*) te bevorder (Bechtel, Marans & Michelson, 1987:1-6; Smaling, 1994).
- Die metodes moet aanpas by die navorsingsvrae. Mouton (1996:40) noem dat die kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsingstyle saam gebruik word om 'n spesifieke navorsingsprobleem op te los. Alasuutari (1996:2) sluit hierby aan en noem dat in kulturele studies die konsep van *bricolage* van toetassing is en gee die volgende beskrywing daaraan: " ... *one is pragmatic and strategic in choosing and applying different methods and practices.*"
- Verder meen Alasuutari (1996:6) dat kwantitatiewe en kwalitatiewe navorsingstyle op dieselfde kontinuum lê, dit wil sê die een kan aanvullend tot die ander wees.

In hierdie studie word die interpretatiewe en die empiries-analitiese paradigmas as inslag gebruik wat die ruimte skep om kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsingstyle onderskeidelik, te benut.

ORIËNTERING TOT DIE STUDIE

10 AANNAMES

Eerstens aanvaar die navorser dat die gesinsekologiese perspektief en die waarde tipologie van Hattingh (1991) die beste keuse vir hierdie studie is. Verder aanvaar die navorser dat die deelnemers deurentyd eerlike/lewensgetroue inligting weergegee het. Verdere aannames word later in hierdie studie gemaak en waar toepaslik, bespreek.

11 SLOTPMERKING EN AANBIEDING

Hierdie hoofstuk gee 'n bondige uiteensetting van die doel, belang en hantering van die studie en word afgesluit met 'n opsomming van die verdere aanbieding van die studie.

Deel I: Teoretiese agtergrond

Literatuurstudies ten opsigte van die aspekte rondom waardes, kultuur, die gesin en die jong volwassene word in die onderstaande hoofstukke weergegee:

Hoofstuk 2: Waardes en verwante konsepte.

Hoofstuk 3: Die wisselwerking tussen kultuur en waardes.

Hoofstuk 4: Die gesin as draer van waardes.

Hoofstuk 5: Die jong volwassene.

Deel II: Navorsingsmetodologie en die insameling van navorsingsgetuienisse

Die navorsingsmetodologie en die keuses van metodes en tegnieke word aan die hand van bestaande literatuur geregverdig. Die navorsingsverloop ten opsigte van die data-insameling word weergegee.

Hoofstuk 6: Navorsingsmetodologie en –proses.

Deel III: Navorsingsgetuienisse, bespreking en gevolgtrekkings

Navorsingsresultate van die studie is in die volgende hoofstukke weergegee:

Hoofstuk 7: 'n Oorsig van die leefwêreld van die subjekte.

Hoofstuk 8: Waardeprioriteite: Resultate en bespreking.

Hoofstuk 9: Die oordra van waardes: Resultate en bespreking.

Analises en interpretasies van die navorsingsresultate word ook in die betrokke hoofstukke bespreek.

In Hoofstuk 10 is verdere interpretasies en opsommings van die resultate in Hoofstukke 7, 8 en 9 gemaak en daar is bepaalde gevolgtrekkings gemaak.

Hoofstuk 10: Interpretasies, opsommings en gevolgtrekkings.

DEEL I:

TEORETIESE AGTERGROND

HOOFSTUK 2

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

- 1. INLEIDING**
- 2. DEFINIËRING VAN WAARDES, WAARDE-ORIËNTASIES EN WAARDESISTEME**
- 3. WESENSKENMERKE VAN WAARDES.**
- 4. DINAMIKA VAN WAARDES**
- 5. FUNKSIES VAN WAARDES**
- 6. VERWANTE KONSEPTE**
- 7. KLASSIFIKASIES VAN SOORTE WAARDES**
- 8. SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 2

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word definisies, wesenskenmerke, dinamika en funksies asook die oorsprong van waardes hanteer. Omdat daar soms verwarring ten opsigte van verwante konsepte van waardes bestaan, is dit ook nodig om dié verskille te bespreek en aan te toon. So byvoorbeeld rapporteer Joubert (1986:117) dat in navorsing waardes en norme soms gelyk gestel word. Waardes, waarde-oriëntasies en waardesisteme word ook soms as sinonieme in navorsing gebruik (Hattingh, 1991).

2 DEFINIËRING VAN WAARDES, WAARDE-ORIËNTASIES EN WAARDESISTEME

2.1 Definiëring van waardes

Daar is reeds verwys na die bestaan van verskeie definisies en omskrywings van die begrip waardes. 'n Gebrek aan eenvormigheid oor die verklaring van wat waardes behels, is ook aangetoon. Definisies wat relevant vir hierdie studie is, naamlik die wat verwys na die gesinsekologie en die funksies, naamlik waarde en beginsels van waardes, word genoem en bespreek.

- Joubert (1986:119) definieer waardes as konsepsies van wat vir mense algemeen wenslik is in intra- en intermenslike verhoudings. Hy beklemtoon dus die wisselwerking van verhoudings as 'n terrein van die gesinsekologie.
- Kluckhohn (1951:595) noem onder andere dat waardes ook 'n konsepsie is wat kenmerkend van 'n individu of groep is en gedragsvoorkeur impliseer.
- Eshleman (1994:272) definieer waardes as dit wat goed, mooi, moreel en die moeite werd is.
- Deacon en Firebaugh (1988:40) verwys na waardes as 'n voorkeur en is iets werd. Hermans (1974:1), Crawford-Nutt (1980:80), Jansen van Vuuren (1985:32-35) sowel as Sliwiak en Frissell (1987:156) noem ook dat waardes gesien kan word as dit wat iets werd is.

Waardes as beginsel sowel as die waarde van 'n objek word in hierdie definisies genoem. Die volgende definisie weerspieël dat waardes onderliggend aan gedrag is, dit 'n bepaalde waarde toeken en dit met die gesinsekologie verband hou:

Waardes ken 'n bepaalde waarde aan gesinsekologiese terreine toe en bepaal die voorkeur gedrag binne die gesinsekologiese terreine.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

2.2 Definiëring van waarde-oriëntasies

Wanneer waardes ondersoek word, word waarde-oriëntasies dikwels betrek omdat waardes die oorsprong van waarde-oriëntasies is (Hattingh, 1991:108-109). Waarde-oriëntasies is waardegestuurde gedrag wat betekenis toeken aan mense, objekte of gebeure as gevolg van 'n individu se ervaring en die evaluering daarvan (Kok, 1970:34; Hattingh, 1991:107-109) en is dus subjektief.

2.3 Definiëring van waardesisteme

Waardes word in waardesisteme georganiseer (Rokeach, 1973:3,11; Hattingh, 1991:94). 'n Gemeenskap of samelewing se verskeie waardes wat op byvoorbeeld intermenslike verhoudings dui, kan as 'n intermenslike waardesisteme gesien word. Waardesisteme is eerstens 'n saamgroepering van verwante sisteme. Hammond-Tooke (1974:359-360), Du Preez (1976:6-10) en Trollip (1991:46) verwys byvoorbeeld na verskeie waardesisteme soos dit manifesteer in onder andere die religieuse en sosiale verhoudings van bepaalde etniese groepe in Suid-Afrika. Tweedens kan die totale waardes of 'n groep waardes van 'n individu as 'n waardesisteme gesien word (Hattingh, 1991:101). Nadat 'n waarde aangeleer (gesosialiseer) is, word dit in die individu se waardesisteme geïntegreer (Rokeach, 1973:64; Hattingh, 1991:101).

Om meer duidelikheid oor waardes te kry is dit nodig om die wesenskenmerke van waardes uit te spel. Hierdie wesenskenmerke dien ook as aannames ten opsigte van waardes vir hierdie studie.

3 WESENSKENMERKE EN FUNKSIES VAN WAARDES

Wesenskenmerke verwys na die basiese kenmerke waaraan 'n konsep geïdentifiseer kan word. Verskeie kenmerke van waardes word deur navorsers en teoretici bespreek. Die navorser het hierdie inligting verwerk deur 'n kritiese benadering van reduksie, groepering, analise en sintese van die feite rondom 'n spesifieke kenmerk van waardes toe te pas. Die volgende wesenskenmerke en funksies van waardes word bespreek. Waardes:

- is mensgebonden en universeel,
- word uit konsepsies gevorm,
- is hoofsaaklik affektief,
- is indirek waarneembaar,
- bepaal keuses en rig gedrag,
- dien as 'n kriterium,
- is veranderlik,
- is veelvuldig en
- is multidimensioneel.

Die doel is egter nie om 'n detail bespreking van die kenmerke te gee nie, maar slegs genoeg om hul verband en funksie ten opsigte van waardes te verduidelik.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

3.1 Mensgebonde en universeel

Waardes is universeel mensgebonde (nomoteties) en tog ook individueel (idiografies) (Rokeach, 1973:13, 20; Niehaus, 1989:5; Mouton & Marais, 1990:51). Dus funksioneer waardes individueel en in groepe soos beroeps- en etniese groepe sowel as in samelewings- en kulturele strukture (Gordon, 1975:146; Joubert, 1986). Wat hierdie studie betref kan daar dus verwys word na waardes van die individu (jong volwasse vrou) as lid van 'n bepaalde etniese groep, 'n gesin en 'n verpleegberoep.

Volgens Hattingh (1991) word persone nie met waardes gebore nie, maar wel met die potensiaal tot 'n waardebewussyn. Uit laasgenoemde word waardes gevorm. Wanneer waardes gevorm is, bestaan hulle in afhanklikheid van 'n persoon of as 'n onafhanklike konsep (Venter, 1982:32). Verder is 'n persoon in staat om 'n lewensfilosofie te vorm. 'n Lewensfilosofie kan teoreties oorsprong gee aan waardes. Die waardebewussyn kan ook deur die persoon se lewensfilosofie beïnvloed word (De Jong, 1985: 15; Verwey & Fouché, 1987: 8).

Uit bogenoemde is dit duidelik dat sonder 'n persoon daar geen waardes sou gewees het nie. Die persoon se kontak met sy gesinsekologiese terreine waarop hy beweeg, lei tot die vorming van waardes op daardie terreine. Dit beklemtoon die belangrikheid van 'n verhoudingswêreld vir waardes in 'n ekologiese benadering. Dit word onder andere gestaaf deur Els (1993:9) wat noem dat mense gemeenskaplike waardes ontwikkel omdat hulle gesinsekologiese terreine deel.

Rokeach (1973:3) noem in sy bespreking van die aard van waardes dat alle mense dieselfde waardes het en dat daar slegs waardeprioriteite tussen mense bestaan. Hierdie prioriteit verwys na die belangrikheid van 'n waarde. So gesien kan waardes op 'n kontinuum van belangrikheid tot onbelangrikheid geplaas word. Dit word bepaal deur spesifieke individuele ervarings en oortuigings (Hattingh, 1991: 88).

Benewens die individuele ervarings en oortuigings speel die kultuur ook 'n rol. Wanneer 'n waarde in 'n meer homogene groep voorkom en dus 'n meer homogene karakter het as gevolg van 'n meer homogene gesinsekologiese omgewing (Prilleltensky & Nelson, 1997:167-169), word dit kenmerkend van die bepaalde kultuur. Waardes hou dus verband met kultuur (Groenewald, 1984:8; Steyn & Van Rensburg, 1985:32; Van Niekerk, 1987:48). Aangesien 'n individu deel van 'n groep en/of kultuurgroep (soos byvoorbeeld etniese groep, ouderdomsgroep of beroepsgroep) is, besit hy benewens individuele waardeprioriteite ook waardeprioriteite van 'n bepaalde groep of kultuur (Maré, 1985:35; Hattingh, 1991:9). Daar kan dus van 'n individu of 'n bepaalde groep se sisteem van waardes en waarde-oriëntasies gepraat word.

Deur middel van leerbeginsels soos onder andere nabootsing, word waardes veral binne gesinsverband, oorgedra (Bigner, 1983: 108; Louw, Louw & Schoeman, 1993:535). Verder speel kultuur en dus die etniese groep ook 'n belangrike rol in die oordra van waardes

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

(Prilleltensky & Nelson, 1997:167-169). Daarom word die oordra van waardes veral binne gesinsverband en ook binne die etniese groepe verken.

Uit bogenoemde is dit duidelik dat individuele waardes elemente van kulturele waardes bevat. Die teenoorgestelde hiervan is ook waar. Kulturele waardes bestaan hoofsaaklik uit 'n groep individue se gemeenskaplike waardes.

3.2 Konsepsies

Waardes is konsepsies, opvattinge, belewenisse of oortuigings (De Jong, 1985: 10; Steyn & Van Rensburg, 1985:18). Hierdie konsepsies geskied ten opsigte van mense, kulturele objekte en gebeure of situasies (Alisjahbana, 1966:28; Neethling, 1982:1). Mense, objekte, gebeure en situasies funksioneer in verskeie gesinsekologiese terreine. Dit is dus die konsepsie oor die gesinsekologiese terrein wat van belang is om 'n waarde en/of waarde-oriëntasie te vorm.

3.3 Affektief, kognitief en konatief

Waardes wat betrekking het op die gesinsekologiese terreine word op die affektiewe, kognitiewe en konatiewe dimensies beleef. Eersgenoemde speel algemeen gesproke die belangrikste rol in 'n waarde en sluit die ander twee dimensies ten dele in (Coertze, 1979: 2; Williams, 1982: 145-146; Swanepoel, 1983: 39 & Groenewald, 1984: 10). Volgens Alisjahbana (1966) is waardes 'n hartsgesindheid wat met die gemoed van die mens te make het. Waardes word dus sentraal en direk aan gevoel of die affektiewe dimensie gekoppel. Maré (1985: 27) meen dat waardes veral in die kognitiewe dimensie funksioneer wanneer daar keuses oorweeg word. Wanneer waardes in die konatiewe dimensie beweeg, lei dit tot gedrag.

3.4 Indirek waarneembaar

Alhoewel mense nie altyd bewus is van hul waardes nie, tree hulle daarvolgens op (Jansen van Vuuren, 1985: 140; Joubert, 1986: 2). Gedrag kan beskou word as 'n eerste orde entiteit terwyl die waardes wat van gedrag afgelei word, 'n tweede orde entiteit is (Joubert, 1986:17). Waardes kan dus uit optredes afgelei word. So sal optredes op verskillende gesinsekologiese terreine 'n betrokke waarde weerspieël. Dit is egter belangrik om daarop te let dat nie alle gedrag net aan waardes toegeskryf kan word nie. Ander motiveringskonsepte soos ander behoeftes, houdings, norme en doelwitte speel ook 'n belangrike rol in gedrag. Aan die anderkant kan waardes in konsepte soos houdings, norme, behoeftes en doelstellings manifesteer (Joubert, 1986).

Volgens Kluckhohn (1954: 397) sowel as Homer en Kahle (1988: 638-639) word waardes soms eksplisiet geverbaliseer en so gesien is dit 'n bewustelike optrede. Die teenoorgestelde is egter die meer algemene. Waardes word implisiet en nie-verbaal gekommunikeer en daar moet in die algemeen 'n indirekte waarneming (afleiding) van waardes gemaak word. Hierdie nie-verbale kommunikasie (gedrag) van waardes kan bewustelik of onbewustelik plaasvind.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

3.5 Keuse- en gedragbepalend

Keuses word deur middel van die besluitnemingsproses gemaak, wat onder andere deur waardes beïnvloed word (Melson:1980:99-117; Gibson, Ivancevich & Donnelly, 1994:118; De Jong, 1985:16; Maré 1985:24). 'n Individue se keuse spruit uit die voorskriftelike (waarde) en/of sy voorkeure (waarde) en lei tot gedrag (Kluckhohn, 1951:395; Adler, 1956; Swardlow, 1989:2). Laasgenoemdes kan kollektiewe of individuele optrede van die groep (gemeenskapsinstellings, kultuur of etniese groep) waaraan die individu behoort, wees (Rokeach, 1973:3).

Waardes dien as 'n krag wat gedrag aktiveer (Allport, 1961) en help as motiveerder om sekere doelwitte te bereik (Arnold & Feldman, 1986). Waardes kan 'n individu se voorkeur aktiwiteite in doelwitbereiking bepaal. Dit is dus nie slegs 'n passiewe filter vir optrede nie, maar kan 'n doelbewuste optrede wees en gedrag en denke stuur en orden volgens waardeprioriteite.

Waardes is volgens Rokeach (1973:7) 'n gedragswyse wat of instrumenteel (*a mode of conduct*) soos byvoorbeeld verstandigheid, of die eindresultaat (*end-state of existence*) van optrede, soos byvoorbeeld wysheid, is. Wat gedrag betref, is die gedragswyse die manier waarop opgetree word om aan 'n vereiste te voldoen. Eerlike gedrag kan dus beoordeel word as 'n wyse optrede.

Rokeach (1973:12,14,136,137) meen dat waardes onder andere nie net riglyne vir voortgaande aktiwiteite is nie, maar ook 'n bloudruk kan wees om konflik op te los en besluite te neem.

Uit bogenoemde is dit duidelik dat waardes onder meer die oorsprong van gedrag kan wees, die motiveerder in besluitneming (byvoorbeeld tussen alternatiewes), bepaalde riglyn vorm vir die optrede, die eindresultaat en selfs konflikte kan help oplos en voorkom.

3.6 Kriterium

Waardes kan op die volgende wyses as 'n kriterium dien. Waardes dien eerstens as 'n beginsel of oortuiging vir voorkeur en/of voorskriftelike gedrag (Joubert, 1986:119). Tweedens om die belangrikheid/prioriteit (die waarde/iets werd) van 'n objek of situasie te beskryf (Hermans, 1974:1; Crawford-Nutt, 1980:80; Sliwiak & Frissell, 1987:156).

Besluite en gedrag word dus volgens 'n kriterium (waardes) beoordeel (Kauffman & English, 1979; Feather, 1982; Feather & Newton, 1982; Joubert, 1986; Thomas, 1989). 'Kriterium' in hierdie geval, verwys na wat goed of sleg is. Wanneer gedrag beoordeel word, word dit aan 'n waarde gekoppel om te bepaal of dit 'goeie' of 'slegte' gedrag is. Indien die optrede in ooreenstemming met die waarde is, sal dit 'goeie' gedrag wees, maar indien die gedrag die waarde weerspreek of teenstaan, sal dit 'slegte' gedrag wees. Schoeman (1987: 59) sluit aan by hierdie aspek van waardes en noem dat hierdie kenmerk van waardes 'n dissiplinerende invloed op gedrag het. Aanvaarbare (goeie) of onaanvaarbare (slegte) optrede ten opsigte van die gesinsekologiese terreine kan dus deur waardes beoordeel word.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Wanneer waardes gebruik word om die belangrikheid of prioriteit van 'n objek of situasie te definieer kan dit ook na die gesinsekologiese terreine deurgetrek word. Die belangrikheid van die gedragsvoorskrifte ten opsigte van die verskillende gesinsekologiese terreine kan 'n aanduiding wees van hoe belangrik (of die moeite werd) so 'n terrein ervaar word.

Rokeach (1968) noem dat waardes selfs as regverdiging vir bepaalde optrede gesien kan word. Hierdie aspek van waardes is baie belangrik, want dit is nie slegs gedrag wat geëvalueer word nie, maar ook die gedrag binne 'n bepaalde situasie. Gedrag word dus in konteks beoordeel. Beoordeling sal dus afhang van watter waarde op daardie stadium en situasie die belangrikste is. Waardeprioriteite is dus relatief tot die situasie waarin die persoon hom bevind.

Verder is daar bepaalde waardeprioriteite aan 'n etniese groep se kultuur gekoppel. Steyn en Van Rensburg (1985) noem dat hierdie waardes wenslike handeling is wat die etniese groep betref. Optredes word in terme van wenslikheid beoordeel. Buite 'n bepaalde kulturele verband mag hierdie waardes 'n ander prioriteit geniet.

3.7 Veranderlikheid

Enersyds is waardes redelik standvastig en stabiel en andersyds het dit die moontlikheid om te verander (Rokeach, 1973:18; Venter, 1982:28; Bryce, 1988:27; Hattingh, 1991:298). Die veranderlikheid dui verder op die vermoë om van 'n lae na 'n hoë prioriteit of andersom te beweeg (Groenewald, 1984; Jansen van Vuuren, 1985:40; Schwartz & Bilsky, 1987). Die situasie of konteks speel 'n belangrike rol in die verandering van 'n mens se waardeprioriteite. In die gesinsekologiese benadering is dit die spesifieke omgewing en konteks wat die waardeprioriteit bepaal. Die kulturele omgewing of konteks kan dus 'n belangrike rol in waardeprioriteite speel.

'n Ander aspek van die veranderlikheid is dat 'n waarde op 'n verskeidenheid van situasies/kontekste en objekte van toepassing kan wees (Maré, 1985:17; Schoeman, 1987:56). Waardeprioriteite kan dus van situasie na situasie en van een objek na 'n ander beweeg. So 'n voorbeeld kan die reg (*law*) as waarde van toepassing op werksure (beroepswaarde) en ook op 'n huwelikeremonie (sosiale- of verhoudingswaarde) wees.

3.8 Veelvuldigheid

Waardes kom nie enkel voor nie (De Jongh, 1985:15; Terblanché, 1988:7; Verwey & Fouché, 1987:8). 'n Persoon of groep besit veelvuldige waardes en daarom word daar na 'n sisteem van waardes verwys (Hattingh, 1991). 'n Persoon is uniek ten opsigte van sy waardeprioriteite en dus sy waardesisteem. Die rede hiervoor is dat verskillende persoonlikhede (Kluchohn, 1954:397; Van der Walt, 1989:8), gesinsekologiese terreine en omstandighede, waardes kan beïnvloed. Aangesien 'n individu se persoonlikheid en sy omstandighede (konteks) verskil, is individue se waardeprioriteite verskillend. Individue se waardesisteem kan dus verskillend wees omdat hulle verskillende waardeprioriteite kan hê.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Daar is reeds aangedui dat waardes in waardesisteme georganiseer word (Rokeach, 1973:3; Hattingh, 1991:101). 'n Gemeenskap of samelewing en/of etniese groep het ook verskeie waardesisteme. Byvoorbeeld die groepwaardes wat op intermenslike verhoudings dui, kan as 'n intermenslike waardesisteem gesien word. Hammond-Tooke (1974:359-360) en Du Preez (1976:6-10) verwys byvoorbeeld na die onderskeie waardesisteme van etniese groepe.

Die totale aantal waardes sowel as die interaksie tussen die waardes van 'n individu kan ook as 'n waardesisteem of waardesisteme gesien word (Hattingh, 1991:101).

3.9 Multidimensioneel

Uit die kenmerke van waardes wat tot dusver bespreek is, kan daar tot die gevolgtrekking gekom word dat waardes multidimensioneel is. Jansen van Vuuren (1985:145) en Schoeman (1987:59) bevestig dat waardes 'n multidimensionele konstruk is. Hattingh (1991:35) sien waardes as 'n Gestaltkonsep wat uit die voorafgaande kenmerke bestaan. Hierdie kenmerke kan nie op hul eie staan nie, maar vorm 'n eenheid.

4 OORSPRONG EN ONTWIKKELING VAN WAARDES

4.1 Oorsprong

In die vasstelling van die oorsprong van waardes moet die volgende aspekte in ag geneem word, naamlik die begin, die proses en die betrokkenes.

Die oorsprong van waardes lê in die mens se evalueringsvermoë. Die persoon se vermoë om te evalueer word eksplisiet gestel as 'n onderskeidingsvermoë tussen 'goed en kwaad' (reg of verkeerd) (Senekal, 1989:11). Volgens Joubert (1986) is die mens gedurig besig om te evalueer. Alles waarmee hy in aanraking kom soos objekte, situasies en sy medemens word geëvalueer.

Navorsers het verskeie opvattinge oor die oorsprong van die evalueringsvermoë omdat geloofsoortuigings onder meer hierdie aspek uitspel (Hattingh, 1991:113-119). Hipoteties gestel is daar twee moontlike oorspronge vir die toekenning van mense se evalueringsvermoë. Dit kan die gevolg wees van innerlike (interne) ontwikkeling, dit wil sê invloed van binne, of andersins van 'n invloed buite (eksterne) die persoon self. Eersgenoemde impliseer dat 'n persoon sy evalueringsvermoë met sy eie innerlike (internalisering) ontwikkel. Die eksterne invloed impliseer eerstens dat gesinsekologiese invloede soos die natuur of sy medemens hom so beïnvloed dat die evalueringsvermoë spontaan ontwikkel. 'n Ander eksterne invloed is die moontlikheid dat 'n hoër Goddelike Wese hierdie vermoë aan die mense of individu gegee het. Uit genoemde bespreking stel die navorser twee kategorieë voor. Die eerste kan gesien word as 'n vertikale invloed deur 'n Goddelike Wese en tweedens as 'n horisontale invloed wat aardsgebonde is.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

4.2 Horisontale en vertikale teorieë

Uit bostaande bespreking lyk dit vir die navorser of twee teorieë onderskei kan word, naamlik die horisontale en die vertikale invloede.

4.2.1 Horisontale invloed as teorie

Die teorie verwys na invloede op die horisontale vlak (gesinsekologiese terreine) wat aanleiding tot evaluerende denke gee. Verder is gesins- en/of ontwikkelingstake faktore wat hierdie vermoë positief of negatief kan beïnvloed. Sulke invloede dien ook as 'n stimulus, katalisator of klankbord wat lei tot 'n evalueringsvermoë.

Die teorie van morele ontwikkeling van Kohlberg (1981, 1984) sluit aan by hierdie horisontale invloed as teorie. Volgens Kohlberg (1981, 1984) gaan morele ontwikkeling gepaard met kognitiewe ontwikkeling wat op hul beurt die oplos van komplekse moraliteitsvrae behels (Bigner, 1983:270). Om hierdie teorie verder te trek kan daar geredeneer word dat 'n persoon op haar eie, binne haarself die vermoë tot evaluasie en/of moraliteit kan genereer. Die persoon is dus haar eie klankbord of eie ouer soos Hoffman dit sien (Bigner, 1983:270).

4.2.2 Vertikale invloed as teorie

Hierdie teorie meen dat 'n persoon die vermoë tot evaluasie as 'n gawe ontvang het. Hierdie gawe is nie verwerf uit die gesinsekologie of uit haarself nie, maar kom van 'n groter meer 'gesofistikeerde mag'. Die teorie verwys na die metafisiese (bonatuurlike) of die goddelike. Verskeie godsdienste glo dat 'n bonatuurlike mag sekere vermoëns aan 'n persoon kan gee.

Die Christelike godsdienste, onder andere, erken God as die Skepper en dus ook die Gewer van vermoëns. Wethmar (1991: 448) noem dat volgens die Christelike godsdienste alles by God ontstaan het.

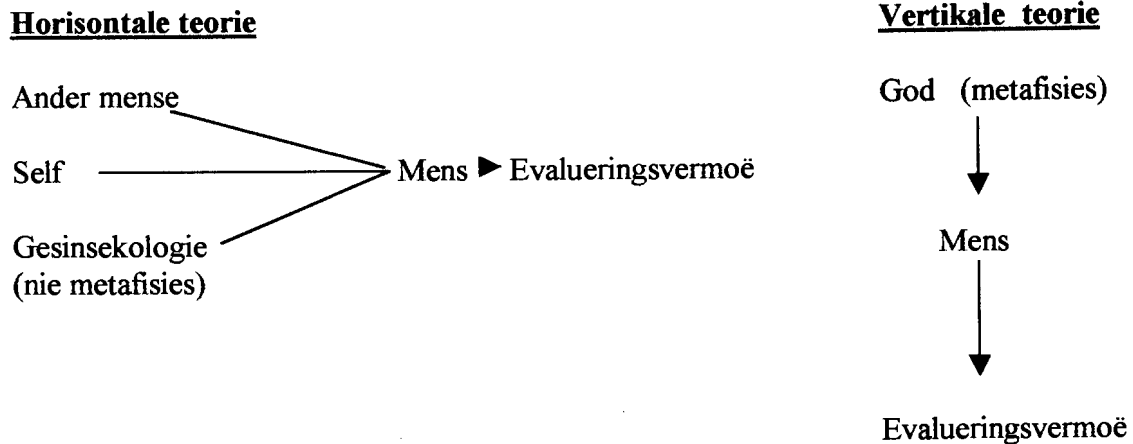
Volgens Hattingh (1991:117-118) is waardes op sigself daar en wag op kennisname deur die individu. Hierdie standpunt kan aanvaar word aangesien sekere waardes vir alle tye geldig is. Dit is dus slegs die inkleding of waarde-oriëntasies wat aan tyd gebonde is.

Heyns (1977: 16) stem hiermee saam en verwys verder na hierdie ontstaan as 'n historiese sowel as 'n bo-historiese vertrekpunt. Laasgenoemde vertrekpunt verwys na God wat buite tyd (dit is voor die ontstaan van die aarde) en ruimte bestaan.

Die vertikale en die horisontale teorie verskil ten opsigte van plek en tyd. Die vertikale teorie is bo of buite tyd terwyl die horisontale gebind is aan die historiese verloop van tyd op aarde. Verder is die vertikale teorie se plek van oorsprong by God self wat die vermoë tot evaluering gee. Die horisontale teorie se oorsprong is by die mens of individu self en haar verhouding met haarself sowel as haar omgewing.

'n Skematiese uiteensetting uit die voorafgaande bespreking kan duidelik die verskille aantoon.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

FIGUUR 2.1: VERGELYKING VAN TEORIEË OOR DIE EVALUERINGSVERMOË AS DIE OORSPRONG VAN WAARDES

In aansluiting by bogenoemde twee teorieë speel persoonlikheid ook 'n rol.

4.3 Persoonlikheid en waardes

Volgens Maddi (1968:13-21) verwys die persoonlikheidsteoretici na 'n sentrum van die persoonlikheid wat in almal voorkom. Saam met die sentrum het 'n persoon 'n buiterand of periferie eienskappe van die persoonlikheid. Die sentrum is dit wat eie en uniek is aan 'n persoon se persoonlikheid terwyl die periferie die aangeleerde gedrag is. Volgens Maddi (1968:21) vorm bepaalde samestellings van die perifere eienskappe bepaalde persoonlikheidstipes. Laasgenoemde kan tot persoonlikheidsontwikkeling lei wat weer 'n belangrike rol in die vorming van waardes en waardeprioriteite kan speel. Die sentrum kan as die besluitnemings- of evalueringssentrum gesien word. Hierdie sentrum se vermoë kan ook onderskeidingsvermoë en gevolglik waardetoekenning insluit.

De Jager (1985:2-25) verwys na die sentrum as 'n sinkern. Volgens De Jager (1985:2-25) ontstaan waardes nie uit 'n enkele sinkern nie, maar uit verskeie sinkerne. So byvoorbeeld verskaf die religieuse sinkern vastheid en sekerheid, die juridiese die vermoë om te onderskei tussen reg en onreg en die morele sinkern die sedelike. Volgens De Jager (1985:2-25) se siening is daar nie 'n basiese sentrum wat 'n onderskeidingsvermoë het nie, maar ontwikkelings uit bepaalde sinkerne. Die sinkerne is dan die bron van waardes en nie die evalueringsvermoë nie. Dit wil dus voorkom asof hierdie teorie 'n belangrike bron van vermoëns, naamlik onderskeiding of evaluering 'uitgelaat', het.

Pitso-Matlabane (1993) bespreek ook waardes vanuit 'n persoonlikheidsperspektief. Volgens Pitso-Matlabane sal 'n oorwegend religieuse waardesistiem as 'n religieuse persoonlikheid bestempel kan word. Hierdie persoon het dan 'n sterk innerlike ingesteldheid ten opsigte van die bonatuurlike, mistieke en of godsdienstige leefwyse.

115 940 780
615 360 891

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Verskeie navorsers en teoretici se klassifikasies van tipes waardes kan dus met persoonlikheidstipes in verband gebring word. Alhoewel daar 'n sterk verband tussen waardes en persoonlikheid is, sou dit verkeerd wees om slegs waardes as kriterium vir 'n persoonlikheid te gebruik. Daar is egter baie meer op die spel in 'n persoonlikheid as slegs waardes.

Hierdie studie erken die rol wat die persoonlikheid ten opsigte van waardes speel. Die klem sal egter op die rol wat ander gesinsekologiese terreine en by uitstek die gesin in die jong volwassene se waardes speel, val.

4.4 Die proses van waardevorming

Die vorming van waardes kan nie losgemaak word van die ontstaan van die evalueringsvermoë van 'n persoon nie. Die individu wat die evalueringsvermoë ontvang het, is in 'n verhouding met dit wat hy evalueer. Verder noem Senekal (1989) dat 'n persoon nie altyd bewus is van hierdie vermoë nie. Dit is veral so as sy lewe gelykmatig verloop en dinge nie bevraagteken word nie. Persoonlike krisisse op die gesinsekologiese terreine lei tot 'n bewustelike evaluering tussen reg en verkeerd (goed of kwaad). Wanneer keuses tussen reg en verkeerd gemaak moet word, word daar leiding gesoek (Senekal, 1989). Bestaande keuses en besluite word ook geëvalueer en onderskeid tussen dit wat reg is en dit wat verkeerd is word weer gedoen. Waardes word dus ook in evaluering in ag geneem of bevraagteken.

Wat die gesinsekologiese perspektief betref, is die individu in 'n verhouding met sy gesinsekologiese terreine. Die volgende stellings word deur navorsers ten opsigte van die vorming van waardes op 'n verhoudingsvlak gemaak:

- Brits (1981:64) is van mening dat uit bepaalde verhoudings evaluerings voortspruit en daaruit word waardes gevorm. Die vorming van waardes is dus afhanklik van verhoudings en evaluasies. Bekker (1963:79) sluit aan by die van Brits (1981) en verwys na die vorming van waardes as die gevolg van die onderlinge beïnvloeding tussen mense. Dit wil dus voorkom asof waardes nie gevorm kan word as ander persone nie teenwoordig is nie. Hierdie standpunt sluit beïnvloeding van die natuur as die fisies-biologiese komponent van die gesinsekologiese terreine in die vorming van waardes, uit (kyk resultate in Hoofstuk 9).
- Volgens Alisjahbana (1966:27) en Hattingh (1991:82) is die verhoudingservaring ten opsigte van objekte, mense en gebeure veral 'n gevoelsbeleving (affektief). Die affektiewe komponent en dus ook die subjektiwiteit wat eie aan 'n individu is, is verantwoordelik vir die vorming van waardes en waarde-oriëntasies.
- Smith (1978) onderskei tussen sosiaal en individuele (persoonlike) aangeleerde waardes. Laasgenoemde kan verdeel word as die superego waardes en self aangeleerde waardes. Superego waardes is die internalisering van waardes terwyl selfaangeleerde waardes deur die individu self ontwikkel word. Smith onderskei dus tussen inter- en intrakommunikasie as deel van waardevorming.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

4.4.1 Faktore wat waardevorming beïnvloed

Die vorming van waardes kan deur twee aspekte naamlik, die invloede van buite en die vermoë van 'n persoon om waardes deel te maak van sy waardesisteem, beïnvloed word (Smith, 1978). Hierdie aspekte word vir die doel van hierdie studie as eksterne en interne faktore in die vorming van waardes gesien.

Interne faktore

Die volgende interne faktore kan die vorming van waardes beïnvloed:

- **Ontwikkelingsvlak**

Navorsers verwys na die ontwikkelingsvlakke of –stadiums in 'n individu wanneer kognitiewe, emosionele, sosiale en morele ontwikkeling plaasvind. Erikson het hierdie ontwikkeling in agt sosiaal-psigologiese stadiums ingedeel. Piaget verwys na die stadiums van kognitiewe ontwikkeling terwyl Kohlberg vlakke van morele ontwikkeling identifiseer (Weiten, 1992: 387-396). Bogenoemde vlakke of stadiums het te make met die individu se vermoë op 'n bepaalde ouderdom. Daar kan dus aanvaar word dat die vorming van sekere waardes aan 'n sekere ouderdomsgroep gekoppel kan word. Daarenteen verwys Graves (1970) meer na 'n bestaansvlak in die sin van hoe en hoekom die individu dink eerder as wat of waarom hy dink. Graves (1970) en Hattingh (1991:262-282) koppel hierdie ontwikkelingsvlakke aan waardes wat gevorm word.

- **Opvoedingspeil**

Pitso-Motlabane (1993) se studie van verwesterse professionele swart persone in Soweto bevestig die invloed van ontwikkeling en geleerdheid op die waardes en waardesisteem van 'n persoon. Individue wat nie aan al die moderne ontwikkeling blootgestel is nie kan as milieugestrem beskou word en hul waardes kan ook dienooreenkomstig beïnvloed word. So sal 'n persoon uit die 'Derde Wêreld' of tegnologies onontwikkelde land wat nie blootgestel word aan moderne tegnologie nie, gevolglik nog nie 'n bepaalde waarde daaraan heg nie. Daar kan dus aanvaar word dat die bepaalde gesinsekologie die opvoedingspeil van 'n individu kan beïnvloed en dus die vorming van sy waardes kan beïnvloed. Onkunde en/of 'n gebrek aan blootstelling kan dus 'n rol in die vorming van waardes speel.

- **Individuele aspekte**

Individuele aspekte sluit onder andere persoonlikheid, behoeftes en belangstellings in. Hierdie faktore dui op dit wat vir die individu belangrik is ten opsigte van sy eie aard en samestelling. Volgens psigoloë en navorsers is persoonlikheid, behoeftes en belangstellings belangrik wanneer 'n persoon keuses moet uitoefen (Maslow, 1970; Murray, 1981). Dit is juis die feit dat waardes aan keuses gekoppel word, dat bepaalde voorkeure aan 'n persoonlikheid gekoppel kan word.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

- **Geslag**

Trotzer (1981) is een van die navorsers wat waardeverskille by die verskillende geslagte aantoon. Hierdie verskille kan deur faktore soos onder andere die biologiese en bepaalde rolle wat deur die gemeenskap en etniese groep aan haar toegeskryf word, bepaal word (Haralambos & Holborn, 1995:586-619). Die volgende voorbeeld kan genoem word. Biologies is die vrou verbind aan die versorgende rol van haar kinders en deur bepaalde kulture en gemeenskappe word sy as onderdanig aan die man gesien. Gevolglik word waardes wat aan versorging en onderdanigheid gekoppel is van die vrou verwag.

- **Kriteria as bron**

Kriteria kan as 'n bron van waardevorming dien. 'n Individue se geloofsoortuiging kan 'n kriterium vir die vorming van 'n waarde wees. Heyns (1977:66-96) meen dat die mens se geloof sy denkwyse oor homself en sy medemens bepaal. Geloof dien dus as kriterium en skryf bepaalde waardes en waarde-oriëntasies voor. Kriteria as die bron van die vorming van waardes kan as 'n interne sowel as 'n eksterne faktor gesien word. Wanneer dit as interne faktor gesien word, dien dit ook as blokkerings- of siftingsmeganisme by die erkenning van 'n waarde. As eksterne faktore, is dit die persoon se geloofsoortuigings (religie as gesinsekologiese terrein) wat bepaal tot watter mate sekere waardes prioriteit geniet.

Gesinsekologie as eksterne faktor

Gesinsekologiese terreine as 'n eksterne faktor beïnvloed ook die vorming van waardes. As gevolg van die verhouding van die individu met sy ekologie lei dit tot interaksie en gevolglik tot betekenis (waarde). Volgens Alisjahbana (1966) het alles waarmee 'n persoon in aanraking kom tot 'n mindere of meerdere mate die potensiaal om tot die vorming van waardes oor te gaan. Die afleiding kan dus gemaak word dat die individu se betrokkenheid by 'n bepaalde gesinsekologiese terrein tot die vorming van waardes en waardeprioriteite lei. 'n Positiewe of negatiewe ervaring kan tot 'n hoë waardeprioriteit lei. Hierdie argument sal verder gevoer word wanneer die resultate bespreek word. In die volgende hoofstukke sal daar ook aandag aan die rol van die gesin en die etniese groep as eksterne invloede op die vorming van waardes gegee word.

Die aannames ten opsigte van die oorsprong en vorming van waardes vir hierdie studie is die volgende:

- 'n Individue word nie met waardes gebore nie, maar wel met 'n vermoë tot evaluasie of waardering wat aanleiding gee tot die vorming van waardes (Hattingh, 1991:22). Hierdie vermoë onderskei hom van die dier (Van Zyl 1980:112; De Vries, 1985:315; Senekal, 1989). Die navorser is oortuig dat die vermoë tot evaluasie 'n gawe van God aan 'n individu is. Dit word gedoen op grond van die geloof van die navorser in God as Skepper soos die Bybel dit openbaar.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

- Waardes word ook deur mense onderling of van generasie tot generasie oorgedra. In sulke omstandighede kan dit gebeur dat waardeprioriteite bloot aanvaar word.

5 VERWANTE KONSEPTE

Waardes moet van verwante konsepte onderskei word. Hierdie konsepte is almal verwant aan waardes in die sin dat dit 'n vergestalte van 'n waarde kan wees. Slegs enkele verwante konsepte wat soms tot verwarring in literatuur lei (Hattingh, 1991:96-107), sowel as die wat in onderhoude en vraelyste van hierdie studie gebruik word, word kortliks bespreek.

5.1 Oortuigings

Volgens Odendal (1984:792) is 'n oortuiging 'n opvatting oor iets. Hierdie oortuiging is 'n sekerheid of onwrikbare gevoel. Daar is nie noodwendig moraliteit aan verbonde nie en dit kan bloot 'n stelling wees. Laasgenoemde kan as reg of verkeerd beskou word (Maré, 1985:21; Hattingh, 1991:104). Alhoewel Maré verskillende dimensies van oortuigings uitwys, wil die navorser volstaan by die volgende definisie omdat die betrokke definisie aspekte het wat in verband met waardes gebring kan word:

'n Oortuiging is hoofsaaklik 'n kognitiewe, sekerheidsopvatting omtrent mense, objekte of gebeure.

Die algemene en ooglopendste verskille tussen waardes en oortuigings kan soos volg gegee word:

<u>Oortuiging</u>	<u>Waardes</u>
Kan verkeerd beskou word	Kan slegs geëvalueer word
Meer kognitief van aard	Meer affektief van aard

Uit bostaande is die klemverskuiwings opvallend. Die belangrikste verskil lê daarin dat 'n oortuiging deur feite verkeerd bewys kan word, terwyl waardes nie reg of verkeerd is nie.

5.2 Beginsels

Stoker (1961:31) en Odendal (1984:72) meen dat 'n beginsel 'n grondbegrip, 'n oorsprong of 'n stel reëls is wat oortuigings insluit. Hattingh (1991:105) stem saam en voeg by dat beginsels onderliggend aan waardes is. Vir die doel van hierdie studie word waardes in verband met beginsels gestel. Die volgende definisie is egter van belang:

Beginsels is oortuigings wat as algemeen geldende reëls vir gedrag aangevoer word.

Beginsels en waardes het meer ooreenkomste as verskille. Alhoewel die verskille baie fyn is, is dit tog daar. Dit kan as volg weergegee word:

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

<u>Beginsels</u>	<u>Waardes</u>
Kompleks	Meer kompleks
Invloedryk	Meer invloedryk

Omdat waardes meer kompleks, invloedryker en op 'n meer affektiewe vlak as beginsels funksioneer, is waardes meer dieperliggend (Hattingh, 1991:104-106).

5.3 Norme

Volgens Hattingh (1991:99) word waardes en norme soms ook as wissel terme gebruik. Smith (1981:1) en Maré (1985:18) meen egter dat waardes en norme nie dieselfde is nie en dus nie as wissel terme gebruik behoort te word nie. Dit is dus nodig om tussen die twee terme, naamlik waardes en norme, te onderskei (Van Niekerk, 1987). Cilliers en Joubert (1985:27), Groenewald (1984 :15) en Schneider (1977) verwys na norme as reëls of standarde vir gedrag. Die volgende definisie van norme beskryf die aard en funksie daarvan:

Norme is gewenste reëls en kriteria van gedrag.

Die gewenstheid verwys na die algemeen aanvaarbare manier van optrede. Reëls is die grense waarbinne aanvaarbare gedrag toegelaat word. Kriteria sluit standarde in waaraan gedrag vir aanvaarbaarheid geëvalueer word. Norme is dus voorskriftelik en evaluerend ten opsigte van gedrag. Die belangrikste verskille tussen norme en waardes is soos volg:

<u>Norme</u>	<u>Waardes</u>
Reëls vir situasies	Transendeer situasies
Stel grense vir gedrag	Gee rigting aan gedrag
Is 'n standaard	Stel standarde

Volgens Bester (1976:22) sowel as Landman, Roos en Liebenberg (1971:115) is waardes 'n basis vir norme en is norme dus in waardes gesetel. Waardes gee aanleiding tot die norm en die funksionering daarvan. Aan die anderkant is norme die reëls, grense en standarde wat help met die handhawing van waardes in 'n situasie. Volgens Alisjahbana (1966:91) is die doel van norme die organisering van gedrag (deur middel van reëls) sodat 'n waarde geïmplementeer kan word.

5.4 Gebruike

Gebruike verwys na algemene maniere van doen (Odendal, 1984:247). Schwartz (1990:84) wys daarop dat 'n gebruik 'n vorm van gewoonte is. Dinge word herhaaldelik op dieselfde manier gedoen. Die doen aspek wys op die belangrikheid van gedrag by gebruike.

Volgens Alisjahbana (1966:84) kan gebruike met kultuur in verband gebring word. Met hierdie verbintenis word gebruike verdeel in etniese gebruike ('volksgebruike') en etniese

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

wette ('volkswette'). Laasgenoemde beskryf Alisjahbana (1966:85-86) as meer dieperliggend as volksgebruike. Hy noem verder dat volkswette 'n sterker verbintenis het met die religieuse. So sal 'n *Jihad* (heilige oorlog) 'n volkswet wees, terwyl sekere geregte en eetgewoontes kulturele gebruike is.

Uit bostaande bespreking kan die volgende definisie van gebruike geformuleer word:

Gebruike is tradisionele, gewoontes en/of algemene maniere van optree.

Gebruike moet nie teenstrydig met waardes wees nie. Indien dit wel gebeur sal waardes en gebruike bevraagteken word. Gebruike moet wel as 'n versterking en bevestiging van waardes dien. So gesien kan gebruike meer met die optrede of implementering van waardes te doen hê. Die essensiële verskille tussen gebruike en waardes kan soos volg weergegee word:

<u>Gebruike</u>	<u>Waardes</u>
Gedragreëls	Gedragsetiek
Implementering van waardes	Aansporing vir gebruike

Vir die suksesvolle funksionering van 'n gemeenskap is die ooreenstemming tussen gebruike en waardes belangrik.

5.5 Doelstellings/Doelwitte/Doel

Odendal (1984:161) meen dat doel en doelwit wisselterme vir doelstellings is. Omdat waardes in hierdie studie die belangrikste konsep is, sal daar nie op detail ingegaan word op die onderskeid tussen doel, doelwit en doelstelling nie. Odendal (1984) se mening word dus vir hierdie studie aanvaar. Die term doel/doelwit/doelstelling kan kortliks soos volg gedefinieer word:

'n Doelstelling is 'n fokuspunt wat nagestreef word.

Volgens Schiffman en Kanuk (1978:27-28) sowel as Baron, Byrne en Kantowitz (1980) is mense oor die algemeen meer bewus van hul doelstellings as ander onderliggende aspekte soos behoeftes en waardes. Doelstellings word meer gevaloriseer as waardes.

Maré (1985) en Rokeach (1973:759) noem dat waardes en doelstellings 'n verwantskap toon. Volgens Egan (1985:108) en Maré (1985) beweeg doelstellings in 'n rigting van bereiking, terwyl waardes 'n aspek van doelstellings is, wat help om iets te bereik. Waardes dien as 'n kriterium waarteen die aanvaarbaarheid van doelstellings gemeet kan word. Die algemeenste verskille tussen 'n waarde en 'n doelstellings is die volgende:

<u>Doelstellings</u>	<u>Waardes</u>
'n Mikpunt	Kriterium van en vir 'n mikpunt
'n Intensie	'n Implikasie van 'n intensie

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

'n Doel staan in diens van 'n waarde omdat met sekere doelwitte na die bevrediging of bereiking van 'n waarde gestreef word (Alisjahbana, 1966:77).

5.6 Behoeftes

Dit is nodig dat die konsepte, behoeftes en waardes, onderskei word (Mc Neal, 1973:34). Volgens Hattingh (1991:102) en Maré (1985:19) word waardes en behoeftes soms as sinonieme gebruik. Soms word behoefteklassifikasies as waardeklassifikasies gebruik. Wanneer behoeftes en waardes dan op so 'n wyse gebruik word, lei dit tot verwarring. Selfaktualisering word byvoorbeeld 'n behoefte, maar ook 'n hoër-orde waarde genoem (Geldenhuis, 1975).

Begeertes en wense lê op die vlak van dit wat verkies word, terwyl behoeftes dit is wat 'n persoon nodig het. Behoeftes is dit wat 'n persoon nodig het vir die voortbestaan en vir die ontwikkeling van 'n mens se potensiaal (Galtung, 1980; Jourard, 1974). Volgens Mallman en Marais (1980) is behoeftes ook meer universeel, terwyl begeertes persoonlik en tydelik is. Behoeftes is dus dieperliggend en funksioneer op 'n ander vlak as begeertes.

Behoeftes is 'n hipotetiese konstruk met 'n liggaamlike dryfkrag. Hierdie dryfkrag kan intern of ekstern aan die gang gesit word sodat psigologiese prosesse georganiseer kan word (Hjele & Ziegler, 1981:157). Behoeftes is onderworpe aan bevrediging as dit vervul word en aan frustrasie as dit onvervul is (Deci, 1975:83; Lederer, 1980:3).

Behoeftes kan kortliks op die volgende wyse gedefinieer word:

Behoeftes is 'n tekort wat ervaar word en wat dan nagestreef word om verligting of tevredenheid te bring.

Maré (1985:19-20) en Hattingh (1991:102-103) bespreek die verskille tussen waardes en behoeftes. Die verskille tussen waardes en behoeftes blyk ook 'n klemverskuiwing te wees en kan soos volg saamgevat word.

<u>Behoeftes</u>	<u>Waardes</u>
'n Tekort	'n Kriterium of bron
Meer persoonlik	Meer algemeen
Wenslik of onwenslik	Algemeen wenslik
Soms meer noodsaaklik vir oorlewing	Soms minder noodsaaklik vir oorlewing
Basies	Meer ingewikkeld

Verder kan waardes ook in sommige behoeftes voorsien, maar kan ook behoeftes inhibeer of blokkeer (Maré, 1982:19). Sommige behoeftes moet egter ontken word as gevolg van aanvaarde gedragsreëls en waardes (Rokeach, 1973:73).

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

5.7 Houdings

Waardes en houdings word aan mekaar verbind deur gedrag en deurdat beide 'n integrale deel van persoonlikheid is (De Kock 1971:10; Groenewald, 1984:12). Soos met waardes kom die identifikasie van houdings deur die waarneming van gedrag. Met 'n bepaalde houding is daar 'n neiging om op 'n sekere manier te reageer (De Klerk, 1984:34). Hierdie neiging is die resultaat van die persoonlikheid sowel as die positiewe of negatiewe persepsies van 'n objek (Richter, 1979:7). Genoemde persepsie word op 'n kognitiewe, konatiewe en veral op die affektiewe vlak beleef (Williams, 1982:145-146; Swanepoel, 1983:39). Laasgenoemde vlak is dieperliggend en verander nie maklik nie. Gevolglik is die verwagte optrede redelik stabiel.

Waardes sowel as houdings word aangeleer deur die voorbeeld en invloed van ouers, portuurs en situasies (Morgan & King, 1966:602). Daar is dus ooreenkomste ten opsigte van die oordra van waardes en houdings.

Om die onderskeid tussen houdings en waardes te bepaal, moet houdings eers tot 'n eenvoudige definisie gereduseer word.

'n Houding word deur persepsies gevorm en lei tot 'n geneigdheid om op 'n bepaalde manier te reageer.

'n Houding kan aanleiding tot 'n beplande optrede gee. Indien die beplande optrede nie wenslik of aanvaarbaar is nie, is dit juis waardes wat verhoed dat houdings sigbaar word. Die verskil tussen waardes en houdings is die volgende:

<u>Houdings</u>	<u>Waardes</u>
Meestal 'n gevoel vir optrede	Meer 'n kriterium vir optrede
Gewensde of ongewensde gedrag	Gewenste gedrag

Volgens Hattingh (1991:99) kan houdings en waardes moeilik geskei word. Een van die redes hiervoor is dat houding 'n indikator van 'n persoon se werklike waarde en waarde-oriëntasie is. Uit die voorafgaande bespreking en begripsverklaring is die volgende duidelik:

- Die bespreekte konsepte is almal aan individue en ook aan etniese/sosiale groepe verbonde. Dit impliseer dat indien 'n groep dieselfde oor 'n saak dink en voel, hulle waarskynlik daarvolgens sal optree. Hierdie groepgevoel lei tot konformering om sodoende deel van 'n groep te wees. Indien 'n persoon nie inskakel by die idees en gevoelens van die groep nie, stel sy haarself bloot aan sanksies van die groep (Alisjahbana, 1966).
- Waardes moet duidelik onderskei word van die verwante begrippe om die navorsing se teoretiese geldigheid te verhoog (Mouton, 1996).
- Die bespreekte konsepte het 'n noue verbintenis met mekaar ten opsigte van oorsprong, aard en funksie. Dit is veral gedrag wat die samebindende faktor tussen die konsepte is aangesien al die konsepte gedrag bepaal of beïnvloed.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

6 KLASSIFIKASIES VAN SOORTE WAARDES

Waardes kan geklassifiseer word volgens verskeie uitgangspunte, onder andere die doel, oorsprong, funksie, vlakke en terreine waarop waardes beweeg. Volgens Hattingh (1991:146-189) is daar meer as 55 verskillende klassifikasies van waardes en verteenwoordig genoemde uitgangspunte. Hierdie groot verskeidenheid weerspieël die feit dat daar uiteenlopende sienings omtrent die klassifikasie van waardes is. In hierdie studie word daar net aandag aan enkele klassifikasies, wat aansluit by die gesinsekologiese terreine waar waardes funksioneer, gegee.

Selfs in genoemde uitgangspunte is daar verskille. Die navorser het die volgende moontlike redes saamgestel om moontlike verduidelikings vir die groot variasie in waarde-klassifikasies te gee:

- Die perspektief van die persoon, kan sy klassifikasie beïnvloed. Die persoonlike vakgebied van 'n skrywer kan ook klassifikasies beïnvloed. Dit wat dus vir 'n persoon van belang is, beïnvloed sy siening of is die bril waardeur hy waardes sien en klassifiseer.
- Klassifikasies kan groter of kleiner groeperings insluit, dit wil sê in meer detail gedoen word of nie. Daar kan ook in sommige gevalle van groeperings van subwaardes, ondergeskikte en verwante waardes gebruik gemaak word.

'n Klassifikasie van waardes moet logies en verantwoordbaar wees. Dit is egter belangrik dat die breedste moontlike spektrum van terreine waarop waardes funksioneer gedek behoort te word. Sodoende sal soveel as moontlike waardes ingesluit word en eensydigheid vermy word.

Vervolgens sal klassifikasies van waardes bespreek word. Hattingh (1991) se tipologie van waardes sal eerste bespreek word. Daarna sal die klassifikasies van waardes alfabeties weergegee, kortliks bespreek word en daarna sal bepaalde ooreenkomste aangetoon word.

6.1 Hattingh

Hattingh (1991:200-210) het uit navorsing 'n tipologie van 20 waardes met subsoorte waardes of waarde-indikators weergegee en deel dit soos volg in:

Religieuse waardes verwys na die persoon se gods-, mens- en lewensbeskouing. Dit handel ook oor godsdiensteoefening. Waarde-indikators sluit onder andere die volgende in: Mens en lewensbeskouing, godsdiensteoefening, geloofsekerheid, menswaardigheid, vryheid, gehoorsaamheid, waaragtigheid, verlossing, bestaanswyse (leefwyse) van die mens, aanbidding, saligheid en sekerheid.

Verhoudingswaardes het te make met sosiale waardes, dit wil sê die verhouding tussen twee of meer persone. Die benaderingswyse tot naasteliefde, medemenslikheid en diensbaarheid word onder andere hierby ingesluit. Ander waarde-indikators wat hierby ingesluit is, is:

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Hulpvaardigheid, onselfsugtigheid, samewerking, egtheid, gevoel vir ander, begrip, vergewensgesindheid, aanvaarding, vriendskap, simpatie, gelykwaardigheid, intimiteit, besorgdheid, dienslewering (naaste en die samelewing of gemeenskap), gesellige verkeer, verdraagsaamheid, respek, ruimtegunning, lojaliteit en vertroue.

Morele waardes beoordeel gedrag en hou sterk verband met sedelike karaktervorming. Aspekte soos reg of verkeerd, integriteit, aanvaarbaarheid al dan nie, sowel as dit wat as normatief beskou word, val in hierdie kategorie. Waarde-indikators kan die volgende aspekte insluit: Reg/verkeerd, eerlikheid, normatiewe, aanvaarbaar/onaanvaarbaar, waarheid, deugszaamheid, kuisheid, reinheid, gewetenskeuses, geestelike krag, norm-erkenning, onomkoopbaarheid, reëls, rigsoere, maatstawwe, verkieslikheid, wenslikheid, trou en lojaliteit.

Estetiese waardes verwys na die waarneming en beoordeling van die mooie of skone. Kuns, musiek, en ander kunsoorte, skeppingsvermoë, skoonheid, harmonie en kreatiwiteit vorm deel van hierdie waarde. Waarde-indikators is onder andere ook uitdrukkingsvermoë, kleur, klank, beweging, smaak, voorkoms en ander kunselemente en –beginsels.

Ekonomiese waardes is op welvaart, die materiële, sowel as dit wat nuttig en prakties is, gerig. Arbeid wat betrekking het op produktiwiteit, vooruitgang, bemaking, gerief, verdienste en geld is hier van toepassing. Oordeelkundige gebruik en besparing van middele is ook belangrike waarde-indikators in hierdie groep. Verder kan lewenstandaard, arbeidsverrigtinge, welvaart, wins, belegging, bruikbaarheid en dienslewering ook hieronder sorteer.

Kultuurwaardes verwys na dit wat mensgemaak is, en sluit taal, objekte (tegnologie) of gedrag in. Kultuurwaardes handel ook oor dit wat bewaar moet word vir die opvolgende geslagte. Waarde-indikators van hierdie groep is onder andere ook die volgende: tradisie, lewenstyl, beskawing, geesteslewe, gewoontes, besluite, geskiedkundige gebeure, taal, etnisiteit en oudhede.

Politieke waardes het veral te make met 'n staatkundige groep wat beleid en planmatige optredes bepaal. Aspekte soos vryheid, gelykheid, stemreg, prestige, mag en landsake word hieronder geplaas. Verder sou die volgende waarde-indikators ook hieronder val: patriotisme, regeer, lid van 'n politieke party, beleid, openbare optrede, oorleg en taktiek.

Regswaardes verwys na regverdigheid en normatiewe beginsels in die uitoefening van die reg. Pligte, reg en geregtigheid, regsgevoel, regskennis, regsadvies, vervolging, onpartydigheid, wetsgehoorsaamheid, deugsam, billikheid en selfs vergelding is waarde-indikators in hierdie groep.

Nasionale waardes verwys na dit wat tot 'n bepaalde nasie behoort en hom onderskei van ander nasies. Vaderlandstrou, burgerskap, demokrasie, broederskap, diplomatieke betrekkinge, nasionale sekuriteit, vryheid, differensiasie en die behoud van identiteit is waarde-indikators van die kategorie.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Intellektuele waardes verwys veral na die verstandelike vermoëns. Vaardighede, analitiese denke, aanlegte, logika, navorsing, waarnemingsvermoë, ondervindinge, kreatiwiteit, skrandigheid, ruimdenkend (openheid vir ander standpunte), redeneer, begrip, bekwaamheid, tegnologiese uitvinding, ambisie, prestasie, wysheid, en verbeeldingrykheid val ook in hierdie groep.

Liggaamlike waardes verwys na die fisieke. Gesondheid, liggaamshouding, netheid, liggaamsoefening, versorging, uiterlike voorkoms, liggaamsontwikkeling, liggaamsopvoeding, aantreklikheid en versorging is onder andere as waarde-indikators hier van toepassing.

Ontspanningswaardes verwys na verskeie vorme van ontspanning. Plesier, vermaak, opwinding, afleiding, ontspanningslektuur, stokperdjies, sport, rus, gemak en selfs sosiale omgang en aanvaarbaarheid word hierby as waarde-indikators ingesluit.

Veiligheidswaardes impliseer 'n veilige toestand waar daar nie bedreigings vir onder andere voortbestaan is nie. Waarde-indikators is onder andere sekuriteit, beskerming, versekering en geborgenheid.

Outoriteitswaardes verwys na gesag, mag en beheer. Mag, roem, prestige, selfliefde, sosiale aansien, outonomie, leierskap, oorheersing, voorskriftelikheid, persoonlike outoriteit, onafhanklikheid, regeer en bestuur is waarde-indikators van hierdie groep.

Selfwaardes is op die self naamlik selfkennis, selfhandhawing en selfaktualisering, gerig. Selfdisipline, verwagtinge, selfbeheersing, selfverwesenliking, volwassenheid, selfkennis, selfbepaling, eie behoeftes, selfrespek, houding, privaatheid, selfstandigheid, selfvervulling en verantwoordelikheid word onder andere hierby as waarde-indikators gereken. Persoonlikheidseienskappe soos onder ander geduld en individualiteit word deel van hierdie waardeterrein.

Gemoedswaardes verwys na die stemminge of innerlike gesteldheid van 'n persoon se gemoed. Dit funksioneer op die affektiewe (emosionele) vlak. Vriendelikheid, gevoel, erns, innerlike gesindheid, beswaardheid, stabiliteit van emosies, informaliteit, emosies, nederigheid en gesindheid is waarde-indikators hiervan. Sekere waarde-indikators van gemoedswaardes is ook indikators van persoonlikheidseienskappe.

Beroepswaardes verwys na die werk wat iemand doen om 'n bestaan te maak. Dit het te make met verdienste, lojaliteit, werksgeluk, werksetiek, werksverhouding, wedywering, vakkundigheid en onafhanklikheid. Verdere waarde-indikators van beroepswaardes is prestasie, sekuriteit, status, medemenslikheid, kreatiwiteit, werktrots, intellektuele stimulering, wedywering, selfverwesenliking, erkenning, materiële sukses, leierskap, gerief, beroepskeuse, vakkundigheid, tegnologiese bemeestering en houdings.

Omgewingswaardes verwys na die ruimtes om 'n persoon en die waardering daarvan. Respek en liefde vir die natuur, lewe in die natuur, soos plante en diere, sowel as die bewaring

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

daarvan is deel van dié groep waardes. Ander waarde-indikators is natuurskoon, rondreis, uitkamp, asook ontdekkings en navorsing in geografie en geologie.

Lewenswaardes dui op die voortbestaan van die mens naamlik die biologiese, fisiologiese en vitale waardes wat eie aan lewe is, is hier van toepassing. Waarde-indikators is basiese konsepte soos onder andere versorging, lewenskragtigheid, geborgenheid, kleding, voeding, veiligheid, oorlewing, slaap, seksualiteit en beweging.

Tyd-ruimtelike waardes impliseer die beleefde en geleefde tyd en ruimte in menslike terme. Hede, verlede, toekoms en die perspektief daarvan vorm deel van die groep. Verdere waarde-indikators is onder andere privaatheid, verganklikheid, ervaringe, orde, tydsbeplanning, leefruimte en sinvolheid.

Na 'n intensiewe studie van waarde-indelings het Hattingh (1991:198-218) bogenoemde lys saamgestel. Die samestelling is op grond van die volgende kriteria gedoen:

- Sinvolheid en betekenis vir die mens.
- Kwantiteitsvoorkoms en gebruiksfrekwensie van navorsers.
- Waarneembaarheid en klassifiseerbaarheid van hoofsoorte en indikators.
- Voorkoms, oordraagbaarheid en opvoedkundigheid in die leëwêreld.

Hattingh (1991) se indeling strek oor 'n wye spektrum van die leëwêreld en belewinge van 'n persoon. Volgens Hattingh (1991:200) is daar gepoog om soveel as moontlik indikators weer te gee en almal verskyn nie op bostaande lys nie. Dit is egter nodig dat 'n waarde-indikator met 'n bepaalde situasie in verband gebring moet word sodat dit korrek geklassifiseer kan word. Die rede vir hierdie stelling is dat baie van die indikators in meer as een groep voorkom. 'n Voorbeeld is privaatheid wat as 'n tyd-ruimtelike waarde-indikator sowel as 'n waarde-indikator van selfwaarde gegee word.

6.2 Allport

Die volgende ses kategorieë van waardes (Allport, Vernon & Lindzey; 1960) word gegee en is ook al dikwels in navorsing gebruik.

Teoretiese waardes is gebaseer op 'n kognitiewe, intellektuele benadering van 'n persoon. Verskille, ooreenkomste en ontledings word gedoen en dit wil voorkom of dit 'n benaderingswyse tot objekte, gebeure, situasies en ook die abstrakte is.

Sosiale waardes sluit waardes van liefde en die verhouding met ander persone in. Dit is dus 'n mensgerigte of intermenslike kategorie.

Politieke waardes sluit aspekte soos mag en gesag in en kan op die medemens sowel as objekte van toepassing wees. Dit is egter die mag oor ander persone wat die hoofklem is.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Ekonomiese waardes dui op materiële gewin. Dit hoef egter nie altyd fisiese geld te wees nie, maar die versigtige gebruik van objekte sodat die meeste voordeel daaruit gekry kan word.

Estetiese waardes wys op kunssinnigheid en die belewing en bewustheid van die mooie of skoonheid in die kunste.

Religieuse waardes dui op geloof in die bomenslike mag en gesag (meta-fisiese) en vorm die basis van hierdie groep waardes. 'n Godsdienstige lewensfilosofie gee die inhoud aan so 'n lewensbeskouing en benadering.

Hierdie indeling word ook tot 'n groot mate deur Spranger, Prinsloo en De Kock ondersteun (Prinsloo, 1983:51-53; Hattingh, 1991). Verskeie navorsingstudies is al op hierdie indeling gebaseer. Spranger beskou ook hierdie waardes as reflektierend van ses 'menstipes' (persoonlikheidstipes). Daarom kan persoonlikheidstipes aan hierdie indeling gekoppel word. Hattingh (1991) noem dat iemand deur sy persoonlikheid en deur sy bepaalde kulturele omgewing gestimuleer kan word om oorwegend in 'n bepaalde kategorie te val.

6.3 Grobler

Grobler (1985: 20) is 'n opvoedkundige wat die volgende waardes onderskei:

- Relatiewe.
- Absolute.
- Religieuse.
- Ekonomiese.
- Kulturele.
- Morele.
- Wêreldse.
- Nuttigheids.
- Logiese.
- Estetiese.
- Etiese.

Hierdie indeling dui op onder andere gesinsekologiese terreine, naamlik onder andere die kulturele, religieuse en ekonomiese waardeterreine. Funksionele eienskappe word verteenwoordig in die logiese en nuttigheidskategorieë. Verder kan 'n klassifikasie soos die absolute en relatiewe ook ander waardeklassifikasies, soos byvoorbeeld die morele en etiese, insluit. Die tekortkomings van Grobler (1985) se klassifikasie lê daarin dat nie al die gesinsekologiese terreine geakkomodeer word nie. Daarom is dit nie 'n geskikte klassifikasie vir hierdie studie nie.

6.4 Joubert

Joubert (1986:113-116), 'n sosioloog, verwys na die volgende waardeklassifikasie:

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

- Estetiese.
- Etiese.
- Politieke.
- Godsdienstige.
- Regswaardes.
- Opvoedkundig.
- Super-ego.

Verskeie gesinsekologiese terreine word gedek, maar belangrike terreine soos die ekonomiese- en verhoudingsterrein ontbreek. Daarom is hierdie klassifikasie ook nie geskik vir hierdie studie nie.

6.5 Landman

Landman in Landman, Roos en Liebenberg (1971:115), 'n opvoedkundige, onderskei die volgende waardes:

- Godsdienstige.
- Ekonomiese.
- Sosiale.
- Lewensverpligtende (dis verpligtend, 'n lewensopvatting en lei tot keuses).
- Nasionale (identiteit, vaderlandstrou, -bewaring, -liefde en vryheid).
- Christelik-Protestantse (sluit onder andere, eerlikheid, billikheid, verdraagsaamheid, kuisheid en barmhartigheid in).

Dit is verder duidelik dat Landman vanuit 'n era van die sogenaamde Christelik-nasionale sienswyse sy indeling benader. Twee terreine wat die meta-fisiese aspek dek, naamlik die godsdienstige en Christelik-Protestantse, dui op oorvleueling. Omdat daar na Christelik-Protestants verwys word, kan dit 'n aanduiding van 'n sekere tydperk wees. Hierdie is dus nie 'n tydllose indeling van waardes nie. Verder ontbreek daar ook sekere lewensterreine waar waardes funksioneer.

6.6 Lofquist en Davies

Lofquist en Davies (1979:15) verwys net na ses beroepswaardes. Die volgende waardes word ingesluit: veiligheid, status, prestasie, gerief, altruïsme en outonomie. Hierdie waardes vorm ook deel van die waardes of waarde-indikators van beroepswaardes soos Hattingh (1991:208) dit beskryf.

6.7 Prince-Gibson en Schwartz

- Prince-Gibson en Schwartz (1998:53-55) het die volgende waardes ten opsigte van waardeprioriteite in navorsing gebruik:
- Mag: Status, prestasie, kontrole, outoriteit en dominansie.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

- Prestasie: Persoonlike sukses, sosiale standaard, sukses, rykdom en ambisie.
- Hedonistiese: Plesier, sensuele bevrediging en opwinding.
- Stimulasie: Opgewondenheid, aardigheid en waagmoed.
- Selfgerigtheid: Onafhanklik, kreatiwiteit, ontdekking.
- Universalistiese: Begrip, toleransie, natuurbewaring, sin van die lewe en ruimdenkend.
- Liefdadige: Hulpvaardig, vergewensgesind, sosiale regverdigheid en welsyn.
- Konformisties: Beperkend, selfdisipline, gehoorsaam en harmonie.
- Tradisionele: Respek, verbintenis, aanvaarding, toegewyd aan gebruike en idees.
- Sekuriteits: Veiligheid, harmonie en stabiliteit (self, gesin, gemeenskap, nasie).

Hierdie waardes betrek nie die gesinsekologiese terreine nie en daarom is dit nie geskik vir hierdie studie nie.

6.8 Rescher

Rescher (1969:95) verwys na ses soorte waardes en hierdie indeling sou ook by die gesinsekologiese terreine kon aansluit. Die indeling is baie breed en sluit verskeie gesinsekologiese terreine onder een afdeling in. Die volgende waardes word genoem:

- Selfgeoriënteerde.
- Groepgeoriënteerde.
- Sosiaalgeoriënteerde.
- Nasionaalgeoriënteerde.
- Medemensgeoriënteerde.
- Omgewingsgeoriënteerde.

6.9 Rokeach

Rokeach se waardeklassifikasie word genoem aangesien dit wyd bekend is en in navorsing gebruik word. Sy waarde indeling bestaan uit twee hoof groepe, naamlik instrumentele en terminale waardes (Rokeach, 1973:759). Instrumentele waardes verwys na dit wat die gewenste manier van optrede is en rigting aan gedrag gee. Persoonlike en sosiale waardes wat onder andere gemoedswaardes, liggaamswaardes, intellektuele waardes en selfwaardes insluit, is instrumentele waardes. Terminale waardes verwys na die eindtoestand van bestaan. Beide terminale en instrumentele waardes sou in die gesinsekologiese terreine van waardes, soos Hattingh dit uiteensit, geakkomodeer kon word.

6.10 Van der Ven

Van der Ven (1985:41) het waardes saamgestel wat ook by die gesinsekologiese waardeterreine aansluit. Die volgende waardes word ingesluit:

- Fisiese.
- Biologiese.
- Finansiële.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

- Ekonomiese.
- Politieke.
- Tegnologiese.
- Juridiese.
- Sosiale.
- Kulturele.
- Seksuele.
- Estetiese.
- Emosionele.

Die meta-fisiese (religieuse) soos verskeie ander terreine wat Hattingh noem, ontbreek.

Sommige van die klassifikasies wat in hierdie hoofstuk genoem is kom tot 'n groot mate ooreen. Die ooreenkomste tussen verskeie van die genoemde klassifikasies en die tipologie van Hattingh kan in die onderstaande tabel uiteengesit word.

TABEL 2.1: OOREENKOMSTE TUSSEN KLASSEFIKASIES VAN WAARDES

Hattingh se tipologie	Allport	Grobler	Joubert	Van der Ven	Totaal
Verhouding	*			*	2
Religieus	*	*	*		3
Moreel		*	*		2
Esteties	*	*	*	*	4
Ekonomies	*	*		*	3
Kultureel		*		*	2
Polities	*		*	*	3
Reg			*	*	2
Intellektueel	#		#		2
Nasionaal					
Liggaamlik				#	1
Ontspanning					
Veiligheid					
Outoritêr					
Self			#		1
Gemoed				*	1
Beroep					
Omgewing				#	1
Lewe				#	1
Tyd-ruimtelik					

Waar dieselfde kategorie gebruik word, word dit met 'n * aangedui. Waar die klassifikasie by die van Hattingh kan inskakel word dit met 'n # aangedui.

WAARDES EN VERWANTE KONSEPTE

Uit Tabel 2.1 is dit duidelik dat die eerste nege waardes die algemeenste in hierdie klassifikasies voorkom.

7 SLOTPMERKING

In hierdie hoofstuk is daar aandag aan die wesenskenmerke van waardes gegee. Dit is juis hierdie kenmerke wat waardes van ander verwante konsepte onderskei. Wanneer waardes bestudeer word, is hierdie kenmerke belangrik.

Verder is moontlike verklarings ten opsigte van die ontstaan en vorming van waardes gegee. Hierdie verklarings kan in verband met verklarings rondom 'n individu of 'n etniese groep se waardes gegee word (kyk Hoofstukke 8, 9 & 10).

'n Verdere aspek is die funksionele aard van waardes. Ook hierdeur is die dinamika en belangrikheid van waardes aangedui. Die dinamika van waardes word in die volgende hoofstukke verder geneem wanneer die belangrike invloed van waardes in kultuur en die gesin bespreek word.

Die verskeie klassifikasies van waardes is genoem sodat dit met Hattingh (1991) se tipologie van waardes vergelyk kan word. Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat die tipologie van Hattingh die wydste moontlike dekking van die gesinsekologiese waardeterreine gee. Daarom word dit as meetinstrument in hierdie studie gebruik.

HOOFSTUK 3

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

- 1. INLEIDING**
- 2. OMSKRYWING EN EIENSKAPPE VAN KULTUUR**
- 3. KULTUUR, GESINSEKOLOGIE EN WAARDES**
- 4. OORDRA VAN KULTUUR**
- 5. SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 3

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word die teoretiese agtergrond van kultuur gegee sowel as die rol wat kultuur by die vorming en toepassing van waardes speel. Verder word hierdie wisselwerking tussen kultuur en waardes binne die gesinsekologiese konteks ook uitgelig. Die ander aspekte wat in hierdie hoofstuk bespreek word is die volgende:

- Omskrywing en eienskappe van kultuur.
- Die vervlegdheid tussen waardes, kultuur en die gesinsekologie.
- Die oordra van kultuur wat verskillende modelle insluit.

In 'n multi-kulturele land met verskeie etniese groepe soos Suid-Afrika en waar verskillende etniese groepe in hierdie studie betrek word, is dit belangrik dat die kultuurgroepe geïdentifiseer word. Volgens Kok (1992) en Oliver en Christian (1994:9) kan taal as 'n primêre onderskeier van kultuur en etniese groepe gesien word. Gevolglik word die verskeie taalgroepe as 'n maatstaf gebruik om kulture te onderskei. Die kulture van die betrokke etniese groepe van hierdie studie sal nie beskryf word nie. In die ontleding van die resultate sal daar na kulturele gebruike ten opsigte van waardes en waarde-oriëntasies verwys word.

Die onderlinge invloed van kulture kan ook nie ontken word nie. Daarom sal daar aan aspekte soos akkulturasie aandag gegee word. Om onduidelikhede ten opsigte van konsepte soos kultuur en akkulturasie te vermy is dit nodig om genoemde konsepte te omskryf.

2 OMSKRYWING EN EIENSKAPPE VAN KULTUUR

2.1 Kultuuromskrywing

Kultuur kan die beste omskryf word deur na die verskillende definisies van kultuur te kyk en dit kortliks te bespreek. Volgens Kok (1992:26) is daar verskeie definisies van kultuur. Hierdie definisies kan onder andere as beskrywend, normatief en/of psigologies verdeel word. Twee definisies word deur Kok genoem wat beskrywend is en wat by hierdie studie aanklank vind aangesien daar indirek na waardes en gesinsekologiese terreine verwys word. Die definisies kan kortliks soos volg geformuleer word:

- Kultuur is 'n kompleksiteit van kennis, oortuigings, kuns, moraliteit, gebruike en ander vermoëns en gewoontes wat 'n individu as lid van 'n gemeenskap aanleer.
- Kultuur is die geheel van menslike skeppings, materieel of geestelik, wat deur 'n volk ontwikkel word gedurende 'n proses van aanpassing by sy omgewing.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Moghaddam, Taylor en Wright (1993:2) se verkorte definisie van kultuur beklemtoon die belangrikheid van die ekologie:
Kultuur is die mensgemaakte deel van die omgewing.

'n Volgende beskrywing volgens Mc Cray (1994:41-46) van wat kultuur is, sluit handelinge op die gesinsekologiese terreine sowel as die oordra daarvan in:
Kultuur is 'n integrale patroon van gedrag wat denke, taalgebruik, handelinge en artefakte insluit wat deur 'n groep geleer word en na die volgende geslagte oorgedra word.
Verder word genoem dat kultuur gesinstrukture, gesinsrolle, verhoudings, gelowe, houdings, praktyke, style en kommunikasie definieer (Mc Cray, 1994:41-46; Haralambos & Holborn, 1995:3-7).

Fortman (1971:61) en Triandis (1994:2) se omskrywing van kultuur sluit ook aan by die oordraagbaarheid van kultuur en noem dat kultuur die volgende is:
Kultuur gee 'n historiese oordraagbare patroon van betekenis wat deel is van simbole, 'n sisteem van oorgelewerde konsepte wat uitdrukking vind in simboliese vorme van kommunikasie, persepsies en daarmee saam die ontwikkeling van kennis en houding teenoor die lewe.

Alisjahbana (1966) en Scupin (1998:36) noem ook dat kultuur verskeie aspekte insluit naamlik:

- Kennis, gelowe, kuns, wette, morele denke, gebruike en ander vermoëns wat 'n persoon aanleer as 'n lid van 'n gemeenskap;
- 'n sosiale erfenis of tradisie;
- normatiewe aspekte, mode, lewenstyl, reëls, ideale, waardes asook gedrag;
- verder is kultuur 'n artefak en dit is ook wat 'n mens van 'n dier onderskei.

Kok (1992) sluit aan by laasgenoemde definisie dat kultuur te make het met die natuur en die mens (anders as die dier) se vermoë en Goddelike opdrag om daaroor te heers. Hy noem verder dat kultuur gesien kan word as gedagtes, maniere van optrede en waardes.

Uit bogenoemde definisies is dit duidelik dat kultuur nie net verwys na objekte nie, maar ook na optredes en bepaalde redes vir optredes (onder andere waardes). Kultuur dek die leëwêreld, emosionele wêreld, die denkwêreld en die vaardighede van die persoon of persone binne gesinsekologiese terreine. Lett (1987:55-57) spreek juis hierdie aspekte van kultuur aan en meen dat daar verskillende benaderingswyse hierin opgesluit lê. Die volgende benaderings tot kultuur kan gevolg word naamlik:

- die aanpassing by die gesinsekologie;
- die kognitiewe soos kennis van 'n spesifieke kultuur se gebruike en waardes;
- die gestruktureerde sisteem van gedeelde simbole wat gegrond is op die strukturalisme;
- die simboliese sisteembenadering wat algemene simbole en betekenis insluit.

Al bogenoemde benaderings kan in hierdie studie geakkomodeer word.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Kennis is nodig van die gebruike en norme binne die kultuur aangesien dit die diepste waardes weerspieël. Die gestruktureerdheid van 'n kultuur (byvoorbeeld die gesinstruktuur), saam met die bepaalde simbole wat in gesins- en ontwikkelingstake na vore kan kom, is 'n aanduiding van hoe waardes binne die kultuur uitgedruk word. Die simboliese betekenis sal ook help om moontlike verklarings vir waardegestuurde gedrag van 'n kultuur te gee (Boesch, 1991:363).

Die definiëring van kultuur is 'n vertrekpunt vir die eienskappe van kultuur. Daarom is dit belangrik om, nadat die definisies van kultuur bespreek is, oor te gaan na die eienskappe van kultuur.

2.2 Eienskappe van kultuur

Die eienskappe sluit die aard en funksie van kultuur in. Vir volledigheidshalwe word dit hier genoem en sal daar telkens in hierdie hoofstuk en verdere hoofstukke daarna verwys word.

Die volgende eienskappe van kultuur word deur Els (1993:71-79), Ferraro (1993: 24-34) en Scupin (1998:37-49) erken:

- Kultuur is eie aan die mens.
- Kultuur word geskep en kan aangeleer word (vertikaal van geslag tot geslag en/of horisontaal onderling of van 'n ander kultuur).
- Kultuur kan die waarde van en optrede teenoor die verskillende gesinsekologiese terreine waarop mense beweeg bepaal.
- Kultuur kan deur interne sowel as eksterne kragte verander.
- Verskeie faktore (byvoorbeeld gesinsekologie en persoonlikheid) kan kultuur beïnvloed.
- Kultuur kan in komponente opgedeel word soos byvoorbeeld materiële (byvoorbeeld fisiese produkte soos kleding en behuising) en nie-materiële kultuur (byvoorbeeld waardes en norme).
- Selfs biologiese prosesse kan deur kulturele oortuigings en gebruike beïnvloed word.
- Kultuur kom universeel voor en manifesteer in sisteme soos die ekonomiese, gesin, opvoeding, sosiale kontrole en die bonatuurlike. Hierdie sisteme vorm 'n geïntegreerde geheel wat mekaar onderling beïnvloed.
- Alhoewel kultuur universeel is ten opsigte van bogenoemde sisteme, is dit tog verskillend van een (etniese) groep tot 'n volgende.
- Kultuur word met bepaalde groepe gedeel, nie noodwendig met almal in die groep nie.
- Diversiteit van kulture kom voor en gee oorsprong aan etnosentrisme en kulturele relativisme.
- Etnosentrisiteit (kultuurgesentreerdheid) kom in 'n meerdere of mindere mate by alle kulture voor.
- Verskeie kultuurvorms soos simbole weerspieël die kultuur en gee betekenis daaraan.
- Kultuur en waardes is voorskriftelik vir bepaalde optredes.
- Kultuur kan onderskei word as die ideale of die werklike (byvoorbeeld werklike gedrag teenoor verkieslike of ideale gedrag).
- Kultuur kan tot bepaalde gedragspatrone lei.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Bogenoemde eienskappe sal in ag geneem word wanneer die resultate van hierdie studie bespreek en verklaar word. Vervolgens sal die verband tussen kultuur, gesinsekologie en waardes blootgelê word.

3 KULTUUR, GESINSEKOLOGIE EN WAARDES

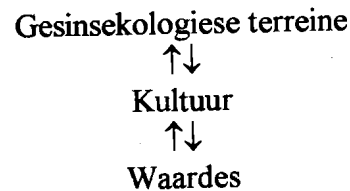
Die volgende aspekte van kultuur, waardes en gesinsekologie is belangrik vir hierdie studie en word in verdere hoofstukke na verwys:

- Waardes is deel van 'n bepaalde kultuur (Kok, 1992, Scupin, 1998:36-39) en lei tot waardeprioriteite, waarde-oriëntasies en waardesisteme.
- Waardes sowel as kultuur funksioneer binne bepaalde gesinsekologiese terreine (Parsons & Bales, 1955:357-358; Els, 1993).
- Bepaalde kultuurgroepe kan voorkeur aan sekere waardes gee (Biesheuvel, 1980; Oliver & Christian, 1994:14). Kultuurgroepe het 'n behoefte om hul waardes, bepaalde norme, gebruike en behoeftes te handhaaf. Hierdie waardes en/of waarde-oriëntasies kan dus na verwys word as kultuurgebonde waarde-oriëntasies.
- Daar is ook waardes wat universeel voorkom en hierdie waardes fungeer deur verskeie individue of groepe op verskillende vlakke van belangrikheid (Rokeach, 1973:3) en verskillende waarde-oriëntasies. So kan etniese groepe se waardeprioriteite en waarde-oriëntasies verskillend wees, maar daar kan ook gemeenskaplikheid van waardeprioriteite en waarde-oriëntasies oor verskillende etniese groepe wees.
- 'n Ander belangrike feit is dat wanneer verskeie kultuurgroepe binne 'n bepaalde fisiese geografiese gebied (of gesinsekologiese terreine) saam woon en of werk kan eensydige en of wedersydse beïnvloeding (akkulturasie) plaasvind (Els, 1993). Op hierdie wyse kan 'n etniese groep se waardeprioriteite en waarde-oriëntasies deur 'n ander etniese groep beïnvloed word.
- Verskillende kultuurvorme byvoorbeeld gedragspatrone en houdings weerspieël verskillende waardes (Kaiser, 1990:49-54). Hierdie kultuurvorme kan op verskillende gesinsekologiese terreine waargeneem word (Els, 1993). Daarom word kultuurvorme soos waarde-oriëntasies, gedragintensies, -patrone, houdings, doelwitte, behoeftes en oortuigings op verskillende gesinsekologiese terreine as weerspieëling van waardes gesien.
- Sosiale instellings soos die huisgesin as gesinsekologiese terrein is die primêre vormer en beïnvloeder van waardes en kultuur (Duvall & Miller, 1985:61; Henderson, 1985:110). Sekondêre invloede soos die skool, speel ook 'n belangrike rol waar dit by kultuur en waardes kom en daarom sal dit ook ingedagte gehou word in hierdie navorsing.

Kultuur en waardes kan nie los van mekaar gesien word nie, want kultuur is die agtergrond waarbinne en waaruit waardes te voorskyn kom. Daarom meen Mc Cray (1994:43) dat navorsing ten opsigte van menslike gedrag (en waardes) altyd binne die kulturele konteks gedoen moet word. Die gesinsekologie terreine vorm deel van die 'kulturele konteks' waarbinne 'n individu waardegestuurde besluite neem. Hierdie wisselwerking tussen

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

kultuur, waardes en die gesinsekologiese terreine kan in die volgende vereenvoudigde skema uiteen gesit word.

FIGUUR 3.1: DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR, WAARDES EN DIE GESINSEKOLOGIESE TERREINE

4 OORDRA VAN KULTUUR

Die oordra van kultuur sluit die oordra binne een bepaalde kultuurgroep sowel as die invloed van een of meer kultuurgroepe op mekaar in. Eerstens sal daar op die oordra binne 'n bepaalde groep gefokus word.

4.1 Oordra van kultuur binne 'n kultuurgroep

Kultuur word oorgedra van een geslag na 'n ander en ook onderling. Die oordra en aanleer van kultuur geskied deur die proses van enkulturasie. Volgens Scupin (1998:37) is enkulturasie die proses van sosiale interaksie van persone van 'n bepaalde kultuurgroep waardeur die spesifieke kultuur aangeleer word. Enkulturasie is 'n leerproses deur situasie- of omstandighedsleer en/of sosiale leer (Scupin, 1998:37). Situasieleer is 'n probeer-en-tref-metode en is afhanklik van ondervinding. Daar is dus 'n mate van kondisionering betrokke omdat die gedrag aangepas word wanneer die stimulus gegee word. Sosiale leer daarenteen is meer op waarneming van gedrag gerig. Die gedrag van onder andere ouers, onderwysers en vriende word waargeneem en by die waarnemer se bestaande gedragspatrone geakkommodeer. Nabootsing is dus hier van toepassing.

Volgens Kok (1992) het kultuurgroepe die behoefte om hulself en hul gebruike te handhaaf. Daarom dra hul kultuurgebruike (byvoorbeeld gesins- en ontwikkelingstake) en waardes, wat ingebed in hul kultuur is, aan hul kinders en die jong geslag oor. Sodoende leer die nuwe geslag kultuur aan.

Die oordra van die kulturele waardes en gebruike kan en vind onder andere binne die gesin plaas (Moss & Sharpe 1980:137-157; Harvey, 1992). Die oordra van waardes word as 'n gesinsfunksie gesien en is nie afhanklik van 'n spesifieke gesinsvorm of gesinstruktuur nie. So word in ander strukture soos die Kibutzstelsel, gesinsfunksies (soos die oordra van waardes) nie totaal uitgesluit nie (Rubkin & Rubkin 1973; Steyn, 1975). Dit is ook in hierdie omstandighede dat daar 'n spontane funksionering van gesinsfunksies plaasgevind het.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Gesinne met enkelouers bly steeds belangrik wanneer die oordra van waardes en kultuur ter sprake is (Barber & Eccles, 1992; Georgas & Kalantzi-Azizi, 1992). Die gesin, in watter vorm dit ook bestaan, is en bly die primêre vormer en beïnvloeder van die kind se waardes en kulturele belewenisse en gebruike. Hierdie bespreking sal verder in 'n volgende hoofstuk oor die gesin gevoer word.

4.2 Akkulturasie

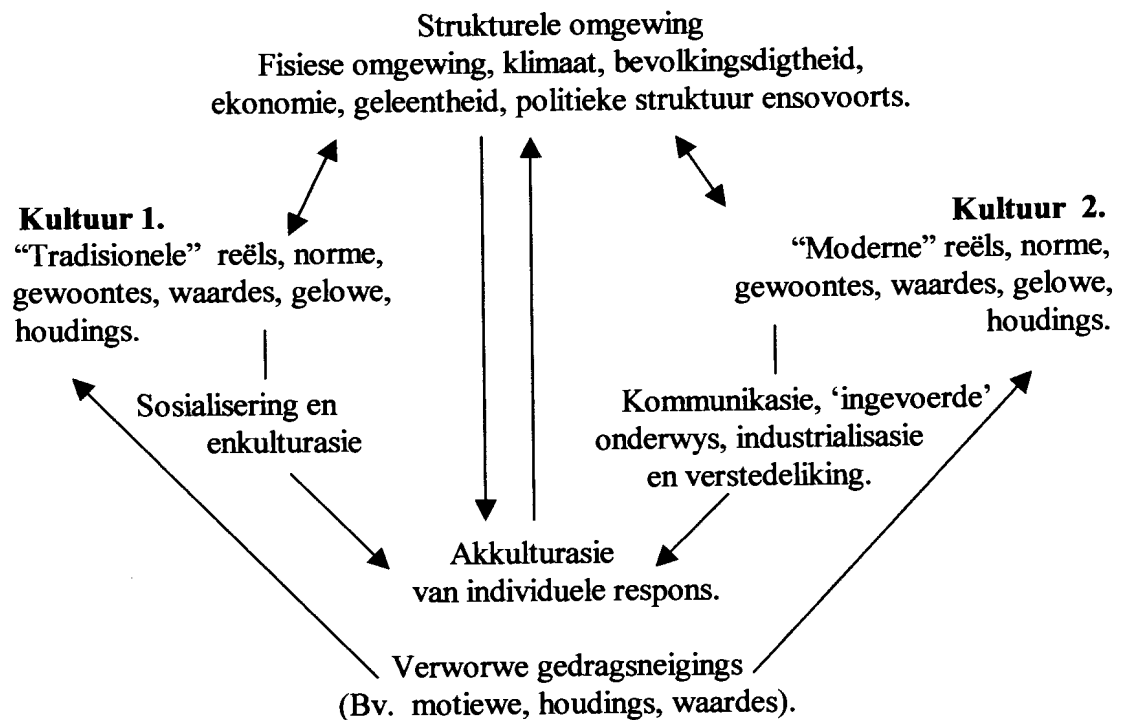
In Suid-Afrika is daar verskeie etniese groepe (soos in hierdie studie ook betrek word) met bepaalde kulture wat mekaar onderling beïnvloed. Akkulturasie is wanneer een kultuur deur 'n ander kultuur beïnvloed word. Daarom kan akkulturasie gedefinieer word as die fenomeen wat plaasvind wanneer twee of meer groepe of individue van twee verskillende kulture, in gedurige eerstehandse kontak met mekaar is en dan veranderinge in hul oorspronklike kulturele patroon ondergaan as gevolg van onderlinge beïnvloeding (Pitso-Matlabane, 1993: 12). Wasserman (1995:174) noem dan ook dat sekere aspekte, soos waardes, van die kultuur deur akkulturasie beïnvloed word. Akkulturasie is ook 'n proses. Om die akkulturasieproses te verduidelik kan modelle gebruik word. Die model van Segall (1979) is op die individu gerig en die van Els (1993) en Pratte (1979) is meer op die etniese groep gerig. Die model van Kim (1995) is op die individu sowel as die etniese groep van toepassing.

4.2.1 Segall se akkulturasie-model

Segall (1979: 186) se akkulturasie-model verduidelik die proses waar twee kulture se kragte mekaar beïnvloed asook waar dit deur die omgewingskragte (gesinsekologiese terreine) beïnvloed word. Die volgende aspekte is belangrik:

- Die gesinsekologiese terreine is betrokke by die akkulturasieproses.
- Die kragte van die gesinsekologiese terreine wat die kulturele kragte insluit, werk gelyktydig.
- Die vloei van die invloede, in hierdie model, wys die wedersydse beïnvloeding van die individu(e) en die gesinsekologiese terreine.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

FIGUUR 3.2: AKKULTURASIEMODEL VAN SEGALL (1979:186)

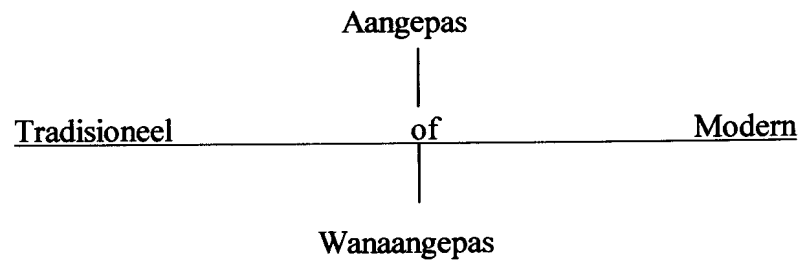
Aan die linkerkant van die model word sosialiserings- en enkulturasieprosesse van die individu en sy eie kultuur uitgebeeld, naamlik Kultuur 1 of die tradisionele kultuur soos byvoorbeeld die van die Tswana of Sotho. Sosialisering vind eerstens binne die gesinsekologie soos die gemeenskap- /samelewings- en/of gesinsverband plaas. Dit behels onder andere die aanleer van die ‘tradisionele’ of bestaande waardes wat wys op waarde-oriëntasies, reëls, norme en gebruike wat deur die nabye sosialiseringssagente soos ouers en ander familie oorgedra word. Deur die proses van enkulturasie en sosialisering in sy eie kultuur kan die jonger geslag bepaalde gedrag en gedragseigenskappe aanleer.

Aan die regterkant is ‘n voorstelling van die aspekte van Kultuur 2, byvoorbeeld die sogenaamde moderne of Westerse kultuur. Aspekte soos waardes, waarde-oriëntasies, reëls, norme, gewoontes, gelowe en houdings van Kultuur 2 kan die individu ook beïnvloed. Gesinsekologiese terreine soos kommunikasie en ook massakommunikasie, onderwys of formele onderrig, industrialisasie en verstedeliking word faktore wat meehelp om die dominerende en aanvaarbare waardes/waarde-oriëntasies/gebruike van Kultuur 2 (Westerse kultuur) oor te neem. Genoemde faktore tree dan op as sosialiseringssagente.

Die gebruik van sogenaamde Westerse medisyne en gesondheidsvoorskrifte vir onder andere verpleging is voorbeelde van hoe die sogenaamde moderne Westerse kultuur die tradisionele kultuur beïnvloed.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Die manier waarop die individu op die kragte reageer, sal bepaal of hy meer na die tradisionele of die moderne kultuur neig en of hy by die huidige situasie aangepas het. Segall (1979:186) se model dui ook hierdie aanpassing aan.

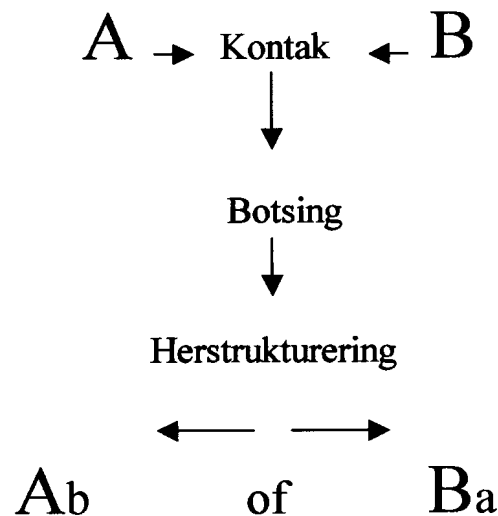

FIGUUR 3.3: UITKOMSTE VOLGENS DIE AKKULTURASIEMODEL VAN SEGALL (1979:186)

In hierdie model is daar vier moontlikhede naamlik: tradisioneel-aangepas, tradisioneel-wanaangepas, modern-wanaangepas en modern-aangepas. Bepaalde waardeprioriteite en ook -oriëntasies kan binne die vier moontlikhede geakkommodeer word.

4.2.2 Els se akkulturasie model

In hierdie basiese model (Els, 1993:42) is daar die kulture van twee etniese groepe naamlik A of B. Akkulturasie word in drie fases ingedeel as kontak-, botsing- en herstruktureringfase.

FIGUUR 3.4 : AKKULTURASIEMODEL VAN ELS (1993:42)

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Die drie fases naamlik die kontak-, botsings- en herstruktureringsfases word vervolgens bespreek.

Die kontakfase

(i) Ideë-oordraging en aanvanklike gedragsverandering.

In hierdie fase gaan dit om die oordra van idees en die begin van veranderinge in die gedragspatroon van die individu. Die individu is dus die rolspeler wanneer daar kontak met ander kulture gemaak word.

Nuwe idees, waarde-oriëntasies en gedrag word dan ook deur die individu geëvalueer. Hiervoor gebruik hy sy eie waardesistiem wat uit sy kulturele agtergrond ontstaan het. Gedragspatrone van die individu word deur enkulturasie horisontaal (dieselfde generasie) en vertikaal (opeenvolgende generasies) oorgedra.

Die botsingsfase

(i) Steurnis in die persoonlikheidsstrukture van die individu.

Die persoonlikheidsstrukture van die individu word kultureel bepaal en volgens Coertze (1982:12) dit is veral waar van die primitiewe kulture. Waardes, waarde-oriëntasies en gedrag wat uitloop op 'n kultuurpatroon is ook deel van die persoonlikheidsstruktuur. Hierdie feite is belangrik want gedurende die akkulturasieproses kom die bestaande waarde-oriëntasies en gedrag sowel as die blootstelling aan 'nuwe' waarde-oriëntasies en gedrag in gedrang. Nuwe kultuurelement met nuwe en onbekende waarde-oriëntasies moet by ou en bekende kultuurelemente geïnkorporeer word.

(ii) Steurnis in die volkscorps van die 'oornemende' groep.

Onstabiliteit by verskeie individue, soos dit in die vorige paragrafe beskryf is, kan lei tot onstabiliteit in die etniese groep en die betrokke kultuur. Wanneer verskillende individue op verskillende vlakke van akkulturasie is kan dit tot versteurde verhoudings lei. Sosiale kohesie word dus versteur as gevolg van verskillende lewenspatrone (Coertze, 1982:14).

(iii) Moontlike maatskaplike ontbinding en kultuuroorname.

Bostaande fases lei tot hierdie fase wat tot maatskaplike disharmonie, disorganisasie en konflik lei. Coertze (1982:15) meen dat dit veral die jeug is wat die nadeligste getref word wanneer enkulturasie nie korrek en volledig plaasvind nie. 'n Moontlike rede hiervoor is omdat die jeug nog besig is om hulle eie waardes en identiteit te vorm. Vir die jeug en die volwassene kan kultuuroordraging en kultuuroorname soms te vinnig plaasvind en gevolglik vind nabootsing plaas sonder dat die waarde saam met die kultuurelement oorgeneem word. Verinnerliking van waardes ontbreek dus nog.

Herstrukturering

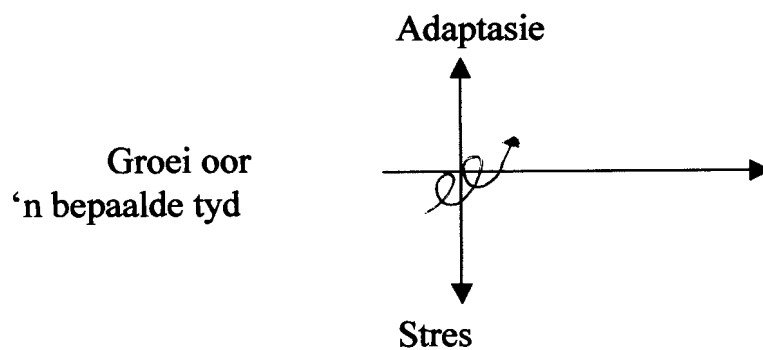
Wanorde kan in die botsingsfase ontwikkel en volgens Coertze (1982:18) is wanorde teen die menslike natuur en daarom sal daar met 'n herstrukturingsproses begin word. 'n Veranderde kultuur (Ab of Ba) met orde kom na vore en die disharmonie en ongestruktureerdheid van die vorige fase word vervang. Dit vereis 'n proses van reïntegrasie en rekulturasie waar 'n nuwe samelewingseenheid te voorskyn kom. 'Nuwe' waarde-oriëntasies, waardeprioriteite, gesins- en ontwikkelingstake wat deur die etniese groep aanvaar word tree dan na vore.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Die akkulturasieproses vind voortdurend plaas. Dit is 'n sikliese proses en nog nuwe waardes word oorgeneem en so kan Ab na Ba verander.

4.2.3 Kim se akkulturasiemodel

Hierdie model van Kim (1995:178) illustreer die stres, adaptasie en die tydsverloop in die akkulturasieproses. Verder word die sikliese proses van adaptasie en die stres met 'n spiraal aangedui.

FIGUUR 3.5: AKKULTURASIEMODEL VAN KIM (1995:178)

Hierdie model van Kim sluit aan by dié van Trollip (1991:357) asook 'n model van Els (1993:72) wat voortdurende kontak en geleidelike verandering in die akkulturasieproses weergee. Die toenemende rol wat samelewingstrukture soos skole in opvoeding speel, is 'n voorbeeld van hoe gesinstake soos opvoeding deur die samelewingstrukture oorgeneem word.

4.2.4 Pratte se akkulturasiemodel

Kultuurgroepe kan byvoorbeeld as A, B, C en D uitgebeeld word. Hierdie groepe kan langs mekaar fungeer met min of geen beïnvloeding of hulle kan deel van hul kultuur 'verloor', 'n nuwe kultuur ontwikkel of die een kultuur kan die dominante kultuur word. Die onderstaande model is die van Pratte (1979) wat deur die navorser aangepas is om die genoemde veranderinge uit te beeld. Skemasies kan dit as volg weergegee word:

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

Samelewingsmodelle	Kultuurgroepe	Eindresultaat.
Assimilasie	ABCD	A
Amalgamasie	ABCD	E
Geïsoleerde kulturele pluralisme	ABCD	ABCD
Gematigde kulturele pluralisme	ABCD	A1, B1, C1, D1

**FIGUUR 3.6 : AANGEPASDE KULTUUR ASSIMILASIE MODEL
VAN PRATTE (1979)**

Waar die samelewingsmodel assimilasië is, is een kultuurgroep dominant soos byvoorbeeld die sogenaamde Westerse blanke kultuur wat oënskynlik in die Verenigde State van Amerika die geval is. Amalgamasie as samelewingsmodel het die eindresultaat van 'n nuwe kultuur naamlik E soos in die model aangedui. Geïsoleerde kulturele pluralisme is wanneer elke kultuur op sy eie bly voortbestaan en daar geen vermenging of nuwe kulture ontstaan nie. Gematigde kulturele pluralisme lei tot 'n geringe verandering van bestaande kulture en sommige waarde-oriëntasies/waardeprioriteite kan of aangeleer of afgeleer word. Slegs by geïsoleerde kulturele pluralisme bly bestaande kulture ongeskonde voortbestaan, terwyl by die ander samelewingsmodelle, kulture mekaar onderling beïnvloed.

4.3 Invloede op die akkulturasieproses

Els (1993:45-67) noem dat die akkulturasieproses gedurig beïnvloed word deur verskeie faktore wat in kombinasie werk. Prosesfaktore sluit onder andere die houdings rondom die historiese (tyd) gebeure, die bepaalde konteks en gesinsekologiese terreine in. Hierdie faktore sal in ag geneem word wanneer 'n inhoudsontleding en verklaring van waardeprioriteite en waarde-oriëntasies bespreek word. Invloede soos persepsies en houdings kan akkulturasie bevorder as dit positief beleef word of rem as dit negatief beleef word.

4.3.1 Faktore wat akkulturasie bevorder

Verstedeliking en modernisme of liberalisme is twee belangrike faktore in die Suid-Afrikaanse situasie wat gehelp het om kontak en gevolglik akkulturasie te bevorder (Pitso-Matlabane, 1993:19-36). Genoemde twee faktore kan tot verandering in die gesinsekologiese terreine lei en die individu, gesin en etniese groep se kulturele benadering tot waardes en waarde-oriëntasies word hierdeur geraak.

Verstedeliking

Om die werking van akkulturasie in die Suid-Afrikaanse opset beter te verstaan is dit nodig om kortliks na verstedeliking te kyk. Verstedeliking is die proses waardeur 'n gemeenskap in stede of 'n stedelike gebied vermeerder (Golden, 1982). Dit sluit die verhuising van die platteland na die stad sowel as geboorte aanwas in die stad in. Daar moet gelet word dat

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

mense met hul waardes, waardeprioriteite, waarde-oriëntasies en kulturele agtergrond van die afgeleë platteland na stede verhuis.

Moghadden, Taylor en Wright (1993:97) noem dat die moderne verstedeliking tot 'n sogenaamde hoë spoed van kommunikasie, 'n verhoogde sosiale mobiliteit en gemaklike kruis-kulturele kontak lei. Hierdie aspekte lei tot die bevordering van akkulturasie in die stede. As gevolg van nouer kommunikasie tussen verskeie bevolkingsgroepe in stedelike gebiede is dit aanvaarbaar om te sê dat akkulturasie meer in die stedelike gebiede as op die platteland plaasvind. Dit is dus belangrik dat 'n etniese groep se waardeprioriteite van die platteland sowel as die van die stedelike gebied in ag geneem word wanneer afleidings gemaak word.

Liberalisme of modernisme

Liberalisme is die teenoorgestelde van konserwatisme en word soms ook modernisme genoem. In Segall (1979:186) se model word liberalisme as 'modern' teenoor konserwatisme as 'tradisioneel' gesien. Met ander woorde in terme van kulturele waarde-oriëntasies, wat meer op konserwatiewe tradisies gebaseer word, sal liberalisme byvoorbeeld lei tot die verandering van bestaande kulturele waardes onderling (Pitso-Matlabane, 1993:33).

Akkulturasie vind plaas wanneer daar meer kontak met verskillende kultuurgroepe is en die gemeenskappe liberaal genoeg is om ander kulture en hul waardeprioriteite en waarde-oriëntasies gedeeltelik oor te neem en deel van hul eie 'nuwe' kultuur te maak.

4.3.2 Faktore wat akkulturasie strem

Dit moet nie sonder meer aanvaar word dat akkulturasie altyd of maklik sal plaasvind nie. Daar is wel faktore wat akkulturasie strem. Faktore wat 'n rol speel om akkulturasie teen te werk is volgens Williams (1979:15-46) die volgende: bedreigdheid van nuwe idees en gelowe, verbondenheid aan die tradisionele kultuur, konsensus oor die nadele van ander kulture se waarde-oriëntasies, sentraliteit van 'n waarde binne 'n kultuur, implikasies soos vrees vir sanksies en verwerping en die verreikende invloed van 'n waarde. Wanneer daar dus bedreiging ervaar word, 'n sentrale waarde geraak word, moontlike sanksies kan volg of die belangrikheid (sentraliteit) van 'n waarde beïnvloed kan word, is die kanse vir verandering deur akkulturasie skraler. Wanneer daar egter kongruensie met 'n bestaande waarde van 'n kultuur is en die implikasies nie ingrypend is nie, sal die kanse vir verandering deur akkulturasie groter wees.

4.4 Gevolge van kultuurkontak

Uit genoemde modelle is dit duidelik dat die proses van akkulturasie tot bepaalde gevolge kan lei. Taylor (1991) verwys na bi-kulturalisme wat ontwikkel uit kruis-kulturele kontak. Bi-kulturalisme is wanneer 'n persoon meer as een kultuur aanhang. Hierdie situasie kan moontlik ontstaan wanneer 'n individu in een kultuur werk terwyl die gesin binne 'n ander kultuur funksioneer. 'n Ander gevolg is multi-kulturalisme (Taylor, 1991) en kom voor waar daar herhaalde kere kontak tussen verskeie kulture is. Suid-Afrika is 'n voorbeeld van 'n multi-kulturele land. Terme wat vir multi-kulturalisme gebruik word is byvoorbeeld 'reënboognasie',

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

‘mosaïek’ en ‘lappieskombers’. Deur hierdie beelde word aangedui dat die kulture selfstandig langs mekaar bestaan en erken word. Bi-kulturalisme sowel as multi-kulturalisme erken die bestaan van ander kulture in hul optrede en waardes maar vervang nie noodwendig die een kulturele benadering ten opsigte van waardes met ‘n ander kulturele benadering nie.

4.5 Kultuurverskille

Daar is verskeie navorsing gedoen wat kultuurverskille op sekere terreine aandui. Die leemtes wat by hierdie studies bestaan daarin, dat nie alle moontlike terreine gedek word nie en dat kleiner kultuurgroepe buite rekening gelaat word. Ook word daar nie altyd rekening gehou met kruisbestuiwing of akkulturasie tussen kultuurgroepe nie. Laasgenoemde is veral vandag van belang omdat kommunikasie en kontak veel makliker geskied as vroeër.

Wakatama (1991) noem dat in die verlede het mense in homogene kulturele gemeenskappe gebly, maar dat vandag se wêreld as ‘n wêreldstad (*global village*) gesien kan word. Suid-Afrika soos Kanada, België en Switserland onder andere is voorbeelde van kulturele diversiteit (Esterhuyse, 1991). Verskeie etniese groeperings met verskillende kulture, tale, waardes en waarde-oriëntasies leef en werk saam (kyk 4.4). Daarom moet kruis-kulturele invloede op waardes en waarde-oriëntasies by sulke samelewingsgroepe in ag geneem word.

5 SLOTOPMERKING

Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat enige navorsing ten opsigte van waardes en waarde-oriëntasies teen die agtergrond van ‘n bepaalde etniese groep se kultuur gedoen moet word. Kruis-kulturele invloede wat deur akkulturasie in ‘n multi-kulturele land soos Suid-Afrika plaasvind moet ook in ag geneem word.

DIE WISSELWERKING TUSSEN KULTUUR EN WAARDES

‘mosaïek’ en ‘lappieskombers’. Deur hierdie beelde word aangedui dat die kulture selfstandig langs mekaar bestaan en erken word. Bi-kulturalisme sowel as multi-kulturalisme erken die bestaan van ander kulture in hul optrede en waardes maar vervang nie noodwendig die een kulturele benadering ten opsigte van waardes met ‘n ander kulturele benadering nie.

4.5 Kultuurverskille

Daar is verskeie navorsing gedoen wat kultuurverskille op sekere terreine aandui. Die leemtes wat by hierdie studies bestaan daarin, dat nie alle moontlike terreine gedek word nie en dat kleiner kultuurgroepe buite rekening gelaat word. Ook word daar nie altyd rekening gehou met kruisbestuiwing of akkulturasie tussen kultuurgroepe nie. Laasgenoemde is veral vandag van belang omdat kommunikasie en kontak veel makliker geskied as vroeër.

Wakatama (1991) noem dat in die verlede het mense in homogene kulturele gemeenskappe gebly, maar dat vandag se wêreld as ‘n wêreldstad (*global village*) gesien kan word. Suid-Afrika soos Kanada, België en Switserland onder andere is voorbeelde van kulturele diversiteit (Esterhuyse, 1991). Verskeie etniese groeperings met verskillende kulture, tale, waardes en waarde-oriëntasies leef en werk saam (kyk 4.4). Daarom moet kruis-kulturele invloede op waardes en waarde-oriëntasies by sulke samelewingsgroepe in ag geneem word.

5 SLOTOPMERKING

Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat enige navorsing ten opsigte van waardes en waarde-oriëntasies teen die agtergrond van ‘n bepaalde etniese groep se kultuur gedoen moet word. Kruis-kulturele invloede wat deur akkulturasie in ‘n multi-kulturele land soos Suid-Afrika plaasvind moet ook in ag geneem word.

HOOFSTUK 4

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

- 1. INLEIDING**
- 2. OMSKRYWING VAN DIE GESIN**
- 3. KLASSIFIKASIES VAN GESINSTIPES BINNE DIE GESINSEKOLOGIE**
- 4. GESIN BINNE DIE GESINSEKOLOGIESE TERREINE**
- 5. GESINSFUNKSIONERING BINNE DIE GESINSEKOLOGIE**
- 6. SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 4

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word daar op die definisies, die strukture (samestelling/vorme) en funksionering van die gesin (of verwante vorme) gefokus. Die wedersydse invloed van die gesinstrukture en -funksie op die gesinsrolle en spesifiek in die oordra van waardes kry ook aandag. Die wisselwerking tussen die gesinsekologiese terreine en die gesinstrukture, -rolle en funksies word ook uitgelig.

2 OMSKRYWING VAN DIE GESIN

Gesinsdefinisies gee meer inhoud aan die terme gesinstrukture, -funksies en -rolle en daarom word die definisies bespreek. Verder word die bruikbaarheid van gesinsdefinisies (vir hierdie studie) aan die hand van genoemde drie terme ge-evalueer.

Sommige definisies is meer presies en in detail geformuleer, terwyl ander weer algemeen, vaag of wyd geformuleer is. Die definisie van Goode (1982:8) is 'n voorbeeld van 'n 'vae' definisie en lui soos volg:

Die gesin is 'n sosiale eenheid wat uit 'n vader, moeder en kind bestaan.

Goode verteenwoordig die meer tradisionele siening van die gesinstruktuur. In terme van hierdie studie kan hierdie definisie nie aanvaar word nie, aangesien die vader of moeder soms nie deel van die gesinstruktuur is nie. Nie-Westerse kulture (soos die van die inheemse swart etniese groepe) se gesinne is nie noodwendig saamgestel uit beide 'n vader en 'n moeder nie. Vaders bly soms nie by die ma van hulle kinders nie en soms is daar meer as een vrou vir 'n man (Van Schalkwyk, 2000). As gevolg van onder andere hoë egskeidingsyfers is daar ook al hoe meer enkelouers (Gouws, 2000). Verder ontbreek die rolle en funksies van die gesin in die definisie van Goode.

Henderson (1985: 126) noem ook dat 'n gesin tot stand kom uit bloedverwantskap en/of aanneming en omskryf die gesin soos volg:

'n Gesin is twee of meer persone wat op grond van bloedverwantskap, trou of aanneming aan mekaar verbind is en by mekaar woon.

Alhoewel hierdie definisie meer soepel is, ontbreek die verskillende geslagte (volwassenes en kinders), die bepaalde rolle en die funksionele aspek van die gesin.

Duberman (1977:3) beskryf die gesin op die volgende wyse:

Die gesin is 'n sosiale eenheid wat in alle samelewings voorkom en bestaan uit twee geslagte naamlik manlik en vroulik wat in 'n sosiaal aanvaarbare seksuele verhouding funksioneer met hulle eie of aangenome kinders. Die gesinsfunksie is om 'n gemeenskaplike woning te verskaf, ekonomiese samewerking te bevorder en voort te plant.

Hierdie definisie beskryf die gesin se gesinsekologiese verbintenis (samelewings), struktuur en funksie. Die struktuur wat beskryf word, is egter nie omvattend genoeg nie. Alhoewel die Westerse gesin tradisioneel by hierdie gesinskonep inpas, word dit nie meer vandag aanvaar dat beide 'n vader en moeder in 'n gesin teenwoordig hoef te wees nie. Reiss en Lee (1988: 14-24) sowel as Smith (1995: 30-31) bevestig hierdie standpunt en noem verder dat daar kulturele verskille ten opsigte van die siening van gesinne is. Die volgende verskille word genoem:

- Sommige Israeli gesinne maak van die kibbutzstelsel, waar daar 'n gemeenskaplike opvoeding aan kinders gegee word, gebruik.
- In sekere groepe in Indië en Afrika bly die vader of beide ouers nie noodwendig by die kinders nie. Kontak tussen een of beide ouers en kinders is gevolglik beperk (Nkuna, 1986:19).

Sosialisering tussen ouers en kinders geskied dus nie op dieselfde manier as in die algemeen aanvaarde Westerse kultuur nie. Benewens sosialisering word die ekonomiese funksionering van die gesin ook verskillend deur kulture hanteer (Van Schalkwyk, 2000).

Die definisie van Carter (1991:7) omsluit die volgende:

'n Gesin is 'n klein verwantskaps-gestruktureerde groep met die sleutelfunksie van die versorgende sosialisierende funksie van die nuutgeborenes.

Die struktuur en funksie van die gesin is in die bostaande definisie ingesluit. Wie die ouers is en versorgende rol vertolk, word egter nie genoem nie.

Eshleman (1993:2) beskryf die gesin op die volgende wyse:

Dit is 'n sosiale instelling wat om intieme verhoudings gesentreer is en onder meer die funksie van voortplanting en sosialisering van kinders vervul.

Wanneer bostaande definisie na 'n sosiale instelling verwys, word 'n gesinsekologiese gesitueerdheid geïmpliseer. Wat die struktuur betref word daar melding van kinders gemaak, maar nie na volwasse nes verwys nie en ook nie die veelvuldige rolle wat hulle speel nie.

Omdat die gesinsfunksie impliseer dat opvoeding, soos die oordra van waardes, plaasvind en ook die rolle moet aandui en wie die verantwoordelikheid daarvoor dra, moet gesinslede geïdentifiseer word. Uit hierdie bespreking is dit duidelik dat 'n omskrywende definisie van gesinne wat universeel toegepas kan word, moeilik geformuleer kan word. Die rede hiervoor mag die gevolg van gesinsekologiese invloede wees naamlik kulturele verskille, veranderde norme en waardes, hedendaagse ideologieë of denkrigtings, en dies meer. Daarom is die volgende aspekte in die omskrywing van 'n gesin, vir hierdie studie belangrik:

Struktuur: Die persone teenwoordig, naamlik volwasse nes en kinders.

Rolle: Volwasse nes wat 'n versorgende rol het en kinders wat versorg word.

Funksie: Die liggaamlike, emosionele, geestelike en sosiale versorging van kinders deur veral volwasse nes. Genoemde versorging geskied deur middel van die implementering van gesins- en ontwikkelingstake waarin die oordra van waardes ten opsigte van bepaalde gesinsekologiese terreine die fokuspunt is.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

3 KLASSIFIKASIES VAN GESINSTIPES BINNE DIE GESINSEKOLOGIE

Uit die definisies blyk dit dat wat veral strukture betref, daar hoofsaaklik twee breë tipes gesinne is, naamlik konvensioneel en onkonvensioneel. Hierdie klassifikasies sal verder bespreek word. Die rol wat die gesinsekologie in die totstandkoming van hierdie gesinstrukture speel, sal ook uitgewys word.

3.1 Konvensionele gesinne

Met 'n konvensionele gesin word bedoel die algemeen aanvaarde gesinstruktuur en funksie binne 'n bepaalde etniese groep se kultuur. Binne etniese groepe is daar ook verskille ten opsigte van veral die gesinstruktuur of –samestelling en die betrokke rolspelers. Duvall en Miller (1985: 358) noem dat verskeie etniese groepe gesinstrukture, funksies en rolspelers verskillend ervaar. Die volgende verskille word uitgewys:

- Die Anglo-Saksiese kultuur se benadering van gesinne is meestal in die hedendaagse tyd die kerngesinne. Sterk ekonomiese en ideologiese klem op onafhanklikheid kan moontlik hiertoe aanleiding gegee het.
- Sommige etniese groepe in Amerika en Afrika sien gesinne in terme van families (die sogenaamde uitgebreide gesin) en betekenisvolle ander persone. Die kollektivistiese benadering, politieke en ekonomiese opset van hierdie etniese groepe se kulture kon die benadering geïnspireer het (Nkuna, 1996:25).
- Die Spanjaarde en Italianers se kulture beïnvloed ook hulle siening van die gesin en daarom is vier geslagte betrokke by 'n gesin. Goeie vriende sowel as peetouers kan ook 'n bydrae lewer in die opvoeding van kinders. Volgens 'n informant van hierdie studie lê die religieuse voorskrifte van die Rooms Katolieke kerk, wat 'n sterk invloed op hierdie etniese groepe het, klem op die betrokkenheid van peetouers.
- In die Amerikaanse Indiane se kultuur word die stam deel van die gesin beskou en daarom is hulle rolspelers by die oordra van leefwyses en waardes. Hierdie verskynsel kom ook onder sekere inheemse etniese groepe in Afrika voor (Van Schalkwyk, 2000).
- Die voorgeslagte van sommige etniese groepe in Afrika en ook van sommige Chinese, word as deel van die gesin beskou en kan die gesinslewe beïnvloed (Els, 1999).

Volgens Henderson (1985:128) is daar in die Westerse samelewing verskeie aanvaarbare gesinsamestellings (strukture). Die volgende konvensionele gesinstrukture kom ook in Suid-Afrika voor: kern-, enkelouer-, uitgebreide, saamgevoegde en pleegsorggesinne as gevolg van dood, verwaarlosing of egskeiding. In hierdie studie word met genoemde konvensionele gesinstrukture gewerk. Hierdie gesinstrukture word verder bespreek wanneer die demografiese inligting van die deelnemers in Hoofstuk 7 bespreek word.

Verskillende etniese groepe se kulture in Suid-Afrika word in hierdie studie betrek, daarom is dit nodig om kennis te neem van die verskillende gesinstrukture. Hierdie strukture het 'n direkte invloed op die funksies en take van die gesin en ook in besonder op die rol wat die ouer lede en/of volwassenes (van die gesin) op die oordra van waardeprioriteite en -oriëntasies het (Ininger-Tallman, 1982). Daarom sal hierdie studie die gesinstrukture in ag neem.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

3.2 Onkonvensionele gesinne

Wanneer verwys word na onkonvensionele gesinne dui dit op daardie strukture wat nie by die konvensionele gesinstrukture van bepaalde gesinsekologieë inpas nie. Dit is dus gesinne wat anders saamgestel is as die algemeen aanvaarde gesinne van die dominante tradisionele kulture (soos byvoorbeeld die Westerse kultuur) in 'n bepaalde geografiese gebied (Eshleman, 1994:6). Sommige outeurs verkies om na sulke strukture te verwys as huishoudings aangesien dit verskeie strukture kan insluit.

Volgens Triandis (1994: 113) speel samelewingstendense soos ideologieë en die sterkte van die band tussen die lede van die bepaalde groep 'n rol in die vorming van onkonvensionele gesinne. Waardes en waarde-oriëntasies kan ook hier 'n belangrike rol speel. Die volgende voorbeelde kan genoem word:

- Volgens Eshleman (1994:9) kan die ideologie van pluralisme tot verskeie vorms van gesinstrukture lei. Dit kan meebring dat bepaalde gesinne ook met verloop van tyd kan besluit watter gesinstruktuur op daardie tydstip van toepassing is.
- Kollektivisme of individualisme bepaal die rol wat individue in bepaalde groepe (byvoorbeeld onkonvensionele gesinne) speel. In sommige kulture soos die van sekere etniese groepe in Afrika is die breër familie, uitgebreide gesin of die sogenaamde 'vakbond van vroue' (Van Schalkwyk, 2000), 'n voorbeeld van kollektivisme. In sommige gevalle kan individualisme lei tot onder andere enkelouergesinne en homoseksuele gesinne. Laasgenoemde kom voor wanneer 'n homoseksuele maat 'n kind(ers) het via aanneming of natuurlike geboorte waar die kind buite die gesin verwek is (Anslie & Feltey, 1991). Enkelouergesinne, in hierdie konteks, verwys na kinders wat buite die huwelik verwek en gebore word en deur een ouer grootgemaak word.
- Sommige beskou 'n bepaalde groep as die 'gesin' wat dan die gesinsrolle vertolk en gesinsfunksies uitvoer. Sommige van die kibbutzstelsels werk op hierdie basis (Nkuna, 1996:21). Omstandighede kan dus gesinstrukture bepaal.
- Die rol wat ideologiese en religieuse groepe, soos byvoorbeeld bepaalde sektes, speel moet ook nie onderskat word nie. Gesinslede kan hul natuurlike (biologiese) gesinne verlaat en aansluit by sulke groepe wat dan die rolle en funksies van 'gesinne' oorneem.
- Kinderhuise tree ook op as gesinsinstellings. Baie kinders in kinderhuise is nie wees nie, maar weens negatiewe omstandighede tuis word hul deur die wet in kinderhuise geplaas. In baie gevalle word daar 'n sogenaamde huisgesin geskep met huisouers en kinders uit verskeie huise (Botha, 1999; Groenewald, 2001).

Ter wille van die demokratiese bestel word die onkonvensionele verdra. 'n Ander rede hiervoor is dat gesinsekologiese omstandighede sodanig negatief verander dat dit persone dwing om hul eie gesinstrukture te vorm. Gesinstrukture word dus nie net deur die etniese groepe se kultuur bepaal nie, maar ook deur omstandighede soos onder andere ekonomiese situasie, gesinsverbrokkeling, morele verval en die veranderde rol/posisie van die vrou.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

Wat die gesinstruktuur ook al is, die gesinsfunksies, gesins- en ontwikkelingstake moet nog altyd vervul word vir die optimale ontwikkeling van elke lid van die gesin. Daarom word die oordra van waardes, waardeprioriteite en waarde-oriëntasies, as 'gesinsfunksie', deur alle vorme van 'gesinstrukture' geraak.

4 GESIN BINNE DIE GESINSEKOLOGIESE TERREINE

Van Staden (1994:356) verwys na die nuwere benadering tot kinderontwikkeling, naamlik die ekologiese sisteembenadering wat die gesinsekologie van die kind benadruk. Melton (1996:1236) meen dat elke kind 'n reg op 'n gesinsomgewing (gesinsekologie) het. Dit impliseer dat nie net die gesin nie, maar ook die 'gesinsomgewing' belangrik is (Horowitz, 1995:47). Die sogenaamde 'gesinsomgewing' is ook verantwoordelik vir die voorsiening in die kind se behoeftes soos onder andere ontwikkelingstake. Waar ouers dus nie in hierdie behoeftes voorsien nie, is ander persone wat betrokke is by die bepaalde gesinsekologiese terreine, veral die sosiale en opvoedkundige terreine, verantwoordelik vir die kind se optimale ontwikkeling. Hierdie gesinsekologie word tot 'n groot mate deur die toedoen van volwassenes geskep en beheer eerder as deur die toedoen van kinders. Die gesinsekologie is dus grootliks 'n produk van die volwassenes en kan as sodanig gehuldigde waardes na die kinders oordra.

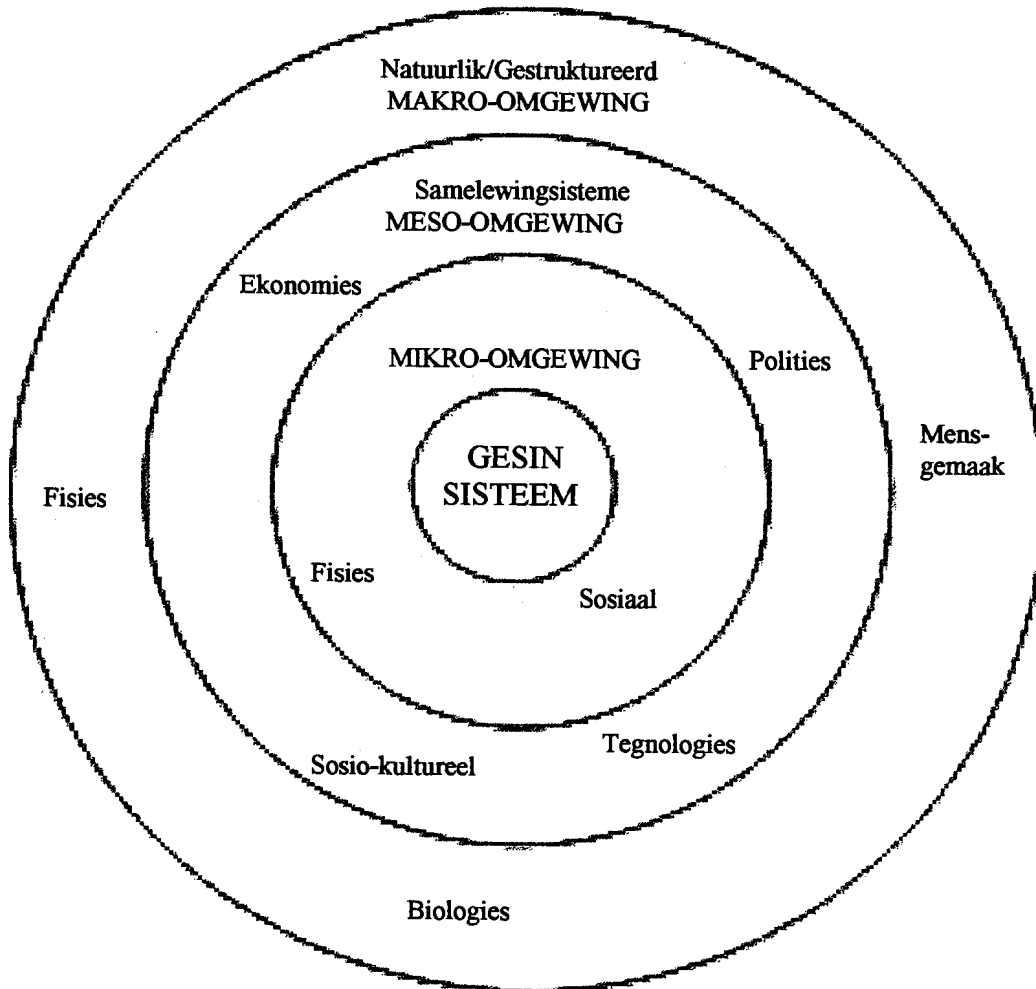
Eshleman (1994:74) asook Haralambos en Holborn (1995:317), erken die gesin as 'n sosiale instelling. Die volgende eienskappe word aan 'n instelling gekoppel, naamlik 'n area van menslike sosiale lewe wat georganiseer word om die essensiële take van 'n gemeenskap (etniese groep) te organiseer, aan te wys en uit te voer. Dit impliseer ook dat die gesin as sosiale instelling deel vorm van veral die sosiale gesinsekologiese terrein en ook bepaalde rolle en funksies soos die oordra van waardes, behoort te vervul.

Die gesin voorsien ook in die basiese behoeftes van individue en is die mees basiese groep van die gemeenskap/etniese groep. Die sosiale milieu ondermeer, beïnvloed die ontwikkeling van gesinslede individueel en as geheel (Rowe, 1968:210; Bigner, 1983:366). Daarom is die gesin essensieel vir die oorlewing van die gemeenskap/etniese groep. Die omgekeerde is ook waar, naamlik die gesin se afhanklikheid van die gemeenskap/etniese groep (Weil, 1972:3). Uit hierdie gegewens kan daar afgelei word dat die gemeenskap se waardes die gesin en individu beïnvloed (Oliver & Christian, 1994:10; Prilleltensky & Nelson, 1997:169). Net so kan individue en gesinne ook bydra om 'n gemeenskap se waardes te beïnvloed.

Individue, soos die ouers, speel 'n rol in die gesin en ook in die gemeenskap/etniese groep. So kan byvoorbeeld die beroepsrol 'n belangrike skakel tussen die gemeenskap en die gesin wees (Weil, 1972:3,193). Deur hierdie skakeling kan die gesin se waardeprioriteite deel van die gemeenskap word. Die omgekeerde is ook waar naamlik dat die gemeenskap se waardeprioriteite ook die van die gesinne wat die gemeenskap verteenwoordig, reflekteer (Parsons, 1971). Hierdie skakeling help die gesin en ook die jong volwassene om sy eie waardes en die van sy gemeenskap/etniese groep te evalueer (Weil, 1972:194; La Gaipa, 1981:72) en te internaliseer.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

Deacon en Firebaugh (1988:28-51), Harvey (1992) sowel as Prilleltensky en Nelson (1997:172) erken die wedersydse invloed van die gesinsekologie, die gesin en die individu. Hierdie invloed vind op die mikro-, meso- en makro-omgewing plaas. Dit impliseer dat die gesinsekologie in hierdie verskillende omgewings ingedeel kan word. Die onderstaande model van Deacon en Firebaugh (1983:23-28) dui die omgewings van die gesinsekologie aan.

FIGUUR 4.1: GESINSEKOLOGIESE MODEL VAN DEACON EN FIREBAUGH (1983:23)

Die gesin en so ook die individu kom met die mikro-, meso- en makro-omgewing in aanraking en daarom is dit belangrik dat die verskillende omgewings dieselfde waardes en waardeprioriteite handhaaf. Sodoende kan 'n waarde deur die verskillende omgewings bevestig en gevestig word (Prilleltensky & Nelson, 1997:169). Wanneer daar egter verskille ten opsigte van waardeprioriteite tussen die verskillende omgewings is, kan dit ontwrigtend wees.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

Die volgende situasie kan as voorbeeld geneem word. Indien veiligheid belangrik is vir die individu en huisgesin, maar nie vir die samelewing nie, word die huisgesin en die individu se veiligheid bedreig wanneer daar buite die huishouding (mikro-ekologie) beweeg word. Hierdie onveilige toestand het ook implikasies vir die terrein van wet en orde as deel van die reg en kan selfs verder uitkring na ander terreine soos byvoorbeeld die ekonomie. Onveilige toestande soos wetteloosheid kan dus nie net die gesin of individu nie, maar die reg en die ekonomie ook benadeel. Al die verskillende vlakke (mikro, meso en makro) kan uiteindelik betrek word. 'n Probleem op een terrein kan die ander gesinsekologiese vlakke vertikaal (tussen die mikro-, meso- en makrovlakke) en ook horisontaal (tussen terreine onderling) beïnvloed (Marchetti, 1989:24-27).

5 GESINSFUNKSIONERING BINNE DIE GESINSEKOLOGIE

In hierdie studie is daar veral drie aspekte van belang ten opsigte van die funksionering van die gesin naamlik, gesinstake, ontwikkelingstake en gesinsrolle. Gesinstake wys onder andere op die vorming en oordra van waardes. Ontwikkelingstake is daardie take wat die individu moet uitvoer om suksesvol in die gesin en gemeenskap aan te pas. Dit is onder andere die gesin se verantwoordelikheid om die kind te begelei dat die individuele ontwikkelingstake suksesvol voltooi word, sodat die jong volwassene sy plek in die gemeenskap kan inneem. Die ontwikkelingstake wat op die jong volwassene van toepassing is, sal in Hoofstuk 5, verder bespreek word. Gesinsrolle bestaan onafhanklik van die persoon, maar 'n persoon kan 'n bepaalde rol aanneem en so betrokke raak in die oordra van waardes.

5.1 Gesinstake

Die oordra van waardes, as gesinstake, is vir hierdie studie van belang en moet gesien word as dit waaraan die gesinslede en ook die gemeenskap en etniese groep 'n behoefte het. Volgens Parsons en Bales (1955) word waardes 'n gedragspatroon van die kulturele subsisteem (etniese groep). Hierdie gedragspatrone help met die oordra van waardes en ander gesinstake sowel as norme en kan in die gesin geïntegreer word en kan dan uiteindelik deel van die ontwikkelingstake van die individu word. Wanneer die individu, by name die jong volwassene, sy eie waardeprioriteite geïnternaliseer het, is die doelwit van die bepaalde ontwikkelingstake, naamlik die vorming van waardes, bereik.

Wat die funksionering van die gesinstake betref is dit belangrik om die volgende in gedagte te hou:

- Gesinstake het onder meer hul oorsprong in die kultuur en geskied binne die kulturele konteks (Duvall & Miller, 1985:47). Genoemde take moet aan die vereistes van die saakmakende kultuur, die gemeenskap, gesin en individu se behoeftes, aspirasies en waardes voldoen (Duvall & Miller, 1985:60-61; Haralambos & Holborn, 1995:357). Daarom behoort waardes binne die kulturele konteks bestudeer te word.
- Omdat die gesin as 'n 'gemeenskap in die klein' gesien word (Eshleman, 1994:74-75), is daar bepaalde take wat die gemeenskap en saakmakende kultuur vir die gesin voorskryf. Hierdie voorskrifte behoort nagekom te word en aan die kinders oorgedra te word sodat hulle met groter sukses in die gemeenskap gesosialiseer kan word.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

- Gesinne gaan deur verskeie stadia van ontwikkeling in die gesinsiklus en elk van hierdie stadia vereis basiese en spesifieke gesinstake (Rowe, 1968:208; Duvall & Miller, 1985: 21-35, Rogers, 1989). Daar kan dus aangeneem word dat die jong volwassene in 'n mindere / meerdere mate blootgestel was aan die gesinstake van die verskeie stadiums van die gesinsiklus. Aangesien daar nie direkte toegang tot waardes en waarde-oriëntasies wat in die verskillende fases aangeleer is nie moet die waardes en waarde-oriëntasies wat in hierdie voorafgaande stadiums aangeleer is, in hierdie studie afgelei word.

Navorsers het verskeie gesinstake geïdentifiseer. Volgens Horowitz (1995:48) is die volgende gesinstake belangrik:

- Skep van veilige omgewing
- Voorsien in basiese behoeftes
- Ondersteuning aan kinders sodat bepaalde doelwitte bereik kan word
- Modellerings van probleemoplossings en -hanteringsmeganismes
- Die aanleer van oorlewingsvaardighede byvoorbeeld akademiese kennis en bekwaamhede, asook beroepsbekwaamhede
- Die bevordering van selfbeeld en eie identiteit
- Die ontwikkeling van 'n eie waardesisteem, die formulering van die sin van die lewe en ontwikkeling van medemenslikheid
- Die oordra van kultuur

Bostaande gesinstake funksioneer almal binne die gesinsekologiese perspektief. Vir hierdie studie is die aanleer en ontwikkeling van waardes en die oordra van kultuur as gesinstake, veral van belang.

Henderson (1985:130-138) noem dat die volgende gesinstake (funksies) van belang is:

- Ekonomiese versorging
- Voortplanting
- Sosialisering en die ontwikkeling van wedersydse liefde en koestering
- 'n Godsdienstige ingesteldheid moet gekweek word
- Ontspanningsgeleenthede daar te stel
- Bied beskerming

Alhoewel Henderson (1985) nie spesifiek die oordra van waardes en die ontwikkeling van 'n eie waardesisteem noem nie, kan daar afgelei word dat waardes rondom die bostaande gesinstake kan ontwikkel.

Gesinstake soos dit in die Westerse samelewing voorkom, kan in agt taakgroepe ingedeel word (Duvall & Miller, 1985:54-60) en sal in hierdie studie in verband met gesinsekologiese waardes gebring word. Omdat Suid-Afrika tot 'n groot mate, deur akkulturasie, die Westerse kulturele gebruike ondersteun, is daar besluit om die 'Westerse gesinstake' as uitgangspunt te gebruik. In die onderstaande tabel word die sentrale waardes (van die gesinsekologiese waardeterreine) wat by die gesinstake betrokke is, weergegee.

Die onderstreepte waardes in die tabel dui die belangrikste sentrale waardes aan wat by die spesifieke gesinstake betrokke is.

TABEL 4.1: GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE EN BASIESE GESINSTAKE VAN DUVAL EN MILLER (1985)

BASIESE GESINSTAKE	TERREINE VAN WAARDES
1. Voorsiening van wonings, kos, kleres, gesondheid en verbondenheid aan mekaar.	<u>Veiligheid</u> <u>Liggaamlik</u> <u>Verhouding</u> Ekonomies Lewe Gemoed
2. Ekonomiese versorging, verryking en toekenning van hulpbronne soos onder andere tyd, finansies en fasiliteite volgens lede se behoeftes.	Ekonomies <u>Verhouding</u> <u>Tyd-ruimtelik</u> Self Ontspanning
3. Werksverdeling in terme van bestuur, ondersteuning en versorging (ook broodwinner) van huishouding en gesinslede.	<u>Beroep</u> <u>Verhouding</u> Gemoed Outoriteit Ekonomies <u>Omgewing</u> <u>Tyd-ruimtelik</u>
4. Elke lid se sosialisering deur internalisering van rolle en roluitbreiding in die gesin en die gesinsekologie.	<u>Verhouding</u> Self Outoriteit <u>Beroep</u>
5. Vestiging van patrone van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie, seksualiteit ensovoorts binne gemeenskapsaanvaarbare perke.	<u>Verhouding</u> Moraal <u>Kultuur</u> Esteties Reg
6. Voortsetting van die gesin: Geboorte en/of aanneem; inkorporering in en lansering uit die gesin.	Lewe Outoriteit Self <u>Liggaamlik</u> Verhouding
7. Skep 'n verhouding met instansies in die samelewing soos skool, kerk, werk, massa media, vriende en gaste.	Polities <u>Nasionaal</u> Reg Verhouding Religieus Beroep <u>Omgewing</u> Intellektueel <u>Kultuur</u>
8. Handhawing van moraal, motivering, beloning van prestasies, stel van bereikbare doelwitte, behulpsaam met krisis, ontwikkeling van lojaliteite en waardes.	<u>Moreel</u> Self Outoriteit Ontspanning Gemoed Religieus Intellektueel Verhouding Esteties

Verskeie gesinsekologiese waardeterreine kan van toepassing by 'n bepaalde gesinstak wees. Daar is dus die moontlikheid dat meer gesinsekologiese waardeterreine as wat genoem is, van toepassing kan wees. Daar is 'n wisselwerking tussen die gesinstake en die gesinsekologiese waardeterreine. Die volgende voorbeeld kan genoem word. Wanneer die gesin nie die nodige beskerming ontvang nie, moet die gemeenskap meganismes (welsyn) in werking stel wat beskerming aan die gesin verleen. Wanneer die gemeenskap op sy beurt nie die nodige veiligheid vir die gesin bied nie, moet die gesin self na eie veiligheid (byvoorbeeld diefstal) omsien.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

Die verband tussen die gesinstake van Henderson (1985) en die van Horowitz (1995), sowel as die gesinstake en ontwikkelingstake van Duvall en Miller (1985), kan met die waardeterreine van Hattingh (1991) in verband gebring word. Die volgende voorbeeld illustreer hierdie verband.

TABEL 4.2: VOORBEELD VAN DIE VERBAND TUSSEN GESINS- EN ONTWIKKELINGSTAKE EN DIE SENTRALE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE

Take		Sentrale gesinsekologiese waardeterrein
Gesinstaak van Henderson: Gesinstaak van Horowitz: Gesinstaak van Duvall en Miller:	Gee liefde. Voorsien in basiese behoeftes. Verbondenheid aan mekaar.	Verhouding
Ontwikkelingstaak:	↓ Gee-en-neem patroon van liefde.	

Een van die belangrikste en basiese take van die gesin is die oordra van waardes aan die jonger geslag (Duvall & Miller, 1985:60; Hattingh, 1991). Die oordra van waardes moet deur middel van gesinstake en ontwikkelingstake oorgedra en geïnternaliseer word.

5.2 Gesinsrolle

Die rolle wat gesinslede in die gesinsopset speel, is onder andere instrumenteel tot die oordra van waardes. Daarom is dit belangrik dat hierdie studie kennis van sekere aspekte van gesinsrolle moet neem.

Daar word van gesinslede verwag om bepaalde rolle in die gesin te speel en hierdie rolle word aan bepaalde take gekoppel (Eshleman, 1994:11-13). Die volgende aspekte is belangrik in terme van hierdie rolle:

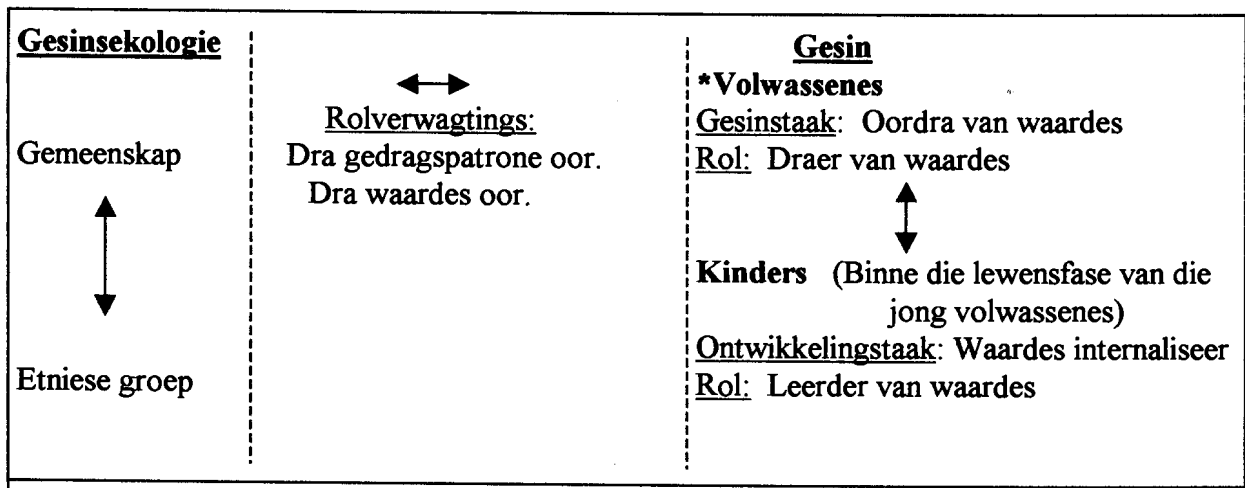
DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

- Rolle kan toegeskryf of verwerf word. Toegeskrewe rolle sluit aspekte soos geslag, ouderdom en etniese groep in. Verworwe rolle bestaan uit onder andere die van ouers in gesinne en die beroepslewe (Eshleman, 1994:59). Die betrokkenheid op die verskillende gesinsekologiese terreine soos byvoorbeeld die beroepsterrein, is verworwe rolle. Verder is die oordra van waardes deur ouers aan hulle kinders ook verworwe rolle.
- Deur wedersydse interaksie met gesinslede, die bepaalde etniese groep en die gemeenskap (gesinsekologie), besluit die individu tot watter mate die verwagtings van verworwe rolle aanvaar word (Eshleman, 1994:60).
- Rolle en rolverwagtings word onder andere binne die gesin, die etniese groep en gemeenskap uitgespel en aangeleer (Brim, 1972:207; Daniels, 1994:39; Eshleman, 1994:60). Die oordra van waardes deur ouers aan hulle kinders is onder andere rolverwagtings wat deur die etniese groep en gemeenskap gestel word.
- Kulturele 'voorskrifte' van etniese groepe het sekere rolverwagtings van bepaalde rolspelers (Eshleman, 1994:59). Hierdie verwagtings is aan norme en waardes gekoppel. So kan van die vader verwag word om die ekonomiese versorger van die huisgesin te wees en die waardes rondom hierdie aspek oor te dra.
- Deur die gereelde nakom van die etniese groep of die gemeenskap se rolverwagtings word sekere gedragspatrone in gemeenskappe gevestig (Jordaan & Jordaan, 1988, 673). Wanneer hierdie gedragspatrone aan waardes gekoppel word, word waardegestuurde gedrag gevestig.
- Rolverwagtings of rolvoorskrifte word benewens kulturele verwagting ook beïnvloed deur faktore soos onder andere ekonomiese toestande, waardes, opleiding, vermoëns, beroepsverwagtings, doelwitte en behoeftes (Komarovsky, 1972:477-485; Jordaan & Jordaan, 1988:753; Eshleman, 1994:111-132, 275-276). Ekonomiese toestande kan as voorbeeld geneem word. As gevolg van finansiële nood in die huisgesin kan dit die moeder verplig om ook 'n broodwinner te word. Beide ouers neem dan die rol van broodwinners aan en kan dan op hierdie wyse beroeps- en ekonomiese waardes oordra.
- Hoe meer die ouer en/of die jong volwassene betrokke raak by verskillende gesinsekologiese terreine, hoe meer word hy blootgestel en gekonfronteer met die waardes van daardie betrokke gesinsekologiese terrein (Jordaan & Jordaan, 1988:753).
- Gesinslede speel bepaalde rolle en hierdie rolle word aan bepaalde gesinstake gekoppel (Eshleman, 1994:75). Die moeder kan byvoorbeeld die rol van die emosionele en die ekonomiese versorger speel. Sy word dan 'n draer van ekonomiese en emosionele (gemoeds) waardes in die gesin.
- In die gesin is daar bepaalde rolverdelings en sekere take word aan hierdie rolle eerder as persone gekoppel (Eshleman, 1994:75). Daarom kan funksies wat algemeen gesproke aan die vader gekoppel word, deur iemand anders oorgeneem word. Hierdie studie handel spesifiek oor die oordra van waardes as gesinsfunksie en die rolspelers by die uitvoering van hierdie gesinsfunksie. Indien dit tradisioneel die moeder se rol is om die liggaamsversorging van die kinders te hanteer en sy om een of ander rede dit nie kan doen nie, kan hierdie taak aan iemand anders oorgedra word. Die oordra van liggaamswaardes sal waarskynlik saam met die uitvoering van genoemde taak gedoen word. Dit is dus nie net die taak nie, maar ook die oordra van die betrokke waardes wat aan iemand anders opgedra word.

DIE GESIN AS DRAER VAN WAARDES

Samevattend kan daar gesê word dat die ouers deur die rolle wat hulle vertolk, die geleentheid het om waardeprioriteite en waarde-oriëntasies te formuleer. Hierdie waardeprioriteite en waarde-oriëntasies word dan aan die kinders oorgedra. Die oordra van waardes en die vorming van waardeprioriteite binne die gesin gebeur binne 'n gesinsekologie soos veral die kulturele sisteem. Laasgenoemde sisteem gee eksplisiet en implisiet bepaalde waardegestuurde voorskrifte ten opsigte van rolverwagtings en waarde-oriëntasies wat deur die volwassenes gemoduleer moet word sodat kinders dit kan navolg.

Daar kan dus van 'n wisselwerking of sikliese proses gepraat word wanneer dit by die oordra van waardes kom. Die rolspelers in die oordra van waardes word in die onderstaande model uitgewys.

* Nie noodwendig altyd volwassenes nie.

FIGUUR 4.2: DIE WEDERSYDSE OORDRA VAN WAARDES TUSSEN DIE GESINSEKOLOGIE, GESIN EN INDIVIDUE

6 SLOTOPMERKING

Die betrokkenheid van die gemeenskap en die etniese groep, as deel van die gesinsekologie, bring sekere verwagtings mee ten opsigte van die gesinstruktuur, gesinstake en gesinsrolle. Daarom is daar aandag aan die verskillende gesinstrukture, -take en -rolle gegee. Hierdie hoofstuk het veral op die belangrikheid van die ouers as die oordraers van waardes in die huisgesin en binne gemeenskapsverband sowel as etniese groep gewys. Verder is daar ook kortliks melding gemaak van die invloed wat die gesin en individue op die samelewing het. Sodoende word die wedersydse invloed van die gesin en sy ekologie uitgewys.

HOOFTUK 5

DIE JONG VOLWASSENE

- 1. INLEIDING**
- 2. OMSKRYWING VAN DIE JONG VOLWASSENE**
- 3. TEORIEË, MODELLE EN PERSPEKTIEWE VAN ONTWIKKELING**
- 4. FASETTE VAN DIE JONG VOLWASSENE**
- 5. SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 5

DIE JONG VOLWASSENE

1 INLEIDING

Die vroulike jong volwassenes vorm die deelnemers van hierdie studie. Die jong volwassenes as groep is onder andere gegrond op 'n bepaalde ouderdomsfase. Die genoemde ouderdomsfase word deur sekere eienskappe gekenmerk wat bespreek word aan die hand van bepaalde ontwikkelingsteorieë, die gesinsekologiese perspektief en die verskillende fasette van die individu.

Wat laasgenoemde betref word daar onderskei tussen die interne en eksterne fasette wat albei veranderings gedurende die ontwikkelingsjare van die jong volwassene ondergaan (Lerner & Spanier, 1980:42 – 54; Adler & Rodman, 1982:31 – 33). Die interne fasette verwys na die biologiese en psigologiese ontwikkelingsterrein, terwyl eksterne fasette na onder andere die sosiale en metafisiese terreine verwys. Dit is veral eksterne fasette wat aansluit by die gesinsekologiese terreine. Soos met gesinsekologiese terreine moet die fasette nie as los kompartemente gesien word nie aangesien die fasette mekaar wedersyds beïnvloed. In fasette moet sekere ontwikkelingstake aangeleer, verfyn of uitgebrei word. Hierdie proses van verandering wat binne die fasette plaasvind asook die rol wat waardes in die veranderingsproses speel, kry in hierdie studie aandag.

In hierdie hoofstuk sal daar ook na verskeie ontwikkelingsteorieë verwys word. Die rol wat waardes en ontwikkelingstake binne hierdie teorieë speel sal uitgelig word. Eerstens sal die omskrywing van die jong volwassene hanteer word.

2 OMSKRYWING VAN DIE JONG VOLWASSENE

Volgens Kimmel (1974:513-514) is dit nie maklik om 'n definisie van 'n jong volwassene te gee nie omdat die kronologiese, biologiese en psigologiese ouderdom almal in so 'n fase behoort te sinkroniseer. Individuele ontwikkeling en omstandighede soos onder andere kulturele gebruike (Bigner, 1983:18-45), maak dit moeilik om hierdie fases af te baken. Dit is moeilik om die psigologiese en biologiese vermoë vas te stel en daarom is daar besluit om by die kronologie te hou en dus word ouderdomsgrense gebruik om die jong volwassene te omskryf. Goldenberg en Deutsch (1977:247), Louw, Louw en Schoeman (1993:570-576) sowel as Bee en Bjorklund (2000:16) maak ook van ouderdom gebruik om die jong volwassene te omskryf. Ouderdom is 'n belangrike indikator van die grense van 'n fase, maar dit moet nie as absoluut gesien word nie. Die fisieke, psigiese en sosiale veranderinge is wel min of meer aan ouderdom gekoppel, maar verskil tog van individu tot individu.

Bigner (1983:330-384) verwys na ouderdom en ontwikkelingstake om die jong volwasse stadium af te baken. Aangesien ontwikkelingstake aan 'n bepaalde stadium gekoppel is (Havighurst, 1972:2; Gerdes, Moore, Osche & Van Eede 1989:23), kan dit gebruik word om die jong volwassene te omskryf (Kohlberg, 1973:180). Die ontwikkeling van 'n eie waardesisteem wat op verskeie gesinsekologiese terreine funksioneer, kan ook dien as kriterium vir die omskrywing van die jong volwassene.

DIE JONG VOLWASSENE

Vir die doel van hierdie studie sal ontwikkelingstake ondersoek word, maar nie as 'n rigiede maatstaf vir die vasstelling van die term jong volwassene gebruik word nie. Die jong volwassene wat in hierdie studie gebruik word, sal tussen die ouderdom van 18 tot 30 jaar (Keniston, 1977) val.

3 TEORIEË, MODELLE EN PERSPEKTIEWE VAN ONTWIKKELING

Bee en Bjorklund (2000:52) onderskei tussen teorieë, modelle en perspektiewe van ontwikkeling. Hierdie teorieë, modelle en perspektiewe beskryf die ontwikkeling van die jong volwassene en moet ook aansluit by die gesinsekologiese perspektief van hierdie studie. Die wisselwerking tussen die individu en die gemeenskap (gesinsekologie), asook die bestuur van die gesinsekologie, vorm deel van die onderstaande teorieë.

3.1 Kohlberg se teorie

Die teorie van Kohlberg is van belang omdat dit morele ontwikkeling insluit en ook by die gesinsekologiese perspektief kan aansluit. Genoemde teorie het uit die teorie van Piaget ontwikkel en laasgenoemde se teorie is gebaseer op kognitiewe ontwikkeling (Weiten, 1990:390). Om hierdie rede word na Kohlberg se teorie verwys as 'n verlenging van die kognitiewe ontwikkelingsteorie. Kohlberg is ook 'n sterk voorstander van morele ontwikkeling (Bee & Bjorklund, 2000:310) en daarom sal hierdie aspek ook bespreek word.

Kohlberg (1976:31-53) verwys veral na die kognitiewe ontwikkeling en die kennis van 'n persoon en die relasie tot die sosiale werklikheid. Kognitiewe ontwikkeling is veral van belang omdat dit aan die egostruktuur gekoppel word. Die kognitiewe vermoë en die egostruktuur van 'n persoon help hom om sy posisie in die samelewing in te neem en te vestig. Die verhouding tot die self, sowel as tot andere, vloei dus hieruit voort (Kohlberg, 1976:31-53; Jooste, 1989:132).

Die vlak van ontwikkeling van 'n persoon se redeneringsvermoë kan dus sy verhoudings in die samelewing en omgewing bepaal. Hierdie stelling word in die vier sosiale perspektiewe van Kohlberg gereflekteer. Hulle is soos volg (Kohlberg, 1976:31-53):

- die konkreet-individuele perspektief,
- die lid-van-die-samelewing perspektief,
- die aan-die-samelewings-voorafgaande perspektief en
- die kosmiese-perspektief (Kohlberg, 1973:180-204).

Die konkreet-individuele perspektief het te make met eie belang wat as egosentrisme gesien kan word. Die selfwaardes van die gesinsekologie word hierin verteenwoordig en daarom word selfgesentreerdheid bo die van die groepsbelange gestel. Selfgesentreerdheid kan op 'n sosiale onvermoë dui omdat dit selfgerig is en nie baie wyd sosiaal aanvaar word nie. Jong kinders moet in hul ouerhuis geleer word dat die individu (eie ek) nie net selfgerig moet lewe nie, maar ook voorsiening vir sosiale waardes moet maak. Deur middel van die gee-en-neem ontwikkelingstaak, sowel as gesinstake wat verbondenheid aan mekaar en werksverdeling ondersteun, word sosiale waardes gevestig.

DIE JONG VOLWASSENE

Die lid-van-die-samelewing perspektief dui op die teenoorgestelde van die konkreet-individuele perspektief. Die belange van die samelewing word bo eie belang gestel. Daar is dus 'n wegbeweeg van egosentrisme na 'n meer sosiosentriese benadering. Die selfwaarde is hier ondergeskik aan sosiale waardes en ander waardes (soos die kulturele) wat gerig is om die samelewing te dien. Daarom is 'n gesinstaak soos samelewingsbetrokkenheid belangrik vir die ontwikkeling van hierdie waardes.

Die aan-die-samelewings-voorafgaande perspektief weerspieël die aanvaarding van die universele beginsels van geregtigheid binne groepe. Hierdie beginsels geld vir almal in die groep en kan ook as kriteria vir evaluering van gedrag dien. Hierdie perspektief steun ook die gesinsekologiese waarde soos die reg en ander waardes wat help vir die goeie funksionering van die samelewing.

Kohlberg verwys na die vierde stadium wat die kosmiese perspektief insluit. Op hierdie vlak word die sinvolheid van die religieuse as algemeen geldend beskou. Verder is die kosmiese beginsels nie aan tyd en ruimte gekoppel nie en transendenteer dit tyd en ruimte. Die plek wat die persoon in die kosmiese inneem laat hom standpunte inneem oor die sin en waarde van die lewe. Religieuse waardes en die relasie met die kosmos is 'n ontwikkelingstaak wat hierdie stadium ondersteun.

Die redeneringsvermoë van die jong volwassene help haar om vergelykings, afleidings en gevolgtrekkings oor haar verhouding met die gesinsekologiese terreine te maak. Ten opsigte van waardes kan daar dus aanvaar word dat waardes nie net bloot as 'n affektiewe komponent ervaar sal word nie, maar dat dit beredeneerd geëvalueer sal word. 'n Persoon behoort dus in staat te wees om homself los te maak van suiwer emosionele reaksies op 'n bepaalde waarde en waardeoriëntasie, en die wenslikheid van so 'n waarde en waardeoriëntasie te beredeneer. Dit is belangrik om hierdie vermoë binne die huisgesinsituasie te ontwikkel.

Kohlberg (1976:31-53) het morele denke as uitvloeisel van kognitiewe ontwikkeling geformuleer. Morele ontwikkeling, soos Kohlberg dit sien, is dus die ontwikkeling van kognitiewe redenering van wat reg en wat verkeerd is en waarom dit so is (Weiten, 1990:395; Bee & Bjorklund, 2000:310). Die ontwikkeling hiervan kan in drie vlakke, elk met sy eie stadiums, ingedeel word (Kohlberg & Gilligan, 1971; Kohlberg, 1976:31-53; Weiten, 1990:395-396; Bee & Bjorklund, 2000:310-312). Volgens Kohlberg (1976:31-53), sowel as Louw, Louw en Schoeman (1993:554-556), kan die drie vlakke en ses stadiums soos volg beskryf word.

Prekonvensionele moraliteit is die eerste ontwikkelingsvlak en word by kleiner kinders aangetref. Twee stadiums, naamlik die nakom van reëls om straf te vermy (stadium een) en die nakom van reëls om lof te ontvang (stadium twee), sowel as naïewe hedonisme, figureer hier. Moraliteit is dus gebaseer op die vermyding van straf en die soeke na goedkeuring. Hierdie tipe moraliteit kan ook in volwassenes se lewe voorkom. Morele waardes is dan nie 'n diepgewortelde oortuiging nie, maar eerder vrees vir straf soos sosiale verwerping deur die etniese groep of vervolging deur die staat (as toepasser van wette). Reëls en morele kodes word dus nagekom bloot uit vrees vir 'straf' en nie uit oortuiging of omdat dit beredeneer word nie.

DIE JONG VOLWASSENE

Konvensionele moraliteit is die tweede vlak van ontwikkeling en die meeste adolessente en volwassenes verkeer op hierdie vlak. Die konvensionele vlak word deur twee stadiums gekenmerk, naamlik die nakom van reëls om eerstens aanvaar te word en tweedens omdat die individu met die betrokke reëls kan identifiseer. In die eerste konvensionele stadium word konformisme ontwikkel om veral die goedkeuring van die groep te verkry. Die tweede konvensionele stadium sien die jong volwasene dat die nakom van moraliteit belangrik is vir die handhawing van die samelewing. 'n Baie sterk wettiese benadering is in die konvensionele moraliteitstadium ter sprake en die doel hiervan is om 'n ordelike sisteem daar te stel. Die jong volwassene wat haar in hierdie stadium bevind sal haar morele reëls by die eise en algemene reëls van die samelewing, of die van haar etniese groep (se kultuur) aanpas.

Die derde vlak van morele ontwikkeling is die post-konvensionele vlak met twee stadiums. In die eerste post-konvensionele stadium is daar 'n soeke na redes om die gemeenskap of etniese groep se reëls en waarde-oriëntasies ondermeer te gehoorsaam. Daar is dus 'n soort van 'sosiale kontrak' wat die regte van die individu beskerm en algemene welsyn bevorder. In die tweede post-konvensionele stadium kies die individu self sy beginsels, waarde-oriëntasies en waardeprioriteite. Dit impliseer dat daar 'n moontlikheid van verandering van waarde-oriëntasies en waardeprioriteite kan plaasvind. Dit kan lei tot die verandering in kulturele waarde-oriëntasies en waardeprioriteite om plek te maak vir beter alternatiewes.

Die derde vlak begin gewoonlik eers in die adolessensie jare aangesien formele operasionele denke 'n voorvereiste vir hierdie stadium is. Nie alle volwassenes bereik hierdie stadium van morele ontwikkeling nie. Die doel van die derde vlak is ook om die universele etiese beginsels as grondslag vir moraliteit te steun. Empatie, bystand en regverdigheid is volgens Stroebe (1986:22) en Miller (1978:237) ook tipies van hierdie stadium. Die individu se etiese besluite oor byvoorbeeld waardes, soos morele verpligtinge, menseregte en menswaardigheid behoort teoreties dus universeel te wees. Hierdie studie erken dié siening dat waardes universeel voorkom, maar ondersoek die etniese verskille ten opsigte van waardeprioriteite en bepaalde waarde-oriëntasies.

Kohlberg se teorie lewer 'n waardevolle bydrae om 'n persoon se denke, sy waardes en gevolglike optrede te begryp. Die onderskeie stadiums moet nie as geslote stadiums gesien word nie, maar eerder as 'n stadium wat in 'n bepaalde ontwikkelingsfase meer na vore kom. Dit is wel so dat daar 'n verband tussen kognitiewe ontwikkeling en ontwikkeling in moraliteit is, maar die volgende moet nie uit die oog verloor word nie:

- Die laaste stadium word nie deur alle volwassenes bereik nie en daarom kan volwassenes 'onvolwasse' gedrag openbaar.
- Nie almal ontwikkel teen dieselfde tempo nie en soms kan jongeres meer volwassenheid openbaar as ouer persone.
- Daar kan kwaliteitsverskille in denkpatrone tydens dieselfde stadium wees.
- In enige volwasse fase kan die denkwyse van vorige stadiums voorkom.

DIE JONG VOLWASSENE

Die vermoë van die jong volwassene tot formele operasionele denke stel haar in staat tot kritiese evaluering (Kohlberg, 1976) en dit kan op die volgende wyses gebeur:

- Abstrakte beredenerings ten opsigte van waardes.
- Aan die hand van samelewing/gemeenskap waardes kan die individu haar selfbeeld en waardesisteem beoordeel en indien nodig, dit aanpas om sodoende aanvaarding binne 'n groep (byvoorbeeld 'n etniese groep) te verkry.
- Die reëls, waarde-oriëntasies en waardes van die samelewing/gemeenskap te ontleed, te prioritiseer, te aanvaar, of te probeer verander of selfs te vervang waar dit nodig mag wees.
- Persoonlike waardes uit groepe (byvoorbeeld etnies en beroep) se waardes vir haarself te formuleer.
- 'n Standpunt in te neem oor religieuse waardes om sodoende sin in haar bestaan te vind.

Om al bogenoemde kritiese evalueringaspekte te dek, is dit dus belangrik dat optimale kognitiewe ontwikkeling nagestreef word. Optimale kognitiewe ontwikkeling lei tot die formulering van 'n eie standpunt ten opsigte van gesinsekologiese terreine. Deur middel van onder andere die besluitnemingsproses, kan die ouers die kind en latere jong volwassene begelei om deur redenering en oortuiging 'n eie waardesisteem te ontwikkel.

3.2 Perry se teorie

Perry (1970) se teorie konsentreer op die kognitiewe ontwikkelingsvlak van die adolessent of jong volwassene, maar sluit ook die sosiale ontwikkelingsvlak in. In sy teorie noem hy nege kognitiewe strukture of posisies. Die verhouding van die individu tot sy omgewing word deur middel van die posisies ge-evalueer. Hierdie nege posisies word onder drie afdelings naamlik dualisme, relativisme en verbondenheid, ingedeel en behandel.

Dualisme verteenwoordig die eerste drie posisies. Die persoon wat dualisties dink, groepeer alles in terme van of reg of verkeerd. Onsekerheid oor dit wat reg of verkeerd is, is slegs te wyte aan gebrekkige inligting. Dit is ook die doel van hierdie persoon om te soek na die regte antwoorde vir elke probleem.

Die relativistiese posisies sluit die middelste drie posisies in. Kenmerkend hiervan is die kognitiewe styl van relativistiese beredenering. Onsekerheid en meer as een opinie oor 'n saak word aanvaar omdat daar nie altyd definitiewe antwoorde is nie. Kennis word beïnvloed deur kontekstuele faktore en verbintenisse word as arbitrêr en tydelik beskou.

Die laaste drie posisies word deur verbondenheid gekenmerk. Identiteit is belangrik vir die individu. Verder besef die individu die verantwoordelikheid wat verbintenisse meebring. Verbondenheid gaan dus hand aan hand met verantwoordelikheid op die verskillende mens ekologiese terreine waarmee hy te make het.

DIE JONG VOLWASSENE

Perry se teorie dui op die sosiale (verhoudings) en kognitiewe (denke) ontwikkeling van die laat-adolescent en jong volwassene. Sosiale ontwikkeling word veral deur die fase van verbondenheid geïllustreer. Omdat waardes te make het met verhoudings en kognitiewe denke oor objekte, subjekte en situasies, is hierdie teorie van belang. In die dualistiese posisie sien die persoon net die moontlikheid van 'n eie standpunt as reg en die van 'n ander etniese groep as verkeerd. So word sekere waarde-oriëntasies en waardeprioriteite aanvaar terwyl ander verwerp word. Waardeprioriteite wat byvoorbeeld in die ouerhuis aangeleer word, kan die aanvaarde wees, maar sodra meer kontak met ander invloede in die gemeenskap gemaak is, kan waardeprioriteite verander. Met die relativistiese posisie aanvaar die jong volwassene dat alle waarde-oriëntasies nie dieselfde is nie, maar beïnvloed word deur saakmakende faktore. Waarde-oriëntasies word dus nie net summier verwerp nie, maar omstandighedsfaktore (konteks) word in aanmerking geneem. Hierdie omstandighedsfaktore (konteks) kan veral die gesinsopvoeding, kultuur en/of agtergrond (verwysingsraamwerk) insluit. Indien daar by hierdie relativistiese posisie vasgesteek word, kan sy moontlik besluiteloos bly oor haar eie waardesisteem en verval in die versoeking om alles en almal se sienings te aanvaar. Die posisie van 'n verantwoordelike verbintenis weerspieël 'n eie identiteit en waardesisteem wat op grond van deeglike oorwegings gevorm is. In hierdie posisie behoort die jong volwassene te besef dat sy haar aan bepaalde waardes verbind en dit op 'n verantwoordelike wyse uiteleef.

3.3 Keniston se teorie

Die jeugteorie van Keniston (1977) verwys na die ouderdomgroep tussen 20 tot 30 jaar. Hierdie teorie stel die volgende vertrekpunte wat vir die jong volwassene belangrik is (Keniston, 1970, 1971 & 1977):

- Daar is ambivalensie teenoor die self en die gemeenskap/samelewing. Die jong volwassene is geneig om die samelewing/gemeenskap te kritiseer, bevraagteken en selfs te verwerp en gevolglik vind distansiëring van die samelewing/gemeenskap plaas. Wat die self betref, kan die jong volwassene onbekwaam of nie gereed voel om bepaalde rolle in die samelewing/gemeenskap te speel nie. Kritiese verkenning en beskouings van die self en die samelewing/gemeenskap kan tot gevolg hê dat sy haarself en die samelewing/gemeenskap wil verander.
- 'n Eie tydelike identiteit wat eie is aan hierdie stadium ontstaan en duur vir 'n paar jaar. In hierdie stadium is daar polarisasie tussen die verbintenis (of nie-verbintenis) tussen die self en die gemeenskap.

Keniston (1970, 1971 & 1977) het die volgende ontwikkelingstake vir hierdie ouderdom geformuleer:

- Die jong volwassene, met 'n eie persoonlike agtergrond en verwysingsraamwerk, moet die huidige samelewingstrukture analiseer en definieër.
- Verder moet die jong volwassene haar kultuurgeskiedenis in terme van haar huidige gemeenskapstrukture analiseer en definieër.
- Die jong volwassene moet ook die simboliese voorstellings van 'n ideale samelewing herformuleer.

DIE JONG VOLWASSENE

Bogenoemde ontwikkelingstake beteken dat daar soms botsende belange in die jong volwassene se verhoudingswêreld kan wees. Dit kan aanleiding gee tot konfrontasie en hopelik uitloop op analitiese denke, sintese en herformulering van die jong volwassene se posisie en standpunt.

Wat waardes betref, is dit nodig dat die jong volwassene haar eie historiese waardesisteem, sal begryp asook die simboliese betekenisse en voorstellings van haar kultuuragtergrond begryp, ontleed en evalueer. Dit kan daartoe lei dat sy haar historiese waardesisteem en die van haar etniese groep kan bevraagteken. 'n Eie waardesisteem met bepaalde waardeprioriteite waarin sy glo, omdat dit deur haarself beredeneer en uitgeklaar is, kan hieruit voortvloei.

Twee aspekte wat deur ander skrywers, naamlik Kohlberg (1976) en Perry (1970) genoem is, naamlik kognitiewe vermoëns en sosiale verhoudings, speel by hierdie teorie ook 'n rol. Dit is dus duidelik dat daar 'n vervlegdheid en 'n inskakeling van Keniston se teorie by ander teorieë is.

Die bemeestering van ontwikkelingstake is baie belangrik vir 'n suksesvolle lewe vir die individu self en ook vir die gemeenskap. Duvall en Miller (1985), sowel as Havighurst (1972), het van die bekendste werke op hierdie gebied gelewer en sal vervolgens bespreek word.

3.4 Duvall en Miller se ontwikkelingstake

Duvall en Miller (1985:51) omskryf 'n ontwikkelingstaak soos volg: 'n dryfkrag wat in die individu ontwikkel (gevolg deur gedragsverandering) om 'n begeerde doelwit te bereik. Die individu, etniese groep en die gemeenskap spoor die bemeestering van ontwikkelingstake aan. In die individu is daar 'n stootkrag, terwyl die kultuur van die gemeenskap of etniese groep ook eise en verwagtings het. Hierdie eise en verwagtings kan aan waardes gekoppel word. So gesien het ontwikkelingstake twee oorspronge naamlik die fisiese rypwording, sowel as die kulturele druk, waardes en voorregte (Duval & Miller, 1985:47).

Volgens Duvall en Miller (1985:51) is daar sekere aannames ten opsigte van ontwikkelingstake naamlik:

- **Die persepsie van verwagte gedrag soos gesien deur persone wat meer volwasse is.**
Om volwassenheid te bereik is daar sekere gedragsverwagtings wat onder andere deur die ouers, etniese groep en gemeenskap van die individu vereis word.
- **Konsepsies van die self wat tot identiteitsvorming lei.**
Dit is belangrik dat die individu onder andere 'n bepaalde selfbeeld moet vorm, haarself met haar gesin, etniese groep en die gepaardgaande kultuur identifiseer, haar rol as vrou en verpleegster verstaan sodat sy 'n eie identiteit kan vorm.
- **Hantering van teenoorgestelde eise.**
Die individu moet gelei word om keuses te maak en sodoende probleme op te los.
- **Motivering om die volgende stap te neem.**
Nadat 'n bepaalde ontwikkelingstaak bemeester is, moet daar voortgegaan word om nuwe uitdagings (ontwikkelingstake) aan te durf.

DIE JONG VOLWASSENE

Verder noem Duvall en Miller (1985:52-53) dat die individu deur haar hele lewe met ontwikkelingstake gekonfronteer word en dat bepaalde momente in haar lewe ideaal vir die bereiking van sekere ontwikkelingstake is. In die onderstaande tabel is die ontwikkelingstake wat op die jong volwassene betrekking het, sowel as die betrokke gesinsekologiese waardeterreine, aangedui. Die onderstreepte gesinsekologiese waardeterreine dui op die sentrale waardes wat by 'n ontwikkelingstaak betrokke is.

TABEL 5.1: WAARDETERREINE EN DIE ONTWIKKELINGSTAKE VAN DUVALL EN MILLER (1985:54-59)

ONTWIKKELINGSTAKE	TERREINE VAN WAARDES
1. Aanvaarbare afhanklikheids- en onafhanklikheidspatroon ontwikkel.	Verhouding <u>Self</u> Veiligheid
2. Gee-en-neem patroon van liefde bereik wat moontlik ook op 'n huweliksmaat kan uitloop.	<u>Verhouding</u> Self Gemoed
3. Verhouding met veranderde sosiale groepe ontwikkel.	<u>Verhouding</u> Kultuur Polities Nasionaal Outoriteit
4. Ontwikkeling van 'n gewete en kennis van moraliteit.	Reg <u>Moreel</u> Kultuur Lewe Outoriteit
5. Sosio-psigiese geslagsrol leer asook beroepskeuse en gemeenskapsrol.	<u>Liggaamlik</u> Lewe Kultuur Beroep Nasionaal <u>Verhouding</u>
6. Aanvaarding en aanpassing by 'n veranderende liggaam.	<u>Liggaamlik</u> Ontspanning Gemoed
7. Hanteer 'n veranderende liggaam en leer nuwe motoriese patrone.	<u>Liggaamlik</u> Ontspanning
8. Leer om die fisiese wêreld te verstaan en te beheer.	<u>Omgewing</u> Tyd-ruimtelik Esteties Ekonomies Veiligheid
9. Ontwikkeling van 'n sisteem van simbole en konseptuele vaardighede.	<u>Kultuur</u> Verhouding Beroep <u>Intellektueel</u> Ekonomies Polities Esteties Nasionaal Veiligheid
10. Verhouding met die kosmos vorm asook 'n praktiese waardesisteem.	<u>Religieus</u> <u>Moreel</u> Lewe

3.5 Havighurst se ontwikkelingstake

Havighurst (1972:29-30) beskou die volgende ontwikkelingstake as belangrik:

- Liggaamsverandering en -prosesse moet aanvaar en benut word.
- Die aanleer van toepaslike sosiale vaardighede en ook die handhawing van volwasse verhoudings met beide geslagte in die portuurgroep.
- Die aanleer van die kulturele vereistes van die manlike of vroulike geslagsrol. Hierdie rol moet deel van sy eie identiteitsvorming wees.
- Die ontwikkeling van emosionele onafhanklikheid van die ouers en ander volwassenes. Dit beteken ook dat daar op 'n meer volwasse wyse met ander volwassenes omgegaan word.

DIE JONG VOLWASSENE

- Besluite oor 'n eie onafhanklike lewe met 'n eie beroep, lewenstyl en doelwitte moet self geneem kan word.
- 'n Volwasse benadering tot 'n eie huwelik en 'n eiesoortige gesinslewe moet ook deel van haar eie lewenstyl vorm. Die nodige vaardighede en volwasse insigte wat hiermee gepaard gaan moet ook aangeleer word.
- Die ontwikkeling van 'n eie verantwoordelike sin en 'n eie sosiale lewensfilosofie wat die belangrikste waardes van die gemeenskap / etniese groep insluit. Sodoende kan sy 'n positiewe deelnemer van die gemeenskap en/of etniese groep wees.
- Uit bogenoemde is dit dan ook duidelik dat sy 'n eie waardestelsel met etiese beginsels wat haar gedrag reguleer, moet ontwikkel. Verder moet daar betekenis en koers aan haar lewe gegee word deur 'n eie lewens- en wêreldbeskouing. 'n Gebalanseerde lewensfilosofie tussen rasionele en ekspressiewe waardes is nodig vir die voordeel van die gemeenskap en haarself.

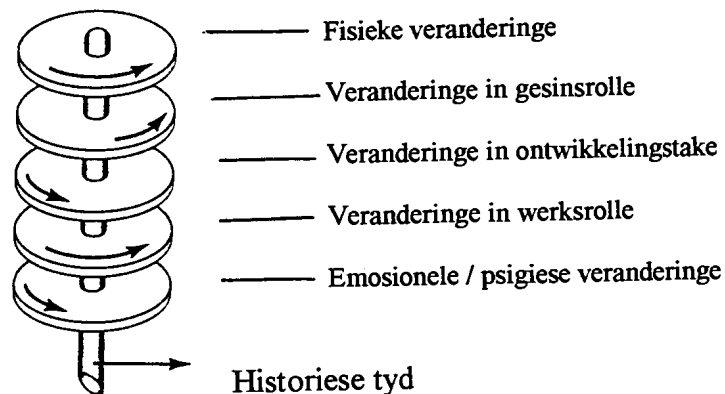
Laasgenoemde ontwikkelingstaak gee insig vir 'n bepaalde lewensingesteldheid, koers, betekenis en regulering van gedrag. In al agt ontwikkelingstake is die suksesvolle ontwikkeling van 'n eie waardesisteem opgesluit. Daarom is daar 'n ooreenkoms met die ontwikkelingstake van Duvall en Miller.

Wat ontwikkelingstake in die algemeen betref, is die volgende belangrik. Die gemeenskap / etniese groep vereis sekere ontwikkelingstake op sekere stadiums in die ontwikkeling van die individu. Verskillende etniese groepe se kulture vereis soms verskillende take en individuele behoefte kan ook verskillende take tot gevolg hê (Bee & Bjorklund, 2000: 59). Biologiese, sosiale en psigologiese faktore kan beide die individuele en kulturele take beïnvloed. Die klem wat kultuur of individuele behoeftes kry, hang af van watter een die dominante is. Sosialiseringsagente wat die sterkste invloed het, kan moontlik deur middel van onder andere positiewe of negatiewe versterking die belangrikste bydrae lewer in die bemeestering van ontwikkelingstake (Havighurst, 1972:29-30).

3.6 Perun en Bielby se model

Volgens Perun en Bielby (1980:97-120) bestaan die volwassene se lewe uit verskeie vooruitgange (*progressions*) soos opeenvolgende ervarings en interne veranderinge. Die fisieke liggaamsveranderinge en veranderinge op die verskillende gesinsekologiese terreine kan as tydelike skywe (*discs*) gesien word. Volgens Perun en Bielby (1980) se model beweeg hierdie skywe soos individuele ratte, binne die historiese tydsverloop, teen hulle unieke tempo. Hierdie skywe word egter nie net as individuele skywe ervaar nie, maar as interverwante skywe (ratte). Daar kan 'n wanbalans of krisis ontstaan as daar nie sinchronisasie tussen die draaiende skywe (ratte) is nie. So 'n krisissituasie vereis die nodige aanpassings tussen die skywe. Die volgende figuur stel hierdie situasie voor.

DIE JONG VOLWASSENE

FIGUUR 5.1: MODEL VAN PERUN EN BIELBY (1980)

Perun en Bielby (1980) se model weerspieël twee bronne van verandering. Eerstens kan die tydelike vooruitgange as veranderinge gesien word en tweedens kan asinchronisasie tussen die skywe aanleiding tot verandering gee.

Perun en Bielby (1980) se model kan in hierdie studie toegepas word. Die gesinsekologiese terreine kan byvoorbeeld elk 'n stel skywe verteenwoordig. Hierdie skywe kan op hulle beurt uit verskillende subwaardes van 'n waardekatagorie bestaan. So sal morele waardes onder andere uit die volgende skywe bestaan naamlik integriteit, lojaliteit, getrouheid en eerlikheid. Indien hierdie individuele skywe nie teen dieselfde mate in belangrikheid toeneem nie, kan dit tot onkonsekwentheid in moraliteitswaardes lei. Liggaamlike waardes kan op hul beurt uit die volgende skywe bestaan: gesondheid, liggaamsoefening, versorging en aantreklikheid. Indien aantreklikheid te veel aandag kry (voortuitgang) en gesondheid en/of versorging agterweë bly, kan dit disharmonie in liggaamlike waardes veroorsaak. Indien hierdie model op gesinstake en ontwikkelingstake toegepas word sal elke skyf weer 'n taak verteenwoordig.

Tydens die bespreking van die resultate van hierdie studie, sal hierdie model en die implikasies daarvan verder bespreek word.

3.7 Baltes se perspektief

Baltes (1987) meen dat ontwikkeling dwarsdeur die individu se lewe plaasvind. Hierdie ontwikkeling word beïnvloed deur biologiese en kulturele voorskrifte, historiese gebeure en individuele ervarings. Interne (byvoorbeeld die biologiese) en eksterne invloede (byvoorbeeld kultuur en gebeure) is dus betrokke. Baltes (1987:613) maak die volgende voortstelte ten opsigte van bepaalde ontwikkelingskonsepte.

DIE JONG VOLWASSENE

Ontwikkeling	Ontwikkeling is 'n lewenslange proses.
Verskeie rigtings	Daar is verskillende rigtings waarin ontwikkeling kan plaasvind, onder andere verbetering of verswakking.
Wen of verloor	Ontwikkeling is nie altyd progressief (wen) nie, dit kan ook 'n regressiewe (verloor) situasie wees.
Vervormbaarheid	Daar is 'n groot mate van verandering (positief of negatief) in 'n persoon se lewe moontlik.
Histories gegrond	Ontwikkeling word verskillend in historiese en kulturele situasies beleef.
Konteksgebonde	Die verloop van die individu se ontwikkeling moet gesien word as die gevolg van die invloed van die interaksie tussen drie ontwikkelingsisteme naamlik: histories-, ouderdoms-gradering, en die nie-normatiewe.
Multi-dissiplinêr	Verskeie dissiplines soos die antropologie, biologie, psigologie en sosiologie is nodig om menslike ontwikkeling te begryp.

Hierdie riglyne van Baltes (1987: 611-626) kan in sommige gevalle tot 'n meerdere of mindere mate ook as riglyne vir die bestudering van waardes in die jong volwassene se lewe gebruik word. Ten opsigte van die ontwikkelingskonsep kan die ontwikkeling van waardes en waarde-oriëntasies as 'n lewenslange proses gesien word. Wat die verskeie rigting, wen of verloor en die vervormbaarheid konsep betref, kan dit op die dinamika (kyk Hoofstuk 2) van waardes dui. Verder is waardes histories gegrond wanneer dit deel van die gesin van oorsprong of die etniese groep is. Die konteksgebonde konsep kan benewens ouderdom en kultuur op die omstandighede waarin waardebesluite geneem word, dui. Die multi-dissiplinêre konsep verwys na die dissiplines wat by die gesinsekologiese waardeterreine betrokke is.

3.8 Leerteorieë

Waardes word oorgedra en aangeleer en daarom is dit belangrik dat daar ook na die verskillende vorme van leer gekyk word. Spangenberg (1993:226) sien die leerproses as 'n aanpassing by die omgewing (gesinsekologiese terreine). In hierdie leerproses kan waardes

DIE JONG VOLWASSENE

ten opsigte van die verskillende gesinsekologiese terreine gevorm word. Die jong volwassene het met die meeste van hierdie terreine kontak gemaak (kyk Hoofstukke 8 & 9).

Spangenberg (1993:226-285) onderskei verskillende leervorme. Die volgende is belangrik vir hierdie studie aangesien die jong volwassene aan hierdie leervorme blootgestel word: Operante kondisionering-, kognitiewe- en sosiale leervorme.

In operante kondisionering leer die individu om response wat voordelige of positiewe resultate tot gevolg het te herhaal, terwyl die wat negatiewe resultate tot gevolg het vermy word. Waardeprioriteite en waarde-oriëntasies wat positief deur die huisgesin en die kultuur van die etniese groep ontvang word, gaan waarskynlik herhaal word terwyl negatiewe situasies waarskynlik deur die verandering in waardeprioriteite verhoed sal word.

Kognitiewe leer is meer gevorderd (as kondisioneringsleer) en is 'n nie-outomatiese manier om kennis in te win oor die omgewing (gesinsekologie). Tussen stimulus (uit die gesinsekologie) en respons (van die jong volwassene) is daar denkprosesse (redenasies) soos die besluitnemingsproses, betrokke. Voor- en nadele van waarde-oriëntasies en waardeprioriteite kan dus beredeneer word. Hierdie redenasies kan ook binne 'n bepaalde konteks gedoen word en daarom word waarde-oriëntasies in hierdie studie, binne 'n bepaalde konteks gedoen. Die uitkomst van hierdie beredeneerde besluite kan tot gedrag lei.

Sosiale (observasie) leer sluit kognitiewe en kondisioneringsprosesse in. Leer vind dus nie noodwendig deur ondervinding plaas nie, maar deur waarneming.

Die leer aspek van sosiale leer, dui op kognitiewe denke terwyl die sosiale aspek na 'n oorsprong van leer verwys. Hieruit kan afgelei word dat Bandura (1977) se teorie wel sterk erkenning gee aan kognitiewe denke, maar dat hierdie leerproses binne sosiale verband (soos die gesin, etniese groep en gemeenskap) plaasvind. Vier elemente van die sosiale leerproses is belangrik (Bandura, 1977; Spangenberg, 1993:280):

- Die selektiewe aandag en waarneming van ander se gedrag.
- Die herhinnering aan die gedrag in en woorde en voorstellings van die verbeelding.
- Die oorskakeling van die gedrag uit die geheue na aksie.
- Die motivering om die bepaalde waargenome gedrag uit te voer.

Wat waardes betref is bogenoemde teorie belangrik wanneer waardes, waarde-oriëntasies en optredes binne 'n gesin, gemeenskap of etniese groep nageboots en geïnternaliseer word. Die volgende voorbeelde kan genoem word. Ouers se gedrag ten op sigte van eerlikheid as 'n morele waarde kan waargeneem en nageboots word (kyk Hoofstuk 9). Die ouers en onderwysers het die deelnemers dikwels aangemoedig om akademies te presteer en so die belangrikheid van intellektuele waardes beklemtoon (kyk Hoofstuk 9).

4 FASETTE VAN DIE JONG VOLWASSENE

Die jong volwassene se fasette kan breedweg geklassifiseer word as die interne en die eksterne fasette. Hierdie fasette beïnvloed die ontwikkelingstake en die waardes van die jong volwassene. Daarom word die rol wat hierdie fasette ten opsigte van waardes en ontwikkelingstake speel, bespreek.

DIE JONG VOLWASSENE

4.1 Interne fasette

Die interne fasette bestaan uit twee sub sisteme naamlik die biologiese en die intra-psigiese. Met die intrapsigiese sub sisteem word die kognitiewe, morele en emosionele aspekte bespreek, terwyl met die biologiese sub sisteem die liggaamlike aspek bespreek word.

4.1.1 Biologiese faset

Die volgende aspekte ten opsigte van die biologiese faset is belangrik:

- Die jong volwasse stadium volg op die adolessente stadium. Laasgenoemde gaan gepaard met fisieke groei en fisieke veranderinge in boustruktuur van die liggaam sowel as die gepaardgaande hormonale veranderinge vir seksuele ontwikkeling sodat reproduksie kan plaasvind (Weiten, 1992:400). Afhange van die individu, is die veranderinge in die laat-adolessente jare voltooi en moet die jong volwassene hierdie 'nuwe' liggaam aanvaar en dit deel van haar waardesisteem maak. Dit word veral ten opsigte van liggaamswaardes en selfwaardes gedoen. Hierdie fisieke veranderinge lei dus tot psigologiese aspekte, aangesien die selfwaarde (liggaamsbeeld) daardeur beïnvloed kan word (Wiese, 1978 :20; Burns, 1979: 7; Botha, 1983:57).
- 'n Ander aspek wat die houding teenoor die liggaamsbeeld kan beïnvloed is die kulturele persepsies oor die ideale vroulike of manlike liggaam (Kaiser, 1985:71-75). Die fisieke voorkoms van die ideale liggaamsbeeld vir die geslagte kan tussen die etniese groepe verskil. Die jong volwassene kan haar liggaamsbeeld met die van die ideale liggaamsbeeld van haar of ander kulture vergelyk.
- Bee en Bjorklund (2000:89) beskryf die jong volwasse stadium as die stadium waar die biologiese funksies seksueel hul toppunt bereik. Die seksuele ontwikkeling is nie altyd direk aan voortplanting gekoppel nie, maar verteenwoordig dit wat tipies as manlik of vroulik beskou word. Rolle en take tipies van die geslag en ouderdom, kom dus na vore. Die versorgende rol van die vrou (en moeder) kan nou op die voorgrond tree en daarom kan, benewens die liggaamlike waardes, meer aandag aan sosiale waardes gegee word.
- Volgens Bee en Bjorklund (2000:89) bereik die jong volwassene die kruin van haar gesondheid. Daarom is die jong volwassene nie juis 'n kandidaat vir kroniese siektes nie, maar wel 'n hoë risiko vir emosionele versteurings en subkliniese depressie (Bee & Bjorklund, 2000:125). Hierdie opvatting word deur twee kliniese psigoloë ondersteun (Gouws, 1999, 2000; Pretorius, 1999). Die emosionele waardes kan dus 'n belangrike rol op hierdie stadium speel.

Wat waardes betref is die biologiese verandering in die liggaam 'n nuwe ontdekkingsveld vir die aanvangstadium van die jong volwassene. Standpunte, houdings en gedragspatrone word rondom hierdie veranderinge geformuleer. Dit bring mee dat liggaamswaardes, seksuele en ook sosiale waardes ontwikkel en geïnternaliseer word. Die liggaam van die jong volwassene het dus te make met 'n biologiese, 'n psigologiese en 'n sosiale aspek. Biologies beteken dit die fisiologiese vermoë om dit te doen wat van haar verwag word en waarvoor sy bestem is. Psigologies en sosiaal beteken hierdie nuwe vermoëns dat 'n gevoel van bekwaamheid, selfagting en status verwerf kan word. Waardeprioriteite ten opsigte van die liggaamlike, self,

DIE JONG VOLWASSENE

gemoed, lewe en sosiale kan dus deur 'n positiewe of negatiewe liggamsbeeld beïnvloed word.

4.1.2 Intrapsigiese faset

Die intrapsigiese faset verwys na die kognitiewe, emosionele en morele aspekte van die jong volwassene. Ten opsigte van die kognitiewe aspekte is die volgende belangrik:

- Wat die kognitiewe ontwikkeling betref kan dit ook aan die biologiese, maar veral aan die psigiese gekoppel word. Kognitiewe ontwikkeling verwys na die vermoë en vaardigheid van die denke.
- Kognitiewe vaardigheid lei tot ontledende, rasonale, hipotetiese, sintetiese en skeppende denke. Jooste (1989:34) meen dat gedurende adolessensie en die jong volwasse lewensfases, daar 'n vinnige toename in verstandvermoëns soos onder andere buigzaamheid, perseptuele spoed, ruimtelike verhoudings, korttermyngeheue en psigomotoriese vaardigheid is. Verder word 'n verskerpte skeppingsvermoë, 'n inligtingsprosessering vermoë, 'n komplekse sosiale denkstyl en ook 'n organisasie en integrasie vermoë in hierdie jare ontwikkel. Bee en Bjorklund (2000:157) meen dat intellektuele vaardighede soos onthouvermoë, kreatiwiteit en probleemoplossende denke hulle toppunt in hierdie fase bereik. Hierdie positiewe verandering kan in Baltes (1987:611-626) se teorie geakkomodeer word. Verder noem Keniston (1970, 1971, 1977) dat die jong volwassene 'n eie tydelike identiteit het wat ooreenstem met die oortuigings van Jooste (1989:34) asook Bee en Bjorklund (2000:157) ten opsigte van die jong volwassene se verstandvermoë.
- Taal hou verband met kognitiewe denke (Doctor & Knight, 1993:389-442). Die adolessent se taalgebruik ontwikkel van die konkrete na die abstrakte (kyk Kohlberg, 1976 se teorie). Die jong volwassene behoort dus deur middel van taal abstrakte denke met gemak te hanteer (Louw, Louw & Schoeman, 1993:564). Die gevolge van taal en kognitiewe vaardighede (abstrakte denke) lei tot beredenerings oor wat belangrik en sinvol in haarself, vir haarself en ander is. Deur middel van taal kan introspektiewe denke geformuleer word. Hierdie geformuleerde introspektiewe denke help haar om haar posisie ten opsigte van dinge en gebeure rondom haar te evalueer en te bepaal. Die jong volwassene behoort ook abstrakte denke ten opsigte van simbole en waardes te kan hanteer en deur middel van taal te verwoord. Dit wil sê waardes moet erken word, uit verbale en nie-verbale gedrag afgelei en in 'n prioriteitsorde geplaas word. Die bewuswording en denke oor haarself en haar gesinsekologie is 'n aanduiding van die vorming en 'n prioritisering van waardes.
- Kohlberg (1976:31-53) het veral klem op die kognitiewe as rede vir moraliteit en morele ontwikkeling gelê. Moraliteit verwys na die algemeen aanvaarde opinie van wat reg is of wat behoort te wees (Louw, Louw & Schoeman, 1993:554). Die redeneringvermoë van die jong volwassene help ook met die ontwikkeling van morele evaluering. Die jong volwassenes kan prinsipiële moraliteit evalueer (Taylor, 1978). (Die beginsel van regverdigheid en billikheid dui op prinsipiële moraliteit.) Die vermoë om objektief en evaluerend ten opsigte van moraliteitswaardes te wees kan tot verskillende waarde-oriëntasies en die gedrag wat daaruit voortvloei, lei.

DIE JONG VOLWASSENE

- Morele ontwikkeling is universeel, maar tog is daar individuele verskille. Hierdie verskille word beïnvloed deur faktore soos agtergrond (verwysingsraamwerk soos byvoorbeeld kultuur), verstandelike vermoëns en persoonlikheidstreke (Jooste, 1989:36-44). Individuele verskille kan manifesteer wanneer egosentrisme, prinsipiële moraliteit, idealisme, sosiale kognisie oorbeklemtoon word en 'n sentrale plek inneem. Wanneer die jong volwassene (as enkeling) se moraliteit deur genoemde oordrewe aspekte beïnvloed word, kan sy waardeprioriteite en waarde-oriëntasies van die gemeenskap en etniese groep verskil. Die waardeprioriteite en waarde-oriëntasies wat gevorm word kan dus ook verwyderd van die samelewing, gemeenskap en/of etniese groepe wees.
- 'n Ander belangrike ontwikkeling wat deel vorm van die intrapsigiese faset is die emosionele ontwikkeling. Laasgenoemde is gerig op die affektiewe komponent en handel oor die emosies. Hierdie aspekte sluit aan by die emosionele lewe van die jong volwassene en sluit onder andere onafhanklikheid, egosentrisme en altruïsme in. Hierdie aspekte is reeds as ontwikkelingstake bespreek en sal dus nie nou verder aandag geniet nie.

Omdat waardes sterk op die affektiewe vlak lê, is dit nodig dat laasgenoemde vlak nie oorbeklemtoon word nie aangesien dit tot irrasionele optredes kan lei. Daarom moet die emosionele (affektiewe) aspek nie die rasionele denke oorheers nie.

4.2 Eksterne fasette

Die eksterne faset handel oor die sosiale of inter-persoonlike fasette en die strukture daarvan, die ander lewende en nie-lewende omgewing, sowel as die metafisiese faset.

4.2.1 Interpersoonlike faset

Hierdie faset verwys na alle direkte en indirekte kontak tussen persone as deel van (of nie) 'n bepaalde struktuur/sisteem. Sommige van hierdie strukture wat aan die jong volwasse stadium gekoppel word, is onder andere die gesin, familie, kerk, etniese groep, tersiêre opleidingsinstansie en beroepswêreld (Bee & Bjorklund, 2000:363). Persone in hierdie strukture dien as sosialiseringssagente vir die ontwikkeling en bevestiging van die jong volwassene se sosiale rolle, waardes en ander ontwikkelingstake soos deur Duvall en Miller (1985:52-53).

Na aanleiding van Bee en Bjorklund (2000:362) se bespreking van die funksionering van die jong volwassene word die volgende belangrike kenmerke ten opsigte van die interpersoonlike uitgelig:

- 'n Verhoogde behoefte aan vriende om sodoende 'n lewensmaat te kry.
- Ontwikkel intimiteit en fokus op 'n lewensmaat.
- 'n Sosiale rol as huweliksmaat en minder kontak met die gesin van oorsprong.
- Interpersoonlike verhoudings is op hierdie stadium baie belangrik.
- Ontwikkel 'n eie gesinspatroon met bepaalde sosiale take.
- Sosiale rolle (kollegas) by die werk ontwikkel.

DIE JONG VOLWASSENE

- Sosiale rolle ten opsigte van die samelewingstrukture kan ontwikkel.
- Begin konformisties maar word later meer individualisties soos wat die selfvertroue ontwikkel.

Duvall en Miller (1985: 52-53) se ontwikkelingstake akkomodeer die bostaande kenmerke van die jong volwassene soos Bee en Bjorkland (2000:362) dit uiteensit (kyk Tabel 5.1).

Uit bogenoemde is dit duidelik dat verskeie persone die jong volwassene se lewe kan beïnvloed. Hierdie invloede sowel as die begrip van sosiale rolle wat gespeel moet word, kan lei tot die verdere ontwikkeling van 'n eie waardesisteem rondom die sosiale aspekte.

4.2.2 Omgewingsfasette

Die omgewingsfasette word in hierdie verband as die fisiese omgewing beskou en sluit die natuur en die tegnologies mensgemaakte strukture in. Die volgende aspekte is van belang:

- Die blootstelling aan die natuur kan die betrokke en belangstelling daarvoor bepaal. Wanneer daar betrokkeheid en belangstelling is, kan die betrokke waardes 'n prioriteit word. Alisjhabana (1966) noem dat die omgewing en dan veral die nie-mensgemaakte omgewing, mense se kultuur tot 'n groot mate kan bepaal.
- Die jong volwassene is tot 'n groot mate deel van vandag se tegnologiese omgewing. Dit sluit aspekte in soos industrialisasie, gejaagde leefstyle, ruimtebeperking, infrastruktuur en tegnologiese gebruike. Persone wat in die middestad groot geword het, kan moontlik tegnologie anders beleef as diegene op die afgesonderde platteland.

Volgens Duvall en Miller (1985:52-53) moet die jong volwassene sy omgewing verstaan, beheer en ook die simbole en konseptuele vaardighede daaraan verbonde bemeester. Kohlberg (1976:31-53), Keniston (1977) en Perry (1970) se teorie beklemtoon ook die betrokkeheid en verantwoordelikheid op die verskillende omgewingsfasette. Verder kan die blootstelling aan hierdie omgewing tot bepaalde waarde-oriëntasies en waardeprioriteite lei.

4.2.3 Metafisiese faset

Hierdie faset verwys na 'n verhouding met 'n Opperwese (Jordaan & Jordaan, 1988: 765). Die volgende aspekte is van belang:

- Wanneer die jong volwassene meer sosiale blootstelling kry, kan sy gekonfronteer word met verskillende geloofsoortuigings. Daarom moet volgens Duvall en Miller (1985:59) se ontwikkelingstake, die jong volwassene 'n eie werkbare geloof vestig.
- Besinning oor die verhouding met die metafisiese is een van die ontwikkelingstake van die jong volwassene (Duvall & Miller, 1985:59). Daarom moet die jong volwassene self ook 'n godsdienstige klimaat waarbinne vriende saam verkeer en kinders grootgemaak kan word, skep.
- Religie kan 'n sinvolle antwoord op die vraag na die sin van die lewe vir die jong volwassene wees. Dit kan haar in staat stel om die verlede en die toekoms beter te definieër. Verder kan godsdiens ook sekuriteit en 'n identiteit gee.

DIE JONG VOLWASSENE

Samevattend kan daar gesê word dat die verskillende fasette mekaar onderling beïnvloed en tog saam 'n geheel vorm. 'n Skeefgetrekte waardesisteem kan ontstaan wanneer te veel aandag aan 'n spesifieke faset gegee word. Die jong volwassene moet dus 'n gebalanseerde waardesisteem uit al die fasette ontwikkel.

5 SLOTOPMERKING

In hierdie hoofstuk is daar 'n uiteensetting van die jong volwassene self en sy gesinsekologie gegee. Dit is gedoen deur na verskeie teorieë en ontwikkelingstake te verwys. In die bespreking is daar deurgans na die rol wat waardes speel verwys.

DEEL II:

**NAVORSINGSMETODOLOGIE
EN DIE INSAMELING VAN
NAVORSINGSGETUIENISSE**

HOOFSTUK 6

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

- 1. INLEIDING**
- 2. PROBLEMATIEK VAN WAARDES**
- 3. NAVORSINGSONTWERP**
- 4. OBJEKTIWITEIT, GELDIGHEID EN BETROUBAARHEID.**
- 5. KRUISVALIDASIE**
- 6. SLOTOPMERKINGS**

HOOFSTUK 6

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

1 INLEIDING

Navorsingsmetodologie handel oor die metodes en tegnieke wat gevolg moet word om die navorsingsvrae te kan beantwoord, ten einde te verseker dat soveel moontlike geldige kennis oor die navorsingsdomein verkry word (Mouton, 1996:35). Die navorsingsvrae bepaal die toepaslike teoretiese raamwerk, waarby ingesluit is die toepaslike metodes en tegnieke wat poog om die getuienisse in te samel om tot 'n bepaalde gevolgtrekking te kan kom (Mouton, 1996:37). Daar is dus 'n nou verwantskap tussen die navorsingsvraag, die manier hoe die navorsingsvraag opgelos word en die eindresultaat. Mouton (1996:71) verwys na die PEC (*problem, evidence en conclusions*) raamwerk vir navorsingsontwerp wat die probleemformulering, die insameling van getuienisse en uiteindelik 'n gevolgtrekking, behels. Dieselfde beginsel word deur Smit (1985: 1-43) en Overton (1991) onderskryf.

Die probleemformulering sowel as die stel van doelwitte en konseptualisering is reeds in Hoofstuk 1 gedoen. In Hoofstukke 2 tot 5 is die literatuurstudie hanteer om meer duidelikheid oor die konsepte (Mouton, 1996:111) te verkry en om insigte te bekom sodat die korrekte keuses ten opsigte van 'n toepaslike metode gevind kan word. In hierdie hoofstuk word die bepaalde keuses vir die insameling van die navorsingsgetuienisse, in die lig van die navorsingsvereistes, geregverdig.

Mouton (1996:3-6) verwys na drie wêrelde wat 'n individu kan betree. Vir hierdie navorsing kan wêreld nommer een gesien word as die terreine waarop lede van dié wêreld beweeg, bepaalde ervarings beleef en waarnemings maak wat ryk aan betekenis en simboliek is (Babbie & Mouton, 2001: 5,6). Binne hierdie terreine is bepaalde gedragsvoorskrifte van krag wat geïnterpreteer en gekommunikeer word en as waardes manifesteer. Waardes kan uit hierdie 'alledaagse' gedrag afgelei word. Wêreld nommer twee is die navorsingswêreld en die epistemologiese is hier van belang. In die navorsingswêreld vind daar 'n sistematiese en metodiese ondersoek na die waarheid plaas (Babbie & Mouton, 2001:7). In laasgenoemde wêreld word die verskynsels van wêreld nommer een vertaal in akademiese/navorsingskonstrukte/tweede-orde verskynsels, soos byvoorbeeld gesinsekologiese terreine en waardes, gesien vanuit 'n bepaalde teoretiese raamwerk (Mouton, 1996:114-115). Wêreld nommer drie is die van die meta-wetenskaplike wat krities ingestel is en verskeie benaderings soos die fenomenologie en hermeneutiek, akkomodeer. Wanneer die navorsingsvraagstukke rondom waardes bestudeer word, moet daar harmonie tussen hierdie drie wêreldes wees en daarom moet die regte metodologiese keuses gemaak word.

In hierdie hoofstuk word die volgende aspekte hanteer:

- Die problematiek rondom waardes en navorsing.
- Die navorsingsontwerp.
- Die verband tussen objektiwiteit, betroubaarheid en geldigheid (Babbie & Mouton, 2001:12). (Soos met betroubaarheid en geldigheid kan volkome objektiwiteit nie bereik word nie. In hierdie studie verwys objektiwiteit na die strewe om sydigheid sover as moontlik uit te skakel).
- Kruisvalidasie soos dit in hierdie studie gebruik is (Babbie & Mouton, 2001:275).

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

2 PROBLEMATIEK VAN WAARDES

Die problematiek van waardes het implikasies vir die keuses ten opsigte van verskeie aspekte van die navorsingsmetodologie, soos onder andere paradigmas, perspektiewe, meettegnieke en ontledings, wat in hierdie studie gebruik word.

Joubert (1986: 95-146), Mouton en Marais (1990:24-26), Mouton (1996: 3-6) en Babbie (1998:5), wys daarop dat die sosiale wetenskappe as navorsingsdomein soms problematies kan wees. Daarom moet gelet word op die verskeie wêreldes (kyk vorige bladsy), die kompleksiteit van menswees, verskillende realiteite, gedragafleidings en die konteks. Hierdie aspekte sal kortliks bespreek word aangesien hierdie faktore die keuses van navorsingsmetodes kan beïnvloed.

- Volgens Mouton en Marais (1990: 75) is die mens 'n rasionele, historiese en normatiewe wese. Wat hierdie studie betref, verwys die normatiewe na waardes en die historiese na die konteks, naamlik die kulturele en gesinsagtergrond, wat gehelp het met die vorming van waardes. Die rasionele verwys na die denkprosesse rondom waardes, naamlik die vorming (keuses) van 'n eie waardesisteem, sowel as die toepassing van waardes.
- Babbie (1989:5) verwys na twee realiteite/werklikhede, naamlik die van ervaring en die van ooreenstemming. Die ervaringsrealiteit is die ondervinding van die individu of etniese groep (kultuurgemeenskap) ten opsigte van die waardegestuurde gedrag op gesinsekologiese terreine. Die ooreenstemmingsrealiteit is dit wat voorgehou, of dit wat oortel word en behels in hierdie studie die oordra van waardes deur onder andere die ouers en die etniese groep met sy bepaalde kultuur.
- Joubert (1986:1) en Stewart (1998:7) sluit aan by hierdie realiteite en wys op die belangrikheid van die situasie/konteks of omgewing (gesinsekologiese terreine) waar die individu hom bevind. Relativisme is dus hier ter sprake. Dit is dus moontlik om 'n bepaalde waardeprioriteit te hê, maar as gevolg van die druk van omstandighede (konteks) kan gedrag aangepas word ten spyte van die waardeprioriteit.
- 'n Ander problematiek wat Joubert (1986: 125) uitwys is dat waardes 'n tweede-orde entiteit is en word deur indirekte waarneming en logiese afleiding bepaal. Die denkwêreld en gedragswêreld kan dus waargeneem word as 'n weerspieëling van die individu of etniese groep se waardes.
- Die kompleksiteit van menswees word daarin weerspieël dat die individu uit verskillende deelsisteme (fasette) bestaan (Jordaan & Jordaan, 1988:69-765). Hierdie deelsisteme of fasette speel 'n rol wanneer interpretasies oor onder andere, waardes en waarde-oriëntasies, gemaak word.

Bogenoemde uitgangspunte word in ag geneem wanneer waardes en waarde-oriëntasies bestudeer en ontleed word.

3 NAVORSINGSONTWERP

Binne die ruimte van die navorsingsontwerp word die keuses ten opsigte van paradigmas, die ondersoekgroep, data-insamelingstegnieke, data-insameling en -ontleding hanteer. Dit sluit riglyne en instruksies in om die navorsingsprobleem aan te spreek.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

3.1 Keuse van paradigmas

Volgens Smaling (1992) is daar 'n vervlegdheid tussen die navorsingsaspekte waaruit keuses uitgeoefen moet word soos die teoretiese perspektief, doelwitte, ondersoekgroep, data-insameling en -ontleding en die keuse van 'n paradigma. Die riglyne en instruksies rondom genoemde aspekte moet aangespreek word om sodoende geldigheid te maksimaliseer en foute te minimaliseer (Mouton & Marais, 1990:31; Mouton, 1996:107).

Smaling (1992) se klassifikasie van paradigmas word op grond van onder andere die verskillende ontologiese uitgangspunte en epistemologiese sienings gebaseer. Die ontologiese verwys na die mensbeskouing wat geïdentifiseer is naamlik die mens as meganisme (robot) wat die empiriese-analitiese paradigma verteenwoordig, die mens as interpreteerder/kommunikator wat die interpretatiewe paradigma verteenwoordig en die mens as geëmansipeerde wat die kritiese paradigma verteenwoordig. Die interpretatiewe en die empiries-analitiese is van toepassing vir hierdie studie.

Die onderstaande tabel is saamgestel uit Mouton (1983:128), Neuman (1997:4), Stewart (1998:14-16) en Smaling (1992) om die verskille tussen die empiries-analitiese en die interpretatiewe paradigmas uit te wys.

TABEL 6.1: PARADIGMAVERSKILLE

Empiries-analities	Interpretatief
Meer kwantitatief van aard en dus kwantitatiewe data-insamelingstegnieke	Meer kwalitatief van aard en dus kwalitatiewe data-insamelingstegnieke
Meet objektiewe feite	Ondersoek sosiale realiteite, kulturele betekenis
Fokus op veranderlikes	Fokus op interaktiewe prosesse, gebeure
Gebonde deur data-insamelingstegniek	Situasie gebonde
Eerder met baie deelnemers/subjekte en gevolglik 'n breedte dimensie	Eerder met minder deelnemers/subjekte en gevolglik 'n diepte dimensie
Statistiese ontleding	Tematiese ontleding
Vry van waardebeoordeling	Waardegekoppelde beoordeling
Positivisties	Fenomenologies, hermeneuties
Navorser gedistansieer	Groter betrokkenheid van die navorser
Geldigheids- en betroubaarheidsvereistes	Objektiwiteit, waarheid en oordeelkundigheid
Betroubaarheid as sleutel	Outentiekheid as sleutel

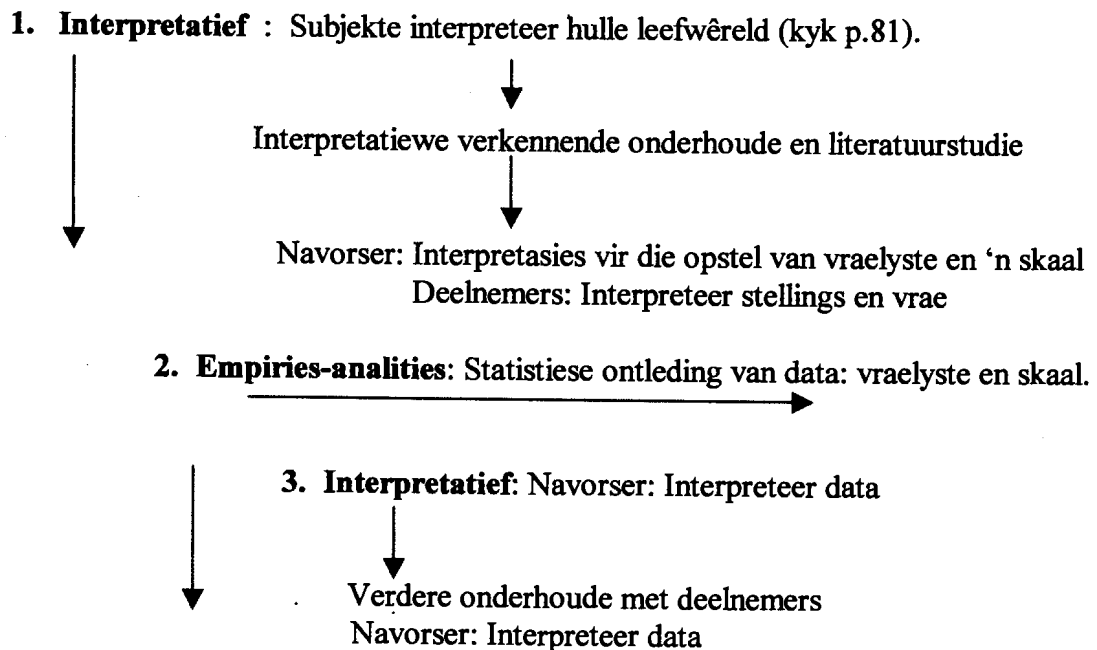
Om verder te onderskei kan daar ook gesê word dat empiries-analitiese navorsing eerder gemoeid is met die ontdekking van reëlmatighede en getalle of die omvang van 'n verskynsel, terwyl interpretatiewe navorsing eerder gemoeid is met die begrip en verstaan van patrone, die aard van die bepaalde verskynsel en faktore wat die bepaalde verskynsel kan beïnvloed (Seidman, 1991:4; Smaling, 1992; Kvale, 1996:67; Maxwell, 1996:75; Neuman, 1997:121-442).

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

3.2 Kombinasie van paradigmas en navorsingstyle

Smaling (1992) noem dat die empiries-analitiese en die interpretatiewe paradigmas mekaar in navorsing kan aanvul om 'n beter insig in die verskynsel wat bestudeer word, te verkry. Nagasawa, Kaiser en Hutton (1989:29), Brannen (1992:10), Bryman (1990), Smaling (1992), Hammersley, (1992), Prein en Kuckartz (1995:152), Taraborrelli (1995:185), Neuman (1997:336) sowel as Esterhuizen (2000) noem dat die kwalitatiewe navorsingstyl, met die interpretatiewe paradigma, en die kwantitatiewe navorsingstyl met die empiries-analitiese paradigma, geassosieer word en komplementêrend gebruik kan word. In hierdie studie word daar van beide navorsingstyle of-benaderings gebruik gemaak om mekaar aan te vul en sodoende kruisvalidasie (*triangulation*) te bevorder (Smaling, 1992).

Esterhuizen (2000) verduidelik die rol wat genoemde twee navorsingstyle speel aan die hand van die breedte en diepte dimensies. Die model van Esterhuizen (2000) is aangepas om die empiriese-analitiese en die interpretatiewe paradigmas en die gebruik daarvan binne hierdie studie weer te gee. Tipies sou daar begin word met verkennende onderhoude om ondermeer die data-insamelingstegnieke te ontwikkel en die navorsingsgebied beter te begryp. Die deelnemers en die navorser interpreteer die vrae/stellings en response onderskeidelik. Daarna word daar oorgegaan tot die empiries-analitiese naamlik die statistiese verwerkings en uit laasgenoemde en voortgesette onderhoude word daar weer interpretasies gemaak om sodoende verklarings vir verskynsels te verkry. Die interpretatiewe paradigmas sluit prosesse soos tematiese en inhoudsontleding in terwyl die empiries-analitiese paradigmas beskrywende en inferensiële statistiese metodes en tegnieke insluit. Die vertikale pyle dui die diepte dimensie aan, terwyl die horisontale pyle die breedte dimensie aandui. Skematies verloop die proses in hierdie navorsing soos volg:

FIGUUR 6.1: KOMPLEMENTERENDE ROLLE VAN INTERPRETATIEWE EN EMPIRIES-ANALITIESE PARADIGMAS

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

3.3 Die onderzoekgroep

In die bespreking van die onderzoekgroep word daar na verskillende aspekte van die onderzoekgroep, teikenpopulasie, steekproefraamwerk en steekproewe gekyk (Mouton, 1996:135).

3.3.1 Aspekte van die onderzoekgroep en teikenpopulasie

Die keuse van die deelnemers, onderzoekgroep of teikenpopulasie word beïnvloed deur faktore soos die navorsingsvrae, -doelwitte, -tegnieke en praktiese uitvoerbaarheid van die navorsing. Uit die literatuurstudie het die volgende aspekte ten opsigte van die onderzoekgroep en teikenpopulasie geblyk wat in hierdie navorsing in ag geneem behoort te word:

- Wanneer verskillende etniese groepe ondersoek word, is vergelykbaarheid van belang (Mouton 1996:91-100). Gevolglik moet faktore wat hierdie vergelykbaarheid nadelig beïnvloed, so ver as moontlik beperk word. Daarom is dieselfde beroepsgroep as teikenpopulasie geneem en word demografiese faktore by die verklaring van resultate in ag geneem.
- Data-insamelingstegnieke moet kultuur sensitief wees (Smaling, 1992:6) en daarom is vrae en stellings deur kultuurkenner geëvalueer.
- Die navorsingsparadigmas moet sover moontlik reg laat geskied aan die doelwitte van die navorsing en die praktiese uitvoering daarvan soos onder andere dat die vermoëns van die onderzoekgroep (Henry, 1996:101) in berekening gebring moet word. Daarom het die navorser vrae en stellings aan die onderzoekgroep verduidelik om sodoende foutiewe interpretasies te minimaliseer.
- Daar moet onderskei word tussen die sogenaamde *etics* (universele) en *emics* (kontekstuele) toepassingsmoontlikhede van navorsingsresultate (Moghaddam, Taylor & Wright, 1992:44). Daarom word die navorsingsresultate nie beskou as byvoorbeeld die waardeprioriteite van alle jong volwassenes nie, maar slegs as die van die onderzoekgroep.

3.3.2 Bepaling van die teikenpopulasie

Die aspekte van die aard van die ondersoek, naamlik die gesinstake wat die versorgende rol en oordra van waardes insluit, het die keuse van die onderzoekgroep beïnvloed. Die keuse het geval op verpleegkundiges en dit word soos volg geregverdig:

Eerstens word die versorgende rol van die vrou aan beroepe soos verpleging (Taraborrelli, 1995:174), onderwys en maatskaplike werk gekoppel. Genoemde beroepe is mensgeoriënteerde tradisionele sowel as hedendaagse beroepe van die vrou. Waardes wat met genoemde versorgende rol in verband gebring kan word, behoort prioriteitswaardes van die onderzoekgroep te wees.

Tweedens is die navorsingsmoontlikhede ten opsigte van hierdie drie beroepsgroepe oorweeg (Mouton, 1996:135). Die verpleegkundiges in die betrokke kollege het die geleentheid vir die insluiting van die verskillende etniese groepe gebied. Hierdie vereiste kon nie tot dieselfde mate by ander natuurlike groepe soos byvoorbeeld onderwyseresse en maatskaplike werkers

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

gevind word nie, omdat 'n inrigting nie gevind kon word waar daar 'n verskeidenheid Suid-Afrikaanse etniese groepe genoegsaam in verteenwoordig was nie.

Verder is hierdie teikenpopulasie gekies weens hulle beskikbaarheid en praktiese oorwegings soos tyd en koste. Die navorser kon ook nie dieselfde toeganklikheid tot gekose maatskaplike werkers en onderwyseresse kry as by die verpleegkundiges nie. Die teikenpopulasie is dus jong volwasse vroue met die volgende eienskappe:

- beoefen verpleging as 'n beroep,
- het 'n bepaalde vlak van opleiding en is besig met tersiêre opleiding,
- gebruik Engels of Afrikaans as taal vir opleiding op tersiêre vlak,
- vertolk minstens twee rolle naamlik die van student en 'n beroep,
- behoort aan 'n bepaalde Suid-Afrikaanse etniese groep soos dit hieronder uiteengesit is en is blootgestel aan 'n Westerse gemeenskap en/of 'n tradisionele kultuur.

Die teikenpopulasie vir die studie was die studente van twee verpleeginrigtings in Johannesburg met ongeveer dieselfde aantal verpleegkundiges naamlik 280, van verskillende etniese groepe wat aan die genoemde kriteria voldoen het. Een van die twee inrigtings is ewekansig getrek. 'n Versoek is tot hierdie inrigting gerig om die studente te gebruik vir die verlangde navorsing.

Die volgende etniese groepe is in hierdie studie gebruik. Geakkultureerde Swart Zoeloe-, Swart Xhosa-, Swart Sotho-, Swart Tswanasprekendes asook Blanke Afrikaans- en Engelssprekendes, Kleurlinge en Engelssprekende Indiërs. (Hierna word daar slegs na byvoorbeeld Xhosa verwys en nie meer Swart Xhosa nie).

3.3.3 Bepaling van steekproewe

Hierdie navorsing bestaan uit 'n aantal deelstudies waarvoor verskillende steekproewe gebruik was. Hierdie aspek sal duidelik word in die navorsingsverloop en skematiese uiteensetting wat in Tabel 6.2 uiteengesit word. Die totale aantal deelnemers, vir die kere wat die totale teikenpopulasie gebruik was, was 218 voordat die data gesuiwer is. Met die eerste suiwering van die data kon 208 deelnemers se antwoordstelle vir die faktoranalise van die skaal vir waardes gebruik word. Na die tweede suiwering van die data is daar gevind dat slegs 154 deelnemers se antwoordstelle in totaal gebruik kon word. Uit die 154 antwoordstelle is vyf deelnemers uit elkeen van die agt etniese groepe geselekteer vir 'n tweede steekproef. Hierdie 40 antwoordstelle is gekies vir 'n meer vergelykbare ontleding van 'n sekere aspek van die data en het dus neergekom op 'n soort meervoudige gevallestudie (*multiple case study*) (Yin 1996:240). Verder is ses deelnemers naamlik drie jong volwassenes uit die Tswana- en drie uit die Blanke Afrikaanssprekendes vir individuele onderhoude rondom die bespreking van waardes en gesinstake gebruik. Die steekproewe van 40 en ses deelnemers onderskeidelik is volgens die teoretiese (*judgemental/purposive*) steekproef (Stoker, 1989:121; Hammersley & Atkinson, 1995:36; Babbie, 1998:195-198; Welman & Kruger, 1999 en Babbie & Mouton, 2001:288) geselekteer.

Verder is daar ook van kundiges en informante gebruik gemaak (Goldstein, Safarik, Reibolt, Albright & Kellet, 1996: 302). Meer inligting ten opsigte van hierdie persone sal op 'n later stadium in hierdie hoofstuk gegee word.

3.4 Doelwitte, data-insamelingstegnieke en steekproefgrootte

Om 'n globale beeld van die doelwitte, data-insamelingstegnieke en steekproefgrootte (aantal deelnemers) te gee word 'n skematiese uiteensetting gegee. Die volgende aspekte was van belang:

- Die steekproefgrootte is die aantal deelnemers na die suiwering van die data.
- Die datainsamelingstegnieke en steekproefgrootte is so geselekteer dat dit onder andere die doelwitte die beste dien, maar tog prakties uitvoerbaar was (Schnetler, 1989:44).

Die verskillende kleure in Tabel 6.2 onderskei die verskillende doelwitte met die gepaardgaande tegnieke vir data insameling.

TABEL 6.2: DOELWITTE, DATA-INSAMELINGSTEGNIEKE EN STEEKPROEFGROOTTE

Doelwitte	Tegnieke vir data-insameling	Steekproefgrootte
Beskryf ondersoekgroep	Demografiese vraelys: (V1-17)	154
<i>Kruiskontrolle</i>	<i>Veldstudies buite ondersoekgroep</i>	
	<i>*Onderhoude met informante</i>	
Uittoets van skaal	Likert-tipe skaal vir waardes: (V38-137)	208
Bepaal waardeprioriteite van agt etniese groepe	1. Likert-tipe skaal vir waardes: (V38-137) 2. Geslote vraelys om belangrikste/ onbelangrikste waardeterreine te bepaal : (V18-37) 3. Oop-end vraelys om waardes te bepaal : (V192-207)	154
<i>Kruiskontrolle (Begripsverklaring)</i>	<i>*Onderhoude met informante, deelnemers</i>	
	<i>Waarnemings buite ondersoekgroep</i>	
Bepaal wie waardes oordra by die ondersoekgroep	1. Geslote end vraelys om die oordra van waardes te bepaal : (V172-191) 2. Oop-end vraelys om die oordra van waardes te bepaal: (V138-171)	154
Bepaal die oordra van waardes by agt etniese groepe	Oop-end vraelys om die oordra van waardes te bepaal : (V138-171)	40 (5x8) Geselekteer
Die oordra van waardes by Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes	Individuele onderhoude	6
<i>Kruiskontrolle (Begripsverklaring)</i>	<i>* Onderhoude met informante, deelnemers</i>	

* Kyk 3.10.4

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

In die bostaande tabel is die kruiskontrolle en die datainsamelingstegnieke en informante in skuinsgedrukte letters aangedui aangesien hierdie aspek slegs as kruisvalidasie gebruik is.

Die resultate en die bespreking van die navorsingsdoelwitte word in die volgende hoofstukke weergegee:

Doelwit:	Beskryf ondersoekgroep	Hoofstuk 7
Doelwit:	Bepaal waardeprioriteite	Hoofstuk 8
Doelwit:	Bepaal wie waardes oordra	Hoofstuk 9

3.5 Die navorser

Die navorser speel 'n sleutelrol in hierdie studie en daarom is dit belangrik om sekere aspekte rondom die navorser te noem. In 'n kwalitatiewe navorsingstyl word die navorser as meetinstrument gesien en moet sy sekere reëls volg, maar sy moet ook bepaalde vermoëns soos analitiese en kreatiewe denke, belangstelling in mense en hulle leëwêreld, 'n sensitiewe benadering en grondige kennis hê (Kvale, 1996:105-108). Die volgende optrede is gevolg om aan hierdie vereistes te voldoen.

3.5.1 Etiese reëls

Etiese reëls (Kvale, 1996:111-120; Neuman, 2000:482-493) soos die volgende is nagekom:

Toestemming

Die deelnemers en die kollege hoofde is vooraf ingelig oor die basiese aspekte soos die doel en die aard van die navorsingsprojek. Deelname was vrywillig en daarom kon hulle op enige stadium onttrek. Die versekering is gegee dat die data op so 'n wyse aangebied sou word dat die verpleegberoep nie benadeel sou word nie. Verder is die deelnemers verseker van vertroulikheid en daarom is daar van nommers en skuilname gebruik gemaak.

Wetenskaplik verantwoordbaar

Om wetenskaplik verantwoordbaar te wees, is daar in die tema, navorsingsontwerp, -situasie, transkripsie, ontleding, verifiëring en verslag sover moontlik aan wetenskaplike vereistes voldoen. Wat die tema betref, weerspieël die hedendaagse problematiek rondom waardes en die gesin, die belang van hierdie studie. Die toepassingsmoontlikhede van die navorsingsresultate aan die einde van hierdie proefskrif, kan daarop wys hoe die problematiek rondom waardes en die gesin meer bevredigend aangespreek kan word. Die ander genoemde aspekte van wetenskaplike verantwoordbaarheid word verder in die hoofstuk as navorsingsverloop en navorsingsvereistes bespreek. Navorsingsvereistes sluit aspekte soos geldigheid, betroubaarheid, objektiwiteit, geloofwaardigheid en oordeelkundigheid in.

Wat verdere wetenskaplike verantwoordelikheid betref, is hierdie navorsing aan die nagraadse komitee van die Departement van Verbruikerswese van die Universiteit van Pretoria voorgelê. Genoemde komitee beoordeel die navorsing aan die hand van wetenskaplike kriteria. Verder is dit 'n onafhanklike studie wat nie verbind is aan instansies of persone wat hieruit voordeel kan trek nie.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Die vermoëns van die navorser

Die vermoëns van die navorser dra ook by tot geldigheid, betroubaarheid, geloofwaardigheid en oordeelkundigheid. Om aan hierdie eise te voldoen, is dit nodig dat ondervinding belangrik geag word, daarom word die ondervinding en ander aspekte van die navorser genoem.

Ten opsigte van agtergrondkennis van die deelnemers het die navorser:

- ses maande gewerk as verpleegster,
- daar is gereelde kontak met verpleegkundiges tydens besoeke in hospitale gemaak,
- op 'n daaglikse basis kontak met jong volwassenes en
- vier jaar aktief besig gewees met onderrig aan vroue uit feitlik al die etniese groepe wat in hierdie studie betrek is.

Om verdere agtergrondkennis in te samel, is die volgende gedoen:

- By verskeie geleenthede is die huise en gesinne van verskillende etniese groepe besoek (kyk 3.8 van hierdie hoofstuk). In sommige gevalle het die navorser saam met die etniese groepe aan projekte gewerk. Die navorser het van verskeie informante gebruik gemaak om inligting te verkry en as tolke op te tree. Informante was van die plaaslike gemeenskap sowel as kerklike werkers wat tussen agt en twintig jaar onder die swart etniese groepe gewerk het.
- Verder is daar verskillende gesprekke met vroue uit al die verskillende etniese groepe gevoer. Sodoende is meer agtergrond oor die kultuur en gebruike van al agt etniese groepe ingewin. Hierdie gesprekke het ook bygedra om vrae op te klaar en data te kontroleer.
- Twee kultuurkenners uit die veld (tans werksaam onder bepaalde kultuurgroepe) sowel as twee psigoloë is genader om die leefwêreld van die jong volwassene toe te lig.

Bostaande agtergrondskennis het die navorser tot 'n groot mate in staat gestel om die data binne die kulturele konteks te plaas en te evalueer (Kvale, 1996:72). Verder het die navorser probeer om 'n goeie kennis en insig ten opsigte van waardes en ander konsepte te verkry.

Ten opsigte van navorsing:

Die navorser het reeds by twee vorige geleenthede sosiaalwetenskaplike vraelyste en skale suksesvol gekonstrueer en toegepas. In vorige navorsing het die navorser benewens vraelyste en skale ook van onderhoude gebruik gemaak.

Ten opsigte van sensitiwiteit:

- Gereelde kontak met verskillende etniese groepe het daartoe bygedra dat die navorser sensitief en ruimdenkend ten opsigte van kulturele gebruike is.
- Rubin en Rubin (1996:12) verwys na die neutraliteit van die navorser. Neutraliteit vereis onder andere dat die navorser 'geen waardeprioriteite mag hê nie'. Daarom is daar gepoog om nie beïnvloedende opmerkings te gebruik nie.
- Die navorser was ook sensitief en buigsaam om in die semi-gestruktureerde onderhoude soms van die vooropgestelde vrae af te wyk en versigtig navraag na 'omstandighede' te doen. Deur byvoorbeeld eers na die aantal en tipe kamers van 'n

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

huis uit te vra, kon daar bepaal word of die deelnemer 'n eie kamer en/of 'n badkamer tot haar beskikking het.

- Volgens Oakley (1981:38-57), Fontana en Frey (1994:369) sowel as Kvale (1996:73) is dit belangrik dat vroulike navorsers vroulike deelnemers ondervra (kyk gesinstake p. 60). Hierdie aspek is belangrik wanneer sensitiewe vrae, soos liggaamlike waardes, bespreek word. Verder kan die vroulike navorser in hierdie geval gesien word as deel van die 'kultuur' van die vrou en 'n sogenaamde binnestaander perspektief (*insider perspective*) (Adler & Adler, 1987:29) ten opsigte van die navorsing hê. Hierdie aspek is veral van toepassing ten opsigte van gesins- en ontwikkelingstake.

Ten opsigte van eienskappe:

Mouton (1996:148-152) bespreek ook eienskappe en die oriëntasie van die navorser wat in hierdie studie ter sake is. Eienskappe sluit die affiliasie, die beeld wat geprojekteer word en die afstand tussen die navorser en die deelnemers (subjekte/deelnemers) is, in. Die volgende is van belang:

- Die affiliasie van die navorser en die feit dat die navorsing onder die toesig van 'n erkende universiteit plaasvind, is van belang. Die ondersteuning van die instansie en betekenisvolle persone waar die navorsing gedoen word, is ook belangrik.
- Die beeld van die navorser moet professioneel oorkom en 'n gesindheid van waardering, erkenning, respek en begrip is belangrik. Wat die afstand tussen die deelnemers en die navorser betref, is gestreef om ras, geslag en statuseffekte te oorbrug. Daarom was 'n houding wat vertrouwe inboesem maar tog gemoedelik is, belangrik in die kontak met die deelnemers. Hierdie aspekte verwys ook na goeie rapport tussen die navorser en die deelnemers wat in hierdie studie verkry is (Mouton, 1996:157).

Ten opsigte van oriëntering:

Die navorser moet nie bevooroordeeld, onwetenskaplike houdings en verwagtings hê nie, daarom is die navorsing met 'n oop gemoed gedoen sodat alle data oorweeg is. Hierdie houdings het bygedra in die strewe na onbevooroordeeldheid.

3.6 Voorbereiding vir die studie

'n Eksploratiewe literatuurstudie (Goldstein, Safarik, Reibolt, Albright & Keller, 1996:303) oor die teorie van waardes, kultuur, jong volwassenes, die gesin en gesinstake, gesinsekologiese perspektief en die dissiplines betrokke, is gedoen om insig in die probleem te verkry en sodoende juistheid (waarheid) van die navorsing te verhoog. Verder het dit gedien tot die afbakening van die navorsingsdomein. Deur middel van die deduktiewe strategie is die inligting ontleed en verbande en samehange tussen die konsepte verkry. Deur die deeglike verkenning van die literatuur is teoretiese geldigheid (Mouton & Marais, 1990:70) aangespreek. Hierdie inligting is hoofsaaklik in Hoofstukke 2 tot 5 uiteengesit.

Benewens die literatuurstudie is daar gesprekke met kundiges uit die veld en uit verskillende dissiplines en vakrigtings gevoer. Die volgende dissiplines en vakrigtings is ingesluit: huishoudkunde (verbruikerswetenskap), sosiologie, psigologie, filosofie, antropologie, antieke kulture, bedryfsielkunde, praktiese teologie en opvoedkunde. Onderhoude is ook met twee praktiserende kliniese psigoloë en twee kultuurkundiges in die veld gevoer. Gesinsprobleme

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

sowel as die probleme van die jong volwassene is bespreek. Genoemde onderhoude het daartoe bygedra dat:

- die konsepte omskryf en onderskei kon word,
- die samehang tussen die dissiplines vasgestel kon word,
- insig in kulturele gebruike en filosofieë verkry is en
- die probleme rondom die jong volwassene en die gesin se waardes uitgelig is.

Die inligting wat verkry is, het dus 'n breë agtergrond waarteen die studie onderneem is, gebied.

3.7 Voorlegging van die navorsingsontwerp

'n Navorsingsvoorstel van die beoogde studie is voorgelê sodat navorsers en kundiges (lektore) insette kon lewer. Daar is veral aandag aan faktore soos die praktiese implikasies sowel as faktore wat die objektiwiteit (onbevooroordeeldheid), betroubaarheid en geldigheid kon beïnvloed, gegee.

3.8 Bepaling van die leefwêreld van die jong volwassene

Die leefwêreld van die jong volwassenes ten opsigte van taalgebruik, objekte, gedrag, behoeftes, gesinsinvloed, belangstellings en waardes is onder andere ondersoek om hierdie te gebruik in die konstruering van die vraelyste en skaal. Op hierdie wyse is daar aandag aan juistheid (waarheid) gegee. Verder is hierdie inligting ook gebruik om resultate te interpreteer en te verklaar.

Die navorser het jong volwassenes by die gekose Universiteitskoshuis genader. Die eerste vyf vrywilligers wat beskikbaar was, is geneem. Daar was twee Afrikaanssprekende Blankes, een Engelssprekende Blanke en twee Swart Sothosprekendes. Omdat daar nie 'n Indiër onder die genoemde vyf was nie is 'n Indiër onderwyseres genader om die kulturele leefwêreld van die jong Indiër vrou te skets. Individuele ongestruktureerde onderhoude is aan die hand van temas (kyk p. 60 gesinstake), wat uit die konseptualisering van die konsepte na vore gekom het, gevoer. Daarna is daar met drie jong volwassenes, naamlik twee Blanke Afrikaanssprekendes en een Kleurling onderhoude ook aan die hand van die temas gevoer. Laasgenoemde drie persone was studente wat ook deelyds as verpleegsters gewerk het. Sodoende is die beroepswêreld van die teikenpopulasie verken. Soortgelyke gesprekke is in die hospitaal, waar die geleentheid hom voorgedoen het, met verpleegkundiges gevoer om die verkreeë inligting te verifieer en uit te brei. Persone op nagdiens is genader omdat minder werkdruk tydens nagdiens ondervind word en die aandag van die verpleegsters dus makliker verkry kon word. Sodoende kan bevooroordeeldheid verminder word (Stewart, 1998:72). Die onderhoude is gestaak toe die inligting wat bekom is, herhalend geraak het en min nuwe inligting na vore getree het (Babbie & Mouton, 2001:288). Hierdie onderhoude verteenwoordig 'n kwalitatiewe navorsingstyl. Die data is opgeteken en verwerk as bykomende bronne vir die vraelyste en skaal.

Om juistheid (waarheid) en onbevooroordeeldheid te bevorder is besoeke aan huise in verskillende woonareas van verskeie etniese groepe gebring (Stewart, 1998: 68-72). Waar moontlik het die navorser deelgeneem aan die plaaslike aktiwiteite, wat gelei het tot aanvaarding en openheid ten opsigte van die navorser, deur die plaaslike etniese groepe. Besoeke is in 2000 aan tradisionele en geakkultureerde Zoeloe, Xhosa, (in Natal, Makatini en Mpumalanga) en Tswana (in Botswana) gebring. By drie geleenthede het gidse as tolke opgetree

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

is beantwoord. Besoeke by die inheemse Swart etniese groepe is daagliks vir 'n week gedoen en soms is opvolg besoeke gebring om meer inligting te verkry en bepaalde interpretasies van die navorser te verifieer. Daar is met 8 gesinne gesprek gevoer. Waarneming is ten opsigte van die uitleg van 20 huise en hulle onmiddellike omgewing sowel as die funksionering van die gesin en sosiale strukture gedoen.

Besoeke aan Afrikaans en Engelssprekende Blankes (in Gauteng) word deur die navorser op 'n gereelde basis gedoen. In die verlede is daar by huise en woonerwe van Kleurlinge (op die Kaapse vlakte), Sotho's (in die Free State) en Indiërs (in Gauteng en KwaZulu-Natal) en verskeie Swart inheemse etniese groepe in Soweto (in Gauteng) besoek gebring. Hierdie besoeke het deel van die navorser en haar eggenoot se werk gevorm. Daar is ook gesprek gevoer met informante uit al die etniese groepe om sodoende meer agtergrondsinligting ten opsigte van hul leefwyse te bekom. Die waarnemings wat hier gedoen is, is ook ten opsigte van die uitleg van huise, die onmiddellike omgewing sowel as die funksionering van die gesin en sosiale strukture gedoen.

3.9 Ontwikkeling van data-insamelingstegnieke

Verskillende data-insamelingstegnieke is gebruik om die navorsingsdoelwit te bereik. Sodoende is daar van kruisvalidasie gebruik gemaak om te strewen om geldigheid, betroubaarheid en objektiwiteit te verhoog (Mouton, 1996:11). Babbie en Mouton (2001:8) noem die volgende:

"The epistemic imperative is a commitment to an 'ideal' ... to generate results and findings which are as valid or truthful as possible."

Benewens die inligting wat uit die bestudering van die navorsingsmetodologie verkry is en die raad van ander navorsers, het die navorser die 'leefwêreld van die jong volwassene' van verskeie etniese groepe (soos hierbo aangedui) ondersoek om inligting te versamel vir die konstruering van die vraelyste en die skaal. Sodoende is die wêreld van die wetenskap met die van die sosiale fenomeen in kontak gebring (Mouton, 1996:26).

Aangesien geen gepaste data-insamelingsinstrumente vir die uitvoering van hierdie studie gevind kon word nie, moes die navorser dit self konstrueer. Omdat al die data-insamelingsinstrumente self ontwikkel is, is dit belangrik om na die teoretiese grondslae daarvan te verwys. Die betrokke vraelyste, 'n skaal vir die meet van waardes en die temas vir onderhoudvoering is deur die navorser in Engels en Afrikaans saamgestel.

3.9.1 Demografiese vraelys

Die inligting uit die onderhoude en die literatuurstudie, is gebruik om 'n demografiese vraelys saam te stel. Hierdie vraelys het hoofsaaklik geslote end vrae wat die feite dek oor die sosio-demografiese aspekte (Schnetler, 1989:45-46) soos die ouderdom, beroep, geslag, huwelikstatus, huistaal, kultuurgroep, godsdiens, area waar grootgeword, gesinsamestelling, opleiding van die gesinshoof, en beroep van die gesinshoof. Evalueringsvrae oor die opvoedingstyl en algemene huislike belewenis van die deelnemers is ook ingesluit. Hierdie vrae is ingesluit aangesien dit deel vorm van die gesinsekologie en dit tot 'n meerdere of mindere mate die deelnemers se waardes kan beïnvloed (Pretorius, 1988; Kok, 1992). Die vrae in die demografiese vraelys is hoofsaaklik kwantitatief van aard, maar die interpretasie en evaluering

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

van die opvoedingstyl en huislike belewenisse is meer kwalitatief van aard. Hierdie vraelys word as Bylaag B aangeheg. Die doel van die demografiese vraelys was om die deelnemers te kan beskryf. Daarom is in die data-ontledings van frekwensies gebruik gemaak.

3.9.2 Data-insamelingstegnieke om waardeprioriteite te bepaal

Drie data-insamelingstegnieke is gebruik om die waardeprioriteite te bepaal.

Die skaal wat 20 gesinsekologiese waardes verteenwoordig

Nadat die voor- en nadele van verskeie tipes skale oorweeg is (Schnetler, 1989: 70), is daar besluit op 'n Likert tipe skaal aangesien die deelnemers van hierdie studie, volgens twee lektore van die verpleegkundiges, oor die algemeen vertrouwd was met 'n eenvoudige lineêre numeriese evaluasie. Die doel van die skaal was om die abstrakte konsep, naamlik waardes, te kwantifiseer. Numeriese ankers wat deur bewoording ondersteun is, is by die beoordelingskaal gebruik. Die bewoording het die twee ekstreme op die skaal aangedui. Sewe of vyf skaalpunten lewer betroubare resultate (Schnetler, 1989). In hierdie studie is die volgende sewepunt skaal, ondersteun deur bewoording, gebruik naamlik: -3, -2, -1, 0, +1, +2, +3. In die data-ontleding is hierdie punte verwerk na 1 tot 7 respektiewelik. Instruksies en voorbeelde is gegee sodat die deelnemers kon weet hoe die vrae beantwoord moes word. Die deelnemers moes 'n merk op betrokke numeriese ankers maak om sodoende hulle affektiewe graad en voorgenome betrokkenheid of instemming by 'n waarde-oriëntasie (waarde), binne 'n bepaalde hipotetiese situasie, aan te dui. Hierdie skaal is dus hoofsaaklik evaluerend van aard.

Die items in die skaal wat die waarde-oriëntasies ten opsigte van die 20 gesinsekologiese waardes van Hattingh (1991:313) se waardetipologie meet, word as Bylaag C aangeheg. Die 20 waardes verteenwoordig ook die verskillende terreine van die gesinsekologie. Die items vir die skaal is uit die literatuurstudie sowel as die inligting van die reeds beskryfde onderhoude gegenereer en is dus stellings/vrae waarmee die deelnemers hulle kon vereenselwig. Hierdie skaal skets vyf kontekste wat elk van Hattingh se tipologie van 20 waardes bevat en daar is dus 100 items in die skaal. Wanneer byvoorbeeld beroepswaardes gemeet word, is daar verskillende aspekte by betrokke. Hierdie aspekte is onder andere beroepstevredenheid, tydsbenutting en vergoeding. Uit die response is 'n gemiddeld bereken uit elk van die 20 waardeterreine. Die geheel is dus hier belangriker as die dele. Die hele spektrum van 'n bepaalde waardeterrein kan nie in hierdie studie deur die verskillende items gedek word nie. Dit sou wenslik wees om meer as vyf items oor elke waarde te hê, maar dan sou die skaal te lank wees wat die deelnemers moontlik sou vermoei. Hierdeur sou die betroubaarheid rondom die toepassing van die skaal, in gedrang kom (Mouton, 1996:160).

Die skaal is deur drie jong volwassenes, twee kultuurkennerse in die veld, drie vakkundiges (naamlik twee huishoudkundiges en een psigoloog), twee psigometriste en vier taalkundiges geëvalueer en die nodige aanpassings is gemaak. Evaluerings deur verskeie persone is volgens Smit (1985:147), Mouton (1996:111,112 & 117) en Stewart (1998:68-71) nodig om objektiwiteit, waarheid en teoretiese geldigheid te verhoog.

Volgens Welman en Kruger (1999:130) moet hierdie skaal aan sekere vereistes, kriteria en riglyne voldoen om empiries-analities en interpretatief suksesvol te wees. Van hierdie vereistes is die sogenaamde indirekte metode van meting wat veral geskik is vir sensitiewe onderwerpe soos

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

'n persoon se waardes. Daar is 'n groter kans vir akkurate en betroubare inligting wanneer indirekte vrae gevra word (Schnetler, 1989:66). In hierdie studie is daar byvoorbeeld na 'n derde persoon, soos 'n vriend, verwys. Verder is die volgorde waarin die vrae of stellings (items) geplaas word, ook belangrik. Eerstens word maklike vrae eerste geplaas en sensitiewe of moeilike vrae of stellings aan die einde van die skaal. Daar is ook 'n paar vrae oor een terrein van waardes saam gevra en daarna word dit weer met vrae van 'n ander terrein afgewissel. Verder wissel kort en langer stellings mekaar af. Genoemde verspreiding van vrae/stellings kan dus moontlike ongewenste responspatrone minimaliseer (Schnetler, 1989:44).

Stellings of vrae oor gedrag kan volgens Schnetler (1989: 46) op vyf wyses gevra word. Dit is as volg in die studie gebruik: Eerstens kan vrae op die aan- of afwesigheid van gedrag dui, soos byvoorbeeld: besoek jy jou vriende elke week? Hierdie kan 'n aanduiding van die belangrikheid van die vriende wees en dui 'n sosiale waarde aan. Tweedens kan vrae wat die aard van gedrag aandui ook 'n waarde aandui. Die soort vriende wat die deelnemer het, dui aan of daar ook ander waardes ter sprake is. Indien daar net welgestelde vriende is, kan dit 'n aanduiding van die belangrikheid van ekonomiese waardes wees. Derdens kan vrae wat die frekwensie van gedrag aandui, die belangrikheid van die waarde aandui. Wanneer daar 'n hoë frekwensie is van besoeke aan vriende, kan dit aandui dat die sosiale waarde belangrik is. Vierdens kan die betrokkenheid ook na die belangrikheid van 'n waarde verwys. Wanneer sosiale kontak selektief plaasvind, dui dit daarop dat meer as sosiale kontak ter sprake is. Bymotiewe wat ander waardes impliseer kan ook betrokke wees. Indien sosiale kontak, ten spyte van negatiewe omstandighede, nagestreef word, kan dit beteken dat sosiale waardes 'n hoë prioriteit is. Vyfdens kan vrae wat na die graad van belangrikheid of die prioriteit van die gedrag verwys, die prioriteit van die waarde aandui. Indien bepaalde gedrag (waarde) bo ander gedrag (waardes) verkies word, ten spyte van ander behoeftes of belangstellings, bevestig dit die betrokke waardeoorTuiging. 'n Voorbeeld hiervan is wanneer keuses gestel word om byvoorbeeld tyd aan jou vriendekring of aan jou beroep te wy. Meer tyd aan die vriendekring ten koste van beroep beteken dat die sosiale waarde waarskynlik 'n prioriteit bo die van beroepswaarde het. Genoemde tipe vrae en stellings is nie alleen in die skaal ingesluit nie, maar is in ag geneem tydens interpretasies van die inligting.

Die twee vraelyste wat waardeprioriteite bepaal

Om metingsgeldigheid te verhoog is daar aanvanklik besluit om benewens 'n vraelys wat waardeprioriteite bepaal ook 'n gestruktureerde onderhoud in te sluit. Volgens inligting van twee kultuurkenners, die aanbeveling van die raadgewende lektor van die betrokke inrigting en die grootte van die ondersoekgroep was dit egter wenslik dat bogenoemde onderhoud met 'n vraelys vervang word. Dit het anonimiteit ('n etiese aspek) bevorder asook gepaardgaande eerlikheid en vrymoedigheid om sodoende betroubaarheid moontlik te verhoog (Mouton, 1996: 148-155). Hierdie stap het die twee verskillende vraelyste wat waardeprioriteite bepaal, ingesluit.

Die eerste vraelys om die belangrike/onbelangrike waardeterreine te bepaal (kyk Bylaag E) is 'n geslote end vraelys en het die 20 gesinsekologiese waardes aan die deelnemers voorgedhou. Hieruit moes die vyf belangrikste en vyf onbelangrikste waardes geselekteer word. Frekwensies en statistiese verwerkings ten opsigte van waardekeuses is uit die data verkry om 'n indikatie van die bepaalde waardeprioriteite te gee.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Die tweede vraelys bestaan uit oop-end vrae (kyk Bylaag F) en het tien gestruktureerde vrae wat die jong volwassene se waardes kan weerspieël bevat. Genoemde tien vrae is uit die inligting van die literatuurstudie sowel as die verkennende onderhoude gegenereer. Die doel van oop-end vrae of stellings is om die deelnemers die vryheid te gee om hulself uit te druk en moontlike redes vir hulle optredes te gee (Schnetler, 1989:47; Babbie, 1998:122). Deur middel van genoemde vrae of stellings is onder andere oortuigings, behoeftes, houdings, doelwitte, norme, gebruike en beginsels van die deelnemers bekom wat weer na waardes herlei kon word.

Bogenoemde twee vraelyste is ook deur 'n kultuurkundige, twee taalkundiges, twee vakkundiges (twee huishoudkundiges en een psigoloog) en twee Blanke vroulike jong volwassenes geëvalueer. Deur die evaluering van verskeie kundiges is objektiwiteit (Smaling, 1992; Stewart, 1998:72) verhoog. Die riglyne en die vereistes vir die formulering van die vrae soos Schnetler (1989:57-65), Bless en Higson-Smith (1995:116-119) asook Babbie (1998:270) dit stel, is ook nagekom sodat juistheid (waarheid) (Stewart, 1998:68-71) verbeter kan word.

Die genoemde twee vraelyste en skaal het ten doel gehad om die mate van metingsgeldigheid te bepaal. Die gebruik van die drie metings van waardes (die Likert-tipe skaal en die twee vraelyste hierbo genoem) dra by om die geldigheid te verhoog (Mouton & Marais, 1990:70). Mouton (1996:156) noem ook dat die betroubaarheid van waarneming moontlik deur meerdere tegnieke naamlik kruisvalidasie bevorder kan word. Verder sluit hierdie drie data-insamelingstegnieke (die twee vraelyste die Liket-tipe skaal vir waardes), volgens Neuman (2000:124-125) die objektivering sowel as die subjektivering van data waardeur metingsgeldigheid verhoog word, in. Smaling (1992) en Stewart (1998:71) noem dat hierdie meerdere indikators tot juistheid (waarheid) bydra.

3.9.3 Data-insamelingstegnieke om die oordra van waardes te bepaal

Twee vraelyste om die oordra van waardes te bepaal is opgestel (kyk Bylae G en H onderskeidelik). Daar is op die oordra van waardes binne die gesin gefokus, maar daar is ruimte gegee vir die betrokkenheid van ander invloede soos byvoorbeeld die media en ander betekenisvolle persone buite die gesinsverband. Die inligting vir hierdie vraelyste is uit die verkennende onderhoude sowel as die literatuurstudie verkry. Die insette van die navorser tesame met twee kultuurkundiges in die veld en twee taalkundiges het bygedra om die teoretiese geldigheid (Smit, 1985:147; Mouton, 1996:110-114) en objektiwiteit (Smaling, 1992; Stewart, 1998:72) van die vraelyste te verhoog.

Die vraelys met geslote end vrae oor waardeterreine wat bepaal wie die twintig waardeterreine oordra (vorm of beïnvloed), is gekonstrueer (kyk Bylae G). In hierdie vraelys is die genoemde 20 gesinsekologiese waardeterreine gegee en die deelnemers was gevra om aan te dui wie of wat hulle op die genoemde waardeterreine beïnvloed het of die betrokke waardes oorgedra het.

Die vraelys met oop-end vrae wat die invloed van veral persone in die oordra van waardes bepaal, is gekonstrueer (kyk Bylae H) en kan as die omgekeerde van die bogenoemde vraelys gesien word. Die deelnemers is gevra om die invloed wat gesinslede, familie, betekenisvolle ander persone, die media of instellings op hul lewe gehad het, en sodoende die internalisering van enige waardes kon beïnvloed, te noem. Sodoende is die deelnemers nie beperk en/of

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

geforseer om sekere keuses te maak nie, en kan daar ook vasgestel word watter gesinsekologiese waardeterreine nie deur die gesin self oorgedra word nie. Volgens Stewart (1998: 69) is hierdie nie-beperkende geleentheid wat die deelnemers kry belangrik om juistheid (waarheid) te bekom.

Bogenoemde twee vraelyste wat 'n interpretasie en evaluering van die deelnemers vra bevat dus kwalitatiewe elemente, hoewel dit vir alle praktiese doeleindes as gestruktureerde onderhoude beskou word. Verder dien genoemde twee vraelyste as onderlinge kontrole en bevestiging van mekaar. Met die twee tegnieke kan die bepaling van metingsgeldigheid (Mouton, 1996:127) en juistheid (waarheid) (Stewart, 1996:71) bevorder word deur na ooreenkomste en patrone tussen hierdie twee vraelyste te soek.

Algemene opmerkings

Ten opsigte van al die genoemde vraelyste sowel as die genoemde skaal kan die volgende genoem word. Daar is in die finale fase van die konstruering van die vraelyste na deelnemersvriendelikheid gestreef sodat steuringsfaktore soos negatiewe responspatrone en 'n lae vlak van motivering, op hierdie gebied beperk kon word. Mouton (1996:153-160) meen dat betroubaarheid hierdeur verhoog word. In aansluiting hierby is die vraelyste en skaal so gebind dat dit maklik hanteer kon word. Die taal is ook nie ingewikkeld nie sodat almal dit kan verstaan. Woorde of uitdrukkings wat eie aan 'n bepaalde groep is, is vermy. Dit is veral belangrik wanneer dit nie die deelnemers se moedertaal is nie. (Die loodsstudie het geen taalprobleme uitgewys nie). 'n Dekbrief (kyk Bylaag A) wat die status en verbintenis met die Universiteit van Pretoria bevestig asook deelnemers verseker van vertroulikheid en anonimiteit, is opgestel en saam met die vraelyste en skaal uitgedeel.

3.9.4 Die oordra van waardes by Afrikaanssprekende Blankes en Tswanas

Onderhoude in hierdie afdeling van die studie was hoofsaaklik 'semi-gestruktureerde gesels' wat as 'n instrument gedien het om inligting (Hunt & Eadie, 1987:10) rondom die oordra van waardes by Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes te bepaal (kyk Bylaag I). Die gesins- en ontwikkelingstake soos Duvall en Miller (1985:47, 60, 266) dit weergee, is as temas vir hierdie individuele onderhoude gebruik om die betrokkenes en die wyse waarop waardes op verskillende gesinsekologiese terreine oorgedra word, bloot te lê. Die navorser is dus in 'n sekere sin die meetinstrument (Seidman, 1991:16) aangesien die navorser se vaardighede en ervaring gebruik is om inligting soos die eie belewenisse en ondervindings van die daaglikse lewe van die deelnemers te verkry en te interpreteer (Kvale, 1996:70; Rubin & Rubin, 1996:2).

3.10 Die insameling, suiwering, verwerking en redusering van data

Voordat die insameling, suiwering en verwerking van die data bespreek word, is dit belangrik om eers die verskillende tipes data uit te klaar. Aangesien kruisvalidasie 'n belangrike aspek van navorsing is (Mouton, 1996: 156), is twee tipes data hier ter sprake naamlik die data wat buite om die formele ondersoekgroepe val en die data van die formele ondersoekgroep. Eersgenoemde data sluit aspekte in soos onderhoude met kundiges en informante ten opsigte van navorsing, die betrokke kulture, die jong volwassene asook die gesin en kan ook na verwys

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

word as informante data. Hierdie onderhoude is gevoer om inligting te verifieer en betekenis te bloot te lê. Laasgenoemde data kan ook na verwys word as deelnemersdata.

3.10.1 Loodsstudie en data-insameling

Daar is met die navorsing begin deur 'n loodsstudie uit te voer. Voor die toepassing van die loodsstudie is die skaal en vraelyste deur twee deelnemers voltooi. Twee vrywillige Afrikaans- en Engelssprekende jong volwassenes met tersiêre opleiding en wat reeds in 'n beroep staan, is vir die doel gebruik. Geen probleme met begrip en die invul van die vraelys en skaal is ondervind nie. 'n Indikatie van die tyd wat dit neem om die vraelys en die Likert-tipe skaal te voltooi, is ook verkry.

Amptelike toestemming is verkry by die ewekansig getrekte middestadse verpleegkollege (wat inskakel by 'n plaaslike universiteit) om die data in hulle lesinglokaal te versamel met dien verstande dat dit tydens twee geleenthede mag gebeur op 'n toegekende tyd. Alle studente wat in die lesinglokaal teenwoordig was, is ingesluit. Die vraelys en die skaal vir waardes is uitgedeel en die deelnemers is kortliks oor die studie ingelig. Aandag is ook aan etiese optredes gegee soos onder andere vertroulikheid, geen diskriminasie en die geleentheid om vrywillig van die studie te onttrek (Kvale, 1996:105-108). Die navorser en 'n psigometrikus was deurgaans teenwoordig indien probleme sou opduik. Verder het daar 'n gemoedelike atmosfeer geheers. Volgens Stewart (1998:69) is 'n goeie verhouding tussen die navorser en die deelnemers belangrik om die mate van juistheid (waarheid) te verhoog. Die eerste data-insameling het 44 jong volwassenes uit verskillende kultuurgroepe betrek.

Omdat daar geen probleme met die loodsstudie was nie, is dieselfde vraelys en skaal by 'n volgende geleentheid uitgedeel. Dieselfde prosedure is dus sewe dae later herhaal. Dieselfde dag van die week, tyd en lesinglokaal is gebruik. By hierdie geleentheid was daar weer dieselfde goeie verhouding tussen die navorser en die deelnemers. Die deelnemers wat hieraan deelgeneem het was 174. Die navorser was weer bygestaan deur die psigometrikus. In totaal is 218 deelnemers se vraelys ingesamel. Dit was nodig om 'n groot genoeg steekproef vir die faktorontledings van die skaal te verkry.

3.10.2 Data-suiwering en eerste dataverwerking

Onbetroubare data soos onder andere onvolledigheid en opvallende foute (verkeerde numerering) is onttrek om die data so suiwer as moontlik te hou. Tien antwoordstelle was nie bruikbaar nie en 208 antwoordstelle is vir die faktorontleding gebruik. Hierdie antwoordstelle is ontleed en gekodifiseer (vir die rekenaar) ten opsigte van die demografiese inligting, die 20 gesinsekologiese waardes, antwoorde op vrae/stellings in die vraelys wat waardes en persone betrokke by die oordra van waardes impliseer. Van die 218 is slegs 154 volledige antwoordstelle as bruikbaar, in totaliteit, beskou.

Die volgende dataverwerkings is gedoen.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Die demografiese vraelys

Die antwoorde op hierdie vraelys is deur die navorser en 'n span van twee assistente gekodifiseer vir die rekenaar. Die vrae ten opsigte van die deelnemers se kinderjare en die opvoedingstyl van hulle ouers, was baie onvolledig beantwoord en daar is besluit om dit te skrap.

Die Likert-tipe skaal wat 20 gesinsekologiese waardes meet

Daar is voortgegaan met die faktor- en itemontledings van die skaal. Faktoranalises is gedoen om te bepaal of 'n stel items een- of multidimensioneel is. Die items wat op elk van die 20 waardeterreine gedoen is, het afsonderlik gegroepeer. Op elk van hierdie 20 dimensies is 'n faktorontleding gedoen. Faktoranalises wat gedoen is, is gebaseer op die eiewaardes (eigenwaardes) van die steekproefkovariansie tussen die veranderlikes (kyk Bylaag D). Faktoranalises is gedoen en is gebaseer op die eiewaardes (eigenwaardes) van die steekproefkovariansie tussen die veranderlikes. Daar is wel gevind dat een en soms twee en by uitsondering drie items uit 'n waardeterrein swak gelaai was, dit wil sê kleiner as 0,3. Die volgende verklarings word hiervoor aangebied. In die faktoranalises het dit geblyk dat daar soms subskale gevorm is. 'n Voorbeeld hiervan is dat tyd en ruimte afsonderlik gegroepeer het en verhoudings verdeel het tussen verhoudings by die werk en tussen gesinslede onderling. Tweedens is gevind dat die konteks waarbinne die items op die skaal geplaas is, deelnemers beïnvloed het. Moontlike persoonlike voordeel vir die deelnemer kan ook moontlik die faktorontledings beïnvloed het. So word die 'afskryf uit 'n ander se werkstuk' as meer aanvaarbaar gesien teenoor die meer algemene konteks van integriteit en pornografie (kyk V49 & V52, Bylae C & D). Ten opsigte van intellektuele waardes word geleerdheid in die algemeen as baie belangrik beskou, maar wanneer dit onder andere voorkeur behandeling van geleerdes vereis, word dit moontlik as van minder belangrik beskou (kyk V41- V45, Bylae C & D). 'n Konteks, wat bepaalde opofferings van die deelnemers vereis, het ook soms die faktorlading beïnvloed. Die konteks rondom oortydwerk en die opruiming van parke het ook verskillende reaksies ontlok (kyk V137 & V125, Bylae C & D). Dit bevestig juis Jordaan en Jordaan (1984) se siening dat die mens in konteks (situasie) gesien moet word. Joubert (1986:184) se stelling dat waardes deur die konteks beïnvloed word, word ook hierdeur ondersteun.

Wat geldigheid en betroubaarheid betref kan die volgende genoem word. Cronbach se alfa-koëffisiënt is gebruik om interne betroubaarheid te bepaal. 'n Hoë interne betroubaarheid op 100 items is gevind, naamlik 0,914. Op elke terrein van waardes is daar ook 'n ITEMAN toets gedoen. Die alfa-koëffisiënt word later saam met die items aangedui. Inhoudsgeldigheid is verkry deurdat daar streng volgens die teorie gehandel is en deskundiges gebruik is om die inhoud van die items te evalueer. Volgens Mouton en Marais (1985:67-70) handel kriteriumgeldigheid oor die voorspelling van gedrag. Gelyktydige (samevallende) geldigheid word volgens Mouton en Marais (1985:70) verkry wanneer daar 'n verband tussen tellings op 'n meetinstrument en 'n kriteriumtelling is. Daar kon egter nog nie 'n data-insamelingstegniek (meetinstrument) wat die terreine van waardes meet, opgespoor word nie. Wat wel hierdie geldigheid verhoog, is die tendense van hierdie skaal wat ooreenstem met die resultate van die vooraf onderhoude wat gevoer is.

Uit hierdie statistiese verwerkings is konsekwentheidsbetroubaarheid en konstruktiegeldigheid verkry. Die faktor-ontleding sowel as die inligting ten opsigte van Cronbach se alfa-koëffisiënt om betroubaarheid (Neuman, 1999:138-139) te verkry, is in Bylaag D uiteengesit.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Die vraelyste wat waardeprioriteite bepaal

Frekwensies van die antwoorde op die Vraelys met geslote end vroe wat die belangrikheid/onbelangrikheid van waardeterreine bepaal, is verkry. Uit die antwoorde van die Vraelys met oop-end vroe is gesinsekologiese waardes en waarde-oriëntasies (as tweede-orde entiteite) afgelei en frekwensies is opgestel. Dit is gedoen deur inhoud-ontleding, betekenisontleding en kontekstuele ontledings. Die frekwensies van die afgeleide waardes is 'n aanduiding van die prioriteite van die waardes. Die resultate van die genoemde twee vraelyste word in Hoofstuk 8 weergegee en bespreek.

Die vraelyste om die oordra van waardes te bepaal

Frekwensies van die antwoorde op die Vraelys met geslote end vroe oor waardeterreine wat bepaal wie die twintig waardeterreine oordra (vorm of beïnvloed), is bereken. Uit die meganistiese wyse waarop vroe beantwoord is, is afgelei dat hierdie klassifikasie van waardes die deelnemers geforseer het om die oordra van die waardes na die 20 gesinsekologiese waardeterreine, aan persone te koppel. Deelnemersbetroubaarheid was dus hier in gedrang (Stewart, 1998:69).

'n Inhouds-ontleding van die antwoorde van die Vraelys met oop-end vroe oor die invloed van veral persone, is deur die navorser, 'n psigometrikus, 'n jong volwassene wat bedryfsielkunde bestudeer en 'n berader van jong volwassenes, uitgevoer. Deur gebruik te maak van genoemde kundige persone is objektiwiteit (Stewart, 1998:72) en interkodeerder betroubaarheid verhoog (Neuman, 1997:138-139). Ontledings van die eerste-orde is gedoen om die data na waardes te herlei. Met 'n tweede-orde ontleding is genoemde waardes geklassifiseer in die 20 gesinsekologiese waardeterreine.

Die moontlikheid van die negatiewe navorserseffekte sowel as deelnemerseffekte soos Mouton (1996: 148-155) dit uiteensit, is deur hierdie 'oop-end vroe' verminder. Frekwensies is uit die data opgestel om 'n moontlike indikasie van wie of wat watter gesinsekologiese waardes oordra, aan te dui. Die doel hiervan was om die rol van die gesin in die oordra van die 20 gesinsekologiese waardeterreine vas te stel.

Ten opsigte van al die antwoorde op die verskillende vraelyste is die volgende prosedures van belang om akkuraatheid te bevorder:

- Die navorser was betrokke by die ontledings van die deelnemers se stellings op al die vraelyste, om juistheid (waarheid) deur konsekwentheid, so ver moontlik te verkry.
- Tussen die navorser en drie ander persone, naamlik 'n psigometrikus, 'n jong volwassene en berader vir jong volwassenes was daar eenstemmigheid ten opsigte van die antwoorde. Waar nodig is groepsbespreking ten opsigte van die korrekte ontleding gedoen om objektiwiteit te bevorder (Stewart, 1998: 72-73) sowel as interkodeerder betroubaarheid (Neuman, 1997:138-139) te verkry. Hierna is die kodifisering deur die navorser gedoen. Deur middel van kodifisering is inhoudsegmente gekategoriseer en so sistematies herlei soos Glaser (1992: 38-88), Lonkila (1995: 42-48), Seidel en Kelle (1995: 60) asook Kelle (1997: 7-9,12) dit uiteensit.
- Twee assistente, wat die navorser opgelei het, het hierdie kodifisering oor en weer gekontroleer om akkuraatheid te verhoog. Nadat die data gekodeer is, en in die rekenaar vasgelê is, is dit weereens deur die navorser en die genoemde twee assistente

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

gekontroleer vir foute. Sodoende is juistheid (waarheid) en objektiwiteit deur akkuraatheid verhoog (Stewart, 1998: 68-71).

3.10.3 Data-redusering tot meervoudige gevallestudie

Die antwoorde op die Vraelys met geslote end vrae oor waardeterreine wat bepaal wie die twintig waardeterreine oordra (vorm of beïnvloed), kon nie as betroubaar beskou word nie. Die rede daarvoor is die meganistiese aard van die antwoorde op die vraelys. Daar is dus verder net met die data uit die Vraelys met oop-end vrae oor die invloed van veral persone gewerk.

Uit die verkreeë 154 antwoordstelle van laasgenoemde vraelys is vyf deelnemers, uit elk van die agt etniese groepe, wat die vrae volledig genoeg geantwoord het, geneem. Hierdie persone het die steekproef gevorm en het bestaan uit vyf persone uit elk van die agt genoemde etniese groepe. Daar kan dus van 'n soort meervoudige gevallestudie gepraat word (Yin, 1996: 240). Gelyke verteenwoordiging uit al die etniese groepe was nodig sodat die antwoorde op die oop-end vrae meer 'regverdig' vergelyk kon word, aangesien hierdie vergelyking op die aantal kere wat stellings na gesinsekologiese waardes (afgeleide waardes) verwys, berus. Hierdie data is na gesinsekologiese waardes herlei en frekwensies is bereken.

3.10.4 Verifiëring van data

Verdere individuele onderhoude, volgens die vereistes van Oakley (1981), Taylor en Bogdan (1984:77-104), Miller (1991:159), Seidman (1991:63-65), Fontana en Frey (1994:363-365), Kvale (1996:70, 105), Mouton (1996:155), Rubin en Rubin (1996:2), Babbie (1998:270) sowel as Botha (2001), is met deelnemers, moeders van jong volwassenes uit verskillende etniese groepe en kundiges gevoer. Onduidelikhede is uitgeklaar en die diepere betekenis van die inligting is, sover moontlik, blootgelê. Sodoende is van kruisvalidasie gebruik gemaak (Walker, 1985:4; Smaling, 1992). Die volgende aantal deelnemers en informante, uit die verskillende etniese groepe, wat aan die onderhoude deelgeneem het, word gerapporteer:

Deelnemers: Verdere gesprekke met deelnemers uit die verskillende etniese groepe:

Afrikaanssprekende Blankes	2
Tswanas	4
Xhosa	1
Zoeloës	2
Hierdie gesprekke is in sitkamers, wagkamers of ongebruikte kantore by die kollege en betrokke hospitaal gevoer.	

Informante: Jong volwassenes uit verskillende etniese groepe:

Afrikaanssprekende Blankes (2 studente en 2 onderwyseresse)	4
Engelssprekende Blankes (1 onderwyseres en 1 psigometrikus)	2
Indiërs (studente)	6
Kleurling (huishulp)	1
Tswanas (huishulp)	2
Zoeloës (1 student en 1 onderwyseres)	2

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Informante: Moeders van jong volwassenes uit verskillende etniese groepe:

Afrikaanssprekende Blankes (onderwyseresse)	2
Engelssprekende Blanke (onderwyseres)	1
Indiër (maatskaplike werker)	1
Kleurling (huishulp)	1
Sotho's (1 kerklike werker en 1 huishulp)	2
Tswanas (2 huishulpe, 2 dagmoeders)	4
Xhosa (huishulp)	1
Zoeloes (1 sendeling, 1 huishulp en 2 huisvroue)	4

Die gesprekke het by informele kuiergeleenthede by die kerk en by huise plaasgevind. Die navorser is deel van 'n informele groep wat elke week bymekaar kom om kookkuns en naaldwerk te beoefen. Volgens Hammersley en Atkinson (1995:129, 139, 156) is hierdie spontane informele onderhoude baie waardevol. Die gesprek met die Kleurling moeder het in die Strand waar sy werk, plaasgevind.

Die gesprekke met die jong volwassenes, deelnemers en die moeders was daarop gerig om gedrag, houdings en gebruike te bevestig, toe te lig en te begryp.

Informante: Kultuurkundiges in die veld:

Ten opsigte van die swart inheemse etniese groepe:

Blankes (Sendelinge)	3
Swartmense (Evangeliste, gidse en informante)	6

Ten opsigte van die Indiërs:

Indiërs (Sendeling, lektor by Kollege vir drama, Lenasia en buurvrou)	3

Die gesprek met die kundiges van die swart inheemse etniese groepe het in Mpumalanga, Gauteng sowel as in KwaZulu-Natal, waar hierdie persone woonagtig is, plaasgevind. Herhaalde opvolggesprekke het plaasgevind. Die gesprek met die Indiërs het in Gauteng plaasgevind.

Sorg is gedra dat die omstandighede vir die insameling van die data optimaal was (Mouton, 1996:148-160) deur veral rekening te hou met die vestiging van goeie vertrouensverhoudings en kontekstuele faktore soos kleredrag en etniese agtergrond. Sodoende was daar gepoog om juistheid (waarheid) en objektiwiteit (Stewart, 1998:68-73) te verhoog.

3.10.5 Individuele onderhoude: Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Daar is 'n behoefte geïdentifiseer om meer inligting ten opsigte van die oordra van waardes binne die gesin te bekom. Gevolglik is besluit om individuele onderhoude met twee etniese groepe te hou. Die kriterium vir die keuse van die betrokke etniese groepe was die volgende:

- Die twee groepe wat graag inligting meedeel, beskikbaar en toeganklik is, moes verkry word.
- Twee kultuurgroepe moes verteenwoordig wees om die rol van verskillende agtergronde te kon bepaal.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Hierdie deelnemers is volgens die teoretiese (*judgemental/purposive*) steekproef van Stoker (1989:121), Hammersley en Atkinson (1995:36), Babbie (1998:195-198), Welman en Kruger (1999) geselekteer. Op grond van bogenoemde kriteriums is daar besluit om van die Tswana en Afrikaanssprekende Blankes gebruik te maak.

Individuele onderhoude (Babbie & Mouton, 2001:289; Botha, 2001) is met deelnemers aan die hand van die gesinstaaktemas van Duvall en Miller (1985) gehou om meer inligting oor gesinstake, ontwikkelingstake en geïdentifiseerde prioriteitswaardes van die gesinsekologiese waardeterreine te bekom (kyk Bylaag I).

Die navorser het eers 'n loodsstudie gedoen met 'n vrywillige Afrikaanssprekende jong volwassene om seker te maak dat daar met vertroude gesprekke gevoer kon word. Daarna het 'n senior verpleegkundige die verdere onderhoude gereël. Persone wat maklik gesels is genader en vrywilligers het aangemeld. Aangesien hierdie deelnemers nie deel van die aanvanklike groep was wat by die vorige data-insameling betrokke was nie, is daar besluit om weereens waardeprioriteite in die oordra van waardes te meet. Die waardeprioriteite van die deelnemers aan die individuele onderhoude het met dié van die aanvanklike groep deelnemers ooreengestem. Daar was met vier Tswanasprekendes en drie Afrikaanssprekende Blankes gesprekke gevoer totdat min nuwe inligting na vore gekom het (Babbie & Mouton, 2001:288). Een van die Tswanasprekendes se data is verwerp aangesien dit later geblyk het dat sy hoofsaaklik tussen die Zoeloes groot geword het. Hierdie individuele onderhoude het weens praktiese oorwegings in 'n kantoor by die hospitaal plaasgevind en het ongeveer 'n uur elk geduur. Sommige van hierdie individuele onderhoude het tydens nagdiens plaasgevind terwyl ander tydens dagdiens uitgevoer was. Soos met al die individuele onderhoude is veldnotas geneem. Die data was kernagtig neergeskryf sodat dit nie steurend vir die deelnemers was nie. Hierdie data is direk na afloop van die onderhoude noukeurig oorgeskryf vir verdere ontleding.

Die volgende aspekte is in ag geneem met die persoonlike onderhoudvoering:

- Deur individuele onderhoudvoering is die moontlikheid vir geldige data verhoog aangesien die data geverifieer kon word asook om meer duidelikheid daarvoor te kry (Miller, 1991:160; Seidman, 1991:17; Taraborrelli, 1995:180). Met die verwerking van die data en met die maak van afleidings en gevolgtrekkings was die navorser daarop bedag dat daar nie onnodige en dus moontlike verkeerde optredes en gevoelens in die data ingelees word nie. Daarom is interpretasies waar nodig weer met deelnemers gekontroleer (Taraborrelli, 1995:180). Sodoende is die werklikheid, naamlik kultuurgebonde waardegestuurde gedrag, beter begryp. Benewens formele antwoorde op vrae, was dit ook moontlik om op die nie-verbale aspekte soos onder andere algemene versorging, liggaamshouding en emosie, te let (Devault, 1990:108; Fontana & Frey, 1994:371).
- Die buigsaamheid en dinamika van onderhoudvoering is behou maar tog is daar deurentyd op die bereiking van die doel gefokus (Taylor en Bogdan, 1984: 77-104; Kvale, 1996:84). Die deelnemers is op afspraak in hul vrye tyd besoek. Sommige deelnemers wou ook staaltjies vertel oor hulle ondervindings en die navorser het dit toegelaat omdat dit verhoudings gebou het en die moontlikheid vir beter begrip gebied het. Sodoende was daar ook ruimte geskep vir nuwe inligting (Taraborrelli, 1995:185;

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Stewart, 1998:8), sonder om doelloos te werk. Wanneer die deelnemer egter te veel afgewyk het van die onderwerp, het die navorser baie subtiel die deelnemer weer in die rigting van die bepaalde tema gestuur (Babbie & Mouton, 2001:289). Wanneer die deelnemer moeg voorgekom het, was daar opvolgssessies gereël.

- Die getal deelnemers sowel as die aantal onderhoude kon nie presies vooraf bepaal word nie. Indien 'n patroon van herhaling van inligting voorgekom het en min nuwe inligting na vore gekom het, het die navorser geweet dat die inligting volledig was en die steekproef voldoende was (Taraborrelli, 1995:180).
- Om misverstande by die deelnemers uit te skakel, het die navorser die deelnemers so volledig as moontlik (sonder om die navorsingsdata te benadeel) oor die motiewe en intensies van die navorsing ingelig (Kvale, 1996:111). Opregte empatie en belangstelling in wat hulle sê in die onderhoude het ook gehelp om vertroue te skep en eerlikheid te bevorder (Kvale, 1996:105). 'n Ander aspek wat eerlikheid moontlik bevorder het, was die gewaarborgde anonimiteit en vertroulikheid van die deelnemers. Die navorser het probeer om die menings, ondervindings en perspektiewe van die deelnemers te respekteer. Daarom het die navorser in haar onderhoud nie suggesties gemaak wat die deelnemers kon beïnvloed om iets anders as hulle eie gevoelens oor waardes weer te gee nie. Die navorser was veral daarop bedag om nie toe te laat dat morele beoordeling van gedrag die verloop van die gesprek beïnvloed nie (Smaling, 1989:156; Kvale, 1996:106). Daar was deurentyd gepoog om geen opmerkings wat die denke, gevoelens of optrede van die deelnemer beoordeel of veroordeel het, te maak nie, aangesien dit die openhartigheid van die gesprek sou kon beïnvloed.

Daar was 'n baie goeie verhouding tussen die navorser en die deelnemers en die terugrapportering van die senior verpleegkundige was **“... hulle het dit almal baie geniet.”**

3.11 Finale data-ontleding

In die finale data-ontleding is frekwensies en gemiddeldes van die response verkry. Verder is die data met mekaar vergelyk om sodoende patrone en samehange uit te wys.

Na die bestudering van data-ontledingstegnieke deur verskeie navorsers (Krippendorff, 1980; Joubert, 1986:157-178; Jordaan & Jordaan, 1988:49-63; Glaser, 1992; Miles & Huberman, 1994:8-11, 245-286; Kvale, 1996; Maxwell, 1996:89-91; Yin, 1996; 250-257; Kelle, 1997; Babbie, 1998:386-402; Stewart, 1998; Welman & Kruger, 1999:201-202) is daar keuses ten opsigte van data-ontledingmetodes gemaak.

Die interpretatiewe ontleding is ook van belang in inhoud-ontleding van kwalitatiewe data (Miles & Huberman, 1994:8), maar kan ook van nut wees in kwantitatiewe data-ontleding (Forcese & Richter, 1981:185). Daarom het die interpretatiewe ontleding ook aandag geniet deur na verklarings vir gedragspatrone te soek.

In hierdie studie is die metodes van ontleding op die volgende data-insamelingstegnieke toegepas:

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Demografiese vraelys

Frekwensies is bereken ten opsigte van die verskillende demografiese faktore sodat verskille en ooreenkomste tussen die etniese groepe aangedui kon word. Genoemde verskille en ooreenkomste het as konteks gedien om waardeprioriteite, keuses in die oordra van waardes en waardegestuurde gedrag te bepaal. Stewart (1998:7) verwys na konteks sensitiwiteit wat sien op die individu se optrede teen die agtergrond van sy kulturele verwysingsraamwerk en die bepaalde situasie (konteks). Dit impliseer dat daar ook 'n kontekstuele ontleding (Jordaan & Jordaan; 1988:49-63) van die data gedoen is. Demografiese faktore soos die kulturele verskille tussen die etniese groepe, die spesifieke ouderdomsgroepe en die spesifieke beroepsgroep naamlik verpleegkundiges is as konteks (kontekstuele ontleding) altyd in aanmerking geneem.

Data-insamelingstegnieke wat waardeprioriteite en die oordra van waardes bepaal

Deur die opbreek ("*fracturing*") van data kon daar na kategorieë of patrone gesoek word (Maxwell, 1996:89). Dit is gedoen deur vergelykings tussen verskillende aspekte binne 'n kategorie sowel as tussen die verskillende kategorieë te maak. Op hierdie wyse is daar na patrone en ooreenkomste tussen die resultate van die verskillende data-insamelingstegnieke gesoek. Daar is onder andere na patrone en samehang tussen die volgende elemente gesoek:

- Demografiese faktore onderling.
- Gesinsekologiese waardes onderling.
- Gesinsekologiese waardeprioriteite en waardes wat oorgedra word.
- Gesinsekologiese waardeprioriteite, waardes wat oorgedra word sowel as gesins- en ontwikkelingstake.

Patroonvorming wat geïdentifiseer is en die verbande tussen veranderlikes wat ondersoek is, (Glaser, 1992:40; Richards & Richards, 1995: 80-95), dui op aspekte soos selfgerigtheid teenoor andergerigtheid en die rol van monetêre waardes. Sodoende kon die ware betekenis (betekenisontleding) en waardeprioriteite afgelei word. Betekenisontleding verwys dus na die hermeneutiese ontleding (Boubolz & Sontag, 1993:427; Prein & Kuckartz, 1995:154; Maxwell, 1996:75; Yin 1996:252) en het aangedui hoe die deelnemers betekenis aan waardes in hul eie lewens gee. Die gesinsekologiese perspektief onderskryf die belang van hermeneutiese ontleding aangesien dit tot intersubjektiewe (interpersoonlike) begrip kan lei (Boubolz & Sontag, 1993:427).

Deur deduktiewe redenering kon bestaande teorieë bevestig word en deur die induktiewe redenering kon daar na nuwe klassifikasies en teorieë gesoek word (Mouton, 1966:74-76). Retroduksie, as 'n vorm van induktiewe redenering (Mouton, 1996:74, 78), kon ook gebruik word om onder andere waardeprioriteite en die persone betrokke by die oordra van waardes te verklaar.

Die mate wat die data, verkry van die onderhoude met die deelnemers en informante, ooreenstem met die resultate van die skaal en vraelys, is ook ondersoek. Volgens Alasuutari (1996:133-140) moet die interpretasies van data ook met die grondvlak (eerste wêreld) vergelyk word. Dit impliseer dat die teoretisering oor byvoorbeeld die waardes van 'n etniese groep ook aan die oordeel van die 'man op straat' (informante data) onderwerp word. Verder het die navorser met kundiges gesprekke gevoer oor haar interpretasies en afleidings om sodoende dialogiese intersubjektiwiteit (Kvale, 1996:65) te verkry. Deur kruisvalidasie kon sekere data en afleidings dus bevestig word.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

Logiese argumentvoering vorm deel van die geldigheidsproses en daarom is dit deurgaans as 'n belangrike faktor in ontleding en sintese voorgehou deur gedurig gedagtes met kundiges te toets (Du Toit & Antonites, 1993:18). Verder is daar aandag gegee aan die holistiese beeld, konteks ontleding en kreatiewe sintese en aanbieding van die data. Daar kan dus met redelike sekerheid aanspraak gemaak word op oordeelkundigheid in die omgang met die data (Stewart, 1998:30,70).

Wat data-ontleding betref kan die volgende slotsom bereik word. Interpretatiewe (kwalitatiewe) data-ontleding kyk na bepaalde elemente op 'n geïsoleerde sowel as 'n gekombineerde wyse (Mouton, 1996:169). Mouton (1996:168) meen dat interpretatiewe (kwalitatiewe) data-ontleding onder andere gerig is op die volgende aspekte:

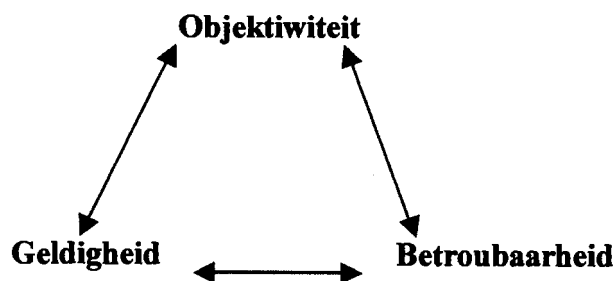
- Die verstaan van sosiale (waardegestuurde) gedrag en gebeurtenisse binne kontekste soos onder andere die kulturele gebruike.
- Die konstruering of sintese van 'teorieë' van die sosiale fenomene wat verband hou met die oordrag van waardes as gesinstaak.

4 OBJEKTIVITEIT, GELDIGHEID EN BETROUBAARHEID

Omdat kruisvalidasie 'n belangrike aspek van objektiviteit, betroubaarheid en geldigheid is, is dit belangrik om die gebruik daarvan in hierdie studie weer te gee. Babbie en Mouton (2001:277) noem die volgende:

"... a quantitative study cannot be considered valid unless it is reliable, a qualitative study cannot be called transferable unless it is credible, and it cannot be deemed credible unless it is dependable."

Daar is dus 'n wisselwerking tussen die drie konsepte naamlik objektiviteit (*confirmability*), betroubaarheid (*dependability*) en geldigheid (*trustworthy, transferable, credible*) en word in die onderstaande skematiese voorstelling uitgebeeld.

FIGUUR 6.2: DIE WISSELWERKING TUSSEN OBJEKTIVITEIT, BETROUBAARHEID EN GELDIGHEID

5 KRUISVALIDASIE

Smaling (1992), Mouton (1996:111) en Neuman (2000:120,124) verwys na die verskeie vorme van kruisvalidasie (*triangulation*) en die navorser dui in die onderstaande opsomming aan hoe dit in hierdie studie gebruik is.

NAVORSINGSMETODOLOGIE EN -PROSES

TABEL 6.3 :VORME VAN KRUISVALIDASIE IN HIERDIE STUDIE

Vorme	Meerdere gebruike
Teoreties	Oorweging van verskillende teoretiese perspektiewe. Oorweging van verskillende klassifikasies van waardes. Oorweging van verskillende definisies van konsepte.
Paradigmas	Kwalitatiewe en kwantitatiewe paradigmas is gebruik.
Waarnemers	Navorser, kundiges, deelnemers, informante.
Data-insamelings-tegnieke	Likert-tipe skaal Vraelyste Waarnemings vasgelê met veldnotas Individuele onderhoude en gesprekvoering
Data-ontleding	Inhoud-ontleding Konteksontleding Betekenisontleding Beskrywende statistiek Faktorontledings

Ten slotte is daar in hierdie studie van die navorsingswêreld na die sosiale wêreld beweeg om resultate te verkry en daarna is die resultate weer terug na die navorsingswêreld geneem om bepaalde interpretasies te maak (Mouton, 1996:26).

6 SLOTOPMERKINGS

In hierdie hoofstuk is daar aan die verskillende paradigmas aandag gegee. Die steekproef en die data-insamelingstegnieke wat in hierdie studie gebruik is, is bespreek. Verder is daar ook na die etiek rondom navorsing verwys. Laastens is daar verwys na die verskillende metodes van data-ontleding wat gebruik is.

In die insameling van getuienisse is dit duidelik dat die verskillende data-insamelingstegnieke mekaar ondersteun. Sodoende was daar gepoog om soveel as moontlik metodologiese navorsingsfoute uit te skakel om die betroubaarheid, geldigheid en objektiwiteit van die studie te verhoog. In hierdie studie is daar ook aandag aan kruisvalidasie gegee.

HOOFSTUK 7

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

- 1. INLEIDING**
- 2. ETNIESE- EN OUDERDOMSVERSPREIDING**
- 3. HUWELIKSTATUS**
- 4. GELOOF**
- 5. GESIN VAN OORSPRONG**
- 6. KONTEKSTUELE ANALISE EN GEVOLGTREKKING**
- 7. SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 7

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word die leefwêreld van die deelnemers bespreek. Dit word gedoen aan die hand van inligting wat verkry is uit:

- Onderhoude wat gevoer is in die eksploratiewe navorsingstadium,
- antwoorde op die demografiese vraelys,
- onderhoude met deelnemers (kyk Tabel 6.2, Hoofstuk 6),
- onderhoude met informante (kyk Tabel 6.2, Hoofstuk 6) en
- besoeke wat die navorser aan verskeie etniese groepe se huise en huisgesinne gebring het.

In hierdie hoofstuk word die volgende aspekte hanteer:

- Die deelnemers se etniese en ouderdomsverspreiding, huwelikstatus en geloof.
- Die gesinsamestelling, opvoedingspeil, asook woonarea en –gebiede van die deelnemers se gesin van oorsprong.

Die doel is om slegs in breë trekke agtergrondsinsig oor die tipe leefwêreld van die deelnemers te gee en so die data rondom waardeprioriteite en die oordra van waardes in ‘n bepaalde konteks te plaas (Ackroyd & Hughes, 1992).

2 ETNIESE- EN OUDERDOMSVERSPREIDING

Etniese groepe se kulturele gebruike en gedragspatrone kan van mekaar verskil en hierdie verskille het implikasies vir onder andere demografiese faktore. Hierdie verskille kan waardeprioriteite van die verskillende etniese groepe beïnvloed.

Voortaan sal, in die tabelle wat volg, na die Afrikaanssprekende en Engelssprekende Blankes as Afrikaans en Engels onderskeidelik verwys word. Die Kleurlinge was oorwegend Afrikaanssprekend. Ter wille van eenvormigheid sal die enkelvoud van die etniese groep, byvoorbeeld Kleurling, in die tabelle wat volg gebruik word. Die etniese- en ouderdomsgroepe van die deelnemers word in alfabetiese volgorde in Tabel 7.1 en die daaropvolgende tabelle in die hoofstuk weergegee.

TABEL 7.1 : DIE OUDERDOMSVERSPREIDING VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP

Etnisiteit	18-20 jaar	21-25 jaar	26-30 jaar	Totaal
Afrikaans	16	9	0	25
Engels	3	3	0	6
Kleurling	4	7	4	15
Indiër	7	4	0	11
Sotho	6	15	10	31
Tswana	1	12	8	21
Xhosa	1	3	5	9
Zoeloe	6	15	15	36
Totaal	44	68	42	154

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Uit Tabel 7.1 kan die volgende afleidings ten opsigte van ouderdom van die onderzoeksgroep gemaak word:

- Die grootste persentasie van die onderzoeksgroep lê tussen die ouderdomme 21 tot 25 jaar.
- Etniese groepe verskil ten opsigte van bogenoemde verspreiding.

Die volgende tendense ten opsigte van die etniese groepe in die onderzoeksgroep is waargeneem:

- Die Afrikaanssprekende Blankes val grotendeels in die groep tussen 18 en 20 jaar.
- Die Engelssprekende Blankes val ewe veel in die groepe tussen 18 - 20 en 21-25 jaar.
- Geen Indiërs, Engelssprekende en Afrikaanssprekende Blankes is ouer as 25 jaar nie.
- Die Kleurlinge se ouderdomsverspreiding vertoon die naaste aan die algemene verspreiding van die totale groep.
- Die Tswanas, Sotho's, Zoeloes en Xhosas se ouderdomsverspreiding lê hoofsaaklik na die ouer kant met feitlik gelyke verspreiding tussen die ouderdomme 21-25 en 26-30.

Dit blyk dat die Tswanas, Zoeloes, Sotho's en Xhosas veel ouer as die ander groepe is wanneer hulle die beroepswêreld betree. Moontlike redes hiervoor is dat hulle ouer as die ander groepe is wanneer hulle skooltoe gaan, matrikuleer of dat hulle meer dikwels 'n studiejaar moet herhaal weens verskeie omstandighede. Hierdie verklarings word deur een van die lektore bevestig.

3 HUWELIKSTATUS

Dit is belangrik dat daar kennis van die huwelikstatus geneem word aangesien 'n persoon se waardeprioriteite moontlik hierdeur beïnvloed kan word. Daarom word die volgende gegewens in Tabel 7.2 gerapporteer.

TABEL 7.2: DIE HUWELIKSTATUS VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP

Etnisiteit	Ongetroud	Ongehude moeder	Getroud	Getroud met kinders	Totaal
*Afrikaans	20	0	4	0	24
Engels	6	0	0	0	6
*Kleurling	9	3	1	1	14
Indiër	11	0	0	0	11
Sotho	23	2	2	4	31
Tswana	10	7	3	1	21
Xhosa	3	2	2	2	9
Zoeloe	23	7	2	4	36
Totaal	105	21	14	12	152

*Een Kleurling en een Afrikaanssprekende Blanke is geskei.

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Die verskille in huwelikstatus van die deelnemers kan moontlik implikasies vir gesinsvorme, -rolle en -funksies en uiteindelik waardeprioriteite hê. Hierdie implikasies sal later in die studie verder bespreek word. Die volgende afleidings kan uit Tabel 7.2 gemaak word:

- Uit die 154 deelnemers is daar 20 ongehude moeders. Volgens Haralambos en Holborn (1995:349) asook Codrington (2001a) is die voorkoms van enkelouers wêreldwyd aan die toeneem.
- Soos met die ouderdomme is daar ten opsigte van ongehude moeders verskille tussen die etniese groepe. In hierdie studie is daar geen ongehude moeders onder die Blankes en die Indiërs nie, terwyl dit wel onder die Kleurlinge en Swart etniese groepe voorkom. Dit kan daarop dui dat ongehude moeders meer onder hierdie etniese groep geduld word as byvoorbeeld by die Blanke en Indiër groepe (kyk Tabel 7.2). Ander studies het ook hierdie verskille tussen etniese groepe gevind (Social Trends, 1992:42).

Die tendense in Tabel 7.2 bring die volgende implikasies na vore: Enkelouers moet dikwels die rol van beide ouers (moeder en broodwinner) in die gesin vertolk. Verder het die uitstel van huwelike bepaalde implikasies vir die gesin en die individu. Genoemde tendense sal vervolgens bespreek word.

3.1 Uitstel van huwelike

Volgens Bigner (1983:112) kan drie moontlike redes aangevoer word waarom huwelike uitgestel word:

3.1.1 Die belangrikheid van ‘n beroep

Die belangrikheid van ‘n beroep impliseer dat die beroepswaardes ‘n prioriteit, bo ander waardes wat byvoorbeeld op ‘n huwelik uitloop, kan wees. Bigner (1983:112-113) noem verder dat behoeftes wat dui op liggaamlike, emosionele en sosiale waardes onder andere aanleiding tot huwelike kan gee. So gesien sal beroepswaardes belangriker wees as waardes wat aan die huwelik gekoppel is. Deelnemers se antwoorde bevestig hierdie siening. Twee Afrikaanssprekende Blanke deelnemers het in die onderhoud die volgende genoem:

“... my pa sê ek moet eers ‘n werk hê (voordat ek trou).”

“... ek moet eers bekwaam wees (voordat ek trou).”

3.1.2 Die behoefte aan die vestiging van ‘n eie identiteit

Dit is moontlik dat die jong volwasse vrou eers haar identiteit as verpleegster (beroepsvrou), suksesvolle intellektuele volwassene en onafhanklike individu wil vestig. So gesien geniet identiteit (selfwaardes) dus prioriteit bo waardes wat aan die huwelik gekoppel is. Hierdie redenasie kan verder gevoer word na die keuse om op hierdie stadium kinderloos te wees. Eshleman (1994:412) noem dat daar ‘n verband tussen professionele vroue en kinderloosheid bestaan. Redes hiervoor is onder andere die gekompliseerde en beperkende lewenstyl wat kinders vra. Dit impliseer onder andere dat ontspanning ook moontlik ingeperk kan word. Hieruit kan moontlik afgelei word dat waardes soos byvoorbeeld selfwaardes en ontspanningswaardes belangriker is as waardes wat met die voortbring van kinders in verband gebring word. ‘n Deelnemer bevestig die belangrikheid van identiteit:

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

“... ek moet my eie identiteit kry voor ek kan dink aan trou.”

3.1.3 Verhoogde lewenskoste

Verhoogde lewenskoste kan ook lei tot die uitstel van ‘n huwelik. Dit wil sê ekonomiese waardes, wat die oorweging van verhoogde lewenskoste insluit, is moontlik belangriker (of noodsaakliker) as die waardes wat aan ‘n huwelik gekoppel is. Eshleman (1994:408) noem dat ekonomiese waardes daartoe kan lei dat die huwelik en die voortbring van kinders uitgestel word. Eshleman se gevolgtrekking word deur die volgende reaksie van ‘n deelnemer bevestig:

“ ... daar is nie geld om nou te trou nie ...”

Benewens die drie redes wat Bigner (1983:111) genoem het, voer die navorser die volgende verdere moontlike redes aan.

3.1.4 Die verantwoordelikhede teenoor die gesin van oorsprong

Sommige deelnemers kan moontlik besluit dat die verantwoordelikhede teenoor die gesin van oorsprong eers aandag moet kry voordat hulle in die huwelik tree. Om verantwoordelik te voel teenoor die gesin van oorsprong, is wel in hierdie studie gevind en dui hoofsaaklik op sosiale waardes en/of ‘n selfopgeleide verantwoordelikheid wat aan morele en/of kulturele waardes toegeskryf kan word. In die onderhoude het die deelnemers van die Swart etniese groepe gemeld dat hulle finansiële bydraes aan hulle gesinne van oorsprong maak. Hierdie siening word onder andere ook deur die Tswana moeders (informante) wat ondervra is as ‘n kulturele gebruik bevestig:

“Ons kinders moet agter ons kyk ...” (impliseer veral finansiële en liggaamlike versorging).

Hierdie verantwoordelikheid van kinders teenoor ouers kon slegs tot ‘n mindere mate by Blanke Afrikaanssprekende deelnemers vasgestel word. As gevolg van die werkloosheid en die verswakte ekonomiese toestand kan jong volwassenes al hoe meer ‘n verantwoordelikheid teenoor hul ekonomies sukkelende ouers ervaar. Een van die Afrikaanssprekende deelnemers het die volgende stelling gemaak:

“... ek wil eendag baie geld verdien om vir my ma te sorg want sy kry swaar ...” (verwys na finansiële posisie).

3.1.5 Die kulturele voorskrifte

Kulturele voorskrifte soos *lobola* onder die Swart etniese groepe kan groot finansiële implikasies hê. Sommige van die Tswana deelnemers wat in die onderhoude genader is, het aangedui dat die prys van *lobola* soms so hoog is dat die huwelik vir jare uitgestel moet word of dat twee persone met ‘n ‘saamwoonverhouding’ voortgaan sonder om wetlik getroud te wees. Hier kan die afleiding gemaak word dat die kulturele waardes (ten opsigte van *lobola*) ‘n prioriteit is en gerespekteer word, bo die wettiese (regswaardes), soos om wetlik getroud te wees. Afrikaanssprekende Blankes het nie kulturele vereistes soos *lobola* nie, maar van die deelnemers het tog aangedui dat hulle eers geld wil spaar voordat hulle trou. Hierdie geld sal dan gebruik word om vir die inrig van ‘n eie tuiste en die huweliksonthaal te help betaal. Dit is eie aan Blankes se kultuur om ‘n huweliksonthaal te hê aangesien dit blyk dat dit ‘n bepaalde sosiale status het.

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Volgens Bigner (1983:111) is daar kulturele voorskrifte/rolverwagtings en druk om te trou wanneer volwassenheid bereik word. Hierdie druk kan tot 'n mindere mate ervaar word wanneer eksterne faktore soos, die beroepsgerigtheid van die vrou, negatiewe ekonomiese toestande en die ongebalanseerde ratio tussen die geslagte, voorkom (Eshleman, 1994:83, 384). Hieruit kan afgelei word dat eksterne faktore soos ekonomiese toestande kulturele verwagtings/voorskrifte en waardeprioriteite kan beïnvloed.

3.1.6 Aanvaarbare gedrag

Kulturele 'aanvaarbare gedrag' soos saamwoonverhoudings en ongehude moederskap kan die voltrekking van 'n huwelik beïnvloed. Sommige etniese groepe se kulture is meer verdraagsaam ten opsigte van buite-egtelike swangerskappe. 'n Tswana en Zoeloe deelnemer bevestig dit met hierdie woorde:

"We are more tolerant than you white people." (Verwys na ongehude moeders).

"We accept it more than you people do." (Verwys na ongehude moeders).

Omdat hierdie dus meer 'aanvaarbare gedrag' vir sommige etniese groepe is, het die jong volwasse die opsie om te trou of nie te trou nie.

Dit blyk dat voorhuwelikse swangerskappe in sommige kulture meer aanvaarbaar is, maar nogtans word dit, as sosiale gebruik, afgekeur. Uit stellings van twee Tswana deelnemers het dit geblyk dat ongehude moeders nie die wenslike is nie. Die volgende stellings bevestig dit:

"... my parents will not be impressed ..."

"... you are damaged ... then they (skuldige mans) must pay more for lobola ..."

Hierdie stellings wys op die afkeuring van genoemde gedrag en die ondermyning van morele waardes. Trollip (1991:167) verwys na spesifieke kleredrag van Swart inheemse etniese groepe waaraan die ongehude moeder uitgeken kan word.

In hierdie studie en in die van Harvey (1992:40) kom ongetroude moeders meer onder die Kleurlinge en Swart etniese groepe as die ander etniese groepe voor. Die rede hiervoor lê moontlik op die sosio-ekonomiese terrein. Eshleman (1994:400-401) meen dat meer ongetroude moeders in die laer sosio-ekonomiese klasse voorkom. Dit blyk dus dat ongehude moeders 'meer aanvaarbaar' in sekere sosio-ekonomiese klasse is. Ten spyte van 'n groeiende persentasie ongetroude moeders, is ongehude moeders nie die ideale situasie nie (Bigner, 1983:76; Eshleman, 1994:400; Haralambos & Holborn, 1995:349). Hierdie tendens van 'n minder ideale situasie wat genoemde navorser waargeneem het, word deur hierdie studie bevestig.

Die volgende redes vir die voorkoms van ongehude moeders is moontlik die volgende:

- Seksuele ryppwording en liggaamlike behoeftes plaas moontlik 'n groot druk op die waardes van die jong volwassene. Seksuele behoeftes kan dus groter wees as tradisionele morele en kulturele waardes.
- Die behoefte aan erkenning as volwassene word as 'n rede aangevoer vir swangerskap. Volgens 'n Kleurling moeder van veertig jaar sowel as 'n Zoeloeprekende deelnemer raak tienerdogters swanger omdat hulle hul volwassenheid wil toon en noem die volgende:

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

"... hulle wil wys hulle is groot en kan kinders kry ..."

"...this (buite egtelike swangerskap) is to prove that they are grown-up."

- Die vrou word moontlik gesien as ondergeskik aan die man en daarom word sy soms misbruik vir sy seksuele behoeftes. Die seksuele misbruik van jong dogters kan ook tot swangerskappe lei. Hierdie gedrag kan die jong volwasse vrou se selfbeeld benadeel en die belangrike rol wat die selfwaarde in haar lewe moet speel kan dus geaffekteer word.

3.2 Werkende moeders

Ten spyte van moeilike werksomstandighede is sommige van die jong volwassenes getroud (of ongetroud) met kinders. Volgens die deelnemers bly hierdie kinders by die ouma en 'n deelnemer noem die volgende: **"... daar word elke maand geld huis toe gestuur."** Hieruit kan afgelei word dat die beroepswaarde moontlik belangriker is as die samehorigheid van die gesin. Verder is dit deel van die tradisionele kultuur van die Swart inheemse etniese groepe dat die ouma na die kleinkinders omsien. 'n Ander moontlike rede is dat finansiële nood die moeder verplig om te werk.

Gevolgtrekking

'n Belangrike afleiding wat ten opsigte van die huwelikstatus gemaak kan word is dat ten spyte van moeilike ekonomiese en sosiale omstandighede hierdie jong volwasse vroue bereid is om opofferings te maak sodat hul beroep (beroepswaarde) en eie behoeftes, identiteit en individualiteit (selfwaarde) voorkeur kan kry. Die belangrikheid van kulturele, selfwaardes en beroepswaardes kan dus deur genoemde keuses van die deelnemers bevestig word.

4 GELOOF

Die Christelike geloof is by verre die sterkste onder hierdie groep jong volwasse vroue verteenwoordig. In die Sotho-, Xhosa- en Zoeloe groep was daar in elkeen van hierdie etniese groepe slegs een persoon wat aangedui het dat sy aan geen geloofsgroep behoort nie. Een van die Kleurlinge het aangedui dat sy 'n Moslem is. Die situasie by die Indiërs is egter verskillend aangesien nege uit die 11 deelnemers tot die Hindugeloof behoort. Die ander twee het aangedui dat hulle Christene is.

Dit is belangrik om die aard van geloofsoortuigings vas te stel aangesien geloof 'n belangrike element van die gesin se optredes is (Eshleman, 1994:107) en ook voorskriftelik vir waardeprioriteite kan wees. In die volgende hoofstuk sal daar aandag aan geloof gegee word wanneer prioriteitswaardes bespreek word.

5 GESIN VAN OORSPRONG

Aangesien die gesin belangrik is wanneer dit by gesinstake, individuele ontwikkeling en waardeprioriteite kom, is dit ook van belang om na sekere aspekte van die gesin van oorsprong kennis te neem. Hierdie aspekte is die gesinsamestelling, die opvoedingspeil van die hoof van die gesin, die opvoedingstyl van die ouers en laastens die woongebiede wat na

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

veral landelike en stedelike gebiede verwys (Kohn, Slomczynski & Schoenbach, 1986; Feldman, Rosenthal, Mont-Reynaud & Leung, 1991). Ander aspekte wat bespreek sal word, maar nie in die demografiese vraelys na vore gekom het nie, is die gebruik van ruimte in en om die huishouding. Hierdie aspek is nagevors toe die navorser verskillende tipe huise en omgewings van verskillende etniese groepe besoek het.

5.1 Gesinsamestelling

Harvey (1992:8), Haralambos en Holborn (1995:346-348) sowel as Eshleman (1994:79-95) noem dat die woonarea (soos die streek, landelik of stedelik), die organisering binne die gesinstruktuur, geloofs- en kulturele verskille, sosio-ekonomiese status en selfs die ratio tussen die verskillende geslagte, die gesinsamestelling kan beïnvloed.

Uit die demografiese vraelys het die volgende gegewens na vore gekom:

- Van die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers het 20 uit die 25 deelnemers in 'n gesin met beide ouers groot geword.
- Van die Engelssprekende Blankes het vyf uit die ses deelnemers in 'n gesin met beide ouers groot geword. Een Engelssprekende Blanke deelnemer het in 'n kinderhuis grootgeword.
- Sewe van die 15 Kleurling deelnemers het nie by beide ouers grootgeword nie.
- Tien uit die 11 Indiërs het in 'n gesin met beide ouers groot geword. Die Indiërs kom almal uit kerngesinne. Navorsing het aangetoon dat oumas en oupas by Indiërgesinne inwoon (Maxwell & Naidoo, 1991; Harvey, 1992:19; Moodley, 1993). Uitgebreide gesinne is dus 'n algemene verskynsel onder hierdie etniese groep. Hierdie studie kon nie die navorsing van die bogenoemde navorsers bevestig nie.
- Wat die Sotho deelnemers betref, kom 20 uit die 31 deelnemers uit gesinne waar beide ouers teenwoordig was.
- Die Tswana deelnemers het genoem dat 17 uit die 21 deelnemers uit gesinne waar beide die ouers teenwoordig was, kom.
- Wat die Xhosa deelnemers betref kom vyf uit die nege deelnemers uit gesinne waar beide ouers teenwoordig was.
- Die Zoeloe deelnemers het genoem dat 18 uit die 36 uit gesinne kom waar beide ouers teenwoordig was.
- Byna die helfte van die deelnemers uit die Swart bevolkingsgroepe en Kleurlinge het by slegs die ma of die ouma gewoon. Uit genoemde groepe het 50% van die deelnemers glad nie kontak met die ander ouer (byna altyd die vader) gehad nie. Die 'afwesige vader' blyk dus letterlik 'n redelik algemene verskynsel in hierdie gevalle te wees. Hierdie tendens van die 'afwesige vader' kom volgens Haralambos en Holborn (1995:319) sowel as Browning (1999), wêreldwyd voor. Wat die Afrikaanssprekende Blankes betref, kom vyf van die 25 deelnemers uit gebroke gesinne. Slegs een van die vyf het geen kontak met die ander ouer nie.

In die onderhoude met die deelnemers het die volgende aspekte ten opsigte van gesinsamestelling na vore gekom:

- Die inheemse Swart etniese groepe beskou die inwoon van die ouma en/of oupa by die gesin, in sommige gevalle, ook as deel van die gesin. Daar is dus verskille in die beskouing van die deelnemers oor presies wat met 'kerngesin' bedoel word.

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

- Huishulpe wat veral by Blanke gesinne werksaam is, is soms ‘deel’ van die huishouding en help met die oordra van waardes. Die volgende stelling van ‘n gegoede Afrikaanssprekende Blanke deelnemer en informant (jong volwassene) bevestig dit:
“... Lea het ons help grootmaak ... sy het winkel-winkel met ons gespeel ... sy het ons gewys watter klere pas bymekaar ... as ons gehuil het, het sy ons getroos ... sy was deel van die gesin.”
“ ... sy (huishulp) het saam met vakansie gegaan ... sy het vir ons leer sing.”
- Gesinne waar die vrou (ma of ouma) aan die hoof van die gesin staan, is ‘n bekende verskynsel en staan bekend as moedergesinne. Familielede staan dikwels hierdie vroue in hulle gesinstak by (Haralambos & Holborn, 1995:319, 354). Moedergesinne kom ook onder Swart gesinne in die Verenigde State van Amerika voor (Liebow, 1967:152-153; Haralambos & Holborn, 1995:319, 354).

Die navorser het verdere navrae ten opsigte van gesinsamestellings onder die volgende etniese groepe gedoen: Tswanas, Sotho’s, Xhosas en Zoeloes. Die volgende aspekte kom nie spesifiek in die demografiese vraelyste na vore nie, maar wel in onderhoude met informante en deelnemers en moet van kennis geneem word sodat die kulturele konteks beter verstaan word:

- In sommige gevalle is die ouma deel van die huishouding en versorg die kinders terwyl die ma en/of pa in stedelike gebiede werk en net af en toe die gesin besoek. Sommige deelnemers het aangedui dat hulle na ‘n koshuis moes gaan om hul hoërskool opleiding te voltooi. Hulle was dus net gedurende vakansies ‘deel van die gesin.’ Daar kan dus van ‘n ‘vloeiende’ gesinsamestelling gepraat word.
- In sommige landelike gebiede werk die mans vir maande in die stede en besoek die huis een of twee keer per jaar. Gevolglik moet die vroue die hele huishouding en opvoeding van die kinders hanteer. As gevolg van onder andere ekonomiese faktore staan vroue saam en help mekaar met die plant van oeste, die versorging van diere, kinderopvoeding en algemene gesinstake. Hierdie vroue vorm ‘n saamwerkeenheid wat eienskappe van unies toon. Daar is ordereëls, gedragsvoorskrifte, werkverdeling, finansiële en emosionele ondersteuning sowel as kontrole wat uitgeoefen word.
- In sommige tradisionele Afrika kulture word poligamie somtyds beoefen. Dit beteken dat mans meer as een vrou het. Die navorser het sulke gevalle onder die Zoeloes waargeneem. Haralambos en Holborn (1995:319) bevestig dat hierdie tipe gesinne ook in ander dele van Afrika voorkom. Verskeie vroue en jong volwasse kinders van een vader, werk saam om die huishouding en versorging van die kinders te hanteer.

Uit bogenoemde gegewens kan afgelei word dat kultuur en moontlik ook sosio-ekonomiese omstandighede gesinsamestellings beïnvloed. Kulturele en ekonomiese waardes dra dus by tot die organisering van die gesinstrukture en gesinsamestelling.

Gesinsamestelling is van belang wanneer die persone betrokke by die oordra van waardes bespreek word. In Hoofstuk 9 word hierdie aspek hanteer.

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

5.2 Opvoedingspeil van gesinshoof

Die sosio-ekonomiese status van 'n gesin word onder andere bepaal deur die opleidingsvlak van die hoof van die gesin. Die demografiese vraelys het die volgende inligting omtrent die opvoedingspeil van die gesinshoof weerspieël. Die eerste kolom wat graad 4 aandui, sluit ook geen opleiding in.

**TABEL 7.3 : DIE OPVOEDINGSPEIL VAN DIE GESINSHOOF
VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP**

Etnisiteit	Geen tot graad 4	Graad 5-11	Graad 12	Tersiër	Totaal
Afrikaans	0	5	9	11	25
Engels	1	1	1	3	6
Kleurling	2	6	2	5	15
Indiër	0	4	6	1	11
Sotho	6	15	4	6	31
Tswana	4	6	6	5	21
Xhosa	0	4	4	1	9
Zoeloe	11	14	7	4	36
Totaal	24	55	39	36	154

Uit Tabel 7.3 kan afgelei word dat die Swart inheemse bevolkingsgroepe naamlik die Tswanas, Sotho's, Zoeloes en Xhosas se gesinshoofde 'n laer opvoedingspeil as die Blankes en Indiërs het.

Die opvoedingspeil van die gesinshoof kan waardes op die volgende wyses beïnvloed:

- 'n Lae of hoë opvoedingspeil kan die belangrikheid van opleiding laat ervaar en kan daarom 'n hoë premie op intellektuele waardes (Ford, 1993; Codrington, 2001a) vir kinders plaas. Hierdie siening is deur sommige van die deelnemers in die onderhoude bevestig. Die volgende aanhalings bevestig dit:
"... study to have a better life."
"... my father is a doctor ... now I am studying."
- 'n Lae opvoedingspeil kan in sommige gevalle moontlik 'n belewing van 'gelate aanvaarding' meebring en dus sal die ouer(s) nie genoegsaam pogings aanwend om hul kinders se opvoeding (intellektuele waardes) te probeer verbeter nie. 'n Kleurlingvrou het die volgende opmerking gemaak:
"... ons (Kleurlinge) moet sorg vir die werkers (handarbeiders). Ons kan ons nie kom hoog hou nie. Waar sal die werkers dan vandaan kom?"
- Haralambos en Holborn (1995:758) noem dat sosio-ekonomiese klasse 'n invloed op die behoefte aan geletterdheid (intellektuele waardes) kan hê. Daar kan 'n behoefte, om in dieselfde sosio-ekonomiese klas as die res van die gesin te wees, ontstaan. 'n Rede hiervoor is onder andere omdat dit tot vervreemding kan lei indien kinders deur verdere studies bo hulle gesinslede en portuurs uitstyg.

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

- ‘n Lae opvoedingspeil kan ook implikasies vir ekonomiese waardes hê. ‘n Persepsie kan ontstaan dat kinders vir hulle eie finansiële versorging (ten opsigte van studies) verantwoordelik is. ‘n Oplossing wat drie van die Tswanasprekende deelnemers (wat uit huise kom waar die ouers of ouma ‘n lae geletterdheidsvlak het) genoem het, is dat hulle onder andere verpleging as beroep gekies het omdat hulle ‘n salaris verdien terwyl hulle studeer.
- ‘n Hoë opvoedingspeil van ouers kan tot ‘n beter inkomste lei en gevolglik kan ‘n beter opvoeding aan kinders voorsien word (Haralambos & Holborn, 1995:760). Die jong volwassene is dan in ‘n beter posisie om na graad 12 verder te studeer vir die beroep van sy keuse. Op hierdie wyse word die ekonomiese, intellektuele en beroepswaardes betrek.
- Opvoedingspeil kan ook implikasies vir verhoudingswaardes hê. Volgens Haralambos en Holborn (1995:758) wil kinders nie graag minder geleerd as hulle ouers wees nie. Die rede hiervoor is die vrees vir sosiale degradering en gebeur wanneer kinders ‘n laer opvoedingspeil as hulle ouers het en minderwaardig voel.
- Die beroep van die ouers kan ook moontlik die keuse van die jong volwassene beïnvloed. Daar is dus ‘n moontlikheid dat dit minder selfstandige besluite van die jong volwassene vra indien sy dieselfde beroep as haar ouers wou beklee. Daar is dus navraag gedoen na die beroep wat die ouers beklee. Een van die deelnemers het aangedui dat haar ouers in ‘n mediese rigting gekwalifiseer is. In genoemde geval kon sy moontlik verpleging as beroep gekies het aangesien sy moontlik met die betrokke ouer geïdentifiseer het. Op hierdie wyse is selfwaardes (identifikasie) by beroepswaardes betrek.

Uit die bostaande bespreking blyk dit dat die opvoedingspeil van die ouers verhoudings-, self, ekonomiese, intellektuele en beroepswaardes kan beïnvloed.

5.3 Opvoedingstyl

Wat opvoedingstyl betref moes die jong volwassene sy jeugjare evalueer ten opsigte van modern tot konserwatief en liberaal tot tradisioneel. Hierdie vraag was deel van die demografiese vrae en antwoorde moes op ‘n Likert-tipe skaal aangedui word. Die doel van hierdie vraag was om moontlike verklarings vir byvoorbeeld kulturele waardes te gee. Baie deelnemers het nie hierdie vraag beantwoord nie en by nadere ondersoek (onderhoude) is die volgende redes aangevoer:

- Daar was onsekerheid oor wat presies bedoel word met modern, liberaal, konserwatief en tradisioneel.
- ‘n Onvermoë om die opvoedingstyl van die ouers te beoordeel.

Met in agneming van bostaande gegewens is daar besluit om die antwoorde op hierdie vraag te ignoreer.

5.4 Woongebiede

Die woongebiede en woonarea is belangrik aangesien dit die gedrag (Altman, 1975; Bechtel, 1987:191-214; Jordaan & Jordaan, 1988:687; Feldman *et al*, 1991) en die waardeprioriteite

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

van 'n persoon kan beïnvloed. Volgens Haralambos en Holborn (1995:348) sowel as Hybels (2000) word sekere streke ook aan gedragspatrone en gevolglik waardeprioriteite gekoppel. Om hierdie redes is dit belangrik om die woongebiede en woonarea van die deelnemers in berekening te bring. Sodoende kan die konteks van hul waardeprioriteite moontlik beter verklaar word. Verdere navorsing is egter nodig om die invloed van woongebiede op waardeprioriteite vas te stel.

Wat woongebied betref, is in die demografiese vraelys onderskeid tussen platteland/landelik/plaas (*rural*), dorp en die stad gemaak. Stede het die voormalige tradisionele oorwegend blanke stede (byvoorbeeld Johannesburg) sowel as die voormalige nie-blanke stede (byvoorbeeld Soweto) ingesluit. Die inligting in Tabel 7.4 het uit die data na vore gekom.

TABEL 7.4 : DIE WOONGEBIEDE VAN DIE DEELNEMERS PER ETNIESE GROEP

Etnisiteit	Platteland	Dorp	Stedelik	Totaal
Afrikaans	3	17	5	25
Engels	1	1	4	6
Kleurling	2	11	2	15
Indiër	2	9	0	11
Sotho	11	13	7	31
Tswana	4	10	7	21
Xhosa	4	4	1	9
Zoeloe	11	14	11	36
Totaal	38	79	37	154

Uit Tabel 7.4 kan die volgende afleidings gemaak word:

- In byna al die etniese groepe (behalwe die Engelssprekende Blankes) kom die grootste groep van die deelnemers uit dorpe. Hierdie groep verteenwoordig ongeveer die helfte van die deelnemers.
- Behalwe vir die Engelssprekende Blankes is die ander helfte van die deelnemers ongeveer ewe veel van die platteland en die stedelike gebied afkomstig.

5.5 Woonarea

'n Ander belangrike aspek is woonarea en sluit die huis en die erf in. Soos daar ruimtelike verskille tussen stedelike-, plattelandse- en dorpsgebiede is, is daar ook verskille tussen die grootte van die wooneenhede en die erf. In die navorser se ondersoek na huise en onmiddellike omgewings van verskillende etniese groepe, het inligting ten opsigte van die huise, ruimtebenutting en meubels na vore gekom. Hierdie inligting is ook in die onderhoude met die deelnemers, kultuurkenner en informante bevestig.

Die invloed van ruimte op die individu en die gesin sal in Hoofstukke 8 en 9 bespreek word.

Uit die besoeke van die navorser (kyk 3.8 van Hoofstuk 6), het die inligting na vore gekom en sal vervolgens bespreek word.

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

5.4.1 Swart inheemse etniese groepe en Kleurlinge

Kleurlinge en die Swart inheemse groepe vertoon dikwels dieselfde lewensomstandighede ten opsigte van behuising en daarom word dit saam bespreek. Waar die Kleurlinge van die Swart inheemse etniese groepe verskil sal die verskille uitgewys word.

Die natuur as gesinsekologiese omgewing

In die landelike gebiede kan die natuur as 'n belangrike hulpbron dien. Hier is die afhanklikheid van die natuur van belang omdat dit veral voedsel voorsien en 'n bron van inkomste is. Die volgende waarnemings wat gemaak is, bevestig dit:

- Veldvrugte vorm deel van die dieet en daarom is dit belangrik om die verskillende soorte vrugte te ken aangesien dit van ekonomiese waarde is.
- Bossies en riete word gebruik vir die maak van kussings en matrasse asook matte, mandjies en besems. Besems en mandjies word soms verkoop om 'n inkomste te verdien.
- Diere soos bokke, hoenders en beeste word aangehou en is 'n status simbool (ekonomies) en belangrike bron van voedsel.
- Donkies word soms op die platteland as vervoermiddel gebruik.
- Honde kom nie algemeen op die platteland voor nie en word meestal vir beskerming gebruik.
- Afvalprodukte word soms afsonderlik in houers gesorteer as glas, biologies afbreekbaar en nie-biologies afbreekbaar. Hierdie handeling dui onder andere op die hantering van die natuur as bron van oorlewing.

Waardes wat in bogenoemde waarnemings na vore kom is ekonomiese- (nuttigheids), gemak-, beroeps- lewens- en veiligheidswaardes.

Verdere verskille in woonareas tussen die platteland en stedelike gebiede is die volgende:

- In die stede woon gesinne digter bymekaar en gevolglik is daar moontlik nie dieselfde mate van blootstelling aan die natuurlike omgewing nie. In sommige gevalle is daar wel speelparke wat benut word (ontspanningswaarde).
- In stedelike gebiede is daar min erwe met blomme, daarenteen word veral produkte soos mielies en groente verbou. Hierdie verskynsel kom ook op die platteland voor. Min sierbome word geplant, maar soms kom vrugtebome wel voor. Die nuttigheidswaarde (ekonomiese waarde) van voedsel blyk dus hier belangriker as die estetiese waarde (verfraaiingswaarde) te wees.
- Water moet in sommige gevalle by riviere (landelike gebiede) en by gemeenskaplike krane (stedelike gebiede) verkry word. Dit is veral die jong meisies se werk om water in plastiek houers huis toe aan te dra. In sulke gevalle word die gesin se gedragspatrone, gesinsfunksies en gesinsrolle deur die omgewing bepaal (Swart & Lamont, 1984:33).

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Die woning en leefruimte

Die leefruimte om die woning word soms as 'n verlengstuk van die woning gebruik. Die beskikbaarheid van fasiliteite bepaal die gedragspatrone, leefstyl en waardes. Die woning of leefruimte kan 'n invloed hê op die waarde-oriëntasies soos nuttigheid, wat 'n ekonomiese waarde is, sowel as privaatheid, mededeelsaamheid, gemeenskaplikheid en individualiteit (Viljoen *et al*, 1987) wat weer op selfwaardes en verhoudingswaardes dui. Die volgende waarnemings van die navorser het aanleiding tot bogenoemde stellings gegee:

- In al die verskillende woongebiede wat deur die navorser besoek is, bestaan die oorgrote meerderheid van die huise uit een of twee vertrekke. Een van hierdie vertrekke word as ontvangsruimte en kookruimte gebruik, terwyl die tweede vertrek die slaapkamer is. Die ouers (soms saam met kinders) slaap in hierdie tweede vertrek. Die slaapkamer word gewoonlik as 'badkamer' gebruik aangesien 'n skottel die basiese wasfasiliteit is. Vertrekke is dus meerdoelig en daar is nie juis ruimte vir privaatheid en individualiteit nie. As gevolg van hierdie klein ruimtes word samewerking noodwendig bevorder deur gemeenskaplikheid en mededeelsaamheid.
- In die stedelike gebiede wat die navorser besoek het, is daar meestal buitetoilette en is badkamers slegs by 'welgesteldes' aangetref. In die platteland word die 'veld' gewoonlik as toilet gebruik. 'n Tswana vrou het aangedui dat as sy aan haar huis aanbou sal sy nie 'n badkamer of toilet bou nie aangesien sy nie die nodigheid daarvan in haar huis ervaar nie. Gerief (gemak) blyk dus relatief vir verskillende etniese groepe te wees.
- In die platteland het die navorser die volgende waargeneem. Die Swart inheemse etniese groepe gebruik die erf /standplaas as 'n verlengstuk van die huis. Die volgende voorbeeld kan genoem word. Sekere areas word as die kosstoor (soms 'n klein hut of afdak) gebruik terwyl 'n ander area as die voedselvoorbereidingsruimte (soms onder dak met of sonder takskerms as mure) gebruik. Basiese behoeftes blyk dus belangrik te wees en daarom is waardes wat aan oorlewing gekoppel word, belangrike faktore vir die inrigting van die woning.
- In die platteland bestaan bepaalde voorskrifte ten opsigte van die Swart inheemse etniese groepe met betrekking tot verhoudings- asook tyd-ruimtelike waardes. Die 'ontvangsruimte' om vreemdelinge te ontvang is byvoorbeeld onder 'n boom en hier moet hulle vertoef totdat die 'afgevaardigde' van die gesin hulle te woord staan. Eers nadat toestemming verkry word van die hoof van die huishouding mag vreemdelinge in die 'ontvangsruimte' te woord gestaan word. Daar is dus duidelike afgebakende ruimtes vir vreemdelinge of gaste en vir die van die gesin. Hierdie gebruik dui op die beskerming van die privaatheid en veiligheid van die gesin. Vir beskerming teen die natuurelemente, vreemdelinge en diere word daar ook soms van skerms gebruik gemaak. Verder is daar soms buite 'n aparte vergaderruimte waar gesins-, familie- en gemeenskapsvergaderings gehou word. Die onderwerp van bespreking dui aan of byvoorbeeld vrouens, gemeenskapsleiers en/of mans die vergadering mag bywoon. Benewens verhoudings- en tyd-ruimtelike waardes dui hierdie gebruik op outoriteitswaardes.
- Die tradisionele Zoeloe in die platteland maak gebruik van aparte hutte vir die man se vroue (wanneer daar meer as een vrou is) en vir alle jong meisies en seuns. (Na mate die Westerse gebruike aanvaar word, sterf hierdie tradisionele gebruik van aparte hutte uit). Saam met die gedragsvoorskrifte van jong mans en meisies dui hierdie gebruike

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

onder andere op morele waardes. Verder dui hierdie gebruik ook op ordelike strukture in die gesin en gemeenskap.

- Arm gesinne het feitlik geen Westerse meubels nie en maak dikwels gebruik van die natuur en gebruik gevlegte matjies, leë houers, planke en boomstompe om op te sit of om as tafels te dien. Veral die mans is gewoond daaraan om op hulle hurke te sit. Matrasse, matjies en beddens word gebruik om op te slaap afhangende van die gesin se finansiële vermoëns. Enkelbeddens vou gewoonlik op en staan teen die muur in die dag. Meer as een persoon slaap dikwels op 'n enkelbed. Persoonlike ruimte en die uitleef van individualiteit moet in hierdie situasies plek maak vir gemeenskaplike besit. Die kookgeriewe is meestal 'n oop vuur, 'n paraffienstofie, 'n koolstoof en in uitsonderlike gevalle 'n klein elektriese plaat of stoof. Daar word dus by die basiese artikels wat noodsaaklik is vir oorlewing gehou. Luukshede, wat as statussimbole dien, is nie in hierdie arm gemeenskappe opgemerk nie.
- Indien daar gordyne is, is dit doelmatig en kom nie luuks voor nie. Los matte kom soms voor. Artikels soos beddekens is nie algemeen nie. In sommige gevalle is die Swart inheemse etniese groepe se versierings tradisioneel soos byvoorbeeld gevlegte mandjies en velartikels. Andersins is die Kleurlinge en Swart inheemse etniese groepe se versierings gekoopte artikels soos skilderyafdrukke, kleurprente, foto's, blompotte en tafellappies. Gebruiksartikels soos kastrolle en bekere word uitgestal as versiering. Volgens die informante is dit benewens die gebruikswaardes 'n manier om erkenning en aansien te kry. Waardes wat dus hier ter sprake is, is aan status, doelmatigheid en verfraaiing gekoppel.
- Die belang van status, asook ontspannings- en verhoudingswaardes, kom op verskeie wyses na vore. Elektriese krag is gewoonlik in stede en in groot dorpe beskikbaar (Swart & Lamont, 1984: 61) en in sulke gevalle het selfs arm gesinne 'n televisie en/of 'n radio. Selfone raak ook meer beskikbaar. By navraag het informante aangetoon dat hierdie artikels as vermaak en kommunikasiemiddels gesien word. Dit blyk dus dat die verskillende tipes telefone verhoudingswaardes bevorder.

Akkulturasië en assimilasië

Ten slotte moet die invloed van akkulturasie en assimilasië op die gesinslewe van die huishoudings van die Swart inheemse etniese groepe spesifiek uitgewys word. Waar daar in dorpe en stedelike gebiede meer kontak met die Westerse leefstyl is, kan die Westerse invloed duidelik waargeneem word. Die volgende voorbeeld kan genoem word. In landelike omgewings waar daar tradisioneel aparte losstaande hutte was, word dit stelselmatig met aaneengeskakelde vertrekke vervang. Waar verstedelike Swart etniese groepe en Kleurlinge dit kan bekostig het gesinslede aparte slaapkamers. Individualiteit en privaatheid kan in hierdie omstandighede meer na vore tree. Geriewe soos stowe en kastrolle vervang die tradisionele oop vure en kleipotte. Ook die versierings stem al hoe meer met die Westerse leefwyse ooreen sodat gevlegte mandjies en toue plek maak vir plastiese en porselein artikels sowel as foto's en prente teen die mure. Die estetiese waarde het dus gebly, maar die artikels waaraan die estetiese waarde gekoppel word, het as gevolg van akkulturasie verander.

Kim se akkulturasie-model (Kim, 1995:178) dui aan hoe herhaalde kontak oor 'n tydperk meer en meer tot veranderde gedrag lei (kyk Figuur 3.5). Hierdie model is dus veral van toepassing op die verstedelike inheemse Swart etniese groepe. In die huise wat in stede gebou word, is daar selfs tekens van assimilasië, byvoorbeeld die gebruik van boustyle uit die

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Westerse sowel as dié van die inheemse Swart kulture (kyk Figuur 3.6). In die gegoede dele word die huise op dieselfde patroon as die van Blankes ingerig.

5.5.2 Blanke Afrikaans- en Engelssprekendes

Daar is nie noemenswaardige verskille in die bostaande twee etniese groepe se woonhuise, woonerwe en die inrigting daarvan opgemerk nie. Daarom word hierdie twee etniese groepe op hierdie gebied as ‘n eenheid hanteer.

Woonhuise

Die huislike opset hang van die sosio-ekonomiese status en die finansiële vermoë van die gesin af (Swart & Lamont, 1984:175). Die volgende waarnemings van die navorser het aanleiding tot hierdie stelling gegee:

- In die ‘armer gebiede’ word daar veral van trosbehuising en woonstelle gebruik gemaak (Swart & Lamont, 1984:95). Anders as in die wonings/wooneenhede van minder gegoede Swart inheemse etniese groepe en sommige Kleurlinge se wonings/wooneenhede, het blanke wonings/wooneenhede gewoonlik ‘n aparte badkamer en slaapkamers. Dit gee geleentheid vir meer privaatheid en die uitleef van individualiteit en gevolglik die ontwikkeling van die selfwaardes. Gemeenskaplikheid en mededeelsaamheid kan dus minder belangrik word. Intimiteit in verhoudingswaardes kan moontlik hierdeur beïnvloed word. Daar is gewoonlik ‘n sitkamer en die kombuis word soms ook as eetkamer gebruik. Die kombuis word by tye as die ‘lekker kuierplek’ van die huisgesin gebruik. Hier word verhoudings tot ‘n groot mate gevorm. Oor die algemeen is daar elektriese stowe. Andersins word daar van koolstowe (veral platteland) en paraffienstowe gebruik gemaak. Die meubels in hierdie wonings is die basiese soos byvoorbeeld tafels, stoele, beddens en hangkaste. Die nuttigheidswaardes (ekonomiese waarde) kan dus hier ‘n rol in die keuse van meubels speel. Die versierings is gewoonlik prente en portrette of foto’s, goedkoop nagemaakte artikels soos kunsblomme, handgemaakte artikels soos hekelwerk en geborduurde lappe. Laasgenoemde dui op die kreatiwiteit en die estetiese waardes. Erkenning en status word ook hierdeur aan die ‘kunstenaar’ gegee wat weer die selfwaardes positief beïnvloed.
- Die middelklas se huise, woonstelle en meenthuise is luukser (Swart & Lamont, 1984:97) en beskik soms oor twee badkamers. Daar is ‘n aparte eetkamer, sitkamer en soms word ‘n televisiekamer aangetref. In sommige gevalle het elke kind sy eie slaapkamer en hier word daar meer geleentheid vir individualiteit en privaatheid gegee. Die ontwikkeling van ‘n eie identiteit word hierdeur positief beïnvloed terwyl mededeelsaamheid (verhoudingswaardes) skade kan lei. Hierdie psigo-ekologiese aspekte word in Hoofstukke 8 en 9 verder bespreek. (Daar moet onthou word dat Blanke gesinne algemeen gesproke minder kinders as die inheemse Swart etniese groepe het). Hierdie slaapkamers het gewoonlik ingeboude kaste, beddens, spieëltafels en soms ‘n lessenaar en ‘n musieksentrum. Hierdie artikels word kinders se statussimbole en kan tot die ontwikkeling van gesag- en magswaardes lei. Die meubelment van die middelklas is relatief luukser omdat artikels soos onder andere elektriese stowe, televisie, mikrogolfoond, rekenaars en ‘n musieksentrum hier aangetref word. Hierdie artikels dui op ekonomiese-, gerief-, ontspannings- en ook op statuswaardes. Luukse los matte of volvloermatte kom voor. Die versierings in die

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

huis is meer luuks byvoorbeeld oorspronklike skilderye en luukse gordyne wat inskakel by die res van die vertrek. Blompotte, bakke, portrette, versamelings snuisterye en mooi gebruiksartikels word as versiering uitgestal en beklemtoon die estetiese en statuswaardes. Buitegeboue kom voor en word gebruik vir motorhuise en stoorruimtes.

Die woonerf

Die middelklas-residensiële gebied het 'n woonerf wat bewerk word (Swart & Lamont 1984:97). Wat die woonerf van die middelklas betref, is waargeneem dat daar gewoonlik 'n grasperk, bome, 'n blomtuin en 'n area om vleis te braai, is. Die armer (minder gegoede) se woonerwe is klein aangesien hulle soms naby die besigheidsentrum van die stad is (Swart & Lamont, 1984: 95) In hierdie woonerwe is daar min sierbome en meestal vrugtebome. Groente- en blomtuine met 'n klein grasperk word by sommige woonerwe aangetref. Blomtuine kan dui op die belangrikheid van estetiese waardes en in die geval van groentetuine en vrugtebome op ekonomiese waardes.

5.5.3 Indiërs

Die navorser het die volgende waarnemings ten opsigte van die Indiërs se huis en inrigting van asook die woonerwe aangeteken.

Die woning

Die belangrikheid van verhoudingswaardes en tradisionele gebruike rondom die uitgebreide gesin is in sommige woonhuise weerspieël. Daarom is hierdie huise soms groter aangesien daar meer as een gesin in 'n huis woon. Dit is gewoonlik familieledes soos die oupa en ouma. Elke kerngesin van hierdie 'uitgebreide gesin' het gewoonlik hulle eie kombuis en woonvertrekke. Ander huise van die Indiërgemeenskap is kleiner en slegs die kerngesinne woon hier. Die deelnemers in hierdie studie se wonings kom waarskynlik uit laasgenoemde groep.

Die opvallende gebruik van meer dekoratiewe meubels en versierings word in hierdie huise aangetref. Helder kleure en koperartikels (uit Indië) kom algemeen voor. Die gebruik hiervan kan dui op die belangrikheid van kulturele, status en estetiese waardes.

Die navorser het in die gebiede wat sy besoek het waargeneem dat die Blankes en die Indiërs se behuising tot 'n groot mate ooreenstem. Dit kan moontlik wees omdat hulle sosio-ekonomiese status nie baie van mekaar verskil nie (Swart & Lamont, 1984:175).

Woonerf

Die navorser het opgemerk dat tuine dikwels klein is in vergelyking met die grootte van die huis. Grasperke en blomtuine kom voor en bevestig die teenwoordigheid van estetiese waardes. Buitegeboue sluit motorhuise en stoorruimtes in en kan moontlik 'n aanduiding wees van waardes wat aan versorging en gemak gekoppel is.

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

5.6 Gevolgtrekking

Uit die bespreking van die genoemde demografiese faktore is dit duidelik dat die gesinsekologie en die hantering daarvan sosiale en psigologiese implikasies vir die kind en die latere jong volwassene kan hê (Swart & Lamont, 1984:176). Hierdie implikasies sal in die volgende twee hoofstukke bespreek word wanneer die resultate van waardeprioriteite en die oordra daarvan bespreek word.

6 KONTEKSTUELE ANALISE EN GEVOLGTREKKING

Dit is nie net genoegsaam om kennis te neem van prioriteitswaardes nie, maar hierdie waardes moet waar moontlik verklaar word en dit word gedoen deur na die konteks te kyk. Hierdie konteks is onder andere die leewêreld (demografiese agtergrond) van die deelnemers. Deur middel van kontekstuele analise, as hermeneutiese metode, kan die betekenis en verstaan van menslike belewenisse en handeling duidelik na vore tree (Jordaan & Jordaan, 1988:49). Hierdie analise geskied aan die hand van vyf reëls (Jordaan & Jordaan, 1988: 50-58) wat vervolgens toegelig word. Voorbeelde ter verduideliking sal telkens gegee word.

Reël 1: Konteks as voorwaarde vir die verstaan van prioriteitswaardes.

Benewens die kulturele verskille van die verskillende etniese groepe openbaar die jong volwassenes verskillende uitgangspunte (kontekste) wat onder andere deur geloof, huwelikstatus en ouderdom beïnvloed kan word. Die volgende moet in aanmerking geneem word:

- Kulturele verskille is een van die belangrikste aspekte van hierdie studie. Binne 'n kultuur en tussen kulture is daar betekenisvolle verskille in waarde-oriëntasies (Eshleman, 1994: 204). Hierdie verskille het reeds duidelik geword ten opsigte van gesinsamestellings en ongehude moeders wat in hierdie studie betrek word.
- Die verskillende ouderdomsfases en huwelikstatus kan tot klemverskuiwings in die lewe van die jong volwassene lei (Bee & Bjorklund, 2000). Dit is moontlik dat 'n getroude vrou of 'n ongehude ma se waardeprioriteite by haar verhouding met haar gesin lê, terwyl die van ongetroude jong volwassenes se waardes eerder by haarself sal lê.
- Verder meen Bee en Bjorklund (2000:36-39) dat ouderdom 'n rol kan speel in selfgerigtheid teenoor andergerigtheid. Hoe ouer 'n persoon, hoe meer kan sy bewus raak van verhoudings met ander gemeenskaps- en samelewingsisteme en kan hierdie gesinsekologiese terreine belangriker word.
- Geloof is onder andere gebaseer op oortuigings (Hybills, 2000) en het bepaalde gedragsvoorskrifte en waardeprioriteite tot gevolg. Die meerderheid van die Indiërs is Hindu's terwyl die oorgrote meerderheid van die ander deelnemers Christene is. Maxwell en Naidoo (1991:56) verwys onder andere na die aanvaarding van klasverskille binne die Hindu geloof. Hierdie benadering ten opsigte van verhoudingswaardes verskil van die van Christene. Alhoewel die meeste van die deelnemers die Christelike geloof onderskryf, is daar tog kulturele verskille ten opsigte van die hantering daarvan. Hierdie aspek sal duideliker word wanneer geloofswaardes in die volgende hoofstuk bespreek word.

‘N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Die gesin van oorsprong het ‘n bepaalde gesinsamestelling (wat tot rolle en taakverdeling lei) en sosio-ekonomiese status. Genoemde aspekte kan ook as kontekste gesien word en die volgende voorbeelde illustreer hoe waardes en persone betrokke by die oordra van waardes deur kontekste (omstandighede) beïnvloed kan word:

- In die afwesigheid van die vader maak die moeder as hoof van die huishouding soms gebruik van familie (soms gemeenskapsleiers en instansies) om deel van die opvoeding te hanteer. Sodoende raak meer persone van buite die gesin betrokke by die oordra van waardes. Hierdie persone kan moontlik verskillende oortuigings hê en dus kan verskillende waarde-oriëntasies oorgedra word. Dit kan tot verwarring en moontlik tot verwerping van bepaalde waarde-oriëntasies en aanvaarding van ander waarde-oriëntasies lei. Andersins kan dit sommige waarde-oriëntasies stimuleer en waardeprioriteite beïnvloed.
- Die sosio-ekonomiese status van die gesin berus op onder andere die opvoedingspeil van die hoof of broodwinner van die gesin of van beide die ouers en dus die finansiële vermoë van die gesin. Dit lei tot klasse verskille. Die klasse wat in hierdie studie ter sprake is, is veral die laer- of die armklas en die middelklas. Eshleman (1994:206-212) noem dat daar verskillende waardeprioriteite in hierdie twee klasse bestaan. Hierdie verskille kan moontlik waardeprioriteite van die deelnemers beïnvloed en word in Hoofstukke 8 en 9 bespreek.

Reël 2: Waardes kan meer as een konteks hê.

Die verskillende demografiese aspekte wat aangedui is, kan as verskillende kontekste gesien word. In verskillende kontekste mag daar verskille ten opsigte van waardeprioriteite en die oordra van waardes wees. Die volgende voorbeelde kan genoem word:

- Lojaliteit as verhoudingswaarde kan binne die gesin en kulturele verband anders ervaar word as binne die samelewing. So kan die waarde van die natuur as bron van oorlewing ook anders in landelike gebiede beleef word as in stedelike gebiede.
- Selfwaardes soos privaatheid en individualiteit mag binne die arm gesin minder aandag kry en 'n laer prioriteit geniet terwyl in die middelklas dit 'makliker' is om 'n hoër prioriteit daaraan te gee. Ter verduideliking kan die volgende genoem word. Arm gesinne het soms net een vertrek of 'n gemeenskaplike slaapkamer, terwyl sommige van die middelklasgesinne 'n slaapkamer vir elke kind het. In laasgenoemde geval kan individualiteit en privaatheid meer geleentheid kry om te ontwikkel. In hierdie geval word individualiteit verkry wanneer die persoon sy persoonlike stempel deur middel van byvoorbeeld prente, 'n kleurskema en artikels van haar keuse in haar slaapkamer het.

Die derde reël van kontekstuele analise sluit aan by die eerste en tweede reël.

Reël 3: Waardes en die oordra daarvan kan binne verskillende kontekste op ewe geldige maniere beskryf word.

Afleidings wat gemaak word binne verskillende kontekste, kan almal dieselfde mate van geldigheid hê. 'n Bepaalde konteks diskwalifiseer of verminder nie die geldigheid van gedragspatrone (waarde-oriëntasies) en oortuigings (waardes) nie. Waardeprioriteite van jong volwassenes kan verskillend wees as gevolg van verskille soos byvoorbeeld kultuur, huwelikstatus en geloof. Elkeen van hierdie gemete waardeprioriteite is geldig vir die bepaalde kategorie. Op hul beurt sal die oordra van waardes binne die gesin gemeet kan word binne kategorieë soos gesinsamestelling, sosio-ekonomiese status en woongebied.

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Dit is dus noodsaaklik dat die resultate in terme van demografiese eienskappe beskryf moet word.

Reël 4: Waardeprioriteite en die oordra van waardes berus op die interafhanklikheid van kleiner dele (kontekste) tot die groter geheel (konteks).

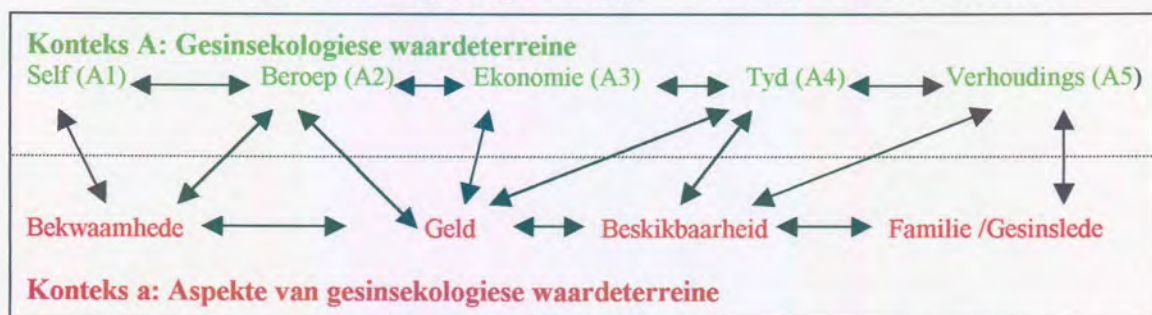
Die volgende voorbeeld illustreer bostaande kontekstuele analise reël. In demografiese verband kan die jeugjare van die jong volwassene gesien word as 'n groter geheel, terwyl kleiner kontekste onder andere die van gesin van oorsprong se samestelling, sosio-ekonomiese vermoëns, woongebied, opvoedingspeil, funksies, geloofsoortuigings en kulturele opset uitmaak. Indien die gesin nie blootgestel was aan byvoorbeeld die goeie behuising en opvoedingspeil van die sogenaamde middelklas nie, is daar moontlik nie kennis gemaak met hierdie middelklas se waarde-oriëntasies nie. 'n Tweede voorbeeld is die volgende. Wanneer die stedeling nie die blootstelling aan die natuurlike omgewing gehad het as die kind in landelike gebiede nie, kan waardeprioriteite en waarde-oriëntasies verskil. Ten opsigte van elkeen van die genoemde kleiner kontekste binne die demografiese opset kan hierdie reël van interafhanklikheid van kleiner dele tot die geheel toegepas word.

Elkeen van hierdie gesinsekologiese waardeterreine kan as groter kontekste (genoem konteks A) gesien word en word opgemaak uit nog kleiner kontekste naamlik aspekte (genoem konteks a). So byvoorbeeld word die ekonomiese terrein (A) beïnvloed uit onder andere geld (a) en besittings (a). Die tekort aan geld en/of besittings kan moontlik die ekonomiese terrein se waardeprioriteite beïnvloed. Verder beïnvloed die gesinsekologiese waardeterreine (konteks A) mekaar onderling sodat daar 'n wisselwerking tussen die verskillende gesinsekologiese waardeterreine ontstaan. Ten opsigte van die jeugjare van die jong volwassene waar die moeder die hoof van die gesin van oorsprong was, kon die moeder deur veranderde omstandighede van bepaalde gesinsekologiese terreine beïnvloed word (Haralambos & Holborn, 1995:144). In sommige van hierdie gesinsekologiese terreine en aspekte daarvan (kontekste A en a onderskeidelik), moes die enkelouer aanpassings ten opsigte van gesinsrolle, gedragspatrone en gevolglik waardeprioriteite maak. Die skematiese voorstelling dui die interafhanklikheid van sommige kontekste, wat deur die gesinsekologiese perspektief bevestig word, aan.

Ervarings van die jong volwassene in sy gesin van oorsprong

Interafhanklike gedrag tussen gesinsekologiese waardeterreine.

FIGUUR 7.1 : KONTEKSTUELE INTERAFHANKLIKHEID VAN DIE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

Kortliks kan die interafhanklikheid tussen die twee kontekste met die volgende voorbeelde geïllustreer word:

Ten opsigte van die gesin van oorsprong van die jong volwassene waar die moeder as enkelouer moes optree, is daar belangrike aspekte of kleiner kontekste en gesinsekologiese waardeterreine wat ook 'n rol kan speel. Die selfwaarde van die moeder word deur sekere bekwaamhede soos selfversekerdheid 'gevoed' en hierdie selfversekerdheid 'help' haar om nog meer bekwaamhede aan te leer wat op hulle beurt 'n hoër posisie in haar beroep beteken, wat weer haar selfbeeld verder versterk en meer geld kan genereer om sodoende in 'n beter ekonomiese posisie te wees. Hierdie verbeterde ekonomiese posisie kan meebring dat sy ook meer beroepsatisfaksie het. As gevolg van die verbeterde ekonomiese omstandighede, soos meer geld, kan sy 'n huishulp bekostig sodat sy meer tyd het en gevolglik meer beskikbaar vir haar kinders is. Aangesien sy meer tyd het en meer beskikbaar is, is daar meer interaksie tussen gesinslede en moontlik ander familielede en gevolglik word verhoudings onderling verstewig. Beter verhoudings tussen gesinslede maak dat hulle meer tyd saam wil deurbring en so word die onderlinge verhoudings verbeter. Hierdie kan die ervarings van sommige deelnemers wees. Die teenoorgestelde of negatiewe effekte kan ook waar wees van sommige deelnemers. So sal enkelouers byvoorbeeld onbekwaam voel en gevolglik 'n lae selfbeeld ervaar wat weer haar beroep, geld en die ekonomiese terrein sal affekteer. Gevolglik sal sy harder moet werk, minder tyd tot haar beskikking hê, minder beskikbaar vir haar kinders en ander familielede wees en swak verhoudings tussen gesinslede kan dan hieruit volg.

Bostaande vierde reël van die kontekstuele analise, naamlik die interafhanklikheid van die kleiner en groter kontekste, vind aansluiting by die vyfde reël van die kontekstuele analise wat na die kontekstuele spiraal verwys.

Reël 5: Die interafhanklikheid van die kleiner dele (kontekste) en die groter geheel (konteks) kan 'n kontekstuele spiraal vorm.

Die kontekstuele spiraal dui 'n gedragspatroon aan waarin tyd altyd deel van die spiraal is. Hierdie spiraalkonsep kan ook verder uitgebrei word. Eerstens kan die spiraal horisontaal vorentoe in tyd beweeg. Tweedens kan hierdie spiraal afwaarts beweeg na 'n meer negatiewe situasie en derdens kan die spiraal opwaarts beweeg na 'n positiewe situasie. Die volgende voorbeelde sal die kontekstuele spiraal illustreer.

Die horisontale spiraal kan oor generasies heen loop en kan dan die gesinsamestelling van die kulturele konteks van waardes uitbeeld. As voorbeeld word die kulturele gebruik dat die ouma die kleinkinders 'grootmaak', toegepas.

1. As gevolg van werksomstandighede kan 'n jong ongehuide moeder (A) nie haar kind grootmaak nie en die kind word na die ouma (A) gestuur.
2. Die ouma (A) maak die kleinkinders groot en in hierdie konteks is sy verantwoordelik vir die oordra van kulturele waardes en die gepaardgaande gebruike.
3. Hierdie kinders word 'los' van 'n algemeen aanvaarde kerngesin groot en leer die tradisionele gebruike en kulturele waardes, soos deur die ouma (A) voorgehou, aan.

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

1. Hierdie kleinkinders word jong volwassenes en ouers (binne of buite die eg) en hulle kinders word weer deur hulle ma (nou die nuwe ouma, naamlik B) grootgemaak.
 2. Hierdie ouma (B, voorheen moeder A) dra dan weer die kulturele waardes en die gepaardgaande gebruike aan haar kleinkinders oor.
 3. Hierdie generasie kleinkinders (van ouma B) word weereens 'los' van 'n algemeen aanvaarde kerngesin groot en leer die tradisionele gebruike en kulturele waardes volgens die interpretasie van die ouma (B) aan.
- (Bostaande syfers word in Figuur 7.2 aangedui).

Met verloop van tyd word hierdie patroon voortgesit en word dit 'n kulturele gebruik met bepaalde waarde-oriëntasies daaraan verbonde. Die oumas en nie die ma's word die draers van waardes en die kinders word tot 'n mindere mate blootgestel aan die opvoeding van hul eie ouers. Die emosionele band tussen ouers en kinders kan ook skade lei. Hierdie situasie (kontekstuele spiraal) kan skematies voorgestel word:

FIGUUR 7.2 : HORISONTALE KONTEKSTUELE SPIRAAL

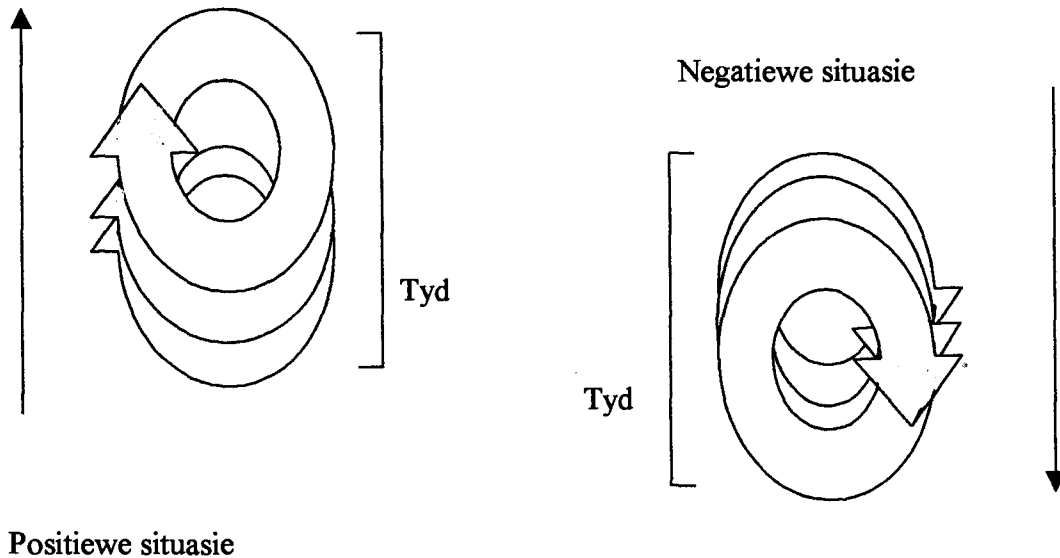
Die afwaartse beweging van hierdie spiraal kan gesien word wanneer daar verarming plaasvind. Dit geskied byvoorbeeld as die vrou deur haar man verlaat word en sy agterbly om alleen die sorg van die kinders te hanteer. Omdat sy as moeder en hoof van die gesin en enigste broodwinner nie alleen die mas kan opkom nie, raak sy veral deur 'n afwaartse ekonomiese spiraal al dieper in die skuld. Hierdie spiraal het psigologiese en maatskaplike implikasies aangesien sommige van die kinders die skool op 'n vroeë stadium, weens finansiële redes, moet verlaat. Hierdie kinders moet dan of vir hulleself sorg en/of help om hul gesin van oorsprong te versorg. Daar ontstaan 'n generasie wat nie voldoende geletterd is en gevolglik ook in armoede kan veral.

Die opwaartse beweging van die spiraal kan gesien word wanneer 'n gesin sy lede, byvoorbeeld kinders, uit die armoede en ongeletterdheidspiraal van die laer sosio-ekonomiese klas trek. Deur harde werk en die aangryp van geleenthede word daar dus na die geletterdheid

'N OORSIG VAN DIE LEEFWÊRELD VAN DIE DEELNEMERS

en die welvaart van die middelklas beweeg. Genoemde gedrag verwys na opwaartse sosiale mobiliteit wat in Hoofstukke 8 en 9 verder bespreek word. Hierdie aspekte is verder van belang vir waardeprioriteite aangesien Oakley (1982) en Eshleman (1994:204-207) noem dat die gebruike, gerigtheid en waardeprioriteite van die verskillende klasse verskil.

Die opwaartse en afwaartse kontekstuele spirale kan skematies soos volg voorgestel word:

FIGUUR 7.3 : OPWAARTSE EN AFWAARTSE KONTEKSTUELE SPIRALE

7 SLOTOPMERKING

Demografiese faktore vorm 'n konteks vir die verklaring van gedrag en waardeprioriteite. Deur hierdie faktore so volledig as moontlik te beskryf help dit om waardes binne 'n konteks te plaas en gee dit meer geldigheid aan die analise van resultate.

In hierdie hoofstuk is daar ook aangetoon hoe demografiese aspekte soos wonings aan akkulturasie gekoppel kan word. Die Westerse invloed is veral duidelik in die verstedelike inheemse Swart bevolkingsgroepe te sien.

Etnisiteit vorm 'n basis om die verskille en ooreenkomste tussen waardeprioriteite van verskillende jong volwassenes aan te dui. In die ontleding van die demografiese aspekte kom hierdie etniese verskille en ooreenkomste na vore.

HOOFSTUK 8

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- 1. INLEIDING**
- 2. WAARDEPRIORITEITE**
- 3. RELIGIEUSE WAARDES**
- 4. BEROEPSWAARDES**
- 5. LIGGAAMLIKE WAARDES**
- 6. VERHOUDINGSWAARDES**
- 7. LEWENSWAARDES**
- 8. VEILIGHEIDSWAARDES**
- 9. INTELLEKTUELE WAARDES**
- 10. MORELE WAARDES**
- 11. SELFWAARDES**
- 12. GEMOEDSWAARDES**
- 13. EKONOMIESE WAARDES**
- 14. TYD-RUIMTELIKE WAARDES**
- 15. REGSWAARDES**
- 16. OMGEWINGS-/NATUURWAARDES**
- 17. KULTURELE WAARDES**
- 18. ONTSPANNINGSWAARDES**
- 19. ESTETIESE WAARDES**
- 20. NASIONALE WAARDES**
- 21. OUTORITEITSWAARDES**
- 22. POLITIEKE WAARDES**
- 23. SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 8

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

1 INLEIDING

Die waardeprioriteite van die deelnemers aan hierdie studie is bepaal deur die graad van belangrikheid wat geheg word aan die verskillende gesinsekologiese waardeterreine. Waardeprioriteite word dus gelyk aan die belangrikheid van waardes gestel. Die waardeprioriteite van die deelnemers, soos weerspieël in die verskillende gesinsekologiese waardes, is deur die volgende navorsingsmetodes en -tegnieke bepaal:

- 'n Likert-tipe skaal vir waardes wat aan sekere kontekste (situasies) gekoppel is (kyk Bylaag C), verteenwoordig die kwantitatiewe navorsingstyl.
- Die Vraelys om die belangrikheid/onbelangrikheid van die twintig gesinsekologiese waardeterreine deur geslote end vrae te bepaal (kyk Bylaag E). Genoemde vraelys verteenwoordig ook die kwantitatiewe navorsingstyl.
- Die Vraelys wat waardes by wyse van oop-end vrae bepaal (kyk Bylaag F). Hierdie vraelys verteenwoordig die kwalitatiewe navorsingstyl.

Die resultate van die bogenoemde twee vraelyste en die skaal vir waardes is deur onderhoude met informante en deelnemers uitgeklaar en/of bevestig (kyk 3.10.4 en Tabel 6.2 van Hoofstuk 6).

Die inhoud van hierdie hoofstuk is op die volgende wyse hanteer:

- Die aanname word gemaak dat die deelnemers 'n hoë prioriteit aan 'n waarde toeken, na mate hulle ten gunste van 'n stelling oor 'n bepaalde waardeterrein reageer, afhange van hoe die stelling geformuleer is.
- 'n Verdere aanname word ook gemaak dat die aantal kere wat die antwoorde van die deelnemers op die oop-end vrae 'n sekere gesinsekologiese waardeterrein impliseer, dit 'n aanduiding van die prioriteit van 'n waardeterrein kan wees.
- Die evaluering van die waardeprioriteite op al die gesinsekologiese waardeterreine van al die deelnemers word as jong volwasse groep hanteer.
- Die resultate en die bespreking van die resultate van die deelnemers se afsonderlike gesinsekologiese waardeterreine binne die gesinsekologie is in die volgende orde hanteer:
 - Die resultate van die Likert-tipe skaal vir waardes en die Vraelys wat die belangrikheid/onbelangrikheid van die waardeterreine deur geslote vrae bepaal.
 - Die belangrikheid van die betrokke waardeterrein.
 - Faktore wat die belangrikheid van die betrokke waardeterrein kan beïnvloed.Daar is deurgaans met etnisiteit en die bepaalde konteks rekening gehou.
- Opmerkings van deelnemers (wat verkry is uit onderhoude en die bogenoemde oop-end vraelys) en informante (verkry uit onderhoude) word aangehaal om resultate en afleidings te bevestig en/of te verklaar.
- In die slotopmerking van hierdie hoofstuk, word daar na algemene oortuigings en gedragspatrone ten opsigte van waardeprioriteite, wat uit hierdie studie verkry is, verwys.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING.

2 WAARDEPRIORITEITE

Die volgende statistiese data ten opsigte van die gesinsekologiese waardeprioriteite word in die volgende grafiese voorstelling/tabelle gegee:

- Die Vraelys om die belangrikheid/onbelangrikheid van die waardeterreine te bepaal (V18-37) en die resultate word onder andere in Figuur 8.1 geïllustreer.
- Die Likert-tipe skaal vir waardes (V38-137). Die syfers wat gegee word, is verwerk na 1 as die minimum en 7 as die maksimum waarde (kyk 3.9.2 van Hoofstuk 6) en is deurgaans tot een desimale syfer afgerond. Tabel 8.1 gee 'n opsomming van die resultate van die Likert-tipe skaal vir waardes.
- 'n Vraelys wat waardes met oop-end vrae bepaal (V192-207) waarvan die resultate in Tabel 8.2 uiteengesit word.

Eerstens word die resultate van die hele groep deelnemers in tabelvorm en 'n figuur weergegee. Daarna word die resultate van elke gesinsekologiese waardeterrein weergegee en bespreek.

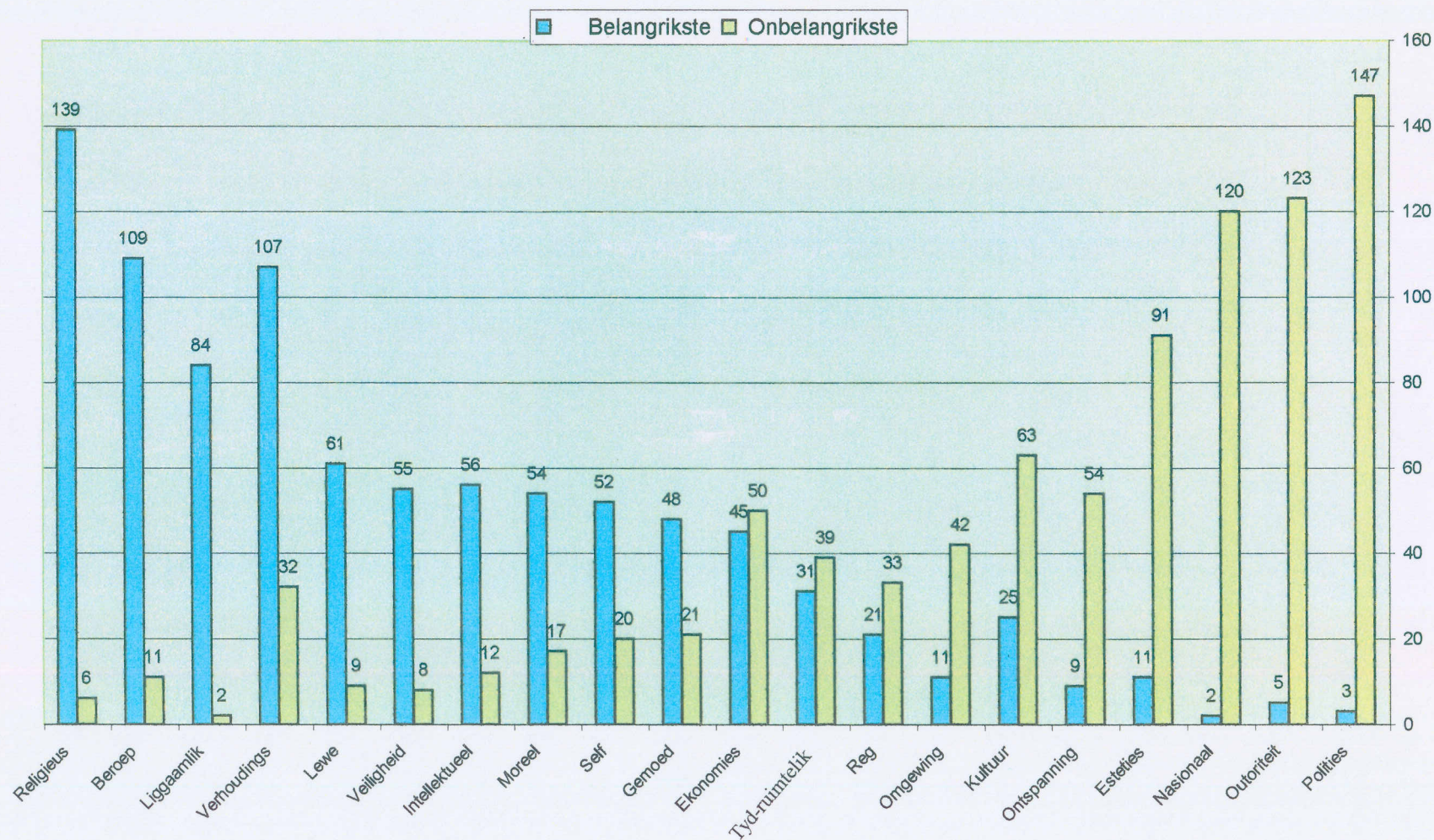
Figuur 8.1 weerspieël die inligting uit die Vraelys oor die belangrikheid/onbelangrikheid van die waardeterreine. Die waardeterreine is van die hoogste tot die laagste waarde in terme van belangrik tot onbelangrik gerangskik. Hierdie inligting is uit die Vraelys om die belangrikheid/onbelangrikheid van waardeterreine te bepaal, verkry. Die aantal response word bokant elke stafie aangedui. Daar moet gelet word dat die rangorde van belangrikheid/onbelangrikheid van 'n waardeterrein beïnvloed word deur die aantal deelnemers wat ten gunste van en dié wat teen die waardeterrein gestem het. Die leser moet ook in gedagte hou dat elke respondent die vyf belangrikste/onbelangrikste waardeterreine moes uitwys. Dit is verder belangrik om daarop te let dat die evaluering in die onderstaande figuur oort van aard is en dus kon die eerlike oortuigings van die deelnemers beïnvloed word.

Die volgende waarnemings word in Figuur 8.1 aangedui:

- Die politiese waardeterrein word feitlik deur al die deelnemers as onbelangrik beskou.
- Die religieuse waardeterrein is vir die deelnemers baie belangrik.
- Beroep word deur baie deelnemers as 'n belangrike waardeterrein beskou.
- Daar bestaan nie konsensus by die deelnemers oor die belangrikheid van verhoudings-, morele, self, gemoeds-, ekonomiese, tydruimtelike, regs- en kultuurwaardes nie.

Opnames wat Codrington (2001a) onder jongmense in Suid-Afrika gedoen het, bevestig dat politieke waardes as onbelangrik ervaar word, terwyl beroeps- en religieuse waardes as belangrik beskou word.

Die deelnemers se oortuigings ten opsigte van watter waardeterreine as belangrik en onbelangrik beskou word, word later in die hoofstuk verder bespreek.

FIGUUR 8.1: HIËRARGIE VAN BELANGRIKSTE EN ONBELANGRIKSTE
WAARDETERREINE

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die resultate van die Likert-tipe skaal vir waardes, word in Tabel 8.1 weergegee. Elke gesinsekologiese waardeterrein is die som van die gemiddelde skaalwaarde van al die etniese groepe gesamentlik. Daar is agt etniese groepe en elke groep kan 'n maksimum van sewe punte hê. Die maksimum totaal wat bereik kon word is dus 56.

TABEL 8.1 : WAARDEPRIORITEITE BINNE 'N BEPAALDE KONTEKS SOOS AANGEDUI DEUR DIE TOTALE GROEP DEELNEMERS OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES: V38-137

n =154

Waardeterreine	Σ van gemiddelde Telling
Ekonomies	50.8
Self	49.8
Gemoed	48.0
Religieus	47.4
Veiligheid	47.2
Lewe	46.7
Moreel	46.4
Liggaamlik	46.4
Beroep	45.5
Reg	45.0
Verhoudings	44.7
Tyd-ruimtelik	44.1
Nasionaal	42.6
Kultuur	42.5
Ontspanning	42.5
Intellektueel	41.5
Omgewing (natuur)	37.3
Esteties	34.2
Outoriteit	34.1
Polities	32.6

Die volgende tendense kan uit Tabel 8.1 afgelei word:

- Ekonomiese waardes het 'n hoë waarde en dui daarop dat geld en die hantering daarvan 'n hoë prioriteit geniet.
- Selfwaardes is ook baie belangrik en dui moontlik op selfgerigtheid.
- Gemoeds-, religieuse, veiligheids-, lewens-, morele, liggaamlike, beroeps-, regs-, verhoudings- asook tyd-ruimtelike geniet ook 'n hoë prioriteit.
- Nasionale, kulturele, ontspannings- en intellektuele waardes geniet 'n redelike hoë prioriteit.
- Politiese, outoriteits-, estetiese- en die omgewings-/natuurwaardes is die waardes wat in die betrokke vraelys 'n lae prioriteit geniet.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die resultate van die Vraelys wat waardes met oop-end vrae bepaal (V192-207) is deur inhoud-ontleding na die waardeterreine herlei. Tabel 8.2 dui die verskillende waardeterreine aan en die aantal kere wat daar na elkeen van die gesinsekologiese waardeterreine verwys is.

Hierdie data word as 'n 'growwe' indikasje beskou aangesien daar slegs tien vrae gevra is (kyk Bylaag F). Daarom word hierdie data slegs gebruik om bestaande tendense ten opsigte van die waardeprioriteite van die gesinsekologiese waardeterreine te bevestig.

TABEL 8.2: FREKWENSIES VAN VERWYSINGS NA WAARDETERREINE DEUR DIE GROEP DEELNEMERS: V192-207

n= 154

Waardeterreine	Frekwensies
Verhoudings	437
*Intellektueel/Beroep	333
Self	259
*Intellektueel	218
Gemoed	162
Ekonomies	132
Beroep	115
Religieus	102
Outoritêr	63
Moreel	47
Lewe	42
Tyd-ruimtelik	29
Esteties	26
Liggaamlik	23
Veiligheid	9
Reg/Wet	6
Nasionaal	5
Ontspanning	5
Kultuur	4
Omgewing/natuur	1
Polities	0

* Dit was soms moeilik om beroeps- en intellektuele waardes te onderskei en daarom word in sommige gevalle beide waardeterreine saam gegroepeer. In die gevalle waar intellektuele waardes wel duidelik onderskei kon word, word intellektuele en beroepswaardes wel apart aangedui.

Die volgende tendense word uit Tabele 8.1 en 8.2 bevestig:

- Die volgende waardeterreine word dikwels deur die deelnemers na verwys: verhoudings-, intellektuele, beroeps-, self-, gemoeds- ekonomiese, en die religieuse terrein. Die respondente het ook aangedui dat waardes in hierdie waardeterreine deel van hulle toekomsbeplanning is.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Waardes wat blykbaar nie dikwels in die daaglikse leefwyse en toekomsbeplanning dikwels na verwys word nie is: veiligheids-, regs-, nasionale, ontspannings-, kulturele, omgewings/natuur- en politieke waardeterreine.

Die deelnemers se respons op die Likert-tipe skaal vir waardes en die betrokke twee vraelyste dui die belangrikheid of prioriteit van die waardeterreine aan. Hierdie drie meettegnieke dien as kruisvalidasie om die belangrikheid/prioriteit van 'n waarde te bevestig.

Die verskillende gesinsekologiese waardeterreine word vervolgens aan die orde gestel. Telkens is die resultate eers gegee en daarna volg 'n bespreking. Die aanbieding van die resultate is by wyse van twee tabelle gegee. Die etniese groepe is alfabeties gerangskik en elke etniese groep se resultate word afsonderlik aangetoon. Die grootte van die etniese groepe verskil van mekaar en daarom moet dit in ag geneem word wanneer die resultate van die etniese groepe met mekaar vergelyk word. Die eerste tabel dui die resultate van die geslote end vraelys, wat die vyf waardeterreine ten opsigte van belangrikheid/onbelangrikheid evalueer, asook die gemiddelde skaalwaardes van elke waardeterrein aan. Die skaalwaardes is in groen aangedui terwyl die waardes van die betrokke vraelys in blou aangedui is. Die volgorde van waardeterreine soos in Figuur 8.1 is gevolg. In die bespreking van die resultate is daar hoofsaaklik aandag aan die deelnemers as jong volwasse groep gegee. Waar die etniese groepe van mekaar en die groep deelnemers as geheel verskil, is dit aangetoon. In Hoofstuk 10 is die resultate van die verskillende etniese groepe verder bespreek.

3 RELIGIEUSE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van religieuse waardes, soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal, is in Tabelle 8.3 en 8.4 weergegee. Dieselfde patroon is met al die soortgelyke tabelle vir die bespreking van die betrokke waardes gevolg. Die maksimum skaalwaarde is deurgans sewe.

TABEL 8.3: RELIGIEUSE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes te bepaal.		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	19	0	6.1
6	Engels	6	0	6.7
11	Indiër	8	0	5.9
15	Kleurling	11	0	5.8
31	Sotho	22	0	6.0
21	Tswana	21	0	5.9
9	Xhosa	7	0	5.7
36	Zoeloe	22	1	5.7

Uit Tabel 8.3 kan die volgende waarnemings en afleidings ten opsigte van etnisiteit gemaak word:

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Al die Engelssprekende Blankes en Tswanas evalueer die religieuse waarde as die belangrikste gesinsekologiese waarde. Die Engelssprekende Blankes is die groep wat die hoogste telling ten opsigte van die skaalwaarde het.
- Meer as die helfte van die ander etniese groepe ag die religieuse waarde as belangrikste gesinsekologiese waardeterrein. Die belangrikheid van die religieuse waarde word ook in die skaalwaardes aangetoon.

Vervolgens word die response van die onderskeie etniese groepe op die items op die Likert-tipe skaal vir waardes gerapporteer en bespreek. Elke item op die skaal dui 'n waarde binne bepaalde konteks aan. Die maksimum skaalwaarde wat deurgaans verkry kon word, is sewe, terwyl die minimum waarde deurgaans 1 is. Die gemiddelde skaalwaarde wat aan elke item gegee is, is ook aangedui. Die afkortings vir die etniese groepe wat deurgaans gebruik is en in die betrokke tabelle aangedui word, is die volgende:

A= Afrikaans, E= Engels, I= Indiër, K= Kleurling, S= Sotho, T= Tswana, X= Xhosa en Z= Zoeloe.

**TABEL 8.4: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE RELIGIEUSE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V40	Afhanklik Probleemoplossend	Self God	6.3	7	6.4	6.7	6.6	6.5	6.5	6.1
V50	Verdraagsaam Akkomoderend	Samelewing	6.4	6.7	6.4	6.5	6.4	5.8	5.7	6.3
V56	Verdraagsaam Akkomoderend	Gemeenskap	4.8	6.8	5.6	3.4	5.3	5.6	5.1	5.6
V63	Beroepskeuse Lewensbeskouing	Self	6.1	6.3	4.7	5.5	5.4	5.1	4.5	5.0
V73	Tyd Lewensbeskouing Relatiwiteit	Self Samelewing	6.7	6.8	6.4	7	6.4	6.4	6.7	6.3

Uit die bostaande skaalwaardes kan die volgende tendense afgelei word:

- Die response op V40 dui daarop dat dit algemeen onder etniese groepe aanvaar word dat God help. Hierdie is 'n religieuse oortuiging wat aanvaar word.
- Die evaluering ten opsigte van V50 dui aan dat die deelnemers positief oor godsdienstige dae voel. 'n Rede hiervoor kan ook wees dat godsdienstige dae as vakansiedae gesien word.
- Die response op V56 toon verskille tussen die etniese verskille ten opsigte van die 'gemeenskap se aktiwiteite' aan. Sommige deelnemers is van mening dat hierdie aktiwiteite 'inmeng' met godsdiensoefening. Die Engelssprekende Blankes en Tswanas vind dat hulle godsdiensoefening deur sekulêre aktiwiteite bedreig word. Dieselfde twee etniese groepe het in Tabel 8.3 aangedui dat die religieuse waardes vir hulle baie belangrik is.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- In hulle response op V63 dui veral die Blankes aan dat hulle beroepskeuse sterk deur godsdienstige oortuigings beïnvloed word.
- In die response op V73 dui al die etniese groepe aan dat die religieuse nog relevant is. Codrington (2001a) se studie bevestig hierdie oortuiging.
- Die response op V56 wat hoofsaaklik op die gemeenskap en nie die self van toepassings is nie word die laagste gemeet. Dit dui aan dat religieuse waardes baie sterk is waar dit die persoon raak.

3.1 Geloof en geloofsverskille

Die religieuse waardeterrein vorm deel van die metafisiese en moet antwoorde gee op die vraag: 'Wat is agter alles?' (Jordaan & Jordaan, 1988:766). Hierdie vraag verwys na die geloof in God (vir sommige mense gode) en die rol wat geloof as religieuse waarde en waarde-oriëntasie speel. Bepaalde handeling en denke wat in hierdie studie verken is, het die belangrikheid of prioriteit van hierdie waarde bepaal en sal meehelp om die ingesamelde data te verklaar.

Volgens Johnstone (1975) is godsdien 'n sisteem van oortuigings en praktyke waardeur 'n groepering van mense dit wat heilig en bonatuurlik geag word, interpreteer en daarop reageer. Dit is dus 'n perspektief vir die hantering en houding teenoor veral die medemens en ook objekte. Alle godsdienste het bepaalde voorskrifte ten opsigte van genoemde houding en hantering (Kirk, Martin & Palmer, 1993). Hierdie voorskrifte kan in die gesinsekologiese waardes gereflekteer word.

Die twee godsdienste wat in die demografiese vraelyste veral na vore kom is die Christendom en die Hinduïsme. Aangesien hierdie twee gelowe ander gesinsekologiese waardeterreine beïnvloed, is dit belangrik om die kern van hierdie gelowe uiteen te sit.

Hinduïsme

Volgens die demografiese data is dit slegs die Indiërs wat aanhangers van die Hinduïsme is. Hinduïsme glo onder andere in die volgende (Maxwell & Naidoo, 1991:45):

- Reïnkarnasie en die wetmatigheid van oorsaak en gevolg.
- Al wat lewe moet geestelik ingestel wees op die een goddelike realiteit.
- Die enigste manier om weg te breek van reïnkarnasie is om na goddelikheid te strew.

Volgens Maxwell en Naidoo (1991:56-60) is daar vier doelwitte in Hinduïsme en hierdie doelwitte is van belang vir sekere gesinsekologiese waardes:

- Die doel van die *dharma* is om voorskrifte ten opsigte van die sosiale (onder andere kastestelsel), morele asook tradisionele rituele en verpligtinge te gee. Morele, sosiale en kulturele waardes kan hierdeur beïnvloed word.
- Die *artha* beklemtoon die gedragskodes van die ekonomiese en politieke aktiwiteite en kan dus die onderskeie waardeterreine beïnvloed.
- Die *karma* gee voorskrifte ten opsigte van onder andere die seksuele en hierdie voorskrifte kan die verhoudings-, lewens- en liggaamlike waardes beïnvloed.
- Die *moksha* (bevryding) is die belangrikste doelwit en word bereik deur goeie werke, innerlike kennis of toewyding aan 'n persoonlike god. Waardes soos goeie werke (in sosiale verband) en die verbetering van die self (deur onder andere kennis) is belangrik.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Volgens Brockington (1981:209) is Hinduïsme akkomoderend en in staat om 'n balans tussen die tradisionele en verandering te hanteer. Dit impliseer dat kontak met die Westerse beskawing gemaklik tot akkulturasie in Hindu geloofspraktyke gelei het. In die Suid-Afrikaanse situasie is die sosiale kastestelsel (*dharma*) beïnvloed deur gelyke regte van die demokrasie en 'n handves van menseregte.

Christendom

Die Christelike geloof kom onder al die etniese groepe voor en daarom moet daar aandag aan die inhoud daarvan gegee word.

Die Christelike geloof aanvaar die Bybel (Ou en Nuwe Testament) as die woord van God en daarom bevat dit die beginsels van hulle geloof. Hierin is onder andere voorskrifte vir die houding teenoor en die hantering van die medemens, sosiale instellings en gebruike, die natuur en God. Die Christendom erken die drie-eenheid van God naamlik, God as Skepper van die heelal, God as Verlosser van sondes naamlik Jesus Christus en God as die Heilige Gees wat troos, raad en leiding gee. Christene glo dat Jesus Christus gesterf het sodat daar vir hulle persoonlike sondes betaal kon word en ook dat hy uit die dood opgestaan het. Daarom glo Christene in die ewige lewe wat verkry word deur die aanvaarding van Jesus Christus as die Verlosser van persoonlike sondes. Goeie werke is belangrik, maar dit verdien nie die ewige lewe nie. Hier verskil die Christelike godsdienst van die Hinduïsme en die meeste ander godsdienste. Verder glo Christene dat Jesus Christus na die aarde sal terugkeer as regter oor elke mens se lewe. Die wat egter Jesus Christus as hulle persoonlike Verlosser van sondes aanvaar word nie gestraf nie, terwyl die wat hom nie aanvaar die ewige dood as straf ontvang (Jordaan & Jordaan, 1988:786-788; De Gruchy, 1991:148-201).

Die Christelike geloof het implikasies vir die waardes van Christene ten opsigte van hul houding, lewenstyl en daaglikse optrede. Die volgende aspekte word onder andere daardeur geraak:

- Ten opsigte van God as drie-eenheid, word onder andere heiligheid, respek, erkenning, almag, liefde, regverdigheid en outoriteit aanvaar.
- Ten opsigte van die medemens (sosiale waarde) word aspekte soos aanvaarding, liefde, barmhartigheid, respek, mededeelsaamheid, hulpverlening en dienslewering belangrik geag. Naas God is die medemens en die self die belangrikste.
- Moraliteit is 'n belangrike waarde aangesien dit die beskouing van onder andere die self en die medemens beïnvloed.
- Selfwaardes is belangrik ten opsigte van 'n goeie self en respek vir jouself as geskapene van God. Die self is egter ondergeskik aan die eer van God en die diens aan die medemens.
- Respek vir die liggaam en die lewe is belangrike waardes.
- Menslike instellings soos outoriteit en gesag sowel as wette en ordereëls is belangrik.
- Ekonomiese waardes, soos die versameling van materiële middele, is nie so belangrik nie omdat mededeelsaamheid en hulpverlening belangriker is.
- Die natuurlike omgewing is weer ondergeskik aan die self en die medemens, maar moet met respek en verantwoordelikheid hanteer word. Omdat die natuur ook as die werk van God beskou word, is die korrekte hantering daarvan belangrik.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

3.2 Die belangrikheid van die religieuse waarde

Volgens Chia, Wuensch, Childers, Chuang, Cheng, Cesar-Romeo en Nava (1994) bepaal religie die belangrikheid van ander waardeterreine. Verder kan uit die bespreking van die religieuse waardes van die Hinduïsme en Christendom, die belangrike rol wat die religieuse waardes in verskillende gesinsekologiese waardes het, afgelei word. Die omgekeerde is ook waar naamlik dat ervarings op verskeie gesinsekologiese waardeterreine die religieuse waardes positief of negatief kan beïnvloed. Die stellings van deelnemers bevestig hierdie gevolgtrekking. Na die stellings van die deelnemers word die rigting waarin die beïnvloeding plaasvind, genoem. Die volgende stellings van die deelnemers op die oop-end vraelys wat waardes bepaal, is belangrik.

"I look at nature and I think there is a God." - Van die natuurwaardes na die religieuse waardes.

"Toe my ouers skei wou ek niks met godsdiens te doen gehad het nie." - Van die verhoudings- en morele waardes na religieuse waardes.

"(A Christian)... must have morals." - Van die religieuse waardes na die morele waardes.

"Die Here help my in alles wat ek doen." - Van die religieuse waardes na verskeie waardeterreine.

3.3 Faktore wat die belangrikheid van religieuse waardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en bepaalde situasies is daar ander faktore wat die belangrikheid van waardes kan beïnvloed. Verskeie faktore waarbinne die belangrikheid van die gesinsekologiese waardes gesien moet word, is onder andere die kultuur, hedendaagse tydsgees, persoonlike omstandighede en die unieke organisering van die individu se sub sisteem (Jordaan & Jordaan, 1988:771). Verdere kontekste wat die navorser hierby wil voeg is die ontwikkeling van die individu en die religieuse dimensies.

3.3.1 Kulturele konteks

Kultuur is 'n belangrike 'filter' of 'bril' vir religieuse waarde-oriëntasies soos lewenstyl, denke en houdings in die alledaagse lewe (Alisjabana, 1966:190). Gedrag van ander etniese groepe kan as 'vreemd' en onaanvaarbaar ervaar word wanneer dit deur die eie 'kulturele bril of filter' beskou word. Die volgende stellings van deelnemers bevestig hierdie kulturele aspek in die religieuse waardes:

"Godsdiens is deel van ons kultuur."

"I believe in my cultural beliefs."

"Typical of my culture is prayer and fasting."

"Remember your background and follow your religion."

Bostaande stellings van die deelnemers bevestig ook die kulturele voorskrifte van die religieuse eerder as die innerlike geloofsoortuigings.

Die individu en in hierdie geval die jong volwassene, kan twee opsies in die hantering van die religieuse waardes volg. Eerstens die hantering 'binne die groep' (byvoorbeeld die etniese- of beroepsgroep) se kulturele gebruike of tweedens 'buite' die kulturele gebruike. Die volgende stelling van 'n Zoeloesprekende deelnemer bevestig die religieuse waarde-oriëntasie wat 'buite' die kulturele verband bestaan:

"I believe different from my mother's culture. I do not do ancestor worship."

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

In hierdie studie behoort slegs die Indiërs tot die Hindugeloof (kyk 4 van Hoofstuk 7). Dit blyk dat die religieuse, morele en verhoudingswaardes van die belangrikste waardes is (kyk Tabelle 8.3, 8.9 & 8.17). Dit stem ooreen met die leer van Hinduïsme dat die *dharma* onder andere streng sosiale en morele waardes voorskryf. By verdere navraag het jong volwasse Indiërs wat hulself as Hindu's beskou, aangedui dat hulle nie veel van die Hinduïsme weet nie en dat hulle bloot doen wat die gemeenskap van hulle verwag. Dit blyk dus dat die verbintenisse wat die sosiale en morele waardes met die voorskrifte van die Hindu geloof het, vir hierdie jong volwassenes onbekend is.

Volgens navorsers is daar 'n sterk beweging om onder andere die Christelike geloof binne tradisionele kulturele norme en gebruike te akkommodeer (Webber, 1978:221; Engel, 1979:237; Maxwell & Naidoo, 1994:43-82). Vanuit die godsdienstige perspektief kan dit as sinkretisme beskryf word en vanuit die antropologie as akkulturasie. Twee moontlike kragte kan hier werksaam wees. Aan die een kant kan dit wees dat die kulturele gesinsekologiese waardes in praktyk 'n te belangrike rol speel en die religieuse waardes dan by die kulturele waardes moet aanpas (Pauw, 1975:434). Aan die ander kant kan dit moontlik wees dat die individu geen probleem ervaar om die twee met mekaar te versoen nie. Dat albei hierdie verklarings in hierdie studie geakkommodeer kan word, word geïllustreer uit die volgende waarnemings en ook uit die onderhoude wat die navorser gevoer het:

- Kulturele gebruike van dans en inheemse wyse van sang is waargeneem by van die swart inheemse etniese groepe by kerklike byeenkomste wat die Christelike geloof en gebruike onderskryf.
- Twee Tswana deelnemers, wat hulself as Christene beskou, noem die volgende:
"I am a Christian and I still worship my ancestors ... I ask them for advice."
"Ancestor worship is still part of my religion as a Christian ..."
 Trollip (1991:211) se studie van die Ndzundza-Ndebele vroue bevestig hierdie siening. Vier moeders in hulle veertigs en twee sendelinge wat onder die Zoeloes werk, bevestig dat sommige hierdie gebruik saam met hul Christelike geloof beoefen. Ander deelnemers (twee Tswanas en een Zoeloe) het erken dat hulle ouers en oumas nog in voorvaderaanbidding glo, maar dat hulle self dit nie meer beoefen nie. Dit bevestig die verandering oor tyd (van generasie tot generasie) van Kim se akkulturasiemodel (kyk Figuur 3.5) sowel as Segall se individuele akkulturasiemodel (kyk Figuur 3.2). Eshleman (1993:107) se studie bevestig akkulturasie wat ten opsigte van religieuse waardes plaasvind.
- **"Ons kerk is anders as ander kerke ..."** is 'n verwysing van 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer na die Christelike kerk van die Swart inheemse etniese groepe. Die 'andersheid' in die gebruike en rituele binne die verskillende kulture word deur Van Schalkwyk (2000) bevestig.

3.3.2 Hedendaagse tydsgees en algemene klimaat

Die algemene klimaat en hedendaagse tydsgees verwys na die volgende aspekte:

- Suid-Afrika is tans in 'n oorgangstydperk wat die tradisionele kerklike leefwyse (religieuse terrein) betref (Burger, 1995:14). Volgens Burger (1995) is oorgangstye belangrik vir onder andere selfontdekking, eerlikheid in verhoudings, 'n soeke na ankerpunte (soos die religieuse) en gevolglik 'n opregte eerlike soeke na onder andere spiritualiteit.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Die Blanke etniese groepe is een van die etniese groepe in Suid-Afrika wat onder andere ekonomiese krisisse beleef en wat hulle na ankerpunte soos die religieuse 'dwing' (Codrington 2001a).
- Mense word aangemoedig om eerlik en vrylik hul mening te gee oor verskeie politieke sake, homoseksualiteit en ander behoeftes en hierdie vryheid word ook op die religieuse terreine beleef (Coetzee, 1997).

Wanneer bogenoemde stellings in ag geneem word, is dit verstaanbaar dat die religieuse gesinsekologiese waardeterrein as 'n prioriteit deur die ondersoekgroep beskou word.

3.3.3 Persoonlike omstandighede

Uit onderhoude is bevestig dat die volgende persoonlike omstandighede deel van die deelnemers se lewe is en dit kan die religieuse waardes beïnvloed:

- Wat hierdie spesifieke deelnemers betref, gee hulle kollege aandag aan die religieuse versorging van sy studente. Daar word byvoorbeeld gereeld geopen met skriflesing, sang en gebed. Die deelnemers verkeer dus binne 'n 'religieuse klimaat.'
- Verpleging as beroep het te make met onder andere die verganklikheid van die mens aangesien aspekte soos siekte en dood as deel van die daaglikse lewe ervaar word. Die ewigheidsaspekte van die religieuse kan dus belangrik word. Hierdie siening is deur sommige van die deelnemers bevestig en soos volg deur 'n deelnemer verwoord:
"... met so baie dood om jou moet jy aan jou geloof vashou."
- Persoonlike krisisse kan aanleiding gee tot 'n behoefte aan ankerpunte soos wat die religieuse bied. Die krisisse wat deelnemers beleef, is onder andere armoede, gesinsverbroekeling (kyk 5 van Hoofstuk 7) en aanpassing by die eise van die beroep. Hierdie verskynsels kom veral onder die Kleurlinge en Swart inheemse etniese groepe voor (Harvey, 1992:22-27).

3.3.4 Die ontwikkeling van die individu

Daar is voortdurende ontwikkeling in 'n individu se sisteem van betekenis (religieuse terrein) (Bee & Bjorklund, 2000:305-328). Soos wat 'n persoonlikheid (intra-psigies) ontwikkel, kan die religieuse waardesisteem ook ontwikkel. Die Christelike en die Hindugeloof erken die individu se vermoë om 'geestelik te groei of te ontwikkel'. Daar word dus gestrewe na geestelike volwassenheid (Louw, 2000).

Die jong volwassene beleef 'n behoefte om selfstandig te wees. 'n Deelnemer bevestig dit met die volgende opmerking: **"... my eie *mind* op te maak ..."**. Hoewel die jong volwassene haar onafhanklikheid toon deur self besluite te neem ten opsigte van haar religieuse persepsies, emosies, behoeftes en gedrag, bly die afhanklikheid nogtans daar aangesien sy ook verbonde is aan haar geloofsoortuigings soos die afhanklikheid van God. In die volgende paragrawe sal hierdie afhanklikheid verder bespreek word.

3.3.5 Uniekheid van die individu

Elke individu is uniek in sy eie persoonlikheidsamestelling, behoeftes, oortuigings en doelwitte. Verder beleef die individu haar persoonlike omstandighede en die sosio-kulturele klimaat op 'n unieke wyse. Daar kan dus verwys word na die interne- (intra-psigiese

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

samestelling) sowel as die eksterne omstandigheidsfaktore wat aanleiding tot die behoefte aan die religieuse gee.

Die perseptuele, kognitiewe, emotiewe, disposisionele (Jordaan & Jordaan, 1988:305-641) vaardigheidsvermoëns en ervarings vorm die intra-psigiese samestelling van 'n individu. Dit is juis hierdie unieke samestelling en ervarings wat lei tot verskillende persepsies, denke, emosies, behoeftes en handeling van gesinsekologiese waardes soos byvoorbeeld die religieuse waardes en waarde-oriëntasies. Daarom is daar verskillende religieuse belewenisse en toepassings (waarde-oriëntasies) (Hybels & Hybels, 1991: 101-117). Omdat elke individu en ook die jong volwassene uniek is, is elkeen uniek in sy hantering van die religieuse.

Wat sterk in sommige van die deelnemers se behoeftes en persoonlikhede na vore kom, is hulle afhanklikheid en behoefte aan hulp. Gevolglik het sommige deelnemers die persepsie en ervarings dat God help en ondersteuning bied. Uit die volgende stellings van sommige deelnemers kan hulle afhanklikheid afgelei word:

“My geloof het my deur moeilike situasies gehelp.”

“God gee my die krag ...”

“Do your best, God will do the rest.”

“As ek belangrike besluite moet neem, bid ek daaroor.”

3.3.6 Religieuse dimensies

Engel (1979:226) meen dat religieuse ondervindings in vyf dimensies geklassifiseer kan word. Deur die antwoorde op die oop vrae in die vraelys, die skaal vir waardes en onderhoude het sommige deelnemers die bostaande dimensies bevestig. Die volgende dimensies van Engel (1979:226) en stellings van deelnemers word vervolgens genoem:

- Die ideologiese dimensie verwys na bepaalde religieuse oortuigings.
“God gee my krag ...”
- Die rituele dimensie verwys na gebruike en praktyke in godsdiensoefening.
“... sing en dans in die kerk.”
- Die intellektuele dimensie verwys na bepaalde kennis van spesifieke geloofswaarhede.
“Die Here help ...”
- Die ondervindingsdimensie verwys na kontak of ervaring met die bonatuurlike.
“My geloof het my deur moeilike situasies gehelp.”
- Die toepassingsdimensie verwys na die effek wat religieuse oortuigings in 'n persoon se lewe het.
“As ek belangrike besluite moet neem, bid ek daaroor.”

4 BEROEPSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van beroepswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.5 en 8.6 weergegee.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENE: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 8.5: BEROEPSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes te bepaal.		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	4	3	5.8
6	Engels	1	0	5.5
11	Indiër	7	0	6.2
15	Kleurling	4	1	5.7
31	Sotho	18	1	5.6
21	Tswana	19	0	5.7
9	Xhosa	5	0	5.6
36	Zoeloe	26	1	5.4

Uit Tabel 8.5 kan die volgende afleidings gemaak word:

- Blankes en Kleurlinge meen hulle beroep is nie een van die belangrikste prioriteite nie. Dit kan wees dat hulle dit bloot as 'n werk vir die huidige omstandighede beskou en dat indien hulle situasie later verander, hulle 'n ander werk kan kry of glad nie werk nie. 'n Ander moontlikheid is dat hulle bloot meen ander waardes is belangriker.
- Al die Swart inheemse etniese groepe, maar veral die Tswanas meen hul beroep is belangrik. Moontlike verklarings hiervoor sal later genoem word.
- Daar blyk 'n ooreenkoms tussen die skaalwaardes en die betrokke vraelys by die Indiërs en al die ander Swart inheemse bevolkingsgroepe te wees. Dieselfde mate van ooreenkoms kon nie by die Kleurlinge, Engelssprekende Blankes en veral die Afrikaanssprekende Blankes gekry word nie. 'n Verklaring hiervoor is moontlik die konteks waarin die beroepswaardes in die skaal ook deur ander waardes, soos onder andere verhoudinge en moraliteit, beïnvloed is.

TABEL 8.6: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE BEROEPSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V118	Werksbevrediging Selfgerig	Self	6	6.2	6.8	5.6	5.3	5.7	5.5	5.9
V119	Werksbevrediging Selfgerig	Self	6.4	6.2	6.3	6.4	6.8	6.6	5.7	6.2
V120	Sekuriteit Selfgerig	Self	4.6	5.2	5	5.6	5.7	5.1	5.7	4.9
V122	Werksbevrediging Selfgerig	Vriend	6.6	5.2	6.4	5.0	4.6	5.3	5.2	4.8
V124	Hardwerkend Toewyding Dienslewering	Self	5.5	4.7	6.3	6.0	5.7	5.5	6.1	5.3

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

4.2.3 Die rol van die gemeenskap

Die gemeenskap se waardes, oortuigings en norme kan 'n rol in die tot standkoming van waardeprioriteite in die gesin speel (Inversion & Farber, 1996; Zvinkliene, 1996). Die gemeenskap het bepaalde oortuigings ten opsigte van waardeprioriteite wat aan sekere beroepe gekoppel word en glo onder andere dat dienslewering met verpleging geassosieer word (Bee & Bjorklund, 2000:242).

Sommige deelnemers noem dat die gesinslede en belanghebbendes in die gemeenskap beroepskeuses kan beïnvloed:

"My mother told every child what they should become. She told me ... you must be a nurse. My family and the older people in the community agreed with this. So I became a nurse. I like nursing. My mother was right."

"My brothers influenced me to take a professional job."

"My teachers told me to study for a profession."

Ouers en ander persone kan dus 'n beroep aan 'n persoon 'toeskryf.' Bee en Bjorklund (2000:243-244) noem dat verskeie sosio-ekonomiese klasse hulle kinders aanmoedig om verder te studeer en so bepaalde beroepe te beklee. Die verskynsel van die moeder wat 'n beroep buite die huis beoefen, kan tot bepaalde positiewe persepsies oor die beroepsvrou en tot die gepaardgaande beroepswaardes bydra.

5 LIGGAAMLIKE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van liggaamlike waardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.7 en 8.8 weergegee.

TABEL 8.7: LIGGAAMLIKE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	5	0	5.2
6	Engels	2	0	5.3
11	Indiër	1	0	5.9
15	Kleurling	4	1	6.0
31	Sotho	14	0	6.0
21	Tswana	14	0	6.1
9	Xhosa	5	0	6.0
36	Zoeloe	19	1	5.9

Uit Tabel 8.7 kan die volgende afleidings gemaak word:

- Die Swart inheemse groepe is almal oortuig dat liggaamlike waardes belangrik is. Beide die betrokke vraelys en die skaal bevestig dit.
- Alhoewel geen van die Indiërs aangedui het dat liggaamlike waardes onbelangrik is nie, het slegs een uit 11 aangedui dat dit een van die vyf belangrikste waardes is.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Tussen die twee Blanke groepe is daar ook eenstemmigheid oor die belangrikheid van liggaamlike waardes. Die Kleurlinge se waardeprioriteite ten opsigte van liggaamlike waardes is nader aan die van die Blanke groepe as aan die Swart inheemse groepe.

Moontlike verklarings vir die belangrikheid van liggaamlike waardes sal onder 5.2 bespreek word.

Die spesifieke situasie soos in die Likert-tipe skaal vir waardes voorgestel, is deur die deelnemers geëvalueer. Genoemde evaluering dui die belangrikheid van liggaamlike waardes onder spesifieke omstandighede aan. Die resultate word in Tabel 8.8 vervat.

TABEL 8.8: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE LIGGAAMLKE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V88	Gesondheid Sportief Selfversorging	Self	5.3	5.3	6.6	6.2	6.2	6.2	6.0	5.9
V89	Sportief	Samelewing	4.8	5.8	5.0	6.0	5.0	6.2	5.8	5.2
V90	Gesondheid Versorging	Self	4.1	4.8	4.0	5.3	5.8	6.1	6.0	5.6
V91	Opvoeding Gesondheid Versorging	Self	5.3	4.1	6.8	6.3	6.4	6.1	5.8	6.4
V92	Gesondheid	Samelewing	6.3	6.1	6.9	6.4	6.7	6.7	6.2	6.3

Na aanleiding van die bostaande evaluering kan die volgende afleidings gemaak word:

- Die respons op V88 dui aan dat al die etniese groepe die belangrikheid van draf en deelname aan sport erken en moontlik daaraan sal deelneem. Dit is veral die Indiërs wat positief hieroor voel terwyl die twee Blanke groepe meer negatief reageer.
- Volgens die respons op V89 stem al die deelnemers tot 'n mindere of meerdere mate saam dat sport in Suid-Afrika belangrik is. Codrington (2001a) bevestig die belangrikheid van sport onder jong mense.
- Die twee Blanke groepe en die Indiërs dui in die evaluering van V90 aan dat hulle nie juis nutriëntaanvullings gereeld gebruik nie. Die ander etniese groepe gebruik nutriëntaanvullings meer gereeld omdat hulle liggaamlike waardes as belangrik ag.
- Behalwe die Engelssprekende Blankes (en tot 'n mate die Afrikaanssprekende Blankes) meen al die ander etniese groepe in die evaluering op V91 dat dit belangrik is dat lesings oor 'n gesonde leefwyse bygewoon moet word. Die evaluering in V92 van die twee Blanke groepe mag aandui dat hierdie twee groepe voel dat gesondheid belangrik is, maar dat hulle nie die nodigheid vind om lesings by te woon nie. 'n Rede hiervoor kan moontlik wees dat hulle nie belangstel in die verbreding van hulle kennis nie, hulle reeds beskik oor die nodige kennis en/of dat 'n gesonde leefwyse nie baie belangrik is nie.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Al die etniese groepe dui in hulle evaluering van V92 aan dat die regering meer moet doen om gesondheid te bevorder. Die verantwoordelikheid van gesondheid word dus ook op die regering geplaas.

5.1 Die belangrikheid van liggaamlike waardes

Liggaamlike waardes het met die fisieke versorging van die liggaam te make en sluit ook aspekte soos gesondheid in. Die biologiese en fisiologiese verandering wat van geboorte tot in die volwasse stadium plaasvind, het psigiese en sosiale implikasies vir die betrokke persoon (Hurlock, 1978:122; Weiten, 1992:420-421). Op die psigiese terrein is dit onder andere die houding teenoor en die aanvaarding van die eie liggaam wat belangrik is (Weiten, 1992:420-421; Louw & Edwards, 1993:561-569). Ten opsigte van die sosiale terrein is dit aspekte soos die opinie van ander persone, ten opsigte van onder andere liggaamsveranderinge, wat vir die jong volwassene belangrik is. Wanneer daar na die liggaamlike verwys word, is daar dus ook 'n wye verskeidenheid psigologiese en sosiale implikasies ter sprake. So gesien betrek liggaamlike waardes verskeie ander waardeterreine.

5.2 Faktore wat die belangrikheid van liggaamlike waardes beïnvloed

Die volgende faktore kan die belangrikheid van liggaamlike waardes beïnvloed.

5.2.1 Algemene agtergrond van die jong volwassene

Die onderhoude met die deelnemers het aangetoon dat dit, in sommige gevalle, 'n kulturele gebruik is dat ouers nie met hulle kinders oor die kind se liggaamsveranderinge praat nie. Hierdie tendens het in byna al die onderhoude met Afrikaanssprekendes, Tswanas en Zoeloes na vore gekom. Die volgende stellings van die deelnemers bevestig genoemde stelling:

"I felt as if I did something wrong when I started menstruating. They (parents) did not tell me about it ... I learned this from the school. Every month when I had a lot of pain they did not even give me a pill for the pain."

"My older sister told me about the changes in my body. My mother never told me about this."

"Our parents do not speak about those things."

"My ma het my nie vertel dat sy swanger is nie."

Hierdie ervarings word ook deur informante en 'n kenner van die kultuur van Swart etniese groepe bevestig.

Een van bogenoemde gevalle het genoem dat sy baie jonk was toe sy begin menstrueer het. Dit was vir haar 'n ontstellende emosionele ervaring. Dit is duidelik dat sy nie gereed was om hierdie gebeure in haar liggaam te verwerk het nie. Hierdie is 'n voorbeeld van Puren en Bielby se tydmodel (kyk Hoofstuk 5, Figuur 5.1) waar die liggaamlike en die psigiese terreine nie teen dieselfde tempo ontwikkel nie. Die gevolg hiervan is dat sy as jong volwassene meen dat sy steeds onverwerkte emosies oor genoemde gebeure het. Gevolglik is sy onseker hoe sy liggaamlike waardes moet evalueer.

Die Tswana deelnemers waarmee daar onderhoude gevoer is, het genoem dat hulle nie juis siekte in die huis geken het nie. (Twee mediese dokters het by navraag teenoor die navorser

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

bevestig dat algemeen gesproke die Swart inheemse groepe moontlik 'n beter immuunstelsel as Blankes van die middel- en hoër klas het. Die huidige voorkoms van Vigs kan hierdie waarneming beïnvloed.) Die Tswana deelnemers noem verder dat gesondheid nie juis aandag in hulle gesinne van oorsprong geniet het nie. Blanke Afrikaanssprekende deelnemers rapporteer dat indien hulle ernstig siek was, hulle na die dokter geneem is. Beide groepe het nooit nutriëntaanvullings gebruik nie. Die Tswana deelnemers en 'n Zoeloe deelnemer meld dat hulle hoofsaaklik van pap en *marog* (groentesoort) geleef het en dat hulle nie bewus was van voedselgroepe, die belangrikheid van 'n verskeidenheid van voedsels in die dieet en die insluiting van 'n voedsel uit die voedselgroepe op 'n gereelde grondslag nie.

Dit is veral die Swart inheemse deelnemers wat ontnugter is ten opsigte van hulle ouers se hantering van gesondheid en die voorkoming van siektes. As gevolg van die deelnemers se beroep as verpleegsters is hulle nou baie meer bewus van die belangrikheid van gesondheid, die instandhouding van 'n gesonde liggaam en die belangrikheid om oor verskeie aspekte van liggaamlike versorging te kommunikeer. Hierdie is moontlik 'n verklaring waarom die deelnemers uit die Swart inheemse etniese groepe liggaamlike waardes as belangriker as die Blankes beskou (kyk Tabel 8.7).

Volgens die media kom seksuele misbruik op 'n vroeë ouderdom voor. Tans is daar veldtogte teen seksuele misbruik en word hierdie aspek meer openlik bespreek. Van die owerheid se kant is besluite geneem om jong kinders in te lig oor hul regte ten opsigte van hulle liggaam en die beskerming daarvan (Gouws, 2000). Ander veldtogte wat deur die skole gevoer word, is beter eetgewoontes en oefening vir 'n gesonde liggaam. Bee en Bjorklund (2000: 121) en Serfontein (2000) noem dat die wyer publisiteit ten opsigte van gesondheid tot gesonder gewoontes kan bydra. Die bewustheid van gesondheid en seksuele misbruik kon die prioriteit van liggaamlike waardes verhoog.

Volgens Bee en Bjorklund (2000:101) slaan die jong volwassene nie baie ag op 'n gesonde liggaam nie aangesien veroudering en 'n swak gesondheid normaalweg nie as 'n onmiddellike bedreiging ervaar word nie. 'n Blanke deelnemer bevestig dit:

“Ons is nog jonk en dink nie aan siekte en doodgaan nie. Dit gebeur met ou mense.”

Epidemies soos vigs en ander aansteeklike siektes het genoemde persepsie van jong mense tot 'n mate verander (Codrington, 2001a).

5.2.2 Unieke samestelling en spesifieke ervarings van die individu

Hier word spesifiek verwys na persoonlikheidstipes se liggaamspersepsies (Bee & Bjorklund, 2000:123-124). Sommige jong volwassenes is wel bewus van hulle liggame en die versorging en voorkoms daarvan (Weiten, 1992:377-378). Hierdie versorging kan deelname aan sport, gesondheidsbewustheid en die estetiese aspekte van die liggaam insluit. Ander waardes en behoeftes soos onder andere affiliasie, status en mag sowel as die belangrikheid van die self, word dan aan liggaamlike waardes gekoppel.

Positiewe ervarings soos komplimente ten opsigte van die liggaamlike en negatiewe ervarings (soos ernstige siektes) ten opsigte van die liggaam kan die aandag op liggaamlike waardes vestig. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het die volgende genoem:

“Ons het nie juis aandag aan gesonde kos gegee nie ... eers na my pa se siekte ...”

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

6 VERHOUDINGSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van verhoudingswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabele 8.9 en 8.10 weergegee.

TABEL 8.9 : VERHOUDINGSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	16	1	5.4
6	Engels	5	1	5.8
11	Indiër	8	0	5.9
15	Kleurling	9	1	5.3
31	Sotho	15	2	5.6
21	Tswana	12	7	5.6
9	Xhosa	2	2	5.4
36	Zoeloe	18	8	5.7

In Tabel 8.9 is dit duidelik dat daar verskille en ooreenkomste tussen die verskillende etniese groepe is. Hierdie verskille word veral in die evaluering van die genoemde vraelys gevind. Die volgende tendense word waargeneem:

- Die Indiërs toon in die vraelys en skaal aan dat verhoudingswaardes 'n belangrike prioriteit is. Dit hou waarskynlik verband met hulle godsdienstige opdragte van die Hindugeloof, naamlik dat 'n mens 'n verantwoordelikheid teenoor ander persone het. Hierdie verantwoordelikheid hou ook waarskynlik verband met die feit dat ouers by hulle kinders inwoon (Moodley, 1993).
- Afrikaans- en Engelssprekende Blankes sowel as Kleurlinge beklemtoon ook dat verhoudingswaardes belangrik is. 'n Moontlike rede hiervoor is dat die Christelike geloof klem op die belangrikheid van goeie interpersoonlike verhoudings lê. 'n Ander moontlike rede is dat die jong volwassene (soos ander ouderdomsgroepe) se geluk (gemoed) onder andere afhanklik is van goeie verhoudings (Eshleman, 1993:78). Codrington (1999, 2001a) bevestig hierdie belangrikheid van verhoudings.
- Volgens die response op die vraelys oordeel die Swart inheemse etniese groepe dat verhoudingswaardes nie baie belangrik is nie en voorkeur gee aan ander waardeterreine. Dit kan wees omdat oorlewingswaardes soos byvoorbeeld beroep en finansies belangriker geag word. Die telling op die skaal toon egter dat verhoudingswaardes wel belangrik is. Dit wil sê wanneer die jong volwassenes in 'n bepaalde situasie geplaas word, word verhoudings tog belangrik geag.

Die gemiddeldes van die items op die Likert-tipe skaal vir waardes spreek die verskillende waardes en die konteks waarin hulle gebruik word aan. Hierdie kontekste (situasies) kan die belangrikheid van waardes beïnvloed. In Tabel 8.10 word hierdie verskille weerspieël.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 8.10: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE VERHOUDINGSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

			Skaalwaardes: 1-7							
n=154	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
Item			A	E	I	K	S	T	X	Z
V38	Samewerking Mensgeoriënteerd Opofferend	Beroep	4.8	5.0	4.3	3.9	3.6	3.6	3.2	4.0
V39	Samewerking Mensgeoriënteerd Andergerig	Beroep	5.8	6.6	6.9	6.0	6.7	6.4	6.8	6.3
V41	Hulpvaardig Andergerig Mensgeoriënteerd Betrokke Vriendskap	Vriend Gesin	6.3	6.5	6.8	6.0	6.5	6.5	6.5	6.8
V42	Offervaardig Sosiaal Andergerig Kollektivisme Konformisties	Familie	4.9	6.5	6.6	5.9	6.5	6.5	6.3	6.8
V43	Offervaardig Altruïsme Mensgeoriënteerd Andergerig	Gesin Vriende	5.1	4.6	5.0	4.7	4.4	5.0	3.7	4.5

Die evaluering van die verskillende situasies wat deur die skaal voorgestel word toon die volgende tendense.

- Die response op V38 toon aan dat daar by bykans al die groepe nie juis 'n bereidwilligheid is om moeite te doen om 'moeilike' kollegas se vriendskap te wen nie.
- In die evaluering van V39 word aangetoon dat ten spyte daarvan dat die deelnemers nie baie moeite sal doen nie (kyk V38), hulle tog bereid is om aan verhoudings by die werk te werk.
- V41 se resultate dui aan dat dit vir die deelnemers belangrik is om vriende te help. Tourville en Bowen (1994) asook Codrington, (2001a) bevestig hierdie siening.
- Volgens die response op V42 is besoeke aan familie nie so belangrik vir die Afrikaanssprekendes Blankes as vir die ander groepe nie. Moontlike oorsake is die gebrek aan tyd en/of finansies.
- Die respons op V43 toon aan dat die deelnemers persoonlike belange belangriker as gesinsbelange beskou. Hierdie respons word ook bevestig deur een van die deelnemers wat vir 'n jaar oorsee gaan werk om meer geld te verdien. Sy was bereid om die geleentheid aan te gryp ten spyte van die feit dat sy in hierdie tydperk ver van haar vriende, gesin en familie sou wees.
- Die response op V43 en V38 toon dat deelnemers in sekere opsigte selfgerig optree. Codrington (2001b) huldig ook hierdie siening.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

6.1 Belangrikheid van verhoudingswaardes

Verhoudingswaardes verwys na waardes ten opsigte van interpersoonlike verhoudings (Foster, 1993:771). Hierdie interpersoonlike verhoudingslewe begin by die gesin en kring uit tot die verskillende gesinsekologiese lewensterreine waarmee die jong volwassene tans, sowel as in sy ontwikkelingsjare, te make het.

Die inligting in Tabelle 8.1 en 8.2 sowel as Figuur 8.1 toon aan dat die deelnemers meen dat verhoudingswaardes belangrik is. Die resultate van Tabel 8.2 toon dat die deelnemers die meeste na verhoudings verwys wat moontlik daarop kan dui hoe belangrik verhoudings in die daaglikse lewe van die deelnemers is. Die studies van Codrington (2001a) en Louw (2000) bevestig dat verhoudings vir die jong volwassene belangrik is.

6.2 Faktore wat die belangrikheid van verhoudingswaardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en bepaalde situasies is daar ander faktore wat die belangrikheid van verhoudingswaardes kan beïnvloed.

6.2.1 Die gesinsekologiese waardeterreine

Interpersoonlike verhoudings is in alle gemeenskaps- en samelewingsisteme waar mense betrokke is van toepassing. Genoemde sisteme kan ook as gesinsekologiese terreine gesien word en daarom kan verhoudingswaardes deel van hierdie gesinsekologiese waardeterreine wees. Die verband tussen die verskillende gesinsekologiese waardes onderling was kortliks aangedui aangesien elke terrein afsonderlik hanteer sal word:

- Die religieuse terrein bevat voorskrifte in die hantering van die verhouding met die goddelike sowel as interpersoonlike verhoudings. So byvoorbeeld dui sommige deelnemers aan dat voorvadergeeste nog vereer word:

"I believe in ancestor worship."

"I do not do ancestor worship, but my mother does."

Daar is dus 'n spesifieke houding, oortuiging en behoefte om die 'verhouding' met die voorvaders in ere te hou. Hierdie spesifieke religieuse optrede kan geïnspireer word deur vrees, bygelowe ten opsigte van voor- of teenspoed en kulturele verpligtinge eerder as die belangrikheid van verhoudings.

- In aansluiting by die outoriteitsterrein, kan die volgende voorbeeld genoem word. Die oortuiging dat die vader as hoof van die gesin (patriarg), die reg het om sy vrou te oorheers, bestaan tot 'n mate nog onder die deelnemers, maar beperkte gesag word daaraan gegee. Vroeër sou dit 'aanvaar' word as 'n man sy vrou slaan, maar die hedendaagse jong volwassenes aanvaar hierdie optrede nie meer nie. 'n Kleurlingvrou het die volgende opmerking gemaak:

"Nou se dae lat ons nie meer aan ons slat nie." "Slat" verwys na slaan en verder verwys sy na die optrede van die mans teenoor die vrouens.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Die waardeterreine van die self, liggaamlike en intellektuele kan ook die verhoudingslewe van die jong volwassene insluit. Die jong volwassene evalueer haarself op genoemde drie terreine aan die opinies van ‘ander persone’ (Foster, 1993:779). Die persepsie en denke (kognitiewe) van die jong volwassene oor hierdie drie gesinsekologiese waardeterreine is dus afhanklik van ‘ander persone’ se opinies. Hierdie evaluering kan positief of negatief wees en kan verhoudings op die volgende wyse beïnvloed. Persepsies lei tot emosionele (affektiewe) ervarings en tot houdings wat weer tot bepaalde optrede (konatiewe) in interpersoonlike verhoudings kan lei.
- Die ontspanningsterrein kan ‘n terrein wees waar interpersoonlike verhoudings ontwikkel of versterk kan word. Volgens Codrington (1999; 2001a) se studie het die jong volwasse deelnemers in sy studies aangedui dat interpersoonlike verhoudings ‘n belangrike komponent van ontspanning is.
- Interpersoonlike verhoudings kan die gemoed van die jong volwassene positief of negatief beïnvloed (Eshleman, 1993:77). Deelnemers het genoem dat hulle eie kinders en gesinne vreugde bring. Die negatiewe optrede in interpersoonlike verhoudings kan ook tot ongelukkigheid lei. Die volgende aanhalings bevestig bogenoemde stellings:
“My children and family makes me happy.”
“Dit maak my ongelukkig as mense baklei en skinder.”
- Estetiese aspekte soos musiek en die kunste kan aanleiding tot interpersoonlike verhoudings gee omdat daar ‘n gemeenskaplike belangstelling kan wees.
- Die natuur as gesinsekologiese terrein kan interpersoonlike verhoudings impliseer wanneer persone saamwerk vir byvoorbeeld die behoud van en waardering vir die natuur. Soos sommige deelnemers aangedui het, moes die meisies saamgaan om water te gaan haal of veldvrugte te pluk. Verhoudinge het dan in die uitvoering van hulle plig ontstaan.

Uit bostaande is dit duidelik dat samewerking op verskillende terreine tot interpersoonlike verhoudings kan lei. Hierdie verhoudings kan aspekte soos produktiwiteit, lojaliteit, vaardigheid en kreatiwiteit onderling bevorder of benadeel. Uit goeie menseverhoudings kan die individue, die betrokke groepe en die gemeenskap baat. Hierdie siening bevestig die interafhanklikheid van die verskillende waardeterreine van die gesinsekologiese perspektief.

6.2.2 Groepe en verhoudings

Wat groepe betref word daar na drie groepe verwys naamlik die primêre-, sekondêre- en tersiêre. Om deel van ‘n groep te wees is belangrik vir die individu omdat daar ‘n behoefte aan affiliasie is. Jordaan en Jordaan (1988: 740) verwys na primêre en sekondêre groepe. Primêre groepe is hoofsaaklik die gesin en daar is ‘n behoefte aan onder andere affeksie (liefde), insluiting en beheer (Eshleman, 1993: 77). Die deelnemers rapporteer wel dat hierdie aspekte teenwoordig was, maar wat hulle persoonlik betref, was daar in die meeste gevalle

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

'n gebrek aan demonstratiewe liefde (kyk Hoofstuk 9). Die gesin word egter deur die deelnemers ervaar as die belangrikste komponent van hul verhoudingslewe aangesien die gesin vir verskeie vorme van ondersteuning sorg. Dit is onseker watter aspekte werklik die belangrikste is naamlik die verhouding of die 'ondersteuning' wat daardeur verkry word. Waar die gesin as primêre groep nie in die behoeftes kan voorsien nie, help die familie of gemeenskap (sekondêre groepe) soms (Eshleman, 1993:93-100). Die volgende woorde van 'n deelnemer en moeder onderskeidelik bevestig dit:

"When there was no food in the house, my mother sent us to her sister to eat."

"Ek het nie 'n man nie ... so as my kënners stout is, sal die chief hulle slaan." "Chief" verwys na die hoofman van die stam of gemeenskap.

Hieruit kan afgelei word dat die gemeenskap waarde heg aan die versorging van die gesin en die individu. Verhoudingswaardes soos medemenslikheid, dienslewering en versorging kom dus hier na vore.

Die verskuiwing van afhanklikheid na onafhanklikheid van die gesin van oorsprong is 'n belangrike kenmerk van die jong volwassene se lewe. Dit sluit ook die soeke na 'n lewensmaat en sodoende nuwe verhoudings in. Volgens Erikson (1959,1969) word die jong volwasse stadium gekenmerk deur die soeke na die intimiteit van 'n lewensmaat. Dit is dus weer 'n ander aspek van die jong volwassene se verhoudingslewe. Baie deelnemers bevestig dat hulle wel in 'n verhouding staan met so 'n moontlike lewensmaat. Sommige van die deelnemers is ook reeds getroud. Die onafhanklikheid van die gesin van oorsprong word dus verruil vir die afhanklikheid van die 'nuwe primêre groep'. Die 'nuwe primêre groep' is dus die romantiese verhoudingslewe van die jong volwassene.

Duvall en Miller (1985:94) verwys na spesifieke faktore wat in die soeke van 'n lewensmaat 'n rol speel. Eenstemmigheid ten opsigte van houdings en waardes op die gesinsekologiese terreine sowel as byvoorbeeld agtergrond, persoonlikheid, etniese agtergrond, opvoeding en sosio-ekonomiese status is belangrik. Sommige deelnemers het ook bepaalde houdings oor etniese agtergrond gehad: Volgens 'n informant uit die swart inheemse groepe het die man op straat nie juis 'n probleem met sogenaamde etnies gemengde huwelike nie, maar die stamhoof en ander persone in soortgelyke gesagsposisies soos die koning behoort binne sy etniese groep te trou. Sommige van die deelnemers stem egter nie saam nie en noem dat etniese of ras gemengde huwelike nie juis aanvaarbaar is nie. Verder is dit veral vir die Indiërs, maar ook vir die ander etniese groepe, belangrik dat hulle binne hul sosiale klas trou. Om met 'n persoon van 'n hoër sosio-ekonomiese klas te trou is wel aanvaarbaar.

In sekondêre groepe, soos byvoorbeeld die beroepe, bestaan daar 'n kwaliteitsverskil in die verhoudingsdimensie (Jordaan & Jordaan, 1988:740). In hierdie groepe gaan dit meer oor taakgerigtheid (Eshleman, 1994:77) naamlik die samewerking van die groep (Foster, 1993: 791; Cronjé, Du Toit & Motlatla, 2000:166) in 'n bepaalde taak soos byvoorbeeld die bevordering van die openbare beeld van verpleegsters. Persone wat nie aan die verwagtings voldoen nie kan verwerp word op grond van die feit dat hulle skade aan die groep doen (Cronjé *et al*, 2000:166).

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Wanneer die sekondêre groep verder uitkring, kan daar van 'n tersiêre groep (byvoorbeeld 'n nasie) gepraat word. By geleentheid toe die navorser data by die deelnemers se kollege ingesamel het, het die deelnemers op 'n studentevergadering die netelige saak van rasseverhoudings en die belange van 'n groep of nasie bespreek. Die volgende belangrike opmerkings is deur verteenwoordigers (deelnemers) van verskeie Swart inheemse etniese groepe gemaak:

“Some of the white nurses do not support our meetings. They leave before the meeting is over.”

“It seems to me there is a personality problem between you (verwys na klaagster) and one of the white nurses. Don't make all your problems racial problems.”

“We are sick and tired that every problem must be a race problem. A black and white thing. I am a Ndebele and proud of it. Why is it that this problem is not a Ndebele versus Zulu or Sotho? Why must it always be a black white problem. I think you are unfair.”

“We are all South Africans, we are all nurses even if we are Zulus, Sotho's English or Afrikaans. Let us all have a good relationship and work together.”

Dit was duidelik dat daar 'n behoefte bestaan om benewens die sekondêre groepe soos beroepsgroepe en etniese groepe ook ander groepe soos 'n nasie te vorm. Verder is dit duidelik dat hierdie groep gebaseer is op taakgerigtheid maar ook op goeie verhoudinge. Swak verhoudinge binne die primêre, sekondêre en tersiêre groepe kan taakgerigtheid nadelig beïnvloed.

Die volgende gevolgtrekkings ten opsigte van die groepe en interpersoonlike verhoudings kan gemaak word:

- Die gemeenskap en samelewing bestaan uit individue en verskeie groepe, naamlik primêre, sekondêre en tersiêre groepe.
- By hierdie groepe is verhoudings 'n belangrike komponent.
- Daar is gedeelde betekenisse of simbole/meestersimbole (byvoorbeeld beroepsbeeld en nasionalisme) in verhoudings.
- Hierdie betekenisse of simbole kry beslag in reëls, daaropvolgende optredes en uiteindelik geïnstitusionele gedrag, waarde-oriëntasies en waardes.
- Geïnstitusionele gedrag is die werkbare praktyke en gebeure wat deur die groep gesanksioneer word (Jordaan & Jordaan, 1988:751) en weerspieël bepaalde waarde-oriëntasies en waardes.

6.2.3 Uniekheid van die individu

Die individu (jong volwassene) se verhoudingswaardes word deur haar unieke samestelling beïnvloed. Hierdie samestelling is opgebou uit komponente soos onder andere persoonlikheid, ervarings, die wyse waarop sy sin maak van haar eie gedrag sowel as die van ander, doelwitte en verklaarde waardes (Louw *et al*, 1993: 511-582) en in hierdie geval verhoudingswaardes. Hierdie komponente werk saam om 'n persoonlike styl ten opsigte van objekte, mense en situasies in gedrag te konkretiseer. Die individu is uniek ten opsigte van onder andere die volgende dimensies wat op verhoudingswaardes dui:

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Individualisties teenoor kommunalisties.
- Taakgeoriënteerd teenoor mensgeoriënteerd.
- Geïsoleerd teenoor sosiaal.
- Selfgerig teenoor andergerig.
- Afhanklik teenoor onafhanklik.

Die taakgeoriënteerde verpleegkundige kan byvoorbeeld die uitoefening van haar beroepslewe belangriker ag as haar verhoudings met byvoorbeeld gesinslede en kollegas. Die mensgeoriënteerde verpleegkundige kan geleenthede gunstig oorweeg wat vir haar gesinslewe en verhoudingslewe voordelig is.

Die mensgeoriënteerde verpleegkundige sal geneig wees om moeite in haar beroep te doen om met die pasiënt en/of die familie van pasiënte te gesels en op hierdie wyse ondersteuning te gee. Daar kan dus 'n betekenisvolle verhouding met die pasiënt ontstaan. Benewens haar werk sal die mensgeoriënteerde verpleegkundige geneig wees om ook na goeie verhoudinge, binne en buite haar beroep, te soek.

Andergerigte verpleegkundiges sal moontlik ingestel wees om mense gelukkig te maak terwyl die selfgerigte verpleegkundige moontlik nie maklik opofferings en moeite sal doen nie. Die volgende opmerkings van deelnemers en informante bevestig hierdie stellings:

“Jy help die pasiënte se familie ook.”

“Soms moet ek langer werk, want hulle (pasiënte) het my nodig.”

“I do not want to work overtime. I have a life ...”

Die afhanklike verpleegkundige sal moontlik moeite doen om kontak met haar gesin van oorsprong en met ander verpleegkundiges te hê. Op hierdie wyse kan sy hulp en ondersteuning kry. Die onafhanklike verpleegster sal heelwaarskynlik makliker self besluite neem en moontlik verkies om alleen 'n bepaalde werk te verrig.

Volgens Chia *et al*, (1994) lei sogenaamde selfgerigte waardes tot onder andere min kontak met die gesin van oorsprong, individualisme en onafhanklikheid. Dit gaan egter van die individu self afhang tot watter mate hierdie sogenaamde moderne waardes gevolg gaan word.

7 LEWENSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van lewenswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabele 8.11 en 8.12 weergegee.

Tabel 8.11 wys die verskille en ooreenkomste tussen etniese groepe se evaluering ten opsigte van lewenswaardes aan.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 8.11: LEWENSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	5	2	6.4
6	Engels	2	0	5.8
11	Indiër	1	0	5.5
15	Kleurling	4	1	6.0
31	Sotho	9	0	6.0
21	Tswana	7	0	5.6
9	Xhosa	2	0	5.6
36	Zoeloe	18	1	5.8

Uit Tabel 8.11 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word. Sommige deelnemers het in die vraelys aangedui dat lewenswaardes nie een van die belangrikste waardes is nie, terwyl die response op die skaal aandui dat lewenswaardes wel belangrik is. Dit is moontlik 'n indikatie dat wanneer die deelnemers in 'n bepaalde situasie (konteks) geplaas word, die belangrikheid van die lewenswaardes duideliker na vore kom. Hierdie aspek blyk veral waar te wees ten opsigte van die Kleurlinge, Sotho's en Afrikaanssprekende Blankes.

TABEL 8.12: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE LEWENSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V127	Hulpvaardig Beskermend Andergerig	Samelewing	6.5	6.7	6.7	6.6	6.2	6.3	6.6	6.1
V129	Selfgerig Selfbeskermend	Vriendin	6.5	7.0	3.0	5.7	5.3	5.2	5.0	5.0
V130	Andergerig Beskermend Hulpvaardig Monetêr	Gemeenskap Self	6.6	5.2	6.7	6.5	6.5	6.0	6.3	6.4
V131	Seksualiteit Opvoeding Ingeligtheid	Samelewing	6.6	6.0	6.7	6.6	6.5	5.5	7	6.1
V133	Hulpvaardig Beskerming Andergerig	Samelewing	5.7	4.2	4.3	4.5	5.6	5.0	3.4	5.4

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die volgende afleidings kan uit Tabel 8.12 gemaak word:

- Volgens die response op V127 voel al die etniese groepe dat dit baie belangrik is dat in geboue voorsiening vir gestremdes gemaak moet word.
- V129 verwys na aborsie en die deelnemers se gevoel oor waardes rondom dië aangeleentheid is uiteenlopend. Al die Engelssprekende Blankes is teen aborsie, ongeag die omstandighede, terwyl die Indiërs die teenoorgestelde voel. By verdere navraag het jong volwasse Indiërs aangedui dat in sekere omstandighede soos byvoorbeeld ekonomiese probleme en as 'n loopbaan bedreig word, aborsie geregtig is. Hierdie opinie van die Indiërs openbaar aspekte van selfgerigtheid.
- In die respons op V130 meen al die etniese groepe dat hulle sal bydra om die nood van straatkinders te verlig. Die Afrikaanssprekende Blankes en die Indiërs voel die sterkste hieroor. Broekmann en Duncan (1993:505) noem dat emosies (dit wil sê 'n jammerhartige gevoel vir straatkinders) 'n sosiale impak kan hê. Wanneer iemand emosioneel oor 'n saak voel, is die kanse redelik goed dat so 'n persoon hulp sal verleen en gevolglik kan 'n negatiewe sosiale probleem verander word. Verdere redes waarom individue moontlik betrokke by maatskaplike probleme raak, is die behoefte om hulp te verleen, diens te lewer of te beskerm. Behoeftes om te beskerm en te vertroetel speel dus hier 'n rol (Weiten, 1992:343). Hierdie aspek hou moontlik verband met die aard van die vrou en die van die verpleegkundige naamlik om hulpvaardig teenoor ander te wees.
- Die response op V131 dui aan dat daar 'n positiewe houding teenoor seksopvoeding is. Dit is veral die Xhosas wat baie sterk hieroor voel. Louw, Louw en Schoeman (1993:563) dui aan dat met verstedeliking sekere aspekte van seksuele opvoeding deur die familie en gemeenskapsleiers by die Swart inheemse groepe verlore gegaan het. Hieruit kan afgelei word dat daar 'n behoefte aan seksuele opvoeding is.
- Volgens die response op V133, voel al die etniese groepe nie ewe positief oor verpligte noodhulp vir motorbestuurders nie. 'n Rede hiervoor kan moontlik wees dat noodhulp nie noodwendig met die bestuur van 'n motor in verband gebring word nie.

7.1 Die belangrikheid van lewenswaardes

Hier gaan dit oor die belangrikheid van onder andere die lewe as sodanig, lewenskwaliteit en seksuele aspekte. Lewenswaardes en liggaamlike waardes kan verwant aan mekaar wees aangesien beide met liggaamlike versorging in verband gebring kan word.

In hierdie studie is die volgende ten opsigte van die prioriteit van lewenswaardes gevind. Volgens die betrokke vraelys is lewenswaardes redelik belangrik. Hierdie belangrikheid word weerspieël in die skaalwaardes. Die skaal en die verwysings van die vraelys toon aan dat lewenswaardes belangrike waardes is wanneer dit met ander waardes vergelyk word.

7.2 Faktore wat die belangrikheid van lewenswaardes beïnvloed

Benewens die etnisiteit en die konteks (situasie) kan verskeie ander faktore die belangrikheid van lewenswaardes beïnvloed. Hierdie faktore sal vervolgens bespreek word.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENE: RESULTATE EN BESPREKING

7.2.1 Sosio-kulturele en sosio-ekonomiese agtergrond

Die sosio-kulturele en sosio-ekonomiese agtergrond van die jong volwassene kan 'n belangrike rol speel in persepsies, denke en die emosies rondom lewenswaardes. In hierdie studie is gevind dat sommige van die deelnemers uit 'n laer sosio-ekonomiese agtergrond (gesin van oorsprong) nie altyd die middele het vir genoeg kleding en voeding vir hulle kinders nie. Van die deelnemers uit die Swart inheemse etniese groepe het dan ook gerapporteer dat hulle soms sonder kos skool toe moes gaan (omdat daar nie meer kos in die huis was nie). Hulle klere was gewoonlik tweedehands, min en soms verslete. Die navorser het ook dieselfde waarnemings gemaak tydens haar besoek aan die landelike gebiede van onder andere KwaZulu-Natal. Genoemde toestande het daartoe gelei dat nuwe maniere van oorlewing na vore gekom het. Vrugte uit die veld en hulp van bure het gehelp in voedselvoorsiening. Hierdie omstandighede kan daartoe lei dat oorlewing een van die belangrikste fokusse en gevolglik waardes geword het.

Wat die sosio-kulturele aspekte betref is dit belangrik hoe die gesin, gemeenskap en die kultuur waartoe 'n persoon behoort, die jong volwassene kan beïnvloed. Die volgende voorbeeld kan genoem word. Volgens 'n informant kom sogenaamde 'agterstraat aborsies' dikwels onder die Kleurlinge en Swart inheemse etniese groepe voor. (Dit wil nie sê dat dit nie onder die ander etniese groepe voorkom nie.)

Hierdie praktyke word gelate deur die betrokke gemeenskappe aanvaar as onvermydelik aangesien daar nie altyd vir die ongebore kinders gesorg kan word nie of omdat die ongebore baba nie 'inpas' by die planne en ideale van die jong volwassene nie. Onder sulke omstandighede blyk dit dat lewenswaardes ondergeskik aan selfwaardes is. Informante uit die Indiërgemeenskap bevestig ook dat aborsie aanvaarbaar is wanneer ander waardes soos die ekonomiese en die selfwaardes swaarder weeg.

Vrugbaarheid is vir sommige etniese groepe baie belangrik (Trollip, 1991:213). Die Tswana en Zoeloe deelnemers het dan ook die volgende gerapporteer:

"We live with our boyfriends and have children."

"It is much more acceptable in our culture to have a baby without being married."

Een van die meer verwesterse Tswanas het egter die volgende opmerking gemaak:

"My family will not be impressed if I get pregnant before being married."

Hierdie laaste stelling is moontlik 'n morele waarde-oriëntasie en dui daarop dat die houding teenoor ongehude moeders meer die van die Blankes se siening weerspieël. In hierdie geval is morele waardes belangriker as vrugbaarheid. So gesien kan die uitwerking van akkulturasie op hierdie gebied gesien word.

Tswanas en Zoeloes en in sommige gevalle Afrikaanssprekende Blankes, rapporteer dat seksvoorligting 'n 'verbode' onderwerp tussen ouers en kinders is. Sommige deelnemers was ontnugter en kwaad vir hulle ouers omdat dit nie met hulle as kinders bespreek is nie. Hierdie 'woede' kan 'n aanduiding wees dat die deelnemers op hierdie stadium ervaar dat seks (lewenswaardes) 'n belangrike terrein is en in die verlede meer aandag moes gekry het. Hierdie saak word verder in Hoofstuk 9 bespreek.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

7.2.2 Die huidige beroepsituasie

Die verpleegberoep waarin die deelnemers hulle tans bevind, kan bydra tot die erkenning en ervaring van die belangrikheid van die lewe. Een van die Afrikaanssprekende Blankes het die volgende opmerking gemaak:

“Hier (verwys na die hospitaal) veg ons vir mense se lewens.”

“Waar daar lewe is, is daar hoop.”

7.2.3 Die belangrikheid van opwaartse sosiale mobiliteit

Individuele motivering en geleenthede in die samelewing kan bydra tot opwaartse sosiale motivering (Eshleman, 1994: 277). Individuele behoeftes, motivering en doelwitte kan daartoe bydra om die belangrikheid van die lewe en lewenskwaliteit (opwaartse sosiale mobiliteit) raak te sien, te ervaar en daarvoor te veg. Die volgende word deur sommige van die deelnemers genoem:

“Ek werk hard om vir my kind te gee wat sy nodig het.”

“I want to give my child a good life.”

Wanneer die deelnemers self swaargekry het om te oorleef kan hierdie waardes vir hulle belangrik raak. Volgens Broekmann en Duncan (1993:502) kan negatiewe ervarings (soos armoede) daartoe lei dat meer pogings aangewend word om dit te vermy.

Die finansiële voordele wat verpleging inhou, het ‘n geleentheid tot opwaartse sosiale mobiliteit vir sommige individue gebied. Die volgende stellings van deelnemers bevestig hierdie siening:

“I choose nursing because I am earning money while I study.”

“... nursing is a professional job.”

“My education will help me have a better life (sosiale posisie) than my parents.”

8 VEILIGHEIDSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van veiligheidswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.13 en 8.14 weergegee.

TABEL 8.13: VEILIGHEIDSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal.		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	4	1	6.1
6	Engels	1	0	6.1
11	Indiër	1	0	6.1
15	Kleurling	3	1	5.8
31	Sotho	9	1	6.0
21	Tswana	7	2	5.7
9	Xhosa	3	0	5.5
36	Zoeloe	15	1	5.9

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Uit Tabel 8.13 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Die vraelys wat deur geslote vrae die belangrikste/onbelangrikste waardes bepaal, toon aan dat die Swart inheemse etniese groepe almal dieselfde hoë mate van belangrikheid aan veiligheid heg. Hierdie tendens kan verband hou met die feit dat hierdie deelnemers se woonarea as hoë veiligheidsrisiko gebiede ervaar word.
- Die evaluerings ten opsigte van die skaal toon dat veiligheidswaardes 'n hoë prioriteit by al die etniese groepe is. Wanneer die deelnemers binne 'n bepaalde situasie geplaas word met 'n bepaalde skaal item en die deelnemers hulle met 'n situasie kan identifiseer, word veiligheidswaardes belangriker.

Die Likert-tipe skaal vir waardes meet spesifieke situasies. Die evaluerings wat die deelnemers op die skaal gemaak het, dui ook die belangrikheid van veiligheidswaardes in bepaalde situasies aan.

TABEL 8.14: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE VEILIGHEIDSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154 Skaalwaardes:1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V97	Dienslewering, Beveiliging	Samelewing	6.6	6.1	6.3	6	6.5	6.0	6.8	6.2
V99	Beveiliging Sekuriteit Samewerking Beskerming Verantwoordelik	Gemeenskap Self	6.6	6.5	6.6	6.8	6.3	5.9	5.0	6.4
V101	Behulpzaam Dienslewering Beveiliging	Gemeenskap Self	6.0	6.0	6.5	5.8	6.1	5.6	4.7	5.6
V102	Beskerming Wetstoepassing Verantwoordelik	Samelewing	5.9	6.1	5.7	6	5.4	5.8	5.8	6.1
V106	Offervaardig Beveiliging Samewerking	Samelewing Self	5.3	5.6	5.3	4.4	5.6	5.1	4.8	5.3

Die volgende tendense kan uit die skaal vir waardes waargeneem word:

- Al die etniese groepe is in die evaluering van V97 eenstemmig ten opsigte van die belangrikheid om dienste te verbeter om sodoende 'n veiliger land te hê. Codrington (2001b) noem dat die hedendaase jongmense bekommerd is oor die onveilige toestand in die land.
- Volgens die respons op V99, voel die etniese groepe sterk dat hulle woonbuurtes beveilig moet word en sal selfs finansiële daartoe bydra. Hierdie siening word nie in dieselfde mate deur die Xhosas gedeel nie.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Behalwe die Xhosas voel al die etniese groepe sterk dat hulle behulpsaam met 'n buurtwagstelsel sal wees. Hierdie evaluering word in V101 gemaak.
- In die respons op V102 is daar 'n redelike mate van eenstemmigheid tussen die etniese groepe dat onverskillige bestuurders se lisensies van hulle weggeneem moet word.
- Behalwe vir die Kleurlinge en Xhosas, voel al die ander etniese groepe in die evaluering van V106 dat ter wille van veiligheid dit belangrik is om by winkelsentrums deursoek te word.

Uit bogenoemde blyk dit dat veiligheidswaardes vir die Xhosas nie dieselfde prioriteit het as vir die ander etniese groepe nie. 'n Moontlike rede hiervoor is dat hulle nie ervaar dat hulle veiligheid bedreig word nie.

8.1 Die belangrikheid van veiligheidswaardes

Behalwe om fisies veilig te wees, is veiligheidsaspekte soos 'n gevoel van sekuriteit en geborgenheid ook belangrik. Dit impliseer 'n fisiese en 'n psigiese ervaring van veiligheid. So gesien sluit veiligheidswaardes veral aan by verhoudings-, liggaamlike- en lewenswaardes. Veiligheidswaardes is dus verbind aan ander waardeterreine wat ook deur die deelnemers as belangrik beskou word.

Die behoefte aan veiligheid is volgens Maslow (Weiten, 1992:344) een van die mens se basiese behoeftes. Die deelnemers meen dat veiligheidswaardes belangrik is. Dit word aangetoon deur die tellings in Figuur 8.1 asook Tabela 8.1 en 8.2. Dit is veral die Likert-tipe skaal vir waardes wat aantoon dat veiligheidswaardes belangrik is. Alhoewel Tabel 8.2 aandui dat deelnemers min na veiligheid verwys, het antwoorde in onderhoude met deelnemers aangedui dat veiligheid wel 'n faktor in hulle daaglikse lewe is.

8.2 Faktore wat die belangrikheid van veiligheidswaardes beïnvloed

Benewens die etnisiteit en situasies waarna in Tabel 8.14 verwys word, kan die volgende faktore die belangrikheid van veiligheidswaardes beïnvloed.

8.2.1 Huidige situasie in Suid-Afrika

Suid-Afrika het die gevolge van 'n ideologie van geweld beleef (De Wet, 1990) en is 'n land met 'n hoë misdaadsyfer (Sake Beeld, 1995, Rapport, 2001). Hierdie misdaad dra daartoe by dat onder andere die veiligheid van mense bedreig word. 'n Kleurlingvrou (informant) het die opmerking gemaak:

“Mevrou ons lewe in vrees.”

'n Algemene vrees en persepsie van die onveilige toestand in die land kan maak dat veiligheidswaardes 'n prioriteit word (Codrington, 2001a). Al die deelnemers wat in die onderhoude ondervra is, is bewus van hierdie toestand aangesien hulle kennis en/of vriende alreeds die slagoffers van misdaad was. Volgens Haralambos en Holborn (1995:426) affekteer misdaad persone se leefwyse. Al die deelnemers wat hieroor ondervra is het aangetoon dat hulle nie graag uitgaan as dit donker is nie. Indien hulle wel uitgaan doen hulle dit nie alleen nie. As kinders het hierdie deelnemers dieselfde vrees nie so intens ervaar nie. Deelnemers het aangedui dat sedert hulle groter is, hulle meer bewus is van veiligheid en die liggaamlike

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

leed wat aan vrouens gedoen kan word. Hierdie ervaring bring mee dat huise beveilig word en vreemdelinge met agterdog bejeën word.

Sommige deelnemers het in onderhoude aangetoon dat hulle onveilige situasies in hulle kinderjare beleef het en het die volgende genoem:

“Ons mag nie alleen in die donker geloop het nie.”

“Ek het die deur gesluit.”

“When I was scared I got into my sister’s bed.”

“My Ouma het gewerk ... ek was net by myself ... soms was ek bang.”

Die trekarbeidbeleid het bygedra tot gesinsverbodskeling (Wilson, 1992). Dit kon daartoe lei dat kinders van een of beide ouers geskei was en gevolglik 'n gebrek aan geborgenheid (veiligheid) ervaar het.

8.2.2 Unieke samestelling van die persoon

Persoonlikheid kan ook 'n belangrike rol ten opsigte van die ervaring van veiligheid speel. Sommige persone is van nature geneig om banger te wees as ander (Hurlock, 1978: 198) en kan dus meer veiligheidsbewus wees. Verder kan ervarings bydra tot vrees. Die negatiewe ervarings van die kinderjare kan daartoe lei dat die veiligheidswaardes belangrik geag word.

9 INTELLEKTUELE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van intellektuele waardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.15 en 8.16 weergegee.

TABEL 8.15: INTELLEKTUELE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	8	3	5.1
6	Engels	2	1	5.3
11	Indiër	2	0	4.8
15	Kleurling	3	0	5.0
31	Sotho	6	0	5.3
21	Tswana	5	4	5.1
9	Xhosa	4	1	5.5
36	Zoeloe	15	2	5.4

Uit Tabel 8.15 kan die volgende afleidings gemaak word. Al die verskillende etniese groepe meen dat intellektuele waardes redelik belangrik is. Zoeloe en Xhosa deelnemers verteenwoordig die etniese groepe wat intellektuele waardes as die belangrikste ag.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

In Tabel 8.16 word die invloed van bepaalde situasies (kontekste) op waardes aangedui.

TABEL 8.16: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE INTELLEKTUELE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V75	Geletterdheid Vooruitgang	Samelewing	6.7	6.0	6.7	6.0	6.6	6.3	6.6	6.5
V78	Bekwaamheid Vaardigheid Ambisie	Samelewing	6.3	6.0	5.3	6.6	6.0	6.1	4.6	6.2
V80	Prestasie Respek Geletterdheid	Vriende	3.2	4.0	1.7	2.5	3.0	3.0	4.8	3.3
V82	Vermoë Geletterdheid	Beroep	5.9	4.5	3.4	3.0	4.3	3.8	4.7	4.6
V83	Ambisie Geletterdheid Offervaardig	Gesin	6.2	6.0	7.0	6.5	6.5	6.4	6.4	6.5

Die volgende tendense kan uit die skaalwaardes afgelei word:

- Volgens die respons op V75 meen al die verskillende etniese groepe dat die land se omstandighede sal verbeter met 'n hoër geletterdheidsyfer.
- V78 handel oor die bywoning van kleuterskole. Die evaluering van V78 het aangetoon dat almal behalwe Indiërs en Xhosas, baie sterk voel dat indien kleuterskole die intellektuele vermoëns van kinders verbeter, die bywoning van kleuterskole verpligtend gemaak kan word. Dit is veral die Xhosas wat van die ander etniese groepe verskil. Moontlike redes vir die verskil is dat daar geglo word dat oumas nog steeds kleinkinders moet grootmaak, moontlik as gevolg van die finansiële implikasies of bloot omdat die stelling ten opsigte van kleuterskole nie geglo word nie.
- Volgens die evaluering van V80 is daar 'n redelike negatiewe siening ten opsigte van die graad van respek wat mense verdien. Kleurlinge en Indiërs is die meeste teen 'spesiale behandeling' vir geleerde vriende terwyl die Xhosas 'spesiale behandeling' vir geleerdheid meer geredelik aanvaar. Hierdie siening is in ooreenstemming met die Swart etniese groepe se begrip van respekbetoning aan onder andere geleerde persone (Trollip: 1991:212).
- Volgens die respons op V82 meen veral Afrikaanssprekende Blankes dat kwalifikasies belangriker is as ondervinding. Die ander etniese groepe het nie tot dieselfde mate hierdie siening nie.
- Die respons op V83 toon aan dat al die etniese groepe alles in hulle vermoë sal doen om hulle kinders geleerdheid te gee.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

9.1 Die belangrikheid van intellektuele waardes

Intellektuele waardes sluit aspekte soos geleerdheid, prestasie en skrandheid in. Die skool is 'n verlengstuk van die huisgesin op hierdie terrein en saam met die aanleer van kognitiewe vaardighede word ander morele waardes en sosiale reëls aangeleer/versterk (Eshleman, 1994:109). Haralambos en Holborn (1995: 805) meen dat die samelewing oor die algemeen dink dat intellektuele waardes belangrik is. Indien 'n gemeenskap of samelewing meen dat intellektuele waardes belangrik is, kan dit die individu en haar gesin beïnvloed. Hierdie aspek kan binne die gesinsekologiese perspektief geakkomodeer word.

9.2 Faktore wat die belangrikheid van intellektuele waardes beïnvloed

Benewens die invloed van etnisiteit (Tabel 8.15) en die kontekste (situasies) wat in Tabel 8.16 vervat is, is daar ander faktore wat 'n rol in die belangrikheid van intellektuele waardes speel. Hierdie faktore word vervolgens bespreek.

9.2.1 Behoeftes, ervarings, waardes en doelwitte

Intellektuele waardes kan deur verskeie ander behoeftes, doelwitte en/of waardes bevorder word. Dit kan moontlik onder andere 'n persoon in die vermoë plaas om beter en makliker werk te kry en meer geld te verdien (Haralambos & Holborn, 1995:729, 733). Sommige deelnemers (en informante) meen hulle ouers is hiervan oortuig en rapporteer byvoorbeeld die volgende stellings van hulle ouers:

“Be strong, get educated so that you can get a good job and make money.”

“Hulle moet leer om 'n goeie werk te kry om te kan sorg.”

“My pa was baie gesteld op geleerdheid en dan 'n goeie werk.”

Die deelnemers steun ook hierdie stellings van hulle ouers. Verder het deelnemers genoem dat hulle ervaar het dat onderwysers en lektreses hulle aangemoedig het om hulle intellektuele vermoëns te verbeter. Intellektuele waardes is deur genoemde persone bevorder.

Intellektuele waardes kan moontlik ongelykhede tussen verskillende sosiale klasse en etniese groepe verminder (Haralambos & Holborn, 1995:730). 'n Deelnemer wat hierdie ervaring gehad het, het die volgende opmerking gemaak wat hierby aansluiting vind.

“My education will help me to have a better life (sosiale posisie) than my parents.”

Bostaande stelling impliseer dat die betrokke deelnemer glo dat deur opleiding sy haar sosiale posisie kan verbeter en sy strewe dus na sosiale mobiliteit.

As gevolg van die deelnemers se ervarings bestaan daar dus by hulle behoeftes en doelwitte wat die belangrikheid van intellektuele waardes sou kon bevorder (Ford, 1993).

9.2.2 Persepsies, geleenthede en stimulasie

Die algemene opvatting en waardeprioriteite van die gemeenskap sowel as die samelewing kan bepaalde waardes bevorder. Volgens Eshleman (1994:175) is geleerdheid tans 'n belangrike waarde van die samelewing. Die publieke opinie kan dus 'n invloed op die belangrikheid van intellektuele waardes hê.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die gesin en die gesinsekologie kan 'n belangrike rol in die intellektuele ontwikkeling (Bee & Bjorklund, 2000:155) en geleerdheid (Jordaan & Jordaan, 1988: 459-463; Haralambos & Holborn, 1995:751,779) van die jong volwassene speel. Daarom is dit belangrik dat ouers inkoop in die belangrikheid van hierdie waarde en daarmee saam hulle kinders die geleentheid gee wat intellektuele ontwikkeling en geleerdheid sal verbeter. Die sosio-ekonomiese status van die gesin kan ook 'n invloed op die belangrikheid van intellektuele waardes hê. Volgens Haralambos en Holborn (1995:749) is daar sommige navorsers wat meen dat geleerdheid en prestasie soms laer ge-evalueer word as gevolg van 'n onvermoë om dit te bereik. In hierdie navorsing kon daar nie tot dieselfde konklusies gekom word nie. 'n Moontlike rede vir hierdie verskil is dat die deelnemers wat uit 'n sosio-ekonomiese lae klas kom wel 'n geleentheid gehad het om hulle posisie te verbeter.

Soos reeds genoem het ouers en onderwysers 'n groot invloed op die bevordering van intellektuele waardes aangesien dit as belangrik beskou word. Redes waarom intellektuele waardes belangrik geag word, is omdat dit met byvoorbeeld ekonomiese vooruitgang, lewenstyl en status in verband gebring kan word.

9.2.3 Omgewingstimuli

Stimuli uit die omgewing (gesinsekologie) kan kognitiewe ontwikkeling (intellektuele vermoëns) beïnvloed (Ford, 1993). In die gesinsekologie kan daar faktore wees wat die deelnemers se kinderjare moontlik gestimuleer het tot die ontwikkeling van intellektuele vermoëns. Hierdie stimulasie kan bydra tot die ontwikkeling van intellektuele vermoëns en gevolglik 'n waardering en/of beloning daarvoor. Hierdie positiewe ervaring (waardering en beloning) kan tot die beklemtoning van hierdie waarde lei.

In sekere geografiese areas is daar meer of makliker geleentheid om geleerdheid (intellektuele waardes) te bekom (Haralambos & Holborn, 1995:756). Hierdie feit word ook deur sommige van die deelnemers in die landelike gebiede bevestig. Baie van hulle moes ver stap om by die skool te kom en vir hul hoërskoolopleiding moes hulle na koshuise in groter dorpe en stede gaan. Die volgende aanhalings bevestig dit:

"I had to go to boarding school ... there was no high school near us."
"Ek moes ver skool toe loop."

9.2.4 Die uniekheid van die individu

Die oorgeërfde vermoë en die ervarings van die deelnemers is veral hier van belang. Indien die deelnemer 'n gebrekkige vermoë ontwikkel het om bepaalde intellektuele waardes te bemeester, kan hierdie onontwikkelde vermoë daartoe lei dat hierdie waardes nie belangrik geag word nie. Moontlike vernederings as gevolg van die onvermoë kan haar emosioneel ontstel en tot negatiwiteit ten opsigte van hierdie bepaalde waarde lei. Die omgekeerde van hierdie situasie kan ook waar wees.

Eshleman (1994:412) is van mening dat opleiding wat intellektuele waardes weerspieël daartoe kan bydra dat opgeleide vroue minder kinders het. Die 'uitgestelde huwelike' wat kleiner gesinne kan meebring en deur die demografiese vraelys aangetoon is, kan moontlik bevestig dat intellektuele waardes as belangrik beskou word.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

10 MORELE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van morele waardes word in Tabelle 8.17 en 8.18 weergegee.

TABEL 8.17: MORELE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	9	0	5.9
6	Engels	3	0	6.3
11	Indiër	8	0	6.2
15	Kleurling	5	1	5.6
31	Sotho	3	3	5.5
21	Tswana	5	2	5.6
9	Xhosa	2	0	5.5
36	Zoeloe	7	2	5.8

Die volgende waarnemings en tendense kan uit Tabel 8.17 gemaak word:

- Die response van Engelssprekende Blankes en Indiërs toon aan dat morele waardes belangrik is. Kleurlinge en Afrikaanssprekende Blankes meen ook dat morele waardes redelik belangrik is. In die Swart inheemse groepe is daar 'n verskil ten opsigte van die betrokke skaal en vraelys. Dit dui daarop dat wanneer die deelnemer in 'n spesifieke situasie (konteks) geplaas word, hy moontlik anders gaan reageer as wat sy algemene opinie is.
- Morele waardes, soos verhoudingswaardes, is belangrike aspekte van die Christelike en die Hindugeloof. Sterk klem word op die handhaaf van morele waardes gelê en dit kan as redes vir die relatief hoë tellings van beide groepe wees.

TABEL 8.18: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE MORELE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V44	Geregtigheid Betrokkenheid Verantwoordelikheid	On/bekendes	5.6	5.5	5.1	5.2	5.2	5.7	5.5	5.1
V45	Integriteit Konsekwent	Self	6.3	6.3	6.4	6.2	5.7	6.4	6.2	6.3
V47	Integriteit Eerlikheid	Gemeenskap Self	6.4	6.6	6.7	6.4	5.7	5.8	4.8	5.8
V49	Konsekwent Sedelik	Samelewing Gemeenskap	6.3	6.6	6.9	5.0	5.6	5.0	5.1	5.7
V52	Eerlikheid	Self Instansie	4.7	6.3	5.7	4.9	5.4	5.1	5.5	5.8

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENE: RESULTATE EN BESPREKING

Uit die waardetellings in Tabel 8.18 is die volgende duidelik:

- Volgens die response op V45 is konstante integriteit belangrik. Codrington (2001a) bevestig dat die hedendaagse jong volwassene integriteit as belangrik beskou.
- In die evaluering van V47 toon die Xhosas as etniese groep aan dat eerlikheid nie altyd hulle verantwoordelikheid is nie. Hierdie oortuiging verskil van die ander etniese groepe. Cronjé *et al*, (2000:288) bevestig dat eerlikheid van die situasie afhang en nie vir alle etniese groepe ewe belangrik is nie.
- Die response op V49 dui verskille in die siening oor pornografie aan. Die Indiërs en die twee Blanke groepe is die sterkste hierteen gekant. Hierdie oortuiging pas in by die hoë morele standaard wat die Indiërs se godsdienstige voorskrifte vereis.
- Volgens response op V52 gee die Afrikaanssprekende Blankes, Kleurlinge en Tswanas toe dat hulle in sommige omstandighede oneerlik kan wees. Die situasie kan dus die toepassing van eerlikheid beïnvloed.

10.1 Die belangrikheid van morele waardes

Deur sosialisering raak die kind bewus van reëls ten opsigte van wat die 'regte en verkeerde' optredes is (Logo & Hershey, 1974:471; Foster, 1993:554). Op hierdie wyse word morele waardes gevorm. Logo en Hershey (1974:10) meen dat morele waardes belangrik is vir geluk, welsyn en die oorlewing van die mens. Kohlberg (1976:31-53) noem dat moraliteit aan 'n ontwikkelingsproses blootgestel is. In hierdie proses identifiseer hy verskillende vlakke en stadia (kyk 3.1 van Hoofstuk 5). In die prekonvensionele vlak van kognitiewe ontwikkeling is die persoon self die verwysingspunt aangesien daar vergoeding vir aksies (oorsaak en gevolg) ter sprake is. Piaget bevestig dat die kind die verbande tussen oorsaak en gevolg trek. (Louw *et al*, 1993:552). In die konvensionele stadium word die gesin of gemeenskap die verwysingspunt. In die finale stadium wat die postkonvensionele stadium is word die verwysingspunt verder as die gemeenskapsisteme gesoek. Volgens Kohlberg (1976:31-53) volg hierdie vlakke en stadia op mekaar en bereik nie almal die laaste stadium nie. Daar sal weer na hierdie vlakke verwys word wanneer morele waardes verder bespreek word.

In die response in Tabele 8.17, 8.18 en in die onderhoude (kyk Tabel 8.2) is daar dikwels na moraliteit verwys. Soos aangedui in die bespreking van verhoudingswaardes, is moraliteit belangrik vir al die verskillende gesinsekologiese waardeterreine. Die aanhalings van deelnemers sal hierdie belangrikheid bevestig.

10.2 Faktore wat die belangrikheid van morele waardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en bepaalde situasies wat waardes kan beïnvloed kan die volgende faktore die belangrikheid van morele waardes beïnvloed.

10.2.1 Hedendaagse bedreiging

Die hedendaagse gesondheidsbedreigings soos die omvang van vigs, misdaad en die toegeeflikheid ten opsigte van sensuur, kan moontlik met moraliteit in verband gebring word en gevolglik kan dit die belangrikheid van morele waardes beïnvloed.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

In die konteks van die hedendaagse vigs-epidemie is moraliteit rondom seksuele verhoudings belangrik. Codrington (2001a) bevestig dat die hedendaagse jong volwassene in 'n sogenaamde 'vigs-vrees' leef. Die volgende aanhalings van die deelnemers is opvattinge wat dui op die belangrikheid van morele waardes ten opsigte van gesondheid en ander waardes:

“Die kinders moet gewaarsku word teen Vigs. Dit is as gevolg van morele verval dat hierdie dinge gebeur. Verhoudings is nie meer reg nie ... ‘n mens moet jou liggaam oppas. Mense besef nie hoe onveilig dit (seks) is nie. Ons sien mense doodgaan.”

“Vigs is God se straf vir die immorele lewe van vandag.”

Die hedendaagse probleme ten opsigte van veiligheid spreek ook immorele optredes aan. Die volgende stellings van 'n Kleurlingvrou bevestig dit:

“Ons lewe in vrees ... die mense *worry* nie meer nie. Hulle doen net wat hulle wil. Hulle moor en gaan tekere. Hulle steek sommer ‘n kar (aan die) brand. Daar’s nie meer *right* en *wrong* nie.”

10.2.2 Kulturele gebruike

In veral die Swart inheemse etniese groepe word onder andere respek nie net as ‘n kulturele- en verhoudingsoptrede gesien nie, maar veral as ‘n morele optrede en/of ‘n morele waarde (Trollip, 1991:212). Antwoorde van Tswana moeders, Tswana deelnemers, Afrikaanssprekende Blanke deelnemers en kultuurkenners bevestig dat respek korrekte optrede vereis. Die volgende antwoord van ‘n Tswana moeder is tipies hiervan:

“Jy moet respek vir alles hê ... jou liggaam en ander mense en ander mense se goed. Jy mag nie sommer goed rondgooi nie. Mense ouer as jy is ... jy moet respek hê.”

Dieselfde Tswana moeder brei verder uit ten opsigte van morele verval:

“Kênners (kinders) van vandag het nie meer respek nie ... hulle maak soos hulle wil.”

Hierdeur word geïmpliseer dat die kinders se optrede tekens van morele verval toon.

10.2.3 Die individu en die hedendaagse samelewingsklimaat in Suid-Afrika

Volgens Prof. Meiring het sommige groepe in Suid-Afrika die volgende oortuiging: Morele waardes in Suid-Afrika is nie meer so belangrik soos vroeër nie (Die Kerkbode, 2000:1). Hierdie benadering impliseer pogings om onder andere die individue en die gesin se morele standaard te verbeter. Hierdie berig in Die Kerkbode (2001:1) verwys na die morele verval in Suid-Afrika en die rol wat onder andere die gesin kan speel om morele waardes oor te dra.

Jong volwassenes wat besef dat moraliteit nodig is vir die goeie funksionering van die gemeenskap en/of samelewing, is volgens Kohlberg (1985) se teorie reeds op die tweede vlak (konvensionele) en vierde stadium van morele ontwikkeling. Dit is in hierdie stadium dat die jong volwassenes met die morele waardes (reëls) van die gemeenskap/samelewing kan identifiseer. 'n Opmerking van 'n deelnemer bevestig dit met die volgende stelling:

“... misdaad en vigs kom van morele verval ... ons samelewing is siek.”

Uit die opmerkings van deelnemers (kyk 10.2.1) kan daar moontlik geoordeel word dat sommige deelnemers ook die derde vlak van postkonvensionele moraliteitsontwikkeling bereik het. Op hierdie vlak besef die jong volwassene dat reëls kontraktuele ooreenkomste is wat die regte van die individu beskerm en die algemene welsyn van die gemeenskap of samelewing bevorder. Daarom noem deelnemers uit verskeie etniese groepe dat hulle ‘n behoefte gehad het aan seksopvoeding omdat daar bepaalde aspekte (reëls) is wat vigs voorkom en moraliteit

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

bevorder. Verder het 'n jong volwasse informant genoem dat vigs die Goddelike straf vir immoraliteit is.

10.2.4 Inkongruensie

In sommige gevalle stem die individu se oortuigings nie altyd ooreen met haar gedrag nie (Louw, 2000). 'n Aanduiding hiervan is dat bepaalde deelnemers glo dat 'n 'saambly verhouding' en 'buite-egtelike kinders' verkeerd is (morele waardes) maar dit nogtans beoefen. Codrington (2001a) bevestig hierdie situasie. Hier kan dus van inkongruensie tussen oortuiging en gedrag gepraat word.

11 SELFWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van selfwaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.19 en 8.20 weergegee.

TABEL 8.19: SELFWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal 1 tot 7
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	1	1	6.4
6	Engels	1	0	5.9
11	Indiër	0	2	6.7
15	Kleurling	4	1	6.5
31	Sotho	8	1	6.0
21	Tswana	8	2	6.1
9	Xhosa	1	1	6.0
36	Zoeloe	14	4	6.2

Uit die response in Tabel 8.19 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- In sommige van die etniese groepe se response is daar 'n teenstrydigheid tussen die indikators van die betrokke vraelys en die skaal vir waardes. Dit wil sê dat die response op die skaal aandui dat selfwaardes baie belangrik is, maar die response op die vraelys dui aan dat selfwaardes nie tot dieselfde mate belangrik is nie.
- In die evaluering van die vraelys dui die Indiërs aan dat selfwaardes nie belangrik is nie, maar in die response op die skaal dui hulle aan dat die selfwaardes wel vir hulle belangrik is. Hieruit kan afgelei word dat die situasie waardeprioriteite kan beïnvloed.
- Behalwe vir die Xhosas word selfwaardes deur alle Swart etniese groepe in die response op die vraelys as redelik belangrik beskou.

Tabel 8.20 weerspieël die invloed van bepaalde situasies op die belangrikheid van waardes.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

**TABEL 8.20:ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE SELFWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V105	Selfbeheersing Geduld	Vriend	6.6	6.3	6.8	6.2	6.4	6.6	6.0	6.3
V109	Verantwoordelik Selfstandigheid	Self	6.9	6.1	7.0	6.6	6.1	6.6	6.0	6.5
V110	Selfaktualisering Individualiteit	Self	6.6	5.2	6.4	6.5	5.8	5.9	5.6	5.9
V111	Selfbeeld Selfverryking	Self	5.6	6.0	6.5	6.4	5.7	5.7	6.0	6.1
V114	Selfgerig Selfverryking Selfbegrip	Samelewing Self	6.4	5.8	6.6	6.6	6.5	5.9	6.3	6.1

Uit die tellings in Tabel 8.20 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Die response op V105 dui daarop dat selfbeheersing in moeilike omstandighede by al die etniese groepe belangrik is.
- V109 handel oor verantwoordelikheid. Al die etniese groepe voel baie sterk daaroor dat 'n persoon self verantwoordelikheid vir sy keuses moet aanvaar.
- Volgens die respons van die Afrikaanssprekende Blankes, die Kleurlinge en Indiërs op V110, is dit belangrik om van geleenthede (wat tot individualiteit en selfaktualisering sal lei) gebruik te maak. Dieselfde benadering is egter van ietwat minder belang vir die ander etniese groepe.
- In V111 en V114 dui al die etniese groepe aan dat selfkennis belangrik is.

11.1 Die belangrikheid van selfwaardes

Die rol van selfwaardes word bepaal deur die mate van belangrikheid wat die deelnemer aan die vervulling van haar eie behoeftes en waarde-oriëntasies toeskryf. Die tellings in Tabel 8.2 dui daarop dat die deelnemers dikwels na die self verwys. In die response soos in Figuur 8.1 blyk dit dat 'die self' nie so baie belangrik geag word nie. 'n Rede hiervoor kan wees dat die deelnemers nie graag openlik wil te kenne gee dat hulle selfgerig is nie. Hierdie siening is deur twee jong volwasse informante bevestig. Die evaluering van die items op die skaal het egter die belangrikheid van selfwaardes beklemtoon. Codrington (1999; 2001b) en Louw (2000) bevestig die belangrikheid van selfwaardes vir die jong volwassene. Hieruit kan afgelei word dat wanneer die deelnemer in 'n spesifieke situasie geplaas word, kan die belangrikheid van 'die self' na vore kom.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

11.2 Faktore wat die belangrikheid van selfwaardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en kontekste (situasies) soos aangedui in die Likert-tipe skaal vir waardes kan die volgende kontekstuele faktore die belangrikheid van die selfwaardes beïnvloed: etnisiteit, uniekheid van die persoon en sosio-kulturele verskille.

11.2.1 Die uniekheid van die persoon

Die belangrikheid van selfwaardes kan afhang van hoe individualisties of konformisties die individu haarself evalueer. 'n Persoon kan beide konformisties en individualisties wees (Blignault, 1991:98; Trollip, 1991:222), maar is moontlik meer geneig tot een van die twee. 'n Meer individualistiese persoon kan moontlik geneig wees om haar eie belange bo die van die groep te stel wat kan dui op 'n selfgerigtheid (Bigner, 1983:101; Georgas, 1989). Hierteenoor staan die konformistiese persoon wat moontlik meer op ander ingestel is en dus as andergerig beskou kan word. 'n Konformistiese persoon kan moontlik dus haar belange ondergeskik aan die belange van die groep maak. 'n Ander kenmerk is die konformering aan die norme van 'n betekenisvolle groep. Die volgende uitdrukkings is deur 'n jong volwasse Afrikaanssprekende Blanke informant gebruik:

“ ... almal gaan oorsee na skool daarom gaan ek ook.”

'n Tswana deelnemer maak die volgende opmerking wat ook konformering met haar gesinslede bevestig:

“All my brothers and sisters have studied for professions. I think that is why I decided to do the same.”

Uit bostaande kan afgelei word dat *“brothers and sisters”* betekenisvolle persone is waarmee die betrokke deelnemers wil identifiseer en navolg.

Nie alle deelnemers val in hierdie 'kategorie van konformering' nie. Dit word bevestig deur een Tswana deelnemer wat aangedui het dat sy die eerste lid van haar familie is wat verder studeer. Hierdie dui op 'n persoonlikheidskenmerk wat daarna streef om bo die res van die gesin en familie uit te styg (opwaartse mobiliteit) en kan moontlik individualiteit weerspieël.

Volgens Gould (1975:74-78) asook Bee en Bjorklund (2000:299) kom daar tipiese persoonlikheidskenmerke in elke ouderdomsfase na vore. Die jong volwassene kan kenmerke van onafhanklikheidstrewes en selfgerigtheid vertoon en word in die volgende stellings van sommige deelnemers weerspieël:

“I want to do my own thing, that is why I am far away from home.”

“... ek wil self besluite neem.”

Die strewes na onafhanklikheid bevestig moontlik die belangrikheid van die eie identiteit- en selfverantwoordelikheidswaardes. Hierdie twee waardes kan die belangrikheid van selfwaardes in (sommige van) die deelnemers bevestig.

11.2.2 Realisme

In die sosiale lewe is 'n realistiese selfbeeld belangrik en dit impliseer dat mens jou goeie en swak eienskappe in perspektief kan sien. Lektore by die kollege ervaar ook dat sommige van hierdie deelnemers onrealisties ten opsigte van hulle vermoëns is in die sin dat hulle hulleself

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Hierdie stellings word verder bevestig deurdat daar van kleins af druk op hulle geplaas is om huistake te verrig en om na die versorging van jongeres om te sien. Hierdie verwagtings wat aan die deelnemers gestel is, het hulle moontlik aangemoedig om selfstandig en onafhanklik te wees.

12 GEMOEDSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van gemoedswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabele 8.21 en 8.22 weergegee.

TABEL 8.21: GEMOEDSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	9	3	5.8
6	Engels	4	0	5.5
11	Indiër	1	0	6.2
15	Kleurling	0	1	5.7
31	Sotho	5	3	5.6
21	Tswana	9	0	5.7
9	Xhosa	1	3	5.6
36	Zoeloe	11	2	5.4

Uit die response van Tabel 8.21 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- In die evaluering van die betrokke vraelys is daar 'n groot variasie in opinies van die verskillende etniese groepe, ten opsigte van die belangrikheid van gemoedswaardes. Hierdie verskille kan moontlik aan bepaalde kontekste en/of onnadenkende keuses toegeskryf word.
- By die twee Blanke groepe, Zoeloes en Tswanas blyk daar tog 'n verband tussen die evaluering van die skaal en die response in Tabel 8.2 te wees.
- Die evaluering van die skaal toon aan dat wanneer die deelnemers in 'n bepaalde situasie (konteks) geplaas word, hulle anders oor gemoedswaardes dink. Hieruit kan afgelei word dat die konteks wel 'n invloed het op die belangrikheid van waardes vir sommige deelnemers.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

**TABEL 8.22: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE GEMOEDSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V112	Gemak Gemoedelik	Self Gemeenskap	6.0	6.4	6.8	6.0	5.6	5.7	6.0	5.5
V113	Geluk Selfgerig Lojaliteit	Self Werk	5.5	5.8	6.3	4.8	5.7	6.5	5.6	5.8
V115	Gemoedelik Toegeneentheid	Self Werk	6.5	5.6	6.9	6.4	6.2	6.3	6.1	6.3
V116	Vermaak Plesier Opwinding	Self	5.8	5.2	5.9	6.3	5.8	5.6	5.4	5.7
V117	Vriendelikheid Opgeruimd Beheersd	Werk Gemeenskap	6.5	6.2	6.9	5.6	5.8	6.6	6.2	6.3

Uit Tabel 8.22 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Uit bostaande is dit duidelik dat gemoed onder alle omstandighede 'n belangrike rol speel. Codrington (2001a) bevestig dat geluk vir die jong volwassene van belang is.
- Die response op V113 dui aan dat die deelnemers selfs van werk sal verwissel as dit meer geluk beteken. Vir die Kleurlinge is hulle werk egter belangriker as persoonlike geluk. 'n Moontlike rede hiervoor is die afhanklikheid van inkomste en die stabiliteit wat 'n vaste werk bied.

12.1 Die belangrikheid van gemoedswaardes

Gemoedswaardes is belangrik omdat dit na die emosionele ervarings wat die persoon beleef, verwys. Omdat 'n persoon emosies ten opsigte van enige gesinsekologiese terrein kan beleef, is die emosionele waardes 'n 'dimensie' van al die gesinsekologiese waardes.

Die belangrikheid van gemoedswaardes vir die deelnemers kan afgelei word uit die response in Tabelle 8.1 en 8.2. Codrington (2001a) bevestig dat gemoedswaardes vir die jong volwassenes belangrik is.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

12.2 Faktore wat die belangrikheid van gemoedswaardes beïnvloed

Die volgende faktore kan ook die belangrikheid van gemoedswaardes beïnvloed.

12.2.1 Gesinsekologiese terreine en etnisiteit

Emosionele ervarings soos, geluk en ongelukkigheid sowel as tevredenheid en ontevredenheid, kan aan die gesinsekologiese terreine gekoppel word. Die deelnemers beskou die volgende gesinsekologiese terreine as relevant en dus belangrik.

Die verhoudingsterrein is vir die deelnemers belangrik (kyk Tabel 8.2). Die deelnemers verwys na verhoudings met vriende, gesinslede, kinders, familie, verloofdes en pasiënte. Volgens die deelnemers is dit veral die gesinslede wat 'n belangrike bron van geluk is. Verder is aspekte soos aanvaarding, ondersteuning en liefde belangrik vir geluk. Dienslewering word as 'n minder belangrike bron van geluk beskou. Hierdie evaluering dui op 'n behoefte aan affiliasie.

Al die etniese groepe het die belangrikheid van verpleging as beroep beklemtoon. Onder die Zoeloes, Xhosas, Sotho's en Indiërs is suksesvolle studies en opleiding baie belangrik. Redes wat hiervoor gegee word, is onder andere die doelwitte wat bereik word, toekomsverbetering, selftrots en die status wat daarmee gepaard gaan.

Enkele deelnemers uit die verskillende etniese groepe het aangedui dat hulle vreugde in kos en ontspanning vind. Hierdie benadering kan moontlik ook op selfgesentreerdheid dui.

Een Sotho deelnemer het aangedui dat sy vreugde vind in moraliteitswaardes soos eerlikheid. Hierdie benadering dui daarop dat die navolg van 'goeie' reëls of riglyne vreugde verskaf ook op haar vlak van morele ontwikkeling.

Slegs die Engelssprekende en Afrikaanssprekende Blankes sowel as sommige Kleurlinge noem dat hulle vreugde en vervulling vind in die beoefening van hulle godsdienst. 'n Verhouding met God verskaf dus vreugde.

Negatiewe gemoedstoestande onder deelnemers is hoofsaaklik gekoppel aan swak verhoudings, immorele optredes, outoriteit en politici. Redes vir hierdie siening sal hanteer word wanneer hierdie gesinsekologiese waardes bespreek word.

'n Belangrike faktor wat na vore kom is die houding van ouers teenoor kinders wanneer hulle byvoorbeeld negatiewe situasies en pyn beleef. Die Swart inheemse bevolkingsgroepe het opmerkings soos die volgende gemaak:

"My parents just told me stop crying and get your act together."

"When I had pain they told me to be strong. This is part of life."

Hierdie houding word bevestig deur informante uit die tradisionele Zoeloe kultuur wat noem dat indien 'n hoofman of koning sterf sy vertrouelinge saam met hom moet sterf. Hierdie optrede word blykbaar gelate aanvaar. Die navorser kon egter nie bevestiging kry of hierdie gebruik vandag nog voortgesit word nie. Verder het 'n Zoeloe vrou wat as baie liefdevol beskryf word, na die dae toe baie Swartmense met die sogenaamde halssnoer moorde gesterf het, verwys. Haar mening was dat onnodige sterftes aanvaar behoort te word as doelwitte

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

bereik moet word. Dit blyk dat daar aanvaar word dat hartseer en swaarkry deel van die lewe is.

12.2.2 Persoonlikheid

Persoonlikheidsverskille kan bepaal watter houding teenoor negatiewe gebeure ingeneem word en of 'n persoon 'geneig is tot gelukkigheid of ongelukkigheid'. Ten spyte van baie moeilike omstandighede soos armoede en hongersnood in die gesinne van oorsprong het die betrokke deelnemers 'n positiewe gesindheid van aanvaarding teenoor hierdie omstandighede. Ander deelnemers is egter meer negatief of het neutrale of geen opmerkings ten opsigte van gemoed gemaak nie.

13 EKONOMIESE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van ekonomiese waardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabele 8.23 en 8.24 weergegee.

TABEL 8.23: EKONOMIESE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	2	13	5.9
6	Engels	2	1	6.2
11	Indiër	5	2	6.5
15	Kleurling	2	5	6.4
31	Sotho	7	5	6.5
21	Tswana	6	10	6.5
9	Xhosa	4	1	6.4
36	Zoeloe	5	6	6.4

Uit die response soos weergegee in Tabel 8.23 is die volgende tendense duidelik:

- Die Xhosa-sprekende deelnemers meen dat ekonomiese waardes belangrik is. Die gesin van oorsprong kan verantwoordelik wees vir die belangrikheid van hierdie waarde. Meer as die helfte van die Xhosa deelnemers kom uit gebroke gesinne en die helfte van die gesinshoofde het nie goeie opleiding gehad nie. Behalwe vir die vraelys vergelyk die houding teenoor ekonomiese waardes op die skaal, goed met die van ander Swart inheemse etniese groepe.
- Ekonomiese waardes is vir Indiërs belangrik en word veral in die skaalwaarde weerspieël. 'n Verdere moontlike rede vir die belangrikheid van hierdie waarde is dat al hierdie deelnemers ongetroud is en dat hulle tot 'n groot mate finansieel vir hulle self moet sorg.
- Die Afrikaanssprekende Blankes gee oor die algemeen minder voorkeur aan ekonomiese waardes. Beide die vraelys en die skaal vertoon hierdie laer prioriteit. Dit kan moontlik aansluit by die houding van 'n deelnemer wat sê "... geld is nie alles nie." Daarmee word geïmpliseer dat ander dinge behalwe geld geluk bring.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die evaluering van die bepaalde kontekste in die Likert-tipe skaal vir waardes dui die verskille en ooreenkomste tussen die verskillende etniese groepe in spesifieke situasies aan.

**TABEL 8.24: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE EKONOMIESE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V51	Vooruitgang Ekonomiese groei	Samelewing	6.1	6.3	6.7	6.5	6.5	6.7	6.3	6.6
V57	Produktiwiteit Verantwoordelik	Samelewing Gemeenskap	6.1	6.6	6.1	6.6	6.4	6.6	6.8	6.6
V58	Planmatig Verantwoordelik Ongerief Vernuftigheid	Self	5.3	6.3	6.2	5.8	6.1	6.2	5.5	5.9
V59	Verantwoordelik Opvoeding	Self Samelewing	5.5	5.6	6.3	6.2	6.3	6.3	6.3	6.2
V60	Vaardigheid Verantwoordelik	Self	6.1	5.6	6.8	6.6	6.8	6.6	6.8	6.7

Uit die skaalwaardes soos aangedui in Tabel 8.24 kan die volgende afleidings gemaak word:

- Al die etniese groepe meen ekonomiese groei en produktiwiteit is belangrik. Hierdie afleiding blyk uit die response op V51 en V57.
- Volgens die response op V58 meen al die etniese groepe dat dit redelik belangrik is om te koop waar hulle die beste pryse kry.
- Die evaluering van V59 en V60 dui daarop dat persoonlike begrotings en kennis daarvan belangrik is. Dit bevestig die behoefte aan meer kennis oor die hantering van finansies. Twee van die deelnemers het tydens die onderhoud ook klem gelê op die belang van kennis en die hantering van 'n mens se persoonlike finansies.

13.1 Die belangrikheid van ekonomiese waardes

Die deelnemers het aangedui dat ekonomiese waardes belangrik is. Codrington (2001a; 2001b) bevestig hierdie stelling. Dit geld veral ten opsigte van die response op die spesifieke situasies in die skaal. Die implementering van ekonomiese waardes is dus ook belangrik. Die deelnemers verwys ook dikwels na ekonomiese aspekte (kyk Tabel 8.2).

Ekonomiese waardes verwys na aspekte van materiële gewin. Die mees algemene opvatting is egter dat geld of finansiële gewin daarby betrokke is. Arbeid en verwante konsepte soos produktiwiteit is ook hierby betrek. Dit sluit ook objekte en handelinge wat voordelig en bruikbaar is, tot diens kan wees en tot gerief kan lei.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Eshleman (1994:110) se siening oor die ekonomie bevestig die gesinsekologiese perspektief en noem dat die ekonomie een van die gemeenskaps- en samelewingsisteme is wat die gesin die meeste beïnvloed. Indien ekonomiese faktore soos werkloosheid, swak betaling en inflasie 'n landwye probleem is, word talle gesinne daardeur geaffekteer. Hierdie aspekte raak ook die jong volwassene op verskeie gesinsekologiese terreine. Die volgende stellings van deelnemers wys hoe verskillende terreine deur die ekonomie geaffekteer word:

"Ek help my ma omdat sy swaar kry. Sy verdien min geld en is nie altyd seker van haar werk nie. Daarom werk ek hard om meriete toekennings vir my studies te kry."

"Ek moes eers twee jaar gaan werk om geld te kry vir my studies."

"Sometimes I had to go to school without food because there was no money."

"I walked to school, because the bus was too expensive."

"We had to look for food in the bushes or look for marog (wilde groente van die spinasie familie) to eat. There was no food at home. My father worked in the city and only sometimes we got money from him."

"If we had no food in the home my mother sent us to my granny or aunty to eat with them."

"The only food we had was pap and marog. Now I know that it is not so healthy."

"We were poor. We all slept in one hut. There was no privacy."

"I studied nursing because they pay you while you study. I could not afford anything else."

Uit die bogenoemde stellings blyk dit dat as gevolg van armoede (ekonomiese terrein) opofferings soos onder andere privaatheid, beroepskeuse en hulpverlening gemaak moes word. Gesinsekologiese terreine word soms deur die realiteite van armoede (ekonomiese terrein) oorheers/beïnvloed. Die volgende gesinsekologiese terreine wat beïnvloed word, kan geïdentifiseer word: self, verhoudings, beroepe, intellektueel, omgewing (natuur), liggaamlik, tyd-ruimtelik.

Verskeie van die deelnemers het genoem dat hulle ouers (veral vaders) werkloos is. Die meeste van die deelnemers kom uit arm huishoudings. Redes is onder andere gebroke gesinne soos afwesige vaders, enkelouergesinne, werkloosheid, swak opleiding en laagbesoldigde beroepe.

13.2 Faktore wat die belangrikheid van ekonomiese waardes beïnvloed

Benewens etnisiteit (kyk Tabel 8.23) en verskillende kontekste (kyk Tabel 8.24) is daar ander faktore wat die belangrikheid van ekonomiese waardes kan beïnvloed.

13.2.1 Die eienskappe van die gesin van oorsprong

Sommige deelnemers se gesinne van oorsprong is armoedig. Faktore wat tot hierdie armoede bydra is onder andere die swak opleiding van die hoof van die gesin en enkelouerskap. Duvall en Miller (1985:373-377) toon aan hoe armoede en rykdom verskeie gesinsekologiese terreine van kinders kan beïnvloed. Waar armoede heers, is kinders altyd bewus van min geld en tekorte. Hierdie ervarings kan daartoe lei dat daar op die ekonomiese behoeftes gefikseer word. Daarom is dit belangrik om ekonomiese waardes teen die agtergrond van die gesin van oorsprong te evalueer.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

13.2.2 Persoonlike ervarings en die heersende ekonomiese klimaat

In Suid-Afrika word die twee uiterste pole van armoede en ekonomiese welvaart (materialisme) beleef (Cronjé *et al*, 2000:19). Hierdie heersende ekonomiese klimaat kan ook bydra tot persepsies oor ekonomiese waardes en waarde-oriëntasies (Lategan, 1990). Materialisme kan veroorsaak dat ekonomiese waarde-oriëntasies op geld en besittings gefikseer word. Dit kan gebeur wanneer die individu ekonomiese voorspoed of teenspoed geniet. Die ontnugtering dat materialisme nie altyd geluk bring nie en verganklik is, is ook die ervaring van sommige Suid-Afrikaners (Louw, 2000). Dit gebeur soms met materialistiese persone, wat hul werk verloor het. Nuwe persepsies ontwikkel en daarom vorm geld nie meer die spil van hierdie persone se leefwyse nie. In hierdie geval kan die belangrikheid van ekonomiese waardes verminder. Ander waardes soos die religieuse-, beroeps- en verhoudingswaardes kan dan weer belangriker word (Louw, 2000).

'n Dalende landseksonomie waarin armoede en werkloosheid heers, kan aanleiding gee dat oorlewingswaardes 'n groter prioriteit word. Op hierdie wyse kan ekonomiese waardes dan oorlewingswaardes word. So kan die jong volwassene wat in armoede grootgeword het en swaar gekry het alles in die stryd werp om nie weer in dieselfde posisie te verval nie. Sommige van die deelnemers bevestig dit en die volgende stelling is tipies hiervan:

"My mother told me to work hard, to have an education so that I must not live in poverty again."

Verder noem sommige deelnemers dat hulle die verantwoordelikheid het om vir hulle self en vir hulle hulpbehoewende en werklose gesinslede te sorg. Die volgende stellings word genoem:

"I sent some of my money to my mother."

"We must help the poor that is why I send them money."

13.2.3 Lewensfase

Die jong volwassene betree 'n lewensfase waarin sy haar ekonomiese onafhanklikheid moet vestig (Louw, 2000) en haar eie tuiste moet kry asook haar eie besittings bymekaar moet maak. Dit lei daartoe dat ekonomiese waardes 'n belangrike faktor in haar lewe word en die volgende stellings deur 'n deelnemer en informant bevestig dit:

"Ek moet nou vir my eie finansies sorg."

"Die kënners (kinders) is groot hulle moet nou self agter hulle kyk (na hulle self omsien)."

Binne hierdie konteks moet die jong volwassene nou besluite oor die belangrikheid van ekonomiese waardes neem.

14 TYD-RUIMTELIKE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes, soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal, word onderskeidelik in Tabelle 8.25 en 8.26 weergegee.

Etnisiteit is 'n belangrike faktor wat die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes kan beïnvloed (Van der Walt, 1991:211; McAndrew, 1993:114-117). Tabel 8.25 dui die ooreenkomste en die verskille tussen die evaluerings van die etniese groepe aan.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 8.25 : TYD-RUIMTELIKE WAARDES AS WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	2	8	5.6
6	Engels	0	2	5.3
11	Indiër	0	1	5.8
15	Kleurling	2	6	5.5
31	Sotho	3	2	5.3
21	Tswana	2	5	5.7
9	Xhosa	0	3	5.6
36	Zoeloe	7	6	5.3

Uit Tabel 8.25 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Tyd en ruimte word deur al die deelnemers in die response op die vraelys tot 'n meerdere of mindere mate as redelik onbelangrik beskou.
- Die response op die skaal dui aan dat al die etniese groepe van oordeel is dat tyd en ruimte in sekere situasies belangrik is. Hierdie tendens bevestig dat die belangrikheid van waardes deur bepaalde kontekste beïnvloed kan word.

Tabel 8.26 dui die evaluering van deelnemers ten opsigte van tyd-ruimtelike waardes in sekere kontekste aan.

TABEL 8.26: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE TYD-RUIMTELIKE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154

Skaalwaardes:1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V132	Tydsbenutting Planmatig Konsidererend Verantwoordelik	Gemeenskap	5.8	4.7	6.1	5.0	6.0	5.8	6.1	5.7
V134	Nuttigheid Planmatig Tydsbenutting	Self	5.8	5.7	6.9	5.9	5.9	6.7	5.0	6.0
V135	Persoonlike ruimte Selfbeskerming Privaatheid	Self	6.3	5.5	6.7	6.3	5.4	5.8	6.2	4.6
V136	Ruimte Nabyheid	Self	6.3	6.2	6.3	6.5	5.9	6.0	6.0	5.9
V137	Oortyd Hardwerkend Voordeel	Self	3.4	4.5	2.9	3.6	4.1	4.4	5.0	3.9

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Uit die bostaande evaluering kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Behalwe vir die Engelssprekende Blankes raak die ander etniese groepe maklik ontsteld as ander persone nie betyds opdaag nie. Hierdie menings word in die respons op V132 weerspieël.
- Al die deelnemers en veral die Indiërs dui in die evaluering van V134 aan dat tydsgesbruik belangrik is.
- In die response op V135 is al die etniese groepe, maar tot 'n mindere mate die Zoeloes oortuig dat persoonlike ruimte belangrik is tussen vreemdes.
- Volgens die evaluering op V136 wil al die etniese groepe genoegsame huislike ruimte hê.
- Volgens die response op V137 het die etniese groepe nie juis 'n probleem met oortyd werk nie, veral as daar voordele aan verbonde is. Die navorser het gevind dat verpleegkundiges se werksure nie rigied is nie en baie keer aangepas moet word. Indien nodig word daar soms oortyd gewerk.

14.1 Die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes

Tyd en ruimte is twee tipiese waardes wat saam gebruik word en soms saam funksioneer. Hierdie waardes wys na aspekte soos tydsbenutting en ruimtegebruik. Laasgenoemde sluit ook aspekte soos naby plekke (byvoorbeeld afstand tussen werk en huis), privaatheid en territoriale gebied sowel as die teorie van Deacon en Firebaugh (1983:28-51) in. Tyd-ruimtelike waardes is onder andere belangrik omdat verskillende ander gesinsekologiese waardeterreine ook by die gebruik van tyd en ruimte betrek word. So byvoorbeeld kan tydsbenutting en tydstoekenning 'n aspek van verhoudings wees. Ruimte kan ook as deel van verhoudingswaardes gesien word en kan onder andere van toepassing wees in aspekte soos nabyheid (persoonlike ruimte).

Die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes word onder andere in die response in Figuur 8.1, Tabela 8.1 en 8.2 aangetoon. Die response van die deelnemers soos weergegee in Tabel 8.2 dui aan dat daar wel na aspekte soos tyd en ruimte verwys word en daarom kan daar aanvaar word dat hierdie waardes deel van die deelnemers se daaglikse lewe vorm. Die evaluering in Tabel 8.26 toon dat in spesifieke situasies tyd en ruimte belangrike aspekte is.

14.2 Faktore wat die belangrikheid van tyd-ruimtelike waardes beïnvloed

Die belangrikheid van tyd en ruimte as waardes word deur verskillende kontekste/faktore beïnvloed (Viljoen *et al*, 1987). Hierdie kontekste is onder andere etnisiteit en spesifieke situasies (kyk Tabel 8.25 en 8.26). Ander faktore wat van belang is sal vervolgens bespreek word.

14.2.1 Sosio-ekonomiese faktore

Die gebruik van tyd kan deur sosio-ekonomiese faktore beïnvloed word. Dit word deur 'n Tswana deelnemer se stellings bevestig:

"I had to get up early in the morning and clean the house first and then I had to walk miles to the school. I could not afford to take the bus."

"I had to clean and cook after school. There was very little time to play."

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Sosio-ekonomiese faktore kan ook 'n rol speel in die toepassing van ruimte. In die onderhoude met twee Tswana en een Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het die volgende na vore gekom:

"We were very poor. We (gesin) all slept in one hut."

"I did not have my own room."

"Ek en my suster moes 'n kamer deel."

Ten spyte van die klein ruimtes in huise is daar tog somtyds gepoog om privaatheid en 'n eie territoriale gebied te skep. 'n Afrikaanssprekende Blanke en Tswana deelnemer het die volgende gerapporteer:

"My suster het haar deel van die kamer gehad en ek het myne gehad."

"All our children had our own place to hang our clothes."

14.2.2 Behoeftes en doelwitte

Uit bogenoemde is dit duidelik dat ten spyte van armoede daar 'n behoefte is aan 'n eie 'territoriale' gebied en privaatheid. 'n Tswana deelnemer noem dat sy van haar privaatheid in haar kamer hou en nie daarvan hou as daar nie aan haar kamerdeur geklop word nie.

Ten spyte van die afbakening van die 'territoriale' gebiede en die vestiging van privaatheid is daar tog 'n behoefte aan intimiteit. 'n Tswana deelnemer noem dat sy haar eie kamer het, maar dat sy graag in die nag by haar suster in die bed klim. Dit gee 'n gevoel van sekuriteit aan haar en vervul so in 'n belangrike behoefte. Ten spyte van die meer gegoede Westerse leefstyl van aparte kamers, het hierdie deelnemer nog steeds 'n behoefte aan nabyheid gehad.

Dit was vir al die deelnemers wat aan die onderhoude deelgeneem het 'n belangrike doelwit om eendag 'n eie huis te besit. Behoeftes bepaal egter hoe die ruimte in die huis ingerig word. Sommige deelnemers was eksplisiet in die onderhoud ten opsigte van die behoeftes en gevolglike vereistes van 'n huis. Hierdie aspek word ook deur 'n Tswana moeder bevestig:

"Ek het nou die steen. As ek bou is dit die spens ... ek soek nie die badkamer by die huis nie. Ek soek die spens. Ek laaik (hou van) hom. Ek sal die goed daar sit."

Tyd word ook deur behoeftes geaffekteer. Een van die senior susters (informant) rapporteer dat die Swart inheemse etniese verpleegster soms probleme ondervind om by die Westerse vinnige leefwyse in te val, maar met verloop van tyd kry hulle dit tog reg. Deur akkulturasie word daar dus by die Westerse vereistes aangepas.

15 REGSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van regswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.27 en 8.28 weergegee.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 8.27: REGSWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal ir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
21	Afrikaans	2	4	5.8
6	Engels	1	2	5.5
11	Indiër	0	2	6.2
15	Kleurling	1	2	5.7
31	Sotho	5	3	5.6
21	Tswana	4	4	5.7
9	Xhosa	0	2	5.6
36	Zoeloe	2	5	5.4

Die volgende waarnemings en afleidings kan ten opsigte van die Tabel 8.27 gemaak word:

- In die betrokke vraelys is daar 'n algemene negatiwiteit ten opsigte van die belangrikheid van regswaardes. Slegs die Sotho's is redelik positief teenoor regswaardes.
- Daar is oënskynlik nie 'n groot verskil tussen die etniese groepe se opinies op die skaalantwoorde nie.

Spesifieke situasies kan die belangrikheid van waardes beïnvloed. Tabel 8.28 verwys na die evaluering van die deelnemers van spesifieke situasies.

TABEL 8.28: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS VAN DIE REGSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

n=154

Skaalwaardes:1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V76	Wetsgehoorsaam Eerlikheid	Self	6.3	6.0	6.7	4.3	5.0	5.5	6.2	5.7
V81	Wetsgehoorsaam Straf	Samelewing	5.9	5.1	6.0	5.3	5.5	5.1	5.1	5.6
V84	Wetsgehoorsaam Konsekwent	Self	5.8	6.1	6.0	6.0	6.2	5.9	6.1	5.9
V85	Wetsgehoorsaam Pligsetrou Verantwoordelik	Self Gemeenskap	5.6	5.5	5.9	5.3	5.4	5.2	5.3	5.4
V87	Regverdigheid Billikheid Gelykheid	Self	6.3	6.0	6.4	5.6	6.1	6.6	6.2	6.2

Uit die bostaande evaluering kan die volgende tendense afgelei word:

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Die response op V76 toon aan dat Indiërs, Xhosas, Afrikaanssprekende en Engelssprekende Blankes nie gesteelde goedere sal neem nie. Die Kleurlinge het egter nie dieselfde gevoel hieroor nie. Behalwe vir Indiërs wat sterk teen die oortreding van inkomstebelasting is, toon die ander etniese groepe 'n meer buigsame houding. Die response op V81 weerspieël hierdie gevoel teenoor eerlikheid ten opsigte van inkomstebelasting. Cronjé *et al*, (2000:288) dui aan dat oneerlikheid en die betrokkenheid daarby relatief tot die situasie is.
- Wat die response op V84 betref blyk dit dat die deelnemers meen dat alle padreëls belangrik is.
- In die evaluering van V85 toon sommige deelnemers aan dat hulle onwettighede aan die polisie sal rapporteer.
- Regverdigheid en billikheid is belangrike aspekte volgens die response op V87. Hier gaan dit oor die gelyke behandeling deur bedieners wanneer daar in lang toue gestaan word.

Uit bostaande is dit duidelik dat die sosiale agtergrond die siening van 'die reg' kan beïnvloed (Murphy-Berman, Levesque & Berman, 1996).

15.1 Die belangrikheid van regswaardes

Regswaardes verwys na regverdigheid, wettiese aspekte en die toepassing van die reg. Daarom kan daar ook na verwys word as wettiese waardes. Hierdie gesinsekologiese waardeterrein kan van toepassing gemaak word op 'n wye aantal waardeterreine en daarom is dit van belang.

Die prioriteit wat deelnemers aan regswaardes gee word gevind in die response soos weergegee in Figuur 8.1 asook Tabele 8.1 en 8.2. Die evaluering van die Likert-tipe skaal vir waardes (kyk Tabele 8.27 & 8.28) dui aan dat die betrokke waardes redelik belangrik is. Dit wil sê in bepaalde situasies (spesifieke omstandighede) word die belangrikheid van regswaardes erken.

15.2 Faktore wat die belangrikheid van regswaardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en spesifieke situasies is daar verskeie ander kontekste/faktore wat die belangrikheid van regswaardes kan beïnvloed. Hierdie kontekste sal vervolgens bespreek word.

15.2.1 Hedendaagse persepsies

Volgens sommige deelnemers kan swak wetstoepassing tot die onbelangrikheid van regswaardes lei. Uit onderhoud met jong volwasse (informante) en deelnemers het dit geblyk dat daar 'n verwardheid en wantroue heers ten opsigte van die volgende aspekte van die reg/wet.

- Swak wetstoepassing
- Onaanvaarbare bevoordeling en benadeling as gevolg van die wet
- 'n Wantroue in die integriteit van die gesagspersone.

Die volgende stellings van die deelnemers bevestig bogenoemde persepsies:

“Who can you trust today?”

“There are too many wrong things going on.”

“n Mens gaan kla maar dit help nie regtig nie. Mense kom met baie dinge weg.”

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Verder is daar 'n opvatting dat jy nie betrokke moet raak by ander persone se probleme nie aangesien dit net moeite en moontlik skade vir jou kan beteken. Daarom noem sommige deelnemers dat hulle verkies om nie eintlik oor regswaardes te dink nie want hierdie gedagtes lei net tot frustrasies. Hierdie negatiewe situasies word dus vermy (Jordaan & Jordaan, 1988:618).

15.2.2 Ervarings en die uniekheid van die individu

Sommige persone se gedrag (Moghaddam, Taylor & Wright, 1993:154-155) kan op ordelikheid dui en op 'n behoefte om reëls en regulasies noukeurig uit te voer. Hier teenoor staan die gedrag van traak-my-nie-agtige persone wat nie wetties ingestel is nie. Laasgenoemdes ervaar dat wette nie so belangrik is nie en dit nie juis saak maak as jy dit oortree nie.

Negatiewe ervarings ten opsigte van die reg en wetstoepassing kan veroorsaak dat denke oor waarde-oriëntasies wat met enige vorm van die reg te doen het, eerder vermy word.

16 OMGEWINGS-/NATUURWAARDES

Omgewing/natuurwaardes verwys na die fisies-biologiese omgewing (natuur) en staan ook bekend as natuurwaardes.

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van omgewing/natuurwaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.29 en 8.30 weergegee.

TABEL 8.29: OMGEWINGS-/NATUURWAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	2	2	5.5
6	Engels	0	3	4.3
11	Indiër	1	2	4.9
15	Kleurling	0	3	4.5
31	Sotho	1	10	4.5
21	Tswana	3	2	4.7
9	Xhosa	1	3	4.2
36	Zoeloe	0	6	4.7

Die volgende waarnemings en tendense kan uit Tabel 8.29 gemaak word:

- Afrikaanssprekende Blankes en Tswanas is die twee groepe wat die hoogste waardetoekenning op vraelys A, aan omgewings-/natuurwaardes gee.
- Afrikaanssprekende Blankes toon 'n heelwat hoër telling vir omgewings-/natuurwaardes op die skaal as enige van die ander etniese groepe.
- Die waardetoekenning op die skaal toon aan dat die Swart inheemse etniese groepe se onderlinge metings redelik dieselfde is.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die Liket-tipe skaal vir waardes het spesifieke omgewings-/natuurwaardes gemeet. Die resultate word in Tabel 8.30 weergegee.

**TABEL 8.30: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE OMGEWING/NATUURWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154			Skaalwaardes: 1-7							
Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V121	Vooruitgang Bewaring Billikheid Balans Verantwoordelik	Samelewing	6.4	5.0	4.7	4.7	4.4	5.3	3.3	4.9
V123	Dienslewering Betrokke Beskerm	Self	6.5	4.2	6.4	4.7	5.2	5.5	5.1	5.2
V125	Dienslewering Hulpvaardig Offervvaardig	Self	2.8	3.7	2.8	3.1	2.5	3.8	2.2	2.9
V126	Beskerm Diereliewend	Gemeenskap Samelewing	6.1	4.5	5.8	5.8	5.3	5.4	5.7	6.0
V128	Offervvaardig Geld	Self	6.5	5.5	5.9	5.6	5.9	5.8	5.2	5.9

Uit die bostaande resultate kan die volgende afleidings gemaak word:

- In die evaluering op V121 toon die deelnemers tot 'n mindere en meerdere mate aan dat vooruitgang belangriker as die natuur is. Die belangrikheid van die natuur word dus relatief verskillend deur die etniese groepe beleef.
- Afrikaanssprekende Blankes en Indiërs toon in hulle evaluering van V123 aan dat hulle by natuurbewaring betrokke sal raak terwyl die ander etniese groepe nie dieselfde oortuiging het nie.
- In antwoorde op V125 voel die deelnemers dat hulle nie betrokke sal raak om parke skoon te maak nie. Moontlike redes hiervoor kan wees dat hulle meen dit is nie hulle werk nie, dat dit 'n vernederende werk is, dat vuil parke hulle bloot nie affekteer nie, dat die park reeds vuil is en daarom sal nog rommel nie juis 'n verskil maak nie en/of dat hulle dit nie as hulle verantwoordelikheid beskou nie omdat dit nie hulle grond is nie. Lubbe en Putsch (1994:122) noem dat navorsing in Suid-Afrika gevind het dat rommel meer gestrooi word op ander persone se perseel as op die eie perseel. Daar is moontlik 'n verband tussen eienaarskap en rommelstrooi.
- Behalwe vir die Engelssprekende Blankes, is vuurwerke volgens die respons op V126 vir die deelnemers 'n probleem omdat dit diere verskrik. 'n Rede vir die Engelssprekendes se houding kan moontlik wees omdat Guy Fawkes (wat met vuurwerke geassosieer word) van Engelse oorsprong is. Die Engelssprekende Blankes kan dus moontlik meer bevooroordeel in hul evaluering wees.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Die response op V128 toon aan dat veral Afrikaanssprekende Blankes die bewaring van dierespesies as baie belangrik beskou. Die ander etniese groepe beskou dit slegs as redelik belangrik. Moontlike redes hiervoor kan wees dat die Afrikaanssprekende Blankes deur die skole en die media dalk meer blootgestel was aan die natuur en natuurbewaring propaganda.

16.1 Die belangrikheid van omgewing/natuurwaardes

Volgens Mc Andrews (1993:30) word daar bepaalde oortuigings oor die omgewing (natuur) gevorm en kan tot toekomstige gedrag lei. Verder noem Mc Andrews (1993:31) dat hierdie oortuigings onder andere deur waarneming gevorm word en dat daar simboliese betekenisse aan geheg word. Hierdie simboliese betekenisse dui die funksie of bruikbaarheid vir die mens aan. So sal sekere bome byvoorbeeld gesien word as 'n bron van kos, beskerming of slegs vir die estetiese waarde daarvan. Hierdie simboliese betekenis kan die belangrikheid van hierdie waardeterrein beïnvloed.

Die belangrikheid wat omgewings-/natuurwaardes onder die deelnemers geniet word in Figuur 8.1 asook Tabele 8.1 en 8.2 weerspieël. Die deelnemers se response dui aan dat omgewing (natuur) waardes nie juis een van die belangrikste waardes is nie. Moontlike redes hiervoor sal genoem word wanneer die konteks van hierdie waarde bespreek word.

16.2 Faktore wat die belangrikheid van omgewings-/natuurwaardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en spesifieke situasies is daar die volgende faktore wat die belangrikheid van omgewings-/natuurwaardes kan beïnvloed.

16.2.1 Bewustheid en betrokkenheid

Die bewustheid van en die betrokkenheid by die natuurlike omgewing (natuur) kan 'n belangrike rol speel in die evaluering van omgewing/natuurwaardes (Viljoen *et al*, 1985). Dit is dus belangrik dat mense bewus gemaak word van die belangrikheid van natuurbronne (Dahl, 1998). Verder moet die kinders van jongs af betrokke by die natuurlike omgewing raak. Sodoende leer hulle 'n liefde vir die natuur aan en word omgewing/natuurwaardes belangrik.

In die vraelyste wat handel oor die oordra van waardes (kyk Hoofstuk 9), het deelnemers aangedui dat die belangrikheid van omgewing/natuurwaardes nie deur hulle ouers aan hulle oorgedra is nie. Dit is veral die televisie en die skool wat die belangrikheid van die natuur beklemtoon. Sommige deelnemers is dus nie van jongs af, deur hulle ouers, bewus gemaak van die belangrikheid van die natuur nie.

McAndrews (1993:289) toon aan dat die Blanke en Swart bevolkings verskil ten opsigte van hulle siening oor die belangrikheid van natuurbewaring. Die volgende twee redes word deur McAndrews (1993:289) aangevoer vir hierdie etniese groepe se oortuigings. Eerstens is gevind dat die Blankes meestal betrokke is by natuurbewaring en tweedens dat Swart bevolkings vervreemd is van die sogenaamde witboordjie Blankes wat natuurbewaring

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENE: RESULTATE EN BESPREKING

bevorder. Betrokkenheid is dus ook hier 'n faktor wat die belangrikheid van gesinsekologiese waardes beïnvloed.

16.2.2 Afhanklikheid en bestuur

Die volgende voorbeeld weerspieël die aanname ten opsigte van die bestuur van die gesinsekologiese perspektief. 'n Tswana moeder het aangedui dat sy haar huisafval sorteer. Sy noem die volgende:

"... dan daar is kos vir die varke. Ons brand die anner vuilgoed. Dan is dit weer min en weer plek vir ander vuilgoed."

Sy noem verder dat sy haar kinders leer om nie die water te mors nie. Volgens haar is sy van mening dat die water **"... kan opraak en dan is daar nie kos vir mense en diere nie."** Sy ervaar dus dat noodsaaklike bronne vir oorlewing bedreig kan word. Hierdie optredes van die Tswana moeder dui op die afhanklikheid van die natuur vir oorlewing.

'n Blanke jong volwasse vrou (informant) wat 'n marinebioloog is, meen dat omgewing/natuurwaardes een van die belangrikste waardes is, aangesien die mens se voortbestaan daarvan afhang. Hierdie jong volwassene is bewus van en betrokke by omgewing/natuurwaardering en daarom besef sy die belangrikheid daarvan.

17 KULTURELE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van kulturele waardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.31 en 8.32 weergegee.

TABEL 8.31 : KULTURELE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	1	5	5
6	Engels	0	2	5.5
11	Indiër	3	3	5.7
15	Kleurling	1	5	4.5
31	Sotho	3	8	5.5
21	Tswana	4	10	5.4
9	Xhosa	2	0	5.5
36	Zoeloe	5	10	5.4

Uit Tabel 8.31 kan die volgende afleidings gemaak word:

In die toepassing van kulturele waardes (skaal) meen Indiër deelnemers dat kulturele waardes belangrik is. Volgens 'n kultuurkenner maak die Hindugeloof baie gebruik van tradisies en dit kan die rede wees vir die belangrikheid van kulturele gebruike.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die spesifieke konteks word voorgestel met situasies wat in die Likert-tipe skaal vir waardes gestel is en kan die belangrikheid van waardes beïnvloed. Die deelnemers het die volgende skaalwaardes aan spesifieke situasies gegee.

**TABEL 8.32: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE KULTURELE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V61	Tradisie Kollektivisme	Gemeenskap Self	4.9	5.3	6.2	5.3	5.9	5.3	6.3	5.6
V62	Tradisie Erkentlikheid Verhoudings	Gemeenskap	5.3	5.5	5.2	3	5.1	5.2	5.0	5.3
V64	Taal Menseregte Demokrasie	Samelewing	4.9	5.5	4.9	5.4	5.7	5.5	5.7	6.1
V66	Tradisie Bewaring	Samelewing	5.3	5.8	6.0	4.9	5.7	4.3	6.2	5.4
V68	Taal Menseregte Prakties	Samelewing	4.5	5.3	6.0	4.0	4.8	5.2	4.2	4.5

Uit die bostaande skaaltellings van Tabel 8.32 kan die volgende afleidings gemaak word:

- Die respons op V61 toon aan dat Afrikaanssprekende Blankes die etniese groep is wat die minste belangstelling toon om by kultuurorganisasies aan te sluit. By verdere navraag het jong volwassenes (informante) aangedui, dat hulle ervaring was, dat 'n kultuurorganisasie soos die Voortrekkers te ingestel was op die verlede en nie rekening met die hedendaagse veranderinge en behoeftes gehou het nie. Die Indiërs en Xhosas is die groepe wat die meeste belangstel in organisasies wat hulle kultuur sal bevorder.
- In die respons op V62 toon die Kleurlinge 'n besondere swak belangstelling in helledag. Dit kan moontlik wees dat hulle nie met spesifieke helde kan identifiseer nie.
- Volgens die respons op V64 toon Indiërs en Afrikaanssprekende Blankes die minste belangstelling om in hulle eie taal in howe verhoor te word. Redes hiervoor is moontlik dat hulle nie juis te doen het met die hof nie en/of dat hulle nie 'n probleem het met 'n tweede taal nie.
- Die respons op V66 toon aan dat kulturele vakansiedae nie juis belangrik vir Tswanas en Kleurlinge is nie. Hierdie tendens stem ooreen met die Kleurlinge se houding teenoor helledag. Xhosas meen dat dit belangrik is om kulturele vakansiedae te hê. Hierdie tendens stem ooreen met die Xhosas se siening van kultuur (kyk Tabel 8.26).

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Behalwe die Indiërs en tot 'n minder mate die Tswanas en Engelssprekendes meen die ander deelnemers dat hulle nie juis daarvan hou dat televisie taaldiskriminasie toon nie. Hierdie menings word uit die response op V68 afgelei.

17.1 Die belangrikheid van kulturele waardes

Kulturele waardes verwys na verskillende kultuurvorme (Kaiser, 1990:49-54). Mensgemaakte objekte, simbole, houdings, oortuigings, taal, gedragspatrone, tradisionele gebruike en geskiedkundige gebeure is onder andere deel van kulturele waardes. Kulturele waardes kan op al die gesinsekologiese terreine van toepassing wees en daarom is dit van belang. Die wyse waarop die verskillende gesinsekologiese terreine 'hanteer' word, kan ook as kultuur gesien word. So byvoorbeeld kan sekere religieuse gebruike 'n weerspieëling van 'n bepaalde kulturele gebruik wees. Die sing en dans van die Swart inheemse etniese groepe by kerklike byeenkomste is 'n voorbeeld hiervan.

Kulturele waardes is volgens die response van die deelnemers soos in Tabel 8.1 en Figuur 8.1 aangetoon, nie juis belangrik nie, maar volgens response in Tabel 8.2 word die belangrikheid as gemiddeld geag. Dit impliseer dat gebruike en bepaalde situasies tog belangrik is wanneer besluite gemaak moet word. Deel van hierdie probleem word gevind in die onderhoude met Tswana deelnemers. Die volgende opmerkings is gemaak:

"There are things we do in our culture but we do not know why."

"My mother just told me to do these things. She does not know why."

"The old people put a leaf on the ground. This means you must not enter the house. I do not know why they do this."

Hieruit is dit duidelik dat sekere kulturele gebruike deur veral die ouer generasie nog gevolg word, maar dat hulle dit slaafs kan navolg en nie altyd begryp waarom hulle dit doen nie. Outeurs noem dat hierdie tendens op kulturele gebied gesien kan word as die groot generasie gaping. Soms word kulturele gebruike na die kinders oorgedra maar nie die betekenis daarvan nie. Soms probeer sommige deelnemers die tradisionele gebruike in stand hou maar volg ook die Westerse gebruike. 'n Tswana deelnemer het die volgende weergawe van hul toekomstige troue gegee.

"If I get married I will have two weddings. One with a white dress, in a church and I will invite only the people that are my friends. I must also have a wedding for the people of my village. I will dance for them because that is what they like."

Kulturele waardes en gebruike is dus belangrik ter wille van goeie verhoudings met persone wat nog die tradisionele gebruike handhaaf.

17.2 Faktore wat die belangrikheid van kulturele waardes beïnvloed

Benewens bepaalde situasies (kyk Tabel 8.32) kan ander faktore ook die belangrikheid van kulturele waardes beïnvloed. Die eerste van die faktore wat bespreek word, is etnisiteit.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENE: RESULTATE EN BESPREKING

17.2.1 Etnisiteit

In Tabel 8.31 is die verskille in etnisiteit reeds aangdui. Dat daar verskille ervaar word, word deur die volgende stellings wat uit onderhoude na vore gekom het, bevestig.

“Hulle is nie olraait nie ... ons laaik nie die dinge wat hulle doen nie.” Dit is die mening van ‘n Tswanasprekende vrou (informant) ten opsigte van die verhoudingswaardes van Zoeloesprekendes.

“ ... die mense is nie onse mense nie. Hulle baklei maklik.” (Kommentaar van ‘n Kleurlingvrou (informant) ten opsigte van die Swart inheemse etniese groepe.)

17.2.2 Die hedendaagse samelewing as konteks

Die volgende redes kan moontlik die oorsaak wees waarom kulturele waardes en gebruike nie so belangrik geag word nie. Hier gaan dit dus oor die vinnig ontwikkelende wêreld, veral op tegnologiese gebied, wat onder andere deur tradisionele denke ingeperk word. Op die mediese gebied soos die geval is met alle natuurwetenskaplike gebiede is dit belangrik om nuut te dink en by die nuwe idees aan te pas en dit te implementeer. Sekere tradisionele gebruike en oortuigings is dus nie meer relevant vir vandag se lewenstyl nie (Friedman, 2000: ix).

Opleiding het vandag se jong volwassene geleer om nuut te dink en om bestaande (of tradisionele) denke en gebruike te bevraagteken. In ‘n individualistiese postmoderne wêreld is die eie ek belangriker as die konformistiese en kollektivistiese denke van die tradisionele groep (Codrington, 2001a).

Op die sosiale (verhoudings) terrein is dit ook nodig om aanpassings te maak sodat daar goeie verhoudings tussen die verskillende etniese groepe in Suid-Afrika kan wees. ‘n Opmerking van ‘n deelnemer bevestig dit en sy noem dat daar saamgewerk moet word en dat elkeen nie net aan sy eie kultuur moet dink nie.

‘n Ander moontlikheid is die ontnugtering ten opsigte van leiers wat tradisies ten koste van vernuwing en vooruitgang, wil afdwing. Hierdie saak sal verder gevoer word wanneer outoriteit as gesinsekologiese terrein bespreek word.

As gevolg van werkloosheid en armoede moes baie mense stede toe trek op soek na werk. Dit het meegebring dat tradisionele bande verswak en nuwe gebruike en idees van ander kulture aangeleer is (Pitso-Matlabane, 1993:12,19-36). Daar het dus ‘n akkulturasieproses plaasgevind onder veral die verstedelike Swart inheemse etniese groepe. Hierdie aanpassings kan in die akkulturasie modelle in Hoofstuk 3 gesien word. Sommige deelnemers dui aan dat hulle waarde-oriëntasies tot ‘n groot mate verwesters het, maar dat kulturele waarde-oriëntasies en gebruike ook soms gehandhaaf word. Bi-kulturasie (Taylor, 1991) blyk ook ‘n verskynsel onder sommige deelnemers te wees aangesien beide die Swart inheemse en die Westerse kultuurgebruike aanvaar en toegepas word (kyk ook Hoofstuk 3).

Oor die algemeen gesien is die deelnemers uit die verskillende etniese groepe nie juis begaan oor tradisies nie. ‘n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer bied die verklaring hiervoor:

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

“Daar is vinnige ontwikkeling in die wêreld aan die gang. Tradisie is soms baie outyds en keer die ontwikkeling.”

“Ons is ‘n multi-kulturele land en ons moet by mekaar aanpas. Ons kan nie dat tradisies ons terug hou nie.”

Codrington (2001a) bevestig dat die verlede nie juis vir die hedendaagse jong volwassene belangrik is nie. By verdere navraag het ander jong volwassenes buite die ondersoekgroep ook hierdie houding bevestig.

18 ONTSPANNINGSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van ontspanningswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.33 en 8.34 weergegee.

**TABEL 8.33 : ONTSPANNINGSWAARDEPRIORITEITE
VAN DIE ETNIESE GROEPE**

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	3	1	5.9
6	Engels	0	2	5.2
11	Indiër	0	5	5.5
15	Kleurling	0	4	5.3
31	Sotho	2	11	5.1
21	Tswana	0	3	5.4
9	Xhosa	0	4	4.8
36	Zoeloe	3	7	5.3

Uit die gegewens in Tabel 8.33 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Die skaalwaardes toon aan dat daar nie ‘n groot verskil tussen die verskillende etniese groepe se mening ten opsigte van ontspanningswaardes is nie.
- Die skaalwaardes toon ‘n meer positiewe houding as die response op die betrokke vraelys teenoor ontspanningswaardes. Die konteks beïnvloed dus die houding teenoor die waardes.
- Afrikaanssprekende Blankes beskou ontspanningswaardes belangriker as die ander etniese groepe.

Die items op die Likert-tipe skaal vir waardes dui spesifieke ontspanningswaardes en bepaalde situasies aan. Hoe die deelnemers hierop reageer bepaal dus of daardie tipe ontspanningswaardes in die betrokke omstandighede as belangrik beskou word.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

**TABEL 8.34: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE ONTSPANNINGSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V93	Tydsbesteding Gebalanseerdheid	Samelewing Gemeenskap	6.2	6.0	5.7	5.8	5.5	6.1	5.1	6.2
V94	Tydsbesteding Gebalanseerdheid	Samelewing Gemeenskap	5.8	4.5	3.9	5.0	4.6	5.0	4.5	5.2
V95	Tydsbesteding Vermaak Media	Samelewing Gemeenskap	5.4	5.0	6.0	4.1	3.7	4.1	3.5	4.2
V96	Geriewe Natuur	Gemeenskap Self	5.9	5.0	6.0	5.0	5.5	5.8	5.3	5.2
V98	Gemak Verhoudings Beroep	Samelewing Gemeenskap	6.3	5.5	5.6	6.1	6.3	6.0	5.6	5.8

Uit die gegewens in Tabel 8.34 kan die volgende waarnemings en tendense afgelei word:

- In die evaluering van V93 dui al die etniese groepe aan dat 'n gebalanseerde leefstyl ontspanning insluit.
- Sotho's, Indiërs, Engelssprekende Blankes en Xhosas is volgens die response op V94 van oortuiging dat meer tyd aan ontspanning bestee behoort te word.
- In die evaluering van V95 blyk dit dat die Blankes en Indiërs verkies dat daar wel meer rolprente in televisieprogramme ingesluit moet word. Die ander etniese groepe is nie van dieselfde oortuiging nie.
- Die respons op V96 weerspieël 'n redelike belangstelling in sportaktiwiteite. Hierdie oortuiging word ook deur die response op V98 bevestig.

18.1 Die belangrikheid van ontspanningswaardes

Ontspanningswaardes sluit aspekte soos vermaak, sport en rus in. Soos ander waardes moet hierdie waarde nie geïsoleerd hanteer word nie en is dus ook belangrik vir ander gesinsekologiese waardeterreine. Ontspanningswaardes is onder andere verbind aan: beroepswaardes (omdat dit die werkstres kan verlig), gemoedswaardes en verhoudingswaardes. Die gebrek aan ontspanning kan tot 'n negatiewe gemoedstoestand lei. In ontspanningsaktiwiteite kan verhoudings met ander persone ontwikkel en bevorder word.

Die response op die Likert-tipe skaal vir waardes (kyk Tabel 8.1) dui aan dat ontspanningswaardes as redelik belangrik beskou word, maar volgens die response wat in Figuur 8.1 en Tabel 8.2 weergegee is, meen die deelnemers dat hierdie waarde nie juis baie belangrik is nie. Daarom sorteer ontspanningswaardes, volgens die deelnemers, onder die

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

minder belangrike waardes. Verskeie faktore kan tot hierdie tendens lei en sal vervolgens bespreek word.

18.2 Faktore wat die belangrikheid van ontspanningswaardes beïnvloed

Ontspanningswaardes funksioneer binne verskeie kontekste wat die belangrikheid of onbelangrikheid van hierdie waarde kan beïnvloed. In Tabel 8.33 is daar na etnisiteit as konteks verwys, terwyl Tabel 8.34 na spesifieke situasies (kontekste) verwys. Vervolgens sal ander faktore wat die belangrikheid van ontspanningswaardes beïnvloed bespreek word.

18.2.1 Verskillende vorms van ontspanning

Ontspanning kan verskeie vorms aanneem aan die hand waarvan bepaal kan word watter tipe ontspanningswaardes betrokke is. So sal ontspanning wat in 'n groep beoefen word aspekte van verhoudingswaardes insluit, terwyl fisiese rus verband hou met die liggaamlike waardes. Op hulle beurt kan ontspanning by 'n gesondheidsentrum weer ekonomiese implikasies hê. Vakansies (as 'n vorm van ontspanning) in die wildtuin, by die see of êrens in die natuur kan 'n persoon met die natuur in kontak bring en sodoende kan die natuurwaardes moontlik versterk word. Persoonlike voorkeur kan dus die belangrikheid van ontspanningswaardes en die verwante waardes bepaal.

18.2.2 Sosio-ekonomiese en kulturele agtergrond

Studies onder stedelike en plattelandse Xhosas en Zoeloes het aangetoon dat hipertensie meer onder stedelinge voorkom (Seedat, Seedat & Hackland, 1982) en dat die gebrek aan ontspanning een van die faktore is wat hipertensie veroorsaak (Touyz, 1888; Norton, 1993:704-715). Verdere studies het ook aangetoon dat hipertensie verband hou met sosio-ekonomiese status en etnisiteit (Seedat, 1983; Seftel, 1988). Daar blyk dus 'n verband tussen sosio-ekonomiese status, etnisiteit en moontlik 'n gebrek aan ontspanning te wees. Dit lyk inderdaad of die genoemde faktore die belangrikheid van ontspanningswaardes kan beïnvloed.

Die verskillende vorms van ontspanning kan ook aan sosio-ekonomiese faktore gekoppel word (Spink, 1994:16). Verskeie van die deelnemers het genoem dat hulle graag met vakansie wil gaan, maar weens finansiële redes dit nie kan bekostig nie. Ontspanning kan dus hier aan ekonomiese waardes gekoppel word.

Die navorser het waargeneem dat baie Zoeloes in die landelike gebiede arm is en nie juis 'n keuse het van ontspanningsmoontlikhede nie. In gebiede wat deur die navorser besoek is, word daar gekuier en speletjies met klippies, grond en sand gespeel. Geen gekoopte speelgoed is opgemerk nie omdat dit onbekostigbaar is. Sommige van die Tswana deelnemers het aangedui dat hulle so grootgeword het dat hulle tot 'n groot mate hulself moes vermaak. Verder was daar nie veel tyd vir speel nie aangesien hulle met die huistake moes help.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

18.2.3 Uniekheid van die individu

Die persoonlikheid van 'n persoon kan bepaal aan watter tipe ontspanning sy 'n voorkeur sal gee. So sal een persoon daarvan hou om alleen te sit en lees terwyl 'n ander persoon partytjies sal hou. Die sportiewe persoon sal weer voorkeur aan sport gee.

Die tipe ontspanning kan tot die manifestering van sekere persoonlikheidseienskappe lei. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het aangedui dat hulle kompeterende speletjies gespeel het wat haar 'n kompeterende styl laat ontwikkel het. Op hierdie wyse kan ontspanningswaardes bydra tot die versterking van die persoonlikheidstrekke.

19 ESTETIESE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van estetiese waardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabele 8.35 en 8.36 weergegee.

TABEL 8.35: ESTETIESE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	5	2	4.5
6	Engels	0	4	4.4
11	Indiër	1	5	3.9
15	Kleurling	1	6	3.9
31	Sotho	0	14	4.5
21	Tswana	1	11	4.4
9	Xhosa	1	5	3.9
36	Zoeloe	0	16	4.7

Uit Tabel 8.35 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers is die groep wat estetiese waardes van groter belang as die ander etniese groepe ag aangesien meer deelnemers dit as belangrik beskou.
- Die Engelssprekende Blankes en Zoeloes se menings in die betrokke vraelys verskil sterk van dié wat hulle in die betrokke skaal aandui. Dit bevestig dat situasies (kontekste) die belangrikheid van waardes, kan beïnvloed.
- In beide die vraelys en die skaal heg die Swart inheemse groepe dieselfde mate van belangrikheid aan estetiese waardes. Genoemde vlak van belangrikheid is egter laag.

In Tabel 8.36 kan waargeneem word hoe die belangrikheid van estetiese waardes deur etniese groepe en situasies beïnvloed word.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

**TABEL 8.36: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE ESTETIESE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V46	Betrokkenheid Akkomoderend Beeldende kunste Hulpvaardig Geld	Self Gemeenskap	4.5	5.0	3.9	3.9	5.0	5.4	3.8	5.0
V48	Akkomoderend Musiek	Samelewing	4.1	5.0	3.4	3.4	3.6	4.1	4.4	4.3
V53	Verdraagsaam Liggaamlik Akkomoderend Geld	Samelewing	3.6	2.6	2.5	2.1	3.8	2.8	1.2	3.7
V54	Betrokkenheid Vooruitgang	Samelewing	5.0	4.6	5.5	4.9	4.4	4.2	4.5	5.1
V55	Akkomoderend Geld	Gemeenskap	5.1	4.8	3.8	4.9	5.1	5.2	5.7	5.4

Uit Tabel 8.36 kan die volgende afleidings gemaak word:

- Uit V46 se evaluering kan daar afgelei word dat daar uiteenlopende opinies ten opsigte van finansiële hulp is om kunswerke vir die gemeenskap aan te koop.
- Die respons op V48 dui aan dat daar nie juis 'n behoefte aan 'n nasionale musiekorkes is nie.
- Volgens die respons op V53 is daar eenstemmigheid dat skoonheidsmodelle te veel geld aan hulle voorkoms spandeer. Persoonlike voorkoms is dus nie 'n prioriteit vir hierdie deelnemers nie. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het genoem dat haar ouers haar geleer het dat persoonlike voorkoms nie so belangrik is nie.
- Die respons op V54 toon aan dat die verskillende etniese groepe nie juis waarde heg aan die estetika van geboue nie.
- V55 se respons dui aan dat uiteenlopende prioriteite aan die verfraaiing van die eie dorp geheg word. Dit is veral die Indiërs wat nie waarde aan die verfraaiing van hulle dorp heg nie. Die Swart inheemse groepe heg egter groter waarde aan hierdie aspek.
- Die finansiële koste aspek (V46 en V55) blyk nie 'n noemenswaardige invloed op die belangrikheid van estetiese waardes te hê nie.

19.1 Die belangrikheid van estetiese waardes

Estetiese waardes verwys na dit wat mooi is. Dit sluit ook aspekte van kuns en musiek in. Die estetiese kan as 'n dimensie op verskeie gesinsekologiese waardeterreine figureer en op hierdie wyse kan dit 'n belangrike aspek van verskillende gesinsekologiese waardeterreine wees. So

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

kan die natuur, liggaam en kulturele handeling as esteties beskryf word. Musikaliteit en kuns word onder andere as 'n vorm van intelligensie gesien (Shuttleworth-Jordan, 1993:344; Lauer & Pentak, 2000:5). Daarom kan estetiese waardes ook aan intellektuele waardes gekoppel word.

Die deelnemers toon aan dat die estetiese waardes nie een van die belangrike waardes is nie. Die resultate soos weerspieël in Figuur 8.1 en Tabelle 8.2 en 8.2 bevestig hierdie tendens.

19.2 Faktore wat die belangrikheid van estetiese waardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en die bepaalde situasies is daar ander faktore wat die belangrikheid van waardes beïnvloed. Die volgende faktore is belangrik.

19.2.1 Bewustheid, belangstelling en betrokkenheid

Bewustheid van, belangstelling in en die betrokkenheid by estetiese waardes kan die belangrikheid daarvan verhoog. Die persoonlikheidseienskappe en ervarings van die individu is aspekte wat genoemde bewustheid, belangstelling en betrokkenheid kan beïnvloed (Edwards, 1993: 653). Hierdie stelling kan op die volgende wyses verklaar word. 'n Persoon met 'n persoonlikheidseienskap soos kunssinnigheid toon 'n besondere sensitiwiteit (bewustheid) vir die estetiese. Hierdie sensitiwiteit lei tot 'n belangstelling, 'n groter bemoeienis en 'n groter waardering vir die estetiese. As gevolg van die belangstelling in die estetiese raak die individu betrokke by die estetiese dimensie van die terreine waarop sy beweeg. So 'n persoon behoort dan die estetiese as een van die belangrike waardes te beskou.

Sommige persone word deur hulle ouers, media, portuurgroep of ander belangrike persone, in hulle lewe, meer bewus gemaak van aspekte soos die natuurskoon, musiek en ander vorms van kuns. Indien dit nie gedoen word nie sal persone minder bewus wees van die estetiese.

19.2.2 Kultuurverbondenheid

Die estetiese word aan kulturele objekte soos musiek en dans verbind. Indien kuns, musiek en dans nie as belangrike kultuurvorme erken word nie, kan dit moontlik as onbelangrik geag word. Waar hierdie kunsvorme wel 'n sentrale plek in die kultuuraktiwiteite van die etniese groepe inneem, kan die belangrikheid van die estetiese dimensie toeneem. Hierdie stelling is bevestig in die waarneming van die kunswerke en die bespreking met informante oor die estetiese vermoëns van die Sotho's en die Zoeloes.

19.2.3 Noodsaaklikheid

Die estetiese kan as 'n 'nie-noodsaaklike' beskou word. Hierdie aspek kan waar wees ten opsigte van die beroepsomgewing van die verpleegkundige. Hier gaan dit dalk meer oor klinies korrekte optrede en funksionaliteit asook aspekte soos oorlewing ('noodsaaklike'). In hierdie perspektief word die estetiese waarde as 'n luukse en nie 'n noodsaaklike beskou nie. Daarom sal funksionaliteit nie noodwendig die estetiese aspek insluit nie.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

20 NASIONALE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van nasionale waardes soos gemeet deur die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabela 8.37 en 8.38 weergegee.

**TABEL 8.37 : NASIONALE WAARDEPRIORITEITE
VAN DIE ETNIESE GROEPE**

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	0	23	4.6
6	Engels	0	4	5.3
11	Indiër	0	7	5.0
15	Kleurling	0	6	5.2
31	Sotho	0	16	5.5
21	Tswana	0	14	5.4
9	Xhosa	0	4	5.7
36	Zoeloe	0	25	5.9

Uit Tabel 8.37 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- In die respons op die betrokke vraelys het geen van die deelnemers uit enige van die etniese groepe aangedui dat nasionale waardes belangrik is nie. Daar is nie beduidende verskille tussen die etniese groepe se houdings teenoor nasionale waardes nie.
- Die evaluering van die items op die skaal vir waardes dui aan dat nasionale waardes vir die Zoeloes die belangrikste is terwyl die Afrikaanssprekende Blankes nasionale waardes as die onbelangrikste beskou.
- Die algemene negatiewe houding ten opsigte van nasionale waardes by die deelnemers en jong mense is opvallend.

Die Likert-tipe skaal vir waardes meet spesifieke nasionale waardes binne 'n bepaalde situasie (konteks). Die volgende evaluering is deur die deelnemers gedoen.

**TABEL 8.38: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE NASIONALE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V71	Patriotisme Offervaardig Diensbaar	Nasie Self Samelewing	4.5	4.3	4.9	4.9	4.4	5.1	5.6	4.8
V74	Patriotisme Simboliek	Vriende	4.5	6.1	5.3	5.5	6.0	5.2	5.7	6.2
V77	Selfbelang Burgerskap	Kennisse	4.7	5.5	5.2	4.8	5.4	5.3	6.3	6.3
V79	Offervaardig Patriotisme	Samelewing	4.5	4.6	4.3	5	4.9	5.1	5.4	5.7
V86	Diensbaar Patriotisme Offervaardig	Self	4.9	6.0	5.0	5.4	6.4	6.0	5.5	6.3

Uit die gegewens in Tabel 8.38 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Volgens die evaluering uit V71 is die deelnemers uit al die etniese groepe nie baie bereid om hulle land teen aanvalle te verdedig nie. Hierdie houding dui onder andere op selfgerigtheid en 'n moontlike traak-my-nie-agtige houding. Codrington (2001a) bevestig hierdie houding onder jong volwassenes en verwys daarna as 'n traak-my-nie-agtige houding.
- V74 se response dui aan dat die verskillende etniese groepe geneë is om landsimbole te dra. Die Afrikaanssprekende Blankes is egter die minste hiertoe geneë.
- Die response op V77 toon dat Afrikaanssprekende Blankes en Kleurlinge die minste lojaliteit teenoor die land het en maklik dubbele burgerskap sal aanvaar.
- In V79 word die kwessie van emigrasie van geleerdes geopper. Die meeste van die etniese groepe is oortuig dat hulle eie belange belangriker is as die van die land. Hierdie oortuiging bevestig die response op V71. Die Afrikaanssprekende Blankes en die Indiërs is die minste gemotiveerd om die land op te bou. Selfbelang is hier belangrik en 'n Tswana deelnemer het aangedui dat sy vir 'n baie beter salaris in die buiteland gaan werk.
- Volgens die respons op V86 is die Indiërs en die Afrikaanssprekende Blankes die minste gemotiveer om gemeenskapsdiens in landsbelang te verrig. Die ander etniese groepe is redelik bereid om gemeenskapsdiens te verrig.

Uit die response op die Likert-tipe skaal vir waardes is dit duidelik dat die belangrikheid van nasionale waardes in sommige gevalle deur situasies beïnvloed word. Sommige etniese groepe toon deurgaans 'n meer positiewe evaluering van nasionale waardes terwyl ander etniese groepe deurgaans 'n negatiewe evaluering van nasionale waardes toon.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

20.1 Die belangrikheid van nasionale waardes

Nasionale waardes verteenwoordig verskeie waardes. Nasionalisme is 'n belangrike nasionale waarde en het bepaalde eienskappe soos vaderlandstrou en –liefde wat ook as verskillende nasionale waardes gesien word. Die volgende word onder andere van nasionalisme gesê:

- Nasionalisme sluit sommige persone in en ander uit (Weiten, 1992:615-617) en daarom hou nasionalisme (en nasionale waardes) verband met groepsidentiteit.
- Nasionalisme is gerig op soewereiniteit omdat onafhanklikheid belangrik vir 'n nasie is.

Nasionale waardes is dus waardes wat die samelewing en spesifiek die land waarin daar gewoon word, betrek. Ander aspekte soos burgerskap, demokrasie en landsbelang kan ook as nasionale waardes gesien word.

Verder noem Wallerstein (1991) dat mense nie net onderskei word deur die nasie nie maar ook op grond van ras en etnisiteit. In 'n nasie kan daar verskillende rasse en etniese groepe wees soos in Suid-Afrika. Nasionalisme moet ook nie polities gesien word nie aangesien dit nie noodwendig 'n spesifieke politieke party voorhou nie.

Die deelnemers het nasionale waardes as redelik onbelangrik beskou. Die response in Figuur 8.1 het aangetoon dat nasionale waardes onder die drie onbelangrikste waardes geklassifiseer kan word. In die response wat in Tabel 8.2 genoem word, word daar slegs vyf keer na nasionale waardes verwys. Dit is 'n aanduiding dat nasionale waardes nie 'n belangrike deel van die deelnemers se daaglikse lewe uitmaak nie. Die evaluering van die items op die Likert-tipe skaal vir waardes het egter aangetoon dat gegewe sekere situasies (kontekste) nasionale waardes tog belangrik geag word (kyk Tabel 8.1).

20.2 Faktore wat die belangrikheid van nasionale waardes kan beïnvloed

Benewens etnisiteit en bepaalde situasies is daar verskeie faktore wat die belangrikheid van nasionale waardes kan beïnvloed. Hierdie faktore sal vervolgens bespreek word.

20.2.1 Identifikasie en ervaring van nasionalisme

Identifisering met 'n land of nasie kan tot lojaliteit en betrokkenheid lei en moontlik beteken dat nasionale waardes as belangrik beskou word. Ander moontlikhede is nasietrots wat ervaar word. Dit kan wees dat die Zoeloes hulle met 'n bepaalde gebied in Suid-Afrika naamlik KwaZulu-Natal identifiseer en daarom kan hulle moontlik 'n gevoel van nasionalisme (nasietrots) ervaar. Die dra van die sogenaamde tradisionele wapens by optogte kan 'n bevestiging van nasietrots wees.

Wanneer daar spesifieke gebeure is wat verskillende groepe in 'n land 'n eenheidsgevoel laat ervaar kan die landsburgers nasionale waardes as belangrik beskou. Hierdie gebeure waarna verwys word kan of positief of negatief van aard wees. Negatiewe gebeure ontstaan wanneer al die etniese groepe in die land deur 'n ander land bedreig word en hierdie gesamentlike vyand word dan die stimuli tot 'n eenheidsgevoel. Positiewe gebeure kan ontstaan wanneer landsburgers op internasionale gebiede presteer. Een van hierdie gebeure was toe die nasionale

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

rugbyspan die wêreldbeker gewen het. Die nasionale leier het ook sy erkenning teenoor hierdie optrede uitgespreek. Verder het sommige deelnemers rapporteer dat gedurende genoemde oorwinning die verskillende etniese groepe en baie individue bewus was dat hulle deel van 'n oorwinnende nasie is. So gesien kan ervarings van nasionalisme aan bepaalde tydperke/geleenthede/gebeurtenisse gekoppel wees.

20.2.2 Persepsies

Die individu en groep se persepsies oor wat nasionalisme is kan die belangrikheid van nasionale waardes beïnvloed. Indien dit verwant is aan aspekte wat vir die jong volwassenes onbelangrik is, sal nasionale waardes negatief beleef word. Negatiewe aspekte vir die jong volwassene is politiek, rassisme, outoritêre gesag en verouderde tradisies (Codrington, 2001a). Die response op die vraelyste en die onderhoude het aangetoon dat genoemde aspekte wel negatief ervaar word. Hierdie negatiewe ervarings kan moontlik die rede wees waarom nasionale waardes nie juis belangrik geag word nie.

20.2.3 Behoeftes

Die jong volwassene se behoeftes is vir haar belangrik. Indien hierdie behoeftes aan nasionalisme gekoppel word kan nasionale waardes belangrik word. Voorbeelde hiervan is wanneer die jong volwassene in ander lande gaan werk en sy vreemd en alleen voel. Sy kan dan 'n behoefte aan 'n bekende omgwing en mense ontwikkel. Wanneer so 'n jong volwassene haar eie inheemse taal en ander nasionale simbole sien kan hierdie bekende simbole vir haar bekende 'ankers' word en haar behoeftes aanspreek. Hierdie ervarings kan op daardie tydstip tot die verhoging van die belangrikheid van nasionale waardes lei.

20.2.4 Uniekheid van die individu

Hier gaan dit om unieke eienskappe wat nasionalisme kan bevorder en dus is aspekte soos selfgerigtheid teenoor andergerigtheid sowel as individualisme op die spel. Die individu wat onder andere selfgerig en individualisties is, kan haar 'eie klein private wêreld' skep waar sy haar afsonder van die groep (nasie) se probleme, eise en behoeftes (Jordaan & Jordaan, 1988:758). Wanneer die individu of groep (soos verpleegkundiges of etniese groepe) hierdie eienskap openbaar, kan dit moontlik daartoe lei dat nasionalisme nie 'n belangrike waardeterrein is nie.

20.2.5 Hedendaagse tendense

Volgens Jordaan en Jordaan (1988: 649) is die hedendaagse tendens egosentriese (selfgerigte) lewensplanne ten koste van heterosentriese (andergerigte) lewensplanne. Die oorbeklemtoning van selfgerigtheid en vryheid kan moontlik die blaam hiervoor dra. Van die deelnemers het in die onderhoude aangetoon dat hulle onafhanklikheid en vryheid deur hulle loopbane kan bereik. Verder het die deelnemers ook aangetoon dat hulle nie aan die kulturele verwagtings van die rol van die vrou wil voldoen nie omdat dit hulle vryheid inperk. Hier is dus moontlik selfgerigte lewensplanne ter sprake wat nie juis ruimte laat vir andergerigte verwagtings soos nasionale waardes nie.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

21 OUTORITEITSWAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van outoriteitswaardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.39 en 8.40 weergegee.

**TABEL 8.39 : OUTORITEITSWAARDEPRIORITEITE
VAN DIE ETNIESE GROEPE**

n	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
21	Afrikaans	1	17	3.9
6	Engels	0	2	4.0
11	Indiër	0	7	4.3
15	Kleurling	1	6	4.5
31	Sotho	0	19	4.0
21	Tswana	0	14	4.7
9	Xhosa	0	8	4.2
36	Zoeloe	0	26	4.5

Uit Tabel 8.39 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Al die etniese groepe ervaar outoriteitswaardes negatief. (Uit die totale groep van 154 deelnemers het slegs twee persone aangedui dat outoriteitswaardes belangrik is).
- Die Likert-tipe skaal vir waardes se evaluering toon aan dat outoriteitswaardes meer negatief beleef word deur die Afrikaanssprekende Blankes.

Deur die response op die Likert-tipe skaal vir waardes kon die deelnemers se gevoel oor sekere aspekte van outoriteitswaardes bepaal word. Die response word in Tabel 8.40 weergegee.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

**TABEL 8.40: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE OUTORITEITSWAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154

Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V100	Beheer Leierskap Manipuleer	Self	4.6	4.6	3.9	4.6	4.2	4.1	4.4	4.1
V103	Mag Ondergeskik Ondemokraties	Gemeenskap	3.3	4.8	3.2	4.6	3.4	4.4	4.2	4.0
V104	Beroemdheid Eise	Vriend	3.3	2.8	3.3	4.8	4.1	4.5	3.5	3.6
V107	Mag Prestige	Self	2.8	2.8	4.0	3.6	4.4	4.3	3.6	4.8
V108	Mag Billikheid Regte	Self	5.1	5.1	6.8	4.7	5.5	6.2	5.5	5.8

Die volgende waarneming en afleidings kan uit die bostaande evaluering van die etniese groepe gemaak word:

- In die evaluering van V100 is die deelnemers van die verskillende etniese groepe van oordeel dat manipulerings en beheer nie baie aanvaarbaar is nie.
- Die respons op V103 toon aan dat die deelnemers van die etniese groepe oortuig is dat ondemokratiese tipe gedrag en mag nie aanvaarbaar is nie.
- Al die etniese groepe toon in hulle response op V104 aan dat beroemdheid nie vir hulle baie belangrik is nie.
- Uit die response op V107 word aangedui dat sommige van die etniese groepe van mening is dat hulle beroepskeuse nie baie gemik was op prestige en mag nie.
- Deelnemers wil graag meer mag hê as dit by eksamenevaluering kom. Dit word aangedui deur die response op V108. Hier word outoriteit teenoor billikheid en die regte van studente bevraagteken.

In die bespreking is dit duidelik dat outoriteit bevraagteken word en dat deelnemers te veel mag en aansien in die teenoorgestelde party as negatiewe tendense ervaar. Codrington (2001a) bevestig hierdie opinie van die hedendaagse jong volwassene en ook dat dit 'n stadium is waartydens outoriteit en die mag en gesag van die gemeenskap bevraagteken word.

21.1 Die belangrikheid van outoriteitswaardes

Outoriteitswaardes sluit aspekte soos gesag, mag en beheer in. Outoriteit kan positief of negatief beleef word en hierdie aspek sal verder bespreek word wanneer die faktore wat hierdie waardes beïnvloed, hanteer word.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Die belangrikheid wat deelnemers aan outoriteitswaardes heg, kan uit die gegewens in Figuur 8.1 asook Tabele 8.1 en 8.2 sowel as die individuele onderhoude met deelnemers bepaal word. Volgens die gegewens in Figuur 8.1 en Tabel 8.1 word outoriteit as een van die minder belangrike waardeterreine geklassifiseer.

21.2 Faktore wat die belangrikheid van outoriteitswaardes beïnvloed

Etnisiteit en bepaalde situasies kan die belangrikheid van outoriteit beïnvloed. Verdere faktore sal vervolgens bespreek word.

21.2.1 Style

Outoriteit kan verskeie style aanneem soos byvoorbeeld taakgeoriënteerd of mensgeoriënteerd. Volgens Jordaan en Jordaan (1988:737) werk sekere outoriteitstyle beter in bepaalde situasies. So kan 'n mensgeoriënteerde outoriteitstyl meer aanvaarbaar in 'n verhoudingsituasie wees en beter resultate oplewer. 'n Taakgerigte outoriteitstyl kan minder aanvaarbaar in verhoudingsituasies wees en negatieweit kan teenoor outoriteit en outoriteitswaardes ontstaan. Soos voorheen aangedui is verpleging 'n beroep wat 'n mensgeoriënteerde styl vereis.

21.2.2 Voordele en behoeftes

In sommige gevalle kan daar 'n behoefte aan outoritêre leierskap ontstaan. In sekere omstandighede kan genoemde leiers verkies word omdat dit moontlike voordele vir die individu en die gemeenskap kan inhou (Cronjé et al, 2000). Outoriteitswaardes sal dus nagestreef word as daar spesifieke behoeftes en voordele is. Hierdie denkrigting word bevestig deur die deelnemers se gevoel oor die toepassing van mag en gesag. Die volgende stelling en variasies daarop was deur verskeie Tswana deelnemers genoem:

“Wat het hulle (politieke leiers) vir my gedoen?”

'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer se stelling bevestig ook genoemde denkrigting:

“Ons het sterk leiers nodig wat die probleme kan vasvat.”

Die feit dat daar moontlik nie aan bogenoemde behoeftes aandag gegee is nie en geen voordele ontvang is nie, kan lei tot ontugtering en dus 'n rede waarom hierdie waardes as minder belangrik beskou word.

21.2.3 Vrees

Die vrees vir oorheersing as gevolg van die misbruik van outoritêre magte bestaan ook by sommige deelnemers. Die navorser het waargeneem dat van die deelnemers baie sensitief is vir iemand wat sy/haar gesag misbruik. In 'n klasbespreking het 'n Swart studenteier opgestaan en sommige Blanke verpleegkundiges van rassisme beskuldig. Die betrokke studenteier se mede-rasgenote het haar onmiddellik aangespreek en die volgende stellings is genoem:

“My sister, you must not make this a racial issue.”

“You are complaining about the use of time. You have asked for ten minutes and now you are taking much longer with this matter.”

Die deelnemers het aangedui dat die studenteier haar regte en magte oorskry het aangesien sy op meer tyd as wat sy toegelaat was, gebruik het.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

21.2.4 Uniekheid van die individu

Daar is reeds dikwels verwys na die unieke samestelling van die individu en dat dit aspekte soos persoonlikheidstipes insluit. Hierdie aspek is ook van toepassing wanneer dit by outoriteitswaardes kom. Sommige persoonlikhede het self 'n groter behoefte aan mag, oorheersing en prestige as ander en sommige verkies die sekuriteit wat 'n outoriteitsfiguur bied. Hierdie persone kan dus geneig wees om outoriteitswaardes as belangrik te beskou en dit na te streef.

22 POLITIEKE WAARDES

Die resultate ten opsigte van die belangrikheid van politieke waardes soos gemeet met die Vraelys wat belangrike/onbelangrike waardes deur geslote vrae bepaal en die Likert-tipe skaal word in Tabelle 8.41 en 8.42 weergegee.

TABEL 8.41: POLITIEKE WAARDEPRIORITEITE VAN DIE ETNIESE GROEPE

N	Etniese groep	Vraelys om die belangrikste/onbelangrikste waardes deur geslote vrae te bepaal		Skaal vir waardes
		Belangrikste	Onbelangrikste	
25	Afrikaans	0	24	2.4
6	Engels	0	6	4.0
11	Indiër	0	9	4.1
15	Kleurling	0	12	4.2
31	Sotho	1	24	4.2
21	Tswana	0	21	4.6
9	Xhosa	0	8	4.9
36	Zoeloe	0	31	4.2

Uit Tabel 8.41 kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word:

- Al die etniese groepe dui in die betrokke vraelys aan dat politieke waardes nie belangrik is nie. Feitlik al die deelnemers het aangedui dat politieke waardes onder die belangrike waardes val nie. Prins (2001) bevestig hierdie tendens.
- Die Tswanas en die Engelssprekende Blankes was dit eens dat politieke waardes nie juis belangrik is nie.
- Wanneer dit by bepaalde situasies kom is sommige deelnemers ook oortuig daarvan dat politieke waardes nie belangrik is nie. Dit is veral die Afrikaanssprekende Blankes wat hiervan oortuig is.

Die Likert-tipe skaal vir waardes skets verskillende situasies wat politieke waardes weerspieël. Die reaksie van die verskillende etniese groepe op die situasies (kontekste) kan as volg in Tabel 8.42 weergegee word.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

**TABEL 8.42: ETNIESE GROEPE SE EVALUERINGS
VAN DIE POLITIEKE WAARDES OP DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES**

n=154 Skaalwaardes: 1-7

Item	Spesifieke waardes	Verband	Etniese groepe se gemiddelde skaalwaardes							
			A	E	I	K	S	T	X	Z
V65	Samewerking Kollektivisme	Samelewing	2.0	4.0	3.7	4	4.1	4.3	4.4	3.9
V67	Bekwaamheid Mag	Samelewing	3.6	4.5	4.9	4.4	4.6	5.1	5.2	4.2
V69	Regverdigheid Vryheid	Gemeenskap	1.9	4.1	3.5	4.1	3.4	4.6	4.7	3.5
V70	Regverdigheid Vryheid	Gemeenskap	1.3	3.3	3.2	3.2	3.8	4.0	4.8	3.9
V72	Regverdigheid Vryheid Menseregte	Self	3.1	3.8	5.1	5	5.1	5.1	5.1	5.6

Uit die bostaande gegewens kan die volgende waarnemings en afleidings gemaak word.

- Die verskillende etniese groepe verskil in hulle evaluering van politieke waardes in bepaalde situasies.
- Volgens die response op V65 dui die deelnemers aan dat om die land op te bou belangriker is as politieke waardes.
- V67 verwys na die herstrukturering van politieke aanstellings sodat bekwame persone die werk kan doen. Dit is veral die Afrikaanssprekende Blankes wat meen dat politieke amptenare met bekwame persone vervang moet word. Bekwaamheid is dus belangriker as politieke mag.
- Volgens die respons op V69 is dit die Afrikaanssprekende Blankes wat sterk voel dat universiteitskampusse nie vir politieke doeleindes gebruik moet word nie.
- In V70 word daar na die gebruik van skoolsale as bymekaarkomplekke vir politieke partye verwys. Die gebruik van die skoolfasiliteite vir hierdie doeleindes word afgekeur.
- Die response op V72 dui aan dat al die etniese groepe behalwe die Blankes wel party-politieke aktiwiteite by die werk sal toelaat.

22.1 Die belangrikheid van politieke waardes

Politieke waardes hou verband met die beleid en beleidmakers in 'n staatkundige opset. Politieke aspekte soos vryheid, stemreg, mag en landsake sorteer onder hierdie waardes.

Soos baie ander waardes verbind is aan mekaar, is politieke waardes ook verbind aan waardes soos onder andere outoriteits- en nasionale waardes. Outoriteitswaardes en politieke waardes sluit albei aspekte van leierskap, beheer en mag in (Scupin,1998:57). Nasionale waardes sluit ook aan by politieke waardes in die sin dat nasionale belange deur die politieke partye hanteer word. Ekonomiese waardes kan een van die belangrike maatstawwe wees waaraan die sukses van die politici gemeet word. So sal die politieke party ook gemeet word aan sy sukses op die opvoedkundige en gesondheidsaspekte. Ander gesinsekologiese waardeterreine waarop die staat as politieke instelling beweeg kan dus aan politieke waardes verbind word. Hierdie verbintenis word deur die gesinsekologiese perspektief ondervang.

Die deelnemers het bepaalde oortuigings ten opsigte van die belangrikheid van politieke waardes en word in Figuur 8.1 en Tabel 8.1 weergegee. Politieke waardes word in die genoemde figuur en tabel deur die deelnemers aangedui as die onbelangrikste van al die gesinsekologiese waardes. Die gegewens in Tabel 8.2 toon aan dat die politieke waardes nie voorop in hulle gedagtewêreld is nie omdat die deelnemers nie na enige politiese saak verwys het nie.

22.2 Faktore wat die belangrikheid van politieke waardes beïnvloed

Benewens etnisiteit en spesifieke situasies is daar verskeie faktore wat die belangrikheid van politieke waardes kan beïnvloed. Hierdie kontekste sal vervolgens bespreek word.

22.2.1 Voordele en behoeftes

Die belangrikheid van politieke waardes kan bepaal word deur faktore soos behoeftes en voordele. Volgens Haralambos en Holborn (1995:78, 505-507) word politieke partye ondersteun aangesien ondersteuners glo dat hulle iets in ruil daarvoor gaan kry. Daar word ook aangetoon dat sekere sosio-ekonomiese klasse sekere partye ondersteun en ook in hierdie geval verwag die ondersteuners iets terug. Op navraag van die navorser aan Tswana deelnemers het hulle aangedui dat jong volwassenes nie in politiek belangstel nie omdat hulle niks daaruit kry nie.

Die deelnemers ervaar dat persone wat betrokke is by politiek nie aandag aan hulle en die daaglikse behoeftes van die gewone persoon op straat gee nie. Behoeftes soos onder andere werkloosheid, behuisingsnood, armoede en gesondheidsprobleme word volgens die deelnemers en informante nie genoegsaam deur die politici aangespreek nie.

In die vorige dekades was politieke waardes belangrike waardes aangesien daar 'n behoefte aan magsdeling en stemreg was. Nadat hierdie behoeftes tot 'n groter mate bevredig is, het die belangstelling en die gepaardgaande belangrikheid van politieke waardes skynbaar verminder.

22.2.2 Waardesisteem

Waardes kom nie geïsoleerd voor nie, maar vorm deel van 'n sisteem van waardes wat aan mekaar verbind is. Op die vorige bladsy is daar aangetoon dat politieke waardes aan ander waardes verbind word. Indien hierdie waardes (waaraan politieke waardes verbind is) as onbelangrik beskou word, kan dit die belangrikheid van politieke waardes negatief affekteer.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

Nasionale en outoriteitswaardes is verbind aan politieke waardes en word deur die deelnemers as minder belangrike waardes beskou (Scupin, 1998:137). As gevolg van hierdie oortuiging word politieke waardes moontlik ook negatief geëvalueer.

22.2.3 Hedendaagse tendense en onbetrokkenheid

In die politiek moet daar onderskei word tussen leiers en ondersteuners en hierdie twee kampe word deur die heersende tendense beïnvloed. Dit kan op die volgende wyse na vore kom. Tans heers daar 'n wêreldwye tendens van globalisasie (Lubbers, 1999, Friedman, 2000). Deur globalisasie word die dominerende mag van die staat as politieke instelling verswak omdat wêreldmoonthede oor die doen en late van politieke leiers 'waghou' (Haralambos & Holborn, 1995:541). Hierdie persepsie dat iemand anders sal toesien dat die staat en die regering nie te onverantwoordelik sal optree nie kan ondersteuners gerus maak. Hierdie gerustheid kan tot onbetrokkenheid en verlaagde belangstelling in die politieke waardes lei. Die persentasie van jong volwasse nes wat tydens algemene verkiesings vir 'n bepaalde politieke party stem is baie laag (Godrington, 1999, Prins, 2001). 'n Rede wat aangevoer word vir die onbetrokkenheid is dat die belangrike aspekte waarvoor gestem moet word, nie op die tafel is nie (SABC, 2001; Prins, 2001).

'n Beleving van magteloosheid kan ook tot onbetrokkenheid lei. Sommige van die deelnemers het aangetoon dat hulle nie stem nie omdat dit in elk geval niks aan die situasie sal verander nie. Daarom vermy hulle ook politieke aangeleenthede.

23 SLOTOPMERKING

In hierdie hoofstuk is daar aandag aan die verskillende waardeprioriteite van die ondersoekgroep gegee. Die uitsprake ten opsigte van waardeprioriteite word tot 'n groot mate deur kruisvalidasie onderskryf. Die volgende tendense vir die bepaalde ondersoekgroep is waargeneem:

- Gesinsekologiese waardes kan van belangrik tot minder belangrik gerangskik word en dit toon dat die ondersoekgroep sekere waardeprioriteite het.
- Die bewusmaking van die belangrikheid van 'n waarde kan die waardeprioriteit beïnvloed.
- Die betrokkenheid by waardes kan die belangrikheid van 'n waarde beïnvloed.
- Tussen dié agt etniese groepe is daar nie groot meningsverskille ten opsigte van die belangrikheid van die gesinsekologiese waardes waargeneem nie. Daar kom wel graadverskille voor.
- Situasies (kontekste) kan verder ook die graad van belangrikheid van die gesinsekologiese waardes beïnvloed.
- Aspekte soos selfgerigtheid, wat eie voordeel en behoeftebevrediging insluit, kan in die beoordeling van gesinsekologiese waardes 'n rol speel.
- Persoonlikheidseienskappe en ervarings kan die belangrikheid van waardes beïnvloed.
- Eweneens kan sosio-ekonomiese en sosio-kulturele kontekste die belangrikheid van waardes beïnvloed.
- Hedendaagse denkrigtings kan die individu en die groep se beoordeling van waardeprioriteite beïnvloed.

WAARDEPRIORITEITE VAN DIE JONG VOLWASSENES: RESULTATE EN BESPREKING

- Uit die onmiddellike voorafgaande punte lyk dit asof die belangrikheid van waardes vloeibaar is aangesien dit onderwerp is aan bepaalde omstandighede.
- Gesinsekologiese waardes kan mekaar onderling beïnvloed.
- Waardeterreine funksioneer nie afsonderlik nie en dit dui op die vorming van verskillende waardesisteme.
- Daar blyk 'n sterk verband tussen waardes wat met 'n beroep geassosieer word en die belangrikheid van die betrokke waardes te wees.

Die implikasies vir die waardeprioriteite word in Hoofstuk 10 verder bespreek.

HOOFTUK 9

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- 1. INLEIDING**
- 2. BESPREKING VAN TABELLE**
- 3. BESPREKING VAN INDIVIDUELE
ONDERHOUDE**
- 4. GEVOLGTREKKING EN SLOTOPMERKING**

HOOFSTUK 9

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

1 INLEIDING

In hierdie hoofstuk word die data ten opsigte van die oordra van waardes weergegee en bespreek. Die data is verkry uit:

- Geslote end vrae: Die invloed wat ander uitoefen in die oordra van waardes.
- Oop-end vrae: Die invloed wat die gesin en moontlik ander uitoefen in die oordra van waardes.
- Individuele onderhoude met drie Tswana- en drie Blanke Afrikaanssprekendes is na aanleiding van gesinstake, soos die oordra van waardes, gevoer.
- Onderhoude met kundiges, informante en deelnemers.

Al agt etniese groepe het die geslote end vraelys en die oop-end vraelys oor die invloed van die gesin en moontlik ander, in die oordra van waardes voltooi. Nadat die data gesuiwer is, kon 154 antwoordstelle gebruik word. Die data van die genoemde geslote end vraelys oor die invloed van ander in die vorming van waardes word in Tabel 9.1 weergegee en die data van die genoemde oop-end vraelys word in Figuur 9.1 en Tabel 9.2 weergegee. Om 'n meer betroubare vergelyking tussen die verskillende etniese groepe ten opsigte van die oop-end vrae te tref, is vyf antwoordstelle uit elke etniese groep geselekteer op grond van die volledigheid en omvattendheid van die antwoordstelle. Die resultate van die geselekteerde antwoordstelle word in Tabel 9.3 weergegee. Die data van die individuele onderhoude met die drie Tswanas en drie Afrikaanssprekende Blankes word in Tabelle 9.4 tot 9.21 weergegee. 'n Kort bespreking van die vernaamste gedragspatrone soos in elke tabel/grafiese voorstelling waargeneem is, word ook weergegee. Verdere bespreking van die resultate word in Hoofstuk 10 gedoen.

Die resultate (stellings) wat tydens die individuele onderhoude verkry is van, drie Afrikaanssprekende Blanke en drie Tswanasprekende deelnemers, is na gesinsekologiese waardeterreine en individuele ontwikkelingstake herlei. In 'n stelling is 'n veelheid van betekenis opgesluit en kan op meer as een wyse geïnterpreteer word. Daarom is nie al die moontlike gesinsekologiese waardeterreine en ontwikkelingstake waarop 'n stelling betrekking kon hê, genoem nie. Slegs die voor die handliggende gesinsekologiese waardeterreine en ontwikkelingstake word genoem. Omdat die ontleding ook van tegnieke van die *grounded theory* gebruik maak, is bykomende ontwikkelingstake (tot die van Duvall en Miller (1985:54-59)) en bykomende gesinsekologiese waardeterreine (tot die van Hattingh (1991)), geïdentifiseer. 'n Kort bespreking en motivering vir die bykomende ontwikkelingstake en gesinsekologiese waardeterreine word ook gegee. Verder word daar gevolgtrekkings ten opsigte van die deelnemers se stellings gemaak. Afleidings ten opsigte van die Tswanas en Blanke Afrikaanssprekendes se antwoorde word ook gemaak wat vergelykings tussen hierdie twee etniese groepe moontlik maak.

Vervolgens word die tabelle en grafiese voorstellings wat die oordra van waardes weerspieël, weergegee. Die resultate wat bespreek en verklaar word het slegs betrekking op die deelnemers en hulle gesinne binne hierdie studie.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 9.1: DIE DRAERS VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE GESLOTE END VRAELYS

n=154

Waarde-terreine	Moeder	Vader	Ouers	Ouma	Gesin/ Familie	Vriende	Leiers/ Kerk/ Onderwyser	Media/ Persoon	Self	Totaal
Verhoudings	49	5	28	1	30	32	6	5	34	190
Religieus	44	20	48	21	15	9	38	0	7	202
Esteties	33	3	15	4	23	32	8	9	47	174
Tyd en ruimte	24	17	13	9	11	10	65	1	34	184
Intellektueel	23	11	24	4	17	9	77	3	19	187
Polities	2	15	4	1	18	41	7	49	18	155
Kultuur	28	13	53	40	22	7	11	4	8	186
Ekonomies	33	19	28	6	19	13	13	12	45	188
Ontspanning	10	3	9	3	17	52	27	8	42	171
Moreel	55	7	60	8	17	5	9	3	27	191
Nasionaal	2	12	7	1	22	15	9	73	21	162
Die reg/wet	13	21	25	7	18	18	21	35	13	171
Liggaamlik	42	4	20	6	9	26	30	9	46	192
Veiligheid	31	23	41	6	19	9	9	11	31	180
Outoriteit	13	23	21	5	6	16	36	13	25	158
Self	47	5	24	1	13	9	11	5	78	193
Gemoed	25	2	19	2	17	28	7	4	87	191
Beroep	20	7	21	3	22	16	34	6	64	193
Omgewing (natuur)	15	6	13	7	7	11	55	31	24	169
Lewe	44	7	35	9	20	11	16	5	40	187
Totaal	553	223	508	144	342	369	489	286	710	

Die twintig waardeterreine is aan die deelnemers voorgehou en hulle het die geleentheid gehad om aan te dui wie of wat die waardes oorgedra het. Dit impliseer dat die deelnemers 'gestimuleer' was en moontlik geforseer was om na elke gesinsekologiese waardeterrein te kyk en dit aan persone en /of invloede te koppel. Hierdie aspek is ingedagte gehou en daarom is die gebruik van die data eerder as bevestiging van en begrip vir ander data in hierdie studie, gebruik.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

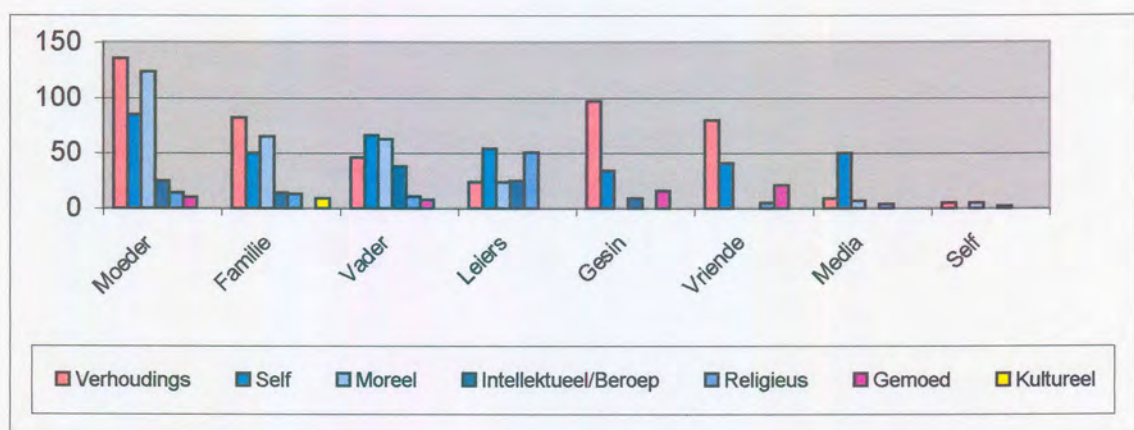
In Tabel 9.2 word die resultate, van al die 154 deelnemers, in die oop-end vrae oor die oordra van waardes, aangedui. Die stellings van die deelnemers in die oop-end vraelys is na waardeterreine herlei. Slegs die verhoudings-, self, morele, intellektuele, beroeps-, religieuse, gemoeds- en kulturele waardeterreine kon uit die deelnemers se stellings afgelei word.

TABEL 9.2: DIE DRAERS VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE OOP-END VRAELYS

n=154

Waardeterreine	Moeder	Vader	Gesin/ Broer/ Suster	Familie/ Ouma/ Tante	Vriende	Leiers/ Kerk/ Onderwyser	Media/ Rolmodel	Self	Totaal
Verhoudings	136	46	97	82	80	24	9	5	479
Self	85	66	34	50	41	54	50	0	380
Moreel	124	63	0	65	0	24	7	5	288
Intellektueel/ Beroep	25	38	9	14	0	25	0	0	111
Religieus	14	11	0	13	5	51	4	2	100
Gemoed	10	8	16	0	21	0	0	0	55
Kultuur	0	0	0	9	0	0	0	0	9
Totaal	394	232	156	233	147	178	70	12	1422

Die resultate soos in Tabel 9.2 vervat, word grafies in Figuur 9.1 voorgestel. In Figuur 9.1 word die inhoud van die groeperings van die draers van waardes beperk, alhoewel dit al die draers, soos vervat in Tabel 9.2, impliseer (kyk familie, leiers, gesin en media).

**FIGUUR 9.1:
DIE OORDRA VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR
DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE OOP-END VRAELYS**

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

TABEL 9.3: DIE DRAERS VAN WAARDES SOOS AANGEDUI DEUR DIE GESELEKTEEDE DEELNEMERS UIT DIE AGT ETNIESE GROEPE IN DIE OOP-END VRAELYS

n= 40 (5 Afrikaans, 5 Engels, 5 Indiër, 5 Kleurling, 5 Sotho, 5 Tswana, 5 Xhosa en 5 Zoeloe)

[illegible]

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

2 BESPREKING VAN TABELLE

Die bespreking van die resultate van Tabel 9.1 tot 9.3 word onder drie hoofde gedoen naamlik die draers van waardes, wat die resultate van Tabel 9.1 bespreek, die prominente waardeterreine, wat die resultate van Tabel 9.2 bespreek, en etniese verskille wat die resultate van Tabel 9.3 bespreek.

2.1 Tabel 9.1: draers van waardes

Die resultate van Tabel 9.1 reflekteer die reaksie van die deelnemers ten opsigte van die twintig gesinsekologiese waardeterreine. Uit Tabel 9.1 kan ook afgelei word wie verantwoordelik was vir die oordra van waardes op die verskillende waardeterreine. Die volgende draers van waardes word genoem.

2.1.1 Moeders

Die deelnemers meen dat die moeder die belangrikste draer van waardes is.

Dit bevestig ander sienings dat die moeder die belangrikste rol in die opvoeding van kinders speel (Caldwell, 1973: 47; Nortjé, 1993:99). Die moeder is veral betrokke by gesinsekologiese waardes wat moraliteit, verhoudings, die religieuse en selfbeeld bevorder. Hierdie waardes is veral gerig op die verskillende verhoudings en gedragkodes binne verhoudings.

2.1.2 Vaders

Volgens die deelnemers lewer hulle vaders die belangrikste bydrae ten opsigte van die oordra van outoriteits- en regswaardes binne hulle gesinne.

Volgens Nortjé (1993:268) is die vader tradisioneel die beskermer en die gesagsfiguur. Die rol wat vaders in die oordra van waardes speel, is egter heelwat minder as dié van die moeder. 'n Afleiding wat gemaak kan word is dat die vader nie so betrokke by die opvoeding van kinders as die moeder is nie. Redes hiervoor kan moontlik kulturele gebruike, die afwesigheid van die vader of 'n gebrek aan belangstelling wees. Volgens Browning (1999) is hierdie verskynsel 'n wêreldwye tendens. Volgens Barber en Eccles (1992) sowel as Coetzee (1997) lei die sogenaamde 'vaderlose gesinne' tot wanaanpassing en sosiale probleme onder kinders aangesien die vaders nie juis rolmodelle in die oordra van waardes kan of wil wees nie. Coetzee (1997) bevestig die belangrike rol wat die vader kan speel by die oordra van waardes. Lamb en Frodi (1980:50) het egter waargeneem dat in Westerse situasies, waar beide ouers werk, die vader 'n groter rol as voorheen in die versorging en sosialisering begin speel.

2.1.3 Gesin

Die deelnemers se gesin speel 'n belangrike rol in die oordra van waardes.

Dit sluit aan by die teorie wat meen dat die huisgesin die primêre draers van waardes is. Weeks (1988:2-58) noem dat die gesin die primêre leefwêreld van die kind is en daarom daaglik betrokke is by die oordra van waardes. Brzozowski (1988) bevestig dat die gesin belangrike rolspelers in die oordra van waardes is. Horowitz (1995:46) bevestig dat waardes rondom self en die selfbeeld ook in die gesin oorgedra word. Volgens Hauser, Jacobson, Wertlied en Brink (1985) sowel as Doer-Zegers, Petrasic en Morales (1988) het die ouers en gesinslede 'n belangrike rol te speel in kinders se gesondheid en gesondheidswaardes.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

2.1.4 Ouma

Die deelnemers meen dat die ouma ook 'n belangrike rol in die oordra van waardes speel.

Dit is veral die deelnemers uit die Swart inheemse etniese groepe wat aangetoon het dat die ouma deel van hulle gesinne is. Nkuna (1996:25) meen dat die ouma 'n groter rol in die lewe van die Swart inheemse groepe as ander etniese groepe in Suid-Afrika speel. Alhoewel die ouma nie altyd deel van die gesin is nie, dui die resultate nogtans aan dat hulle 'n belangrike rol in die oordra van waardes speel. Codrington (2001b) noem dat grootouers 'n behoefte het om waardes oor te dra. Uit die resultate in Tabel 9.1 is dit duidelik dat die ouma 'n belangrike rol in die oordra van die kulturele en religieuse waardeterreine speel. Overbey en Pollina (1996:609) wys ook daarop dat grootouers graag hulle kultuur aan kleinkinders oordra aangesien dit as 'n 'verlengstuk in die toekoms' beleef word.

2.1.5 Familie

Die deelnemers meen dat familieleden soos tantes en gesinslede soos broers en susters 'n belangrike rol in die oordra van gemoeds- en verhoudingswaardes speel.

Nortjé (1993: 112) bevestig hierdie siening. Dit is juis in interpersoonlike verhoudings binne die gesin en familie dat aanvaarbare en onaanvaarbare gedrag (naamlik waarde-oriëntasies) aangeleer word.

2.1.6 Skool en kerk

Die deelnemers meen dat die skool en die kerk belangrike draers van intellektuele, outoriteits-, tyd-ruimtelike, religieuse en beroepswaardes is.

Navorsers bevestig hierdie rol van die kerk en skool (Codrington, 1999). Nkuna (1996:30) bevestig hierdie resultate en noem dat die skool en kerk soms as plaasvervanger van ouers moet optree. Volgens Derbyshire (1989) het die skool 'n belangrike bydrae om te lewer om die kind gereed vir die lewe te maak. Daarom is dit van belang dat hierdie navorsing en ander navorsing soos die van Burton, Hunt en Wildman (1980), Hawkins (1988) sowel as Higgs en Smith (1991) bevestig dat die skool betrokke is by die oordra van waardes.

2.1.7 Vriende, media en rolmodelle

Die deelnemers meen dat rolmodelle en vriende 'n belangrike rol speel in die oordra van waardes.

Genoemde persone dra ook veral ontspannings-, politieke, gemoeds-, verhoudings- en estetiese waardes oor. Tourville en Bowen (1994:259) asook Codrington (1999) bevestig die belangrike rol wat vriende in verhoudings, ontspanning en die gemoed van die jongmens speel. Kitchler, Pombeni en Palmoner (1991) noem dat vriende van dieselfde ouderdom 'n belangrike ondersteuningsrol vervul.

Volgens die deelnemers speel die media 'n belangrike rol in die oordra van waardes.

Volgens die statistiese gegewens is die radio en televisie belangrike kommunikasie mediums (Central statistics, 1997). De Beer (1987) en Groenewald (1987) meen ook dat die media soos onder andere die radio en televisie belangrike rolle in die oordra van waardes vervul. Nortjé, (1993: 37) en Wilson (1993:24) bevestig die belangrikheid van die media in die vorming van kinders se waardes. Omdat aspekte rondom die nasionale, die politieke, die reg en die

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

natuurlike omgewing dikwels deur die media bespreek word, kan dit tot die oordra en die vorming van hierdie gesinsekologiese waardes lei. Gevolglik kan die invloed van die gesin verminder ten voordeel van die invloed van onder andere die media (Wilson, 1993).

2.1.8 Self

Die deelnemers meen dat hulle self baie waardes aangeleer het.

Dit is veral spesifieke situasies sowel as moontlike eksperimentering en selfontdekking wat volgens die deelnemers tot die aanleer van gemoeds- en selfwaardes lei. Frankl (1986: 43-54) verwys na waardes wat deur ervaring en op 'n kreatiewe wyse aangeleer word. Dit is dus moontlik dat die jong volwassenes self- en gemoedswaardes op hierdie wyses aanleer. Operante kondisionering en sosiale leer soos Spangenberg (1993:226-227) dit uiteensit, is ook moontlik hier van toepassing.

2.1.9 Onsekerhede

In hierdie studie is daar ook soms onsekerhede ten opsigte van wie watter waardes oordra.

Hierdie onsekerheid kan moontlik wees omdat die draers van waardes die waardes indirek oordra en daar nie altyd doelgerig gewerk word aan die oordra van spesifieke waardes en waarde-oriëntasies nie. Bell en Vogel (1966:19) noem dat waardes soms implisiet oorgedra word. 'n Verdere moontlikheid is dat die deelnemers se geheue hulle in die steek laat.

2.2 Tabel 9.2: prominente waardeterreine

Die antwoorde op die oop-end vraelys dui op persone wat waardes oordra en is aan die volgende waardeterreine gekoppel: Verhoudings-, morele-, intellektuele/beroeps-, religieuse-, gemoeds-, kultuur en selfwaardes. Hierdie resultate is in Tabel 9.2 en 9.3 verwerk. Tabel 9.2 bevat die resultate van 154 deelnemers, terwyl Tabel 9.3 die resultate van 40 geselekteerde deelnemers bevat (kyk p.214) wat die ooreenkomste tussen die etniese groepe meer vergelykbaar maak. Die volgende afleidings kan veral uit Tabel 9.2 gemaak word:

2.2.1 Verhoudingswaardes

Die feit dat die moeder die belangrikste draer van verhoudingswaardes is, kan moontlik toegeskryf word aan die volgende redes:

- Die biologiese verbintenis met die kind en die moeder bring die moeder in 'n spesiale verhouding met die kind (Bell & Vogel, 1966:22) en gevolglik is sy in 'n posisie waar sy verhoudingswaardes deur haar gesindheid en ander optredes oordra.
- Verhoudingswaardes spruit voort uit sosiale interaksie. Wanneer die moeder die primêre versorger en huisvrou is, is sy moontlik die persoon wat die meeste tyd saam met haar kind deurbring en gevolglik ook die meeste sosiale interaksie met haar kinders beleef. Sy kry waarskynlik die meeste geleentheid om verhoudingswaardes oor te dra (Eshleman, 1994: 105-133).
- Dit is moontlik eie aan die vrou om meer 'n versorgende rol, wat op sosiale verhoudings gebou is, te vertolk (Morgan, 1996:102) (kyk 3.3.2, Hoofstuk 6).

Die gesin en familie speel ook 'n belangrike rol in die oordra van verhoudingswaardes en die volgende redes kan hiervoor aangevoer word:

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- Volgens Eshleman (1994:76) is die gesin die primêre groep waarbinne sosialisering plaasvind. Deur sosialisering word verhoudingswaardes oorgedra.
- Eshleman (1994:77) noem ook dat mensgeoriënteerde optrede 'n belangrike kenmerk van die gesin is. Hierdie kenmerk van die gesin lei noodwendig tot die oordra van verhoudingswaardes.

Vriende word ook as draers van verhoudingswaardes gesien. 'n Moontlike rede hiervoor is dat vriende as 'n ondersteuningsgroep dien (Eshleman, 1994:77) en deur ondersteuning word verhoudings gebou en verhoudingswaardes oorgedra (Codrington, 1999).

Pesone betrokke by die kerk en die skool speel ook 'n rol in die oordra van verhoudingswaardes. Hierdie rol is egter van minder belang as die bogenoemde draers van verhoudingswaardes. Die volgende verklarings kan moontlik daarvoor gegee word:

- Die skool en kerk is sekondêre groepe wat volgens Eshleman (1994:77) meer taak – georiënteerd as mensgeoriënteerd is.
- Een van die kerk se primêre take is die oordra van die betrokke godsdienstige begrippe (Louw, 2000), terwyl die skool se primêre taak die opleiding van die kind is. Sosialisering en die bou van verhoudings kan dus as sekondêre funksies gesien word.

2.2.2 Selfwaardes

Die moeder en gesinslede is van die belangrikste draers van selfwaardes. Die volgende moontlike redes kan daarvoor aangevoer word:

- Die gereelde sosiale interaksie tussen gesinslede kan help om 'n identiteit en 'n selfbeeld te vorm (Kaiser, 1990: 145-155; Louw, Louw & Schoeman, 1993:546).
- Volgens Hurlock (1970: 303) en Coleman (1980:75) kan die verhouding tussen ouers en kinders 'n belangrike rol speel in selfstandigheid en onafhanklikheid en dus selfwaardes.
- Werksverdeling in die gesin (Duvall & Miller, 1985:54-60) kan tot die ontwikkeling van vaardigheid en verantwoordelikheid lei wat tot positiewe selfwaardes kan bydra.

Vriende speel ook 'n belangrike rol in die oordra van selfwaardes. Die volgende rede kan 'n moontlike verklaring wees. Die selfbeeld en identiteit word gevorm wanneer die individu haarself met haar portuurs van haar keuse vergelyk. Dit is dus vir 'n persoon makliker om 'n selfkonsep te vorm wanneer sy haarself met portuurs vergelyk (Coleman, 1980:90-91; Botha, 1983:49).

Die kerk en onderwysers (skool) speel ook 'n belangrike rol in die oordra van selfwaardes en die moontlike verklarings daarvoor is die volgende:

- Godsdienis beklemtoon onder andere die belangrikheid van die mens en dus die selfwaarde (kyk 3.1 van Hoofstuk 8).
- Onderwysers moedig kinders aan om te presteer en doelwitte te bereik waardeur die individu suksesvol kan voel. Sodoende word selfwaardes oorgedra.

Volgens die deelnemers speel die media en ander rolmodelle ook 'n rol in die oordra van selfwaardes. Toffler (1973:54, 74) noem dat die blootstelling aan die massamedia 'n

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

belangrike invloed op die individu het. Die volgende redes kan vir die betrokkenheid van die media en rolmodelle by selfwaardes aangevoer word:

- Sommige televisieprogramme, soos byvoorbeeld die gewilde Oprah Winfreyprogram, is onder andere op die bou van selfbeeld ingestel.
- Rolmodelle met bepaalde houdings en lewensfilosofieë word dikwels deur die media voorgedra. Die individu kan 'n heldeverering vir 'n rolmodel ontwikkel, met die sogenaamde held identifiseer, daarvoor fantasieer en so aan haar selfwaarde bou.

2.2.3 Morele waardes

Morele waardes handel oor aanvaarbare en onaanvaarbare gedrag. Die moeder en ander volwasse gesins- en familieleden word deur die deelnemers as die belangrikste draers van hierdie waarde beskou. Die volgende verklaring kan daarvoor aangevoer word:

- Die moeder en vader is primêre opvoeders en in hierdie proses moet hulle verwagte aanvaarbare gedrag oordra (Weeks, 1988:2-58; Nortjé, 1993:99).
- Volgens Eshleman (1994:74) is een van die gesinsfunksies sosiale kontrole. Die toepassing van sosiale kontrole vereis dat die individu die morele standaarde en gedragskodes van die gemeenskap en gesin moet internaliseer en toepas.

2.2.4 Intellektuele –en beroepswaardes

Die vader is een van die belangrikste draers van intellektuele en beroepswaardes. Die volgende redes kan hiervoor aangevoer word:

- Die feit dat die vader in 'n beroep staan (of nie), kan sy kinders beïnvloed om hulle wel vir 'n beroep te bekwaam.
- Die vader is tradisioneel die ekonomiese versorger van die gesin maar dit gebeur nie in alle gesinne nie (Browning, 1999). Indien die vader nie sy rol as broodwinner vervul nie, kan negatiewe ekonomiese situasies in 'n huishouding ontstaan. Positiewe en/of negatiewe ekonomiese omstandighede by die huis kan 'n aansporing wees om 'n huidige goeie lewenstandaard te handhaaf of na sosiale mobiliteit te streef.

Die skool speel ook 'n belangrike rol in die oordra van intellektuele en beroepswaardes en die volgende rede kan hiervoor aangevoer word. Die skool se primêre taak is om die leerlinge vir die arbeidmark voor te berei deur intellektuele stimulasie te bevorder (Louw, 1989:27-31) (kyk 2.1.6).

2.2.5 Religieuse waardes

Volgens die deelnemers speel die kerk en skool belangrike rolle in die oordra van religieuse waardes. Die volgende moontlike redes kan daarvoor aangevoer word:

- Godsdiensoonderrig word in sekere skole gegee.
- Sommige deelnemers het 'n kerk skool bygewoon en was dus blootgestel aan die oordra van religieuse waardes.
- Godsdienstige waarhede vereis soms 'n kundige leermeester en daarom word hierdie taak aan die kerk opgedra (Louw, 2000).
- Sommige ouers verwaarloos die oordra van religieuse waardes en daarom verhoog die rol wat die kerk hierin vertolk dikwels (Louw, 2000).

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

2.2.6 Gemoedswaardes

Volgens die deelnemers speel die gesin 'n belangrike rol in die oordra van gemoedswaardes. Die volgende moontlike rede kan hiervoor aangevoer word. Een van die belangrikste funksies van die gesin is om emosionele ondersteuning te bied (Eshleman, 1994:77,78), wat op sy beurt die gemoed beïnvloed.

Die deelnemers noem ook dat vriende 'n belangrike rol in die oordra van gemoedswaardes speel. Moontlik kan die volgende rede 'n verklaring hiervoor gee, naamlik dat die aanvaarding wat vriende onder andere bied, tot 'n positiewe gemoedstemming kan lei (Codrington, 1999; Louw, 2000).

2.2.7 Kultuurwaardes

Die deelnemers meen dat familie soos veral die ouma die belangrikste draer van kultuurwaardes is. Die volgende redes kan hiervoor aangevoer word:

- Kultuur word onder andere as tradisionele gebruike (en waardes) gesien wat van een geslag na die ander oorgedra word (kyk 2.1, Hoofstuk 3).
- Ouer persone het 'n behoefte om tradisies na die jong geslag oor te dra (kyk 2.1.3). Sommige ouer persone is ook moontlik meer ingestel op die verlede en die tradisionele gebruike as op nuwe gebruike.
- Kultuurgebruike en kultuurkennis kan 'n vorm van sekuriteit aan die ouer geslag gee en die betrokke persone wil graag hierdie sekuriteite handhaaf.

2.3 Tabel 9.3: etnisiteit

Etnisiteit kan moontlik verskille in die oordra van waardes aantoon en daarom is dit belangrik om dit uit te lig. In Tabel 9.3 word die resultate van die oop-end vraelys oor die oordra van waardes van die geselekteerde 5 deelnemers uit die verskillende etniese groepe weergegee. Redes en verklarings is reeds aan baie van die resultate gekoppel en daarom word dit nie nou hier verder bespreek nie. Die volgende gedragspatrone kom na vore:

- In al die verskillende etniese groepe is die moeder die belangrikste draer van waardes.
- Die moeder is veral die draer van morele-, self- en verhoudingswaardes.
- By die Engels- en Afrikaanssprekende Blankes speel vaders ook 'n belangrike rol in die oordra van waardes.
- Die Xhosas dui aan dat die vader nie juis 'n belangrike rol in die oordra van waardes speel nie. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die 'afwesige vader' verskynsel (Browning, 1999).
- Die familie speel 'n belangrike rol in die oordra van waardes by die Indiërs, Kleurlinge, Xhosas, Sotho's en Tswanas. Moontlike redes hiervoor is die rol van die uitgebreide gesin (kyk 3.10.1).
- Engelssprekende Blankes dui aan dat verhoudings-, morele en selfwaardes veral deur moeders oorgedra word. Genoemde gedragspatrone kan ook by die Afrikaanssprekende Blankes en Indiërs waargeneem word.
- By die Kleurlinge word self- en verhoudingswaardes hoofsaaklik deur die gesin oorgedra, terwyl persone buite die gesin 'n rol speel in die oordra van morele waardes.
- Sotho's dui aan dat die kerk en skool 'n belangrike rol in die oordra van waardes speel.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- Volgens die Zoeloes speel die skool, kerk en vriende 'n belangrike rol in die oordra van waardes.
- Selfwaardes is belangrike waardes by die Zoeloes en word deur leiers, kerk, skool, moeders en die media oorgedra, terwyl gemoedswaardes hoofsaaklik deur vriende oorgedra word.

3 RESULTATE EN BESPREKING VAN DIE INDIVIDUELE ONDERHOUDE

Met gesinstake as temas is die individuele onderhoude met drie Tswanas en drie Afrikaanssprekende Blankes gevoer. Die stellings van die ses deelnemers is ontleed en in verband met die ontwikkelingstake en gesinsekologiese waardeterreine gebring. Bylae I bevat 'n gedetailleerde uiteensetting van die verskillende stellings en ontleding daarvan.

Om 'n vergelyking tussen die betrokke twee etniese groepe te tref, is die vergelykbare data uitgelig. Hierdie data word in Tabel 9.4 tot 9.21 weergegee. Toepaslike stellings van die deelnemers word in die besprekings aangehaal ter staving van bepaalde afleidings.

3.1 Voorsiening van 'n woning

TABEL 9.4: DIE WONINGS VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS

Etniese groep	n	Slaapkamer in huis		Familieplase	Dorps-huise	**Hutte op die platteland	Koshuise	Voorsieners	
		Eie	Deel met ander					Ouers	Ouma
Afrikaans	3	1	2	2	*1	0	2	3	0
Tswana	3	2	1	0	2	1	3	1	2

* Hierdie deelnemer het aangedui dat hulle eers op die familieplaas gebly het en later dorp toe getrek het.

** Die hut waarna verwys word was een woning waarin die hele gesin van ses geslaap het.

Die groep van ses deelnemers het in 'n wye verskeidenheid van tipe wonings grootgeword. Vergelykbare data ten opsigte van die bevindings oor voorsieners en tipe woningss kon nie gevind word nie. Nyquist (1983: 16) het wel gevind dat die wonings van Blankes meer luuks as die van die Swart inheemse groepe in Suid-Afrika is. Die data wat in Hoofstuk 7 weergegee word, bevestig tot 'n mate die tipe wonings en die voorsieners daarvan (kyk 5.5.1 en 5.5.2, Hoofstuk 7).

Die volgende data bevestig dat die lewensomstandighede die tipe woning en die voorsieners daarvan kan bepaal:

- Twee van die drie Afrikaanssprekendes en al drie die Tswanas moes vir hulle hoërskool opleiding na 'n koshuis gaan. Redes hiervoor was dat hulle ver van die hoërskool gebly het.
- Sommige van die deelnemers moes by hulle ouma bly omdat hulle ouers op ander dorpe gewerk het.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- Die Tswana deelnemer wat in 'n hut grootgeword het, het aangedui dat weens armoede hulle nie aparte vertrekke kon bekostig nie.
- Familieplase wat van een geslag na die ander oorgeërf is, het 'n bepaalde tipe woning en omgewing geskep.
- Verskille tussen die Tswanas en die Afrikaanssprekende Blankes ten opsigte van hulle woning as sodanig en die voorsieners daarvan, is moontlik te wyte aan kulturele gebruike, inkomste en/of finansiële vermoëns. Dit is 'n aanvaarde kulturele gebruik by die Tswanas dat die oumas grootliks verantwoordelikheid neem vir die opvoeding en gevolglik die voorsiening van 'n woning vir haar kleinkinders.

Gesinstake, ontwikkelingstake en die oordra van waardeprioriteite kan deur 'n situasie en rolspelers beïnvloed word (Bell & Vogel, 1966: 18-33). Voorbeelde hiervan word vervolgens genoem.

Gesins- en ontwikkelingstake

Die voorsiening van 'n woning is 'n basiese gesinstake wat versorging impliseer. Die ouers of ouma stel die voorbeeld as voorsiener/versorger. Die kind internaliseer hierdie rolmodel deur die sekuriteit van voorsiening/versorging te ervaar (Bell & Vogel, 1966:29). Die woning word as 'n fisiese skuiling en 'n simbool van emosionele sekuriteit en identiteit gesien (Viljoen, 1985:131).

Waardeprioriteite en die oordra daarvan

Na aanleiding van die bostaande bespreking van gesins- en ontwikkelingstake, kan waardeprioriteite soos sekuriteit (veiligheidswaarde), identiteit (selfwaarde) en verantwoordelikheid, aan gesinslede (verhoudingswaarde), moontlik oorgedra word. Mededeelsaamheid as verhoudingswaarde word ook aangespreek aangesien die deelnemers aantoon dat hulle slaapkamers en geriewe moes deel.

Die versiering en versorging van onder andere die eie slaapkamers blyk van sekondêre belang in die meeste gevalle te wees aangesien slegs een van die ses deelnemers, 'n Afrikaanssprekende Blanke, na die versiering van haar kamer verwys het:

“My kamer was rooi en wit – met harte.”

Hierdie houding en gedrag stem ooreen met die minder belangrike plek wat estetiese waardes in die betrokke tabelle in Hoofstuk 8 inneem (kyk Tabel 8.1 en 8.2). Die feit dat armoede 'n faktor in van die deelnemers se lewe was, het hulle moontlik die geleentheid ontnem om hulle kamer te versier. Gevolglik het estetiese waardes 'n lae prioriteit geniet.

Die blootstelling wat sommige van hierdie deelnemers aan die natuur gehad het, kan ook moontlik die belangrikheid van die natuurlike omgewing as waardeterrein beïnvloed. Positiewe ervarings van groot ruimtes en die wisselwerking tussen natuur en lewensmiddele soos voedselvoorsiening waarna die deelnemers verwys het, kan 'n aanduiding wees dat die natuurlike omgewing 'n belangrike waardeterrein vir die betrokke deelnemers is.

Die ouers en oumas, in die rol van voorsieners van wonings, word draers van ekonomiese waardes. Volgens Eshleman (1994: 10) is die voorsiening van 'n woning 'n basiese ekonomiese gesinsfunksie. Hierdie voorbeeld wat gestel word kan deur die deelnemers aanvaar word en gevolglik dra hulle hierdie gedragspatroon in hulle eie gesinne oor.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

In Hoofstuk 8 blyk dit dat die deelnemers reeds hierdie rol as ekonomiese voorsiener aanvaar het en daarom is die ekonomiese en beroepswaardes vir hulle belangrik.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die vader is die fisiese beskermmer van die gesin (Eshleman, 1994:10). Hierdie studie het gevind dat die vader as die voorsiener van die wonings onder die Afrikaanssprekende Blankes ervaar word, terwyl beide ouers en veral die ouma by die Tswanas hierdie verantwoordelikheid dra. Dit blyk dus dat die ouma 'n belangriker rol as voorsiener by die Tswanas as die Afrikaanssprekende Blankes speel. Die volgende stellings van die Afrikaanssprekende Blankes bevestig dat die vader die voorsiener van 'n woning is:

“My pa het die huis gekies en gekoop ...”

“Ons bly op die familieplaas van my pa ...”

Die volgende opmerkings van twee Tswana deelnemers bevestig dat die Ouma die voorsiener van hulle woning is.

“Ek het in die huis by my ouma gebly.”

“I stayed with my grandmother ... We lived in the rural area in huts.”

3.2 Voedselvoorsiening

TABEL 9.5: VOEDSELVOORSIENING VAN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS

Etniese Etniese groep	n	Voorsieners				Vorbereiders				
		Moeder	Vader	Ouma	Gesin	Moeder	Vader	Ouma	Huishulp	Self
Afrikaans	3	0	3	0	0	3	1	0	2	1
Tswana	3	1	1	2	1	1	0	3	0	3

'n Deelnemer kan meer as een moontlikheid van voedselvoorsiening noem. Hierdie tendens kan ook in die daarop volgende tabelle gereflekteer word.

Dit blyk uit die gegewens in Tabel 9.5 dat daar 'n verskeidenheid van voorsieners en voorbereiders van voedsel is.

Vergelykbare data ten opsigte van die bevindings oor voedselvoorsieners en –vorbereiders kon nie gevind word nie. Die data wat in Hoofstuk 7 weergegee word, bevestig tot 'n mate die rol van die vaders, oumas en/of moeders as die voorsieners van voedsel.

Uit die individuele onderhoude blyk dit dat die lewensomstandighede 'n rol speel oor wie voorsieners en voorbereiders van voedsel is. Die volgende voorbeelde kan genoem word:

- Wanneer die vader se voorsiening van voedsel onvoldoende of afwesig is, sorg die moeder en/of die ouma daarvoor. Wanneer 'n gesin nie in die finansiële behoeftes kan voorsien nie, armoede beleef, blyk dit dat gesins- en/of individuele lede help om voedsel te voorsien (Bell & Vogel 1966:29). Die volgende stellings van die Tswana deelnemers bevestig dit:

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

"... my aunt gave us food."

"... my brothers helped me to get food and water."

- Indien die gesin van 'n huishulp gebruik maak, help sy met voedsel voorbereiding. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer maak die volgende opmerking:
"Die huishulp het hoofsaaklik kos gemaak. Ons het soms gehelp."
- Kinders raak betrokke by voedselvoorbereiding omdat dit hulle taak in die huis word (Nyquist, 1983:36). Twee Tswana deelnemers bevestig dit met die volgende opmerkings:
"(I)... prepared the food."
"I had to cook. This was my job."
- Dit blyk dat in hierdie studie dit hoofsaaklik die vroulike geslag se rol is om voedsel voor te berei. Volgens die informante en die deelnemers hou hierdie rol verband met kulturele gebruike. Die volgende stelling van 'n Tswana deelnemer bevestig die taakverdeling:
"The girls had to prepare the food."
Eshleman (1994:453) bevestig dat voedselvoorbereiding die tradisionele rol van die vrou is.

Gesins- en ontwikkelingstake

Voedselvoorsiening is 'n basiese gesinstak. Aangesien die moeder of ouma betrokke is in voedselvoorsiening word hierdie voorbeeld na die kinders oorgedra. Kinders is ook betrokke by voedselvoorsiening en -voorbereiding en hierdeur kan hulle onder andere bepaalde rolverwagtings, handvaardighede en samewerking aanleer (Bell & Vogel, 1966:21-23).

Omdat die ouers/ouma 'n werk buite die huis beoefen, moet kinders soms die voedsel voorberei. Die volgende stelling van 'n Tswana deelnemer bevestig dit:

"My granny had to work, so I had to do the cooking."

Die gesinstake wat kinders soms in die huishouding moet verrig, is volgens Akong'a (1997:18) te wyte aan ekonomiese omstandighede en gevolglik moes dié kinders soms die rolle van volwassenes vertolk.

Waardeprioriteite en die oordra daarvan

Wanneer voedselvoorsiening en -voorbereiding ter sprake is, tree verskillende waardeterreine na vore aangesien konsepte soos samewerking, rolverwagtings en verantwoordelikheid betrek word. Genoemde konsepte verteenwoordig self- en verhoudingswaardes. Arbeid as waarde en die belangrikheid van oorlewing (lewenswaardes) vorm ook deel van voedselvoorsiening en -voorbereiding. Dit is dus duidelik dat waardes nie in isolasie funksioneer nie, maar in waardesisteme (kyk 2.3, Hoofstuk 2).

Ouers, sowel as die ouma en soms gesinslede vertolk die rol van voedselvoorsieners en/of -voorbereiders. Hierdie rolverwagting kan moontlik verklaar word aan die hand van kulturele gebruike, armoede en/of werksomstandighede waar die ouers ver van die huis werk en dus nie altyd fisies in staat is om die kinders te versorg nie (Nyquist, 1983:36).

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Die deelnemers het ook aangetoon dat die kinders die ouma moet help omdat sy te oud is om al die werk te doen. In sulke situasies is hulpverlening en werksverdeling belangrike waardes wat oorgedra kan word.

Die feit dat mans en vrouens verantwoordelikheid neem vir voedselvoorsiening en die voorbereiding daarvan kan daatoe lei dat die rolverdelings en rolverwagtings van die verskillende geslagte nie altyd kultuurspesifiek is nie, maar meer prakties ingestel raak (Nyquist, 1983:36; Eshleman, 1994:11). Wanneer daar nie 'n vader is nie, voorsien die moeder of ouma die voedsel en wanneer die vader voedsel voorberei kan hy dit doen omdat hy byvoorbeeld daarin belangstel, 'n aanleg daarvoor het en/of omdat hy behulpzaam is. Twee waardes kom dus hier na vore naamlik behulpzaamheid (verhoudingswaarde) en individualisme (selfwaarde).

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die Afrikaanssprekende Blankes het van huishulpe gebruik gemaak. Die taak (rol) van huishulpe is onder andere voedselvoorbereiding. Verskeie redes kan moontlik hiervoor aangevoer word. 'n Rede kan wees dat dit 'n aanvaarde kulturele gebruik is om 'n huishulp te hê, of dat die vrou moontlik meer verpligtinge en/of belangstellings as net die huishoudelike take het. Een van die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers noem dat beide haar ouers gewerk het en dat die huishulp voedsel moes voorberei.

Dit blyk noodsaaklik te wees dat die Tswana deelnemers, as kinders, betrokke by voedselvoorbereiding moes wees. Hier het dit om oorlewing gegaan aangesien die kinders dikwels alleen gelaat word en hulself moes versorg. Daarenteen blyk dit dat die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers voedselvoorbereiding eerder uit hulpvaardigheid en/of die ontwikkeling van arbeidsaamheid en van vaardighede gedoen het. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer bevestig hierdie siening:

“My ma het ons soms geleer om kos te maak.”

3.3 Klerevoorsiening en -versorging

Uit die data van die individuele onderhoude word die volgende gegewens in Tabel 9.6 uiteengesit.

TABEL 9.6: DIE KLEREVOORSIENING EN -VERSORGING VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS

Etniese Groep	n	Voorsiening				Versorging		
		Koop		Vervaardig		Moeder	Huishulp	Self
		Moeder	Ouma	Moeder	Self			
Afrikaans	3	3	0	1	1	3	3	2
Tswana	3	1	2	0	0	0	0	3

Die data het die volgende aan die lig gebring:

- 'n Moeder wat naaldwerk kan doen, leer haar dogters hierdie vaardigheid. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer bevestig dit met die volgende stelling:
“My ma het ons leer naaldwerk doen.”

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- Dit blyk dat kinders min inspraak in die keuse van klere gehad het en die stellings van beide etniese groepe bevestig dit:
“My ma het ons klere gekies – tot onlangs.”
“Ek kon nooit my eie klere kies nie.”
- Die ouers en selfs die huishulp het soms die kinders die estetiese aspekte van klere geleer. Die volgende stellings van Afrikaanssprekende Blankes verwys daarna:
“Sara (huishulp) het ... ons geleer wat (verwys na klere) pas waarby.”
“My pa en ma het ons geleer om klere te meng en te pas.”

Uit bogenoemde kan afgelei word dat moontlik die vermoëns, oortuigings, houdings en die belangstellings van die betrokke volwassene die gedrag rondom aankoop, vervaardiging, keuse en versorging van klere bepaal.

Gesins- en ontwikkelingstake

Rondom die voorsiening en versorging van klere as gesinstake kan verskeie ontwikkelingstake ter sprake wees. Wanneer klere vervaardig word, word handvaardighede aangeleer terwyl die keuse van klere onder andere kan lei tot probleemoplossing, individualiteit en die vorming van identiteit. Dit blyk uit die data dat die ses deelnemers egter min geleentheid gehad het om hulle eie klere te kies en dus op hierdie terrein nie begelei is as verbruikers met onafhanklike denke nie. Kinders behoort die geleentheid te kry om te deel in die besluitnemingsproses (Bell & Vogel, 1966: 23) wanneer hulle byvoorbeeld klere aankoop. Sodoende word die besluitnemingsproses aangeleer.

Die meeste van die ses deelnemers is betrokke by een of ander vorm van klereversorging. Die volgende stellings uit beide etniese groepe bevestig dit:

“Ons het self ons klere opgevou ...”

“Ons moes ons eie onderklere was.”

Op hierdie wyse word take verdeel en onder andere netheid, arbeidsaamheid, selfversorging en verantwoordelikheid ontwikkel. Geslagsrolle kan ook so gevestig word.

Waardes en die oordra daarvan

Omdat klere as ‘n verlenging van die self gesien word (Horn & Gurel, 1981:138; Kaiser, 1990:82), kan kleding onder andere tot die vorming van selfwaardes bydra. Kleding en die simboliek daarvan kan dus ‘n bydrae lewer om ‘n identiteit te ontwikkel en te kommunikeer. Die feit dat moeders en/of die oumas die deelnemers se klere gekies het, dui moontlik daarop dat die moeders en/of oumas moontlik ‘n identiteit vir die betrokke kinders skep. Laasgenoemde identiteit kan dus meer by die betrokke volwassenes se konsepte van waardes en simbole aansluit as by die van hulle kinders of kleinkinders.

Hierdie situasie rondom die keuse van klere kan daartoe bydra dat kinders ervaar dat ouers nie hulle strewe na onafhanklikheid in ag neem nie. Hierdie ervaring kan dié kinders ‘n agressie teenoor die ouerlike styl van die moeders of die oumas laat ervaar (Louw, Schoeman, Van Ede, Wait, 1990: 368-369). Die volgende stelling en die agressie waarmee die deelnemers uit beide etniese groepe dit gesê het, bevestig dit:

“Ek mag nooit my eie klere gekies het nie.”

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

‘n Tswana deelnemer het verder genoem dat sy nou baie geld aan klere spandeer en meer klere koop as wat sy eintlik nodig het. Die afleiding kan dus gemaak word dat sy frustrasies ervaar het omdat sy nie as kind haar eie klere kon kies nie. Die negatiewe ervarings as kind het daartoe gelei dat sy daarvoor wil kompenseer deur soos sy dit stel “... **onbeheers klere te koop.**” Hierdie gedrag het haar egter in finansiële probleme laat beland want sy noem die volgende: “... **elke maand het ek meer skuld.**” So gesien kan negatiewe ervarings in die kinderjare tot onverantwoordelike gedrag in die volwasse jare lei en gevolglik kring die negatiewe ervarings net verder uit. Dit is dus duidelik dat onbeheersdheid in verband met selfwaardes gebring kan word en dat haar swak ekonomiese beplanning met ekonomiese waardes in verband gebring kan word. So gesien kom die bestuur en interafhanklikheid van die verskillende gesinsekologiese terreine, soos die gesinsekologiese perspektief dit bevestig, na vore.

Wanneer die deelnemers geleer word om hulle klere te versorg, kan hierdie handeling bydra tot selfstandigheid en/of die ervaring daarvan. Indien klereversorging positief deur die deelnemers ervaar word, kan dit bydra tot ‘n ervaring van selfverantwoordelikheid (Hurlock, 1978, 244). Op hierdie wyse kan selfwaardes soos selfstandigheid en verantwoordelikheid oorgedra word.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Uit die data blyk dit dat die betrokke volwasse versorger en voorsiener die deelnemers se klere gekies het. Aangesien die Tswanas se oumas dikwels die versorgers en voorsieners is, is dit te verstane dat die keuse van klere grootliks by die oumas berus. Die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers se moeders neem ‘n leidende rol in die keuse van hulle kinders se klere. Afrikaanssprekende Blanke deelnemers het die hulp van moeders en huishulpe gehad om hulle klere te versorg, terwyl die Tswanas dit self moes doen. Hierdie situasie kan moontlik daartoe lei dat die Tswanas meer onafhanklikheid en selfstandigheid op ‘n vroeër ouderdom as die Afrikaanssprekende Blankes aanleer en ervaar.

3.4 Voorsiening in gesondheid

Uit die data van die individuele onderhoude kan die volgende gegewens in Tabel 9.7 uiteengesit word.

TABEL 9.7: DIE VOORSIENING IN DIE GESONDHEID VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS

Eniese groep	n	Gesondheidstoestand			Versorging
		Aandag	Siektes	Self	
Afrikaans	3	0	3	0	3
Tswana	3	0	0	1	0

In Tabel 9.7 word aangedui dat die Afrikaanssprekendes bewus was van siektes, terwyl die Tswanas aandui dat hulle nie bewus was van enige siektes in die gesin nie. Hierdie gedragspatrone stem ooreen met die feit dat gesondheid (liggaamlik) nie as een van die prioriteitswaardes gereken word nie (kyk 5, Tabel 8.1).

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Gesins- en ontwikkelingstake

Uit hierdie studie blyk dit dat die versorgende rol van die moeder tydens siektesituasies in die Afrikaanssprekende Blanke gesinne oorgedra word. Empatie, versorging en hulpverlening is onder andere gesinstake/gedragspatrone wat in hierdie verband na vore tree. Hierdie gedragspatrone van die moeder kan deur die kinders as positief ervaar word, geïnternaliseer word en in hulle eie gesinne nageboots word.

Waardes en die oordra daarvan

Dit blyk uit die data dat daar aanvanklik nie baie klem op gesonde eetgewoontes geplaas is nie. 'n Afrikaanssprekende deelnemer het genoem dat eers in haar laat adolessensie jare hulle gesin bewus geraak het van die invloed van gesonde eetgewoontes. Al die Tswanas het egter aangedui dat hulle as gesin geen kennis van gesonde eetgewoontes gehad het nie. Die volgende stelling van een van die Tswanas verwys daarna:

"We only ate pap and marog ... we did not know about food groups."

Dit is dus moontlik dat sekere gesondheidswaardes soos gesonde eetgewoontes nie in die gesin oorgedra is nie omdat die volwasse lede nie kennis hiervan gedra het nie.

Dit blyk ook dat wanneer die gesin met 'n bepaalde situasie gekonfronteer word, word daar kennis ingewin en dan aandag aan die situasie gegee. Die volgende stelling van 'n Afrikaanssprekende bevestig dit:

"Ons het nie juis aandag aan gesonde kos gegee nie – eers met die ontdekking van ons hoë cholesterol het ons daarvan (gesonde kos) geweet en aandag daaraan gegee."

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

'n Tswana deelnemer het aangedui dat sy geen ondersteuning of simpatie van haar gesinslede ervaar het as sy byvoorbeeld pyn gehad het nie. Sy noem die volgende:

"As ek hoofpyn gehad het, het ek nie pille gekry nie. Sy het nie simpatie gehad nie."

Hierteenoor dui die Afrikaanssprekende Blankes aan dat toe hulle siek was, het hulle moeder hulle versorg. Die volgende stellings bevestig dit:

"As ons siek was, het ons ma ons versorg."

"... siek was, het my ma by ons kom sit."

Tradisioneel word die moeder as ondersteuner en versorger gesien (Eshleman, 1994:11) en die Afrikaanssprekende deelnemers getuig hiervan.

3.5 Gesinsverbondenheid

Uit die data van die individuele onderhoude kan die volgende gegewens in Tabel 9.8 uiteengesit word.

TABEL 9.8: GESINSVERBONDENHEID VAN TSWANAS EN AFRIKAANSPREKENDE BLANKES

Etniese groep	n	Ouma	Moeder/Vader	Broers/Susters	Gesin
Afrikaans	3	1	1	0	3
Tswana	3	3	0	2	0

Wanneer daar aangedui word dat die hele kerngesin betrokke is, word die broers, susters, vader en moeder nie afsonderlik aangedui nie.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Uit die onderhoude met die ses deelnemers word die volgende inligting bespreek.

Gesins- en ontwikkelingstake

Die wyse waarop verbondenheid bewerkstelling was, was deur interaksie soos onder andere spel, kommunikasie, saamstaan, behulpsaamheid en versorging. Volgens Bell en Vogel (1966: 23) lei hierdie interaksie tot solidariteit en integrasie. Die betrokke gesinslede het tydens genoemde sosiale interaksie ervarings van geluk, empatie en behulpsaamheid beleef. Hierdie belewenisse kan geïnternaliseer word en lei tot 'n ervaring van verbondenheid aan mekaar. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het aangetoon dat sy die verbondenheids- en versorgende rol reeds geïnternaliseer het en daarom openbaar sy 'n behoefte om na haar ma om te sien:

“Ek is jammer vir my ma en wil haar graag versorg sien.”

Volgens Bell en Vogel (1966:22) is daar 'n noue verbondenheid tussen 'n moeder en kind wat onder andere uit 'n noue biologiese verbintenis spruit. Perry (1970) noem ook dat verbondenheid verantwoordelikhede (soos versorging) meebring.

Waardes en die oordra daarvan

Die volgende stellings ten opsigte van verbondenheid is deur die deelnemers uit beide etniese groepe gemaak.

“Ons ‘staan op’ vir mekaar.”

“My ouers kontak my gereeld per foon as ek weg is.”

“Ons susters sien om na mekaar.”

“Ons gesin het mekaar gehelp ...”

“We (suster) share a lot and support each other.”

Die verhoudings- en selfwaardeterreine is ter sprake wanneer die deelnemer 'n verbondenheid met haar gesin ervaar. Wat verhoudings betref word lojaliteit, eenheid, behulpsaamheid en mededeelsaamheid wedersyds tussen die betrokke gesinslede ervaar. Selfwaardes word op hulle beurt gedien deur onder andere ervarings van aanvaarding en identifisering met die gesin en die betrokke gesinslede.

Uit die data blyk dit dat al die gesinslede wat in daaglikse kontak met mekaar is, betrokke is by die oordra van die ervaring van verbondenheid en dus ook by verhoudings- en selfwaardeterreine. Waar die vader en moeder afwesig is, word hulle rol en gesinstaak van verbondenheid deur 'n ander versorger, soos die ouma, oorgeneem. Volgens Botha (1987:123-124) is dit belangrik dat geborgenheid ervaar moet word. Wanneer een of beide ouers afwesig is, behoort hierdie rol deur 'n volwassene oorgeneem te word sodat die kinders veilig en geborge kan voel.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die verskille tussen die betrokke twee etniese groepe toon aan dat die gesinsamestelling bepaal wie betrokke is by die oordra van verbondenheid. So het die ouma, as die versorger by twee van die Tswanas, verbondenheid oorgedra. By beide etniese groepe blyk dit dat verbondenheid nie juis deur fisiese kontak getoon is nie, maar eerder deur 'saam dinge te doen' en die volgende stellings bevestig dit:

“Ons was nie baie soenerig en drukkerig nie ...”

“I do not think we showed affection.”

“My sister and I are best friends and do things together.”

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

3.6 Ekonomiese voorsiening

TABEL 9.9: EKONOMIESE VOORSIENING VAN TSWANAS EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES

Etniese groep	n	Begroting	*Sakgeld	Broodwinners			Huishulp
				Vaders	Ouma	**Beide ouers	
Afrikaans	3	0	0	2	0	1	1
Tswana	3	0	0	0	2	1	0

* Die deelnemers het aangetoon dat hulle nie sakgeld gekry het nie, maar wel soms geld op aanvraag soos vir die aankoop van lekkers.

**In twee gevalle het die moeder 'n professionele beroep beoefen en het 'n finansiële bydrae gemaak. Die ander moeders van die deelnemers was slegs betrokke by die besteding van finansies.

In die gevalle waar die moeder en ouma deel van die huishouding was, was hulle verantwoordelik vir die finansiële beplanning van die huishouding.

Gesins- en ontwikkelingstake

Volgens Eshleman (1994: 11) is ekonomiese versorging 'n basiese gesinstak. Die ses deelnemers het die ouers of umas as die ekonomiese versorgers gesien. Dit het meegebring dat hulle finansiële totaal afhanklik van genoemde persone was. Finansiële onafhanklikheid en verantwoordelikheid soos die hantering van sakgeld en die opstel van 'n begroting is nie doelbewus in die gesin geleer nie. Die enigste vorm van leer wat moontlik hier ter sprake was, is nabootsing. Die volgende stellings is deur die deelnemers uit beide etniese groepe gemaak:

“Ons het nie sakgeld gekry nie ... as ons iets nodig gehad het, het ons daarvoor gevra.”

“It is not in our culture to get pocket money.”

“I never learned to budget.”

Hierdie gedrag is deur 'n Tswana informant bevestig en sy noem die volgende:

“Ek gee die geld vir die ouma ... kinnars sal mors met geld.”

Waardes en die oordra daarvan

Die waardeterrein wat in ekonomiese voorsiening ter sprake is, is ekonomiese waardeterrein. Alhoewel die deelnemers genoem het dat hulle nie spesifiek voorgesê is hoe om te begroot en geld te bestee nie, het 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer tog genoem dat haar ouers van haar verwag het om spaarsamig met geld te werk. Sy noem die volgende:

“Ons moes maar altyd versigtig met geld werk.”

Die deelnemers is nie bewustelik geleer om volgens 'n begroting te werk nie. Gevolglik is daar van hulle wat nie volgens 'n begroting geld kan hanteer nie. 'n Tswana deelnemer het die volgende genoem:

“My budget never works. I spend more and more money.”

'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het die volgende stelling gemaak:

“Ek is nooit geleer om te begroot nie.”

Een van die Afrikaanssprekende Blankes het aangetoon dat hulle huishulp met hulle winkel gespeel het om so die gebruik van geld te illustreer. Die uitruilaksie van geld is dus geïllustreer, maar nie die bestuur daarvan nie.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Beide die betrokke twee etniese groepe toon dat hulle nie geleer is hoe om te begroot en geld te spandeer nie. Wanneer 'sakgeld' gegee is, was dit op aanvraag. Gevolglik het die deelnemers nie geleer om te begroot en te beplan nie. Daar kan dus aanvaar word dat die deelnemers tot 'n groot mate deur modellering geleer het hoe om met geld te werk. Een van die deelnemers het genoem dat sy nie kan begroot nie en dat sy gedurig in die skuld is. Dit blyk dus dat die gebrek aan finansiële opvoeding in die gesin, tot finansiële wanbestuur kan lei.

Die ekonomiese uitruilaksies tussen die ekonomiese terrein en die gesin (Bell & Vogel, 1966:10) is wel deur die deelnemers ervaar aangesien hulle versorgers geld 'verdien en spandeer' het. Hierdie ekonomiese interaksie tussen die gesin en die ekonomiese terrein bevestig die interafhanklikheid van die gesinsekologiese terreine.

3.7 Die toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite

Binne 'n gesin moet fasiliteite, ruimte en tyd bestuur word sodat die huishouding vlot kan verloop en in die behoeftes van gesinslede voorsien word. Die ses deelnemers se weergawe van die bestuur van tyd, ruimte en fasiliteite kan in die onderstaande tabel weergegee word.

TABEL 9.10: DIE TOEKENNING VAN TYD, RUIMTE EN FASILITEITE BINNE DIE GESIN VAN DIE TSWANAS EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES

Etniese groep	n	*Tyd		**Privaatheid		***Fasiliteite	
		Streng skedule	Aanpasbare skedule	Eie kamer	Deel kamer	Min	Gemiddeld
Afrikaans	3	1	2	1	2	0	3
Tswana	3	1	2	1	2	2	1

*Ouers of oumas het die ontspannings- en werksaktiwiteite van die kinders geskeduleer.

**Privaatheid in Tabel 9.10 handel oor deel van die fasiliteite soos die slaapkamer.

***Gemiddelde fasiliteite verwys na aparte vertrekke in die huis soos 'n badkamer, kombuis, woonvertrekke en slaapkamers.

Gesins- en ontwikkelingstake

Die deel van geriewe en meerdoelige aanwending van vertrekke soos veral die slaapkamer kan lei tot ontwikkelingstake soos onder andere mededeelsaamheid en beplanning terwyl privaatheid en persoonlike ruimte of territoriale gebied ingekort word. Sommige deelnemers het aangedui, dat hulle 'n behoefte aan privaatheid gehad het, maar dat die volwassenes nie altyd begrip (sensitiwiteit) daarvoor gehad het nie en noem die volgende:

"... daar is nooit geklop voordat hulle ingekom het nie. Ek het nie privaat gevoel nie."

Verder het 'n deelnemer genoem dat weens armoede haar privaatheid ontnem is. Weens armoede moes al die gesinslede in dieselfde vertrek slaap en gevolglik is min privaatheid ervaar. Die Tswana deelnemer noem die volgende stelling:

"We were poor ... we all slept in a hut on the floor."

Volgens Nyquist (1983:7) en Viljoen (1987: 103) is privaatheid 'n luuksheid wat nie altyd vir die armes beskore is nie. Die behoefte aan privaatheid kan dus weens armoede sowel as 'n onsensitiwiteit nie bevredig word nie.

Deelnemers uit beide etniese groepe het genoem dat daar tye vir ontspanning en vir werk was.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Hierdie deelnemers het ook aangedui dat daar vasgestelde tye vir slaap, etes, televisie en godsdiens was en noem die volgende:

"We got up early every morning."

"Daar was spesifieke tye wat ons geëet het."

"Godsdiens was op vasgestelde tye."

"In die koshuis was daar streng tye vir opstaan en studie."

"At night we watched television ... after we cleaned the dishes."

Deur roetine kon die deelnemers ontwikkelingstake soos onderskeiding, tydsbestuur, dissipline en verantwoordelikheid aanleer.

Waardes en die oordra daarvan

Benewens die tyd-ruimtelike waardes word verhoudingswaardes ook binne die sosiale interaksie in die gebruik van fasiliteite aangeleer (Viljoen, 1987:101; Morgan, 1996:136-156). Fasiliteite soos slaapkamers en badkamers moes gedeel word en daarom moes deelnemers leer om ruimte te deel en ook tydskedules hieraan te koppel.

Deelnemers wat die privaatheid van hulle eie kamers gehad het, kon 'n gevoel van 'n eie territoriale gebied, sekuriteit, beheer en selfidentiteit ervaar (Viljoen, 1987:101, 131; Morgan, 1996: 173, 180). Hierdie ervaring kan 'n rol in selfwaardes speel. Die gebrek aan privaatheid kan weer gemeenskaplike besit en mededeelsaamheid as verhoudingswaardes beklemtoon.

Dit blyk dat die hele gesin betrokke was by die deel van fasiliteite en ruimte. Deelnemers uit beide etniese groepe het aangedui dat veral die moeder, ouma en/of die skool die bewustheid van tydskedules ingeskerp het en noem die volgende:

"Ons het maar by die skool roetine ingeval."

"My mother told us to do the dishes first before we could watch television."

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Tswana deelnemers het aangetoon dat kulturele gebruike en opleiding die gebruik van tyd en ruimte kan beïnvloed en noem die volgende:

"We were not allowed to be late. The door would be locked if we were late."

"You are not allowed to go near a newborn baby. Objects like leaves and sticks were placed in front of the house. We do not always know about these things ..."

"The educated people in my culture know that they must be on time. The uneducated people are very laid back about this."

Uit die stellings word daar ook aangetoon dat hierdie kulturele gebruike ten opsigte van tyd, ruimte en fasiliteite nie altyd verstaan word nie, maar dat dit tog gerespekteer word. Dit is 'n aanduiding dat kultuur belangrik geag word en met respek hanteer word. Verder kan die afleiding gemaak word dat ten opsigte van die gebruik van tyd en ruimte daar verskillende sienings in 'n gemeenskap kan wees.

Bepaalde kontekste kan die gebruik van ruimte en privaatheid beïnvloed. 'n Tswana deelnemer het aangetoon dat almal in een hut moes slaap en gevolglik was daar min privaatheid. Die gegewens in Tabel 9.10 toon aan dat Tswanas hulle fasiliteite meer moes deel as die Afrikaanssprekende Blankes. Die ervarings rondom die deel van fasiliteite en ruimte kan

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

moontlik daartoe lei dat persoonlike ruimte en besittings van minder belang is of juis belangrik raak (kyk 3.13.1).

3.8 Werksverdeling in terme van ondersteuning

In Tabel 9.11 word sommige van die werksverdeling (taakverdeling) wat die deelnemers ervaar het, uiteengesit.

TABEL 9.11: WERKSVERDELING IN DIE TSWANAS EN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES SE GESINNE

Etniese groep	n	Voedsel-voorbereiding			Skottelgoed			Schoonmaak			Wasgoed			Kinders oppas		
		Ouma/Moeder	Self	Vader	Ouma/Moeder	Self	Huishulp	Ouma/Moeder	Self	Huishulp	Ouma/Moeder	Self	Huishulp	Ouma/Moeder	Self Kinders	Huishulp
Afrikaans	3	3	2	1	3	2	3	3	2	3	3	3	3	3	2	3
Tswana	3	3	3	0	2	3	0	3	3	0	3	0	0	4	3	0

Uit Tabel 9.11 is dit duidelik dat verskillende persone by verskillende huistake betrokke is. Die moeder/ouma is by 'n verskeidenheid van huistake betrokke. Behalwe in een geval waar die vader soms voedsel voorberei, is dit die vrouens wat bepaalde huistake verrig. Take in en om die huis sowel as die taak van kinderversorger word volgens Eshleman (1994:131) steeds as belangrike take van die vrou (moeder/ouma) gesien.

Gesins- en ontwikkelingstake

Dit is belangrik dat gesinstake binne die gesin georganiseer word (Bell & Vogel, 1966: 21, 22). Wat werksverdeling betref blyk dit dat verskeie gesinslede by dieselfde taak betrokke is. So sal kinders, ouers en/of die ouma betrokke wees met voedselvoorbereiding. Volgens die deelnemers is hulle van jongsaf betrokke by take in die huis. Wanneer kinders betrokke is by take in die huishouding kan hulle as vakleerlinge gesien word wat sekere vaardighede moet aanleer (Weisner, 1997:24). Verder word kinders ook geleer dat huiswerk 'n spanpoging is. Die volgende stellings van deelnemers uit beide etniese groepe bevestig dit:

"Almal het saamgewerk."

"... help ons skoonmaak en wasgoed doen, stryk ook."

"Almal het gehelp met die plaaswerk."

"Ek moes help met die kosmaak."

Deur hierdie spanpoging kan solidariteit tussen die gesinslede bevorder word (Bell & Vogel, 1966:23).

Geslag het ook 'n rol gespeel wanneer huistake verdeel word (Eshleman, 1994:131). Sekere werk was gesien as die werk van vroue of die werk van mans. Die deelnemers uit beide etniese groepe bevestig dit met die volgende stellings:

"Collecting water was girls' work."

"Die meisies moes tee maak vir gaste."

"Pa en die seuns het ons nie met die skottelgoed gehelp nie."

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Ouderdom speel ook 'n rol by taakverdeling (Bell & Vogel, 1966:22; Nyquist, 1983: 36). Die volgende stellings van deelnemers uit beide etniese groepe bevestig dit:

"The older children looked after the younger children."

"... omsien na my jonger sussie."

Die lewenstandaard en lewenstyl van 'n gesin kan ook werkverdeling beïnvloed (Bell & Vogel, 1966:21-23). Die deelnemers uit beide etniese groepe bevestig dit met die volgende stellings:

"My ouma was baie netjies. Ek moes my kamer baie netjies maak."

"Food were collected in the veld ... the girls fetched the water."

"Die meisies moes tee maak vir gaste."

Waardes en die oordra daarvan

Die waardes wat betrokke is, is onder andere arbeidsaamheid, verantwoordelikheid, behulpsaamheid en samewerking. Volgens Weisner (1997:24) kan huishoudelike take tot sosialisering lei. Verskeie volwasse gesinslede, huishulpe en selfs broers en susters het hierdie waardes oorgedra. Wanneer genoemde waardes geïnternaliseer word, kan dit tot 'n ervaring van selfstandigheid, onafhanklikheid en spanwerk lei.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die belangrikste verskille tussen die twee etniese groepe is dat die ouma 'n belangrike rol in die huishouding van die Tswanas speel. Nkuna (1996: 25) bevestig hierdie stelling. Verder word aangedui dat die Afrikaanssprekende Blankes deelnemers baie van huishulpe gebruik maak. 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer wat op 'n plaas groot geword het, het die volgende genoem:

"Ons het twee huishulpe gehad. Een vir die koskook en een vir kinders oppas."

"Sara (huishulp) het ons opgepas."

Die Afrikaanssprekende Blankes het die voordeel van die hulp van huishulpe gehad terwyl die Tswanas dit nie gehad het nie. Die feit dat Afrikaanssprekende Blankes van huishulpe gebruik gemaak het, kan moontlik die gevolg van finansiële vermoëns en/of kulturele gebruik wees.

Die Tswana deelnemers het ook aangedui dat hulle nog baie jonk was toe hulle reeds met huistake begin het. Dit blyk dat die Afrikaanssprekende Blankes op 'n latere stadium as die Tswanas begin het met huistake. Verder blyk dit ook dat die Tswanas huistake op 'n meer gereelde basis as die Afrikaanssprekende Blankes moes verrig. 'n Tswana deelnemer het die volgende genoem:

"Alles moes netjies wees voor ek skool toe kon gaan."

"Ek moes help met kos maak."

"Ek moes help met die wasgoed."

'n Ander verskil tussen die twee etniese groepe is dat 'n Tswana deelnemer aangedui het dat voedselvoorbereiding die werk van dogters en vrouens is, terwyl 'n Afrikaanssprekende Blanke aangedui het dat haar pa soms die maaltye voorberei. Verder het sekere deelnemers in beide etniese groepe aangedui dat sekere take soos voedselvoorbereiding en skottelgoedwas die werk van die vroulike geslag is. Beide etniese groepe het aangedui dat ouer kinders soms jonger kinders moet oppas en versorg. Wat werksverdeling betref word daar nog tot 'n mate aanvaar dat daar in die huishouding onderskeid tussen die geslagte se rolle is.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

3.9 Inkorporering en losmaking

TABEL 9.12: DIE INKORPORERING EN LOSMAKING VAN KINDERS IN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

Etniese groepe	n	Inkorporering			Losmaking			
		Broer / Suster	Ouma	Ouers	(Koshuis) Portuurs	Vader	Moeder	Ouma
Afrikaans	3	3	0	1	1	2	0	0
Tswana	3	2	2	1	2	1	1	1

In Tabel 9.12 is verskillende persone betrokke by die inkorporering en losmaking van kinders. Die ontwikkelings- en gesinstake, die oordra van waardes en die verskille tussen die betrokke twee etniese groepe soos dit in hierdie studie na vore kom, sal vervolgens bespreek word.

Gesins- en ontwikkelingstake

Dit blyk uit Tabel 9.12 dat die gesinslede betrokke is by die inkorporeringsproses. Volgens Bell en Vogel (1966: 19, 21-22, 22-26) hang die suksesvolle inkorporering in 'n gesin van die hele gesin af aangesien aspekte soos aanvaarding, mededeelsaamheid en samewerking op die spel is. Wanneer daar gespeel, gewerk of toenadering tussen gesinslede is, kan inkorporering en solidariteit ervaar word (Bell & Vogel, 1966:26). Die betrokke gesinslid identifiseer dan met haar gesin en ervaar aspekte soos verbondenheid, afhanklikheid en betrokkenheid.

Wanneer die individu onafhanklik van sy gesin optree begin die proses van losmaking. Identifisering met persone buite die gesin soos portuurgroepe by die skool en/of koshuis is deel van die losmakingsproses en kan in Tabel 9.12 gesien word. Wanneer ouers en die oma kinders aanmoedig om self besluite te neem, selfstandig en onafhanklik buite die gesin op te tree, word die kind gehelp om onafhanklik van die gesin op te tree. Alhoewel die kind soms onseker mag voel, is hierdie blootstelling noodsaaklik vir die dag dat sy haar gesin van oorsprong verlaat.

Waardes en die oordra daarvan

Die waardes wat oorgedra word lê hoofsaaklik op die terrein van self- en verhoudingswaardes. Selfwaardes verwys onder andere na onafhanklikheid, individualisme, identiteit en selfbeeld wat ontwikkel word deur 'eksperimentele gedrag' in die losmakingsproses. Verhoudingswaardes verwys onder andere weer na geborgenheid, aanvaarding, verbondenheid, samewerking, mededeelsaamheid en afhanklikheid.

Die feit dat die meeste van die deelnemers in die skoolkoshuis was kon meegehelp het dat hulle op 'n vroeë ouderdom in 'n posisie geplaas was om selfstandig en onafhanklik te raak. Selfstandige en onafhanklike optrede kan bydra om die selfbeeld te bou en selfwaardes van die deelnemers te ontwikkel.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Twee van die Tswana deelnemers moes op 'n baie jong ouderdom by hulle oma gaan bly. Die deelnemers het aangedui dat hulle dit as traumaties ervaar het. Benewens ekonomiese redes en die trekarbeid stelsel, blyk hierdie gedragspatroon 'n kulturele gebruik te wees (Heiss, 1975:133-135; Nkuna, 1996:25). 'n Tswana deelnemer bevestig dit in die volgende stelling:

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

"The granny looks after the children."

'n Tswana informant het ook hierdie gebruik bevestig.

Die Afrikaanssprekende Blankes daarenteen het hoofsaaklik in hulle ouerhuise grootgeword. Hierdie gedragspatrone kan meebring dat die Tswanas moontlik minder 'huisvas' en onafhanklik as die Afrikaanssprekende Blankes is. Twee van die Tswana deelnemers het aangedui dat hulle aansoek gedoen het om oorsee te gaan werk. Hulle ervaar die skeiding van hulle geliefdes (gesin) as 'n 'normale' verloop van sake. Verder is baie plattelandse kinders genoodsaak om op 'n vroeë ouderdom koshuis toe te gaan. Die volgende gelate opmerking oor hierdie besluit is deur 'n Tswana deelnemer gemaak:

"That is the way it is."

3.10 Samelewings- en gemeenskapsbetrokkenheid

TABEL 9.13: SAMELEWINGS- EN GEMEENSKAPSBETROKKENHEID VAN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS

Etniese Groep	n	Kerk					Buite-muurs		Begrafnisse/ Troues/ Samewerking			Kultuur				
		Vader	Ouma	Beide ouers	Vriende	Onderwysers	Portuurgroep	Skool	Gemeenskap	Gesin/ Familie	Vriende	Gemeenskap	Oom/ Tante	Skool	Haishulp	Ouma
Afrikaans	3	1	0	3	1	0	2	1	1	2	1	0	0	1	1	0
Tswana	3	0	2	0	0	1	0	0	2	1	1	2	1	0	0	2

Samelewingsbetrokkenheid sluit ook gemeenskapsbetrokkenheid in en daarom word aspekte soos kulturele gebruike, begrafnisse, troues, samewerking asook kerklike en skoolaktiwiteite hier van belang.

Gesins- en ontwikkelingstake

'n Verskeidenheid van persone het die deelnemers beïnvloed om by die vele aktiwiteite van die gemeenskap en samelewing betrokke te wees. Die invloed van die meso- en die mikro-omgewing (kyk Figuur 4.1) is duidelik in die verskillende gemeenskaps- en samelewingsaktiwiteite sigbaar. Hierdie wisselwerking word deur die gesinsekologiese perspektief ondersteun (kyk 5.1 van Hoofstuk 1). Wanneer die deelnemer hierdie wisselwerking geïnternaliseer het, ervaar sy dat sy deel van 'n gemeenskap, samelewing en kultuur is en dat dit bepaalde verantwoordelikhede soos samewerking en konformiteit impliseer. Volgens Bell en Vogel (1966:16) is konformisme nodig vir die goeie orde van die gemeenskap/samelewing.

Waardes en die oordra daarvan

Die waardeterreine wat hier ter sprake is, is veral verhoudings, religieus, kultuur, gemeenskap en self. Die verskeidenheid van waardeterreine bevestig die interaksie tussen die waardeterreine en ondersteun dus die wisselwerking binne die gesinsekologiese perspektief. Die persone betrokke by die oordra van waardes op die genoemde waardeterreine is die versorgers soos die ouers en die oumas, die uitgebreide gesin soos ooms en tantes, vriende en onderwysers. Hierdie inligting bevestig die rol wat genoemde persone op hierdie waardeterreine speel (kyk Tabelle 9.1-9.3).

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die Tswana deelnemers het aangedui dat die gemeenskap 'n belangrike rol speel in die oordra van die kultuur en dat hulle sekere eise aan die individu en gesin stel in bepaalde situasies soos troues en begrafnisse. Dit blyk dat die Tswana gemeenskap meer betrokke by die gesin en individu is as die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers. Die Tswana deelnemers noem die volgende:

"Elke persoon in die gemeenskap was jou pa of ma en kon met jou raas."

"We followed the customs of our community. We paid lebola and bought blankets for the in-laws."

"When there was a funeral you had to give everybody food to eat."

"The widow wore black clothes for weeks."

"When someone in your family died the women of the village stayed up all night and mourned with you."

"Sometimes there will be three weddings to include all the people from the different families."

"You had to take the community into consideration when there was a wedding or a funeral."

By sommige tradisionele geleenthede het die Blanke kultuur die tradisionele gebruike van die Tswana beïnvloed en 'n Tswana deelnemer noem die volgende:

"I want a white wedding ... like the white people ... but I will dance for the people of my community in the traditional way."

Die Afrikaanssprekende Blankes het aangetoon dat kulturele gebruike nie so bewustelik oorgedra word nie, tog is hulle bewus van die geleenthede wat die skool in die oordra van kultuur bied en noem die volgende:

"Ek was 'n klein rukkie by die Voortrekkers." (Die skool het Voortrekkers georganiseer.)

Die aktiwiteite wat die kerk en skool bied het bygedra om betrokkenheid by die gemeenskap te bevorder. Die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers noem die volgende:

"Ons as gesin was by die kerk betrokke."

"My pa was diaken. Ek was by die Kinderkrans."

"Ek het netbal en musiek by die skool gehad."

"Ek het aan skoolkonserte deelgeneem."

Wedersydse betrokkenheid tussen die gemeenskap, gesin en individu (Bell & Vogel, 1966:16) gebeur deur die verskillende aktiwiteite wat die deelnemers genoem het.

3.11 Die natuurlike omgewing

Die draers van die natuurlike omgewingswaardes soos deur die ses deelnemers in die individuele onderhoud aangedui kan in Tabel 9.14 gesien word.

TABEL 9.14: DRAERS VAN DIE NATUURLIKE OMGEWINGSWAARDES SOOS AANGEDUI DEUR AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES EN TSWANAS

Etniese groepe	n	Vader	Ouers	Ouma	Gesin	Vriende	Gemeenskapsleiers	Self
Afrikaans	3	2	2	0	1	2	0	1
Tswana	3	0	0	3	2	1	1	0

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Gesins- en ontwikkelingstake

Deelnemers uit beide etniese groepe het aangedui dat hulle op een of ander stadium op plase gebly het en het hul afhanklikheid van die natuur bevestig:

“Op die plaas het ons naby die natuur geleef.”

“Ons het elkeen ons eie tuintjie gemaak.” (Gedoen op die instruksies van haar ouers.)

“Ons kinders het as ‘n groep in die veld geloop en die oumense (gemeenskapsleiers) het vir ons vertel watter vrugte ons kon eet.”

“Mealies were planted (deur die gesin). ***The marog we got from the veld.*”**

“Ons het nie water gemors nie. My ma was baie streng. Ons moes saam bad.”

Hierdie noue kontak het daartoe gelei dat hulle bewus geword het van die interafhanklikheid tussen die mens en die natuur en het tot spaarsamigheid gelei. Hierdie afhanklikheid van die natuur word dan ook deur die gesinsekologiese perspektief onderskryf.

Een van die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers wat in die stad grootgeword het, het nie dieselfde betekenis van afhanklikheid van die natuur ervaar nie omdat sy skynbaar nie in noue kontak met die natuur gekom het nie. Gevolglik het sy nie die geleentheid gehad om waardering en liefde vir die natuur te ontwikkel nie. Eers nadat ‘n vriend haar meer van die natuur geleer het, het sy ‘n mate van waardering daarvoor ontwikkel en noem die volgende:

“My vriend het my van die natuur geleer, ‘n waardering daarvoor en hoe mooi dit is.”

Grieve (1987:256) bevestig dat stadskinders ongeërg oor die natuur kan voorkom.

Waardes en die oordra daarvan

Die belangrikste waardeterrein wat hier ter sprake is, is die natuurlike omgewingswaardeterrein. Persone wat hierdie waardes oorgedra het, is ouers, oumas, volwassenes in die gemeenskap en vriende. Hierdie interaksie tussen die deelnemers en die natuur bevestig die aannames van die gesinsekologiese perspektief (kyk 5.1 van Hoofstuk 1).

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die belangrike verskille tussen die Tswanas en die Afrikaanssprekende Blankes is dat twee van die Tswana deelnemers aangedui het dat hulle letterlik van die wilde vrugte en groente van die veld afhanklik was vir oorlewing. Die benutting van die natuurlike hulpbronne is deur beide etniese groepe in hierdie studie bevestig. Die Tswanas het moontlik die belangrikheid van die natuurlike hulpbronne in hulle oorlewingstryd intenser as die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers beleef.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

3.12 Waardeontwikkeling en –handhawing

TABEL 9.15: WAARDEONTWIKKELING EN -HANDHAWING IN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

n= 6 (3 Afrikaanssprekende Blankes, 3 Tswanas)

Draers	Respekbe- toning		Godsdien- tigheid		Moraliteit		Eerlikheid		Gehoorsaam		Dankbaar- heid		Kultuur	
Etniese groepe	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T
Ouers	2	1	2	0	1	1	2	0	0	1	0	0	1	0
Vader	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Ouma	0	3	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Gemeenskap	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Onderwysers	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Huishulp	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Skool	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

A= Afrikaanssprekende Blankes

T= Tswanas

Gesins- en ontwikkelingstake

Bell en Vogel (1966:33) noem dat die oordra van waardes 'n belangrike gesinstak is. Die deelnemers meen dat die oordra van waardes gebeur deur verbale kommunikasie en rolmodelle. Die volgende stellings van beide etniese groepe bevestig hierdie oortuigings:

“My ouers was ‘n voorbeeld van eerlikheid.”

“... wat reg is en wat verkeerd is. My ouers was ‘n voorbeeld.”

“You had to listen and do the things you are told (deur die volwassenes).”

Volgens Bell en Vogel (1966: 10, 33) word waardes eksplisiet en implisiet oorgedra.

Waardes en die oordra daarvan

Omdat hier van sosiale funksionering gepraat word, word die terrein van verhoudingswaardes betrek. Die verhoudingswaardes sluit ook norme/gedragskodes in. Verhoudingswaardes en die gepaardgaande norme/gedragskodes is belangrik vir die goeie funksionering van die gesin en die gemeenskap (Bell & Vogel, 1966:18-20, 28; Oliver & Christian, 1994:10; Prilleltensky & Nelson, 1997:169,172).

Die deelnemers verwys na respek as sosiale gedragskode, wat eerbied en onderdanigheid in verhoudings simboliseer. 'n Vorm van onderdanigheid is byvoorbeeld dat geen teenargumente toegelaat word nie. Die volgende stellings van Tswana deelnemers word genoem:

“Daar was vir ons gesê trek ordentlik aan ... lang rokke ...” (Lang rokke het op kuisheid gedui.)

“You must listen when the grown-ups speak. You are not allowed to say anything.”

Hierdie optredes van ouers verwys na 'n outoritêre opvoedingstyl (Louw, 2000).

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Wanneer die deelnemers na moraliteit verwys, word daar na onaanvaarbare seksuele gedrag verwys. Hierdie waardes word deur onderwysers en ouers oorgedra en sal verder in die hoofstuk aandag geniet.

Indien waardegestuurde gedrag nie nagekom is nie, is daar straf uitgedeel. Daarom kan dit moontlik wees dat sekere gedrag net gevolg is om straf te vermy. Die deelnemers uit beide etniese groepe noem die volgende stellings:

“As ons geïnk het, het ons ‘n pakslae gekry.”

“We were punished for disobedience.”

Verskillende persone is betrokke by die oordra van dié waardes. Dit wissel van die ouers, ouma, huishulpe tot by die onderwysers en die gemeenskap. Volgens Bell en Vogel (1966:10, 33) word waardes binne die gesin oorgedra sowel as van die gemeenskap na die gesin. Die individu ontvang gedragsvoorskrifte en –voorkeure sowel as bepaalde standaarde wat aan waardes gekoppel word, van die gesin sowel as die gemeenskap. Wanneer hierdie voorkeure/voorskrifte/standaarde deur die individu geïnternaliseer word en sy aantoon dat sy konformeer aan die verwagtings van die gesin en gemeenskap, word sy aanvaar (Bell & Vogel, 1966: 10, 33). Hierdie verskynsel bevestig die belangrikheid van die gesinsekologiese perspektief naamlik die beïnvloeding deur die ekologie op verskillende terreine. Verder blyk dit ook dat in die kinderjare, die mikro- en mesovlakke (kyk Figuur 4.1) belangrike invloede in hierdie verband uitoefen.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die Tswana deelnemers het aangetoon dat die ouma en die gemeenskap belangrike rolle in die oordra van waardes speel, terwyl die Afrikaanssprekendes se ouers en selfs huishulpe belangrike rolle in die oordra van waardes speel. Verder het ‘n Tswana deelnemer aangedui dat haar vader ‘n minder belangrike rol in die oordra van waardes speel. Dit is nie alleen weens sy afwesigheid nie, maar ook onbetrokkenheid. Die volgende word genoem:

“My father was just there ... he was not involved in teaching us.”

Hierdie onbetrokkenheid kan moontlik wees omdat die vader eerder as ‘n voorsiener as ‘n opvoeder gesien word.

3.13 Doelwitte

Tabel 9.16 gee die belangrike lewensdoelwitte wat die ses deelnemers in hulle gesinne geleer het, weer.

TABEL 9.16: DOELWITTE IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

n=6 (3 Afrikaanssprekende Blankes, 3 Tswanas)

Draers	Geleerdheid Verkry		Beste lewer		Besittings versamel		Geluk nastreef		Werk kry	
	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T
Etniese groepe										
Ouers	2	2	1	0	0	0	0	0	1	0
Ouma	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
Self	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0

A= Afrikaanssprekende Blankes

T= Tswanas

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Gesins- en ontwikkelingstake

Uit die individuele onderhoude met die ses deelnemers, is dit duidelik dat bepaalde doelwitte oorgedra is. Verder het een van die Tswana deelnemers aangedui dat sy geleer het om self haar eie doelwitte te stel en noem die volgende ten opsigte van geluk en besittings:

“I want to be happy and live comfortable. I want my own house.”

Hierdie stel van eie doelwitte dui op ‘n bepaalde ontwikkelingstaak wat by die betrokke deelnemer plaasgevind het. Verder kan genoem word dat haar armoedige situasie moontlik tot ongemak, frustrasies en hartseer gelei het en dat sy doelbewus besluit het dat sy nie weer in so ‘n situasie wil wees nie. Daarom word haar strewe na besittings soos ‘n eie huis aan geluk en gemak gekoppel. Eshleman (1994:14) verwys hierna as ‘n strewe na opwaartse mobiliteit en noem dat sommige kinders daarna strewe om ekonomies meer suksesvol as hulle ouers te wees.

Waardes en die oordra daarvan

Die doelwitte wat die ses deelnemers noem, verwys veral na geletterdheid as intellektuele waardeterrein. Die deelnemers uit beide etniese groepe noem die volgende stellings:

“To be educated ...”

“Geleerdheid is vir my ouers baie belangrik.”

“... om ‘n werk te hê.”

“Geleerdheid is belangriker as mooi of lelik.”

“... be educated and have a good job ... success in life.”

Dit is ook veral die ouers en die oumas wat hierdie waardes beklemtoon aangesien hulle moontlik geletterdheid aan ‘n suksesvolle lewe koppel. Volgens Codrington (2001b) glo mense dikwels dat geleerdheid hulle van ‘n werk sal verseker en daarom is geleerdheid ‘n belangrike waarde.

Volgens Hoffman (1976: 177-188) is daar verskeie redes waarom vroue beroepsvroue word en noem die volgende:

- Dogters van werkende moeders is meer geneig om beroepsvroue te word. Redes hiervoor kan moontlik te wyte wees aan die rolmodel wat die moeder was.
- Vroue soek soms ontvlugting deur hulle werk. Indien daar ‘n stressvolle situasie soos swak ekonomiese omstandighede en/of verhoudings tuis is, kan die werk ‘n ontvlugtingsplek word.
- Geldelike probleme dryf vroue om te gaan werk. Die armoede van sommige deelnemers kan dus moontlik die rede wees waarom hulle beroepsvroue is.
- Die tipe persoonlikheid van die vrou kan ook bepaal of sy verkies om ‘n beroepsvrou te wees of dit nie te wees nie. Selfaktualisasie, strewe na die vervulling van ‘n kreatiewe potensiaal en die strewe na sosiale mobiliteit is belangrike aspekte wat kan bepaal of ‘n vrou graag ‘n beroep wil beklee. Twee van die deelnemers wat aangetoon het dat hulle graag hulle ‘omstandighede’ wil verbeter, toon dus dat sosiale mobiliteit vir hulle belangrik is.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die Tswana ouers en oumas is veral ingestel op die belangrikheid van geletterdheid, terwyl die Afrikaanssprekende Blankes ‘n werk en om **jou beste te doen** ook as belangrik ag. Moontlike redes hiervoor is dat die Blankes reeds die voorreg van geleerdheid ervaar het en ook ervaar het dat geleerdheid nie noodwendig jou van ‘n werk verseker nie.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

3.14 Sosialisering

Tabel 9.17 dui die data oor sosialisering wat uit die individuele onderhoude na vore gekom het, aan.

TABEL 9.17: SOSIALISERING IN AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

n= 6 (3 Afrikaanssprekende Blankes, 3 Tswanas)

Draers	Gesag		Gasvryheid		Mededeel-saam		Gedragsvorskrifte		Spel		Partytjies		Lojaliteit / Spanwerk	
	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T
Etniese groepe														
Ouers	0	1	1	0	1	0	3	1	0	0	1	0	1	0
Pa	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ouma	0	2	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1	0
Gesin	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	2	2
Oupa	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Vriende	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0
Gemeenskap	0	2	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	1	1

A= Afrikaanssprekende Blankes

T= Tswanas

Die deelnemers het aangedui dat sosialisering, belangrik in die gesin en die gemeenskap is. Hierdie siening word ook deur ander navorsers ondersteun (Frankl, 1986: 40; Van Wyk, 1993: 33).

Gesins- en ontwikkelingstake

Volgens die ses deelnemers het sosialisering as gesinstak altyd gedragsvorskrifte ingesluit. Daar was dus vorskrifte vir verskeie sosialiseringshandelinge en dit het handel oor gasvryheid en mededeelsaamheid soos die bedien van maaltye, die ontvang van vriende, gedragsvorskrifte ten opsigte van begrafnisse, troues, sosialisering met maats wat partytjies en spel insluit sowel as die hantering van krisis of bedreigings. Dit was egter nie net gesinsvorskrifte wat hier ter sprake was nie, maar ook die van die gemeenskap (Bell & Vogel, 1966:10). Kinders uit beide etniese groepe het van jongs af krisis ervaar en het waargeneem hoe die gemeenskap in sulke omstandighede **saamwerk** en noem die volgende:

“Die Boeregemeenskap het saamgestaan as daar ‘n krisis is.”

“When someone died the community became involved.”

Deur hierdie voorbeeld kan die deelnemers ervaar dat die gemeenskap soms belangriker as eie belange is (Kohlberg, 1976:31-53).

Gesinskrisis het ook gelei tot vriendskap en gehegtheid aan mekaar en word verwoord in die volgende stelling van ‘n Afrikaanssprekende Blanke deelemer:

“Ons het eers vriende (met susters) geword na ons gesinskrisis.”

Verder het ouers hulle kinders betrek deur take soos gasvryheid en mededeelsaamheid aan hulle te deleger en die volgende stellings van Afrikaanssprekende Blanke deelnemers getuig daarvan:

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

"My ouers was 'n voorbeeld vir ons. Baie mense het kom kuier. My ouers was baie gasvry."

"Ons het geleer om met ander mense te deel, selfs die wat ons nie eers ken nie."

Wat sosialisering soos die kuier by vriende en partytjies buite die gesin betref, was daar streng voorskrifte ten opsigte van tydsbeperkings. Die doel hiervan was om beskermend op te tree. Hierdie beskermende ouerlike styl het die deelnemers dissipline en gedragsgrense laat ervaar. Die volgende stellings van Afrikaanssprekende Blanke deelnemers getuig hiervan:

"Met partytjies was hulle baie streng. Ons moes nege uur by die huis wees."

"My ouers was baie beskermend. Ons mag nie uitgeslaap het nie."

Sosialisering, as ontwikkelingstaak, is ook buite die gesin voortgesit. Bell en Vogel (1966:10-13) sowel as Daniels (1994:39) bevestig dat sosialisering ook buite die gesin plaasvind. Dit is veral in die skool dat die deelnemers, deur speletjies, met hulle portuurs gesosialiseer het. Selfs al was die deelnemers van vroeg af aan vriende blootgestel, was dit egter nie 'n waarborg dat hulle wel vriende sou hê nie. Hierdie stelling van 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer bevestig dit:

"Ek was in 'n voorskoolse speelgroep, maar ek het nie regtig geleer om vriende te maak nie."

In die sosialiseringsproses word daar bepaalde voorskrifte oor gedrag en aanvaarbare kleredrag gegee (Alisjahbana, 1966: 92; Kaiser, 1993:39). Die deelnemers bevestig dit:

"Daar was vir ons gesê trek ordentlik aan ... lang rokke en netjiese klere."

"Ek het nie 'n sê as dit by lobola kom nie. Ons moet by ons kultuur bly."

Hierdie gedragsvoorskrifte het ook gegeld ten opsigte van die bediening van voedsel en die erkenning van die vader as gesagsfiguur en dit word met die volgende stellings van die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers bevestig:

"My pa was die gesagsfiguur, my ma het inherente sterkte."

"My pa was die gesagsfiguur ... ons was skrikkerig vir hom."

"The women and the girls must serve the men with food."

Die deelnemers moes van jongs af gesagsfiguur en veral die man as gesagsfiguur aanvaar en respekteer. Tradisioneel word die vader as die gesagsfiguur erken (Nortjé, 1993:268). Die erkenning van gesag betrek outoriteitswaardes (kyk 21.1 van Hoofstuk 8).

Waardes en die oordra daarvan

Die sosialiseringsproses verwys onder andere na verhoudingswaardes (Alisjahbana, 1966: 92) en daarom speel waardes soos mededeelsaamheid, gasvryheid en spanwerk 'n belangrike rol. Outoriteitswaardes wat aansluit en deel van verhoudings uitmaak, is ook deur sosialiseringvoorskrifte ervaar. Uit die stellings soos hierbo genoem, is dit duidelik dat verskeie waarde-oriëntasies ten opsigte van sosialisering wat binne en buite die gesin waargeneem is, aangeleer en toegepas is. Hierdie interaksie is 'n bevestiging van die gesinsekologiese perspektief. Deacon en Firebaugh (1988: 28-51) bevestig ook die invloed van die mikro- en meso-ekologie op die individue tydens sosialisering.

Die deelnemers het ook aangedui dat outoriteitswaardes naamlik die onderwerping aan gesag in hulle gesinne gefigureer het. Volgens Bell en Vogel (1966:23) word dit algemeen aanvaar

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

dat kinders hulle aan die gesag van hulle ouers onderwerp. Dit blyk egter uit die nie-verbale kommunikasie (afkeurende gesigsuitdrukings) van die deelnemers in die individuele onderhoude met die navorser dat outoritêre gesag en gedrag nie altyd positief ervaar is nie. Gedragskodes rondom outoritêre gesag is dus moontlik nie geredelik deur die deelnemers aanvaar nie. Volgens Codrington (2001b) word veral die outoritêre gesag deur die jong geslag bevraagteken. Dit word in Hoofstuk 8 bevestig aangesien die deelnemers outoriteit as 'n lae prioriteitswaarde ervaar (kyk 21.1 van Hoofstuk 8).

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Beide etniese groepe toon aan dat wanneer die vader teenwoordig is hy as die belangrikste gesagsfiguur in die gesin beskou word. Die response van die Tswanas het aangedui dat die betrokkenheid van die gemeenskap by die oordra van kulturele voorskrifte binne gesags- en verhoudingswaardes meer is as by die Afrikaanssprekende Blankes. Die belangrike rol van die gemeenskap kan 'n weerspieëling wees van die kommunalistiese waardes in die Tswana kultuur (kyk 3.2.6 van Hoofstuk 10). Anderson (1995) bevestig dat kommunalistiese gedragspatrone in gesinne kan voorkom.

3.15 Rolverdeling

In Tabel 9.18 word die data ten opsigte van die rolverdeling soos ervaar deur die deelnemers in die individuele onderhoude weergegee.

TABEL 9.18: ROLVERDELING IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

n=6 (3 Afrikaanssprekende Blankes, 3 Tswanas)

Draers	Kosbereiding		Finansies bestuur		Broodwinner (Voorsiener)		Innerlike sterkte		Buffer		Geslagsoptrede		Gesagsfiguur		Kinder oppasser		Naaldwerk	
	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T	A	T
Etniese groepe																		
Moeder	3	1	1	1	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Ouma	0	3	0	0	0	3	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3	0	0
Vader	1	1	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Beide ouers	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Gesin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0
Gemeenskap	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0

A= Afrikaanssprekende Blankes

T= Tswanas

Die speel van rolle en rolverwagtings is deel van sosialisering, maar 'n aparte bespreking word hiervan gedoen. Deel van sosialisering, as gesinstak, is om bepaalde rolle en rolverwagtings in die gesin oor te dra.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Die volgende konsepte in Tabel 9:18 moet soos volg verstaan word: 'Finansiële bestuur' verwys na hoe die geld in die huisgesin hanteer is; 'buffer' na die rol van die moeder as tussenganger tussen die vader as gesagsfiguur en die kinders; en 'geslagsoptrede' na gedrag wat met 'n bepaalde geslag vereenselwig word. Geslagsoptrede verwys na veral maniere van sit, kleredrag en bepaalde houdings en die verdeling van huishoudelike take.

Gesins- en ontwikkelingstake

Die rolle wat volwasse gesinslede speel asook die verwagtings van die gesinslede en die gemeenskap het as rolmodel vir die deelnemers gedien. So byvoorbeeld is dit aanvaarde gedrag in die gemeenskap en gesin dat die ouma of moeder voedsel moet voorberei en die kinders versorg (Bell & Vogel, 1966: 22). Die volgende stellings van deelnemers uit beide etniese groepe bevestig dit:

"The grannies looked after the children."

"The girls prepare the food."

"My ma het gekook."

"My ma het ons versorg."

Die deelnemers het aangedui dat hulle van jongsaf geleer is watter gedrag van dogters en seuns verwag word. Hierdie verwagtings sowel as die voorbeeld van hulle ouers is met rolspel van jongs af nageboots. Voorbeelde hiervan het deur spel na vore gekom en 'n Afrikaanssprekende Blanke deelnemer het die volgende genoem:

"Ons het huis-huis gespeel. Ons het kamtig kos gemaak en tee gedrink."

Dit is dus duidelik dat die bepaalde rolle van jongsaf aanvaar is en geïnternaliseer is.

Waardes en die oordra daarvan

Die vaders, oumas en tot 'n mindere mate die moeders het belangrike rolle gespeel as broodwinners (voorsieners) en het die belangrikheid van 'n beroep en so beroepswaardes oorgedra. Die Tswana deelnemers het die volgende genoem:

"My mother worked and did sewing ... my father worked in a factory."

"My parents have a professional job. It is okay for the mother to have a job."

"My granny worked very hard." (Verwys na haar werk as huishulp.)

Die ekonomiese waardes wat met finansiële bestuur gepaard gaan soos onder andere bestedingpatrone is hoofsaaklik deur die moeder of ouma voorgehou. Hierdie optrede word in die volgende stellings van die Afrikaanssprekende Blanke deelnemers weerspieël:

"My ma het die rekenings betaal. My ma het die inkomstebelastingvorme ingevul."

"My ma het die inkopies gedoen."

Outoriteitswaardes word op verskillende wyses oorgedra. Alhoewel die man in die gesin en gemeenskap as die gesagsfiguur erken word (Nortjé, 1993:268), word hy soms as minder belangrik deur sommige deelnemers beskou. Bell en Vogel (1966: 23) noem ook dat indien 'n gesinslid nie aan 'n bepaalde verwagting voldoen nie, kan sy status in die gesin verlaag. Cronjé *et al* (2000:166) noem dat persone wat nie aan die verwagtings voldoen nie verwerp kan word. Die volgende stellings van die Tswana deelnemers verwys na sulke negatiewe ervarings:

"Ek weet niks van my pa nie."

"...my father was just there." (Verwysend dat die vader slegs teenwoordig was, maar nie juis betrokke by die opvoeding was nie).

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Redes hiervoor kan moontlik te wyte wees aan die afwesigheid van die vader en die “...innerlike sterkte...” van die ouma en/of moeder wat die deelnemers ervaar het. Volgens Botha (1987: 123-124) neem ander rolspelers die take van die ‘afwesige vader’ oor sodat die kinders nog steeds sekuriteit en outoriteit ervaar.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Die rol wat die ouma as versorger en voorsiener in die lewe van die Tswana deelnemers speel verskil van dié van die Afrikaanssprekende Blankes. Die vaders en tot ‘n mindere mate die moeders is volgens die Afrikaanssprekende deelnemers die broodwinners. Een van die Afrikaanssprekende deelnemers het ook aangetoon dat haar vader graag help met die voedselvoorbereiding omdat hy goed daarmee is. Volgens Bell en Vogel (1966:22) kan take weens bepaalde omstandighede en/of vermoëns aan bepaalde persone opgedra word. Die Tswanas aanvaar dat voedselvoorbereiding die taak van die vrou is.

3.16 Interaksie en kommunikasie

In Tabel 9.19 word die data ten opsigte van die interaksie en kommunikasie in die gesinne soos dit deur die ses deelnemers ervaar is, weergegee.

TABEL 9.19: DIE INTERAKSIE EN KOMMUNIKASIE IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

Etniese groepe	n	Nie-verbaal		Luister			Konflik		Groet		
		Ouma	Gemeenskap	Ouers	Ouma	Volwasse	Skool	Gesin	Ouma	Ouers	Volwasse
Afrikaans	3	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0
Tswanas	3	1	1	1	3	3	0	0	2	0	1

Gesins- en ontwikkelingstake

Sommige ouers het ‘n outoritêre styl geopenbaar wat kommunikasie bemoeilik het. Die volgende stellings bevestig dit:

“As daar probleme was, was my ouma se kommentaar: *Get your story straight.*”

“...ons mag nie terug gepraat het nie.”

Die feit dat daar nie ‘terug gepraat’ word en dat probleme nie bespreek word nie, kon die kinders geleer het dat probleme nie geopper of beredeneer word nie. Gevolglik het sommige deelnemers nie juis in hulle ouerhuis geleer om probleme op te los en om konflik deur kommunikasie te hanteer nie. Gouws (1999) bevestig dat ‘n outoritêre ouerlike styl daartoe bygedra het dat sommige jong volwasse nie weet hoe om konflik te hanteer nie. Die gebrek aan kommunikasievaardighede wat tot konflik gelei het, word deur die volgende stellings bevestig:

“Daar was baie bakleiery in ons huis. Ek het nie geweet wat om te doen nie.”

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

Waardes en die oordra daarvan

Die waardes wat onder andere hier ter sprake is, is verhoudings- en kulturele waardes. Kulturele waardes word soms, deur die gemeenskap, nie-verbaal gekommunikeer om sodoende bepaalde gedrag voor te skryf. Die volgende stelling bevestig dit.

“There are different ways of communicating. This can be done by placing objects in certain ways. This means you must not enter.”

Dit blyk verder ook dat die persone wat die inisiatief neem, by die oordra van hierdie kommunikasievaardighede, die volwassenes in die gemeenskap en die ouers en/of oumas, is. Die skool speel ook soms 'n rol om kommunikasie vaardighede oor te dra. 'n Tswana deelnemer bevestig dit:

“Ek het by die skool van kommunikasie geleer.”

Derbyshire (1989) bevestig die rol van die skool om die kind vir volwassenheid voor te berei.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Uit beide etniese groepe dui die deelnemers aan dat hulle nie altyd geleer het om onder andere emosies, vrese, konflik sinvol te kommunikeer nie. Spanning is dus moontlik nie deur konstruktiewe kommunikasie verlig nie. Verder het deelnemers uit beide groepe aangedui dat hulle moes stilbly as volwassenes praat. Hierdie gedragspatroon is dus tipies van beide etniese groepe se kultuurpatrone in hierdie studie en moontlik van die bepaalde era waarin hulle grootgeword het.

Die drie Tswana deelnemers het aangedui dat daar bepaalde maniere van kulturele nie-verbale kommunikasie is. Daar is ook aan die navorser genoem dat die jonger geslag nie altyd die kulturele gedrag en gebruike van die ouer generasie verstaan/ken nie (kyk 17.1 van Hoofstuk 8). Hierdie feit kan tot misverstande tussen die twee generasies lei.

3.17 Liefde

Dit is ook 'n gesinstak om verskillende vorme van liefde vir kinders te leer (Duvall & Miller, 1985:54-60). In Tabel 9.20 word die deelnemers se ervaring van die uitdrukking van liefde weergegee.

TABEL 9.20: LIEFDE AS UITDRUKKINGSVORME IN DIE AFRIKAANSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

Etniese groepe	n	Suster		Gesin	Pa
		Geskenke	Hande hou	Gesindheid	Vashou
Afrikaans	3	1	0	3	2
Tswana	3	0	1	2	0

Gesins- en ontwikkelingstake

Die deelnemers uit beide etniese groepe het aangetoon dat fisieke kontak beperk was en dat dit nie eintlik in die openbaar plaasvind nie:

“Die eerste keer dat ek agter gekom het dat my suster lief is vir my, was toe ek uit die huis gaan, het sy vir my hangers oorgetrek.”

“Ons het nie juis aan mekaar gedruk nie.”

“Liefde is nie openlik gewys nie.”

Liefde is betoon deur gesindhede en deur geskenke te gee. Hierdie gedragspatroone mag moontlik aantoon dat die volwassenes ook nie altyd weet hoe om liefde deur fisieke kontak

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

teenoor hulle kinders te wys nie. Die feit dat fisieke kontak, as uitdrukking van liefde, nie deur sommige susters gewys is nie toon aan dat die ouers se gedrag na die kinders oorgedra is.

Daarenteen het 'n Tswana deelnemer aangetoon dat daar wel fisieke kontak tussen haar en haar suster was. Sy noem die volgende:

"Ek en my suster hou hande as ons bang is en as ons bid."

Van die deelnemers het aangetoon dat daar wel fisieke kontak as uitdrukking van liefde tussen die dogters en hulle vaders was. Hierdie gedrag kan moontlik op 'n spesiale verhouding tussen vader en dogter dui. Die volgende stelling van 'n deelnemer verwys daarna:

"Ek moes my arms om my pa sit en vir hom vertel hoe lief ek vir hom is."

Waardes en die oordra daarvan

Uitdrukkings van liefde is 'n aanduiding van verhoudingswaardes. Uit Tabel 9.20 blyk dit dat die hele gesin op een of ander wyse by die oordra van verskeie vorms van uitdrukking van liefde betrokke is.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Deelnemers uit beide etniese groepe het aangedui dat hulle ervaar het dat daar nie juis liefde deur fisieke kontak in hulle gesinne was nie. 'n Tswana deelnemer het aangetoon dat deur hande vas te hou, versterking verkry word. Hierdie gedrag is nie deur die Afrikaanssprekende Blankes genoem nie, maar die vaders wat hulle dogters vashou, kan ook as vorms van vertroosting en die skep van nabyheid gesien word (kyk stelling hierbo).

Die Tswanas het aangedui dat uitdrukkings van meegevoel tydens begrafnisse betoon, is deur dag en nag, tot die begrafnis, by die bedroefde familie te bly. Dieselfde optredes is nie deur die Afrikaanssprekende Blankes genoem nie. Daar kan dus aanvaar word dat hierdie daad van meegevoel 'n kulturele gebruik van ondersteunende liefde is.

3.18 Seksualiteit

In Tabel 9.21 word die ses deelnemers se ervaring van die hantering van seksualiteit in die gesinne weergegee.

TABEL 9.21: SEKSUALITEIT IN DIE AFRIKAANSSPREKENDE BLANKE EN TSWANA GESINNE

Etniese groepe	n	Seksopvoeding				Liggaamlike ontwikkeling			
		Onderwysers	Suster	Vriende	Tante	Tante	Moeder	Suster	Onderwysers
Afrikaans	3	0	1	1	1	1	1	1	0
Tswana	3	1	1	1	1	0	1	1	1

Gesins- en ontwikkelingstake

Seksuele en liggaamlike opvoeding is een van die ontwikkelingstake wat selde in die ouerhuis hanteer is. Dit het soms meegebring dat persone buite die gesin hierdie opvoeding moes

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

hanteer. Hierdie optrede het tot onsekerhede en vrese by die deelnemers gelei. 'n Deelnemer noem die volgende:

"My ouers het my niks hiervan (seksopvoeding) geleer nie. Ek het daarvan op kosskool geleer. Ek was nie voorberei (vir die lewe) nie."

'n Deelnemer het skuldgevoelens ten opsigte van liggaamsverandering ervaar:

"Dit het my laat voel asof dit verkeerd is omdat ek jonk was toe dit (menstruasie) gebeur het. My ouma was kwaad."

Blykbaar was dié ouma ontsteld omdat bogenoemde liggaamsveranderinge onverwags gebeur het. Die ouma se ontsteltenis is deur die deelnemer as woede geïnterpreteer. Die deelnemers se vrese en skuldgevoelens kon die positiewe internalisering van die liggaamsverandering en selfaanvaarding moontlik gekompliceer het.

Wat geslagsidentiteit betref het die deelnemers uit beide etniese groepe die volgende genoem:

"Daar is maniere hoe meisies sit."

"...ons hare mooi gemaak."

"Ons het mooi rokkies aangetrek ... soos dogtertjies moes."

Sekere gedrag, persoonlike voorkoms en kleding was dus aan geslagsidentiteit gekoppel. Geslagsrolle kan ook aan seksualiteit gekoppel word (Eshleman, 1994:455-460). Rolle wat aan geslagte gekoppel is, is reeds vroeër in hierdie hoofstuk bespreek (kyk 3.1.1 & 3.15.1).

Waardes en die oordra daarvan

Die waardes wat hier ter sprake is, is veral liggaamlike en lewenswaardes (kyk Hoofstuk 8). Die draers van hierdie waardes is susters, tantes, onderwyseresse, vriende en soms die moeders. Bell en Vogel (1966:22) wys daarop dat 'n biologiese verbintenis 'n rol in bepaalde take kan speel. Die biologiese verbintenis tussen lede van die vroulike geslag kan bydra tot die keuse van persone wat geslagsvoorligting gee.

Verskille tussen die Tswanas en Afrikaanssprekende Blankes

Volgens die ses deelnemers blyk dit dat in beide etniese groepe ouers nie juis gesprekke oor liggaamsverandering en veral seksuele opvoeding met hulle kinders gevoer het nie. Dit blyk dus dat hierdie onderwerpe geïgnoreer was en ander persone hierdie opvoedingstaak moes hanteer. Die deelnemers se liggaamshouding het hulle ontsteltenis met hulle ouers en oumas se optrede weerspieël. Cronjé *et al.* (2000:166) bevestig die negatiewe ervarings wat ondervind word wanneer verwagte take nie uitgevoer word nie.

4 GEVOLGTREKKING

In die bespreking van die individuele onderhoude met die Afrikaanssprekende Blankes en Tswanas word op aspekte wat tot teorievorming kan bydra, gefokus. Die volgende is van belang: die gedragspatrone in die oordra van waardes, gesinsekologiese waardeterreine en ontwikkelingstake en word vervolgens bespreek.

4.1 Gedragspatrone in die oordra van waardes

Die volgende gee 'n oorsigtelike beeld van die reaksie deur die betrokke ses deelnemers. Eerstens is die volgende gedragspatrone van Afrikaanssprekende Blankes waargeneem:

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- Beide ouers, maar veral die moeders, speel 'n belangrike rol in die oordra van waardes. Hierdie tendens word deur die resultate in Tabel 9.2 bevestig. Lamb en Frodi (1980) dui egter aan dat in die hedendaagse Westerse kultuur die vaders meer betrokke raak by die oordra van waardes.
- Die persoonlike vermoëns en die ontwikkelingspeil van die ouers kan 'n belangrike rol in die oordra van spesifieke waardes speel.
- Soos die resultate van Tabel 9.3 aandui, bevestig hierdie individuele onderhoude dat verhoudingswaardes baie belangrik is en tot 'n groot mate in die huisgesinne oorgedra word.
- Die kerk en ouers speel 'n belangrike rol in die oordra van religieuse waardes. Tabelle 9.1 en 9.2 bevestig hierdie gedragpatrone.
- Die oordra van spesifiek seksuele waarde-oriëntasies blyk vir sommige ouers problematies te wees. Die skool en portuurs dra ook hierdie waardes oor.
- Kultuurwaardes en kulturele waarde-oriëntasies figureer nie juis nie. Hierdie resultate is in ooreenstemming met die 'lae prioriteitstelling' wat kultuurwaardes in Hoofstuk 8 gekry het (kyk Figuur 8.1).

Die volgende gedragpatrone het uit die onderhoude met die Tswanas na vore getree:

- Oumas is 'n integrale deel van die deelnemers se lewe en speel 'n belangrike rol in hulle opvoeding en dus in die oordra van waardes. Nkuna (1996:25) bevestig hierdie gedragpatrone.
- Die skool speel 'n belangrike rol in die oordra van religieuse en tydswaardes (kyk Tabel 9.1).
- Moeders speel ook 'n belangrike rol in die oordra van waardes (kyk Tabel 9.2).
- Anders as by Afrikaanssprekende Blankes word die rol van moeders en veral vaders minder belangrik wanneer die oordra van waardes ter sprake is. Redes hiervoor kan moontlik te wyte wees aan die min kontak wat daar tussen genoemde persone is. Die ouma en ander familie neem dan die rolle van die vader en moeder oor.
- Lewenswaardes soos seksopvoeding word nie algemeen deur moeders oorgedra nie. Hierdie rol word deur ander persone soos die skool, susters en familieledes vervul (kyk stellings Tabel 9.21).
- Kulturele waarde-oriëntasies word soms nagevolg maar nie altyd verkies en/of begryp nie (kyk 17.1 van Hoofstuk 8).

Die verskil tussen die twee etniese groepe ten opsigte van die betrokkenes by die oordra van waardes hang nou saam met die verskille in die gesinsamestelling, die rol van die familie en gemeenskap by die betrokke deelnemers. In hierdie studie is gevind dat drie generasies dikwels betrokke is by die opvoeding en versorging van kinders van die Tswana gesinne. Hill (1970) bevestig die interafhanklikheid van drie generasie binne 'n gesin. Volgens Heiss (1975:133) is die swart gesinne meer geneig tot multigenerasie gesinne.

Dit is egter nie net gesinsamestellings en -strukture wat gesinstake en die oordra van waardes bepaal nie, maar ook ander faktore. Volgens De Wolf (1997:329) is hedendaagse tendense in gesinne die gevolg van komplekse interaksies tussen geleenthede op die ekologiese terreine en tradisionele waardes, ekonomiese en politieke ontwikkeling. Hierdie studie bevestig hierdie siening van De Wolf (1997) en verwys na die volgende gedragpatrone:

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

- Globalisasie dra daartoe by dat gesinslede bewus word van die verskille tussen kulture en kan tradisionele rolle en waardes daardeur beïnvloed word (Lubbers, 1999). 'n Voorbeeld hiervan is die jong volwasse vrou wat die 'huiswerk' vir 'n beroep verruil. Beroeps- en intellektuele waardes vir vroue word al hoe belangriker.
- Negatiewe ekonomiese omstandighede beklemtoon die belangrikheid van ekonomiese oorlewing en ekonomiese waardes. Wanneer vroue die arbeidsmark betree ter wille van die ekonomiese druk op die huishouding, moet die huistake soms tussen ander gesinslede verdeel word.
- Politieke werklikhede soos die trekarbeid beleid, het gesinslede van mekaar geskei (Swart & Lamont, 1984:102). Die take en rolle van die 'afwesige ouer' word dan deur ander gesinslede en/of familie oorgeneem.

4.2 Gesinsekologiese waardeterreine

Die volgende gesinsekologiese waardeterreine wat nie spesifiek deur Hattingh (1991) gedek word nie, is in die onderhoude met die deelnemers geïdentifiseer:

- Waardes wat met arbeid verband hou is geïdentifiseer as 'n gesinsekologiese waardeterrein en word in die volgende stellings van die deelnemers geakkomodeer:
"Ek moes my klere optel en my kas regpak."
"Ek moes van kleinsaf help met kosmaak."
 Hierdie waardeterrein moet van beroepswaardes onderskei word aangesien dit reeds van jongs af in kinders se lewe voorkom. Arbeidsaamheid is dus belangrike ontwikkelingsake wat oorgedra word.
- Samelewings- en/of gemeenskapsbetrokkenheid dui op gemeenskapswaardes en die deelnemers het aangedui dat hulle soms by gemeenskapsaktiwiteite betrek is (kyk 3.10) en moet as 'n gesinsekologiese waardeterrein erken word. Hierdie gesinsekologiese waardeterrein kan nie as 'n nasionale waardes geklassifiseer word nie aangesien nasionale waardes na landsake soos burgerskap verwys (kyk 7.1 van Hoofstuk 2). Nasionale (nasie) waardes lê meer op die makrovlak van die gesinsekologie terwyl gemeenskapswaardes meer op die mesovlak lê.
- In Deacon en Firebaugh (1988:23) word tegnologie nie ingesluit as 'n gemeenskaps/samelewings sisteem nie. Hedendaags is gesinne en gemeenskappe egter baie meer bewus van tegnologie aangesien hierdie terrein vooruitgang en verandering toon en as bron van stimulasie in die psigo-ekologie kan dien. Hierdie tegnologiese vooruitgang en invloed speel al hoe meer 'n belangrike rol in die hedendaagse lewensstyl van gesinne. Vollebæk (1999) bevestig die belangrikheid van die tegnologie in gemeenskappe. Dit is belangrik dat tegnologie wel as 'n gesinsekologiese terrein en ontwikkelingsake erken moet word aangesien die deelnemers die volgende gebruik van tegnologie genoem het:
"... kontak gereeld per telefoon. ... TV word gekyk."
"... time for television."
- Dit is soms belangrik dat tyd en ruimte as afsonderlike waardeterreine geskei moet word (kyk 3.7). Hierdie twee waardeterreine funksioneer dikwels saam, maar daar is tog geleenthede waar slegs tyd of ruimte ter sprake is. Tyd is byvoorbeeld belangrik by gesinstake soos die opstel van 'n tydskedule vir die daaglikse roetine. Ruimte is weer van belang wanneer privaatheid en territoriale gebiede ter sprake is (Viljoen, 1987: 87-124). So kan 'n slaapkamer die ruimte vir privaatheid en territoriale gebied word wat weer tot die ontwikkeling en handhawing van die self en identiteit kan lei.

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

4.3 Ontwikkelingstake

Die ontwikkeling van 'n eie waardesisteem is een van die ontwikkelingstake wat die jong volwassene moet bemeester (Havighurst, 1972:29-30; Duvall & Miller, 1985:54-59). Verskeie ander ontwikkelingstake dra by tot die ontwikkeling van 'n eie waardesisteem en dus moet laasgenoemde ontwikkelingstake nie los van ander ontwikkelingstake gesien word nie. Die ontwikkelingstake en die nuanses daarvan, wat uit die stellings van die ses deelnemers in die onderhoude afgelei is, is in verband met die vorming/ontwikkeling/oordra van waardes en waardeterreine gebring (kyk Bylaag I). Sommige van hierdie nuanses kan ook as vaardighede gesien word wat op verskillende gesinsekologiese waardeterreine toegepas kan word. Verder moet onthou word dat die ontwikkelingstake en die vorming/ontwikkeling/oordra van sekere waardes binne die verskillende fasette van die jong volwassene plaasvind (kyk 4 van Hoofstuk 5). Die bespreking wat volg, word binne die raamwerk van hierdie fasette gedoen.

Verskeie ontwikkelingstake word genoem en daar moet op gelet word dat moontlike alternatiewe begrippe of sinonieme vir sommige ontwikkelingstake, of nuanses daarvan, bestaan.

Self as interne faset

Die interne faset sluit die intrapsigiese en die biologiese fasette in (kyk 4.1 van Hoofstuk 5).

Die intrapsigiese faset

Perry (1970), Kohlberg (1976), Keniston (1977) Puren en Bielby (1980: 97-120) sowel as Baltes (1987) erken die ontwikkeling van die intrapsigiese faset (kyk 3 van Hoofstuk 5). Die ontwikkeling van die intrapsigiese faset sluit onder andere die vorming van 'n selfstandige en unieke persoon met bepaalde vermoëns in en betrek die selfwaardes as waardeterrein. Die volgende konsepte en prosesse, wat 'n bydrae in die ontwikkeling van die selfbeeld en gevolglik ook die selfwaardes kan maak, is uit die stellings van die ses deelnemers afgelei:

Eksperimentering	Fantaseer	Kreatiwiteit	Kategorisering	Geluk
Identiteitsvorming	Individualiteit	Ingesteldheid	Verantwoordelikheid	

Deur eksperimentering, fantasering, kreatiwiteit leer die individu om haar eie vermoëns te verbeter, 'n eie identiteit te vorm of te ontdek en ook individualiteit te bevorder. Op hulle beurt kan kategorisering, ingesteldheid, verantwoordelikheid en die ervaring van geluk help met onder andere subwaardes soos selfkennis, selfbeheersing en selfvervulling (kyk 6.1 van Hoofstuk 2) te bevorder en gevolglik ook bydra om die self, as intrapsigiese faset, te ontwikkel.

Ten opsigte van die bereiking van doelwitte, is die bemeestering van die volgende prosesse en konsepte, wat uit die stellings van die ses deelnemers afgelei is, belangrik:

Beplanning	Bestuur	Dissipline	Doelwitstrewe	Evaluering

Deur dissipline, die korrekte beplanning, bestuur en evaluering kan bepaalde doelwitte bereik word. Die bereiking van hierdie doelwitte kan tot selfaktualisering lei. Volgens Hattingh (1991:200-210) is selfaktualisering 'n selfwaarde en daarom is die selfwaardeterrein betrek.

Die biologiese faset

Die hantering van en aanpassing by 'n veranderde liggaam kan in verband met liggaamlike en

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

gevolglik ook selfwaardes gebring word. Die liggaamsbeeld beïnvloed die vorming van die selfbeeld en laasgenoemde is 'n indikator van selfwaardes. Die volgende konsepte en prosesse, wat uit die stellings van die deelnemers afgelei is, dra by om die selfwaardes en liggaamlike waardes te vorm:

Identiteit	Liggaamlike vaardigheid	Liggaamshantering	Liggaamsverandering
Selfversorging	Siektehantering	Sportiwiteit	

Bostaande konsepte en prosesse kan op die volgende wyse betrek word. Deur die aanvaarding en hantering van liggaamsveranderinge, raak die individu bewus van 'n 'nuwe' identiteit soos byvoorbeeld die verandering van dogter na vrou. Hierdie veranderinge vereis dat sekere liggaamlike vaardighede, soos die versorging van die liggaam, bemeester moet word. Dit sluit ook die versorging van die liggaam tydens siektes in en ook die voorkoming van siektes. Bykomende versorging van die liggaam vereis dat liggaamsiektes hanteer en waar moontlik voorkom moet word. Sportaktiwiteite kan 'n bydrae lewer om die liggaam te versorg en sodoendes siektetoestande teen te werk. Wanneer die individu positiewe ervarings ten opsigte van haar liggaam beleef, word die liggaamlike waardes sowel as die selfwaardes bevorder (kyk 6.1 van Hoofstuk 2).

Verhoudings as interpersoonlike faset

In die interpersoonlike faset van die jong volwassene word verhoudingswaardes aangespreek. Volgens Perry (1970) is die ontwikkeling van verbondenheid in verhoudings belangrik. Kohlberg (1973:180-204) beklemtoon ook dat dit belangrik is dat die individu haar rol as lid van verskeie groepe moet bemeester. Die volgende voorbeelde illustreer die rol van die individu en die invloed van verbondenheid in verhoudings.

Ten opsigte van verandering binne die gesinsamestelling en -rolle asook die gesinsekologiese terreine, soos veral die verhoudingswaardes, is die volgende konsepte en prosesse waaraan die deelnemers blootgestel was, belangrik:

Medeverantwoordelikheid	Aanpasbaarheid	Aanvaarding	Akkomoderend
Arbeidsaamheid	Lojaliteit	Afhanklikheid	Pligsgetrou

Die volgende voorbeeld illustreer hoe bostaande konsepte en prosesse verhoudingswaardes kan beïnvloed. Wanneer die kind ouer word, kan haar rol binne die gesin verander. Hierdie verandering kan byvoorbeeld medeverantwoordelikheid vir die voedselvoorbereiding en/of die skoonmaak van die huis wees. Dit vereis dat sy hierdie nuwe verantwoordelikheid moet aanvaar en binne haar eie program akkomodeer. Hierdie nuwe taak vra dus aanpasbaarheid en beklemtoon ook die belangrikheid van arbeidsaamheid. Sy kan ook ervaar dat ander afhanklik van haar bydrae is en daarom moet sy haar taak/rol pligsgetrou en met lojaliteit uitvoer.

Binne die groep, naamlik die gesin en gemeenskap, is die individu aan die verwagtings van die onderskeie groepe blootgestel. Die volgende prosesse en konsepte wat die deelnemers aan blootgestel was, kan ook 'n bydrae in die verwagtings van groepe lewer:

Hulpverlening	Betrokkenheid	Dienslewering	Geborgenheid	Dankbetuiging	Roetine
Emosionaliteit	Beskerming	Rolverdeling	Navolging	Empatie	Gemeenskaplikheid

As lid van 'n groep moet die individu aan die volgende verwagtings kan voldoen. Deur hulpverlening en dienslewering kan betrokkenheid, geborgenheid en beskerming ervaar word. Binne 'n groep vind roloverdeling plaas, die navolging van reëls en sekere roetines moet ook

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

gevolg word om as lid van die groep aanvaarbaar te bly. Die emosionele aspekte is ook belangrik en daarom kan ervarings van empatie, dankbaarheid en gemeenskaplikheid, as lid van die groep, ervaar word.

Uit die bogenoemde proses is dit belangrik om te bepaal watter reëls/norme aanvaarbaar en korrek is binne die gesin, gemeenskap en samelewing. Kohlberg (1973) verwys na hierdie aanleer van norme/reëls as die ontwikkeling van moraliteit. Verder kan afgelei word dat die deelnemers ook aan 'n sisteem van simbole blootgestel was en konseptuele vaardighede ontwikkel het. Die volgende konsepte en prosesse word uit die deelnemers se antwoorde afgelei:

Die reg Straf	Interpretasie Territoriaal	Beperkings Skuldgevoelens	Beoordeling Onderdanigheid	Etiek	Standaard Verslaggewing	Moraliteit

Bogenoemde konsepte en prosesse verteenwoordig nie net die verhoudingswaardes nie, maar ook ander waardeterreine soos regs-, outoriteits-, verhoudings- en gemoedswaardes. Dit is 'n verdere aanduiding van die interafhanklikheid van die verskillende waardeterreine.

Die goeie funksionering van 'n gemeenskap is onder andere afhanklik van kennis en interpretasie van die reg, beperkings op en beoordeling van byvoorbeeld gedrag, aanvaarbare standaard en etiese voorskrifte soos onder andere moraliteit. Wanneer die individu nie aan die eise van die gemeenskap voldoen nie, kan straf intree en skuldgevoelens ervaar word. Binne 'n gemeenskap beheer bepaalde groepe sekere territoriale gebiede. Hierdie beheer kan lei tot onderdanigheid van sekere individue. Indien daar opdragte aan die onderdanige individue gegee word, kan verslaggewing ook van hulle verwag word.

Die ontwikkeling van 'n goeie verhouding en aanvaarding, van die individu binne verskillende groepe, is belangrik. Om aanvaarbaar op die verhoudingsterrein van die gesinsekologie te wees is die volgende sosialiseringkonsepte en -prosesse waaraan die deelnemers blootgestel was, belangrik:

Samewerking Kommunikasie	Gasvryheid Simboliek	Vriendskap Konflikhantering	Medelye Kompetisie	Groepvorming	Verwagtings

Bostaande konsepte en prosesse kan op die volgende wyse funksioneer. Binne 'n groep word samewerking, gasvryheid, vriendskap en medelye belangrike insette om aan wedersyde verwagtings te voldoen. Vir die goeie funksionering van die groep is groepvorming, goeie en positiewe kommunikasie, begrip vir simboliek, konflikhantering en gesonde kompetisie belangrik.

Fisiese ekologie as omgewingsfaset

Om die fisiese wêreld te verstaan en te beheer, is dit onder andere nodig om die verantwoordelikheid te aanvaar vir die bestuur van die natuurlike omgewing. Daarom is die volgende aspekte wat uit die deelnemers se ervarings afgelei is, van belang:

Omgewingsafhanklikheid Respek	Omgewingshantering Verskeidenheid	Ondersteuning Ondersteuning	Verbondenheid Spaarsaamigheid	Waardering Organisering	Werksverdeling
Probleemoplossing	Prioritisering	Opoffering			

Die bestuur en hantering van die natuurlike omgewing vereis dat die individu of betrokke groep omgewingsafhanklikheid moet besef. Dit lei weer tot die besef van verbondenheid aan

DIE OORDRA VAN WAARDES: RESULTATE EN BESPREKING

die natuur en 'n waardering sowel as 'n respek vir die natuurlike hulpbronne. Om die natuur se verskeidenheid van hulpbronne korrek te bestuur is ondersteuning, opoffering soos die spaarsaamige gebruik van hulpbronne, organisering soos werksverdeling en probleemoplossing deur onder andere prioritisering is belangrik. Alhoewel omgewingswaardes hier ter sprake is, word die verhoudingswaardes en beroepswaardes ook hierby betrek.

Religieuse as metafisiese faset

Duvall en Miller (1985:54-59) verwys na hierdie verhouding as die verhouding met die kosmos. Die verhouding met die Opperwese is hier ter sprake (Jordaan & Jordaan, 1988: 765) en betrek die religieuse en verhoudingswaardes. Die deelnemers het die volgende prosesse en konsepte wat in verband met die metafisiese gebring kan word, ervaar:

Godsdiensbeoefening	Betrokkenheid	Dienslewering	Verbondenheid	Simboliek

Die betrokkenheid van die bostaande konsepte kan op die volgende wyse betrek word. Godsdiensbeoefening sluit aspekte soos betrokkenheid by dienslewering in. Verder is aspekte soos die verbondenheid aan mekaar en die Opperwese belangrik en word dit in die simboliek van die religieuse waardeterrein uitgebeeld.

5 SLOTOPMERKING

Uit die gegewens van die tabelle is dit duidelik dat hoe meer die gesin met die verskillende gesinsekologiese terreine kontak maak, hoe groter is die kanse dat meer rolspelers, buite die gesin, waardes en waarde-oriëntasies aan die individu kan oordra. Dit het tot gevolg dat die gesinslede se bydrae ten opsigte van die oordra van waardes tot mekaar verminder kan word. Vollebæk (1999) noem dat benewens die gesin, skool en kerk, die media en rekenaarwêreld (tegnologie) betrokke is by die oordra en ontwikkeling van waardes. Lubbers (1999) verwys ook na die invloed wat globalisasie op die belangrikheid van waardes en lewensstyl het. Die veranderde lewensstyl wat die moderne ontwikkelende gesinsekologie insluit, kan die waardes en waardeprioriteite van die gesinslede en gevolglik die oordra van waardes, beïnvloed. Hierdie veranderde lewensstyl en waardes kan op hulle beurt ook gesinsamestellings, -rolle en -take beïnvloed (Kelly, 1987:101; Harvey, 1992; Iverson & Faber, 1996:441-445). In 'n multi-kulturele gemeenskap/samelewing is dit van belang om 'n openheid ten opsigte van waardes en waarde-oriëntasies te ontwikkel aangesien dit tot verdraagsaamheid ten opsigte van kulturele verskille kan lei. Verder is bevind dat in 'n multi-kulturele samelewing dit hoofsaaklik die dominante kultuur se waardes is wat oorgedra word (Iverson & Faber, 1996: 445). Indien ouers nie die dominante kultuur se waardes, waarde-oriëntasies, gesins- en ontwikkelingstake oordra nie, blyk dit dat rolspelers buite die gesin op die betrokke gesinsekologiese terreine dan die waardes, waarde-oriëntasies en genoemde gebruike op gesinslede oordra.

Die resultate van die verskillende tegnieke, byvoorbeeld die vraelyste wat bepaal wie waardes oordra en die stellings in die individuele onderhoude, weerspreek mekaar nie, intendeel dit lei tot ooreenstemmende gevolgtrekkings en belig ook sekere aspekte van dieselfde verskynsel. Verder onderskryf die resultate wat in hierdie hoofstuk weergegee is tot 'n groot mate die waardeprioriteite wat in die vorige hoofstuk geïdentifiseer is. Daarom kan aanvaar word dat deur middel van kruisvalidasie die betroubaarheid en geldigheid van hierdie resultate verhoog word en 'n wyer begrip van die konstrakte verkry word.

DEEL III:

**NAVORSINGSGETUIENISSE,
BESPREKINGS
EN GEVOLGTREKKINGS**

HOOFSUK 10

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- 1. INLEIDING**
- 2. WAARDEPRIORITEITE**
- 3. DIE OORDRA VAN WAARDES**
- 4. METODOLOGIESE BYDRAE**
- 5. TEORETIESE BYDRAE**
- 6. IMPLIKASIES VAN HIERDIE STUDIE**
- 7. AANBEVELINGS VIR VERDERE STUDIE**
- 8. SLOTOPMERKING**

HOOFTUK 10

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

1 INLEIDING

Om tot gevolgtrekkings te kom is begrip en verklarende interpretasies van die data nodig (Mouton, 1996:168). In die voorafgaande hoofstukke is bepaalde afleidings gemaak en tot gevolgtrekkings gekom. In hierdie hoofstuk word verdere interpretasies, gevolgtrekkings en opsommings gemaak en die volgende aspekte word hanteer:

- Waardeprioriteite, die faktore wat dit moontlik kan beïnvloed en die funksionering van waardes.
- 'n Opsomming van die etniese groepe se waardeprioriteite.
- Die oordra, aanleer en vorming van waardes.
- Metodologiese bydrae.
- Teoretiese bydrae.
- Implikasies van hierdie studie.
- Aanbevelings vir verdere studie.

2 WAARDEPRIORITEITE

Waardeprioriteite word bespreek onder die volgende hoofde: algemene waardeprioriteite; gedragspatrone en faktore betrokke by die kern en perifere gesinsekologiese waardeterreine; teorieë wat die funksionering van interne en eksterne invloede verklaar sowel as die kontekste soos onder andere die verskillende etniese groepe van hierdie studie.

Die navorser het, uit die data van die onderhoude, vraelyste en die skaal vir waardes, die waardes volgens belangrikheid in Tabel 10.1 gegroepeer. Sodoende is 'n beter beeld van die waardeprioriteite verkry. Hierdie groepering dui tendense aan en word van die ander data onderskei deur dat dit algemene waardeprioriteite genoem word.

TABEL 10.1: ALGEMENE WAARDEPRIORITEITE VAN DEELNEMERS

Belangrik	Minder belangrik	Mins belangrik
Verhoudings Veiligheid Self Lewe Religieus Liggaamlik Gemoed Moreel Beroep Reg Ekonomies Intellektueel Tyd-ruimtelik	Nasionaal Ontspanning Kultuur	Omgewing (Natuur) Esteties Outoriteit Polities

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Tabel 10.1 is die uitvloeisel van gedragspatrone wat verkry is uit die resultate van waardeprioriteite (skaal en vraelyste) wat in Hoofstuk 8 bespreek is. By nadere ondersoek, naamlik deur onderhoude met deelnemers en informante, is hierdie gedragspatrone bevestig en in Hoofstuk 8 genoem. Die resultate van die meting van die oordra van waardes bevestig tot 'n groot mate ook genoemde gedragspatrone. Deur middel van kruisvalidasie is die gedragspatrone dus bevestig.

2.1 Gedragspatrone

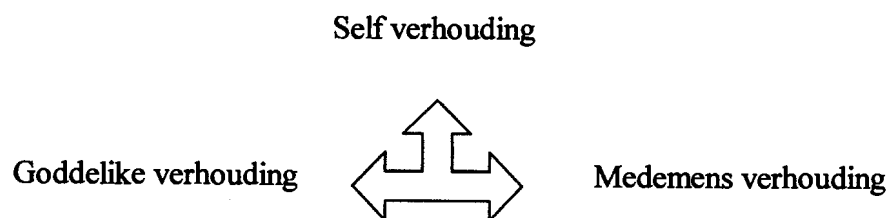
Die bespreking van die gedragspatrone in Tabel 10.1 word aan die hand van kernwaardes en perifere waardes gedoen.

2.1.1 Gesinsekologiese kernwaardeterreine

Die belangrikste waardes wat in hierdie studie nas vore gekom het kan as kernwaardes beskou word en hou verband met die basiese verhoudings waarin die individu staan. (Diegene wat die natuurlike ekologie sterk beklemtoon sou wel die natuurlike omgewing as 'n basiese verhouding insluit (Coertze, 1980:69-85)). Interaksie is in die volgende drie verhoudings betrokke:

- Die verhouding met die self.
- Die verhouding met ander (medemens).
- Die verhouding met 'n goddelike wese naamlik die metafisiese.

Hierdie drie verhoudingswêreldes vorm die kernverhoudings en word in die kernwaarhede van die Christelike geloof en die Hinduïsme ingesluit. Daar is 'n verwantskap tussen hierdie drie verhoudingswêreldes en kan skematies soos volg uiteengesit word.

FIGUUR 10.1: KERNVERHOUDINGS

Uit die skema kan die volgende waargeneem word:

- Daar is 'n interafhanklike en 'n onderlinge beïnvloeding tussen die drie verhoudings. So kan die Goddelike verhouding byvoorbeeld die benadering tot die medemens- en self positief beïnvloed. Eshleman (1994:75,106,107) bevestig ook hierdie wedersydse beïnvloeding. Hierdie interafhanklikheid word deur die gesinsekologiese perspektief bevestig (Bubolz & Sontag, 1993:425).
- Prioriteite in die drie verhoudings kan wissel, byvoorbeeld die self kan belangriker as die medemens of die goddelike verhouding wees. In genoemde geval sal die uitkoms selfgesentreerd wees. Net so kan die gesentreerdheid na die medemens verskuif wees wanneer die medemens die belangrikste komponent is of Godgesentreerd wanneer God die belangrikste komponent is.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Die verskillende verhoudings sal vervolgens bespreek word.

Die verhouding met die self

In aansluiting by die gesinsekologiese perspektief van interafhanklikheid, is die uitgangspunt in hierdie studie dat die self hoofsaaklik sosiaal funksioneer aangesien dit 'n sosiale konstruksie is wat deur die interaksie met ander persone gevorm word (Mead, 1978:178; Foster, 1993:792). Uit die verhouding met andere en met die self word die selfkonsep gevorm. Die vorming van 'n eie selfkonsep vind reeds in die kinderjare plaas en duur lewenslank voort (Bigner, 1983:215,220,290; Van der Westhuysen & Schoeman, 1985:310).

Wegner en Vallacher (1977) se implisiete selfteorie toon aan hoe die individu haarself evalueer deur drie prosesse naamlik deur inligting te selekteer, te genereer en te organiseer. Die eerste proses naamlik die seleksie van inligting betrek interne en eksterne faktore wat die selfkonsep vorm, beïnvloed en/of verander.

Eksterne faktore sluit ander persone met wie daar gesosialiseer word in. Hierdie persone evalueer 'n individu en gee dan bepaalde terugvoering wat die selfkonsep kan beïnvloed. Die terugvoering wat gesinslede en onderwysers aan deelnemers gegee het, het hulle selfkonsep beïnvloed. Verskeie deelnemers het genoem dat gesinslede en onderwysers hulle selfvertroue gegee het en aangemoedig het om 'n professionele beroep te beklee. Hierdie positiewe terugvoering het hulle selfvertroue en 'n positiewe selfkonsep gevorm. 'n Deelnemer het genoem dat al haar broers na matriek verder studeer het en dat dit 'n belangrike invloed op haar eie besluit om verder te studeer gehad het. Nog 'n deelnemer het aangedui dat sy die eerste persoon in haar familie (uitgebreide gesin) was wat verder studeer het. By beide gevalle het dit daartoe gelei dat 'n positiewe selfkonsep gevorm is deurdat die deelnemers hulle met ander vergelyk het. Uit hierdie terugvoering en vergelyking het die deelnemer 'n selfpersepsie gevorm (Kaiser, 1985:114; Louw, Louw & Schoeman, 1993:546).

Interne faktore, wat die selfkonsep beïnvloed, is byvoorbeeld vaardighede, wat die individu bemeester, asook selfmotivering wat bydra om 'n positiewe selfkonsep te ontwikkel (Louw, Louw & Schoeman, 1993:547). Met elke eksamen wat 'n deelnemer haar mikpunt bereik, kan sy dit positief beleef en byvoorbeeld meer selfvertroue ontwikkel en kan 'n positiewe selfkonsep ontwikkel word. Verder kan die individu ervaar dat indien sy nie genoeg inligting het nie 'n tweede proses plaasvind, naamlik die generering van verdere inligting. Dit kan gedoen word deur haar vermoedens oor haar selfkonsep te beperk. So byvoorbeeld word haar intellektuele vermoë, vaardigheid, aanpasbaarheid en gemoedstoestand as student by die kollege vir verpleging per keer ge-evalueer. Deur hierdie prosesse word daar deur waarneming en ervarings na versterking vir die bestaande selfkonsep gesoek (Jordaan & Jordaan, 1988:376-383). In bostaande prosesse was onder andere intellektuele en beroepswaardes by die evaluering van die self betrokke. 'n Verdere proses behels die organisering van inligting naamlik deur differensiasie en integrasie. Genoemde organisering van inligting vind op 'n selfrefleksiewe wyse plaas (Jordaan & Jordaan, 1988:664). Differensiasie impliseer dat die individu haarself vanuit verskillende vertrekpunte, soos byvoorbeeld die betekenis wat sy aan haar rolle gee, evalueer. Hierdie evaluasie kan ook met waardes verband hou. 'n Vertrekpunt kan byvoorbeeld die rol van verpleegkundige, moeder en/of haar rol teenoor haar gesin van oorsprong wees. As verpleegkundige kan dit hardwerkendheid en bekwaamheid (wat beroepswaardes betrek) wees, as moeder van 'n kind kan dit die van emosionele en finansiële versorger (wat verhoudings-, gemoeds- en

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

ekonomiese waardes betrek) wees en haar rol teenoor haar gesin van oorsprong kan 'n betekenis van byvoorbeeld ekonomiese ondersteuning wees. Wanneer die evaluering plaasvind, kan verskille tussen die waardeprioriteite wat aan die rolle gekoppel is na vore kom en 'n gedifferensieerde selfkonsep kan na vore tree. Deur middel van die integrasieproses moet daar nou na gemeenskaplikhede (van waardeprioriteite) gesoek word om 'n algemene (globale) selfkonsep te vorm. Hierdie studie het aangetoon dat daar verskille in waardeprioriteite is wanneer 'n algemene evaluering van waardes gedoen word en wanneer spesifieke situasies (soos in die skaal vir waardes) geëvalueer word. Gevolglik kan die afleiding gemaak word dat die selfkonsep deur situasies en rolle beïnvloed kan word en sodoende bepaalde betekenis kry. Daarom is dit belangrik dat die individu vir haarself moet uitmaak watter waardes die belangrikste is en voorkeur in alle omstandighede moet geniet. Sodoende sal haar denke en optrede konstantheid vertoon en 'n gevoel van 'in beheer wees' ervaar omdat die kognitiewe, affektiewe en konatiewe self geïntegreer is.

In die verhouding met die self is dit veral die intrapsigiese faset wat beklemtoon word en wat verskeie komponente insluit (Jordaan & Jordaan, 1988:44). As die deelnemers dan selfwaardes as belangrik beskou, sal gemoeds- en kognitiewe (intellektuele) waardes ook belangrik behoort te wees aangesien dit deel is van die intrapsigiese faset. Tabel 10.1 bevestig hierdie afleiding. Waardes wat deur selfwaardes 'geïnspireer' is soos beroeps- en liggaamlike waardes word ook as belangrik geag. Hier kan dus van 'n kontekstuele verbintenis tussen gesinsekologiese waardeterreine gepraat word. Hierdie verbintenis word deur die gesinsekologiese perspektief onderskryf (Bubolz & Sontag, 1993:425).

Die verhouding met die self is gerig op dit wat die individu as belangrik ervaar en kan die volgende selfwaardes insluit: selfverwesenliking, selfstandigheid, selfrespek, selfbeheersing, verantwoordelikheid, selfbeeld en eie identiteit. Selfgerigtheid kom ook na vore in konsepte wat verwant aan waardes is en in die vraelys gebruik is soos die eie behoeftes, houdings, oortuigings, standaarde, norme en doelwitte.

Selfgerigtheid kan ook op 'n strewe na selfstandigheid dui. Volgens Gould (1975:74-78) sowel as Bee en Bjorklund (2000:299) is selfgerigtheid en selfstandigheid (strewe na onafhanklikheid) tipiese kenmerke van die jong volwasse fase. Codrington (2001b) bevestig dat die huidige generasie van jong volwassenes tot 'n groot mate op hulle self staatmaak en daarom is dit te verstane dat selfwaardes een van die kernwaardes van hierdie groep is.

Verhouding met ander

Verhoudings met ander sluit aspekte soos die belangrikheid van die korrekte houding of gesindheid en optrede teenoor die medemens in. Daarom word daar in hoofstuk agt na aspekte van verhoudings soos onder andere andergerigtheid, konformisties, sosiaal en mensgeoriënteerdheid (mensgesentreerdheid) verwys. Die beroep van die verpleegkundige steun op aspekte soos mensgeoriënteerdheid en daarom is dit te verstane dat verhoudingswaardes vir jong volwassenes in hierdie studie van belang is.

Binne die gesinsekologiese persepektief (Bubolz & Sontag, 1993:425) word 'n kontekstuele verbintenis tussen die verhouding met die self (selfwaardes) en die verhoudings met ander (verhoudingswaardes) onderskryf. In hierdie studie word daar aangedui dat selfwaardes

meegehelp het om die jong volwassene tot selfstandigheid te begelei, terwyl die verhoudingswaardes help om haarself in die sogenaamde 'wêreld daar buite' te ondersteun en te vestig. Die 'wêreld daar buite' het reeds in die gesinsverhoudinge begin en hoe meer selfstandig die jong volwassene geword het, hoe meer kon sy in aanraking met die 'wêreld daar buite' kom om sodoende verhoudings met die betrokke medemens te vorm. Verhoudingswaardes kan as belangrik beskou word aangesien dit bydra om 'n goeie of aanvaarde self (selfbeeld) en dus selfwaarde te ontwikkel en te bevestig. Selfwaardes kan dus deur verhoudingswaardes beïnvloed word.

Waardes soos gemoed (Ford,1987:528), moreel en veiligheid is ook onder andere kontekstueel aan verhoudingswaardes verbind en word daarom ook as belangrik beskou. Morele waardes bevat sekere gedragskodes sodat aanvaarbare standaarde vir die samelewing, gemeenskap en die persone waarmee daaglik skouer geskuur word, gehandhaaf word. Een van die doelwitte van morele waardes en waarde-oriëntasies is om deur gedragskodes goeie interpersoonlike verhoudings te skep en te behou. Veiligheidswaardes hou ook verband met verhoudings in die sin dat menslike optredes (wat deur ondermeer verhoudings geïnspireer word) veiligheid kan bevorder of verswak. Die jong volwassene in Suid-Afrika het sosiale onrus en terrorisme beleef (Tutu, 1999) en hierdie ervaring kan haar 'n behoefte aan veiligheid laat ontwikkel en gevolglik kan dit die verklaring wees waarom veiligheidswaardes belangrik geag word.

Volgens die demografiese gegewens kom gesinsverbrokkeling tot 'n groot mate onder die deelnemers voor (kyk Hoofstuk 7). Codrington (1999, 2001a) bevestig dat hierdie generasie jong volwassenes veral gesinsverbrokkeling beleef het en daarom kan die behoefte aan verhoudings en gevolglik die belangrikheid van verhoudingswaardes hieraan gekoppel word.

Verhoudings kan ervaar word as die sement wat die verskillende gesinsekologiese waardeterreine aan mekaar verbind en ook as die dinamiek van mens geïnspireerde prosesse in gesinsekologiese waardeterreine. Daarom noem Jordaan en Jordaan (1988:707-762) dat verhoudinge en die kommunisering daarvan binne verskillende terreine/kontekste, individue en groepe plaasvind.

Verhouding met die metafisiese

Binne die Hinduïsme en die Christelike godsdiens word 'n kriterium vir die ideale self gestel (kyk 3 van Hoofstuk 8). Hierdie ideale self is onder andere gekoppel aan medemenslike verhoudings en dui op die interafhanklikheid van die verskillende gesinsekologiese waardeterreine (Bubolz & Sontag, 1993:424-426). Volgens Jordaan en Jordaan (1988:770) gebruik die individu haar geloofsposisies as vertrekpunt om besluite, evaluering en betekenistoekenning aan haar ekologiese kontekste te gee. Sodoende is haar waardesisteem, waardeprioriteite en optrede binne verskillende gesinsekologiese terreine afhanklik van haar metafisiese verhouding. Laasgenoemde sluit die inhoud van haar geloof in (Jordaan & Jordaan, 1988:789).

In die verhouding met die metafisiese blyk dit dat die jong volwassene in hierdie studie veral op soek is na 'n God wat 'n ankerpunt (kyk 3 van Hoofstuk 8) is en hulp kan gee. Moontlike redes hiervoor lê daarin dat die gesin nie meer die nodige stabiliteit (ankerpunt) vir hierdie jong volwassenes kan gee nie. (In Hoofstuk 7 dui die demografiese gegewens onder andere

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

gesinsverbroekeling en -onstabiliteit aan.) Verder dui dit ook moontlik op 'n religieuse benadering wat baie op die self gerig is, naamlik selfbelang.

Die belangrikheid van religieuse waardes vir die jong volwassenes in hierdie studie kan ook in die hedendaagse tydsgees van verhoogde belangstelling in spiritualiteit gekry word. Volgens Hoshaw (2001) bestaan daar onder die jong volwassenes van vandag 'n behoefte aan onder andere spiritualiteit.

2.1.2 Perifere gesinsekologiese waardeterreine

Naas die kernwaardes in hierdie studie, is die perifere gesinsekologiese waardeterreine ook belangrik. As 'n uitbreiding en samevatting op die verklarings van die belangrikheid van die verskillende gesinsekologiese waardeterreine in Hoofstuk 8, word die volgende verklarings ten opsigte van die belangrikheid van die perifere gesinsekologiese waardeterreine gegee:

- Daar is 'n ooreenkoms tussen die belangrikheid van waardes van die gesinsekologiese waardeterreine en die alledaagse lewenservarings (primêre leefwêreld waarmee gereeld gekontak word) van die jong volwassene in hierdie studie. Dit word op die volgende gesinsekologiese waardeterreine gesien.
 - Estetiese waardes is dalk minder belangrik omdat dit gerig is op musiek, kuns en die uiterlike skoonheid van 'n persoon. In die wêreld (beroep) van die verpleegkundige is die estetiese nie so belangrik nie aangesien dit meer om lewe en gesondheid gaan (kyk Tabel 8.1). Daarom is lewenswaardes en liggaamlike waardes belangrik. Estetiese waardes word ook nie juis genoem in die gesinsekologiese waardeterreine wat in die gesin oorgedra word nie (kyk Hoofstuk 9).
 - Ontspanningswaardes is volgens die deelnemers aan hierdie studie van minder belang aangesien hulle moontlik 'n baie besige program van werk en studie het en daar nie juis tyd is om aan ontspanning te dink nie. Kultuur, die nasionale, natuur/omgewings- en politiese gesinsekologiese waardeterreine lê soms verwyderd (dit is die sekondêre en tersiêre leefwêreld) van die alledaagse leefwêreld van die jong volwassene volgens hierdie studie. In die apartheidsjare was kultuur (en politiek) belangrik as 'bevrydingsimbole' (Botha, 1991:43), maar hedendaags is genoemde vryheidstryd verby en het kultuur en politiek na die agtergrond verskuif. Die belangrike vraagstuk vir vandag (en ook vir die jong volwassene) is moontlik nie soseer die etniese groep se eie kultuur nie, maar die ervaring van multi-kulturaliteit en hoe dit hanteer moet word (Esterhuyse, 1991, 28; Mannikam, 1991:69-74).
 - Vir die deelnemers is waardes soos politiese-, nasionale-, kulturele- en omgewingswaardes van minder belang en dui daarop dat daar nie sterk verbintenisse met die samelewing of gemeenskap is nie. Hierteenoor staan die sterk verbintenisse met die selfwaardes. Volgens Keniston (1977) se teorie is hierdie polarisasie tipies van hierdie lewenstadium. Die vraag kan egter gevra word of hierdie slegs kenmerkend van 'n stadium (soos die jong volwassestadium) is en of dit kenmerke van die huidige generasie is. Gouws (1999) en Codrington (2001b) is van mening dat dit kenmerke van die huidige generasie jong volwassenes is.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Waardes beïnvloed mekaar onderling en daarom groepeer sekere waardes saam as byvoorbeeld minder belangrike waardes. Dit word op die volgende wyse in hierdie studie bevestig. Politieke- en outoriteitswaardes wat beide as redelik onbelangrik beskou word, besit albei die elemente van gesag en mag. Die deelnemers is van mening dat hierdie gesag en mag nie aan 'n posisie toegeskryf word nie, maar dat dit op verdienste berus. Daar is dus duidelik 'n teleurstelling en ontnugtering met die outoriteit en politici. Codrington (2001b) bevestig hierdie ontnugtering. Verder noem Codrington (2001b) ook dat jong volwassenes van vandag tot 'n groot mate op hulself staatmaak eerder as op die owerheid en ander outoriteite. Die jong volwassene het 'n behoefte na eie identiteit en selfbeskikking (Gould, 1975:74-78; Bee & Bjorklund, 2000:299). Hierdie behoefte aan veral selfbeskikking word versterk wanneer dit gesien word binne die konteks van die beleving van ontnugtering dat gesagspersone nie altyd betroubaar is nie en dat die toekoms baie onseker is. Die ontnugtering sluit die hedendaagse gebeure van politieke skandale, misbruik van outoritêre gesag en die onsekerhede van die toekoms as gevolg van vinnige veranderinge in (Gouws, 1999; Codrington, 2001b).
- Die belangrikheid vir die handhawing van die etniese groep se tradisionele kultuur en die mate waarin bi-kulturaliteit, akkulturasie of assimilasië aanvaar word, kan die belangrikheid van waardes en waarde-oriëntasies beïnvloed. Die feit dat tradisionele kultuurgebruike nie juis meer in die ouerhuis oorgedra word nie, kan akkulturasie, bi-kulturaliteit en assimilasië bevorder. Akkulturasie, bi-kulturaliteit en tot 'n mate assimilasië kan reeds waargeneem word waar veral die vroue van die Swart inheemse bevolkingsgroepe 'n professionele beroep soos verpleging buite die huis beoefen. Die 'tradisionele' rol van die vrou as uitsluitlik tuisteskepper is verruil vir die van beroepsvrou, broodwinner of 'n kombinasie van die drie rolle. Hierdie verskynsels van akkulturasie en assimilasië word verteenwoordig in die modelle wat in Hoofstuk 3 bespreek is. In 'n sekere opsig kan daar dus van assimilasië op die beroepsterrein gepraat word. Dit word bevestig deur die belangrikheid van die beroepswaardes.

Verder noem sommige van die deelnemers dat hulle twee troues sal hê naamlik in 'n wit trourok (Westerse drag) en in tradisionele drag (etniese drag). Hierdie siening verteenwoordig die konsep van bi-kulturaliteit en dui daarop dat daar 'n strewe na verwestering is, maar dat hulle nog nie gereed is om hulle tradisionele etniese gebruike prys te gee nie. Redes hiervoor is onder andere die behoefte om die tradisionele gemeenskap tevrede te stel. Verder is dit ook duidelik dat die 'oorbeweeg' van die swart inheemse na die Westerse gebruike stres veroorsaak. Die deelnemers het aangedui dat hulle bewus is van die spanning wat rondom so 'n situasie plaasvind en die akkulturasieproses wat in Hoofstuk 3 bespreek is, bevestig dit. Die vraag rondom die totale internalisering van Westerse tradisies en gebruike binne veral die inheemse Swart etniese groepe moet egter nog verder ondersoek word.

Deur akkulturasie en kulturele assimilasië kan die Westerse opvattinge en gedrag aangeleer word. Die mate wat aangeleerde kennis, opvattinge of gedrag deel van die persoon word, kan dit die belangrikheid van waardes en waarde-oriëntasies beïnvloed. So kan daar aanvaar word dat verpleging as beroep en die gepaardgaande

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

kennis en vaardighede deur die ondersoekgroep aangeleer en aanvaar word.

- Die aanvaarding van ander oortuigings kan die belangrikheid van waardeterreine beïnvloed. Een van hierdie oortuigings is 'n Westerse rolverwagting soos byvoorbeeld dat die vrou medeverantwoordelik (of verantwoordelik) is vir die ekonomiese versorging (of welvaart en die noodgedwonge verantwoordelikhede van moedergesinne). Die belangrikheid van beroepswaardes kan hierdeur beïnvloed word. Verdere oortuigings ten opsigte van die rolverwagtings is die aanvaarding dat die toekoms en toekomsbeplanning belangrik is. Hierdie oortuigings verskil van die tradisionele oortuigings van die inheemse Swart etniese groepe aangesien genoemde groepe eerder die verlede beklemtoon (Van der Walt, 1991:211-212). Gevolglik kan tyds-, intellektuele en beroepswaardes, hierdeur beïnvloed word.
- Denkkrigtings kan waardeprioriteite beïnvloed (Zinkliene, 1966:227). Die huidige denkkrigting dat Suid-Afrika 'n multi-kulturele land is, beteken dat eenheid sowel as diversiteit en pluralisme hanteer moet word (Hendriks, 1995:30). Die erkenning van die invloed van globalisasie (Mbeki, 1999; Friedman, 2000:xxi) en die bewustheid van multi-kulturaliteit en wêreldburgerskap kan moontlik verklaar waarom die eie kulture en gevolglik tradisionele kultuurwaardes van die verskillende etniese groepe soms van minder belang is. Uit hierdie veranderinge kan daar 'n strewe na 'n nuwe identiteit gevorm word (Marais, 1995:141-148). Die nuwe identiteit kan meebring dat daar moontlik nuwe norme en waardeprioriteite gevorm word (Louw, 1995:152) wat die wêreldburgerskap en die nasionale eenheid van Suid-Afrika, weerspieël. Verdere bydraende faktore tot die dalende belangrikheid van die eie kulturele waardes is moontlik die kwynende invloed van die ouer generasie as 'draers van die kultuur' (Horowitz, 1995:46) en die neiging dat die dominante kultuur, soos die Westerse kultuur, oorgedra en aanvaar word (Iversen & Faber, 1996).
- Waardes kan soms in konflik wees (Oosthuizen, 1984) as gevolg van kontekste wat aspekte soos bedreiging en trekkragte insluit. Bedreigings, trekkragte, druk en voorskrifte kan waardeprioriteite beïnvloed. Bedreigings soos die verswakkende veiligheidstoestand in die land maak dat veiligheidswaardes al hoe belangriker word. Trekkragte soos onder andere die behoefte aan verhoudings en materiële middele (en die voordele van status) maak dat verhoudings- en ekonomiese waardes onder andere belangrik is. Ekonomiese druk as gevolg van onder andere die verswakte ekonomiese toestand in die land saam met ander faktore het moontlik daartoe gelei dat sommige van die deelnemers noodwendig hulle huidige gesinne moes verlaat om 'n beroep te beoefen. Die demografiese faktore wat in hoofstuk sewe bespreek is, bevestig hierdie siening. Genoemde ekonomiese druk wat ervaar word, het daartoe gelei dat die ekonomiese waardeterreine belangrik is. Sommige ouers was ook voorskriftelik ten opsigte van die belangrikheid van 'n beroep en/of geleerdheid vir hulle dogters en daarom word hierdie waardes as belangrik beskou. Voorskriftelikheid ten opsigte van die belangrikheid van ekonomiese aspekte is onder andere by die Indiërs in hierdie studie waargeneem. Sommiges het by verder navrae aangedui dat die ekonomiese welvaart 'n aanduiding van 'n suksesvolle lewe is.
- Die kognitiewe redeneervermoë van die deelnemers kan ook lei tot die vasstelling van eie waardeprioriteite. Volgens Kohlberg (1976:31-53) se teorie kan die jong

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

volwassene deur formele operasionele denke self die waardeprioriteite van die samelewing evalueer en dit binne sy eie sisteem van waardeprioriteite plaas.

- Waardes kan ook deur etnisiteit, persoonlikhede en belangstellings beïnvloed word. Die ondersoekgroep word beskou as diegene in 'n versorgende beroepsgroep en daarom kan daar dus verwag word dat hulle belangstellings en persoonlikhede hierby aansluit. Gesinsekologiese waardeterreine wat hiermee in verband gebring kan word behoort dus belangrik te wees. Verhoudings- en liggaamlike waardeterreine hou hiermee verband en word deur die deelnemers in hierdie studie as belangrik beskou.

Verdere studie kan moontlik aantoon dat persone in ander beroepe soos byvoorbeeld die kunste die estetiese waardes as baie belangrik sal beskou. Die inherente karaktereenskappe van die persoonlikheid, passie en/of ingesteldheidheid van 'n persoon of etniese groep kan die belangrikheid van waardes en waarde-oriëntasies bepaal. Ten opsigte van die etniese groepe word daar verwys na die belangrikheid van ekonomiese strewe en gevolglik die belangrikheid van ekonomiese waardes van die Indiërs in die ondersoekgroep.

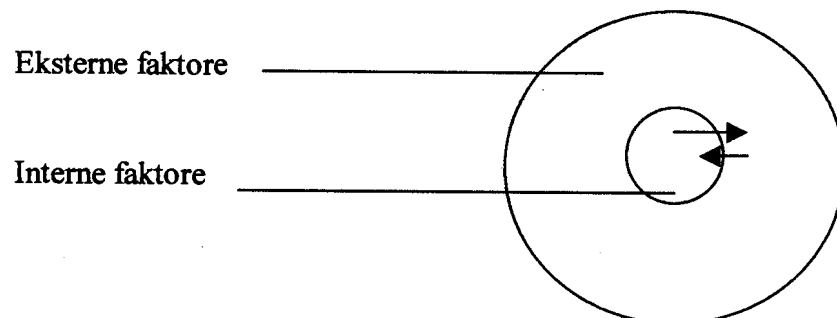
2.2 Funksionering op die eksterne en interne fasette

Die funksionering van interne en eksterne fasette van die individu kan aan die hand van drie teorieë naamlik die van invloede, kragte en fases verduidelik word.

2.2.1 Invloede op die gesinsekologiese waardeterreine

Uit die voorafgaande bespreking kan daar tot die gevolgtrekking gekom word dat die belangrikheid van gesinsekologiese waardeterreine en waarde-oriëntasies deur interne (intrapysigiese) sowel as eksterne faktore beïnvloed word. Genoemde faktore beïnvloed die individu se wedersydse interaksie met haar gesinsekologie.

Om 'n geheelbeeld van die gelyktydige funksionering van die eksterne en interne faktore weer te gee, is 'n skematiese voorstelling gemaak. Eksterne faktore is gesinsekologiese (omgewings) kragte wat van buite 'n invloed op die waardes van die individu het. Hierteenoor het die interne faktore wat vanuit die individu (interne gesinsekologiese omgewing) voortspruit, op hulle beurt weer 'n invloed op die gesinsekologiese omgewing (gesinsekologiese waardeterreine). Skematies kan die volgende voorstelling gemaak word.

**FIGUUR 10. 2: INTERNE EN EKSTERNE INVLOEDE
OP DIE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE**

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Eksterne faktore is onder andere die volgende:

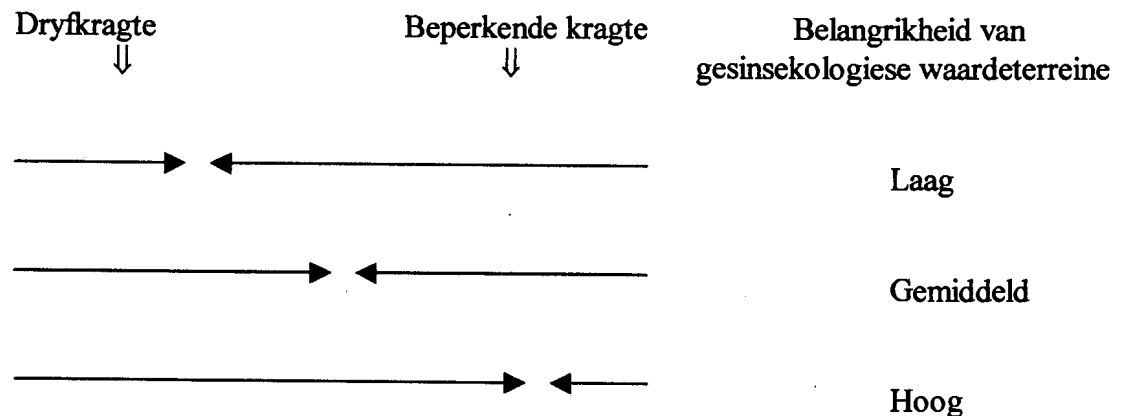
Kontak met die alledaagse leefwêreld.
 Enkulturasie en akkulturasie wat plaasvind.
 Huidige ideologiese klimaat.
 Bedreigings, trekkragte, voorskriftelikheid en druk.
 Gedeelde opvattinge soos rolverwagtinge.

Interne faktore is onder andere die volgende:

Eie vermoëns.
 Ingesteldhede soos belangstellings, persoonlikheid, passie, behoeftes, begeertes, doelwitte en motiewe.

2.2.2 Dryf- en beperkende kragte

In die genoemde interne en eksterne invloede is daar sekere kragte wat as dryfveer kan dien terwyl daar ander is wat beperkend kan wees. Indien die dryfkragte, sterker is as die beperkende kragte is, sal die bepaalde waardes belangriker word. Die omgekeerde is ook waar. In die onderstaande figuur word hierdie teorie voorgestel.

FIGUUR 10.3: INVLOED VAN DIE DRYF- EN BEPERKENDE KRAGTE OP DIE GESINSEKOLOGIESE WAARDETERREINE

Voorbeelde van hoe bogenoemde kragte weerspieël word in hierdie studie is die volgende: Twee deelnemers het genoem dat hulle baie van hulle beroep hou (dryfkragte: beroeps- en selfwaardes), maar dat dit beteken dat hulle dikwels van hulle kinders geskei word en dat hulle verhoudings moontlik daar onder ly (beperkende krag: verhoudingswaardes). Die resultaat is dat daar 'n wedywing tussen die belangrikheid van die beroepswaardes en selfwaardes is teenoor die verhoudingswaardes. Nog 'n voorbeeld is die evaluering rondom die skoonmaak van die park. Die deelnemers hou van 'n skoon park (dryfkrag) maar die persoonlike insette (beperkende krag) naamlik om dit self skoon te maak, is te sterk en daarom word genoemde waarde-oriëntasie redelik laag geëvalueer.

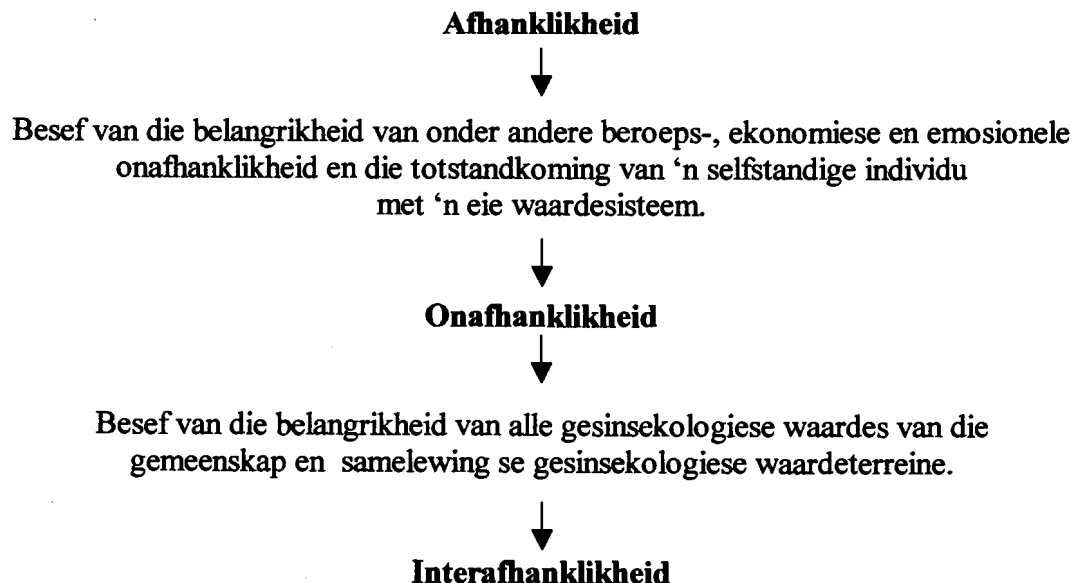
Die dryf- en beperkende kragte in waardeprioriteite behoort verder nagevors te word sodat verdere teorieë en/of 'n uitbreiding op bostaande model verder toegelig kan word.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

2.2.3 Fases van afhanklikheid

Die individu ontwikkel onder andere van afhanklikheid na onafhanklikheid tot 'n besef van interafhanklikheid. Die gesinsekologiese perspektief vereis ook dat die belangrikheid van interafhanklikheid besef moet word.

Die jong volwassene in hierdie studie is volgens die resultate van hulle waardeprioriteite in hierdie studie in 'n fase waar daar groot klem op onafhanklikheid geplaas word. Dit word ook in verband met die deelnemers se behoefte aan selfgerigtheid en ekonomiese onafhanklikheidstrewes gebring. Die strewes na interafhanklikheid van die jong volwassenes in hierdie studie is egter nog nie sterk ontwikkel nie, aangesien waardes wat die strukture (byvoorbeeld die kulturele, politiese en nasionale strukture) van die gemeenskap en samelewing sterk ondersteun as minder belangrik beskou word. Hierdie siening is in ooreenstemming met die teorie van Perry (1970) en word in Hoofstuk 5 bespreek (kyk 3.2 van Hoofstuk 5). Die strewes vanaf afhanklikheid na die besef van die verantwoordelikhede van interafhanklikheid kan in die volgende skematiese voorstelling gesien word.

FIGUUR 10.4 : FASES IN DIE ONTWIKKELING VAN AFHANKLIKHEID TOT INTERAFHANKLIKHEID

Bogenoemde strewes van afhanklikheid na onafhanklikheid tot interafhanklikheid met die gemeenskap en samelewingstrukture kan ook uit die ontwikkelingstake van Duvall en Miller (1985:52-53) afgelei word. Die volgende ontwikkelingstake word onder andere genoem:

- 'n Aanvaarbare afhanklikheid en onafhanklikheid patroon moet ontwikkel word.
- Daar moet geleer word om die fisiese wêreld te verstaan en te beheer.
- Verhouding met die kosmos moet gevorm word.

Die verdere rol van interne en eksterne invloede, dryf- en beperkende kragte sowel as die verskillende fases van afhanklikheid sal in Figuur 10.6 duidelik word.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

2.3 Waardeprioriteite binne bepaalde kontekste

Waardeprioriteite word binne die volgende kontekste bespreek. Eerstens die situasies waarbinne 'n waarde-oriëntasie in die skaal vir waardes genoem word en tweedens die kulturele konteks wat 'n kort opsomming van die waardeprioriteite van die verskillende etniese groepe in hierdie studie gee. Derdens word teorieë wat gedrag moontlik kan verklaar, bespreek.

2.3.1 Die situasie

Die situasie kan 'n konteks wees om waardeprioriteite te verklaar. Die skaal vir waardes plaas die verskillende waarde-oriëntasies van die twintig gesinsekologiese waardeterreine binne bepaalde kontekste (situasies). Dit het meegebring dat daar aanvaar kan word dat sekere kontekste die belangrikheid van gesinsekologiese waardeterreine kan beïnvloed. Omstandighede word dus in aanmerking geneem (kyk die teorie van Perry, 1970, Hoofstuk 5). Die deelnemers se evaluering bevestig hierdie moontlikheid.

- In sekere kontekste (situasies) is 'n gesinsekologiese waardeterrein belangriker as in ander situasies. Die volgende voorbeeld kan geneem word, naamlik dat God 'n belangriker rol in krisisse as in beroepskeuse gegee word. Persepsies ten opsigte van die rol van God in mense se lewens is hier van belang. 'n Ander voorbeeld is dat die deelnemers bereid is om aan verhoudings by die werk aandag te gee, maar wanneer dit 'n moeilike kollega insluit, is hulle minder daartoe bereid. Die mate van persoonlike insette en moontlik die veroordeling van die 'moeilike kollega' kan redes wees waarom hierdie situasie die belangrikheid van die waarde verminder. 'n Volgende voorbeeld is dat die huidige toestand van werkloosheid ook daartoe kan lei dat sommige deelnemers nie hul werk in gevaar sal stel nie en dit 'n hoër prioriteit sal gee as byvoorbeeld selfverwesening en geluk.

Die voordeel wat 'n waarde bied, kan die belangrikheid daarvan bepaal. Sommige deelnemers dui aan dat oneerlikheid in hulle studies oorweeg word indien dit vir hulle voordeel inhou. Andersins word eerlikheid hoog aangeslaan.

Wanneer spesifieke persoonlike insette vereis word, is die deelnemers soms geneig om sekere gesinsekologiese waardes as minder belangrik te beskou. Die volgende voorbeeld kan genoem word. Spesifieke dienslewering, soos om die park naby hulle huis skoon te maak, word as minder belangrik beskou as ongespesifiseerde betrokkenheid. Wie die insette moet lewer beïnvloed die belangrikheid van 'n waarde. Wanneer die regering byvoorbeeld 'n bydrae moet maak ten opsigte van gesondheidsdienste word dit sterker ondersteun as wanneer persoonlike bydraes verwag word.

- Sekere waardes van 'n gesinsekologiese waardeterrein is belangriker as ander waardes van dieselfde gesinsekologiese terrein. Hierdie is in ooreenstemming met die teorie van Perun en Bielby (1980) soos in Hoofstuk 5 bespreek. Byvoorbeeld in die ekonomiese gesinsekologiese waardeterrein, is geld nie so belangrik nie, maar die hantering daarvan is wel belangrik.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

2.3.2 Kulturele konteks

In terme van Baltes (1987) (kyk Hoofstuk 5) se perspektief berus etnisiteit op die historiese verbintenis met die gesin van oorsprong. Hierdie historiese agtergrond soos die kultuur, kan net soos hedendaagse gebeure as faktore dien wat bepaalde waardeprioriteite bepaal.

Uit die waarde-oriëntasies is reeds aangedui dat etniese groepe se waardeprioriteite verskil wanneer hulle in bepaalde situasies (kontekste) geplaas word. Die oorhoofse prentjie ten opsigte van etniese groepe word in breë trekke geskets. Sodoende kan die gesinsekologiese waardes van 'n etniese groep globaal gesien word en as 'n eenheid hanteer word. Daar is oor die algemeen baie ooreenkomste tussen die verskillende etniese groepe en die verskille blyk hoofsaaklik ten opsigte van individuele situasies.

Die onderstaande gegewens is uit die resultate van die tabelle in Hoofstuk 8 geneem. In hierdie tabelle word die belangrikheid van 'n gesinsekologiese waardeterrein bepaal deur sy voorkeur teenoor ander gesinsekologiese waardeterreine. Hierdie voorkeur kan deur twee kontekste, naamlik die spesifieke situasie ('in die praktyk') en die etniese groep, bepaal word.

Vervolgens word 'n kort opsomming van die waardeprioriteite, van die deelnemers van die verskillende etniese groepe in hierdie studie, gegee. Interpretasies is reeds in Hoofstuk 8 gedoen en word nie weer herhaal nie.

Afrikaanssprekende Blankes

- Religieuse waardes is belangrik, relevant, belangrik in krisis en in die keuse van 'n beroep en sekulêre aktiwiteite word dit nie as 'n bedreiging ervaar nie.
- Verhoudingswaardes is belangrik, maar wanneer dit opofferende insette soos die hantering van moeilike kollegas en besoeke aan familie vra, word verhoudings minder belangrik.
- Morele waardes word as belangrik beskou, maar in die toepassing daarvan word die mate van eerlikheid negatief beïnvloed wanneer eie belang op die spel is.
- Oor die algemeen word tradisionele kulturele gebruike nie as belangrik beskou nie en daarom is kulturele waardes nie juis belangrik nie. Die handhawing van Afrikaans as taal word ook nie juis as baie belangrik beskou nie.
- Algemeen gesproke word ekonomiese waardes nie juis as belangrik geag nie, maar in bepaalde situasies soos in die skaal vir waardes weergegee is, is die teendeel waar. Voorbeelde hiervan is die belangrikheid van produktiwiteit, ekonomiese groei en vaardigheid om geldsake te hanteer.
- Intellektuele waardes word as redelik belangrik beskou, maar meer geleerde persone verdien nie meer aansien (respek) as ongeletterdes nie.
- Beroepswaardes word in die algemeen en in spesifieke situasies as redelik belangrik beskou en daarom sou die deelnemers versigtig wees om iets te doen wat hul beroep (werk) in gedrang sou bring.
- Liggaamlike waardes is redelik belangrik, maar in praktyk is die deelnemers minder geneë om te oefen en aanvullende nutriënte te neem om sodoende hulle gesondheid te verbeter.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Lewenswaardes word in die algemeen as redelik belangrik beskou en wanneer deelnemers in 'n spesifieke situasie geplaas word, word lewenswaardes as baie belangrik ervaar. Verpligte noodhulp vir motorbestuurders is egter van minder belang.
- Veiligheidswaardes is algemeen gesproke redelik belangrik en is baie belangrik waar veilige woonbuurtes en die algemene toestand in die land ter sprake is.
- Selfwaardes is vir die deelnemers belangrik en die belangrikheid daarvan tree meer na vore onder bepaalde omstandighede.
- Gemoedswaardes is belangrik en in spesifieke situasies soos werksgeluk, word dit duidelik dat gemoedswaardes baie belangrik is.
- In die algemeen word regswaardes nie juis as belangrik beskou nie, maar in bepaalde situasies soos die nakom van padreëls, dat gesteelde goedere nie aangekoop word nie en gelyke regte vir almal, word regswaardes as baie belangrik beskou.
- Estetiese waardes word as redelik belangrik beskou, maar wanneer die deelnemers in sekere situasies geplaas word, is daar uiteenlopende menings. Die estetiese aspekte van 'n dorp se geboue en algemene verfraaiing is redelik belangrik, maar aspekte soos persoonlike skoonheid is van minder belang.
- Ontspanningswaardes en natuur/omgewingswaardes is van redelike belang in die algemeen en in spesifieke situasies.
- Tyd-ruimtelike waardes word as redelik belangrike waardes beskou. Persoonlike ruimte en privaatheid is baie belangrik. Die deelnemers stel egter nie belang in oortyd werk nie.
- Nasionale waardes word as die minder belangrike waardes beskou en hierdie houding is in spesifieke situasies ook waar. Van al die etniese groepe in hierdie studie is die Afrikaanssprekende Blankes die groep wat nasionale waardes as die onbelangrikste beskou.
- Outoriteitswaardes word nie juis as belangrike waardes beskou nie en hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig.
- Politieke waardes word as die onbelangrikste gesinsekologiese waardeterrein beskou. Die evaluering van spesifieke situasies bevestig hierdie siening. Hierdie groep is sterk gekant teen die gebruik van die universiteitskampusse vir politieke gewin. Van al die etniese groepe wat in hierdie studie ondersoek is, word politieke waardes die laagste deur die Afrikaanssprekende Blankes geëvalueer.

Ten opsigte van Afrikaanssprekende Blankes kan daar tot die volgende moontlike verklarings vir die verskille in hulle waarde-oriëntasies in vergelyking met die ander etniese groepe gekom word. Die politieke vryheidstrewes van die afgelope dekades het meegebring dat skoliere en studente op kampusse ontwig is en daarom kan dit moontlik die rede wees waarom die deelnemers heftig teen politieke bedrywighede op kampusse is. Die afgelope dekade het die politieke omwentelings meegebring dat die Afrikaanssprekendes nie meer die beherende rol in gesag en mag geniet nie (Smit, 1995:34). Veranderinge op die politieke terrein kon aanleiding gegee het tot die tipiese trauma fases van onder ander ontnugtering, opstand en apatie (Rendle, 1998: 135-138). Gevolglik is dit 'n moontlike rede dat daar 'n mindere belangstelling in nasionalisme by dié etniese groep ingetree het. Ontnugtering ten opsigte van die sogenaamde leiers en helde van die verlede (Gouws, 1999) het ook moontlik gelei tot onsekerhede rondom die tradisies van die eie kultuur en gevolglik word kultuurwaardes ook minder belangrik. Dit kan moontlik 'n rede wees waarom daar 'n verlies aan belangstelling en waardering van die kulturele, politieke en veral nasionale waardes is.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Verder het die politieke veranderinge (byvoorbeeld regstellende aksie) meegebring dat Afrikaanssprekende Blankes moontlik benadeel word waar werk-/beroepsaanstellings ter sprake is. Dit lei tot die moontlikheid van werksverlies en verswakking van hulle ekonomiese posisie. Die algemene verswakking van die ekonomiese toestand in die land kon verder bygedra het tot 'n her-evaluering van ekonomiese waardes. Die verswakte veiligheidstoestand in die land, soos inbrake en lewensbedreigende gebeure, bring mee dat materiële besit moontlik minder belangrik geword het. Daarom kan ekonomiese waardes (materiële besittings) moontlik nie as baie belangrik beskou word nie. Van al die etniese groepe in hierdie studie is omgewingswaardes vir die Afrikaanssprekende Blankes die belangrikste. Redes hiervoor is dat hulle moontlik meer blootgestel was aan die natuur en die bewaring daarvan. Die blootstelling aan die belangrikheid van 'n waarde kan die waardeprioriteit beïnvloed. 'n Ander moontlike rede is dat in sommige gevalle soos parke die natuurlike omgewing hedendaags verwaarloos word. Wanneer die netheid van parke nie meer belangrik is nie kan hierdie groep deelnemers ervaar dat die natuur bedreig word en daarom verdien dit meer aandag. Gevolglik lei die 'bedreigde natuur' tot 'n her-evaluering van die belangrikheid van 'n gesinsekologiese waarde.

Engelssprekende Blankes

- Dié besondere groep beskou hulself as baie godsdienstig en meen religieuse waardes is baie belangrik, relevant, belangrik in beroepskeuses asook in krisisse en meen ook dat sekulêre aktiwiteite inmeng met godsdiensbeoefening.
- Verhoudingswaardes word as belangrik beskou maar aspekte soos opofferings om familiebande en samewerking met kollegas te verkry beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Morele waardes word as belangrik beskou, maar die deelnemers wil nie graag betrokke raak wanneer ander persone se oneerlikheid uitgewys moet word nie.
- Kulturele waardes word algemeen gesproke nie hoog aangeskryf nie, maar in spesifieke situasies soos die erkenning van tradisies en taal word kultuur as belangrik beskou.
- Ekonomiese waardes is redelik belangrik en in situasies waar ekonomiese groei, produktiwiteit en verantwoordelike besteding ter sprake is, is dit belangriker vergeleke met persoonlike begrotings en die kennis daarvan.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar intellektuele vermoëns en prestasies verdien nie groter aansien nie.
- Beroepswaardes is in die algemeen belangrik maar wanneer te hoë eise, soos oortyd werk vereis word, kan dit die belangrikheid van hierdie waardes negatief beïnvloed.
- Liggaamlike waardes is redelik belangrik, maar in praktyk is die deelnemers minder geneë om by oefening betrokke te raak en aanvullende nutriënte te neem en sodoende hulle gesondheid te verbeter.
- Lewenswaardes word in die algemeen as baie belangrik beskou en wanneer deelnemers in 'n spesifieke situasie geplaas word, word ook aangedui dat lewenswaardes baie belangrik is. Die deelnemers meen verpligte noodhulp vir motorbestuurders is egter van minder belang.
- Veiligheidswaardes is redelik belangrik en ten opsigte van die veiligheidstoestand in die land is dit baie belangrik.
- Selfwaardes word algemeen gesproke as redelik belangrik beskou, en wanneer die deelnemers met 'n situasie gekonfronteer word, is dit duidelik dat selfwaardes baie belangrik is.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Gemoedswaardes word as baie belangrik beskou.
- In die algemeen word regswaardes nie juis as belangrik beskou nie, maar in bepaalde situasies, soos die regte van die individu, word regswaardes as baie belangrik beskou.
- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou, maar wanneer die deelnemers in sekere situasies geplaas word is daar uiteenlopende menings. Kunswerke en nasionale orkeste is redelik belangrik, maar aspekte soos persoonlike skoonheid is onbelangrik.
- Ontspanningswaardes en natuur/omgewingswaardes is nie juis van belang nie.
- Tyd-ruimtelike waardes word as redelike belangrike waardes beskou. Die deelnemers sal verkies om nie oortyd te werk nie.
- Nasionale waardes is van die minder belangrike waardes. Nasionale diensplig en die dra van die landsvlag by bepaalde geleenthede word tog as baie belangrik beskou.
- Outoriteitswaardes word nie juis as 'n belangrike waardeterrein beskou nie en hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig.
- Politieke waardes word deur al die deelnemers in hierdie etniese groep as die onbelangrikste gesinsekologiese waardeterrein beskou.

In die uitdeel van die vraelyste het baie Afrikaanssprekende Blankes in die onderzoekgroep aangedui dat dit nie vir hulle 'n probleem is om die vraelyste in Engels te beantwoord nie. In die beroepswêreld is Engels toenemend besig om die algemene voertaal te word. Akkulturasie van Engels as 'beroepstaal' vind wel plaas, maar daar is tog verskille ten opsigte van die waarde-oriëntasies. Die Afrikaanssprekende en Engelssprekende Blankes van hierdie onderzoekgroep verskil ten opsigte van die intensiteit van waarde-oriëntasies en daarom is dit belangrik dat hierdie twee groepe geskei word. Die Engelssprekende Blankes van hierdie onderzoekgroep is uitgesproke en voel sterk oor aspekte soos hulle geloof en aborsie. Hierdie uitgesprokenheid gaan gepaard met 'n selfversekerdheid om standpunte te stel. Dit word bevestig deur persepsies wat Afrikaanssprekende Blankes ten opsigte van Engelssprekende Blankes het. Die volgende stellings is deur Afrikaanssprekende Blankes ten opsigte van Engelssprekende Blankes gemaak:

“Hulle is vol selfvertroue.”

“Die Engelse is nie bang om hulle sê te sê nie.”

'n Engelssprekende deelnemer bevestig hierdie persepsie tot 'n mate met die volgende opmerking:

“... I look at myself in the mirror each morning and I am proud of what I see.”

Indiërs

- Vir die groep deelnemers is die religieuse waardes belangrik tydens krisis maar nie juis vir beroepskeuse nie. Godsdien is relevant en die sekulêre aktiwiteite beïnvloed nie juis hulle godsdiensoefening nie.
- Verhoudingswaardes word as belangrik beskou, maar aspekte soos opofferings om familiebande te versterk en samewerking met kollegas te verkry, beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Morele waardes word as baie belangrik beskou maar wanneer eie belang op die spel is, kan morele waardes soos eerlikheid as minder belangrik beskou word.
- Daar is onsekerhede oor die belangrikheid van kulturele waardes. In bepaalde situasies, soos die belangrikheid van kultuurorganisasies en die bewaring van 'n

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

kulturele erfenis, word kultuur tog as belangrik beskou. In hierdie ondersoekgroep beskou die Indiërs die kulturele waardes belangriker as wat die geval is by die ander etniese groepe.

- Ekonomiese waardes is algemeen gesproke en in spesifieke situasies baie belangrik.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar geleerde persone verdien nie meer aansien (respek) as ongeletterdes nie. Intellektuele ambisie en die bevordering daarvan in kinders is baie belangrik.
- Beroepswaardes is baie belangrik en daarom meen die deelnemers dat hulle versigtig sal wees wanneer optredes hulle beroep (werk) in gedrang bring.
- Liggaamlike waardes word in die algemeen nie juis baie belangrik beskou nie, maar die deelnemers meen dat hulle by sport betrokke sal raak om hulle gesondheid te verbeter. Die gebruik van nutriënte word nie hoog aangeslaan nie. Die deelnemers meen dat die regering meer vir algemene gesondheid moet doen.
- Lewenswaardes word in die algemeen as redelik belangrik beskou. In teenstelling met die belangrikheid van hierdie waardes meen die deelnemers dat verpligte noodhulp vir motorbestuurders van minder belang is. Verder meen hierdie groep ook dat abortsie tot 'n groot mate in sekere omstandighede geregverdig is.
- Veiligheidswaardes word algemeen gesproke as redelik belangrik beskou, maar is baie belangrik wanneer die algemene veiligheidstoestand van die land ter sprake is.
- Selfwaardes word algemeen gesproke nie juis as belangrik beskou nie, maar wanneer die deelnemers met 'n situasie gekonfronteer word, is dit duidelik dat selfwaardes baie belangrik is.
- In die algemeen word gemoedswaardes as redelik belangrik beskou.
- In die algemeen word regswaardes nie juis as belangrik beskou nie, maar in spesifieke situasies soos wanneer individuele regte ter sprake is, is hierdie waardes baie belangrik.
- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou, maar wanneer die deelnemers in sekere situasies geplaas word is daar uiteenlopende menings. Die estetiese aspekte van 'n dorp se geboue en algemene verfraaiing is redelik belangrik, maar aspekte soos persoonlike skoonheid, kunswerke en nasionale orkeste is van minder belang.
- Ontspanningswaardes en natuur/omgewingswaardes van minder belang.
- Tyd-ruimtelike waardes word as redelik belangrike waardes beskou en in spesifieke situasies is dit wel belangrik. Persoonlike ruimte en die nuttige gebruik van tyd is baie belangrik. Die deelnemers verkies egter om nie oortyd te werk nie.
- Nasionale waardes is van die minder belangrike waardes en hierdie opinie word weerspieël in die spesifieke situasies.
- Outoriteitswaardes word nie juis as belangrik beskou nie en hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig. Die deelnemers is veral teen outoritêre gesag waar hulle meen hulle regte word benadeel. Die studente sou meer mag rondom eksamens verkies. Ondernemingsmag word verwerp.
- Politieke waardes word as 'n onbelangrike gesinsekologiese waardeterrein beskou, maar tog sal sommiges van hulle tot 'n mate geneë wees om politiek by die werk toe te laat.

Benewens oorlewing word geld die middel tot die suksesvolle, moderne en gemaklike lewenstyl. Dit wil voorkom of hierdie etniese groep baie ambisie het aangesien hulle aandui dat hulle alles in hulle vermoë sal doen om geleerdheid aan hulle kinders te gee. Die feit dat

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

selfwaardes vir hierdie etniese groep die belangrikste is bevestig die ambisie van hierdie groep. Wat aborsie betref meen hierdie etniese groep dat dit wel geregverdig is in sekere omstandighede aangesien 'n ongewenste kind ekonomiese implikasies het en dat elke individu die reg het om self oor so iets te besluit.

Verdere navrae ten opsigte van die Hindugeloof en die implikasies in die daaglikse lewe het aangetoon dat, die jong volwasse nes wat ondervra is nie juis 'n goeie kennis van hulle godsdienste het nie en daarom nie juis die implikasies hiervan vir hulle daaglikse lewe ten volle begryp nie.

Kleurlinge

- Vir die groep deelnemers is die religieuse waardes veral belangrik in krisis, maar is minder belangrik in beroepskeuses. Die sekulêre aktiwiteite beïnvloed nie juis hulle godsdienstebeoefening nie.
- Verhoudingswaardes word as redelik belangrik beskou maar aspekte soos opofferings om familiebande te versterk en samewerking met kollegas te verkry beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Morele waardes is redelik belangrik, maar sekere situasies soos eie belang en betrokke raak by die bekamping van oneerlikheid asook onsedelikheid (pornografie) beïnvloed die belangrikheid van morele waardes negatief.
- Van al die etniese groepe wat ondersoek is, is kulturele waardes vir die bostaande groepe die min belangrikste. Daar is wel 'n mate van belangstelling in kultuurorganisasies en die regte van 'n eie taal.
- Algemeen gesproke is ekonomiese waardes belangrik, maar in spesifieke situasies kan die belangrikheid daarvan verhoog.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar behoort nie aansien en respek te beïnvloed nie.
- Beroepswaardes is in die algemeen gesien belangrik en risiko's sal nie geneem word wanneer hulle beroep (werk) in gedrang is nie.
- Liggaamlike gesondheid is redelik belangrik en die deelnemers glo dat deelname aan sport gesondheid sal verbeter.
- Lewenswaardes word in die algemeen as redelik belangrik beskou. Sekere situasies soos die uitvoering van aborsies verminder die belangrikheid van lewenswaardes.
- Algemeen gesproke is liggaamlike waardes redelik belangrik en in terme van woonbuurte is veiligheid belangrik. Hierdie deelnemers is egter nie juis ten gunste van die deursoek van persone by winkels nie.
- Selfwaardes word as redelik belangrik beskou en in sekere situasies word hierdie belangrikheid verhoog.
- Gemoedswaardes word in die algemeen as belangrik beskou. Die deelnemers sal egter nie maklik van werk verander omdat hulle ongelukkig in hulle werk is nie.
- Algemeen gesproke is regswaardes redelik belangrik. Daar is egter uitsonderings aangesien die deelnemers wel meen dat hulle tot 'n groot mate gesteelde goedere sal aanvaar (vergelyk morele waardes).
- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou. Wanneer die deelnemers in sekere situasies geplaas word is daar ook uiteenlopende menings. Die estetiese aspekte van 'n dorp se geboue en algemene verfraaiing is redelik belangrik, maar

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

aspekte soos persoonlike skoonheid, kunswerke en nasionale orkeste is van minder belang.

- Volgens die mening van die deelnemers is natuur/omgewings- en ontspanningswaardes van die minder belangrike waardes.
- Tyd-ruimtelike waardes word as redelike belangrike waardes beskou. Persoonlike ruimte en privaatheid is baie belangrik. Die deelnemers verkies egter om nie oortyd te werk nie.
- Nasionale waardes is van minder belang.
- Outoriteitswaardes is van die minder belangrike waardes. Hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig.
- Politieke waardes word as 'n minder belangrike gesinsekologiese waardeterrein beskou.

Die Kleurlinge in die ondersoek groep toon aan dat sekere aspekte van kultuur nie juis vir hulle belangrik is nie. Dit lê veral rondom die verlede soos hieldedag en kulturele vakansiedae. 'n Verklaring hiervoor is moontlik die ervaring dat hulle nie deel van die etniese groepe is wat sulke tradisies handhaaf nie. Daar bestaan ook 'n onsekerheid waar hulle in die hedendaagse kultuuroopset in Suid-Afrika inpas. Daarom het die volgende opmerking al 'n algemene uitdrukking onder die groep geword:

“Eers was ons nie wit genoeg nie, nou is ons nie swart genoeg nie. Waar pas ons nou eintlik in?”

Die Kleurlinge in die ondersoekgroep meen ook dat hulle nie tot dieselfde mate as die ander groepe probleme het met die aanvaarding van gesteelde goedere en die toepassing van aborsie nie. Hierdie aspekte moet teen die agtergrond van hulle oorlewingstryd gesien word. 'n Kleurlingvrou het die opmerking gemaak: **“Mevrou, ons sukkel om te *survive* (oorleef).”** Genoemde Kleurlingvrou maak die volgende opmerking oor diefstal en immorele lewe:

“Mevrou ek sal nie steel nie. Ek sê nie ek vat hier en daar 'n ding nie, maar ek steel nie.”

“... baie van ons mense verkoop hulle liggame ... *immoral* (immoreel) maar ons moet *survive* (oorleef).

Hulle *like* (hou van) die wit mans ... dan dink hulle, hulle is grênd (het status).”

Sekere waarde-oriëntasies word dus beïnvloed deur persepsies van wat reg en verkeerd is, oorlewing en 'n behoefte aan status.

Sotho en Tswanas

Die Sotho- en Tswanasprekendes is twee etniese groepe wat hulle oorsprong uit dieselfde swart etniese stam het en daarom is daar redelik baie ooreenkomste in hulle taal. Volgens individuele opmerkings is daar nie groot verskille in die kultuur van hierdie groepe nie en die volgende opmerking bevestig dit: **“... die Sotho's is nie die Tswanas nie, maar hulle is amper soos ons.”** Genoemde ooreenkomste word voortgesit in die evaluering van waardes en waarde-oriëntasies en daar is nie groot verskille tussen die evaluering van hierdie twee groepe nie. Verder is daar nie groot verskille teenoor die genoemde evaluering van die twee Swart bevolkingsgroepe in hierdie studie nie.

Sotho's

- Religieuse waardes is belangrik om probleme op te los en is relevant, maar is minder belangrik in beroepskeuses. Godsdienstbeoefening word nie juis deur sekulêre aktiwiteite beïnvloed nie.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Verhoudingswaardes word as belangrik beskou, maar aspekte soos opofferings om familiebande te versterk en om samewerking met kollegas te verkry beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Morele waardes word as redelik belangrik beskou.
- Kultuurwaardes is algemeen gesproke en ook in spesifieke situasies tot 'n mate van belang.
- Ekonomiese waardes is redelik belangrik.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar geletterde persone verdien nie meer aansien en respek as ongeletterde persone nie.
- Beroepswaardes is baie belangrik en sluit aspekte soos beroepsbevrediging in.
- Liggaamlike waardes is belangrik, maar aanvullende nutriënte word nie gereeld gebruik nie.
- Lewenswaardes word in die algemeen as belangrik beskou en wanneer deelnemers in sommige situasies geplaas word, word die belangrikheid van lewenswaardes bevestig. Hierteenoor is verpligte noodhulp vir motorbestuurders en aborsies van minder belang.
- In die algemeen en in spesifieke omstandighede is veiligheidswaardes baie belangrik.
- Selfwaardes word as baie belangrik beskou en in spesifieke situasies kan die belangrikheid van selfwaardes verhoog.
- Gemoedswaardes word as belangrik beskou.
- Die deelnemers meen dat algemeen gesproke regswaardes redelik belangrik is en die belangrikheid daarvan word nog sterker deur bepaalde situasies bevestig.
- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou. Die antwoorde van die deelnemers op sekere situasies, soos die belangrikheid van musiek, nasionale orkeste en persoonlike skoonheid word as redelik onbelangrik beskou. Die estetiese aspekte van 'n dorp se geboue en algemene verfraaiing sowel as die aankoop van kunswerke is van meer belang.
- Teenoor ander waardeterreine is natuur/omgewings- en ontspanningswaardes nie juis belangrik nie, maar in spesifieke situasies word dit wel as belangrik beskou. Meer tyd hoef egter nie aan films op die televisie afgestaan te word nie.
- Die waardes rondom tyd en ruimte is belangrik en die deelnemers verkies om nie oortyd te werk nie. Privaatheid is egter nie so belangrik soos vir die ander etniese groepe nie.
- Nasionale waardes is van die minder belangrike waardes. Nasionale diensplig en die dra van die landsvlag word tog as baie belangrik beskou.
- Outoriteitswaardes word nie juis as belangrik beskou nie en hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig. Ondemokratiese mag word verwerp.
- Politieke waardes word as 'n minder belangrike gesinsekologiese waardeterrein beskou.

Tswanas

- Die Tswanas meen ook dat religieuse waardes baie belangrik is, veral in krisisse en is relevant vir die alledaagse lewe, maar minder belangrik in die keuse van 'n beroep. Godsdienstbeoefening word nie juis deur sekulêre aktiwiteite beïnvloed nie.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Verhoudingswaardes word as belangrik beskou, maar aspekte soos opofferings om familiebande te versterk en samewerking met kollegas te verkry, beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Algemeen gesproke is morele waardes redelik belangrik, maar eerlikheid en sedelikheid is nie so belangrik soos integriteit nie.
- Kultuurwaardes word nie juis in die algemeen as belangrik ervaar nie.
- Algemeen gesproke is ekonomiese waardes belangrik en in bepaalde situasies verhoog die belangrikheid daarvan.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar geletterde persone verdien nie besondere aansien en respek nie.
- In die algemeen is beroepswaardes baie belangrik.
- Liggaamlike waardes is baie belangrik.
- Lewenswaardes word in die algemeen as redelik belangrik beskou. Verpligte noodhulp vir motorbestuurders is egter van minder belang. Aborsies is onder sekere omstandighede redelik aanvaarbaar.
- Veiligheidswaardes is belangrik en veral in die beveiliging van woonbuurtes.
- Selfwaardes word as baie belangrik beskou.
- Onsekerhede heers ten opsigte van die belangrikheid van regswaardes en in spesifieke situasies word regswaardes as belangrik beskou. Regverdigheid ten opsigte van gelykheid word veral as belangrik beskou.
- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou. Die antwoorde van die deelnemers op sekere situasies soos die belangrikheid van nasionale orkeste, die bewaring van estetiese geboue en veral persoonlike skoonheid word as onbelangrik beskou.
- Wanneer natuur/omgewings- en ontspanningswaardes met ander waardes vergelyk word, is dit van die minder belangrike gesinsekologiese waardeterreine. In spesifieke situasies is ontspanningswaardes tog van belang.
- Die waardes rondom tyd en ruimte is redelik belangrik veral in terme van tydsbenutting en die deelnemers verkies om nie oortyd te werk nie.
- Nasionale waardes is redelik belangrik en tog is patriotisme van die minder belangrike waardes. Sekere aspekte van nasionale waardes kan dus die belangrikheid van nasionale waardes beïnvloed.
- Outoriteitswaardes word nie juis as belangrik beskou nie en hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig. Meer mag aan studente word verkies.
- Al die deelnemers het aangedui dat politieke waardes van die minder belangrike gesinsekologiese waardeterreine is.

Xhosas en Zoeloes

Die Xhosa- en Zoeloesprekendes het ook uit dieselfde stamgroep, naamlik die Nungi groep, ontwikkel en daarom is daar ook ooreenkomste in hulle tale. Vir beide hierdie groepe is dit belangrik om in hulle eie taal aangehoor te word. In aansluiting hierby is die bewaring van kultuur vir hierdie twee groepe belangrik. Hierdie twee etniese groepe verskil ook nie veel in hulle evaluering van waarde-oriëntasies nie. Die Xhosas meen dat verhoudings nie so belangrik is soos selfbelang nie. Selfbelang is ook vir die Zoeloes belangrik. Dit word bevestig deurdat die ander swart etniese groepe beweer dat die Zoeloes dominerend is.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Redes hiervoor kan moontlik wees dat hulle van jongs af op hulle self aangewese was en daar 'n sterk strewe is vir selfversorging. Tog word individualiteit nie baie hoog geëvalueer nie. Dit kan wees omdat daar van jongs af sterk klem op groepsbelang geplaas word. Genoemde selfbelang word aangetref wanneer daar gemeen word dat die regering moet sorg vir veiligheid en dat hulle self nie behulpsaam wil wees om parke op te ruim nie. Dit wys moontlik daarop dat hulle meen dit is nie hulle verantwoordelikheid en werk nie. Intellektuele waardes is ook verbind aan selfwaardes en is vir die Zoeloes en die Xhosas belangrik. Die Xhosas het 'n groter respek vir geleterdheid as ander groepe en hierdie houding dui moontlik op die strewe na status. Hierdie strewe na status hang saam met die feit dat die Xhosas politieke waardes (wat status en mag insluit) belangriker as die ander etniese groepe ag. 'n Rede hiervoor is moontlik dat hulle politiek in beheer voel aangesien 'n Xhosa (Nelson Mandela) die eerste swart staatspresident van Suid-Afrika was. Die betrokkenheid by waardes kan dus die belangrikheid van 'n waarde beïnvloed.

Xhosas

- Hierdie groep beskou religieuse waardes as belangrik. Godsdien word as relevant vir die alledaagse lewe en die oplossing van probleme beskou. Godsdiensoefening word nie juis deur sekulêre aktiwiteite beïnvloed nie en die keuse van 'n beroep is nie juis afhanklik van godsdienstige oortuigings nie.
- Sommige deelnemers meen dat verhoudingswaardes belangrik is, maar aspekte soos opofferings om familiebande te versterk en om samewerking met kollegas te verkry beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Morele waardes is redelik belangrik maar situasies soos eerlikheid en sedelikheid, is minder belangrik as integriteit.
- Anders as by die ander etniese groepe wat in hierdie studie ondersoek is, word kultuurwaardes in die algemeen as redelik belangrik ervaar. In spesifieke situasies word 'n nog groter mate van belangrikheid van kultuur aangedui.
- Ekonomiese waardes word oor die algemeen as belangrik beskou.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar geleerde persone verdien nie meer aansien en respek as ongeletterdes nie.
- Beroepswaardes is in die algemeen baie belangrik, maar kan negatief beïnvloed word deur veeleisende situasies.
- Liggaamlike waardes is baie belangrik.
- Lewenswaardes word in die algemeen as baie belangrik beskou. Hierteenoor is verpligte noodhulp vir motorbestuurders van minder belang. In sekere omstandighede word aborsies tot 'n mate aanvaarbaar.
- Veiligheidswaardes is baie belangrik waar daar in die algemeen en veral in die beveiliging van woonbuurtes na verwys word. Die deelnemers is egter nie geneë om behulpsaam te wees as aspekte soos dienslewering en deursoeking by winkels ter sprake is nie.
- Selfwaardes is vir die deelnemers belangrik.
- Gemoedswaardes is belangrik en in sekere omstandighede word die belangrikheid van gemoedswaardes verhoog.
- Regswaardes word as redelik belangrik beskou. Die regte van die individu is veral belangrik.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou. Die antwoorde van die deelnemers op sekere situasies, soos die belangrikheid van kunswerke en persoonlike skoonheid, word as onbelangrik beskou. Die estetiese aspekte van 'n dorp se geboue en algemene verfraaiing is van meer belang.
- Teenoor ander waardeterreine is natuur/omgewings- en ontspanningswaardes nie juis belangrik nie, maar in spesifieke situasies word dit wel as belangrik beskou. Meer tyd hoef egter nie aan films op die televisie afgestaan te word nie.
- Alhoewel tyd-ruimtelike waardes nie juis belangrik vertoon wanneer dit met ander waardes vergelyk word nie, is dit tog in die praktyk belangrik.
- Nasionale waardes word as redelik belangrik beskou en dit word in die evaluering van spesifieke situasies weerspieël.
- Outoriteitswaardes word nie juis as belangrik beskou nie en hierdie siening word in die beoordeling van die spesifieke situasies bevestig.
- Politieke waardes word as 'n minder belangrike waardeterrein beskou. Hierdie deelnemers is die etniese groep wat politieke waardes egter die hoogste evalueer.

Zoeloes

- Hierdie groep Zoeloesprekendes beskou religieuse waardes as redelik belangrik vir die oplos van probleme en belangrik vir die hedendaagse omstandighede in die land, maar minder belangrik in beroepskeuses. By hierdie groep is daar 'n verdraagsaamheid teenoor die sekulêre leefwyse.
- Verhoudingswaardes word as belangrik beskou, maar aspekte soos opofferings om familiebande te versterk en samewerking met kollegas te verkry, beïnvloed die belangrikheid van verhoudingswaardes negatief.
- Morele waardes is redelik belangrik en integriteit is belangriker as eerlikheid en sedelikheid.
- Algemeen gesproke meen hierdie groep dat kulturele waardes nie juis belangrik is nie.
- Ekonomiese waardes is redelik belangrik en bepaalde situasies verhoog die belangrikheid daarvan.
- Intellektuele waardes is redelik belangrik, maar geleerde persone verdien nie meer aansien en respek as ongeletterdes nie.
- Beroepswaardes word as belangrik beskou, maar tog is werksbevrediging en die neem van risiko's wat die beroep (werk) negatief kan affekteer, minder belangrik.
- Liggaamlike waardes is vir die deelnemers baie belangrik.
- Lewenswaardes word in die algemeen as baie belangrik beskou. Spesifieke situasie kan egter die belangrikheid van hierdie waardes verminder. Verpligte noodhulp vir motorbestuurders word nie as baie belangrik beskou nie. Onder sekere omstandighede is aborsies aanvaarbaar.
- In die algemeen en in spesifieke situasies word veiligheidswaardes baie belangrik geag.
- Selfwaardes word as baie belangrik beskou.
- Gemoedswaardes word as baie belangrik beskou.
- Alhoewel die regswaardes in die algemeen nie as een van die belangrikste waardes beskou word nie, dui spesifieke situasies, soos die regte van die individu, aan dat regswaardes as belangrik beskou word.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Omgewingswaardes se belangrikheid vertoon 'n neutraliteit in die algemeen, maar in spesifieke situasies is omgewingswaardes tog baie belangrik. Die deelnemers is egter nie gewillig om self sterk betrokke te raak by die opruiming van 'n park nie. Die gee van geld vir natuurbewaring word egter meer aanvaarbaar geag.
- Estetiese waardes word as minder belangrik beskou. Die deelnemers beskou die spandering van geld op persoonlike skoonheid as onbelangrik. Die estetiese aspekte van 'n dorp se geboue, die algemene verfraaiing van die tuisdorp en die aankoop van kunswerke is van belang.
- Ontspanningswaardes is volgens die deelnemers van redelike belang.
- Die deelnemers meen dat tyd en ruimte waardes redelik belangrik is, maar persoonlike ruimte is nie so belangrik soos vir die ander etniese groepe nie.
- Nasionale waardes word as redelik belangrik beskou in die evaluering van spesifieke situasies.
- Outoriteitswaardes word nie juis as belangrik beskou nie.
- Politieke waardes word nie as 'n belangrike gesinsekologiese waardeterrein beskou nie. Hierdie deelnemers is die etniese groep wat partypolitiek wel tot 'n mate by die werk sal toelaat.

Dit blyk dus dat die etniese groepe se waardeprioriteite nie veel van mekaar verskil nie.

2.3.3 Waardeprioriteite binne 'n teoretiese benadering vir kontekste

Uit die voorafgaande is daar aangedui dat die kulturele konteks waardeprioriteite kan beïnvloed. Jordaan & Jordaan (1988:49) beklemtoon dat die konteks belangrik is in die verklaring van gedrag. Benewens die bespreekte kontekste wat die waardeprioriteite kan beïnvloed is die intrakonteks, interkonteks en gebeurekonteks. Genoemde drie kontekste kan gebruik word om waardeprioriteite te verklaar en te beskryf:

- Die intrakonteks (ook bekend as intrapsigies), naamlik dit wat uniek aan die persoon self is en sluit onder andere persoonlikheidseienskappe, behoeftes, doelwitte, persepsies, ervarings en gedragswyse in. Die intrakonteks kan die persoon se gedrag en gevolglik sy waardeprioriteite bepaal.
- Die interkonteks naamlik algemene gedragspatrone kan onder andere die hedendaagse denkgang/ ideologieë, kulturele gebruike, sosiale verwagtings, -invloede en gedragspatrone sowel as sosio-ekonomiese omstandighede insluit. Die interkonteks kan die persoon se gedrag en gevolglik sy waardeprioriteit bepaal.
- Gebeurekonteks waar 'n 'hier-en-nou' gebeure, keuses kan bepaal. Bepaalde gebeure (situasies) kan dus op 'n spesifieke oomblik die belangrikheid van 'n waarde-oriëntasie, waarde en waardeterrein bepaal. Hierdie gebeurekonteks kan die inter- en die intrakonteks domineer en lei tot 'n verandering in die individu se gedragspatrone. Gedrag wat deur die gebeurekonteks beïnvloed word, kan ook as reaktief van aard wees. Verder kan gedrag soms wisselvallig wees omdat dit onderworpe aan die wisselvalligheid van gebeure kan wees. Die gebeurekonteks kan die persoon se gedrag en gevolglik sy waardeprioriteite beïnvloed.

Keuses en gedrag kan egter kompleks wees, daarom is bogenoemde klassifikasie (onderskeiding) van kontekste teoreties. Die teoretiese onderskeid tussen die verskillende kontekste is wel nodig aangesien dit dien as 'n raamwerk om gedrag te verklaar. Al drie kontekste figureer, maar onder bepaalde omstandighede is sekere konteks(te) dominant.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Die volgende konteksgekoppelde voorbeelde kan gegee word:

1. Gebeurekonteks → Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

Gedrag is op die gebeure (konteks), as die beïnvloedende faktor, gefokus. Omdat gebeure wisselvallig kan wees, kan gedrag ook wisselvallig en dus onvoorspelbaar wees en tot wisselvallige waardeprioriteite lei. Die intra- en interkonteks word onderdruk. Die sogenaamde vigs-epidemie is 'n voorbeeld van 'n gebeurekonteks wat by sekere persone gelei het tot die verandering in seksuele gedragspatrone en die belangrikheid van liggaamlike waardes na vore laat tree het.

2. Gebeurekonteks + intrakonteks → Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

Gedrag word onder meer bepaal deur persoonlike voorkeure / behoeftes binne 'n bepaalde gebeurekonteks. Gedrag en gevolglik waardeprioriteite word dus bepaal deur gebeure binne die raamwerk van die persoonlikheid. Die interkonteks word dan onderdruk. Die volgende voorbeeld kan genoem word. Een van die deelnemers het 'n werksaanbod in 'n ander land (gebeurekonteks) ontvang. Sy aanvaar dit omdat sy individualisties is en 'n ondernemingsgees openbaar (intrakonteks).

3. Gebeurekonteks + interkonteks → Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

Gedrag kan bepaal word deur byvoorbeeld bepaalde gebeure en kulturele voorskrifte. Die persoon se gedrag openbaar dus die invloed van die gebeure en kulturele voorskrifte terwyl eie behoeftes of begeertes onderdruk word. Afhangende van die invloed van die gebeurekonteks, kan gedrag redelik voorspelbaar wees aangesien kulturele voorskrifte bekend is. Die ervaring van een van die deelnemers kan as voorbeeld genoem word. Haar etniese groep waaraan sy behoort se kulturele voorskrifte (interkonteks) bepaal dat daar *lobola* betaal moet word wanneer 'n vrou 'n huweliksaanbod ontvang. Daar word van haar verwag om nie onmiddellik te trou nie aangesien haar aanstaande nog nie genoeg geld vir die *lobola* het nie. Haar behoeftes en begeertes (intrakonteks) is nie in die huweliksaanbod (gebeurekonteks) hier ter sprake nie, maar wel die kulturele voorskrifte (interkonteks).

4. Gebeurekonteks + intrakonteks + interkonteks → Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

Gedrag kan deur bepaalde gebeure, persoonlike voorkeure, met inagneming van kulturele voorskrifte, bepaal word. Binne die raamwerk van persoonlikheid en kulturele voorskrifte kan gebeure geëvalueer word wat tot keuses en gedrag kan lei. As voorbeeld van die wisselwerking tussen die kontekste, kan die omstandighede van 'n informant gebruik word. Die betrokke informant is 'n weduwee en noem dat haar seun stout was (gebeurekonteks). Sy ervaar magteloosheid (intrakonteks) en besluit volgens kulturele gebruike dat die hoofman die persoon is wat hom moet tugtig (interkonteks).

5. Interkonteks + intrakonteks → Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

Gebeure figureer nie en word nie in ag geneem nie en slegs persoonlike voorkeure met inagneming van kulturele voorskrifte kan keuses en gedrag bepaal. Meer reëlvolgende

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

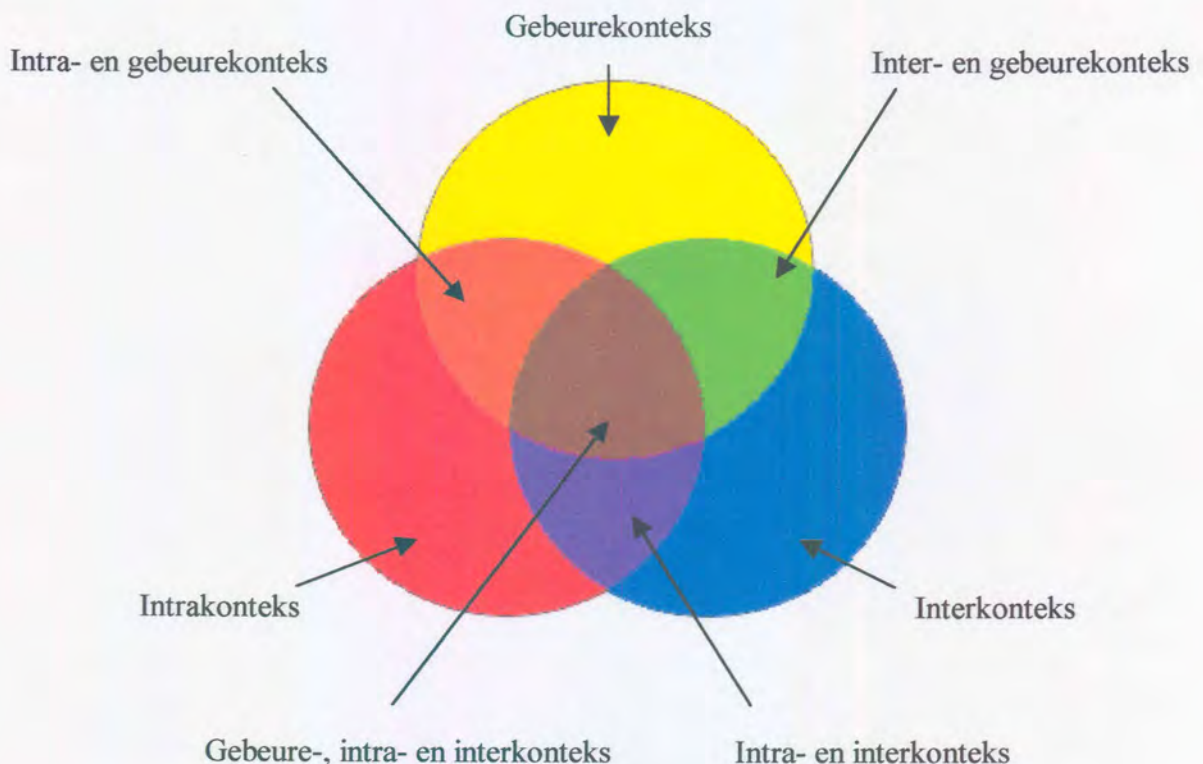
optrede volgens persoonlike voorkeure en kulturele voorskrifte kan dus voorspel word. 'n Voorbeeld uit hierdie studie is die volgende. 'n Indiër deelnemer noem dat sy die behoefte het aan status en volgens haar kultuur gee geleerdheid en finansiële vermoëns hierdie status. Haar doelwit (waardeprioriteite) is dus om geld bymekaar te maak (ekonomiese waardeprioriteit) en geleerdheid (intellektuele waardeprioriteit) te verkry.

6. Interkonteks —————> Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

In bogenoemde situasie is byvoorbeeld die kulturele voorskrifte dominant. 'n Meer reëlvolgende optrede volgens kulturele voorskrifte kan dus gedrag redelik voorspelbaar maak. Uit hierdie studie kan die volgende voorbeeld genoem word. 'n Deelnemer noem dat dit die gebruik in hulle gesin is dat die ma moet sê watter beroep haar dogter moet volg (interkonteks) en daarom het sy 'n verpleegster geword.

7. Intrakonteks —————> Keuse, gedrag en waardeprioriteite.

Die gebeure en die kulturele voorskrifte word nie in ag geneem nie, maar slegs eie voorkeure. Gedrag en keuse van waardeprioriteite kan in ooreenstemming met die persoonlikheid wees en kan tot meer reëlvolgende optrede volgens persoonlike voorkeure lei. In hierdie studie het die volgende voorbeeld wat die intrakonteks weerspieël na vore gekom. 'n Deelnemer het genoem dat sy 'n begeerte gehad het om 'n verpleegkundige te word. Sy het 'n verpleegster geword ten spyte van haar kulturele tradisies wat bepaal dat die vrou eerder net 'n huisvrou moet wees. Die onderstaande model kan die werking van bogenoemde kontekste aandui.

FIGUUR 10.5: KONTEKSTUELE MODEL VIR GEDRAGSANALISE

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Wanneer gedrag en gevolglik waardeprioriteite en ander konsepte soos houdings, behoeftes en oortuigings nagevors word, moet dit binne die konteks waarbinne waardes en ander konsepte voorkom, gedoen word.

2.3.4 Teorie van gedragsmoontlikhede

Dit is soms nie moontlik om gedrag aan waardes te koppel nie en 'n verdere moontlikheid om gedrag en waardeprioriteite te verklaar, is om 'n teoretiese raamwerk te skep vir kreatiewe gedrag wat nie altyd op die konvensionele wyse verklaar of verstaan kan word nie. So 'n moontlikheid kan aansluit by Zander (2001) se *art of possibilities* en word deur die navorser as die teorie van gedragsmoontlikhede gesien. Hierdie teorie van gedragsmoontlikhede beklemtoon dat gedrag nie altyd verklaarbaar is binne die positivistiese siening van oorsaak en gevolg nie, ook nie in terme van spiraalbewegings nie (kyk Figuur 7.2 & 7.3), maar dat gedrag enige moontlike opsie kan volg. Omdat gedrag dus nie altyd voorspelbaar is nie, kan dit die resultaat wees van eie kreatiwiteit of wispelturigheid eerder as reëlvolgende of waardegestuurde gedrag. Die eksterne-, interne- en gebeurekonteks (kyk Figuur 10.5) kan ook 'n rol in die teorie van gedragsmoontlikhede speel (kyk Figuur 10.6).

FIGUUR 10.6: VOORSTELLING VAN DIE TEORIE VAN GEDRAGSMOONTLIKHEDE

Die volgende twee voorbeelde wat die teorie van gedragsmoontlikhede illustreer, word genoem. Eerstens wanneer 'n jong volwassene uit 'n tradisionele kultuur van die Swart inheemse etniese groepe die Westerse beroepswêreld van verpleging betree, word sy in 'n bepaalde konteks geplaas wat nuwe gedragsmoontlikhede bied. Die beroepswêreld van die Westerse kultuur kan van haar tradisionele kultuur, waar die vrou 'n huisvrou is, verskil. Genoemde verpleegkundige moet vanuit haar bekende tradisionele gedragspatrone, houdings en waardes wat sy geïnternaliseer het, besluite in 'n konteks met bepaalde gedragsmoontlikhede maak. Hierdie moontlikhede is onder andere die verwerping van haar kulturele gebruike, om beide kulture se gebruike ten onsigte van geslagsrolle te probeer implimenteer of na verdere uitdagings en moontlikhede soos onder andere, om in andere lande meer geld te gaan verdien of om haar Westerse kennis met die van die tradisionele kulture te kombineer, op haar beroepsterrein te soek. Die volgende faktore sou haar gedragseuse kon beïnvloed: die betekenis wat sy aan haar kulturele oortuigings en waardes rondom beroepe en geslagsrolle (eksterne konteks) gee, haar interne konteks soos onder andere haar eie persoonlike emosies en denke rondom beroepswaardes, kreatiewe vermoëns, gewilligheid tot inisiatief of waagmoed en geneigdheid tot die irrasionele sowel as die

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

gebeurekonteks (Westerse situasie) waarbinne sy haar bevind. 'n Tweede voorbeeld, in hierdie studie, wat gelei het tot probleemoplossings is die moedergesinne wat op kreatiewe wyses saamwerk om die probleem rondom armoede en die 'afwesige vader' te hanteer (kyk p.114).

Die teorie van gedragsmoontlikhede maak juis voorsiening dat gedrag nie patrone volg nie en soms as onvoorspelbaar, wispelturig, moontlik irrasioneel en kreatief beskou kan word. Wanneer gedrag binne die teorie van moontlikhede gesien word, moet die onverwagte dus verwag word en nuwe wisselvallige gedrag as 'gedragpatrone' aanvaar word. Hierdie sogenaamde wisselvallige gedrag van die teorie van gedragsmoontlikhede kan moontlik uit wisselende waardeprioriteite voortvloei.

2.4 Waardeprioriteite en die wesenskenmerke van waardes

Uit die bespreking van waardeprioriteite kan daar tot die volgende algemene gevolgtrekking gekom word. (Hierdie algemene gevolgtrekking sluit aan by die wesenskenmerke van waardes soos dit in Hoofstuk 2 uiteengesit is.)

Gesinsekologiese waardes is universeel en kom onder al die etniese groepe in hierdie studie voor. Tussen die verskillende etniese groepe is daar nie groot meningsverskille ten opsigte van die belangrikheid van die gesinsekologiese waardes waargeneem nie. Daar kom slegs verskille in die graad van belangrikheid van gesinsekologiese waardes en waarde-oriëntasies voor.

Gesinsekologiese waardeterreine wissel van belangrik tot minder belangrik en kan dus as vloeibaar beskou word. 'n Rede hiervoor is dat bepaalde kontekste waardeprioriteite kan beïnvloed en die volgende voorbeelde word ter illustrasie hiervan gestel. So kan die sosio-ekonomiese en sosio-kulturele kontekste die belangrikheid van waardes beïnvloed. Verder kan denkrigtings van die postmodernisme, wat onder andere met informasie en tegnologie verband hou, die belangrikheid van waardes en waarde-oriëntasies beïnvloed (Veith, 1994:173-188). Die belangrikheid van waardes word dus uit konsepsies wat deur nuwe denkrigtings bekend gestel word, gevorm. Daar kan ook 'n sterk verband tussen beroepe en sekere waardes wees aangesien ervarings op die beroepsterrein die belangrikheid van waardes kan beïnvloed.

Gesinsekologiese waardes kan moontlik mekaar onderling beïnvloed. Daar kan dan waardegroeperings van gesinsekologiese waardes plaasvind en dit dui moontlik op verskillende waardesisteme. Gesinsekologiese waardes is, in hierdie verband, veelvuldig.

Die skaal en antwoorde op die vraelyste het aangetoon dat waardes 'n affektiewe, kognitiewe en konatiewe komponent het. Uit gedragssintensies en bepaalde gedrag (soos onder andere uit die antwoorde op die gesinstake en ontwikkelingstake) kan waardes indirek afgelei word. Verder is dit ook 'n aanduiding van sogenaamde waardegestuurde gedrag. Waardes en waarde-oriëntasies is dus keuse- en gedragsebepalend.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Waardes het as 'n kriterium gedien om die belangrikheid van bepaalde gesinsekologiese terreine te bepaal. Verder het dit ook as 'n kriterium gedien vir voorskriftelike en/of voorkeur gedrag.

Bostaande wesenskenmerke bevestig die multi-dimensionaliteit van waardes.

3. DIE OORDRA VAN WAARDES

Die volgende aspekte word aangeraak wanneer die oordra van waardes bespreek word naamlik: die draers van waardes, die besondere omstandighede wanneer waardes oorgedra word, hoe waardes oorgedra en aangeleer word sowel as die waardevormingsproses of die internalisering van waardes.

3.1 Draers van waardes

In hierdie studie speel gesinslede 'n belangrik rol in die oordra van waardes (kyk Hoofstuk 9). Duvall en Miller (1985:54-60) bevestig hierdie bevindings. In die oordra van waardes word daar tot 'n mate bepaalde gesinsekologiese waardeterreine aan spesifieke gesinslede en bepaalde persone gekoppel. Die redes waarom sekere persone sekere waardes oordra, kan die volgende wees:

- Moeders word tot 'n groot mate gesien as die draers van morele-, verhoudings-, selflewens-, liggaamlike en religieuse waardes (kyk Tabele 9.1 & 9.2). In die eerste vyf genoemde waardeterreine is die basiese gedragsreëls van die jong kinderjare vervat. Dit is juis die moeder wat in die jong kinderjare die meeste kontak met haar kind het. Wat die religieuse waardeterrein betref meen Van Schalkwyk (2000) dat vroue die grootste deel van die kerk van die Swart inheemse bevolkingsgroepe uitmaak. Daarom is dit te verstane dat moeders van genoemde etniese groepe meer betrokke is by die oordra van religieuse waardes.
- Beroepswaardes en intellektuele waardes word veral deur die vaders oorgedra. Moontlike redes hiervoor is dat die vader tradisioneel gekoppel word aan die rol van broodwinner en versorger en beklee 'n beroep wat dikwels opleiding vereis. Opleiding vir 'n beroep kan weer aan intellektuele waardes gekoppel word.
- Dit is veral op die kulturele en religieuse waardeterreine waar die ouma 'n belangrike bydrae binne die gesin maak. Moontlike redes hiervoor is dat oumas die tradisies van die etniese groep beter ken en baie meer betrokke daarby is. Volgens Codrington (2001b) is die ouer generasie (soos oumas) baie gestel op tradisies en glo dat dit hedendaags nog van toepassing is. Die religieuse word moontlik ook aan die kulturele gebruike van die verlede gekoppel.
- Gesinslede, familie en vriende is belangrike rolspelers (kommunikeerders) in verhoudings en die gemoedslewe (emotiewe aspek van kommunikasie). Daarom het hulle 'n belangrike invloed op gemoeds- en verhoudingswaardes.
- Die media voorsien rolmodelle aan die deelnemers. Ontspanning, die reg en politiek is gereelde onderwerpe in die media en daarom word die media tot 'n groot mate die draers van hierdie waardes. Die media hanteer ook onderwerpe soos selfbeeld en die bevordering daarvan en daarom speel dit 'n belangrike rol in die oordra van hierdie waardes. Daar kan dus aanvaar word dat die onderwerpe (gesinsekologiese terreine) wat die media hanteer tot die vorming van hierdie waardes sal lei.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Aangesien die kerk hoofsaaklik daar is vir die bevordering van religieuse waardes het die kerkleiers 'n goeie kennis van religieuse waardes. Godsdiensoonderrig was ook 'n belangrike komponent van die skool en daarom is die skool ook 'n belangrike draer van hierdie waardes by die bepaalde ondersoekgroep.
- Die skool se personeel speel belangrike rolle in die oordra van waardes op die intellektuele en die outoriteitswaardeterreine. Moontlike redes hiervoor is dat in die skoolsituasie gekonsentreer word op die intellektuele en dit word binne 'n outoriteitsstelsel gedoen. Onderwysers en lektrises het skynbaar ook as rolmodelle gedien.
- Wanneer die individu in bepaalde situasies (konteks) geplaas word, kan sy deur moontlike eksperimentering en redenering (kognitiewe leer) gedragsvoorskrifte formuleer wat weer tot bepaalde waardes en waarde-oriëntasies kan lei. Deur genoemde situasies en rasonale denke kan die individu haar identiteit en selfwaardes ontdek. Spesifieke situasies kan ook tot emosionele ervarings lei en kan dus die emotiewe deelsisteem (gemoed) van die individu positief of negatief beïnvloed.

3.2 Kontekste en die oordra van waardes

Alhoewel die fokus op die gesin se rol in die oordra van waardes is, is dit in hierdie studie duidelik dat ander persone en instansies ook 'n belangrik rol in die oordra van waardes gespeel het. Bevestiging hiervoor is ook uit ander studies verkry en waar van toepassing word dit aangetoon. Die volgende omstandighede en redes kan hiervoor aangevoer word:

3.2.1 Gesinsamestelling

- Ouers bly steeds die belangrikste draer van waardes. Daarom waar ouers teenwoordig is, word die denkrigtings, idees, houdings, oortuigings en waardes van ouers en ouer persone na kinders en die latere jong volwassene oorgedra. Hedendaags vind gesinsverbrokkeling egter toenemend plaas en dit lei tot verandering in gesinsamestellings (Louw, 2000). Die proses van akkulturasie kan moontlik aanleiding gee tot groter gesinsverbrokkeling. Wanneer die tradisionele konserwatiewe kultuur die idees en houdings van die Westerse sogenaamde 'nuwerwetse liberalistiese kultuur' of 'vry kultuur' oorneem kan dit uitloop op gesinsverbrokkeling (Trollip, 1991:244). Herstrukturering van die gesin moet dan plaasvind en tradisionele gesinsrolle moet herverdeel word. Die afwesigheid van veral die vader lei daartoe dat sy rol as draer van bepaalde waardes ook deur ander persone soos die moeder, ouma, gesinslede en selfs die gemeenskap oorgeneem word (Parsons, 1971). Hierdie gedragspatrone is veral waar ten opsigte van die Swart inheemse etniese groepe. Verder is die vader soms nie fisies afwesig nie, maar as gevolg van sy werk, kulturele gebruike en persepsies van wat sy rol is, is hy glad nie of minder betrokke by die kinderopvoeding en die oordra van waardes.
- Die opvoedingstaak en gevolglik die oordra van waardes word by sommige gevalle aan iemand anders oorgedra. Dit is bestaande praktyk onder die verskillende swart etniese groepe dat die ouma soms hierdie taak oorneem. Sy moet dan die rol van

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

beide ouers oorneem en is dan tot 'n groot mate verantwoordelik vir die oordra van waardes.

- Die versorging deur huishulpe, ouer broers en susters asook soms familieledes en ander volwassenes in die gemeenskap en selfs vriende dra by tot die oordra van waardes. Redes hiervoor lê onder andere in kulturele gebruike, die werkende moeder se afwesigheid by haar gesin en die aanklank wat sommige jeugdiges vind by hulle portuurs en rolmodelle. Die vroeë sterfte van ouers weens die vigs epidemie sal moontlik toenemende eise op die versorging en oordra van waardes aan wesies op die familie, vriende en die gemeenskap plaas.
- Uitgebreide gesinne vorm deel van die kollektivistiese leefwyse van die Indiërs (Moodley, 1993) en swart etniese groepe (Van der Walt, 1991:213-214, 219; Van Schalkwyk, 2000) en daarom is familieledes soms deel van die opvoedingsproses en waardeoordraging.

3.2.2 Kulturele gebruike en invloede

- Onder sekere gesinne in etniese groepe is dit nie die gebruik dat waardes rondom die seksuele terrein deur die ouers oorgedra word nie. Hierdie funksie word dan deur ouer broers of susters of ander familieledes of selfs die skool verrig. Portuurs speel soms hier 'n belangrike rol.
- Die oordra van kulturele gebruike word tot 'n groot mate in sekere etniese groepe aan die ouma oorgelaat. By nadere ondersoek het ouer persone dit as hulle plig beskou om die kulturele 'erfenis' oor te dra. Blykbaar weet hulle ook meer van die tradisionele verlede as ander betrokkenes. Ouer persone het ook 'n behoefte om hulle tradisies en kennis van die verlede oor te dra. Volgens Van der Walt (1991:211-213) is die Swart inheemse etniese groepe tradisioneel meer gerig op die verlede as op die toekoms terwyl die Blanke etniese groepe in Suid-Afrika al hoe meer toekomsgerig optree.
- Akkulturasie lei tot die verandering van prioriteite van waardes en die oordra van waardes. Die verskillende kulture waarmee die kind en jong volwassene in Suid-Afrika in aanraking kom, bring mee dat akkulturasie plaasvind. Die voorbeelde wat hieronder volg is veral van toepassing op die van die swart inheemse etniese groepe. As gevolg van die ongeletterdheid van ouers in veral die platteland kan die ouer en kind hulle op twee vlakke van akkulturasie bevind. Wanneer ouers en kinders op verskillende vlakke van akkulturasie is, kan dit meebring dat persone van buite eerder betrokke is by die oordra van waarde-oriëntasies en waardeprioriteite. Daarom word aangetoon dat die kerk, skool en media betrokke is by die prioritisering en oordra van waardes en waarde-oriëntasies (kyk Tabela, 9.1 & 9.2). 'n Gevolg hiervan is dan ook bi-kulturalisme (Taylor, 1991) wat plaasvind. Waarde-oriëntasies van die Westerse kultuur sowel as die van die kultuur van die eie etniese groep word nagevolg. Daarom word genoem dat daar binne 'n 'Westerse wêreld' aangeleerde waarde-oriëntasies rondom die huwelik van die Westerse sowel as die van die bepaalde etniese groep toegepas sal word. Redes hiervoor lê moontlik daarin dat die huwelik as deel van die intieme verhoudingslewe binne die gesin van oorsprong gesien word. Beide die gesin en die sogenaamde 'Westerse buitewêreld' dien dus as draers van die

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

waarde-oriëntasies rondom die huwelik. Op die terrein van die beroep blyk dit dat die ouers en die kinders hulle meer op dieselfde akkulturasie vlak bevind. Beide die ouers en kinders en dan die latere jong volwassene besef die belangrikheid van geletterdheid vir 'n vrou. Die afleiding kan dus gemaak word dat op sekere gesinsekologiese waardeterreine die gesin sowel as die buitewêreld draers van waarde-oriëntasies en waardeprioriteite is.

3.2.3 Betrokkenheid van gesinsekologiese terreine

Gesinsekologiese omgewings soos skole, kerke en ander opvoedkundige instellings speel 'n rol in die oordra van waardes (Melton, 1996:1236). Wetlike verpligtinge soos skoolopleiding en ondersteuningsinstansies soos kerke maak dat hierdie instellings betrokke by die kind se opvoeding is. Personeel van instellings soos die kerk en skool, dit wil sê predikante/pastore (en soortgelyke kerklike werkers) en onderwysers dra dan by tot die opvoeding en dus ook tot die oordra van waardes. Redes hiervoor lê moontlik in die feit dat 'n groot groep van die ouers ongeletterd is, onbewus van nuwe gedragspatrone is en sogenaamd te besig is om aandag aan die opvoeding van die kinders te bestee.

3.2.4 Tegnologie en kommunikasie

Dit is veral die media soos die radio, televisie en die geskrewe woord wat 'n rol kan speel in die oordra van kennis, houdings en so ook waardes. Aspekte soos natuurbewaring, gesondheid, selfbeeld, regsaspekte, toekomsbeplanning en menseverhoudings word deur opvoedkundige en joernalprogramme, leiers en ander kundiges oor hierdie media hanteer. Die belangrikheid van die media as opvoedings- en opleidingsinstrument word toenemend raakgesien en gebruik.

3.2.5 Tydsgerigtheid

Daar is verskillende maniere hoe tyd ervaar word en watter betekenis daaraan gekoppel word. Hierdie verskille is veral duidelik in die verskille tussen die tradisies van die inheemse Swart etniese groepe en die Westerse leefwyse. Van der Walt (1991: 211-212) noem dat die tradisionele Swart inheemse etniese groepe hoofsaaklik 'n tweedimensionele tydsperspektief het en noem dat hulle ervaar dat die lang verlede die teenswoordige tyd 'insluk', dit wil sê die huidige is gedurig besig om die verlede te word. Hierteenoor staan die Westerse drie-dimensionele tydsperspektief wat van die verlede na die teenswoordige tot die toekoms beweeg. 'n Toekomsgerigte beplanning en optrede is egter besig om deel van die huidige jong volwassenes in hierdie studie se leefwyse te word. Die jong volwassene in hierdie studie meen dan ook dat hulle ouers en oumas in die verlede leef en daarom is tradisies en tradisionele kulturele gebruike (waarde-oriëntasies) vir hulle belangrik. Sommige deelnemers in hierdie studie dui aan dat die toekoms vir hulle belangrik is en daarom is die verlede en die tradisies en gebruike (waarde-oriëntasies) van die verlede nie so belangrik nie. 'n Jong volwasse informant maak die volgende stelling om dit te bevestig: **"Tradisies help nie veel as die toekoms gedurig verander nie."** Die toekoms word gekenmerk deur voortdurende veranderinge en onsekerhede en daarom ervaar sommige jong volwassenes dat beplanning net op 'n kort termyn gedoen kan word en daar nie te lank voor die tyd beplan kan word nie.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Die jong volwassene is dus meer hedegerig in sy uitgangspunte ten opsigte van beoordeling van waardes. Daarom word die oordra van waarde-oriëntasies wat gerig is op die verlede nie sondermeer deur die jong volwassene aanvaar nie. Codrington (2001b) stem ook saam met hierdie verskillende beskouings ten opsigte van die toekoms en die verlede van die verskillende generasies. Verder kan daar moontlik 'n nuwe benadering in tydsgeregtigheid ontstaan naamlik weer 'n twee-dimensionele siening wat in hierdie geval gerig is op die hede en die toekoms. Dit impliseer dat die huidige (vandag) in terme van die toekoms hanteer word. Dit wil sê beplanning is nie so noukeurig en duidelik nie aangesien die toekoms te veel veranderingsmoontlikhede het (Sunter, 1989). Ten opsigte van waardes bring dit mee dat waarde-oriëntasies en waardes net aanvaar sal word indien dit relevant vir die toekoms is.

3.2.6 Individualisme versus kommunalisme

Volgens Van der Walt (1991:213-214) kan etniese groepe die klem plaas op hetsy dit wat allereers vir die individu belangrik is, of dit wat allereers vir die gemeenskap (groep) belangrik is. Wanneer die gemeenskap belangrik is, het volwassenes van die gemeenskap, volgens bepaalde deelnemers van die Swart etniese groepe in hierdie studie, die reg om 'n kind of jonger persoon "... op te voed ..." (ondermeer waardes oor te dra). Hierteenoor staan die ervaring van 'n deelnemer uit die Afrikaanssprekende Blanke etniese groep wat aangedui het dat haar ouers haar geleer het om self te besluit wat vir haar persoonlik reg of verkeerd 'voel'. Laasgenoemde situasie kan op individualisme wys terwyl eersgenoemde situasie op kommunalisme wys.

Kontak, betrokkenheid en opvoeding van 'n persoon (kind) kan as 'n interaksieproses gesien word waartydens waardes oorgedra en gevorm word. Wanneer die gesinsekologie verander soos wanneer nuwe idees en oortuigings ontstaan, sal dit dus die interaksieproses van waardevorming beïnvloed. Hierdie standpunt strook met die interaksieproses van die gesinsekologiese perspektief. Die oordrag van waardes vind op verskeie maniere plaas en sal vervolgens bespreek word.

3.3 Faktore betrokke by die oordra en aanleer van waardes

Verskeie faktore speel 'n rol in die oordra en aanleer van waardes. Die volgende kan genoem word:

- Leervorme speel 'n rol wanneer waardes en waarde-oriëntasies aangeleer word. Deur operante kondisionering het die deelnemers aangetoon dat die waarde-oriëntasies tot 'n mate gevolg word sodat erkenning verkry kan word en die negatiewe vermy word. Sekere gedrag rondom die kulturele en verhoudings word gevolg om uitsluiting en straf van die gesin of etniese groep te vermy. Die nakom van tradisies rondom respek vir die ouer generasie en *lobola* van die swart etniese groepe is voorbeelde hiervan. Die deelnemers toon ook aan dat hulle deur kognitiewe leer waardeprioriteite bepaal en in sekere situasies (kontekste) beïnvloed word deur onder andere hulle eie voordeel. Die politieke waardeterrein word as minder belangrik beskou aangesien die deelnemers op grond van ontnugtering en bepaalde beredenerings die huidige politieke terrein negatief beleef. Sommige deelnemers het waardes deur sosiale leer geleer en noem dat sekere waarnemings van ander se gedrag, woorde en voorstellings

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

wat hulle ervaar het, hulle waardeprioriteite beïnvloed het. Dit motiveer hulle gedrag. Die deelnemers verwys veral na die inskerp van waardes en voorbeelde van hardwerkendheid van hulle ouers of ouma. Hierdie gedrag van hulle ouers en ouma dien dan as 'n riglyn en motivering vir hulle eie toegewydheid of hardwerkendheid.

Die huidige jong volwassenes verskil moontlik van die sogenaamde *silent generation* en die *boomers* ten opsigte van leervorme (Codrington, 2001b). Die jong volwassenes in hierdie studie gee beredeneerde antwoorde ten opsigte van hulle evaluering van waardeprioriteite en waarde-oriëntasies. Die twee vorige generasies het eerder instruksies rondom waardegestuurde gedrag gevolg sonder om dit te bevraagteken of te beredeneer (Codrington, 2001b). Dit impliseer dat die vorige twee generasies hoofsaaklik waardes en waarde-oriëntasies nie juis bevraagteken het nie. Die huidige generasie van jong volwassenes het waarskynlik baie meer kontak met die 'wêreld buite hulle gesinne' gehad. Gevolglik was hulle meer blootgestel aan nuwe idees en inligting en dit het moontlik gelei tot beredenerings ten opsigte van waarde-prioriteite en waarde-oriëntasies.

- Waardes hou verband met gebruike en as gebruike oorgeneem word, bestaan die moontlikheid dat die betrokke waardes ook oorgeneem word. Daar word egter soms nie eers oor die wenslikheid van bepaalde gedrag met die kinders gekommunikeer nie. Die deelnemers het veral rondom die kulturele waardes en gebruike hierdie ervaring gehad. Kulturele denke en gebruike word soms oorgeneem deur onder andere nabootsing sonder om die betrokke waardes raak te sien. Hierdie prentjie is egter besig om te verander en die hedendaagse jong volwassene bevraagteken sekere gedrag, oortuigings en houdings. Daarom word sommige gebruike en gevolglik waardes nie sonder meer deur die deelnemers aan hierdie studie aanvaar nie.
- Benewens voorbeelde wat nageboots word, word waardes in die vorm van opdragte wat gee word, oorgedra. By verdere navrae het moeders aangedui dat wanneer hulle opdragte gee, hulle nie altyd bewus is dat hulle waardes oordra nie. Somtyds is hulle wel bewus dat hulle "... 'n belangrike beginsel of lewenswaarheid (waarde) oordra ..." en dus word die oordra van waardes nie noodwendig intensioneel gedoen nie. Waardes word dus intensioneel en ook nie intensioneel oorgedra.
- Soos wat die leefwêreld verbreed, word die gesinsekologiese waardes wat oorgedra word meer en die persone betrokke by die oordra en vorming van waardes ook meer. Die kind beweeg soms uit die ouerhuis na 'n skool en universiteit en beland soms in 'n koshuis. Sodoende kom sy in aanraking met ander idees en denkrigtings. Verder kan globalisasie, dit wil sê die kontak met die internasionale wêreld en bepaalde waarde-oriëntasies, ook hierin 'n rol speel (Lubbers, 1998,1999).

3.4 Vorming van waardes

Deur internalisering vind die waardevormingsproses in die individu plaas. Internalisering van waardes vind op 'n kognitiewe, affektiewe en konatiewe vlak plaas. Die kognitiewe hou verband met kennis van wat en hoekom, die konatiewe verwys na vaardighede, naamlik die hoe, terwyl die affektiewe te make het met die emosionele belewings. Hierdie drie vlakke kan ook beïnvloed word deur die ervaringswêreld (gesinsekologie) van die kind en die latere jong volwassene. Demografiese faktore in hierdie studie (kyk Hoofstuk 7) dui aan dat armoede en ongeletterdheid 'n wesenlike deel van sommige deelnemers se lewens is en was.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Die ervarings rondom armoede (ekonomiese waardes) en ongeletterdheid (beroeps- en intellektuele waardes) kan dan moontlik sterker as ander ervarings (waardes) op die kognitiewe, affektiewe en konatiewe vlakke geïnternaliseer word.

Die vorming van waardes kan nie losgemaak word van die ontstaan van die evalueringsvermoë van 'n persoon nie. Uit die onderhoude met deelnemers en die response op die vraelyste het die volgende aspekte na vore gekom:

- **Waardevorming vind deur verhoudings en evaluasies plaas**

Die volgende stellings word deur navorsers ten opsigte van die vorming van waardes op 'n **verhoudingsvlak** gemaak: Brits (1981:64) is van mening dat uit bepaalde verhoudings evaluerings voortspruit en daaruit word waardes gevorm. Die vorming van waardes is dus afhanklik van verhoudings en evaluasies. Volgens Alisjahbana (1966:27) is die verhoudingservaring van die mens en objekte, mense en gebeure 'n gevoel- of hartsbeleving en dui op die affektiewe komponent. Rokeach (1973) se siening dat waardes uit drie komponente, naamlik die kognitiewe, affektiewe en konatiewe, bestaan sluit aan by Hattingh (1991) en Alisjahbana (1966) se siening. Dit is dus nie net die verhouding en evaluering wat hier ter sprake is nie, maar ook die 'diepte' daarvan naamlik die van gevoel, die redenering (kognitiewe) en die vaardighede (konatiewe) in die vorming van waardes.

- **Behoeftes, belangstelling, betrokkenheid en waarneming bepaal waardes**

'n Ander standpunt fokus op behoeftes as oorsprong van waardes. Volgens Hattingh (1991:118) skep behoeftes waardes. Verder kan behoeftes aan bepaalde stadiums van 'n individu of gemeenskap gekoppel word. Stadiums verwys na die ontwikkelingsvlak (wat weer ontwikkelingstake impliseer) van 'n kind tot en met die volwasse stadium asook die opvoedingspeil. Sekere behoeftes word dus aan bepaalde ontwikkelingsvlakke gekoppel. So byvoorbeeld sal seksuele behoeftes in die puberteitsjare ontwikkel. Daarom is waardes individueel en universeel aangesien elke persoon wat normaal ontwikkel hierin uniek is, maar tog ook universeel is in sy ontwikkeling. Hieruit kan afgelei word dat soos wat behoeftes ontwikkel, sal waardes ook dienoooreenkomstig ontwikkel. Die navorsers sien belangstelling, waarneming en behoeftes as belangrike skeppers van waardes. Sekere gebeure of objekte skep nie noodwendig 'n behoefte nie, maar as gevolg van die mens se nuuskierige aard word belangstellings geprikkel. Uit die belangstelling kan evaluerings plaasvind, wat tot goedkeuring of afkeuring lei en uiteindelik oorgaan tot die vorming van waardes. Alhoewel alle waarnemings nie noodwendig aan behoeftes of belangstellings gekoppel kan word nie, kan dit tot die vorming van waardes lei.

'n Verdere standpunt wys op die gegewenheid van waardes en spesifiek die betrokkenheid van ander persone se kulturele invloede en ander gesinsekologiese terreine. Waardes kan dus gevorm word waar ander persone teenwoordig is en as gevolg van die invloed van byvoorbeeld die natuur as omgewing asook sekere objekte en situasies.

- **Sosiaal en persoonlik aangeleerde waardes**

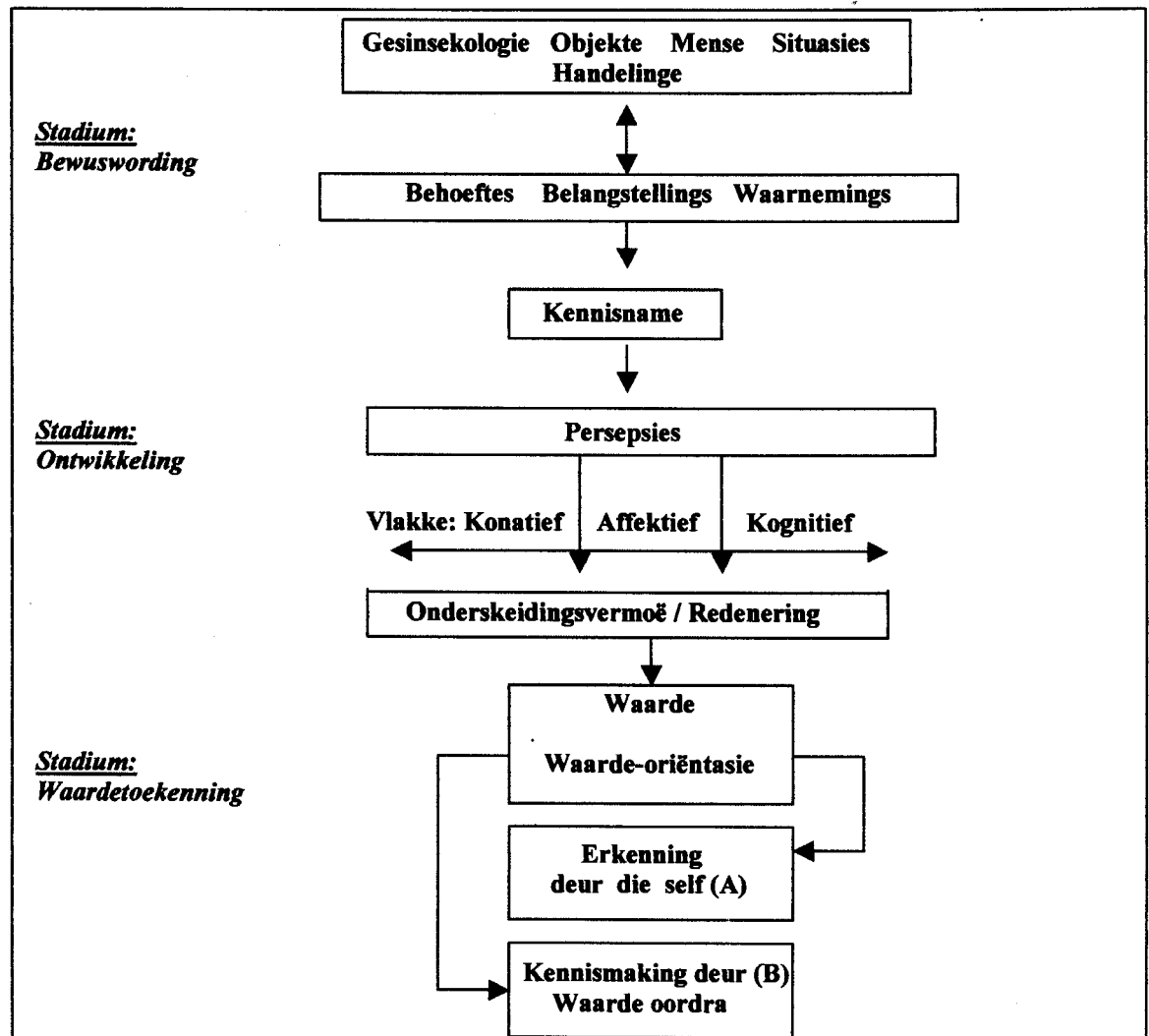
Smith (1978) onderskei tussen sosiaal aangeleerde waardes en persoonlik aangeleerde waardes. Laasgenoemde kan verdeel word as die superego waardes en self

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

aangeleerde waardes. Superego waardes is die geïnternaliseerde van waardes voordat die ware self gestabiliseer het. Terwyl hierdie waardes meer irrasioneel kan wees, is die selfaangeleerde waardes meer rasioneel omdat dit meer op 'n kognitiewe vlak oorweeg word. Hierdie siening sluit aan by die verskillende leervorme wat vroeër in die hoofstuk genoem is. Smith (1978) onderskei dus tussen inter- en intrakommunikasie as deel van waardevorming.

3.5 Waardevormingsproses as internalisering van waardes

Die waardevormingsproses is in der waarheid die internalisering van waardes en kan as 'n samevoeging van sekere elemente van teorieë gesien word. Die internalisering van waardes vloei van die bewustheids- na die onderskeidings- tot die waardetoekenningstadium. Daar is ook verskeie faktore wat die proses tydens die verskillende stadiums beïnvloed. Eerstens word die waardevormingsproses skematies in Figuur 10.7 uiteengesit en daarna word die bespreking van die proses hanteer.

FIGUUR 10.7: DIE WAARDEVORMINGSPROSES AS INTERNALISERINGSPROSES*

*Verskeie faktore kan hierdie proses beïnvloed

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Die vorming van waardes vind nie in 'n vakuum plaas nie en word deur faktore soos interne en eksterne invloede, kragte en fases beïnvloed (kyk 2.2.1, 2.2.2 & 2.2.3 van hierdie hoofstuk). Hierdie faktore vorm die konteks waarbinne die vorming van waardes plaasvind. Omdat sommige van hierdie faktore reeds bespreek is, word daar slegs na hulle verwys.

3.4.1 Stadiums

Soos Figuur 10.7 aandui, word die bewustheid-, onderskeiding-, en waardetoekenning-stadiums onderskei.

Bewustheidstadium

'n Persoon se ontwikkelingsvlak, vermoë, ingesteldheid, behoeftes, en belangstellings het 'n invloed op haar bewustheid van objekte, mense, situasies en handeling in haar omgewing. Op hierdie stadium is die persoon slegs bewus van haar gesinsekologie en die handeling wat daarin plaasvind. Sterk aanspraak word op die sintuie gemaak.

Onderskeidingstadium

Op hierdie stadium vind evaluasie plaas. Soos reeds bespreek (kyk Hoofstuk 2) is dit juis die mens, anders as die dier, wat die vermoë het om te evalueer tussen reg en verkeerd. Uit die waarnemings van 'n persoon word daar indrukke gevorm. Hierdie indrukke word veral op die affektiewe maar ook op die kognitiewe en konatiewe vlakke beleef. Omdat die affektiewe verhouding sterker as die ander vlakke na vore kan tree, is subjektiwiteit eie aan hierdie onderskeidingstadium. 'n Persoon se onderskeidingsvermoë tussen wat reg en verkeerd in terme van aanvaarbaarheid is, word veral subjektief beleef.

Waardetoekenningstadium

Nadat daar kennis van die gesinsekologie geneem is en 'n onderskeidingsvermoë verwerf is, word die evaluasieproses deur redenering voortgesit sodat 'n bepaalde waarde en waarde-oriëntasie daaraan toegeken kan word. Die waarde is nou 'n gegewenheid wat deur die persoon self of deur ander persone herken kan word. Die rol wat persone hier speel is nie simplisties nie en verdien verdere aandag.

Omdat persoonlikhede en vermoëns van individu tot individu verskil, vind die erkenning of herkenning van waardes verskillend plaas. Om dit te verduidelik sal na twee onderskeie individue, A en B, verwys word. A besit die vermoë om 'n waarde te erken omdat sy dit self konstrueer. Hierdie individu kan byvoorbeeld die kreatiewe leier wees wat die lewe en gebeure bevraagteken. 'n Sterk bewustheid van evaluasie, onderskeiding en klassifikasie is ook by hierdie persoon teenwoordig. B is die navorger tipe. Alhoewel hierdie persoon ook oor 'n evalueringsvermoë beskik, tree dit nie so bewustelik en sterk na vore nie. Hierdie persoon is meer geneig om kennis van waardes te neem omdat dit deur ander persone aan hom oorgedra of uitgewys word.

Daar moet egter op gelet word dat situasies kan bepaal of 'n persoon die rol van A en/of van B sal vertolk. Dit is dus teoreties moontlik dat een individu beide die rol van A sowel as B kan speel. 'n Moontlike situasie kan die volgende wees: Wanneer spesifieke waardes en waarde-oriëntasies wat eie aan 'n individu is (byvoorbeeld 'n aangebore talent vir die waardering van die estetiese), verder ontwikkel word, sal die posisie van A ingeneem word. By universele erkende belangrike waardes en waarde-oriëntasies is die posisie van B die

INTERPRETASIE, OPSOMMING EN GEVOLGTREKKING

meer algemene wanneer waardes en waarde-oriëntasies erken word. Wanneer en hoe genoemde prosesse plaasvind is nie duidelik en objektief meetbaar nie, maar die resultaat daarvan kan wel afgelei word.

3.5.2 Internaliseringsfaktore

Die verwerwing van waardes sluit twee aspekte in naamlik, die eksterne en die interne. Eksterne faktore is veral betrokke by die oordra van 'n waarde van een persoon of persone na 'n ander, terwyl interne faktore hoofsaaklik in die vorming van waardes teenwoordig is. Interne faktore is dus betrokke by die internalisering van waardes. Laasgenoemde verwys dus na die vermoë van 'n persoon om waardes deel van sy waardesisteem te maak (Smith, 1978).

Die volgende faktore naamlik die ontwikkelingsvlak, opvoedingspeil en ingesteldheid word deur die navorser gesien as interne faktore. Hierdie bespreking van faktore sluit aan by die bespreking in Hoofstuk 2 (kyk 4, van Hoofstuk 2). Omdat interne faktore deel van die internalisering van waardes is, word die faktore verder bespreek. Waar van toepassing, word daar net kortliks na eksterne faktore verwys.

Ontwikkelingsvlak

Ontwikkelingsvlak verwys na 'n stadium in 'n persoon se lewe wanneer die kognitiewe, emosionele, sosiale en morele ontwikkeling tot 'n bepaalde vlak ontwikkel het. Erikson het hierdie ontwikkeling in agt sosiaal-psigologiese stadiums weergegee. In hierdie verband verwys Piaget na die stadiums van kognitiewe ontwikkeling terwyl Kohlberg vlakke van morele ontwikkeling identifiseer (Weiten, 1992: 387-396). Bogenoemde vlakke of stadiums het dus veral te make met die persoon se vermoë op 'n bepaalde ouderdom. Die invloed van die omgewing (gesinsekologie) speel ook hier 'n rol omdat die persoon deur haar omstandighede aangespreek word. Dit laat haar nuwe vermoëns en persepsies ontwikkel. Uit laasgenoemde word waardes gevorm. Daar kan dus aanvaar word dat die vorming van sekere waardes aan 'n sekere ouderdomsgroep gekoppel kan word. Genoemde psigoloë verwys dan veral na wat op sekere ontwikkelingsstadiums beleef word. Ander navorsers verwys weer na 'n bestaansvlak in die sin van hoe en hoekom die persoon dink eerder as wat of waaroor sy dink en verder word hierdie vlakke ook aan sekere waardes en waarde-oriëntasies gekoppel (Graves, 1970; Hattingh, 1991: 262-282).

Die liggaamlike ontwikkeling van 'n persoon kan bepaal watter waardes op watter stadium gevorm word. Indien 'n persoon byvoorbeeld nie verstandelik en emosioneel 'normaal' ontwikkel nie, sal hy ook in sy waardevorming gestrem word. So sal 'n outistiese persoon of 'n persoon met 'n onder 'normale' intelligensie nie dieselfde waardevorming as 'n 'normale' persoon besit nie.

Opvoedingspeil

Opvoedingspeil verwys nie net na die vermoë van 'n persoon nie, maar ook na sy blootstelling aan sekere stimuli deur sy gesinsekologie. Dit word by die interne faktore ingesluit aangesien dit tog wel 'n persoon se vermoë kan beïnvloed. Individue wat nie aan al die moderne ontwikkeling blootgestel is nie kan as milieugestrem beskou word en hul waardes sal ook dienooreenkomstig beïnvloed word. So sal 'n persoon uit 'n tegnologies

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

onontwikkelde wêreld heel waarskynlik nie blootgestel word aan moderne tegnologie nie en gevolglik nog nie 'n bepaalde waarde daaraan heg nie. Daar kan dus aanvaar word dat die bepaalde gesinsekologie en die opvoedingspeil van 'n persoon die vorming van sy waardes sal beïnvloed. Onkunde kan dus 'n rol in die vorming van waardes en waarde-oriëntasies speel. Pitso-Motlabane (1993) se studie van verwesterde professionele swart persone in Soweto bevestig die invloed van ontwikkeling en geleerdheid op die waardes en waardesisteen van 'n persoon.

Ingesteldheid en kriteria

Onder ingesteldheid word innerlike faktore soos persoonlikheid, behoeftes, belangstellings en geslag ingesluit. Hierdie faktore dui almal op dit wat vir die persoon belangrik is ten opsigte van sy eie aard en samestelling as individu. Trotzer (1981) is een van die navorsers wat waardeverskille by die verskillende geslagte aantoon. Volgens psigoloë en navorsers is persoonlikheid, behoeftes en belangstellings ook belangrik wanneer 'n persoon keuses moet uitoefen (Maddi, 1968:1-7; Maslow, 1970; Murray, 1981). Dit is juis die feit dat waardes aan keuses gekoppel word, dat bepaalde voorkeure in die persoonlikheid aan die vorming van waardes gekoppel kan word. Net so kan 'n persoon se geslag, behoeftes en belangstellings aanleiding gee tot waardes en waarde-oriëntasies.

Kriteria kan as 'n bron van waardevorming dien. 'n Persoon se geloofsoortuiging speel hier 'n rol as 'n criterium vir die vorming van 'n waarde of waarde-oriëntasie. Sekere waardes of waarde-oriëntasies word byvoorbeeld deur die religieuse soos sy Godsbegrip bepaal. Heyns (1977:66-96) meen dat die mens se geloof sy denkwysse oor homself en sy medemens bepaal. Geloof skryf dus bepaalde waardes en waarde-oriëntasies voor en wat nie aanvaarbaar binne 'n bepaalde geloofsoortuiging is nie, kan dan bloot geblokkeer word. Die ontkenning van 'n waarde en waarde-oriëntasie vind dus plaas.

Kriteria as bron van die vorming van waardes en waarde-oriëntasies kan as 'n interne sowel as 'n eksterne faktor gesien word. Wanneer dit as eersgenoemde gesien word, dien dit as blokkerings- of siftingsmeganisme by die erkenning van 'n waarde of waarde-oriëntasie. As eksterne faktore is dit die persoon se geloofsoortuigings wat bepaal tot watter mate 'n waarde en waarde-oriëntasies aanvaar word of nie.

Bogenoemde faktore kan gelyktydig of afsonderlik funksioneer en sommige faktore is ook afhanklik van ander om te funksioneer. Liggaamlike ontwikkeling kan behoefte en belangstellings bepaal, terwyl opvoeding die persoonlikheid kan laat ontwikkel en/of in 'n bepaalde rigting stuur. Nie een van die faktore kan dus op sy eie funksioneer nie. Die waardevormingsproses soos bespreek, kan skematies in Figuur 10.6 voorgestel word.

Binne die gesinsekologiese perspektief kan die individu die invloede en bronne van die ekologie op 'n kreatiewe wyse bestuur (Bubolz & Sontag, 1993:424).

Die skematiese uiteensetting (Figuur 10.7) is 'n voorstelling van die vloei waarlangs die internalisering van waardes kan plaasvind. Binne die gesinsekologiese perspektief word die wisselwerking tussen byvoorbeeld objekte, mense, situasies en handeling met behoeftes, belangstellings en waardes aangedui. Hierdie wisselwerking kan lei tot kennisname in die bewuswordingstadium. Op 'n kognitiewe, affektiewe en konatiewe vlak word persepsies beleef en die individu kan oor genoemde persepsies redeneer en pas dus haar

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

onderskeidingsvermoë toe. Waardes en waarde-oriëntasies kan dus uit die genoemde redenering voortspruit. In die waardetoekenningstadium kan die individu self tot die ontdekking van 'n waarde kom en/of sy kan die waarde 'leer ken' deur die bemiddeling van 'n persoon wat die waarde 'oordra.' Hierdie hele proses van die internalisering van waardes vind binne die gesinsekologie plaas en word beïnvloed deur faktore soos onder andere interne en eksterne invloede, kragte en beperkings sowel as die bepaalde ouderdomsfase van die betrokke persoon.

4 METODOLOGIESE BYDRAE

Vir hierdie studie is 'n skaal van twintig gesinsekologiese waardeterreine ontwikkel. Die volgende aspekte moet egter in gedagte gehou word. Omdat die skaal spesifiek vir 'n bepaalde groep binne 'n bepaalde tydsgleuf ontwikkel is, lê die bydrae eerder op die metode as die skaal as sulks. Die daarstel van metodologie, met ander woorde die 'hoe' om die skaal te ontwikkel is dus van waarde en die redes hiervoor lê op die volgende terreine:

- 'n Skaal wat in verband met bepaalde situasies gebring word, kan nie vir alle etniese groepe gebruik word nie en is ook nie tydloos nie. Daarom moet dit gebruik word om insig te verkry (Stewart, 1998:47) en is die standardisasie van so 'n skaal van minder belang.
- Die faktor analise is bemoeilik deur die feit dat in elke item verskillende kontekste ter sprake was. So het elke item dus 'n bepaalde aspek (konteks een) van 'n gesinsekologiese waardeterrein sowel as die genoemde aspek binne 'n spesifieke situasie (konteks twee) van verskillende etniese groepe (konteks drie) gemeet. Dit was dus nie 'n 'enkeltvoudige' waardemeting nie, maar eerder 'n 'driedledige' of 'saamgestelde' waardemeting naamlik drie kontekste.
- 'n Vierde konteks kan ook bygevoeg word naamlik die hedendaagse situasie met bepaalde kenmerkende eienskappe wat deur aspekte soos die huidige tydsges, idees, verwagtings en so meer beïnvloed kan word. Hieruit kan afgelei word dat die gesinsekologie so vinnig verander dat dit moeilik is om 'n gestandaardiseerde skaal daar te stel.

Wat die vraelyste betref, moes daar logiese aanpassings by die situasie gemaak word. aangesien 'n groot groep deelnemers gestruktureerde onderhoudvoering bemoeilik. Daarom is hierdie gestruktureerde onderhoude omskep in 'vraelyste' op aanbeveling van die lektrises by die betrokke kollege. Die vraag kan gevra word of daar noodwendig so 'n groot verskil tussen gestruktureerde onderhoude en oop vrae in genoemde vraelyste is. Dit blyk sinvol te wees om hierdie soort vraelys as soortgelyk aan 'n skriftelike gestruktureerde onderhoud te hanteer aangesien die navorser teenwoordig is, die vrae verbaal voorgelees en verduidelik kan word, deelnemers sonder die beïnvloeding van ander deelnemers antwoorde op vrae gee en die moontlike foute wat die navorser kan maak met die neerskryf van die deelnemers se response, uitgeskakel word.

In hierdie studie is daar gebruik gemaak van kruisvalidasie om soveel moontlik geldige antwoorde te verkry om die 'waarheid' vas te stel en te toets. Navorsingsdata wat nie met ander bevindings van die kruisvalidasieproses strook nie, moet verder vir betroubaarheid en geldigheid getoets word. Die navorser is van mening dat kruisvalidasie baie belangrik in

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

navorsing is aangesien dit die betroubaarheid en geldigheid van die data verhoog. Waar min navorsing oor 'n onderwerp bestaan is kruisvalidasie selfs van groter belang.

Sosiale navorsing is nie 'n eksakte wetenskap nie, maar berus op die verkryging van insig deur sogenaamde objektiewe metodologie (Mouton, 1996:18). Daarom meen die navorser eerstens dat bevindings in die sosiale navorsing nie as tydlose feite gereken moet word nie, maar eerder na verwys word as kontekstuele gedragspatrone. Daarom moet hierdie gedragspatrone altyd binne 'n bepaalde konteks soos die bepaalde beroepsgroep, teikengroep, hedendaagse tydsgees of kulturele agtergrond gesien word. Die bevindings van hierdie studie word dus as gedragspatrone ten opsigte van waardeprioriteite en die oordra van waardes binne die hedendaagse tydsgees en teikengroep gesien. Bevindings van hierdie studie is dus ook nie noodwendig die van die jong volwassene van die verlede en toekoms nie, maar van die huidige tydsgewrig. Tweedens moet navorsers bewus wees hoe en wanneer kwalitatiewe interpretasies na statistiese gedragspatrone verwerk kan word en ook dat kwantitatiewe statistiese gedragspatrone as interpretasies verklaar word. Opinies, houdings en ander soortgelyke konsepte is subjektief en interpretatief van aard. Die navorser en die deelnemers gee dus slegs interpretasies wanneer evaluering gemaak word.

5 TEORETIESE BYDRAE

Die teoretiese bydrae van hierdie studie lê moontlik op die volgende terreine:

- Aspekte van 'n bestaande tipologie van waardes is in die praktyk uitgetoets. Dit het meegebring dat bevestiging vir dié klassifikasie van waardes na vore gekom het. Verder kan daar aanbevelings ten opsigte van nog moontlike gesinsekologiese waardeterreine soos die van tegnologie en arbeidsaamheid (werk) bygevoeg word. Verder kan drie konsepte op die tyd-ruimtelike waardeterrein onderskei word naamlik tyd, ruimte en die tyd-ruimtelike.
- Oorvleueling ten opsigte van verskeie klassifikasies is uitgewys en daarom is aangetoon dat klassifikasies binne 'n bepaalde teoretiese raamwerk gedoen moet word. Gevolglik is die gesinsekologiese perspektief met sukses vir hierdie bepaalde tipologie van waardes gebruik.
- Betekenisse van verwante konsepte rondom waardes is uitgeklaar en daar is ook aangetoon wat hulle verband met waardes en waarde-orëntasies is. Genoemde konsepte word as moontlike aanduiders van waardes en waarde-oriëntasies gesien.
- Die rol van kultuur en hoe dit in die huidige Suid-Afrika in die verskillende stadiums van akkulturasie, assimilasië, bi-kulturalisme, manifesteer, is ook uitgewys. Hierdie aspekte is veral ten opsigte van waardeterreine soos beroeps- en kulturele waardes uitgewys.
- Daar is bevind dat tussen die verskillende etniese groepe baie in gemeen is veral ten opsigte van waardeprioriteite en tot 'n groot mate ook ten opsigte van die sogenaamde Westerse denkwys en die algemeen aanvaarde hantering van situasies (waarde-oriëntasies). Hierdie bevindings is egter nie staties nie en word beskou as 'n 'fotoraampie' uit 'n film van die lewensverloop. Verdere studies sal moontlik ander gedragspatrone aandui aangesien die konteks van die huidige deur veral eksterne faktore kan verander. Babbie en Mouton (2002:277) verwys hierna en noem dat navorsingsbevindings nie altyd na 'n ander situasie oorgedra kan word nie.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- Die veranderende rol van die gesin en die vorm van nuwe gesinsamestellings as gevolg van praktiese implikasies is uitgewys. Die invloed van verwestering sowel as die praktiese realiteite van die ekonomiese en sosiaal-maatskaplike toestande is uitgewys. Die huidige sterfte van ouers asgevolg van die vigsituasie kan die gesinsamestelling en -rolle verder beïnvloed.
- Ten opsigte van die jong volwassene is aangedui dat sy 'n produk van onder andere die huidige tegnologiese-, inligtings-, post-apartheid-, gesondheidsbewuste-, post-modernistiese en sosio-ekonomiese tydperk is. Daarom moet die jong volwassene nie bloot net in terme van 'n stadium in volwassewording gesien word nie, maar as 'n unieke 'prodruk' in tyd.
- Wat gesinstake betref, het die onderhoude met die Afrikaanssprekende Blankes en die Tswanas verskeie 'nuwe' ontwikkelings- en gesinstake geïdentifiseer. Hieruit is waargeneem dat, ook die veranderderende gesinsekologie, aanleiding tot gesins- en ontwikkelingstake kan gee. 'n Voorbeeld hiervan is die tegnologiese ontwikkeling wat deesdae 'n impak op onder andere die individu se konatiewe vermoëns het.
- Verskeie modelle is gekonstrueer om as riglyn te dien vir verklarings van gedrag en waardeprioriteite.

6 IMPLIKASIES VAN HIERDIE STUDIE

Die implikasies wat hierdie studie het word binne die raamwerk van die gesinsekologiese perspektief hanteer. Daarom is aspekte soos die herkenning en interafhanklikheid van gesinsekologiese terreine asook die bestuur daarvan uitgelig. Genoemde aspekte en implikasies is van toepassing op drie vlakke, naamlik die mikrovlak wat die individu en sy gesin insluit, die mesovlak wat die gesin en individu se onmiddellike ekologie insluit en laastens die makrovlak wat terreine van die samelewing insluit (kyk Figuur 4.1).

6.1 Die mikrovlak

Hierdie studie het aangetoon dat die individu se besluite en optredes ten opsigte van waardes, waarde-oriëntasies en die oordra daarvan uitkring in die gesin, etniese groep, gemeenskap en samelewing. Wanneer daar dus met groepe soos byvoorbeeld gesinne, personeel by 'n werksinstansie en ander natuurlike groepe gekommunikeer word, moet die invloed van en op die individu in berekening gebring word. Hierdie invloede bepaal en verander groepe se waardes en waarde-oriëntasies en gevolglik word die betrokkenes se verwysingsraamwerke beïnvloed.

Na aanleiding van bostaande bespreking kan die volgende voorbeelde genoem word:

- Indien die jong volwassene ander waardeprioriteite as haar gesinslede het, kan dit tot botsende belange en gevolglik konflik lei. Die verskillende generasies en lede binne 'n gesin kan verwarring ten opsigte van verskille in waardeprioriteite en waarde-oriëntasies ervaar. Proaktiewe optrede wat konflik sal vermy of minimaliseer is dus nodig. Daarom moet die wyse waarop waardeprioriteite uitgeleef word (in waarde-oriëntasies oorgaan), duidelik met betrokkenes gekommunikeer word. Dit word gedoen deur onder andere harmonie tussen verbale en nie-verbale gedrag te verkry en te motiveer. Enige veranderinge, byvoorbeeld as gevolg van gebeure, in waardeprioriteite moet bespreek en gemotiveer word sodat omstanders begrip en insig

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

- kan verkry. Hierdie aspekte is eerstens belangrik om aanvaarding, integriteit en respek tussen betrokkenes te verkry en te behou. Tweedens is dit belangrik vir die individu om self insig in haar keuses en gedrag te verkry.
- Die draers van waardes en waarde-oriëntasies, binne die gesin, moet rasionele besluite ten opsigte van die waardeprioriteite en waarde-oriëntasies maak. Hierdie besluite impliseer dat daar ooreenstemming moet wees oor watter waardes as prioriteite voorgehou moet word en watter maatreëls ingestel gaan word om dit doelgerig oor te dra en te kontroleer. Waar nodig kan selfs verantwoordelike en bekwame persone gekies word om sekere van hierdie opdragte uit te voer.
 - Die jeug (soms ook volwassenes) moet gefasiliteer word sodat hulle 'n eie waardesisteem met waardeprioriteite kan ontwikkel. Die internalisering van waardes is dus belangrik. Daar moet onder andere na aspekte soos wat waardes bepaal, gekyk word. Verder moet daar ook aandag aan ontwikkelingstake gegee word aangesien genoemde take aanleiding tot die ontwikkeling van waardes gee. Laastens moet aandag aan dissipline, inoefening en ander opvoedkundige aspekte wat bydra tot die vaslegging van waardes, gegee word.
 - Die gesin moet besin oor sy gesinsamestellings, gesinsrolle en gesinstake (gesinsfunksies) en oor die implikasies hiervan in waardeprioriteite en die oordra van waardes. Elke gesinslid en persoon betrokke by die gesin se rolle behoort aan waardebeoordeling onderworpe te wees. So kan die afwesigheid van 'n ekonomiese bydrae van 'n ouma negatief geëvalueer word, terwyl die rol wat sy speel in terme van die oordra van waardes, stabiliteit en status onontbeerlik wees. Indien 'n ouer byvoorbeeld nie beskikbaar is of 'n onvermoë het om 'n bepaalde rol te vertolk moet daar nie leemtes in die oordra van waardes gelaat word nie, maar genoemde rol moet aan iemand anders opgedra word.
 - Die draers van waardes moet visioenêr ingestel wees. Dit wil sê die ouers moet kan visualiseer watter eise/uitdagings in die toekoms aan hulle kinders gestel kan word. Hierdie visioenêre denke is dus nodig om goed beredeneerde waardeprioriteite en ook die implikasies vir waarde-oriëntasies, gebruike, beginsels, norme, doelwitte en houdings oor te dra, te fasiliteer en te bespreek. Visioenêre denke vereis dus dat die volle implikasies van waardes in die daaglikse lewe tot 'n groot mate geantisipeer moet word. Verder moet die kragte wat waardeprioriteite en waarde-oriëntasies beïnvloed, bestuur word. Die kwessie rondom identiteit as 'n aspek van die selfbeeld en selfwaarde is 'n voorbeeld van die visioenering van geantisipeerde probleme. Binne die multi-kulturele samelewing in Suid-Afrika, emigrering na ander lande en die verbintenis met die *global village* (wêrelddorp), kan dit lei tot verwarring ten opsigte van identiteit, selfbeeld en selfwaardes.
 - Die internalisering van waardes vereis die afwenteling van waardes van 'n oppervlakkige kennis tot 'n diepgewortelde verbintenis en houding. Sodoende kan meer konsekwente en voorspelbare optredes plaasvind. Die internaliseringsproses kan moontlik gladder verloop as die sterkpunte en leemtes van die individu se deelsisteme begryp word.

Uit bostaande bespreking asook die problematiek en krisis van die jeug en jong volwassenes (Codrington, 1999) wat hedendaags rondom waardes ervaar word, dui daarop dat ouers moontlik onbekwaam is of net gewoonweg nalaat om waardes toe te pas en oor te dra. Daarom is dit noodsaaklik dat daar dringend na voorligting in hierdie verband gekyk moet word. Newman en Muzzonigro (1993) meen dat met 'n stel waardeprioriteite afwykende

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

gedrag selfs voorkom of beperk kan word. Kundiges behoort kursusse rondom die gesinslewe wat onder andere kinderopvoeding en die oordra van waardes insluit te ontwerp en aan te bied. Daarom bepleit Auret (1971) en Codrington (1999) ook maatreëls vir die bevordering van die algemene gesinslewe om stabiliteit te bevorder.

6.2 Die mesovlak

Op hierdie vlak is die gemeenskap met bepaalde gesinsekologiese terreine soos die opvoedkundige, kulturele, religieuse en beroepsterreine van belang. Die jong volwassene en die gesin moet kennis dra van die interafhanklikheid van die gesin en genoemde terreine. So moet die betrokkenes wat op hierdie terreine beheer uitoefen ook bewus wees van hierdie interafhanklikheid. Die volgende aspekte is van belang:

- Indien 'n jong volwassene haar in 'n beroepsomgewing bevind waar produksie, hardwerkendheid en verlengde werksure baie belangrike waardes, waarde-oriëntasies, doelwitte en norme is, moet die jong volwassene en haar gesinslede dieselfde waardes, waarde-oriëntasies, doelwitte en norme hê. Indien dit nie die geval is nie, kan daar konflik in die gesin en/of binne die individu ontstaan. Genoemde konflik kan tot stres en vervreemding tussen gesinslede onderling lei en ook tussen die gesin/individu en die werksopset. Werkgewers moet dus bewus wees van die waardeprioriteite van hulle werknemers voordat besluite en veranderings geïmplementeer word.
- Skole, kerke en ander instellings in die gemeenskap moet die gemeenskaplike in waardeprioriteite bepaal en doelgerig saamwerk om hierdie waardeprioriteite uit te leef. Dit vereis ook dat daar kennis van bepaalde omstandighede in die gemeenskap gedra moet word en planne in werking gestel word om sterk punte te verbeter en probleme op te los.
- Die eise en verwagtings wat die gemeenskap aan die gesin stel moet daarop ingestel wees om voordele vir die gesin in te hou. Die optimale funksionering van die gesin se waardes moet ten alle tye in aanmerking geneem word. Daarom behoort ouers en kinders saam aan gemeenskapsprojekte (wat bepaalde waardes konkretiseer) te werk. Sodoende word daar heel waarskynlik aan gesinsverhoudings gebou en die interafhanklikheid van die gesin met sy lede en die gemeenskap beklemtoon. Die betrokkenheid en medeverantwoordelikheid vir die bestuur van die gesinsekologie word ook beklemtoon.
- Begrip vir die multi-kulturele opset in Suid-Afrika moet op verskillende gesinsekologiese terreine verkry word. Claassen (1989), Goodley (1989) en Trümpelman (1993) wys daarop dat die skool betrokke moet wees om die verskillende kulture en die gepaardgaande waardes, gebruike en oortuigings aan te spreek (Von Wissel, 1991:94) sodat die verskillende gesinsekologiese terreine korrek hanteer word.

6.3 Makrovlak

In hierdie studie is dit duidelik dat die waardes wat hoofsaaklik aan die makrovlak gekoppel word laag geëvalueer word (kyk Hoofstuk 8). Hierdie waardeterreine is onder andere die natuur (omgewing), nasionale en politiese waardeterreine. 'n Verdere waardeterrein wat in

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

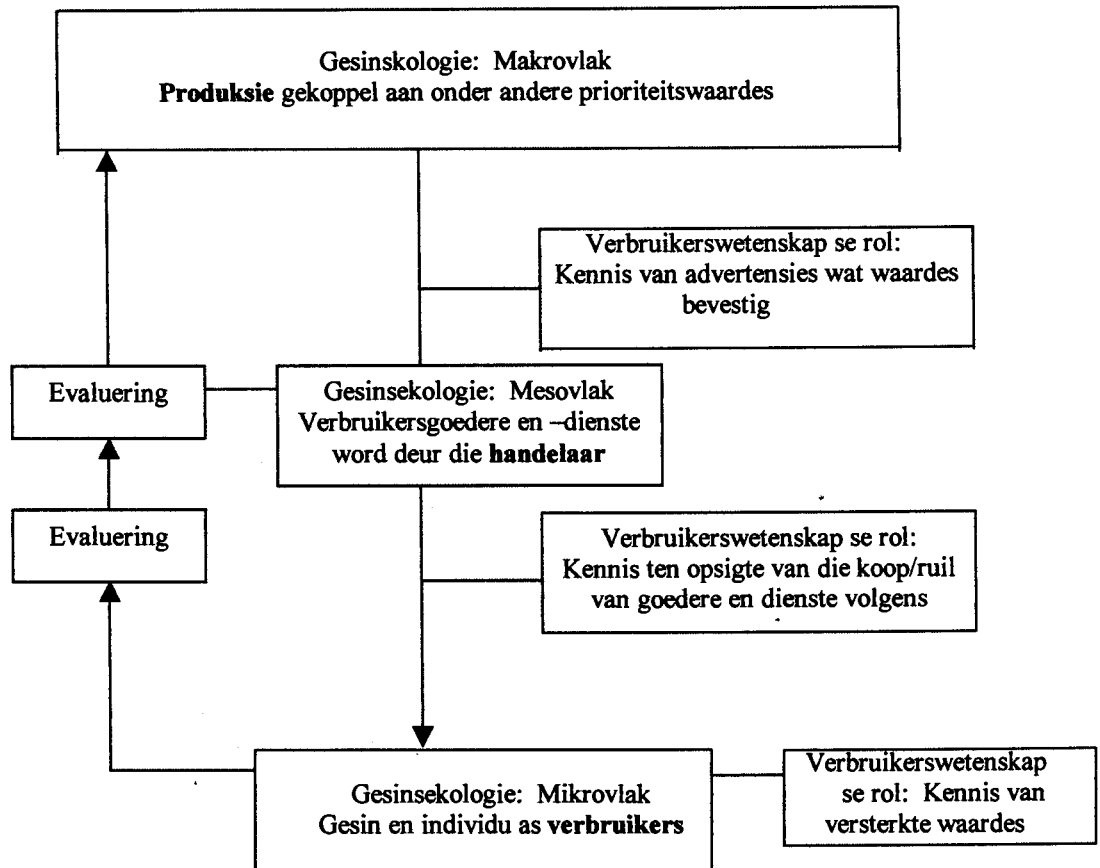
die toekoms van groter belang gaan word en nog nie ondersoek is nie, is die internasionale terrein soos die *global village* (Lubbers, 1999, Neuman, 2001). As gevolg van die interafhanklikheid en die bestuur van die verskillende waardeterreine is die volgende aspekte van belang:

- Die deelnemers het aangedui dat nasionale en internasionale rolmodelle hulle waardes beïnvloed. Hiermee saam beïnvloed kommunikasiemiddels soos die televisie ook waardes en waarde-oriëntasies. Hierdie aspek moet aan die betrokkenes oorgedra word sodat verantwoordelike besluite in die keuse van inligting en vermaak gehuldig kan word.
- Die owerhede tesame met die instellings op die meso- en mikrovlak sal evaluering van die huidige waardeprioriteite moet maak. Daarna sal nasionale en moontlik internasionale besluite oor waardeprioriteite geneem moet word. Om hierdie waardeprioriteite tot op die vlak van die huisgesin en individu af te wentel, sal minstens 'n nasionale strategie/ beleid/ wetgewing vereis.

Dit is belangrik dat daar sover as moontlik kongruensie tussen die waardeprioriteite van die individu en gesin en die instellings op die meso en makrovlakke is (Walsh, 1993:7). Genoemde kongruensie kan tot versterking van waardes lei terwyl die teendeel tot verwarring, konflik en chaos kan lei.

Binne hierdie Departement van Verbruikerwetenskap, van die Universiteit van Pretoria, kan die rol van waardes in die bestudering van die verbruiker, handelaar en die produsent se gedrag van belang wees. Beide die verbruiker, handelaar en produsent se rolle, wat hulle ten opsigte van waardeprioriteite speel, kan binne die gesinsekologiese vlakke, naamlik die mikro-, meso- en makrovlakke, gesien word (Burgess & Blackwell, 1994). Na aanleiding van Mc Craken (1986:72) se model het die navorser 'n uitgebreide model saamgestel. Hierdie model toon die rol van die verbruiker, handelaar en produsent in waardes aan. Enkele voorbeelde van die rol van verbruikerswetenskap is in Figuur 10.8 op die volgende bladsy weergegee.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

FIGUUR 10.8: DIE ROL VAN WAARDES IN DIE VERBRUIKERSWETENSKAP

7 AANBEVELINGS VIR VERDERE STUDIE

Die aanbevelings vir verdere studie beklemtoon ook die leemtes in hierdie studie. Die volgende kan genoem word:

Ten opsigte van die verskillende waardeterreine wat ondersoek is kan daar genoem word dat 'n volgende studie moontlik minder terreine moet ondersoek. Sodoende kan daar meer in diepte na 'n bepaalde waardeterrein gekyk word en kan die oorsake en gevolge van waardeprioriteite meer eksplisiet vasgestel word.

Die rol wat akkulturasie in die verandering van waardeprioriteite speel, behoort ook nagevors te word. Daar kan dus vergelykings tussen die verskillende generasies (ouers en kinders) se waardeprioriteite gemaak word. Redes vir moontlike verskille kan ook bepaal word.

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

Dit is ook nodig om die verskille in waardeprioriteite ten opsigte van die volgende aspekte te ondersoek: ouderdom, geslag, beroep, invloed van gesin van oorsprong soos gesinsamestellings, woonarea, opvoedingstyl en sosio-ekonomiese status. Hierdie studie het slegs sommige van hierdie aspekte as demografiese faktore weergegee en nie die werklike invloed op waardeprioriteite nagevors nie.

Die oordra van waardes kan verder ondersoek word. Hier kan vergelykings tussen die waardes wat ouers graag wil oordra en waardes wat wel oorgedra word gemaak word. Redes vir die suksesvolle oordra van waardes kan ook hierby ingesluit word. Die bewustelike en onbewustelike oordra van waardes kan nagevors word.

Omdat die gesinsekologie van tyd tot tyd kan verander en gevolglik gesins- en ontwikkelingstake kan beïnvloed, is dit ook van belang om gesins- en ontwikkelingstake hierby aan te pas. Daarom behoort genoemde take ook gereeld nagevors te word.

'n Toekomsvoorspelling vir die gesinstruktuur en -funksies kan moontlik op grond van navorsing gedoen word. Aandag kan dan ook aan die rolverdeling binne die gesin gegee word. Verder kan die invloed van die 'afwesige vader/moeder/ouers' op die waardeprioriteite ook nagevors word.

Dit is nie net van belang om kennis deur kwantitatiewe en kwalitatiewe navorsing te verkry nie en/of om begrip en verklarings deur die interpretatiewe metodologiese paradigma vir navorsingsvraagstukke te gee nie, maar om waar nodig die situasie te probeer verbeter. Dit kan gedoen word deur die deelnemers metodologiese paradigma wat aksienavorsing en die samewerking van deelnemers insluit (Mouton, 1996:37). Ten opsigte van hierdie studie kan toekomstige navorsers dus betrokke raak by waardeontwikkelingsprogramme van gesinne.

Die invloed van 'n 'groter ekologie' naamlik globalisasie (Lubbers, 1999) op die huisgesin se waardeprioriteite kan ook meer in diepte nagevors word. Dit bied die moontlikheid van 'n internasionale beleidsverklaring sodat daar doelgerig gewerk kan word aan die verbetering en ontwikkeling van die gesinsekologie.

Die wedersydse invloed van die individu/gesin op die ekologiese terreine moet ook verder vasgestel word. Daarom is die identifisering van individuele- en gesinseienskappe sowel as verskeie aktiwiteite en prosesse wat verband hou met gesinsfunksies wat deur die gesinsekologie beïnvloed kan word, belangrik. Verder kan die toets van die impak van die omgewing op die individuele lede sowel as die gesin se ontwikkeling en kwaliteit van lewe ondersoek word.

8 SLOTOPMERKING

Waardes raak alle aspekte van die gesinsekologiese terreine. Dit is veral die jong volwassenes se waardes op die sosiologiese dimensie wat die waardegestuurde gedrag van die multi-kulturele samelewing in Suid-Afrika in die volgende jare gaan bepaal. Begrip vir die multi-kulturele opset in Suid-Afrika moet op verskillende gesinsekologiese terreine verkry word. Waardes en die oordra daarvan impliseer dat die historiese sowel as die huidige omstandighede van etniese groepe se kulture in ag geneem moet word. Vir beter

INTERPRETASIES, OPSOMMINGS EN GEVOLGTREKKINGS

samewerking en begrip van bepaalde gedrag, is dit nodig dat daar kennis van bepaalde kultuurgroepe en hulle waardes moet wees. Deur hierdie kennis en begrip kan kulturele verskille met die nodige sensitiwiteit hanteer word en gemeenskaplike waardes kan sterk bondgenote vir gemeenskaplike doelwitte word. Die *Human Development Report* van 1999 noem dat 'n gemeenskap of samelewing op gedeelde waardes funksioneer. Daarom moet gedeelde waardeprioriteite die vertrekpunt van samewerking tussen die verskillende etniese groepe asook generasies wees. Binne die samelewing en gemeenskap is die gesin 'n essensiële instelling en daarom moet navorsing gedoen word om 'n gesonde gesinslewe te bevorder (Nkuna, 1996:2) sodat waardes optimaal oorgedra kan word. Verder beïnvloed die gesinswaardes ook die waardes van die gemeenskap (Eshleman, 1994:xvii, 2) en die betrokke etniese groep. Dit is egter ook nie net die gesin se waardegestuurde gedrag wat van belang is nie, maar ook die van die individu. Die sosiaal-psigologiese dimensie fokus die aandag op die individu en sy verhoudingswêreld binne gesin en die kultuur van die verskillende etniese groepe. Volgens Jordaan en Jordaan (1984:46) is twee wêrelde hier ter sprake naamlik die buitewêreld (gesinsekologiese terreine) en die binnewêreld van die individu (terrein van die self). Hierdie binnewêreld is die subjektiewe belewenisse van die buitewêreld. Anders gestel word die buitewêreld in die binnewêreld gerekonstrueer. Die buitewêreld word deur die perseptuele, kognitiewe, emotiewe, self en disposisionele sisteme van die individu ervaar (Jordaan & Jordaan 1984:303-677). Daarom is die individu (naamlik die jong volwassene) as lid van 'n bepaalde etniese groep 'n belangrike onderskrywer en draer van waardes.

VERWYSINGSLITERATUUR

- ACKROYD, S & HUGHES, JA. 1992. *Aspects of modern sociology. Data collection in context*. London. Longman.
- ADLER, F. 1956. The value concept in sociology. *American Journal of Sociology* 62:272-279.
- ADLER, PA & ADLER, P. 1987. *Membership roles in field reseach*. London. Sage.
- ADLER, RB & RODMAN, G. 1982. *Understanding human communication*. New York. CBC College.
- AKONG'A, J. 1997. Psychological and institutional defense mechanisms in times of change. In Weisner, TS, Bradley, C, Kilbribe, PL. *African families and the crisis of social change*. London. Bergin & Garvey.
- ALASUUTARI, P. 1996. *Researching culture. Qualitative method and cultural studies*. London. Sage.
- ALTMAN, I. 1975. *The environment and social behavior: privacy, personal space, territory, crowding*. Monterey. Brooks / Cole.
- ALISJAHBANA, ST. 1966. *Values as integrating forces in personality society and culture*. Kuala Lumpur. University of Malaya.
- ALLPORT, GW. 1961. *Pattern and growth in personality*. New York. Holt, Rinehart & Winston.
- ALLPORT, GW, VERNON, PE & LINDZEY, G. 1960. *Study of values*. Boston. Houghton Mifflin.
- ANDERSON, M. 1995. What is new about the modern family? In Drake, M. (Ed). *Time family and community*. Padstow, Cornwall. TJ.
- ANSLIE, J & FELTY, KM. 1991. Definitions and dynamics of motherhood and family in lesbian communities. *Marriage and Family Reviews* 17(1):63-83
- ARNOLD, HJ & FELDMAN, DC. 1986. *Organizational behavior*. New York. Mc Graw-Hill.
- AURET, AJ. 1971. Maatreëls vir die bevordering van die gesinslewe in RSA. *Dept. Volkswelsyn en Pensioene*. Pretoria. Staatsdrukker.
- BABBIE, E. 1989. *The practice of social research*. New York. Wadsworth.
- BABBIE, E. 1998. *The practice of social research*. 8th ed. New York. Wadsworth.

- BABBIE, E & MOUTON, J. 2001. *The practice of social research. South African edition.* Cape Town. Oxford University.
- BANDURA, A. 1977. Self-efficacy: towards a unifying theory of behavioural change. *Psychology Review* 84:91-125.
- BALTES, PB. 1987. Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology* 3:611-626.
- BARBER, RL & ECCLES, JS. 1992. Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family- and work-related values, behaviors and aspirations. *Psychological Bulletin* 111 (1):108-126.
- BARON, RA, BYRNE, D & KANTOWITZ, BH. 1980. *Understanding behavior.* 3rd ed. New York. Holt, Rinehart & Winston.
- BARON, RA. & BYRNE, B. 1997. *Social Psychology.* Toronto. Allyn and Bacon.
- BEE, L & BJORKLUND, BR. 2000. *The journey of adulthood.* 4th ed. New Jersey. Prentice Hall.
- BECHTEL, RB, MARANS, RW & MICHELSON, W. 1987. Environmental design research. In Bechtel, RB, Marans, RW & Michelson, W. *Methods in Environmental and behavioral research.* New York. Van Nostrand Reinhold.
- BECHTEL, RB. 1987. Ecological Psychology. In Bechtel, RB, Marans, RW & Michelson, W. *Methods in Environmental and behavioral research.* New York. Van Nostrand Reinhold.
- BEKKER, J. 1963. *Die rol van die kategorieleer in die wysbegeerte van Samud Alexander.* MA skripsie. Universiteit van Suid-Afrika.
- BELL, NW & VOGEL, EF. 1966. *A modern introduction to the family.* Glencoe. Free Press.
- BERGER, PL & BERGER, B. 1972. *Sociology: a biographical approach.* New York. Basic Books.
- BERRY, LM & HOUSTON, JP. 1993. *Psychology at work.* Melbourne. Brown & Benchmark.
- BESTER, CW. 1976. Die Christengelowige sosioloog en waarde-oordeel. *Bulletin vir Christelike wetenskappe* (April – Junie):22-29.
- BIESHEUVEL, S. 1980. The Maslow need hierarchy theory: a critical re-appraisal. *Psychologia Africana* 19:61-110.
- BIGNER, JJ. 1983. *Human development. A lifespan approach.* New York. Macmillan.

- BLESS, C & HIGSON-SMITH, C. 1995. *Social research methods. An African perspective*. Kaapstad. Juta.
- BLIGNAULT, MH. 1991. *Kledingbehoefte as motivering vir individualistiese en komformistiese kledinggedrag van bepaalde middel-adolessente*. M Huishoudkunde verhandeling. Universiteit van Pretoria.
- BODENSTEIN, AB. 1987. *Career values of first year university students*. M Ed thesis. Rand Afrikaans University.
- BOESCH, EE. 1991. *Symbolic action theory and cultural psychology*. New York. Springer-Verlag.
- BOHAN, J. 1993. *New philosophy of social science*. Cambridge. The MIT.
- BOTHA, JE. 1987. *Die invloed van die vader se periodieke afwesigheid op die opvoedingsdinamiek*. MA verhandeling. Universiteit van Pretoria.
- BOTHA, NJ. 1993. Values, attitudes and ideologies in social work practice. *Social work* 29(1):1-6.
- BOTHA, P. 1983. *Die verwantskap tussen selfkonsep, voorkoms en kleding-belangstelling van koshuisdamesstudente van die Universiteit van Pretoria*. DSc proefskrif. Universiteit van Pretoria.
- BOTHA, P. 2001. Die kwalitatiewe onderhoud as data-insamelingstegniek: sterk en swakpunte. *Tydskrif vir Gesinsekologie en verbruikerswetenskappe* 29:13-19.
- BOTHA, E. 1991. Voorwaardes vir kultuurbewaring. In *Cultural diversity in Africa: Embarrassment or opportunity?* Potchefstroom Universiteit vir CHO.
- BOTHA, M. 1999. Kerklike werkster by Abraham Kriel Kinderhuis, Johannesburg. Persoonlike mededelings.
- BRANNEN, J. 1992. *Mixing methods: qualitative and quantitative research*. Vermont. Ashgate.
- BRIM, OG. 1972. Family structure and sexrol learning by children: A further analysis of Helen Koch's data. In Weil, MW. *Sociological perspectives in marriage and the family*. Danville, Illinois. Interstate.
- BRITS, W. 1981. *Norm en moraliteit in die situasie-etiek van Joseph Fletcher*. MA skripsie. Randse Afrikaanse Universiteit.
- BROCKINGTON, JL. 1981. *The sacred thread: Hinduism and its continuity and diversity*. Edenburg University.
- BROEKMAN, NC & DUNCAN, NTF. 1993. Motivering vir emosie. In Louw, DA & Edwards, DJA. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.

- BROWNING, D. 1999. *The family*. Lecture held at University of South Africa.
- BRYCE, A. 1988. *Die A tot Z loopbane in Suid-Afrika*. Kaapstad. Don Nelson.
- BRYMAN, A. 1992. Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration. In Brannen, J. *Mixing methods: qualitative and quantitative research*. Vermont. Ashgate.
- BRZOZOWSKI, P. 1988. Transmission of values within the family. *Psychologia Wychowawcza* 31(2):190-200.
- BUBOLZ, MM & SONTAG, MS. 1993. Human ecology theory. In Boss, PG, Doherty, WJ, La Rosa, R, Schumm, M & Steinmetz, SK. *Sourcebook of family theories and methods. A contextual approach*. New York. Plenum.
- BURGER, C. 1995. *Gemeentes in transito. Vernuwingsgeleentheid in 'n oorgangstyd*. Kaapstad. Lux Verbi.
- BURGESS, SM & BLACKWELL, RD. 1994. Personal values and South African services brand preference. *South African Journal of business management* 25(1): 22-29.
- BURNS, RB. 1979. *The self concept: Theory, measurement, development and behaviour*. London. Longman.
- BURTON, JK, HUNT, TC & WILDMAN, TM. 1980. Who transmits values? *The Public Schools Educational Leadership* 38:314-318.
- CALDWELL, B. 1973. What is the optimum learning environment of the child? In Strom, RD. (Ed). *Values of human development*. Columbus. C.E. Merrill.
- CARTER, EA. 1991. *The family life cycle: A framework for family therapy*. New York. Gardner.
- CENTRAL STATISTICS, 1997. *RSA statistics in brief*. Pretoria. Central Statistics.
- CHIA, RC, WUENSCH, KL, CHILDERS, J, CHUANG, C, CHENG, B, CESAR-ROMEO, J & NAVA, S. 1994. A comparison of family values, amongst Chinese, Mexican college students. *Journal of Social Behavior and Personality* 9(2): 249-256.
- CILLIERS, SP & JOUBERT, DD. 1985. *Soiologie: 'n sistematiese inleiding*. Stellenbosch. Kosmo.
- CLAASSEN, JC. 1989. Multi-kulturele onderwys: feit en mite. *SA Tydskrif vir Opvoedkunde* 9(3): 429-433.
- CODRINGTON, G. 1999. *Profile of South African Youth and families*. [WWW document - 3/6/2001]. URL <http://www.youth.co.za>.

- CODRINGTON, G. 2000. *Profile of South African Youth and families*. [WWW document - 3/6/2001]. URL <http://www.youth.co.za>.
- CODRINGTON, G. 2001a. *An updated profile of South African teenagers at the start of the 21st century*. The EDGE Consulting. [WWW document - 3/6/2001]. URL <http://www.youth.co.za>.
- CODRINGTON, G. 2001b. *Verskillende generasies*. Toespraak gehou te Potchefstroom. The EDGE Consulting.
- COERTZE, PJ. 1979. Waardes as 'n besondere aspek van die kultuur van volke. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Etnologie* 2(1):1-10.
- COERTZE, PJ. 1982. *Die Afrikanervolk en die Kleurlinge*. Pretoria. HAUM.
- COETZEE, J. 1997. *Gesinsverhoudings. Seksualiteit*. Lesings gelewer te Roodepoort. Professor in Bedryfsielkundige.
- COLEMAN, CS. 1980. *The nature of adolescence*. London. Methuen.
- CRAFFORD, D. 1991. Christelike en tradisionel wêreldbeskouings en die krisis in swart gemeenskappe in S.A. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif* Deel XXXII 3 (Sept.):512-520.
- CRAWFORD-NUTT, DH. 1980. *Student values and academic achievement: a social psychological study*. DLitt Et Phil thesis. University of South Africa.
- CRONJÉ, GJ, DU TOIT, GS & MOTLATLA, MDC. 2000. *Inleiding tot die bestuurswese*. Kaapstad. Oxford.
- DAHL, AL. 1998. *Globalization and the environment*. International seminar of the international Jacques Maritain Institute. [WWW document -30/4/2001]. URL <http://www.bcca.org/ief/ddahl198b.htm>.
- DANIELS, P. 1994. Family communication and the nurturance of sexually healthy children. In Bodenstein, HCA & Reeler, G. (Eds). *Healthy family life*. Conference University of South Africa.
- DE BEER, JJ. 1987. Die invloed van 'n reeks televisieprogramme op 'n goep swart adolessente. *RTV* 1(3):69.
- DE GRUCHY, JW. 1991. Christianity. In De Gruchy, JW & Prozeskey, M. (Eds). *A South African guide to world religions*. Cape Town. David Philip.
- DE KLERK, HM. 1984. *Houding en belangstelling van standerd ses en sewe dogters in stedelike Transvaal ten opsigte van kleding en naaldwerk*. M Huishoudkunde verhandeling. Universiteit van Pretoria.
- DE KLERK, HM. 1995. 'n Sosiaal-sielkundige benadering tot die studie van menslike gedrag binne die Huishoudkunde-studieveld. *Tydskrif vir Dieetkunde en Huishoudkunde*. Vol 23 (1): 41-47.

- DE KOCK, MC. 1971. *Die opstel, evaluering en voorlopige toepassing van 'n waardevraelys vir matriekleerlinge*. MA verhandeling. Potchefstroom Universiteit vir CHO.
- DE VRIES, CG. 1985. Aspekte van waardeproblematiek in die opvoedkunde. Opvoedkundige studies. *Die Unie* (Junie):315-317.
- DE WET, JC. 1990. Ideologiese geweld: implikasies vir kommunikasie. In Van der Walt, BJ. (Red.) *Venster op mag en geweld*. Potchefstroom Universiteit vir CHO.
- DEACON, RE & FIREBAUGH, FM. 1983. *Family resource management principles and applications*. Boston. Allyn and Bacon.
- DEACON, RE & FIREBAUGH, FM. 1988. *Family resource management principles and applications*. 2nd ed. Boston. Allyn and Bacon.
- DECI, E. 1975. *Intrinsic motivation*. New York. Plenum.
- DERBYSHIRE, EJ. 1989. Die taak van die skool in die gereedmaking van die kind vir sy toetrede tot die sosiale werklikheid. *Educare* 18(2):89.
- DEVAULT, ML. 1990. Talking and listening from women's standpoint. Feminist strategies for interviewing and analysis. *Social Problems* 37(1):96-116.
- DE WOLF, JJ. 1997. Right values and good fortune: Bukusu responses tot ecological opportunities. In Weisner, TS, Bradley, C, Kilbribe, PL. *African families and the crisis of social change*. London. Bergin & Garvey.
- DEY, I. 1995. Reducing fragmentation in qualitative research. In Kelle, U. (Ed). *Computer-Aided Qualitative Data Analysis: Theory, methods and practice*. London. Sage.
- DIE KERKBODE. 2000. November:1.
- DOCTOR, EA & KNIGHT, ZG. 1993. Taal en denke. In Louw, DA & Edwards, DJA (Red.) *Sielkunde. 'n Inleiding vir Studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.
- DOERR-ZEGERS, O, PETRASIC, J & MORALES, E. 1988. The role of family in the pathogenesis of anorexia nervosa. *Acta Psiquiatrica y Psicologica de America Latina* 32(1):33-40.
- DOWD, NE. 1993. Family values and valuing family: a blueprint for family leave. *Harvard Journal of Legislation* 30:334-365.
- DU PREEZ, PH. 1976. The psychology of the urban black: the gab between tribe and city. In Marais, G & Van der Kooy, R. *South Africa's urban blacks: problems and challenges*. Pretoria. Promedia.
- DU TOIT, AP & ANTONITES, AJ. 1993. *Wetenskapsfilosofie. Glossarium*. Universiteit van Pretoria.

- DUBERMAN, L. 1977. *Marriage and other alternatives*. 2nd ed. New York. Praeger.
- DUVALL, EM & MILLER, BC. 1985. *Marriage and family development*. New York. Harper & Row.
- EDWARDS, D. 1993. Persoonlikheid. In Louw, DA & Edwards, DJA. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.
- EGAN, G. 1985. *Change agent skills in helping and human service settings*. Monterey. Brooks & Cole.
- ELS, H. 1991. *Akkulturasie: teorie en praktyk*. Pretoria. H. Els.
- ELS, H. 1993. *Acculturation: theory and practice*. Pretoria. H. Els.
- ELS, H. 1999. Lektor in Antropologie. Universiteit van Pretoria. Persoonlike mededelings.
- ENGEL, JF. 1979. *Contemporary Christian communications*. New York. Thomas Nelson.
- ERIKSON, EH. 1959. *Identity and the life cycle: Psychological issues*. New York. International University Press.
- ERIKSON, EH. 1968. *Identity: youth and crisis*. New York. WW Norton.
- ERIKSON, EH. 1980. Themes of adulthood in the Freud-Jung correspondence. In Smelser, NJ & Erikson, EH. (Eds). *Themes of work and love in adulthood*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- ESHLEMAN, JR. 1993. *The family. An introduction*. 7th ed. London. Allyn and Bacon.
- ESTERHUIZEN, L. 2000. Besoekende lektrise by Universiteit van Stellenbosch. Persoonlike mededelings.
- ESTERHUYSE, WP. 1991. Kulturele diversiteit in Suid-Afrika: persepsies van politieke agtergestelde groepe. In *Cultural diversity in Africa. Embarrassment or opportunity?* Potchefstroom Universiteit vir CHO.
- FEATHER, NT. 1982. *Expectations and actions: expectancy - value models in psychology*. New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates.
- FEATHER, NT & NEWTON, JW. 1982. Value, expectations and the prediction of social action: an expectancy - valence analysis. *Motivation and Emotion* 6(3):217-220.
- FELDMAN, SS, ROSENTHAL, DA, MONT-REYNAUD, R. LEUNG, K. 1991. Ain't misbehavin': Adolescent values and family environments as correlates of misconduct in Australia, Hong Kong and the United States. *Journal of Research Adolescence* 1(2):109-134.

- BABBIE, E & MOUTON, J. 2001. *The practice of social research. South African edition.* Cape Town. Oxford University.
- BANDURA, A. 1977. Self-efficacy: towards a unifying theory of behavioural change. *Psychology Review* 84:91-125.
- BALTES, PB. 1987. Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology* 3:611-626.
- BARBER, RL & ECCLES, JS. 1992. Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family- and work-related values, behaviors and aspirations. *Psychological Bulletin* 111 (1):108-126.
- BARON, RA, BYRNE, D & KANTOWITZ, BH. 1980. *Understanding behavior.* 3rd ed. New York. Holt, Rinehart & Winston.
- BARON, RA. & BYRNE, B. 1997. *Social Psychology.* Toronto. Allyn and Bacon.
- BEE, L & BJORKLUND, BR. 2000. *The journey of adulthood.* 4th ed. New Jersey. Prentice Hall.
- BECHTEL, RB, MARANS, RW & MICHELSON, W. 1987. Environmental design research. In Bechtel, RB, Marans, RW & Michelson, W. *Methods in Environmental and behavioral research.* New York. Van Nostrand Reinhold.
- BECHTEL, RB. 1987. Ecological Psychology. In Bechtel, RB, Marans, RW & Michelson, W. *Methods in Environmental and behavioral research.* New York. Van Nostrand Reinhold.
- BEKKER, J. 1963. *Die rol van die kategorieleer in die wysbegeerte van Samud Alexander.* MA skripsie. Universiteit van Suid-Afrika.
- BELL, NW & VOGEL, EF. 1966. *A modern introduction to the family.* Glencoe. Free Press.
- BERGER, PL & BERGER, B. 1972. *Sociology: a biographical approach.* New York. Basic Books.
- BERRY, LM & HOUSTON, JP. 1993. *Psychology at work.* Melbourne. Brown & Benchmark.
- BESTER, CW. 1976. Die Christengelowige sosioloog en waarde-oordeel. *Bulletin vir Christelike wetenskappe* (April – Junie):22-29.
- BIESHEUVEL, S. 1980. The Maslow need hierarchy theory: a critical re-appraisal. *Psychologia Africana* 19:61-110.
- BIGNER, JJ. 1983. *Human Development. A lifespan approach.* New York. Macmillan.

- GEORGAS, J & KALANTZ-AZIZI, A. 1992. Value acculturation and response tendencies of biethnic adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 23(2):228-239.
- GERDES, LC, MOORE, C, OSCHSE, R & VAN EEDE, D. 1989. *Die ontwikkelde volwassene*. 3de uitgawe. Durban. Butterworths.
- GIBSON, JL, IVANCEWICH, JM & DONELLY, JH. 1985. *Organizations: behavior, structure, processes*. 5th ed. Texas. Business publications.
- GLASER, BG. 1992. *Emergence vs forcing. Basics of grounded theory analysis*. Mill Valley. Sociology.
- GOLDEN, H. 1982. *Urbanization and cities*. London. D.H. Heath.
- GOLDENBERG, SR & DEUTSCH, F. 1977. *Life-span individual and family development*. Belmont. Wadsworth.
- GOLDSTEIN, AE, SAFARIK, L, REIBOLT, W, ALBRIGHT, L, & KELLET, C. 1996. An ethnographic approach to understanding service use amongst ethnically diverse low income families. *Marriage and Family Review* 24(1/2):297-319.
- GOODE, WJ. 1982. *The family*. Englewood Cliffs. Prentice-Hall.
- GOODLEY, JS. 1989. Education in a multicultural society: some prevalent theories and approaches. *SA Journal of Education* 9(3):477-483.
- GORDON, IJ. 1975. *Human development. A transactional perspective*. New York. Harper & Row
- GOULD, R. 1975. Adult life stages. Growth towards a self-tolerance. *Psychology Today* (Febr.):74-78.
- GOUWS, A. 1999. Kliniese Sielkundige wat 'n multi-kulturele praktyk bedryf. Persoonlike mededelings. Roodepoort.
- GOUWS, A. 2000. Kliniese Sielkundige wat 'n multi-kulturele praktyk bedryf. Persoonlike mededelings. Roodepoort.
- GOUWS, JH. 1990. Die sisteembenadering in die individuele pastoraat met studente. DTh proefskrif. Universiteit van Suid-Afrika.
- GRAVES, CW. 1970. Levels of existence: an open system theory of values. *Journal of Humanistic Psychology* (Fall):137-157.
- GRIEVE, K. 1987. The built environment. In Viljoen, H, Van Staden, F, Grieve, K & Van Deventer. *Environmental Psychology: an introduction*. Johannesburg. Lexicon.
- GROBLER, LC. 1985. The child and values. *Educamus* 31(11):18-22.

- GROENEWALD, E. 2001. Abraham Kriel Kinderhuis, Johannesburg, werker. Persoonlike mededelings.
- GROENEWALD, H.J. 1987. Radio- en televisieblootstelling van 'n groep swart adolessente in Soweto. *Comunicare* 6(1):29.
- GROENEWALD, ST. 1984. *Waardes en huweliksintegrasie*. MA skripsie. Universiteit van Pretoria.
- HADEBE, M. 1991. A perspective from Zimbabwe. *Cultural diversity in Africa embarrassment or opportunity?* Potchefstroom University for CHE.
- HAMMERSLEY, M & ATKINSON, P. 1995. *Ethnography. Principles in practice*. 2nd ed. London. Routledge.
- HAMMERSLEY, M. 1992. Deconstructing the qualitative-quantitative divide. In Brannen, J. *Mixing methods: qualitative and quantitative research*. Vermont. Ashgate.
- HAMMOND-TOOKE, WD. 1974. World-view: A system of beliefs. In Hammond-Tooke, WD. *The Bantu-speaking peoples of Southern Africa*. London. Routledge & Kegan Paul.
- HARALAMBOS, M & HOLBORN, M. 1995. *Sociology. Themes and perspectives*. 4th ed. London. Collins Educational.
- HARVEY, EW. 1992. *Sosiale verandering en gesinsbeleid in S.A. 1930-1986*. Pretoria. RGN.
- HATTINGH, L. 1991. *'n Teorie van waardes*. DEd proefskrif. Randse Afrikaanse Universiteit.
- HAUSER, ST, JACOBSON, AM, WERTLIEB, D, BRINK, S. 1985. The contribution of family environment to precieved competence and illness adjustment in diabetic and acutely ill adolescents. *Journal of Applied Family and Child studies* 34(1):99-108.
- HAVIGHURST, RJ. 1972: *Developmental tasks and education*. 3rd ed. New York. David Mc Kay.
- HAWKINS, R. 1988. Values in education. *Educational Journal* 98(3):3-18.
- HEATH, DT. 1995. Parents' socialization of children. In Ingoldsby, BB & Smith, S. (Eds). *Families in multicultural perspective*. London. Guildford.
- HELMS, JE. 1989. Eurocentrism strikes in strange ways and in unusual places. *Counselling Psychologist* 17(4):50-56.
- HENDERSON, GH. 1985. *Dimensions of life*. Dallas. South-Western.
- HENDRIKS, J. 1995. Ministry in a new dispensation. URL. <http://home.pix.za/gc/gc12/papers/p1008.htm>.

- CODRINGTON, G. 2000. *Profile of South African Youth and families*. [WWW document - 3/6/2001]. URL <http://www.youth.co.za>.
- CODRINGTON, G. 2001a. *An updated profile of South African teenagers at the start of the 21st century*. The EDGE Consulting. [WWW document - 3/6/2001]. URL <http://www.youth.co.za>.
- CODRINGTON, G. 2001b. *Veskillende generasies*. Toespraak gehou te Potchefstroom. The EDGE Consulting.
- COERTZE, PJ. 1979. Waardes as 'n besondere aspek van die kultuur van volke. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Etnologie* 2(1):1-10.
- COERTZE, PJ. 1982. *Die Afrikanervolk en die Kleurlinge*. Pretoria. HAUM.
- COETZEE, J. 1997. *Gesinsverhoudings. Seksualiteit*. Lesings gelewer te Roodepoort. Professor in Bedryfsielkunde.
- CRAFFORD, D. 1991. Christelike en tradisionel wêreldbeskouings en die krisis in swart gemeenskappe in S.A. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif* Deel XXXII (3) Sept.:512-520.
- CRAWFORD-NUTT, DH. 1980. *Student values and academic achievement: a social psychological study*. DLitt Et Phil thesis. University of South Africa.
- CRONJÈ, GJ, DU TOIT, GS & MOTLATLA, MDC. 2000. *Inleiding tot die bestuurswese*. Kaapstad. Oxford.
- DAHL, AL. 1998. *Globalization and the environment*. International Seminar of the international Jacques Maritain Institute. [WWW document -30/4/2001]. URL <http://www.bcca.org/ief/ddahl198b.htm>.
- DANIELS, P. 1994. Family communication and the nurturance of sexually healthy children. In Bodenstein, HCA & Reeler, G. (Eds). *Healthy family life*. Conference University of South Africa.
- DE BEER, JJ. 1987. Die invloed van 'n reeks televisieprogramme op 'n goep swart adolessente. *RTV* 1(3):69.
- DE GRUCHY, JW. 1991. Christianity. In DE GRUCHY, JW & PROZESKY, M. (Eds). *A South African guide to world religions*. Cape Town. David Philip.
- DE KLERK, HM. 1984. *Houding en belangstelling van standerd ses en sewe dogters in stedelike Transvaal ten opsigte van kleding en naaldwerk*. M Huishoudkunde. Universiteit van Pretoria.
- DE KLERK, HM. 1995. 'n Sosiaal-Sielkundige benadering tot die studie van menslike gedrag binne die Huishoudkunde-studieveld. *Tydskrif vir Dieetkunde en Huishoudkunde*. Vol 23 (1): 41-47.

- HYBELS, B. 2000. *Values of Willow Creek*. Senior pastor of Willow Creek, Barrington, USA. Lecture held at Pretoria.
- HYBELS, B & HYBELS, L. 1991. *Making life work*. Downers Grove. InterVarsity.
- ININGER-TALLMAN, M. 1982. Family interaction, gender and status attainment value. *Sex Roles* 8(5):543-556.
- INVERSON, RR. & FABER, NB. 1996. Transmission of family values, work and welfare among poor urban black women. *Work and Occupation* 23(4):437-458.
- JANSEN VAN VUUREN, R. 1985. *Waardes en psigoterapie*. D Phil proefskrif. Universiteit van Pretoria.
- JOHNSTONE, R. 1975. *Religion and society in interaction: the sociology of religion*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall.
- JONAS, PJ. 1983. Lewensgehalte – in moontlike volkekundige benadering. *SA Tydskrif vir Sosiologie* 14(3):96-99.
- JOOSTE, MJL. 1989. *'n Psigologiese studie van vervreemding by die adolessent*. D.Litt. et Ph. Universiteit van Suid-Afrika.
- JORDAAN W & JORDAAN, J. 1984. *Mens in konteks*. Johannesburg. Mc Graw-Hill.
- JORDAAN W & JORDAAN, J. 1988. *Mens in konteks*. 2de druk. Johannesburg. Mc Graw-Hill.
- JOUBERT, D. 1961. *Die waardekonsep in die sosiologiese teorie*. Kaapstad. Tafelberg.
- JOUBERT, D. 1986. *Waardes: navorsing, metodologie en teorie*. RGN-onderzoek na navorsingsmetodologie. Navorsingsverslaereeks. Pretoria. RGN.
- JOURARD, SM. 1974. *Healthy personality: an approach from the viewpoint of humanistic psychology*. New York. John Wiley.
- JOSEPH, R. 2000. Deconstructing the family. Women for faith and family. *Voices*. (XV)3 [WWW. Document. 28/05/2001]. URL <http://www.wf-f.org/fall2k-joseph.html>
- KAISER, SB. 1985. *The social psychology of clothing and personal adornment*. New York. Macmillan.
- KAISER, SB. 1990. *The social psychology of clothing and personal adornment*. 2nd ed. New York. Macmillan.
- KAISER, SB. 1993. *Linking the social psychology of dress and culture: a contextual perspective in social science of dress: new directions*. ITTA Special publication. 5. Monument. ITAA.

KAUFFMAN, R & ENGLISH, FW. 1979. *Needs assessment, concept and application*. New Jersey. Educational Technology Publications

KELLE, U. 1997. Theory building in qualitative research and computer programs for the management of textual data. *Social Research Online* 2(2) [WWW. Document] <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/2/2/1.html>

KELLY, S. 1987. Urban rural differences in conservation, family values and sex-role traditionalism: A national sample. *Australian Psychologist* 22(1):101.

KENISTON, K. 1970. Postadolescence (youth) and historical change. In Zubin, J & Freedman, A. (Eds). *The psychology of adolescence*. New York. Grune & Stratton.

KENISTON, K. 1971. Youth a separate stage of life. In Holme, R. (Ed). *Developmental psychology today*. Del Mar, California. CRM Books.

KENISTON, K. 1977. Youth: a "new" stage of life. In Allman, LR & Jaffe, DT. (Eds). *Readings in adult psychology: contemporary issues*. New York. Harper & Row.

KEPHART, WM & JEDLICKA, D. 1988. *The family, society and the individual*. 6th ed. New York. Harper & Row.

KIMMEL, WL. 1974. Early and middle adulthood. In Lugo, JO & Hershey, GL. *Human Development. A multidisciplinary approach to the psychology of individual growth*. New York. Macmillan.

KIRK, M, MARTIN, RE & PALMER, R. 1993. Family life in Saudi Arabia. *Journal of Home Economics* (Summer):37-41.

KITCHLER, E, POMBENI, M.L & PALMONER, A. 1991. Sweet sixteen: adolescents' problems and the peer group as source of support. *European Journal of Psychology of Education* 6(4):393-410.

KLUCKHOHN, C. 1951. Values and value orientations in the theory of action. In Parsons, T & Shils, EA. (Eds). *Towards a general theory of action*. Cambridge, Mass. Harvard University.

KLUCKHOHN, C. 1954. Values and value-orientations in the theory of action. In Parsons, T & Shils, EA. (Eds). *Towards a general theory of action*. Cambridge. Harvard University Press.

KOENIG, JC 2000. Exercise for health. *The South African Journal of Natural Medicine* 1: 30-31.

KOHLBERG, L & GILLIGAN, C. 1971. The adolescent as a philosopher: the discovery of the self in a postconventional world. *Daedalus* 100:1051-1086.

KOHLBERG, L. 1973. Continuities in childhood and adult moral development revisited. In Baltes, PB & Schaie, KW. (Eds). *Life-span developmental psychology. Personality and socialization*. New York. Academic.

- KOHLBERG, L. 1976. Moral stages and moralization: the cognitive-developmental approach. In Lickona, L. (Ed). *Moral development and behavior: theory, research and social issues*. New York. Holt.
- KOHLBERG, L. 1981. The philosophy of moral development. *Essays on moral development* 1 (7):17-22.
- KOHLBERG, L. 1984. *The psychology of moral development: the nature and validity of moral stages*. San Francisco. Harper & Row.
- KOHLBERG, L, LEVINE, C & HEWER, A. 1983. *Moral stages: a current formulation and a response tot critics*. Basel. Karger.
- KOHN, ML, SLOMCZYNSKI, KM & SCHOENBACH, C. 1986. Social stratification and the transmission of values in the family: a cross-national assessment. *Sociological Forum* 1(1):73-102.
- KOK, FJ. 1992. *Die taak van kultuurorganisasies in minderheidskultuurgroepe met besondere verwysing na die ATKV*. PhD proefskrif. Universiteit van Stellenbosch.
- KOK, JC. 1970. *'n Pedagogiese beoordeling van die waardeoriëntasies by milieugestremde kinders*. DEd proefskrif. Universiteit van Port Elizabeth.
- KOMAROVSKY, M. 1972. Cultural contradictions and sexroles. In Weil, MW. (Ed). *Sociological perspectives in marriage and the family*. Danville. Interstate.
- KRIPPENDORF, K. 1980. *Content analysis: an introduction to its methodology*. London. Sage.
- KVALE, S. 1996. Interviews. *An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, CA. Sage.
- LA GAIPA, JJ. 1981. A systems approach to personal relationships. In Duck, S & Gilmour, R. (Eds). *Personal relationships*. New York. Academic.
- LAMB, ME & FRODI, AM. 1980. The role of the father in child development. In Abidin, RR. (Ed). *Parent education and intervention handbook*. Springfield. Charles C. Thomson.
- LANDMAN, WA, ROOS, SG & LIEBENBERG, CR. 1971. *Opvoedkunde en Opvoedingsleer vir beginners*. Stellenbosch. Universiteituitgewers.
- LATEGAN, B. 1990. The role of common values in the economic debate. *Word and action* (September):7.
- LAUER, DA & PENTAK, S. 2000. *Design basics*. 5th ed. Sydney. Harcourt.
- LEDERER, K. 1980. *Human needs*. Cambridge. Oelgeschlager, Grunn & Hain.

- LERNER, RM & SPANIER, GB. 1980. *Adolescent development: a lifespan perspective*. New York. Mc Graw-Hill.
- LETT, J. 1987. *The human enterprise. A critical introduction to anthropological theory*. London. Westside.
- LIEBOW, E. 1967. *Tally's corner*. Boston. Little Brown.
- LOFQUIST, LH & DAVIES, RV. 1975. Values as second-order needs in the theory of work adjustment. *Journal of Vocational Behavior* 12(1):12-19.
- LONKILA, M. 1995. Grounded theory as an emerging paradigm for computer-assisted qualitative data analysis. In Kelle, U. (Ed). *Computer-Aided Qualitative Data Analysis: theory, methods and practice*. London. Sage.
- LOUW, DA. 1989. *Inleiding tot die sielkunde*. Johannesburg. Mc Graw-Hill.
- LOUW, DA & EDWARDS, DJA. 1993. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.
- LOUW, D, LOUW, AE & SCHOEMAN, WJ. 1993. Ontwikkelsielkunde. In Louw, DA & Edwards, DJA. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.
- LOUW, DA, SCHOEMAN, WJ, VAN EDE, DM & WAIT, J. 1990. Die middelkinderjare. In Louw, DA. (Red). *Menslike ontwikkeling*. Pretoria. HAUM
- LOUW, DJ. 2000. *Die gesin*. Toesprake by gesinseminaar gehou te Roodepoort. Professor in Teologie. Universiteit van Stellenbosch. (Ongepubliseerd)
- LUBBE, BA. & PUTCH, G. 1994. *Public relations in South Africa*. Durban. Butterworth.
- LUBBERS, RFM. 1998. *Globalization and human values*. [WWW document – 1/7/2001]. URL <http://www.globalize.org/publications.asp?code=11>
- LUBBERS, RFM. 1999. *Values and cultures*. [WWW document – 2/3/99]. URL <http://www.globalize.org/publications/values.html>
- LUGO, JO & HERSLEY, GL. 1974. *Human Development*. New York. Macmillan.
- MADDI, S. 1968. *Personality theories: a comparative analysis*. Illinois. Dorsey Press.
- MALAN, C. 2001. *Jeug-tydbom tik*. Naweek-beeld 16/6:6.
- MALLMAN, CA & MARAIS, S. 1980. Logical clarifications in the study of needs. In Lederer, K. *Human needs*. Cambridge. Oelgeschlager, Gunn & Hain.

- MANNHEIM, B & SEGER, T. 1993. Mother's occupational characteristics, family position, and sex role orientation as related to adolescents' work values. *Youth and Society* 24(3):276-298.
- MANNIKAM, E. 1991. A perspective from South Africa. *Cultural diversity in Africa. Embarrassment or opportunity?* Potchefstroom University for CHE.
- MARCHETTI, MC. 1989. *Professional training in clinical psychology: graduates' perception and evaluation*. MA Clinical Psychology. Rand Afrikaans University.
- MARÉ, LS. 1985. *Die verband tussen televisie en die waarde-oriëntasies van volwasse blankes en kleurlinge. Resultate van navorsing wat van 1972 tot 1985 onderneem is*. Pretoria. RGN.
- MASLOW, AH. 1970. *Motivation and personality*. Londen. Harper and Brothers.
- MAXWELL, JA. 1996. Designing a qualitative study. In Bickman, L & Rog, D. *Handbook of applied social research methods*. London. Sage.
- MAXWELL, P & NAIDOO, T. 1991. The religions of India. In De Gruchy, JW & Prozesky, M. (Eds). *A South African Guide to world religions*. Cape Town. David Philip.
- MBEKE, T. 1998. World economic forum in Davos, Switzerland. [WWW document – 30/5/2001]. URL <http://www.pbs.org/globalization/mbeki.html>
- MC ANDREW, FT. 1993. *Environmental Psychology*. Pacific Grove. Brooks/Cole.
- MC CRAKEN, G. 1986. Culture and consumption. A theoretical account of the structure and movement of the cultural meaning of consumer goods. *Journal of Consumer Studies* 13:71-84.
- MC CRAY, JW. 1994. Multicultural diversity and ethical considerations in research design. *Journal of Home Economics* (Summer): 41-46.
- MC NEAL, JU. 1973. *An introduction to consumer behaviour*. New York. John Wiley.
- MEAD, GH. 1978. The social self. *Psychiatry* 41 (May):178.
- MELSON, GF. 1980. *Family and environment. An ecosystem perspective*. Minneapolis. Burgess.
- MELTON, GB. 1996. The child's right to a family environment. *American Psychologist* 51(Jul-Dec.):1234-1238.
- MILES, MB & HUBERMAN, AM. 1984. *Qualitative data analysis. A sourcebook of new methods*. Beverley Hills, CA. Sage.
- MILLER, DC. 1991. *Handbook of research design and social measurement*. 5th ed. Newbury Park. Sage.

- MILLER, RR & BROWNING, SL. 1999. The importance of the multicultural approach. *Journal of Family Issues* 20(5):596-601.
- MOGHADDAM, FM, TAYLOR, DM & WRIGHT, SC. 1993. *Social psychology in cross-cultural perspective*. New York. WH Freedman.
- MOODLEY, D. 1993. *The role of the aged in the preservation and perpetuation of religious-cultural values in Hindu family life*. MA dissertation. University of Durban-Westville.
- MORGAN, CT & KING, RA. 1966. *Introduction to psychology*. New York. Mc Graw-Hill.
- MORGAN, DHJ. 1996. *Family connections. An introduction to family studies*. Cambridge UK. Polity Press.
- MOSS, P. & SHARPER, D. 1980. Family policy in Britain. In Baldwin, S & Brown, M. (Eds). *The year book of social policy in Britain*. London. Routledge & Kegan Paul.
- MOUTON, J. 1987. Kritiek van waardes / Waarde van kritiek. *South African Journal of Ethnology* 10(4):175.
- MOUTON, J. 1996. *Understanding social research*. Pretoria. JL. van Schaik.
- MOUTON, J & MARAIS, HC. 1989. *Metodologie van die geesteswetenskappe*. Pretoria. RGN.
- MOUTON, J & MARAIS, HC. 1991. *Basiese begrippe: Metodologie van die geesteswetenskappe*. Hersiene uitgawe. Pretoria. RGN.
- MUNN, NL, FERNALD, LD & FERNALD, PS. 1972. *Basic psychology*. Boston. Houghton Mifflin.
- MURRAY, HA 1981. *Endeavours in psychology selections from the personality of HA Murray*. New York. Harper & Row.
- MURPHY-BERMAN, V & LEVESQUE, HL & BERMAN, JJ. 1996. *American Psychologist* 51 (Jul.-Dec.):1257-1260.
- MUUS, R. 1972. *Visies op die adolescentie*. Meppel. Boom.
- NAWEEK BEELD. 2001. *Jeug vandag*. 16 Junie: 6.
- NAGASAWA, RH, KAISER, SB & HUTTON, SS. 1989. Theoretical development in clothing and textiles: Are we stuck in concrete? *Clothing and Textile Research Journal* 7 (2):23-31.
- NAUDÈ, P. 1999. *Waardes in die sakewêreld. Lesing gelewer te Roodepoort. Departement Lettere en Wysbegeerte. Universiteit van Port Elizabeth*.

- NEETHLING, FRL. 1982. *Die verband tussen beroepsverwante waardes en persoonlikheidseienskappe by adolessente*. MA skripsie. Universiteit van Pretoria.
- NELL, O. 1969. *Value development and identification in ten to fifteen year-old Afrikaans and English-speaking children*. MA thesis. University of Port Elizabeth.
- NEXUS DATABASE SYSTEM. 2000. *Current and completed research projects*. [WWW document – 20/12/1999]. URL <http://www.hsrc.ac.za:80/cgi-bin/starfinder/28410/nexus.txt>
- NEUMAN, J. 2001. *Leadership through human values by Adienne Schaberg*. [WWW document – 1/7/2001]. URL <http://www.gsb.columbia.edu/botline/spring00/46/VW2.html>
- NEUMAN, WL. 1997. *Social research methods. Qualitative and quantitative approaches*. 2nd ed. Boston. Allyn & Bacon.
- NEUMAN, WL. 2000. *Social research methods. Qualitative and quantitative approaches*. 4th ed. Boston. Allyn & Bacon.
- NIEHAUS, L. 1989. *Opvoeding en waardes*. MA tesis. Randse Afrikaanse Universiteit.
- NKUNA, SJ. 1996. *Single parenthood among black police members in District 34*. MA thesis. University of Pretoria.
- NORTJÈ, FJ. 1993. *Die kwesbaarheid van die hedendaagse kerngesin – 'n sosiologiese perspektief*. PhD proefskrif. Universiteit van Pretoria.
- NORTON, GK. 1993. Stres en stresshantering. In Louw, DA & Edwards, DJA. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.
- NYQUIST, TE. 1983. *African middle class elite*. Rhodes University, Grahamstown. Institute of Social and Economic Research.
- O'NIEL, MA. 1993. The development of professional values in social work students at six South African Universities. *Social Work* 29 (2):110-121.
- O'RIORDAN, T. 1976. Attitudes, behavior and environmental policy issues. In Altman, I & Wohlwill, JF. *Human behavior and environment. Advances in theory and research*. New York. Plenum.
- OAKLEY, A. 1981. *Interviewing women: a contradiction in feminist research*. London. Routledge & Kegan Paul.
- ODENDAL, FF. (Red.) 1984. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. 3de. uitgawe. Johannesburg. Perskor.
- OLIVER, B & CHRISTIAN, J. 1994. Cross-cultural advertising: An analysis of Anglo and Hispanic Fashion magazines. *Journal of Home Economics* (Spring): 9-15.

OLIVIER, A, BODENSTEIN, HCA & JANSSEN, CA. 1994. Pro-active guidelines for parents to promote a healthy family life in a changing South Africa. In Bodenstein, HCA & Reeler, G. (Eds). *Healthy family life. Conference*. University of South Africa.

OLIVIER, I, MARTINS, N, CRONJÉ, G J de J, VAN SCHOOR, WA, VAN HELDEN, MJ. 1998. *Inleiding tot die ekonomiese en bestuursomgewing*. Studiegids. Universiteit van Suid-Afrika.

OOSTHUIZEN, JS. 1984. Die verklaring van konflik in die sosiologie. S.A. *Tydskrif vir Sosiologie* 15(1):17-45.

OSKAMP, S. 1984. *Applied social psychology*. New Jersey. Prentice Hall.

OVERBY, G & POLLINA, LK. 1996. Generational differences in perceived responsibility for adolescent support: a study of adolescent support. A study of adolescent females, mothers and maternal grandmothers. *Journal for Youth and Adolescence* 25(5):599-611.

OVERTON, I. 1991. *Die konstruksie van 'n skaal vir blanke studente se houding teenoor swartes se deelname aan die demokratiese politieke instellings*. MA tesis. Randse Afrikaanse Universiteit.

PARSONS, T & BALES, RF. 1955. *Family socialization and the interaction process*. New York. Free Press.

PARSONS, T. 1971. *The system of modern societies*. New Jersey. Prentice-Hall.

PAUW, BA. 1974 The influence of Christianity. In Hammond-Tooke, WD. *The Bantu-speaking peoples of Southern Africa*. London. Routledge & Kegan Paul.

PAUW, BA. 1975. *Christianity and Xhosa tradition: beliefs and ritual among Xhosa-speaking Christians*. New York. Oxford University Press.

PERRY, WG. 1970. Forms of intellectual and ethical development in the college years. New York. Holt, Rinehart & Winston.

PERUN, PJ & BIELBY, DD. 1980. Structure and dynamics of the individual life course. In Black, KW. (Ed). *Life course: integrative theories and exemplary populations*. Boulder, CO. Westview.

PIERTERSE, JE. 1967. *Verslag van die jeugondersoek wat deur die Departement Sosiologie van die Universiteit van Pretoria vir die Nasionale jeugraad onderneem is*. Dele 1,2,3 & 4. Johannesburg. Voortrekkerpers.

PITSO-MOTLABANE, ME. 1993. *Life values of Westernised black professionals in Soweto*. MA thesis. Rand Afrikaans University.

PRATTE, R. 1979. *Pluralism in education: conflict, clarity and commitments*. Springfield. Charles C. Thomas.

- PRETORIUS, JWM. 1988. *Opvoeding, samelewing en jeug*. 2de hersiene uitgawe. Pretoria. Van Schaik.
- PRETORIUS, M. 1999. Kliniese Sielkundige, Roodepoort. Persoonlike mededelings.
- PRILLELTENSKY, I & NELSON, G. 1997. Community psychology: reclaiming social justice. In Fox, D & Prilleltensky, I. *Critical Psychology. An introduction*. London. Sage.
- PRINCE-GIBSON, E & SCHWARTZ, SH. 1998. Values priorities and gender. *SPQ* 61: 49-67.
- PRINS, J. 2001. Jong mense nie betrokke by politiek, vind studie. *Naweek-Beeld* 16 Junie:6.
- PRINSLOO, SM. 1983. *Die verband tussen waardes, geloofsekerheid en die selfkonsep*. MA skripsie. Randse Afrikaanse Universiteit.
- RAPPORT. 2001. 9 Desember:2.
- RAUBENHEIMER, JR. 1990. Bejaardheid. In Louw, DA. (Red). *Menslike Ontwikkeling*. 2de Uitgawe. Pretoria. HAUM
- REISS, L & LEE, R. 1988. *Family systems in America*. 4th ed. New York. Holt, Reinhart & Winston.
- RENDLE, GR. 1998. *Leading change in the congregation*. Washington DC. The Alan Institute.
- RESCHER, N. 1969. *Introduction to value theory*. Englewood Cliffs, New Jersey. Prentice-Hall.
- RICE, FP. 1978. *The adolescent*. 2nd ed. Boston. Allyn and Bacon.
- RICHARDS, T & RICHARDS, L. 1995. Using computers in qualitative research. In Denzin, N & Lincoln, Y. (Eds). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks. Sage.
- RILEY, A. 1990. A question of values. *Productivity SA* 16 (2):8.
- RISENGA, PR. 1997. *Cultural car beliefs, attitudes and values of Shangaan in Northern Province in relation to hypertension*. MA dissertation. University of South Africa.
- RODGERS, RH. 1989. *Family interaction and transaction: the development approach*. Englewood Cliffs. Prentice-Hall.
- ROKEACH, M. 1968. *Beliefs, attitudes and values. A theory of organization and change*. San Francisco. Jossey – Bass.
- ROKEACH, M. 1973. *The nature of human values*. New York. Free Press.

- ROWE, GP. 1968. The developmental conceptual framework to the study of the family. Nye, FI & Bernardo, FM. *Emerging conceptual frameworks in family analysis*. London. Collier-Macmillan.
- RUBIN, IS & RUBIN, HJ. 1996. Qualitative interviewing: the art of hearing data. London. Sage.
- RUBKIN, L & RUBKIN, K. 1973. Children of the Kibbutz. In Strom, RD. (Ed). *Values of Human Development*. Columbus. Charles E. Merrill.
- SABC, 2001: *Verkiesing*. 7 Junie.
- SEARS, DO, FREEDMAN, JL & PEPLAU, LA. 1985. *Social Psychology*. 5th ed. Englewood Cliffs. Prentice-Hall.
- SCHELLENBERG, J.A. 1970. *An introduction to Social Psychology*. New York. Random House.
- SCHIFFMAN, LG & KANUK, LL. 1978. *Consumer behaviour*. London. Prentice-Hall.
- SCHNEIDER, DJ. 1977. *Social psychology. Readings*. Massachusetts. Addison - Wesley.
- SCHNETLER, J. 1989. Principles of constructing questions and questionnaires. In Schnetler, J. (Ed). *Survey methods and practice*. Pretoria. HSRC.
- SCHOEMAN, M. 1987. *Waardes as kurrikuleringsdeterminant*. MEd skripsie. Randse Afrikaanse Universiteit
- SCHUTTLEWORTH-JORDAAN, AB. 1993. Geheue. In Louw, DA & Edwards, DJA. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika*. Johannesburg. Lexicon.
- SCHWARTZ, SH & BILSKY, W. 1987. Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Psychology* 53 (3):550- 562.
- SCHWARTZ, SH. 1990. Individualism - Collectivism: Critique and proposed refinements. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 21(2):137-157.
- SCHWARTZ, SH. 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology* (25): 85-119.
- SOCIAL TRENDS. 1992. *HMSO* 22:42.
- SCUPIN, R. 1998. *Cultural Anthropology. A global perspective*. 3rd ed. Upper Saddle River, New Jersey. Prentice Hall.
- SEARLE, P. 1988. Values in education. *Education Journal* 98(3):26-29.

- SEDIBE, EM. 1995. *The black adolescent in the single parent family: a guidance perspective*. PhD thesis. University of Pretoria.
- SEEDAT, YK, SEEDAT, MA & HACKLAND, DBT. 1982. Biological factors and hypertension in urban Zulus. *South African Medical Journal* (June): 999-1002.
- SEEDAT, YK. 1983. Race, environment and blood pressure: the South African experience. *Journal of Hypertension* (1):7-12.
- SEFTTEL, H. 1988. Epidemiology of primary hypertension. In Milne, FJ & Sarelli, P. (Eds). *Rheumatic heart disease in black South Africans*. Graighall. Helm.
- SEGALL, MH. 1979. *Cross-cultural psychology: human behavior in global perspective*. Monterey, California. Brooks/Cole.
- SEIDEL, J & KELLE, U. 1995. Different functions of coding in the analysis of textual data. In Kelle, U (Ed). *Computer-aided qualitative data analysis: theory, methods and practice*. London. Sage.
- SEIDMAN, IE. 1991. *Interviewing as qualitative research*. New York. Teachers College.
- SENEKAL, A. 1989. Directionality in human behavior. *South African Journal of Sociology* 20(1):11-17.
- SERFONTEIN, WJ. (1999) Persoonlike mededelingen. Professor in Biochemie. Universiteit van Pretoria.
- SLIWIAK, SA & FRISSELL, S. 1987. Some value orientations and their educational implications in American society. *Education* 108 (2):155-165.
- SMALING, A. 1989. Mùchhausen-objectivity: Bootstrap-conception of objectivity as a methodological norm. In Baker, WJ, Hyland, ME, Hezewijk, R & Terwee, S. (Eds). *Recent trends in theoretical psychology*. Volume II. New York. Springer-Verlag.
- SMALING, A. 1992. *The pragmatic dimension: Parapragmatic and pragmatic aspects of choosing a qualitative or quantitative method*. Utrecht. University for Humanistic Studies. Unpublished.
- SMIT, GJ. 1985. *Navorsingsmetodes in die gedragwetenskappe*. 2de Uitgawe Pretoria. Opvoedkundige Uitgewers.
- SMITH, P ROUSSOUW, H HAARHOFF, P & WASSERMAN, HP. 1989. Waarde-oriëntering. *Beeld* 24 Junie:23
- SMITH, DPJ. 1981. *Die handhawing van partikuliere norme in 'n veelvoudige samelewing*. Johannesburg. Randse Afrikaanse Universiteit.
- SMITH, K & GLANZ, L. 1996. Fear of crime among the South African public. In Mouton, J. *Understanding social research*. Pretoria. JL. Van Schaik.

- SMITH, MB. 1978. Psychology and values. *Journal of Social Issues* 34 (4): 181-184.
- SMITH, PB & SCHWARTZ, SH. 1997. Values. In Berry, JW, Segall, MH & Kaitcibasi, C. *Handbook for Cross-cultural psychology*. 2nd ed. Boston. Allyn and Bacon.
- SMITH, S. 1995. Family theory and multi-cultural family studies. In Ingoldsby, BB & Smith, S. (Eds). *Families in multicultural perspective*. London. Guildford.
- SNAREY, JR. REIMER, J & KOHLBERG, L. 1985. Development of social-moral reasoning among kibbutz adolescents. A longitudinal cross-sectional study. *Developmental Psychology* 23:3-17.
- SPANGENBERG, JJ. 1993. Leer. In Louw, DA & Edwards, DJA. *Sielkunde. 'n Inleiding vir studente*. Johannesburg. Lexicon.
- SPINK, J. 1994. *Leisure and the environment*. Boston. Butterworth-Heineman.
- STEWART, A. 1998. *The ethnographer's method*. London. Sage.
- STEYN, AF & VAN RENSBURG, HCJ. 1985. *Sosiologie*. Pretoria. Academica.
- STEYN, AF. 1975. Knelpunte in die hedendaagse Westerse gesin. *Tydskrif vir Sosiologie* 11 (April):62-93.
- STOFBERG, JA & GRAY, MM. 1988. Teaching values and ethics in social work. *Social Work* 24(2):77.
- STOKER, DJ. 1989. Basic sampling methods. In Schnetler, J. (Ed). *Survey methods and practice*. Pretoria. HSRC
- STOKER, HG. 1961. *Beginsels en metodes in die wetenskap*. Potchefstroom. Pro Rege.
- STROEBEL, A. 1986. *Aanduidings vir 'n ontwikkelingsprogram op grond van 'n student-dosentbehoefte bepaling*. MA verhandeling. Universiteit van Pretoria.
- SUNTER, C. 1989. *Future scenario*. Speech delivered at Welkom, SAPS.
- SWANEPOEL, ASP. 1983. *Kennis en houding van blanke vrouens in die drie Suidwes-kaaplandse dorpe oor voeding tydens swangerskap en oor baba en kleutervoeding*. M. verhandeling. Universiteit van Pretoria.
- SWART, CF & LAMONT, AM. 1984. *Die stad*. Johannesburg. McGraw-Hill.
- T.I. NEWSLETTER. 1995. *Sake Beeld* 12 Oktober.
- TARABORELLI, P. 1995. Exemplar A. Becoming a carer. In Gilbert, N. (Ed). *Researching social life*. London. Sage.

- TAYLOR, DM. 1991. The social psychology of racial and cultural diversity: Issues of assimilation and multiculturalism. In Reynolds, AG. (Ed). *Bilingualism, multiculturalism and second language learning*. Hilldale, N.J. Lawrence Erlbaum.
- TAYLOR, TR. 1978. The construction of an objective method of assessing morality and the testing of Kohlberg's hierarchical theory. *Psilogia Africana* 17(3):169-200.
- TERBLANCHE, NM. 1988. *Waardes en waarde-oriëntasies*. Randse Afrikaanse Universiteit. Ongepubliseerde lesing.
- THERON, SW. 1993. *A cross-cultural analysis of work-related values in a mining industry*. D Phil Dissertation. University of Pretoria.
- THOMAS, M. 1989. A proposed taxonomy of moral values. *Journal of moral education* 18(1):60-66.
- TOFFLER, A. 1970. *Future Shock*. London. Pan Books.
- TOUYZ, RM. 1988. Aetiology of hypertension in blacks. In Milne, FJ & Sarelli, P. (Eds). *Rheumatic heart disease in black South Africans*. Graighall. Helm.
- TOURVILLE, JN & BOWEN, GL. 1994. The quality of parent-child relationship and adolescents' willingness to turn to the same-sexed peers for help in times of distress. *Journal of Social behavior and personality* 9(2):249-256.
- TRIANDIS, HC. 1990. Theoretical concepts that are applicable to the analysis of ethnocentrism. In BRISLIN, RW, (Ed). *Applied cross-cultural psychology*. London. Sage.
- TRIANDIS, HC. 1994. *Culture and social behavior*. New York. Mc Graw-Hill.
- TROLLIP, AM. 1991. *Die betekenis van die geakkultureerde kledingpraktike vir bepaalde vroue in 'n Ndzundza-Ndebele-Verwantskapsgroep*. PhD proefskrif. Universiteit van Pretoria.
- TROTZER, JP. 1981. The centrality of values in families and family therapy. *International Journal of Family Therapy* 3(1):42-55.
- TRÜMPPELMANN, MH. 1993. Wanopvattings oor multikulturele onderwys: die noodsaaklikheid van 'n menseregte perspektief. *S.A. Tydskrif vir Opvoedkunde* 13(3):128-133.
- TURNER, JS & HELMS, DB. 1987. *Lifespan development*. 3rd ed. New York. Holt, Rinehart & Winston.
- TUTU, D. 1999. *World economic forum in Davos, Switzerland*. [WWW-document – 30/5/2001]. URL <http://www.pbs.org/globalization/tuut.html>
- VAN DER LINDE, CH. 1994. The role of the family in bringing about peace and harmony in multicultural societies. In Bodenstein, HCA & Reeler, G. (Eds). *Healthy family life*. Conference. University of South Africa.

- VAN DER MERWE, L. 1987. Die mens en werk: 'n sosiologiese beskouing. *The South African Journal of Sociology* 18(Febr.):30.
- VAN DER VEN, JA. 1985. *Vorming in waarden en normen*. Den Haag. CIP-Gegevens Koninklijke Bibliotheek.
- VAN DER WALT, AA. 1989. 'n Beskrywende opsomming van die RGN-ondersoek na navorsingsmetodologie deur DD Joubert. *Waardes: Navorsing, metodologie en teorie*. Randse Afrikaanse Universiteit.
- VAN DER WALT, BJ. 1991. A provisional comparison between tradisional African culture and Western culture. In *Cultural diversity in Africa. Embarrasment or opportunity?* Potchefstroom Universityfor CHE.
- VAN DER WATERE, E. 1997. *Die dinamiek van waarde, coping-style en psigologiese gesondheid by 'n groep jeugdige*. MA verhandeling. Potchefstroom Universiteit vir CHO.
- VAN DER WESTUÏSEN, TWB & SCHOEMAN, WJ. 1989. Ontwikkelingspsigologie. In Louw, DA. (Red). *Inleiding tot die psigologie*. 2de hersiene uitgawe. Johannesburg. Lexicon.
- VAN NIEKERK, PJ. 1987. Waardes en norme as meta-norme / beginsels. *Koers* 52(1):48-73.
- VAN SCHALKWYK, J. 2000. Sendeling in die Makatini. Persoonlike mededelings.
- VAN STADEN, CJS. 1994. An ecological view of children. In Bodenstein, HCA & Reeler, G. (Eds). *Healthy family life*. Conference. University of South Africa.
- VAN WYK, AC. 1993. Lewensgehalte. *Tydskrif vir Dieetkunde en Huishoudkunde*. 21(1):32-37.
- VAN ZYL, P. 1980. *Opvoedkunde. 'n Handleiding vir studente*. 2de. Uitgawe. Johannesburg. De Jong.
- VEITH, GE. 1994. *Postmodern times*. Wheaton, Illinois. Grossway Books.
- VENTER, ME. 1982. Die rol van waardes en die selfkonsep op die belewingsproblematiek van die jeugdige. MEd skripsie. Universiteit van Suid-Afrika.
- VERWEY, AM & FOUCHÉ, MM. 1987. Algemene lewenswaardes: 'n loodsstudie by Afrikaanssprekende universiteitstudente. *Tydskrif vir Bedryfsielkunde* 13(1):6-14.
- VILJOEN, H, VAN STADEN, F, GRIEVE, K & VAN DEVENTER, V. 1987. *Environmental Psychology: an introduction*. Johannesburg. Lexicon.
- VILJOEN, S. 1985. Family structures and support networks. *Referaat gelewer by konferensie van navorsing oor Huweliks- en Gesinslewe*. Pretoria. RGN.

- VOLLEBÆK, K 1999. Values in world politics – how do they matter? [WWW.document 20/4/2001]. <http://balder.dep.no/ud/taler/1999/u990625e.html>
- VON WISSEL, D. 1991. A perspective from Swaziland. In *Cultural diversity in Africa. Embarrassment or opportunity?* Potchefstroom University for CHE.
- WAKATAMA, P. 1991. A perspective from Zimbabwe. In *Cultural diversity in Africa. Embarrassment or opportunity?* Potchefstroom University for CHE.
- WALKER, R. 1985. An introduction to applied qualitative research. In Walker, R. *Applied qualitative research*. Vermont. Gowe.
- WALLERSTEIN, I. 1991. The construction of peoplehood: racism, nationalism, ethnicity. In Balibar, E & Wallerstein, I. (Eds). *Race, nation, class*. London. Verso.
- WALSH, F. 1993. *Conceptualization of normal family processes*. New York. Guildford.
- WEBBER, RE. 1978. *Common roots*. Grand Rapids. Zondervan.
- WEEKS, FH. 1988. *Die tiener in die disharmonieuse enkelouer gesin*. MEd verhandeling. Universiteit van Pretoria.
- WEGNER, DM & VALLACHER, RR. 1977. *Implicit psychology: an introduction to social cognition*. New York. Oxford University Press.
- WEIL, MW. 1972. *Sociological perspectives in marriage and the family*. Danville, Illinois. Interstate.
- WEISNER, TS. 1997. Support for children and the family crisis. In Weisner, TS, Bradley, C, Kilbribe, PL. *African families and the crisis of social change*. London. Bergin & Garvey.
- WEITEN, W. 1992. *Psychology: themes and variations*. 2nd ed. Pacific Grove, California. Brooks \ Cole.
- WELMAN, JC & KRUGER, SJ. 1999. *Research methodology for the business and administrative sciences*. Johannesburg. Thomas International.
- WESTNEY, QE. 1993. Human ecology theory: implications for education, research and practice. In Boss, PG, Doherty, WJ, Larosa, R, Schum, M & Steinmetz, SK. *Sourcebook of family theories and methods. A contextual approach*. New York. Plenum.
- WETHMAR, CJ. 1991. Die ekumeniese roeping van die kerk in die lig van die gereformeerde belydenisskrifte. *Nederduitse Teologiese Tydskrif* XXXII (2):447-454.
- WIESE, W. 1978. 'n Psigodiagnostiese studie van selfvervreemding as gevolg van emosionele selfontkenning. MA verhandeling. Universiteit van Pretoria.

- WILLIAMS, R. 1970. *American society. A sociological interpretation*. New York. AA Knopf.
- WILLIAMS, RM. 1979. Change and stability in values and value systems: a sociological perspective. In Rokeach, M. *Understanding human values: individual and societal*. New York. Free Press.
- WILLIAMS, TG. 1982. Consumer behaviour. Fundamentals and strategies. New York. West.
- WILSON, F. 1972. *Migrant labour*. Johannesburg. Christian Institute of South Africa.
- WILSON, JQ. 1993. The family value debate. *Commentary Year 1945 - .* 95(4):24-31.
- WISEMAN, RR. 1995. *Intercultural communication theory*. XIX. London. Sage.
- WOHLWILL, JF. 1976: Environmental aesthetics: the environment as a source of affect In Altman, I, & Wohlwill, JF. *Human behavior and environment. Advances in theory and research*. New York. Plenum.
- WRONG, DH. 1972. The “break-up” of the American family. In Weil, MW. *Sociological perspectives in marriage and the family*. Danville, Illinois. Interstate.
- YIN, RK. 1996. The abridged version of case study research. In Bickman, L & Rog, D. *Handbook of applied social research methods*. London. Sage.
- ZANDER, B. 2001. The art of possibilities. Leadership conference. Willow Creek Community Church, Barrington.
- ZVINKLIENE, A. 1996. The state of family studies in Lithuania. *Marriage and Family Review* 22(1/2): 203-228.

BYLAAG A: DEKBRIEF

Afrikaans beskikbaar op aanvraag.

Dear Student / Respondent

This questionnaire is about how you experience certain values. Note the following:

- There is no correct or wrong answer.
- You will remain anonymous.
- Information from this questionnaire will only be used for research.
- No information can and will be held against you.

Section A

This information will help me to classify different groups.

Section B

Situations portraying real life are described. Try to experience it and give your honest reaction. How you feel about the situation is important. The scale is between -3 and +3. The difference between -3 and -2 is the same as between +2 and +3 etc.

The highest and lowest points of the scale at both ends are stated with short sentences.

Example:

I disagree. -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 I agree.

If you agree strongly you would mark +3 and if you were not sure you would mark 0.

Section C

In this section you must portray what is important to you.

Thank you for your co-operation.

Me. M.H. Blignault

BYLAAG B: DEMOGRAFIESE VRAELYS

Afrikaans beskikbaar op aanvraag.

No.

Section A

Answer the questions in the space provided or encircle the number.

1. Age:
2. Occupation:
3. The course that you study or have studied for your profession:
4. Gender:
5. Marital status:
 - (1) - Single (2) - Single parent (3) - Married
 - (4) - Married with child(ren) (5) - Divorced (6) - Widowed
6. Home Language (as a child):
 - (1) - Afrikaans (2) - English (3) - Xhosa
 - (4) - Zulu (5) - Sotho (6) - Other
 Other (specify in the space provided):
7. Culture group:
 - (1) - White (2) - Black (3) - Coloured
 - (4) - Indian (5) - Asian (6) - Other
 Other (Specify in the space provided):
8. Religion:
 - (1) - Christian (2) - Muslim (3) - Jewish
 - (4) - Hindu (5) - Other (Specify in the space provided):

9. Area where you were raised:
 - (1) - City (2) - Town (3) - Farm (Rural area)
10. Highest education of head of the family :
 - (1) No schooling
 - (2) Less than standard 4 (grade 6)
 - (3) Between standard 5 (grade 7) and standard 9 (grade 11)
 - (4) Matric
 - (5) Matric plus Diploma in a trade (for example electrician, hairdresser, etc.)
 - (6) Matric plus degree.
11. Occupation of the head of your family
12. In what type of family where you raised?
 - (1) Both parents and other children.
 - (2) With one parent with brothers and/or sisters, but contact with other parents.
 - (3) With one parent with brothers and/or sisters, but no contact with other parent.
 - (4) Not with parents, but with family or friends.
 - (5) In a home for the homeless or orphans.
 - (6) Other (Specify)
 (Demografiese vraelys vrae wat verwerp is.)
14. How would you describe your youth? Encircle the appropriate number.

(1) Unhappy	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Happy
(2) Conservative								Liberal
Traditional	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Modern

 Comment.....

BYLAAG C: LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

(Die items in die Likert-tipe skaal vir waardes word in hierdie bylae volgens waardeterreine gegroepeer. Die skaal wat die deelnemers ontvang het, was egter nie gegroepeer nie.)

Beantwoord hierdie vrae so eerlik as moontlik. Jou gevoel en emosies is hier van belang.

1. Religieus (Godsdienstig)

V40

Die volgende opskrif staan op 'n plakaat: "Godsdiens is die oplossing vir jou krisis." In watter mate voel jy dit is waar?

Ek voel dit is nie so nie. Ek voel dit is so.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V50

Volgens menings voel sommige mense dat daar te veel van godsdienstige dae gemaak word? Tot watter mate voel jy ook so?

Ek voel dat daar te veel van godsdienstige dae gemaak gemaak word. Ek voel nie dat daar te veel van godsdienstige dae gemaak word nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V56

Groot byeenkomste wat jy graag sou wou ondersteun word in die dae beplan wanneer die meeste mense godsdienstige byeenkomste het. Petisies daarteen word opgestel. Tot watter mate voel jy dat jy die petisie sal steun?

Ek sal die petisie verwerp. Ek sal die petisie steun.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V63

Tot watter mate voel jy dat jou beroepskeuse beïnvloed moet word deur jou geloofsoortuigings?

Ek voel godsdiens is nie hier ter sprake is nie. Ek voel dat my godsdiens hier 'n rol speel.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V73

Sommige mense maak die stelling dat godsdiens outyds is en nie plek in die moderne twintigste eeu het nie. Tot watter mate voel jy dat jy saamstem met hul stelling?

Ek voel so. Ek voel nie so nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Answer the following questions as honestly as possible. Try to do this by expressing your feelings or emotions.

1. Religious

V40

The following heading is written on a poster: "Religion is the solution to your crisis." To what extent do you feel this to be true?

I don't believe
it to be true

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I believe it
to be true

V50

In your opinion, to what extent do you feel that too much of a fuss is made of religious holidays?

I feel that too much of a fuss is
made of religious days

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel comfortable with
religious days

V56

Important meetings which you would like to attend are planned on the days that most people have religious meetings. A petition against this is drawn up. To what extent do you feel you will support it?

I will reject the
petition

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will support the
petition

V63

To what extent do you feel that your choice of occupation should be influenced by your religious convictions?

I feel that religion is not
a consideration here.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that my religion plays
a strong role.

V73

Some people make the statement that religion is old-fashioned with no place in the modern twentieth century. To what extent do you feel that you agree?

I agree.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I disagree.

2. Verhoudings

V38

Indien sommige van jou kollegas van die afdeling waarin jy werk (of sou werk) onvriendelik en moeilik is om mee oor die weg te kom, tot watter mate sou jy voel jy moet moeite doen om hulle samewerking deur 'n goeie gesindheid te verkry?

Ek sou hulle ignoreer.

Ek sou hulle goeie gesindheid probeer wen.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V39

Geleenthede word by die werk gehou om goeie samewerking te bevorder. Tot watter mate sou jy voel dit is belangrik deur dit gereeld te ondersteun?

Ek voel dit is nie belangrik nie.

Ek voel dis belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V41

'n Vriend het probleme met verhoudings in sy huisgesin. Hy vra jou om te help. Hoe belangrik voel jy is dit om te help?

Ek sal voel dis hulle saak.

Ek sal voel ek moet help.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V42

Dit vra opofferings om by familie te gaan kuier. Sal jy baie moeite doen om daar te wees?

Ek voel nie dis belangrik nie en sal maklik wegbly.

Ek voel dis baie belangrik en sal altyd probeer gaan.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V43

Jy kry 'n fantastiese aanbod, maar dit beteken dat jy persone wat baie na aan jou is, sal moet verwaarloos. Tot watter mate sal jy voel dat dit iets is wat jy nie kan laat verbygaan nie en daarom dit dadelik aanvaar?

Ek voel dat ek dit sal dit aanvaar.

Ek voel dat ek sal dit nie sal aanvaar nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

2. Relationships

V38

If some of the colleagues in the department in which you worked (or may work) were unfriendly and difficult to get along with, to what extent would you feel that it would be worthwhile to gain their co-operation and positive attitude?

I would ignore them.

I would try to win
their friendship.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V39

There are opportunities at work to promote positive co-operation. To what extent do you feel you would support this regularly?

I don't feel this is
important.

I feel that this is
important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V41

A friend has problems with family relationships and asks for your help. How important do you feel it is to help them?

I feel that it is their problem.

I feel I should help them.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V42

It takes effort to visit your family. Would you make an effort to attend family gatherings?

I don't feel it is
important and would
easily stay away.

I feel it is very
important and will make an
effort to go.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V43

A fantastic opportunity came your way, but it means that you will neglect your family and friends a lot. To what extent would you feel that you can't let the offer pass and accept it immediately?

I will accept

I will not accept

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

3. Moreel

V44

Iemand is besig met 'n immorele besigheid. Tot watter mate sal jy voel dat jy iets aan die saak moet doen?

Ek voel dat ek dit sal ignoreer.

Ek voel dis nodig om iets aan die saak te doen.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V45

Tot watter mate voel jy dat jou optrede altyd van integriteit moet getuig?

Ek voel dis nie so belangrik nie.

Ek voel dis baie belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V47

Jy het biblioteekboeke uitgeneem en dit is nie op die rekenaar nie. Jy kan dus die boeke hou en niemand sal dit weet nie. Tot watter mate voel jy moreel verplig om die fout te rapporteer?

Ek voel nie moreel verplig om rapporteer nie.

Ek voel moreel verplig om dit te rapporteer.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V49

"Pornografie is moreel onaanvaarbaar maak nie saak wat die redes is nie." Tot watter mate voel jy so?

Ek voel pornografie het 'n plek.

Ek voel pornografie is onaanvaarbaar.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V52

As jy in 'n situasie sou beland waar jy nie genoeg tyd het om jou werkstuk te voltooi nie, sal jy voel dat jy maar van die werk kan afskryf. Tot watter mate sal jy so voel?

Ek sou afskryf en hoop vir die beste.

Ek sou uitstel vra en indien ek dit nie kry nie, 'n swakker produk ingee.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

3. Moral

V44

Someone is involved in dishonest business. To what extent do you feel that you should do so something about the situation?

I feel that I will ignore it.	I feel that it is necessary to do something about the situation.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	

V45

To what extent do you feel that your actions must always portray integrity?

I don't feel it is important.	I feel it is very important.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	

V47

You have taken out Library books, but this has not been entered on the computer. This means you can keep them and no one will know. To what extent do you feel morally obliged to report it?

I won't feel morally obliged report it.	I will feel morally obliged to report it.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	

V49

"Pornography is unacceptable no matter what the reason." To what extent do you agree with the statement?

I feel pornography has place.	I feel pornography is its not acceptable.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	

V52

You find yourself in the situation that you don't have enough time to finish an assignment, but know that you can crib some of the work. To what extent would you respond in this way?

I will crib and hope for the best.	I will ask for an extension or hand in inferior work.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	

4. Esteties

V46

Donasies word gevra vir 'n goeie kunsversameling vir jou stad of dorp. Tot watter mate sou jy hulle wil ondersteun?

Ek voel dit is nie geregverdig nie

Ek voel dit is iets wat die ondersteuning verdien.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V48

Die nasionale musiekorkes gaan ontbind word, want dit word as onnodig geag. Hoe ernstig voel jy hieroor?

Ek voel die orkes is nie so belangrik nie en kan ontbind.

Ek voel die orkes is belangrik daarom moet dit behou word.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V53

Jy lees in 'n tydskrif dat modelle baie duisende rande spandeer aan kosmetiese behandeling om mooi te lyk. Tot watter mate voel jy dat dit nie regverdig is om so baie geld aan skoonheid te spandeer nie?

Ek stem saam dat die geld beter spandeer kan word.

Ek voel dat dit belangrik is om mooi te lyk.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V54

Die koerante skryf dat 'n sakeman in 'n geveg betrokke is met die sloping van 'n pragtige ou gebou. Volgens inligting is die gebou nie van historiese waarde nie, maar is tog baie mooi. Sommige mense voel dat die gebou moet bly omdat dit so besonder mooi is. Hoe ernstig sal jy oor jou mening voel?

Ek voel die gebou moet word.

Ek voel die gebou moet behou gesloop word want dis mooi.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V55

Baie gaan spandeer word om jou dorp mooi te laat vertoon. Baie mense is daarteen en meen die geld kan eerder vir beter dinge gebruik word. Tot watter mate voel jy ook dat jou dorp mooi gemaak moet word?

Ek voel dit is onnodig.

Ek voel dat dit is iets wat ondersteuning verdien.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

4. Aesthetics

V46

Donations are requested for a fantastic art collection for your city or town. To what extent would you support them?

I don't feel this is worth supporting.							I feel that it is worth supporting.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V48

The national orchestra is going to be retrenched as it is considered unnecessary. How do you feel about this?

I don't believe the orchestra is that important.							I believe that the orchestra is very important and it should be retained.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V53

You read in a magazine that models spend thousands of rands on cosmetics in order to look beautiful. To what extent do you feel that spending so much money on beauty is justified?

I feel that the money could be better spent.							I feel that it is important to look beautiful.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V54

You read in the newspaper that a businessman is involved in a fight against the demolition of a beautiful old building. According to the information, the building is not of historical value but only especially beautiful. Some people feel that the building should be preserved because of its beauty. How would you rate your feelings?

I feel that the building should be demolished.							I feel that the building should be preserved because of its beauty.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V55

A lot of money is going to be spent on beautifying your town. Many people are against this and feel that the money can be spent on better things. To what extent do you feel that your town should be beautified?

I feel that it is unnecessary.							I feel that it deserves support.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

5. Ekonomies

V51

Die koerante skryf dat om die land ekonomies te bevorder iets drasties gedoen moet word. Tot watter mate voel jy dat ekonomiese groei belangrik is?

Ek voel nie ekonomiese groei is baie belangrik nie.						Ek voel dat dit baie belangrik is dat ons land ekonomies groei.
	-3	-2	-1	0	+1	+2 +3

V57

Dit is nodig dat ons land se mense hul houding moet verander en meer produktief moet wees om ons uit die ekonomiese probleme te haal. Hoe voel jy oor die standpunt?

Ek voel geld is nie so nie.					Ek voel ons moet ons ingesteldheid verander en dus meer produktief raak.	belangrik
	-3	-2	-1	0	+1	+2 +3

V58

Tot watter mate voel jy dit is belangrik om verskeie winkels te besoek om 'n bepaalde produk so goedkoop as moontlik te kry?

Ek voel dis nie belangrik genoeg om verskeie winkels te besoek om die goedkoopste prys kry.						Ek voel dis belangrik genoeg om na die goedkoopste prys te soek.
	-3	-2	-1	0	+1	+2 +3

V59

Die onderwysdepartement wil 'n basiese kursus vir geldhantering vir alle studente en skoliere instel. Ondersteuning hiervoor word gevra. Hoe sterk voel jy daaroor?

Ek voel nie dis belangrik nie.						Ek voel dis belangrik.
	-3	-2	-1	0	+1	+2 +3

V60

Dit word aanbeveel dat elke persoon maandeliks 'n persoonlike begroting behoort op te stel. Hoe sterk voel jy oor hierdie stelling?

Ek voel dis onbelangrik.						Ek voel dis belangrik.
	-3	-2	-1	0	+1	+2 +3

5. Economics

V51

The newspapers say that for the sake of economic growth, something drastic must be done. To what extent do you feel that economic growth is important?

I don't think economic growth is very important.		I feel that the economic growth of our country is very important.				
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V57

It is necessary for the people in our country to change their attitude and become more productive in order to alleviate economic problems. To what extent do you feel this statement to be true?

I feel that money is not that important.		I feel that we have to be less slack and become more productive.				
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V58

To what extent do you feel that it is important to shop around to get the best value for your money?

I feel it is not important enough to shop around for the best price.		I feel that I will always shop around for the best price.				
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V59

The Department of Education would like to implement a basic course on money management for all pupils and students. Support for this is requested. To what extent do you feel that it is important?

I feel this is not important.		I feel that this is very important.				
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V60

One should have a personal budget for every month. How strongly do you feel about this statement?

I feel this is not important.		I feel it is very important.				
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

6. Kultuur

V61

Jy word genooi om 'n by 'n organisasie wat jou kultuur bevorder aan te sluit. Tot watter mate voel jy sal jy graag wil aansluit?

Ek sal nie aansluit nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal aansluit.

V62

Alhoewel heldedag belangrik vir alle kulture is, moet dit eerder afgeskaf word, want dit kan lei tot onenigheid tussen sekere kulture. In hoe 'n mate voel jy dat dit behou moet word?

Ek voel dis beter om dit
af te skaf.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dat dit moet
behou word.

V64

Almal moet in sy eie taal in die hof aangehoor word, is sommiges se mening. Die hof meen dis net nie moontlik nie. Tot watter mate voel jy dis belangrik?

Ek dink een of twee tale
is voldoende.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel my taal is belangrik en
ek wil beslis daarin verhoor word.

V66

'n Meningsopname word oor bestaande vakansiedae gemaak. Twee van die vakansiedae sal kultuur bevorder. Hoe sterk voel jy hieroor?

Ek voel dis nie 'n goeie idee nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dis 'n goeie idee.

V68

Gelyke tyd kan nie meer vir elke kultuurgroep op TV gegee word nie. Sommige persone en taalgroepe is baie ontsteld en meen dat TV hul belange benadeel. Hoe ernstig sal jy voel as jou taalgroep benadeel word?

Ek sal probeer verstaan
en dit aanvaar.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal woedend wees en
dit probeer verander.

6. Culture

V61

You are invited to join an organisation which promotes your culture. To what extent do you feel that you would join this organisation?

I will not join.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will join.

V62

Public holidays commemorating heroes should be abolished because this can cause discord between certain cultural groups. To what extent do you feel that these holidays should be preserved?

I feel that we should
rather not have them.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that we have to
preserve them.

V64

Everyone has the right to be heard in court in their own language, yet the courts say that this is not possible. To what extent do you feel it is important to be heard in your own language?

I think one or two
languages are sufficient.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that my language is
important and that I would
like to be heard in it.

V66

A survey is done on opinions of public holidays. Two days of the existing public holidays would be to promote culture. How do you feel about this?

I don't feel that it is a good idea.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that it is a good idea.

V68

Certain cultural groups believe they are being discriminated against because equal time on television will not be granted. How would you feel if your language group was discriminated against?

I will try to understand
accept it.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will be angry and try to
and change the situation.

7. Politics

V65

Politiek is onnodig, mense moet eerder almal saamwerk om die land op te bou. Tot watter mate stem jy hiermee saam?

Ek voel so.

Ek voel nie so nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V67

Politieke amptenare soos ministers kan vervang word met gewone betroubare persone om die werk te doen. Hoe sterk voel jy hieroor?

Ek voel politieke amptenare behoort vervang te word.

Ek voel politieke amptenare het 'n rol om te speel.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V69

Universiteite stel voor dat politiek nie op kampusse bedryf mag word nie, want dis akademiese instellings. Hoe sterk sou jy oor hierdie gedagte voel?

Ek hou van die idee.

Ek hou nie van die idee nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V70

Politieke partye wil die reg hê om in enige skoolsaal 'n vergadering te hou. Ouers maak hieroor beswaar en meen dit kan tot probleme lei. Jy word gevra om jou mening te gee. Hoe sterk voel jy oor die gedagte?

Ek voel skole is nie die plek vir politieke partye nie.

Ek voel dis 'n baie goeie gedagte en steun dit graag.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V72

Sekere staatsdepartemente verbied hul werkers om aktief aan 'n politieke party deel te neem. Hoe sterk sou jy voel indien jy by so 'n departement werk en verbied sou word?

Ek stem saam dat persone wat vir sekere staatsdepartemente werk nie polities aktief betrokke moet wees nie.

Ek verskil sterk en voel dat enige persoon by enige werk polities aktief mag wees.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

7. Politics

V65

"I feel a political aspect would be unnecessary." To what extent would you agree with this statement?

I agree.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I do not agree.

V67

Political officials must be replaced by ordinary, reliable people who are not involved in politics. How strongly do you feel about this?

I feel political officials must be replaced.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel political officials have a role to play.

V69

Universities state that they are academic institutions and therefore political activities have no place on campus. Would you support this?

I will support this.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will not support this.

V70

Political parties want to use the school hall for political activities. What would your attitude be towards this request?

I will not support the request.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will support the request.

V72

Certain State Departments prohibit their employees from taking an active part in politics. To what extent would you support this?

I will support this.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will not support this.

8. Nasionaal

V71

Indien jou land deur een van die buurstate aangeval word, sal jy voel om te vlug na 'n ander land of sal jy voel jy moet die land beskerm? Hoe sterk voel jy hieroor?

Ek sal eerder vlug.

Ek voel ek sal bly en
my land beskerm.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V74

Vriende wat gereeld oorsee gaan dra altyd 'n klein landsvlaggie as 'n borsspeld. Jy gaan ook oorsee en hulle gee jou een om te dra. Hoe sterk voel jy oor die dra daarvan?

Ek hou nie van die idee nie.

Ek voel dis belangrik
en sal dit graag dra.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V77

Mense wat jy ken het aansoek gedoen om burgerskap van 'n ander land terwyl hul burgers van hierdie land is. Jy word deur hulle aangemoedig om dit ook te doen. Hoe ernstig sal jy daarvoor voel?

Ek voel dis reg.

Ek voel getrouheid aan
een land is belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V79

Verslae noem dat baie geleerde persone die land verlaat en hulself in die buiteland vestig. Sekere mense beweer dat dit in nasionale landsbelang is en dat die persone eerder moet bly om die land op te bou. Hoe sterk voel jy oor die geleerde persone wat die land verlaat?

Ek voel elkeen moet sy voordeel
is dit om die land te verlaat.

Ek voel hul behoort seek al
te bly om die land op te bou.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V86

Hoe sou jy voel as jy verplig word om gemeenskapsdiens vir 'n jaar vir jou land in een of ander belangrike rigting te doen?

Ek voel dis nie belangrik nie.

Ek voel dis belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

8. National

V71

In the event of your country being attacked by a neighbouring state, how strongly do you feel about staying to protect your country?

I would flee the country.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I would stay and protect my country.

V74

Friends of yours are going overseas. They always wear a small South African flag as a brooch. You are going overseas and they give you one to wear. How strongly would you feel about wearing it?

I don't like the idea.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that it is important and will gladly wear it.

V77

People you know have applied for citizenship elsewhere while being citizens of this country. They encourage you to do the same. What will your attitude be?

I would agree with them.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that loyalty to one country is important.

V79

Statistics reveal that many qualified people are leaving the country and settling abroad. Some people say that the country's interests are important and that these people should rather stay and build our country. How strongly do you feel about the emigration of educated people?

I feel that everyone should seek his own interests and, if necessary, emigrate.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that they should stay to help build our country.

V86

How would you feel if you were obliged to do community service in an important field for a year for your country?

I feel it is not important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel it is important.

9. Intellektueel

V75

“Geleerdheid sal help dat hierdie land ‘n baie beter plek sal wees om in te bly.” Daarom moet matriek moontlik wees vir die wat die verstandelike vermoë het. Hoe sterk voel jy daaroor?

Ek voel nie dis belangrik nie. Ek voel dis belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V78

Navorsing het getoon dat kinders se intellektuele vermoëns verbeter as hulle kleuterskole bywoon. Indien dit verpligtend word vir alle kinders hoe sou jy daaroor voel as jy ‘n ouer sou wees?

Ek voel dis onnodig. Ek voel dis ‘n goeie idee.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V80

Mense met ‘n goeie geleerdheid soos ‘n doktorsgraad, verdien meer respek. Indien jy ‘n vriend het wat meer geleerdheid as die res van jou vriendekring het, hoe sterk sou jy voel dat sy geleerdheid gerespekteer moet word?

Ek voel geleerde persone verdien nie meer respek nie. Ek voel geleerde persone verdien meer respek.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V82

Jy het ‘n keuse van twee kandidate vir ‘n belangrike werk. Die een het baie ondervinding maar is swakker geleerd. Die ander is beter geleerd met minder ondervinding. Wie voel jy moet die pos kry?

Die persoon met meer ondervinding. Die persoon wat beter geleerd is.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V83

Geleerdheid is baie belangrik vir sommige ouers. My kinders wat die vermoë het sal ek ten alle koste laat leer. Hoe sterk is jou houding oor hierdie standpunt?

Die slim kind verdien nie die ekstra moeite nie. Die slim kind verdien al die hulp wat sy ouers kan gee.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

9. Intellectual

V75

"This country would be a better place if everyone was educated." To what extent do you feel that school up to matric should be compulsory for those who are capable of it?

I don't feel it
is important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that it is very
important.

V78

Research has shown that children who attend nursery schools have higher intellectual abilities. How would you feel if you were the parent and it was to be made compulsory for children to attend nursery schools?

I feel that it is unnecessary.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that it is a very good idea.

V80

"People who have higher education such as a Doctor's degree deserve more respect." Should you have a highly educated friend, would you feel that he deserves more respect than the rest of your friends?

I don't feel higher educated
people deserve more respect.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that higher educated
people deserve more respect.

V82

You have to choose between two candidates for an important job. The one has a lot of experience with weaker qualifications, while the other has less experience but better qualifications. Who do you feel should get the post?

The experienced person.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

The qualified person.

V83

For some parents, education is very important. How strongly do you feel about giving children the opportunity for a good education no matter what the costs?

The clever child does
not deserve it.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

The clever child deserves all
the help the parents can give.

10. Reg

V76

Goedere word vir jou aangebied. Daar is 'n sterk moontlikheid dat dit gesteelde goedere is. Sal jy dit aanvaar?

Ek sou dit neem.

Ek sal dit nie neem nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V81

"Die wat belastingwette oortree moet swaar gestraf word", lui 'n koerantopskrif. Hoe sterk is jou houding teenoor persone wat die soort wette oortree?

Ek voel solank jy nie uitgevang word nie kan jy maar aangaan.

Ek voel dis verkeerd om belasting te ontduik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V84

Alle verkeerswette moet gehoorsaam word, is een van jou vriende se standpunt. Jy het al 'n paar boetekaartjies vir parkering en vir spoed gekry. In die lig hiervan tot watter mate voel jy dat jy sou saamstem met jou vriend?

Ek voel beslis nie al die wette moet gehoorsaam word nie.

Ek voel dat alle verkeerswette gehoorsaam moet word.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V85

Jy vermoed iemand is besig met 'n onwettige saak. Tot watter mate voel jy dit is die regte ding om die polisie in kennis te stel?

Ek voel dis nie my saak nie.

Ek voel ek sal dit rapporteer.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V87

Jy staan lank in 'n ry by die inligtingskantoor en wag om gehelp te word. Sommige persone agter jou word nader geroep en word voor jou gehelp. Hoe sterk sou jy oor die regverdigheid daarvan voel?

Dis sal my nie juis pla nie.

Ek sal baie kwaad wees.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

10. Law

V76

Goods are offered to you. There is a strong possibility that it was stolen. Will you accept it?

I will accept the goods.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will not accept the goods.

V81

Headlines read that anyone breaking Tax laws will be severely punished. What is your attitude about these laws? How strongly do you feel about this?

I feel you can continue
as long as you don't get caught.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel it is wrong and will not
break tax laws.

V84

One of your friends are of the opinion that all road regulations are equally important. You have received a few fines for parking and speeding. With this in mind, to what extent would you agree with your friend?

I feel that not all
road rules have to be followed.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that all road rules
must be followed.

V85

You suspect that someone is involved in illegal activities. How strongly do you feel that it is your duty to inform the police?

I feel that it has
nothing to do with me.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that I should
report it.

V87

You have been standing in a long queue at the information office waiting to be helped. Some people behind you are called to the front and helped before you. How do you feel about the fairness of the situation?

It won't bother me.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will be very angry.

11. Liggaamlik

V88

Sommige mense oefen en draf gereeld. Hulle noem dat hulle baie gesond en fiks voel. As hulle jou saamnooi tot watter mate sou jy voel dis belangrik om te gaan?

Ek voel oefening is onbelangrik. Ek voel oefening is baie belangrik.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V89

Ons land heg groot waarde aan sport beweer 'n oorsese koerant. Hierdie feit blyk van groot waarde vir 'n gesonde liggaam te wees. Tot watter mate sal jy saamstem met hierdie standpunt?

Ek stem nie saam nie. Ek stem saam.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V90

Maatskappye wat vitamienes en gesondheidsvoedsel verkoop bewys die mensdom 'n groot guns, lui 'n advertensie. Ondersteun jy die siening deur die gereelde gebruik van voedingstowwe (bv. vitamienes en minerale) aanvullings?

Ek voel dis nie nodig nie Ek voel dis belangrik
en gebruik dus nie aanvullings nie. en gebruik dus gereeld aanvullings.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V91

Gratis programme en lesings word aangebied om gesonder lewensstyle te bevorder, sou jy dit graag wou bywoon?

Ek stel nie belang nie. Ek stel baie belang.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V92

Die regering moet meer doen om algemene gesondheid te bevorder. Tot watter mate stem jy saam?

Dit maak nie juis saak nie. Ek voel dis uitstekend.
-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

11. Physical

V88

Some people exercise and jog often. They mention that they feel fit and healthy. To what extent would you feel that it is important to go if they invited you along?

I feel that exercise it is unimportant.							I feel that exercise is very important.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V89

An overseas newspaper reads that our country puts a high price on sport, which leads to a healthy body. To what extent do you agree with this point of view?

I disagree.							I agree.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V90

An advertisement says that companies who sell nutrients and health foods are doing mankind a great favour. Do you support this by the regular use of nutrient (e.g. vitamins and minerals) supplements?

I feel it is not necessary and are not taking supplements.							I feel it is important and are taking supplements regularly.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V91

If programs and lectures advocating a healthier life style were offered to you free of charge, would you be interested to attend?

I am not interested.							I am very interested.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V92

The government should do more to promote health. To what extent do you feel that you agree with the statement?

It feel it does not a matter.							I feel it is an excellent idea.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

12. Ontspanning

V93

Balans in lewensstyle moet behou word deur meer tyd vir ontspanning te gee. Hoe sterk is jou gevoel oor hierdie saak en sal jy dit ondersteun?

Ek stem nie saam nie en sal dit dus nie steun nie.							Ek stem saam en sal dit dus ondersteun.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V94

Mense spandeer te veel tyd aan ontspanning en te min tyd aan ander aktiwiteite, lui 'n verslag. Hoe sterk voel jy daaroor?

Ek stem saam.							Ek stem nie saam nie.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V95

Meer en langer tye moet aan ontspanningsfilms gegee word as aan ander programme, vra die TV kykers. Tot watter mate voel jy dis 'n geldige standpunt?

Ek voel nie dis 'n geldige standpunt nie.							Ek voel dit is 'n geldige standpunt.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V96

'n Opname word gemaak om ontspanningsgeriewe in jou omgewing daar te stel. Tot watter mate voel jy dat jy graag lid daarvan sou wil wees?

Ek stel nie belang nie.							Ek sou graag lid wil word.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V98

Groot maatskappye word gevra om meer aandag aan ontspanningsgeriewe vir hul werkers te gee. Tot watter mate voel jy ontspanningsgeriewe is belangrik?

Ek voel dis nie belangrik nie.							Ek voel dis belangrik.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

12. Recreation

V93

Keeping a balanced lifestyle is important. For this reason more time must be spent on recreation. How strongly do you feel about this opinion and would you support it?

I disagree and will
not support it.

I strongly agree and
will support it.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V94

A report reads that people spend too much time on recreation and too little time on other activities. How strongly do you feel about this?

I agree.

I don't agree.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V95

Viewers ask that more time be allocated to movies and less time to other programs on TV. To what extent do you feel this is a valid point?

I don't feel it is a valid point.

I feel it is a valid point.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V96

A survey is done to open recreation facilities in your neighbourhood. Would you become a member of this? How strongly do you feel about it?

I'm not interested.

I would like to be a member.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V98

Large companies have been asked to provide recreational facilities for their employees. To what extent do you agree that recreational facilities are important?

I don't believe that
it is important.

I feel that it is important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

13. Veiligheid

V97

Dienste moet verbeter sodat die land veiliger kan wees, is die mening. Tot watter mate stem jy saam met die mening?

Ek stem nie saam nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek stem saam.

V99

Die area waarin jy bly kan maklik afgekamp word sodat diewe nie maklik toegang tot die huise kan kry nie. Al die inwoners word gevra om maandeliks 'n bekostigbare bedrag by te dra vir 'n toegangshek en 'n veiligheidswag. Sal jy maandeliks bydra om jou veiligheid te verseker?

Ek sal nie bydra nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal bydra.

V101

Mense vra jou om deel te word van 'n buurtwagstelsel om veiligheid te bevorder. Hoe sterk voel jy dat jy graag deel daarvan wil wees?

Ek voel dis nie belangrik nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dis baie belangrik.

V104

Bestuurders wat onveilig ry se lisensie moet weggeneem word, is die mening van die mense. Hoe sterk voel jy oor die saak?

Ek voel dis nie 'n goeie mening nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dis 'n goeie mening.

V106

Ter wille van veiligheid moet almal gereeld by winkelsentrums deursoek word. Sommige persone meen dit is nie nodig nie. Hoe sterk voel jy daaroor?

Ek voel dis onbelangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dis belangrik.

13. Safety

V97

Opinion is that services should improve in order a safer country. To what extent do you agree with his opinion?

I disagree.

-3 -2 -1- 0 +1 +2 +3

I agree.

V99

The area in which you live can easily be enclosed to prohibit thieves from gaining access to the houses. All the occupants are asked to make an affordable monthly contribution towards an entrance gate and a security guard. Would you make the monthly contribution in order to ensure your safety?

I will not contribute.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will contribute.

V101

People ask you to join the neighbourhood watch in order to promote safety. Do you think it is important enough to be part of?

I feel it is not important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel it is very important.

V102

Many people are of the opinion that reckless drivers should have their licences revoked. How strongly do you feel about this?

I feel that is not a good idea.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel it is a good idea.

V106

For safety reasons everyone has to be regularly searched at shopping centres. Some people feel this is unnecessary. How strongly do you feel about this?

I feel that it is
unimportant.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that it is very
important.

14. Outoriteit

V100

Die leier van jou groep meen dat sterk leiding geneem moet word sodat sy beslissings aanvaar word. Tot watter mate steun jy sy siening?

Ek stem glad nie saam nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek stem beslis saam.

V103

“Persone met gesag se instruksies behoort sonder om te kla gevolg te word.” Tot watter mate sou jy so voel?

Ek voel gesag hoef nie
altyd aanvaar te word nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel gesag moet altyd
aanvaar word

V104

’n Vriend van jou het die geleentheid om beroemd te word. Dit sal egter hoë eise aan hom stel. Wat sou jou houding wees as jy in sy posisie was?

Ek voel beroemdheid
is onbelangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel beroemdheid
is baie belangrik.

V107

Die doel van my studies is onder andere om aansien deur mag te verkry, is iemand se standpunt. Ander meen dat mag nie so belangrik is nie. Hoe sterk voel jy daaroor?

Dit is nie belangrik nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Dit is baie belangrik.

V108

“Studente het te min mag omdat hulle na ‘n eksamen nie gemagtig is om hul vraestelle deur te gaan nie.” Sommige voel dat hul beter punte verdien, maar jy mag nie jou vraestel sien nie. Hoe sterk is jou gevoel om die situasie te verander?

Ek voel ek sal berus.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel ek sal die
situasie probeer verander.

14. Authority

V100

Your group leader believes in strong leadership so that his decisions should be accepted. To what extent do you support this view?

I strongly disagree.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I strongly agree.

V103

“Instructions from authorities should be obeyed without complaining.” To what extent do you feel this way?

I feel it is not always
necessary to accept authority.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel authority must
always be accepted.

V104

A friend has an opportunity to become famous. This means he will have to make sacrifices. What would your attitude be if you were in his position?

I feel fame is unimportant.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel fame is important.

V107

Someone’s reason for studying is to gain power through prestige. Others feel that power is less important. How strongly do you feel about this?

Power is unimportant.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Power is very important.

V108

“Students have too little power because they have no say in their examinations.” Some students feel that they deserve better marks, but you are not allowed to see your exampaper. How strongly do you feel about changing the situation?

I’ll accept the situation.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that I will try
to change the situation.

15. Self

V105

Jou vriend kla dat mense en situasies hom/haar ongeduldig maak. Selfbeheersing is dan vir hom baie belangrik. Tot watter mate voel jy selfbeheersing is belangrik?

Ek voel selfbeheersing
is nie belangrik nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel selfbeheersing
is baie belangrik.

V109

Jy moet self verantwoordelikheid vir jou eie besluite neem, is die raad aan jou. Hoe sou jy daarvoor voel?

Om self verantwoordelik vir
besluite te wees is onbelangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Om self verantwoordelik
vir besluite te wees is belangrik.

V110

Jy kry die geleentheid om jou eie ding te doen. Daar is baie geleentheid vir selfvervulling deur individualiteit. Hoe opgewonde sal jy hieroor voel?

Dit sal my glad nie
opgewonde maak nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Dit sal my baie
opgewonde maak.

V111

Daar word dikwels lesings oor selfbeeld gegee. Sommige persone dink dis nie belangrik nie. Wat sou jou houding daarvoor wees?

Ek voel lesings oor selfbeeld is
onbelangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dat lesings
oor selfbeeld belangrik is.

V114

Daar is verskillende tipes persoonlikhede. Indien jy weet in watter groep jy val sal jy jouself beter verstaan. Hoe voel jy hieroor?

Ek voel selfkennis is
nie belangrik nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel selfkennis is
baie belangrik.

15. Self

V105

Your friend complains that people and situations makes him/her impatient. Self control is important in these circumstances. To what extent do you feel that control is important?

I feel self control is not important.							I feel self control is important.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V109

Someone's advice is that you should take responsibility for your own decisions. How strongly do you feel about being responsible for your choices?

I feel responsibility is not important.							I feel responsibility is important.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V110

You have an opportunity for individuality and selfactuality. To what extent will you feel excited about this?

This will not make me excited.							This will make me excited.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V111

At work, lectures are often given on self-image. Some people think this is important. What will your attitude be?

I feel lectures on self-image are not important.							I feel lectures on self-image are important.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

V114

There are different personality types. If you knew to which group you belonged, you would be able to understand yourself better. How strongly do you feel the need to a better understanding of yourself?

I feel self knowledge is not important.							I feel self knowledge is important.
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

16. Gemoed

V112

Jy het die geleentheid om 'n woonstel te koop. Tot watter mate sal die gemoedelike atmosfeer van die betrokke woonstelblok jou keuse beïnvloed?

Ek sal nie beïnvloed word deur 'n gemoedelike atmosfeer nie.

Ek sal my wel deur 'n gemoedelike atmosfeer laat beïnvloed.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V113

Indien jy ongelukkig is by jou werk, sal jy ten alle koste van werkplek verander. Tot watter mate voel jy so?

Bly by my huidige werk.

Van werkplek verander.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V115

Jou werk vra jou mening oor die maatskappy se beeld. Hulle wil graag 'n gemoedelike beeld na buite propageer. Tot watter mate voel jy dat so iets belangrik is?

Ek voel nie so iets belangrik nie.

Ek voel so iets is belangrik. is

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V116

Daar wys twee films. Die een is 'n uitstekende film en die ander beloof om jou gemoed op te helder. Na watter een sal jy eerder gaan kyk? Tot watter mate voel jy so?

Beslis die uitstekende.

Beslis die een wat my gemoed sal ophelder.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V117

Jy moet riglyne gee vir die kriteria vir die evaluering van nuwe aanstellings. Hoe belangrik voel jy is 'n persoon se gemoedstoestand?

Ek voel dat 'n persoon se gemoedstoestand onbelangrik is by aanstellings.

Ek voel 'n persoon se gemoedstoestand is belangrik by aanstellings.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

16. Disposition

V112

You have the opportunity to buy a flat. To what extent will the pleasant atmosphere of the flat influence your choice? To what extent do you feel this way?

Atmosphere will not
influence my choice.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Atmosphere will influence
my choice.

V113

To what extent would you change your job location at any cost if you are unhappy at work?

Definitely remain
at my present job.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Definitely take another
job somewhere else.

V115

Your company wants to promote a friendly image and you are asked to give an opinion on this. To what extent will you support this image?

I will not support it

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will support it.

V116

Two films are showing. One has been rated very well and the other will cheer you up. Which would you prefer to see?

Definitely the one
well-rated.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Definitely the one that
will cheer me up.

V117

You are asked to provide the criteria for the evaluation of new appointments. How important do you feel a person's state of mind is?

I feel that a person's state
of mind is not important
when appointing someone.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I feel that a person's state
of mind is important when
appointing someone.

17. Beroep

V118

Jy besef jy het die verkeerde beroep gekies. Voel jy dat jy ten alle koste 'n skuif na 'n ander beroep sou maak? Hoe sterk voel jy daarvoor?

Ek sal nie 'n skuif maak nie.

Ek sal wel skuif na
na 'n ander beroep.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V119

Voel jy dat beroepsbevrediging 'n belangrike oorweging by beroepskeuses is? Hoe sterk voel jy daarvoor?

Ek voel beroepsbevrediging
is nie belangrik nie.

Ek voel beroepsbevrediging
is belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V120

Jy kry die geleentheid om deel te wees van 'n belangrike aksie. Dit beteken egter dat jy moontlik jou werksetiek in gedrang kom. Hoe sterk voel jy dat dit die moeite werd is om die risiko te loop?

Ek voel ek sal die risiko neem.

Ek voel dat ek nie die
risiko sal neem nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V122

Dit is vir my belangriker om die beroep te volg waarvan ek hou, is 'n vriend van jou se opmerking. Hoe sterk voel jy daarvoor?

Ek stem nie saam nie.

Ek stem saam.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V124

Die beroep wat jy gekies het vereis baie toewyding. Jy hou van jou werk, maar het ook die geleentheid om 'n ander beroep te volg wat minder eise aan jou sal stel. Wat voel jy is die regte keuse vir jou?

Ek sou 'n ander beroep
met minder eise kies.

Ek sou eerder in my beroep bly
en my daaraan toewy.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

17. Career

V118

You realise that you have chosen the wrong career. To what extent would you make a change at any cost and start studying for the career you should have pursued?

I won't make the change.							I would make the change.
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	

V119

How strongly do you feel about job satisfaction in your career being important when choosing a career?

I don't feel job satisfaction is important.							I feel job satisfaction is important.
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	

V120

You have the opportunity to be part of an important new project. This is exciting but you may risk losing your job. Do you feel is it worth risk?

I feel that I will take the risk.							I feel that I won't take the risk.
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	

V122

Someone reckons that one should choose a career for enjoyment. How strongly do you agree with this?

I don't agree.							I agree.
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	

V124

The career you chose demands a lot of devotion. You enjoy your job, but have an opportunity to pursue another, less demanding, career. What would you do?

I would choose the career with less demands.							I would remain in my career and be devoted.
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	

18. Omgewing/Natuur

V121

Vooruitgang van die land moet nie ten koste van die natuurlewe wees nie, is die siening van baie mense. Wat is jou houding oor bewaring bo vooruitgang?

Ek steun vooruitgang.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek steun bewaring.

V123

Jy word die geleentheid gegee om deel te wees van natuurbewaring. Hoe sterk voel jy om deel te wees daarvan?

Ek sal nie deelneem nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal deelneem.

V125

In die park voor jou huis is daar gedurig rommel. Jy kla maar daar word niks aan gedoen nie. Jou hulp word gevra. Sal jy voel dat jy graag sal wil help? Hoe sterk voel jy hieroor?

Ek sal help.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal nie help nie.

V126

Dinge soos vuurwerke moet verbied word want dit ontstel diere. Dit is die klagte van sommige mense. Hoe sal jy reageer as jy gevra word om 'n petisie te teken?

Ek voel die klagte is nie
geregverdig nie en sal
nie teken nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel die klagte is wel
geregverdig en ek sal teken.

V128

Meer moet vir bewaring van skaars diersoorte gedoen word, is die mening van 'n natuurkundige. Indien jy vir 'n donasie vir die bewaring daarvan gevra word, hoe sal jy daarvoor voel?

Ek sal nie 'n donasie gee nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal 'n donasie gee.

18. Environment/Nature

V121

Many believe that a country's progress should never be at the expense of nature. What is your opinion about conservation vs progress?

I support progress. I support conservation.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V123

You are asked to become involved in nature conservation. To what extent do you feel that you would like to be part of this?

I will not become involved. I will become involved.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V125

The park opposite your home is littered. You complain, but nothing is done about it. Your assistance is required to clean up. Would you help?

I will help. I will not help.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V126

Some people complain and object to fireworks displays because they believe it upsets animals. How would you respond if asked to sign a petition?

I feel the complaint is not justified and will not sign the petition. I think the complaint is justified and will sign the petition.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V128

According to a conservationist, more should be done to conserve endangered animal species. What would you do if asked for a donation?

I would not give a donation. I would give a donation.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

19. Lewe

V127

“Geboue moet almal ingerig of verander word sodat gestremdes maklik dit kan gebruik.”
So lui die nuwe wetgewing. Hoe sterk voel jy daaroor?

Ek stem nie saam nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek stem saam.

V129

‘n Vriendin van jou raak swanger, maar wil nie op hierdie stadium kinders hê nie. Sy is nog
‘n student, ongetroud en kan nie bekostig om nou ‘n kind te hê nie. Sy dink aan ‘n aborsie.
Wat voel jy sou jy doen as jy in haar posisie was?

Ek sou ‘n aborsie hê.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sou nie ‘n aborsie hê nie.

V130

Klere wat teen die koue beskerm, word vir straatkinders gegee. Voel jy dat jy ook graag ‘n
bydrae wil maak?

Ek sal nie iets gee nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek sal iets gee.

V131

Verpligte opvoeding oor seksualiteit moet deur skoolkinders bygewoon word, is die
aanbeveling van die skoolhoof. Hoe voel jy oor hierdie siening?

Ek voel dis nie belangrik nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek voel dis baie belangrik.

V133

Jy sien ‘n ernstige ongeluk. Niemand kon die mense help nie omdat hulle nie noodhulp ken
nie. ‘n Persoon noem dat niemand ‘n rybewys mag kry sonder ‘n noodhulpkursus nie. Hoe
sterk voel jy oor die opmerking?

Ek stem nie saam nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Ek stem saam.

19. Life

V127

"All buildings should either be changed or adapted so that handicapped people have easy access." To what extent do you agree with this statement?

I don't agree.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I agree.

V129

A friend falls pregnant, but does not want children at this stage. She is an unmarried student and cannot afford to have a baby. She is considering an abortion. What would you do if you were in her position?

I will have an abortion.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will not have an abortion.

V130

Street children are provided with warm clothing. Would you make a contribution?

I wouldn't give anything.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I would make a contribution.

V131

The school principal is of the opinion that sex education should be compulsory for pupils. Would you promote this?

I will not promote it.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I will promote it.

V133

You witness a serious accident. Nobody is able to help, as they have no knowledge of First Aid. To what extent would you agree if someone was to suggest that licences be issued to only those who know First Aid?

I agree.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

I disagree.

20. Tyd-ruimtelik

V132

Sommige mense kom gewoonlik laat. Wat sal jou houding teenoor sulke persone wees?

Dit maak nie vir my saak nie. Ek sal vies wees.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V134

Tydsbenutting is belangrik in alle omstandighede. Hoe sterk voel jy hieroor?

Ek voel nie tydsbenutting is
nie altyd so belangrik nie. Ek voel tydsbenutting
is altyd belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V135

Jy staan tou by 'n kantoor om kaartjies te koop. Mense wat te naby aan jou in die ry staan word beleefd gevra om meer persoonlike ruimte vir jou toe te laat. Hoe sterk voel jy oor genoeg persoonlike ruimte?

Ek voel ruimte is onnodig. Ek voel ruimte is nodig.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V136

Jy het 'n keuse van woonstelle. Die eiendomsagent vra vir jou of ruimte belangrik is. Hoe voel jy daaroor?

Ek voel ruimte is
nie belangrik nie. Ek voel ruimte is belangrik.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V137

Jy kry die geleentheid om oortyd te werk. Dit beteken langer ure maar meer voordele. Hoe voel jy oor die oortyd werk?

Ek sal graag oortyd werk. Ek hou nie daarvan om
oortyd te werk nie.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

20. Time and space

V132

Some people are always late for work. What will your attitude towards these people be?

It doesn't matter to me.

I will be upset.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V134

The utilisation of time is always important. How strongly do you feel about this?

I feel the utilisation of time
is not always so important.

I feel the utilisation of time
is always important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V135

You are standing in a queue at a ticket office. People standing too close to you are invading your personal space. You ask them politely to give you more space. How strongly do you feel about the importance of personal space?

I feel space is
not important.

I feel space is important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V136

You have a choice of flats. The real estate agent wants to know how important space is to you. How do you feel about this?

I feel space is not important.

I feel space is important.

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

V137

You have the opportunity to work overtime. It means longer hours, but more benefits. How do you feel about the overtime work?

I would happily
work overtime.

I don't enjoy working
overtime

-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

BYLAAG D: STATISTIESE ONTLEDINGS VAN DIE LIKERT-TIPE SKAAL VIR WAARDES

Breedvoerige statistiek is op aanvraag beskikbaar.

1. Religieus (Godsdienstig)

Analise: Itemontleding Alfa: 0,467

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V40	0,688
V50	0,434
V56	0,134
V63	0,434
V73	0,370

2. Verhoudings

Analise: Itemontleding Alfa: 0.268

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V38	0,316
V39	0,889
V41	0,148
V42	0,270
V43	0,092

3. Moreel

Analise: Item Alfa: 0,423

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V44	0,548
V45	0,434
V47	0,445
V49	0,337
V52	0,054

4. Esteties

Analise: Itemontleding Alfa: 0,376

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V46	0,265
V53	0,514
V54	0,326
V48	0,076
V55	0,458

5. Ekonomies

Analise: Itemontleding Alfa: 0,651

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V51	0,441
V57	0,512
V58	0,468
V59	0,729
V60	0,614

6. KultuurAnalise: Itemontleding Alfa: 0,576

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V66	0,735
V61	0,623
V62	0,447
V64	0,259
V68	0,319

7. PolitiesAnalise: Itemontleding Alfa: 0,630

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V65	0,427
V67	0,338
V69	0,617
V70	0,640
V72	0,524

8. NasionaalAnalise: Itemontleding Alfa: 0,610

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V79	0,412
V71	0,388
V86	0,621
V77	0,766
V74	0,358

9. IntellektueelAnalise: Itemontleding Alfa: 0,194

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V75	0,357
V78	0,282
V80	-0,206
V82	0,168
V83	0,658

10. RegAnalise: Itemontleding Alfa: 0,626

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V81	0,574
V84	0,468
V76	0,500
V85	0,516
V87	0,484

11. Liggaamlik

Analise: Itemontleding Alfa: 0,627

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V88	0,626
V 89	0,360
V92	0,531
V90	0,355
V91	0,630

12. Ontspanning

Analise: Itemontleding Alfa: 0,510

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V93	0,531
V94	0,439
V95	0,179
V96	0,512
V98	0,526

13. Veiligheid

Analise: Itemontleding Alfa: 0,575

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V99	0,438
V97	0,541
V101	0,675
V106	0,270
V102	0,531

14. Outoriteit

Analise: Itemontleding Alfa: 0,417

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V100	0,374
V103	0,493
V107	0,365
V104	0,599
V108	-0,059

15. Self

Analise: Itemontleding Alfa: 0,688

<u>Nommer</u>	<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
71.	V105	0,510
72.	V109	0,648
73.	V111	0,436
74.	V114	0,684
75.	V110	0,536

16. Gemoed

Analise: Itemontleding Alfa: 0,479

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V112	0,421
V113	0,292
V115	0,727
V116	0,192
V117	0,644

17. Beroep

Analise: Itemontleding Alfa: 0,362

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V122	0,249
V118	0,342
V119	0,612
V124	0,354
V120	0,150

18. Omgewing/natuur

Analise: Itemontleding Alfa: 0,378

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V121	0,411
V123	0,414
V125	-0,248
V128	0,600
V126	0,242

19. Lewe

Analise: Itemontleding Alfa: 0,428

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V127	0,432
V129	0,258
V130	0,642
V131	0,671
V133	0,073

20. Tyd-ruimtelik

Analise: Itemontleding Alfa: 0,399

<u>Vraelys nommer</u>	<u>Faktorlading</u>
V132	0,320
V134	0,439
V135	0,426
V136	0,741
V137	0,006

BYLAAG E: VRAELYS OM DIE BELANGRIKSTE EN ONBELANGRIKSTE WAARDES TE BEPAAL

Watter 5 waardes is vir jou die belangrikste? Merk dit as 1. Watter 5 waardes is die onbelangrikste? Merk dit as 5. Ignoreer die tussenin waardes.

Voorbeeld: Geluk.... 1, Liefde.....1, Werk.....1, Sport.....1, Klere.....1
(Dit is die belangrikste waardes)
Emosie.....5, Geld.....5, Vakansie...5, Kos.....5, Rus.....5
(Dit is die onbelangrikste waardes)

1. Verhoudings
2. Godsdiens
3. Estetiese aspekte (dit wat mooi is).
4. Die gebruik van tyd en ruimte
5. Intellektueel (opleiding ens.)
6. Polities
7. Kultuur
8. Ekonomies (geld ens.)
9. Ontspanning
10. Morele standaarde
11. Nasionale belange
12. Geregtigheid / die reg.
13. Liggaamlik (gesondheid ens.)
14. Veiligheid (sekuriteit)
15. Leierskap en mag
16. Self (selfbeeld ens.)
17. Gemoedstoestand / Persoonlike geluk
18. Beroep
19. Omgewing / ekologie / natuurlewe
20. Belangrikheid van die lewe.

Pick the 5 most important values to you. This must be marked 1. Pick the 5 most unimportant values to you. This must be marked 5. Ignore the others.

Example: Happiness.....1, Love....1, Work.....1, Sport.....1, Clothes.....1
(These are the important values)
Emosions.....5, Money...5, Holidays...5, Food.....5, Rest.....5
(These are the unimportant values)

1. Relationships
2. Religion
3. Aesthetics (that which is beautiful)
4. The use of time and space.
5. Intellectual (training ect.)
6. Politics
7. Culture
8. Economics (money ect.)
9. Recreation.
10. Moral standards
11. National affairs
12. Righteousness / the law
13. Physical (health ect.)
14. Safety (security)
15. Authority (leadership)
16. Self (self-image ect.)
17. Disposition / Personal happiness
18. Career
19. Enviroment / ecology / nature
20. Importance of life.

BYLAAG F: BEPALING VAN WAARDEPRIORITEITE MET OOP-END VRAELYS

1. What is important in your life? Why?
2. What will you recommend as "New Year Resolutions" ?
3. What are your dislikes in life? Why?
4. What do you regard as unimportant issues in life?
5. What makes you happy? Why?
6. What is your life's philosophy?
7. If you win one million rand wat will you do with it? Give reasons for your choice.
8. Write down your aims in life.
9. Do you think that your beliefs differ from your culture group? Name the differences.
10. What is typical of your culture?

1. Wat is vir jou belangrik in die lewe? Waarom?
2. Wat sou jy voorstel vir "Nuwejaars voorneme"?
3. Waarvan hou jy nie in die lewe nie? Waarom?
4. Wat beskou jy as onbelangrike sake in jou lewe?
5. Wat maak jou gelukkig?
6. Wat is jou lewensfilosofie?
7. Indien jy een miljoen rand wen wat sal jy daarmee doen? Gee redes vir jou antwoorde.
8. Skryf jou doelwitte vir jou lewe neer.
9. Dink jy jou seining verskil van die oortuigings van jou kultuur groep? Noem die verskille.
10. Watter eienskappe is kenmerkend van jou kultuur?

BYLAAG G: GESLOTE END VRAELYS OM DIE INVLOED VAN ANDER IN DIE OORDRA VAN WAARDES TE BEPAAL

Who or what influenced you in defining the following values for yourself?

Choose your answer from the following:

Father, mother, brother, sister, aunt, uncle, grandmother, grandfather, other family members, teachers, church leaders, role models, friends, TV and/or media, any other (specify).

1. Relationships _____
2. Religion _____
3. Aesthetics (that which is beautiful) _____
4. The use of time and space. _____
5. Intellectual (training ect.) _____
6. Politics _____
7. Culture _____
8. Economics (money ect.) _____
9. Recreation. _____
10. Moral standards _____
11. National affairs _____
12. Righteousness / the law _____
13. Physical (health ect.) _____
14. Safety (security) _____
15. Authority (Leadership) _____
16. Self (self-image ect.) _____
17. Disposition / Personal happiness _____
18. Career _____
19. Enviroment / ecology / nature _____
20. Importance of life. _____

Watter persoon of iets het die belangrikste invloed op jou gehad in die vorming van elke van die volgende waardes? Maak jou keuse uit die volgende:

Vader, moeder, broer, suster, ouma, oupa, oom tante, familieledede, onderwysers, kerkleiers, rolmodelle, vriende, Tv en/of media en ander (spesifiseer).

1. Verhoudings _____
2. Godsdienst _____
3. Estetiese aspekte
(dit wat mooi is). _____
4. Die gebruik
van tyd en ruimte _____
5. Intellektueel _____
6. Politiek _____
7. Kultuur _____
8. Ekonomies
(geld) _____
9. Ontspanning _____
10. Morele
standaarde _____
11. Nasionale
belange _____
12. Geregtigheid /
die reg. _____
13. Liggaamlik
(gesondheid) _____
14. Veiligheid
(sekuriteit) _____
15. Leierskap
en mag _____
16. Self
(selfbeeld) _____
17. Gemoedstoestand /
Persoonlike geluk _____
18. Beroep _____
19. Omgewing /
ekologie / natuurlewe _____
20. Belangrikheid
van die lewe. _____

**BYLAAG H: OOP-END VRAELYS OM DIE INVLOED VAN ANDER
IN DIE OORDRA VAN WAARDES TE BEPAAL**

13. What positive influence did the following have in your life?

What important values did they teach you?

13. Watter positiewe invloed het die volgende in you lewe gehad?

(1) Mother /Ma

.....

(2) Father/Pa

.....

(3) Grandmother and/or Grandfather

Ouma en/of Oupa

.....

(4) Brother or sister

Broer of suster

.....

(5) Other family (name the relationship)

Ander familie (noem die verwantskap)

.....

(6) Friends

Vriende

.....

(7) Sports hero, Filmstar, TV personality or singer

Sportheld, Filmster, TV persoonlikheid of sanger

.....

(8) Teacher / Religious leader

Onderwyser / Godsienstige leier

.....

(9) Other (name)

Ander (noem)

.....

BYLAAG I: GESINSTAAKTEMAS EN RESULTATE VAN INDIVIDUELE ONDERHOUDE

INDIVIDUELE ONDERHOUDE MET AFRIKAANSSPREKENDE BLANKES : Maddie

Gesinstaak: Voorsiening in woning, kos, klere en gesondheid en verbondenheid aan mekaar.

Stellings	Betrokke by oordra	Aanleer van take/prosesse	Gesinsekologiese waardeterreine
<u>Woning</u>			
1.Ek het op 'n plaas grootgeword - 'n groot ou familie plaashuis	Familie Ouers	Identiteit	Verhoudings Lewe
<u>Voedselvoorsiening</u>			
2.My pa het geboer, ons het ook kos van ons plaas gekry.	Pa	Versorging / Broodwinner Afhanklikheid	Beroep Omgewing/natuur Lewe
3.Ons huishulp het gehelp kook. Ons moes beurte maak om te kook en te bak. My ma het ook gekook.	Ma Huishulp Self	Werkverdeling Handvaardigheid Versorging	Verhoudings Lewe Beroep Arbeid
<u>Klere</u>			
4.Ons moes ons eie onderklere was. My ma het ons dit geleer.	Ma	Handvaardigheid Selfversorging	Liggaamlik Self Arbeid
5.Ons het ons klere self opgevou ... my ma het ons gewys hoe. My kas het ek netjies gehou - bloese bymekaar, broekies bymekaar.	Ma	Handvaardigheid Selfversorging Klassifikasie	Self Liggaamlik Arbeid
6.My ma het ons leer naaldwerk doen.	Ma	Handvaardigheid	Self Arbeid

Gesondheid

7. Daar is nie juis aandag aan gesondheid gegee nie. As ons siek was het my ma ons versorg.

Ma

Empatie
Behulpsaam
Versorging

Verhoudings
Liggaamlik

Verbondenheid aan mekaar

8. Ons het vir mekaar 'opgestaan.'

Gesin

Lojaliteit

Verhoudings

Gesinstaak: Ekonomiese versorging, toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite volgens behoefte

Ekonomiese versorging

9. My ma het die finansies hanteer.

Ma

Bestuur
Werkverdeling

Ekonomies

10. Ons het nie sakgeld gekry nie.

Self

Afhanklikheid

Ekonomies

11. Soos ons geld nodig gehad het, het ons geld gekry. As my ouers sê die geld is nou min, het ons net minder uitgegee.

Ouers

Afhanklikheid
Aanpasbaarheid

Ekonomies

Toekenning van tyd, ruimte, fasiliteite volgens behoefte

12. Ek en my suster het 'n kamer gedeel.

Ouers, suster

Mededeelsaam
Inkorporering

Verhoudings
Ruimte

13. Elkeen het sy deel van die klerekas gehad.

Suster

Privaatheid
Eienaarskap

Ruimte

14. Elkeen het sy plek aan tafel gehad.

Gesin

Eienaarskap

Ruimte

15. Ons moes die twee badkamers deel.

Gesin

Mededeelsaam

Tyd-ruimtelik

16.Om water te spaar het ons in mekaar se badwater gebad.	Gesin	Spaarsamig	Ekonomies
17.Daar was spesifieke tye wat ons geëet het.	Ouers	Tydsgebruik Stabiliteit	Tyd
18.Godsdiens was op 'n vasgestelde tyd. My pa het daarvoor gesorg.	Pa	Tydsgebruik Godsdienstbeoefening Stabiliteit	Religieus Tyd
19.Toe ons ouer word het ons meer vryheid gehad.	Ouers	Onafhanklikheid	Self

Gesinstaat: Werkverdeling in terme van ondersteuning

Werkverdeling

20.My ma het die rekenings betaal. My ma het die inkomste belasting ingevul.	Ma	Werkverdeling	Ekonomies
21.Die seuns moes verf en die tuin doen. Die seuns het nie beddens opgemaak en skottelgoed gewas nie. Die meisies moes die tafel dek. My ma het ons geleer. Ons moes beurte maak om skottelgoed te was.	Gesin Ouers	Werkverdeling Samewerking Rolverdeling Handvaardigheid	Verhoudings Arbeid
22.Ons het twee huishulpe gehad. Een vir die kos kook en een om kinders op te pas.	Ouers Huishulp	Werkverskaffing Behulpzaamheid Bestuur	Beroep Kultuur

Gesinstaat: Kinders:Geboorte, inkorporering en 'vrylating' (losmaking)

Inkorporering en vrylating

23.Ek was in die koshuis. Dit het gehelp om my onafhanklik te maak.	Skool/portuurgroep	Onafhanklikheid Aanpasbaarheid	Verhoudings Self

24. Ek is baie huisvas, as ek 'n kans kry gaan ek huis toe.

Gesin

Verbondenheid

Verhoudings

Kinders

25. Ek het later uitgevind my ma verwag. My suster het my vertel.

Suster

Inkorporering

Verhouding
Liggaamlik
Lewe

Gesinstaak: Verhouding met instansies in die samelewing

Samelewingsbetrokkenheid

26. Ons was baie betrokke by die kerk. Ek was by die Kinderkrans en my pa was diaken. Ons het met die kerkbasaar gehelp.

Ouers
Kerk

Betrokkenheid
Godsdienstigheid
Behulpsaam

Religieus
Gemeenskap

27. Op skool het ek deelgeneem aan musiek en netbal. My ouers het ons aangemoedig.

Skool/potuurgroep

Betrokkenheid
Kreatiwiteit
Sportiwiteit
Spanwerk

Esteties
Liggaamlik
Ontspanning

28. Die boere het saamgestaan soos wanneer daar saamgery moes word.

Ouers
Gemeenskap

Samewerking

Verhoudings
Gemeenskap

Omgewing/natuur

29. Ons is geleer om nie water te mors nie. Om water te spaar het ons in mekaar se badwater gebad (vergelyk 16). Dit was veral my ma wat streng was.

Ouers
Ma

Spaarsaamigheid
Onderwerping aan
Gesag

Omgewing/natuur
Outoriteit

Gesinstaak: Ontwikkeling en handhawing van waardes. Doelwitte stel en beloning vir prestasies.

Waardes

30. <i>Respekteer ander as jy respekteer wil word.</i>	<i>Ouers</i>	Respek	Verhoudings
31. <i>Ek het in 'n Christelike huis groot geword. Moenie afdwaal van wat jy glo nie het my pa altyd gesê.</i>	<i>Ouers Gesin</i>	Verbondenheid Standvastigheid	Religieus
32. <i>Ons is geleer om nie met ander te meng met mense wat nie dieselfde as jy glo nie. Ons moes met mense meng wat dieselfde agtergrond en kerk gehad het.</i>	<i>Ouers</i>	Onderskeiding Kategorisering Standaarde Identiteit	Verhoudings Gemeenskap
33. <i>Solank jy werk het moet jy dankbaar en gelukkig wees.</i>	<i>Pa</i>	Dankbaarheid Geluk	Beroep Gemoed
34. <i>... wat reg is en wat verkeerd is. My ouers was n voorbeeld.</i>	<i>Ouers</i>	Eтик Onderskeiding Kategorisering	Die reg Moreel
35. <i>My pa het ons geslaan as ons gejok het. My ouers was n voorbeeld van eerlikheid.</i>	<i>Ouers</i>	Die reg Onderskeiding Kategorisering	Die reg Moreel

Doelwitte

36. <i>Om 'n werk te hê.</i>	<i>Ouers</i>	Doelwitstrewes	Beroep
37. <i>Studeer hard, dit is belangriker as mooi of lelik.</i>	<i>Ouers</i>	Doelwitstrewes Onderskeiding	Intellektueel Esteties

Gesinstaak: Sosialisering deur internalisering van roluitbreiding, gesin en verder.

Sosialisering

38. As ons 'n krisis gehad het, is ons na my Ouma. Ek dink hulle het meer ondervinding.	Ouma	Afhanklikheid Krisishantering	Verhoudings Self
39. Die Boeregemeenskap het saamgestaan as daar 'n krisis was.	Ouers Gemeenskap	Spanwerk Krisishantering	Verhoudings Gemeenskap
40. Ons het my Ouma en Oupa baie gesien. My Oupa was streng, my Ouma was makliker.	Ouma Oupa	Verbondenheid Onderskeiding	Verhoudings Outoriteit
41. My ouers was baie beskermend. Ons mag nie uitgeslaap het nie.	Ouers	Geborgenheid Afhanklikheid	Self
42. Met partytjies was hulle baie streng. Ons moes nege uur by die huis wees.	Ouers	Beperkings	Tyd-ruimtelik
43. Ons was 'n hegte familie. Die een het vir die ander opgestaan.	Gesin	Lojaliteit Verbondenheid	Verhoudings
44. Soms het ons gestry. Eintlik het ons maklik oor die weg met mekaar gekom.	Gesin	Konflikhantering	Verhoudings

Rolle

45. My ma het ons geleer hoe meisies moet optree soos byvoorbeeld om reg te sit.	Ma	Identiteit Onderskeiding	Verhoudings Self Liggaamlik
46. Die seuns het spesifieke take en die meisies het spesifieke take.	Ma	Identiteit Kategorisering	Self Liggaamlik Arbeid

47. My pa was die gesagsfiguur, my ma het inherente sterkte.

Ouers

Evaluering
Identiteit
Onderdanigheid

Outoriteit
Self
Gemoed

Gesinstaak: Vestiging van aanvaarbare maniere van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie en seksualiteit.

Interaksie en kommunikasie

48. Ons moes altyd die gaste kom groet.

Ouers

Respektbetoning
Kommunikasie

Verhoudings

49. Kinders moes gesien word en nie gehoor word nie.

Ouers

Respektbetoning
Kommunikasie
Identiteit

Verhoudings
Outoriteit

50. Ons moes altyd kom nagsê.

Ouers

Respektbetoning
Kommunikasie

Verhoudings

Uitdrukkingsvorme: liefde en aggressie

51. Die eerste keer het ek agter gekom dat my suster lief is vir my, was toe ek uit die huis gaan, het sy vir my hangers oorgetrek het.

Suster

Kommunikasie
Evaluering
Mededeelsaam

Verhoudings
Gemoed

52. My ouers was liefdevol – as ons hartseer was het ons op pa of ma se skoot kom sit.

Ouers

Kommunikasie
Ondersteuning

Verhoudings
Gemoed

53. Ek moes my arms om my pa sit en vir hom vertel hoe lief ek hom het.

Pa

Kommunikasie

Verhoudings
Gemoed

54. Wag tot pa by die huis kom dan gaan julle slae kry.

Ouers

Dissipline
Straf

Outoriteit

Seksualiteit

55. <i>My suster het my vertel dat my ma verwag.</i>	Suster	Verwagtings	Verhoudings Liggaamlik
56. <i>My ouers het nie oor seks gepraat nie. My suster het my van menstruasie en seks geleer.</i>	Suster	Verwagtings Aanvaarding van liggaamsveranderinge	Liggaamlik

INDIVIDUELE ONDERHOUDE MET AFRIKAANSSPEKENDE BLANKES: Annie

Gesinstaak: Voorsien in: Woning, kos, klere, gesondheid en verbondenheid aan mekaar

Woning

57. <i>My pa het ons huis gekies, die dekorasies soos verf en meubels bepaal – dit was mooi. Almal het saamgewerk. Ons het net instruksies gevolg soos wat kom waar.</i>	Pa Gesin	Samewerking Inskiklik Waardering	Outoriteit Esteties Arbeid
58. <i>Elkeen het sy eie kamer gehad. My kamer het my pa rooi en wit gemaak - met harte. My pa is baie kunssinnig en niemand kon dit so goed soos hy doen nie.</i>	Pa	Waardering Inskiklik Privaatheid	Self Esteties Ruimte
59. <i>Nadat ek weg was vir 'n jaar het hulle my kamer oorgedoen soos hul gedink het ek daarvan hou. Ek het daarvan gehou.</i>	Ouers	Inskiklik Aanvaarding	Esteties Gemoed Verhouding
60. <i>Ons was nie veiligheidsbewus en het nie juis aandag aan die sluit van deure gegee nie. Dit het veel later gekom toe inbrake volop geraak het. Toe moes almal help om die deure te sluit.</i>	Gesin	Beskerming Afhanklikheid Samewerking	Gemoed Veiligheid Verhoudings

61. *Ons mag nie alleen in die donker loop nie.*

Ouers

Beskerming

Veiligheid

Voedselvoorsiening

62. *My pa is die een wat kan kos maak - hy volg nie juis 'n resep nie en proe net. Ek moet 'n resep volg. My ma ook.*

Pa
Ma

Kreatiwiteit
Afhanklikheid

Esteties

63. *Ek stel nie baie belang in kos maak nie. Ek maak kos omdat ek wil help as my ouers so besig is.*

Ouers

Behulpsaam
Opoffering
Handvaardigheid

Verhoudings

64. *Daar was interessante kos soos Chinees.*

Ouers

Kategorisering

Kultuur

65. *Ons kinders moes die tafel mooi dek.*

Ouers

Kreatiwiteit

Esteties
Arbeid

66. *Ons het nie juis aandag aan gesonde kos gegee nie - eers met ons hoë cholesterol.*

Gesin

Beskerming
Sorgeloosheid

Liggaamlik

67. *In Huishoudkunde het ek leer kos maak.*

Skool

Handvaardigheid

Liggaamlik
Arbeid

Klere

68. *My ma het ons klere gekies - tot onlangs.*

Ma

Afhanklikheid

Ekonomies

69. *My pa het ons geleer om klere te meng en pas. Die veelsydige gebruik van rompe, langbroeke en bloese - ook serpe.*

Pa

Kreatiwiteit

Ekonomies
Esteties

70. *Sara (huishulp) het ons toe ons klein was geleer wat pas waarby. As ek nie wou nie het sy gesê die mense sal vir ons lag.*

Huishulp

Verwagtings

Verhoudings
Esteties

71. *Ons susters ruil klere uit. Ons koop 'n nommer wat almal sal pas.*

Susters

Aanpasbaarheid
Mededeelsaam
Spaarsaamigheid

Ekonomies
Verhoudings

72. Soms as ek klere wil aantrek het iemand dit reeds gevat. Ek was eers kwaad maar nou maak ons vooraf reëlins.

Susters

Probleemoplossend

Verhoudings

73. Sara (huishulp) het ons geleer om elke aand ons onderklere te was.

Huishulp

Roetine
Selfversorging

Self
Arbeid

Gesondheid

66. Ons het nie juis aandag aan gesonde kos gegee nie - eers met ons hoë cholesterol.

Gesin

Sorgeloosheid
Probleemoplossing

Liggaamlik

Verbondenheid aan mekaar

74. My ouers kontak my gereeld per foon as ek weg is. Ons susters sien om na mekaar. Ek moes soms na my jonger sussie omsien.

Gesin

Verbondenheid
Versorging
Verantwoordelikheid

Verhoudings
Arbeid

75. Ek en my een sus het lekker saamgespeel. Ons het dieselfde belangstellings gehad. Ons het soms poppe gedeel.

Suster

Fantaseer
Mededeelsaam

Verhoudings
Self

76. Ons as gesin het mekaar gehelp by pa of Ma se werk of as hulle onthaal. Ons moes afdek en goed help aandra.

Gesin

Samewerking
Hulpvaardig

Verhoudings
Arbeid

77. Eers na my pa van ons weg is het ons 'n krisis beleef en leer saamstaan.

Gesin

Krisishantering
Probleemoplossing

Self
Verhoudings

78. Ek is jammer vir my ma en wil haar graag versorg sien. Sy moenie alleen wees nie.

Self
Ma

Empatie
Verantwoordelikheid

Verhoudings

Gesinstaak: Ekonomiese versorging, toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite volgens behoefte

Ekonomiese versorging

79. <i>My ouers het geldsake hanteer. Hulle het besluit wat gekoop word - soos kos en klere.</i>	<i>Ouers</i>	<i>Afhanklikheid</i>	<i>Ekonomies</i>
80. <i>Ons het nie sakgeld gekry nie.</i>	<i>Ouers</i>	<i>Afhanklikheid</i>	<i>Ekonomies</i>
81. <i>Sara (huishulp) het met ons winkel gespeel.</i>	<i>Huishulp</i>	<i>Fantaseer</i>	<i>Ekonomies Self</i>

Toekenning van tyd, ruimte, fasiliteite volgens behoefte

82. <i>Soms moes ons na skool bly tot my ma klaar gewerk het (Ma is 'n onderwyseres).</i>	<i>Ma</i>	<i>Aanpasbaar Inskiklikheid</i>	<i>Verhoudings Beroep</i>
83. <i>Daar was nie juis 'n tydskedule nie. Tye het gewissel. Ons het maar by die skool roetine ingeval.</i>	<i>Skool</i>	<i>Vryheid Roetine</i>	<i>Tyd-ruimtelik</i>
84. <i>Ek het probeer om dinge dadelik te doen. My gedagtes het gedwaal en ek het ander dinge tussenin gedoen.</i>	<i>Self</i>	<i>Eksperimentering</i>	<i>Self Tyd</i>
85. <i>Vir ontspanning het ons speletjies gespeel en TV gekyk. Dis nie lekker om te verloor nie.</i>	<i>Gesin</i>	<i>Kompetisie</i>	<i>Ontspanning Verhoudings</i>
86. <i>Ek het klavier geneem en koor. Dit het baie tyd opgeneem.</i>	<i>Skool Ander</i>	<i>Liggaamlike vaardigheid Onderskeiding Waardering</i>	<i>Ontspanning Esteties Tyd-ruimtelik</i>
87. <i>My ma het haar persoonlike ruimte gehad en ons nie juis vasgehou nie. Sy wou ook nie gesteur word as sy werk nie. Na my pa weg is was dit anders. My pa kon makliker 'n persoon- like ruimte hanteer.</i>	<i>Ouers</i>	<i>Privaatheid Toeganklikheid Aanpasbaarheid</i>	<i>Self Ruimte Verhoudings</i>

Gesinstaak: Werkverdeling in terme van ondersteuning

Werkverdeling

88. Almal het saamgewerk. Pa en ma het gesê <i>wie moet wat doen. As ons gaste onthaal vir ete moes ek help tafeldek, afdek en opruim. Daar was 'n volgorde vir afdek, maar nie vir opwas nie.</i>	Ouers	Samewerking Onderdanig Planmatigheid	Verhoudings Arbeid
89. Ons maak beurte om kos te maak, maar nie almal bring hul kant nie.	Gesin	Werkverdeling Evaluering	Verhoudings Arbeid
90. Nou dat ons nie 'n huishulp het nie, help ons skoonmaak en wasgoed doen, stryk ook.	Gesin	Werkverdeling Aanpasbaarheid	Arbeid Verhoudings
91. Sara (huishulp) het my geleer om my klere op te vou en in hopies opmekaar te pak – soort by soort.	Huishulp	Kategorisering Ordening	Self Arbeid
92. Ons het my pa soms in die tuin gehelp - optel van goed. Ons het tuindienste gehad.	Pa	Werkverdeling	Omgewing/natuur Arbeid
93. Pa het ons gehelp met huiswerk (skool). Ma het ons gehelp om in te kleur.	Pa Ma	Behulpzaam Handvaardigheid	Self Arbeid
94. My ma het ons verskillende haarstyle gewys.	Ma	Kreatiwiteit	Self

Gesinstaak: : Kinders: Geboorte, inkorporering en 'vrylating' (losmaking)

Inkorporering en vrylating

95. Pa het my aangemoedig om die wêreld te ontdek. Ma ontmoedig – eerder tuis.	Pa Ma	Onafhanklikheid Ontdekking Afhanklik Beskerming	Self

96. Ek het self my beroep gekies.
Ek hou daarvan om met mense te werk.

Self

Besluitneming

Beroep

Kinders

97. ... omsien na ander kinders en rapporteer
as daar probleme is.
... omsien na my jonger suster soos
kos en huiswerk.

Ouers
Skool

Verantwoordelikheid
Verslaggewing
Versorging

Verhoudings
Arbeid

Gesinstaak: Verhouding met instansies in die samelewing

Samelewingsbetrokkenheid

98. Ons maats was by die skool en kerk.
Ek was 'n skoolprefek en moes diens doen.
Ons het by my pa en ma se werk gehelp,
later by die kerk ook.

Ouers
Maats
Skool

Betrokkenheid
Dienslewering

Verhoudings
Religieus
Arbeid
Gemeenskap

99. Ek was 'n klein rukkies by die Voortrekkers.

Skool

Onderskeiding

Kultuur

Omgewing/natuur

100. Ons het my pa soms in die tuin gehelp
Ons het tuindienste gehad.

Pa

Werkverdeling

Omgewing/natuur

101. Ons het min vakansies gehad - soms by die
see. My vriend het my van die natuur geleer,
'n waardering daarvoor en hoe mooi dit is.

Gesin
Vriend

Aanpasbaarheid
Waardering

Ontspanning
Omgewing/natuur
Esteties

Gesinstaak: Ontwikkeling en handhawing van waardes, doelwitte. Beloning van prestasies.

Waardes

102. As skoolprefek moes ek diens doen en
sekere waardes onderskryf.
Swak gedrag moes aangemeld word.

Skool

Dienslewering
Verantwoordelikheid
Arbeid

Verhoudings
Outoriteit
Gemeenskap

103. Eerlikheid is baie belangrik.
Eerlik met jouself ook.

Ouers

Moraliteit

Moreel

Doelwitte

104. Ons is nie met mekaar vergelyk nie.
... aangemoedig om my beste te doen.
Ons is nie juis baie geprys vir prestasies nie.
Soms het ons geskenkies soos 'n boek gekry.

Ouers

Individualiteit
Doelwitbereiking

Self

Gesinstaak: Sosialisering deur internalisering van roluitbreiding, gesin en verder.

Sosialisering

105. Ons het eers vriende geword na ons
gesinskrisis.

Gesin

Ondersteuning
Krisishantering

Verhouding

106. Ek was in 'n speelgroep voor skool, maar
het nie regtig geleer om vriende te maak nie.

Skool

Individualiteit

Verhoudings

Rolle

107. Ons het popgespeel en 'huise' gebou.

Gesin

Fantaseer
Identiteit

Verhoudings
Ontspanning

108. Ons is soos dogtertjies behandel, verfynd.

Ouers

Identiteit

Self

Gesinstaak: Vestiging van aanvaarbare maniere van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie en seksualiteit.

Interaksie en kommunikasie

109. Daar was baie konflik in ons huis.
Ek weet nie hoe om konflik te hanteer nie.

Ouers
Gesin

Hulpeloosheid

Self

110. My jonger sussie het lank geneem voor sy
gepraat het, daarom het ek baie met haar
gepraat.

Suster

Behulpzaam
Kommunikasie

Verhoudings

111. My ma het ons aangemoedig om oor 'n probleem te praat. Ma Kommunikasie Self Verhoudings

Uitdrukkingsvorme: liefde, agressie en seksualiteit

112. Ma sê respek vir jouself - wat laat jy toe.
My Tannie en ma vertel van seksualiteit.
.... leer daarvan by die skool.
Ma het my voorberei op my veranderde liggaam. Ma
Tannie
Skool Aanpasbaarheid Liggaamlik

113. Ons het altyd mooi rokkies gedra.
My pa het 'n ophef daarvan gemaak. Ouers Identiteit Self Liggaamlik

114. Wees altyd liefdevol, dit kweek liefde. Ma Ingesteldheid Self

INDIVIDUELE ONDERHOUDE MET AFRIKAANSPREKENDE BLANKES : Lea

Gesinstaaak: Voorsiening in: Woning, kos, klere en gesondheid en verbondenheid aan mekaar.

Woning

115. Ons bly op die familieplaas van my pa
.... en later dorp toe getrek.
Ons was in die skool koshuis. Ouers
Skool Betrokkenheid
Aanpasbaarheid Verhoudings
Omgewing/natuur

Voedselvoorsiening

<u>Stellings</u>	<u>Betrokke by oordra</u>	<u>Aanleer van take/prosesse</u>	<u>Gesinsekologiese waardeterreine</u>
115. Die Huishulp het hoofsaaklik kos gemaak. Ons het soms gehelp. Soms het my ma kos gemaak.	Huishulp Ma	Samewerking Handvaardigheid Versorging Bestuur	Lewe Liggaamlik Arbeid

Klere

116. *My ma het my leer hekel.*

Ma

Handvaardigheid
Kreatiwiteit

Arbeid

117. *My ma het ons jammer gekry en dan
het sy ons klerekas reggepak.*

Ma

Afhanklikheid
Empatie
Behulpsaam

Gemoed
Verhouding
Arbeid

Gesondheid

118. *As ons siek was het my ma by ons kom sit.*

Ma

Ondersteuning
Empatie
Siektehantering
Krisisbestuur

Verhoudings
Liggaamlik

Verbondenheid aan mekaar

119. *Ons het 'opgestaan' vir mekaar.*

Gesin

Lojaliteit

Verhoudings

120. *Ons was nie baie soenerig en
drukkerig nie. Dit het eers later gekom.*

Gesin

Kommunikasie

Verhoudings

Gesinstaak: Ekonomiese versorging, toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite volgens behoefte

Ekonomiese versorging

121. *Ons het nie juis sakgeld gekry nie.
Ons het geld gekry soos ons nodig gehad het.*

Ouers

Afhanklikheid

Ekonomies

122. *Daar was 'n rekening by die apteek
as ons iets nodig gehad het.*

Ouers

Afhanklikheid
Verantwoordelikheid

Ekonomies

Toekenning van tyd, ruimte, fasiliteite volgens behoefte

123. <i>Ek en my suster moes 'n kamer deel.</i>	<i>Suster</i>	Mededeelsaam Beplanning	Verhoudings Ruimte
124. <i>Ons moes die badkamer deel.</i>	<i>Gesin</i>	Mededeelsaam Beplanning	Verhoudings Tyd-ruimtelik
125. <i>In die koshuis was daar streng by sekere tye gehou. By die huis is daar nie streng by tye gehou nie.</i>	<i>Skool</i>	Beplanning Tydsbestuur	Tyd-ruimtelik

Gesinstaak: Werkverdeling in terme van ondersteuning

Werkverdeling

126. <i>Pa en die seuns het ons nie met die skottelgoed gehelp nie.</i>	<i>Ouers</i>	Werkverdeling Identiteit	Verhoudings Arbeid
127. <i>Die meisies moes tee maak vir die gaste.</i>	<i>Ouers</i>	Werkverdeling Identiteit	Verhoudings Arbeid
128. <i>Vakansies het almal gehelp met die plaaswerk.</i>	<i>Gesin</i>	Samewerking Hardwerkendheid	Verhoudings Arbeid

Gesinstaak: : Kinders: geboorte, inkorporering van kinders en 'vrylating' (losmaking)

Inkorporering en vrylating

129. <i>Ons was baie huisvas en familievas.</i>	<i>Gesin</i>	Verbondenheid	Verhoudings
130. <i>Pa het onafhanklikheid aangemoedig. Pa het vir ons gesê 'staan op julle eie bene.'</i>	<i>Pa</i>	Onafhanklikheid	Self

131. <i>Almal was betrokke by almal se sake.</i>	Gesin	Medeverantwoordelikheid	Verhoudings
<u>Kinders</u>			
132. <i>Ek en my suster moes 'n kamer deel.</i>	Suster	Inkorporing Blootstelling	Verhoudings Ruimte
Gesinstaak: Verhouding met instansies in die samelewing			
<u>Samelewingsbetrokkenheid</u>			
133. <i>Ons as gesin was by die kerk betrokke. My ouers het gehelp.</i>	Ouers	Betrokkenheid Godsdienstbeoefening	Verhoudings Religieus Gemeenskap
<u>Omgewing/natuur</u>			
134. <i>Van die natuur het ons van voorsê geleer. Op die plaas het ons naby die natuur geleef.</i>	Ouers	Kennisinkorporering Verbondenheid	Omgewing/natuur
135. <i>Ons het elkeen ons eie tuintjie gemaak.</i>	Ouers Gesin	Kreatiwiteit Verantwoordelikheid Eksperimenteer Handvaardigheid Beplanning	Omgewing/natuur Arbeid
136. <i>Ek het die oop ruimtes en rustigheid op die plaas beleef.</i>	Self	Eksploratief Emosionaliteit	Ruimte Gemoed
137. <i>Ons het baie by die groot bome in die bos huis-huis gespeel.</i>	Self Maats	Fantaseer Omgewingsbewustheid	Ontspanning Omgewing/natuur

Gesinstaak: Ontwikkeling en handhawing van waardes. Doelwitte stel en beloning vir prestasies.

Waardes

138. <i>My pa het huisgodsdiens gehou.</i>	<i>Pa</i>	Godsdiensbeoefening	Religieus
139. <i>My ma het ons nie gebedjies geleer nie,.... daar is net oor geloof gepraat en hoe belangrik dit is.</i>	<i>Ma</i>	Godsdiensbeoefening Kommunikasie Simboliek	Religieus
140. <i>Ek is geleer om ander mense te respekteer.</i>	<i>Ouers</i>	Respektbetoning	Verhoudings
141. <i>Ons moes begrip vir ander mense leer. Ek het met die Huishulp gesit en eet en so baie van hulle kultuur geleer.</i>	<i>Ouers Huishulp</i>	Onderskeiding Kategoriseer	Kultuur

Doelwitte

142. <i>Geleerdheid is belangrik vir my ouers.</i>	<i>Ouers</i>	Doelwitstrewe	Beroep Intellektueel

Gesinstaak: Sosialisering deur internalisering van roluitbreiding, gesin en verder.

Sosialisering

143. <i>My ouers was 'n voorbeeld vir ons. Baie mense het kom kuier. My ouers was baie gasvry.</i>	<i>Ouers</i>	Gasvryheid	Verhoudings Gemeenskap
144. <i>Ons het geleer om met ander mense te deel, selfs die wat jy nie eers ken nie.</i>	<i>Ouers</i>	Mededeelsaam	Verhoudings
145. <i>My pa was die gesagsfiguur ons was skrikkerig vir hom.</i>	<i>Pa</i>	Onderdanigheid Rolverdeling	Outoriteit

Rolle

146. <i>My ma was stil en sy was die buffer.</i>	<i>Ma</i>	Beskerming	Verhoudings

147. <i>My ma het inherente sterkte gehad.</i>	Ma	Stabiliteit	Self
148. <i>Sekere werk was vir die seuns ander werk was vir die meisies.</i>	Gesin	Werkverdeling Identiteit	Liggaamlik Arbeid

Gesinstaak: Vestiging van aanvaarbare maniere van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie en seksualiteit.

Interaksie en kommunikasie

149. <i>Probleme is aan tafel bespreek.</i>	Gesin	Probleemhantering	Verhoudings Ruimte Self
150. <i>Ek het van kommunikasie by die skool geleer.</i>	Skool	Kommunikasie	Self Verhoudings

Uitdrukkingsvorme: liefde en aggressie

151. <i>Ons het nie juis aan mekaar gedruk nie. Dit het eers later gekom.</i>	Gesin	Kommunikasie	Verhoudings

Seksualiteit

152. <i>My ouers het ons niks hiervan geleer nie. Ek het hiervan op kosskool geleer. Ek was nie voorberei (vir die lewe) nie.</i>	Maats	Liggaamshantering	Liggaamlik Verhoudings

INDIVIDUELE ONDERHOUDE MET TSWANAS : Gwen

Gesinstaak: Voorsiening in: Woning, kos, klere, gesondheid en verbondenheid aan mekaar.

Woning

153. <i>Ek het in 'n huis by my Ouma gebly, later in die koshuis</i>	Ouma Skool	Verbondenheid Aanpasbaarheid	Verhoudings Lewe

154. Ek het my eie kamer gehad.

Ouma

Identiteit

Self
Ruimte

Voedselvoorsiening

155. Ek moes van kleins af help met kos maak.

Ouma

Handvaardigheid
Verantwoordelikheid
Hulpvaardigheid

Self
Arbeid
Verhoudings

156. Ek het die mielies gestamp en gesif.

Ouma
Self

Handvaardigheid
Roetine
Standaarde

Self

Klere

157. Ek kon nooit as kind my eie klere kies nie.

Ouma
Ma

Afhanklikheid

Self

158. Ek moes my klere optel en reg pak.
My Ouma was baie kwaai en netjies.

Ouma

Handvaardigheid
Kategoriseer
Versorging
Onderdanigheid

Self
Outoriteit
Arbeid

Gesondheid

159. Ek het nie siek geword nie.
As ek hoofpyn gehad het, het ek nie pille gekry nie.

Ouma

Uithouvermoë
Sorgeloosheid

Liggaamlik

Verbondenheid aan mekaar

160. Ek was die enigste kind wat by my Ouma gebly het.

Ouma

Onverbondenheid

Self
Verhoudings

Gesinstaak: Ekonomiese versorging, toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite volgens behoefte

Ekonomiese versorging

161. Ek het nie geleer om met 'n begroting te werk nie.	Ouma	Ongedissiplineerdheid	Ekonomies
162. Ek het kos skool toe gekry en soms 20 sent vir lekkers.	Ouma	Besluitneming	Ekonomies

Toekenning van tyd, ruimte, fasiliteite volgens behoefte

163. Voor ek gaan slaap moes alles netjies wees. My Ouma het my soms in die middel van die nag wakker gemaak as my kamer nie netjies was nie.	Ouma	Verantwoordelikheid Hardwerkend	Self Arbeid
164. In die koshuis was daar streng tye vir opstaan en studie.	Skool	Aanpasbaarheid Roetine	Tyd-ruimtelik
165. Voordat daar gespeel kon word moes ek eers die huis skoon maak. Alles in die huis moes netjies wees voor ek skool toe kon gaan.	Ouma	Prioritisering Onderdanigheid Versorging	Outoriteit Tyd-ruimtelik
166. Ek het my eie kamer gehad maar daar is nooit geklop voordat hulle ingekom het nie. Ek het nie privaat gevoel nie.	Ouma Self	Privaatheid Blootstelling	Ruimte Self
167. Daar was nie 'n badkamer nie. Ek het in 'n skottel met water in my kamer gewas.	Ouma	Aanpasbaarheid	Ruimte
168. In die koshuis moes ons kamers deel. Elkeen het sy eie plek gehad waar sy goed gebêre was.	Skoolmaats	Aanpasbaarheid Privaatheid Mededeelsaam	Ruimte Verhoudings Self

Gesinstaak: Werkverdeling in terme van ondersteuning

Werkverdeling

169. <i>My Ouma was baie netjies en ek moes alles netjies hou – ek moes haar help.</i>	<i>Ouma</i>	Organisering Ordelikheid Behulpzaam	Self Verhoudings Arbeidsaam
170. <i>Ek moes help met die kos maak.</i>	<i>Ouma</i>	Behulpzaam Hulpvaardigheid	Arbeidsaam Verhoudings
171. <i>Ek het met die wasgoed gehelp. Daar is nooit spesifiek vir my gewys hoe dinge gedoen is nie, ek het maar gemaak soos my Ouma maak</i>	<i>Ouma</i> <i>Self</i>	Behulpzaam Hulpvaardigheid	Self Verhoudings Arbeid

Gesinstaak: Kinders: geboorte, inkorporering en 'vrylating' (losmaking)

Inkorporering en vrylating

172. <i>Ek was soms alleen by die huis.</i>	<i>Self</i>	Selfvermaak	Self
173. <i>Ek was op kosskool.</i>	<i>Skool</i>	Onafhanklikheid	Verhoudings

Gesinstaak: Verhouding met instansies in die samelewing

Samelewingsbetrokkenheid

174. <i>Ons het nie in die gemeenskap gehelp nie.</i>	<i>Ouma</i>	Onbetrokkenheid	Verhoudings Gemeenskap
175. <i>Elke persoon in die gemeenskap was jou pa of ma en kon met jou raas.</i>	<i>Ander</i> <i>Ouma</i>	Betrokkenheid Respek Onderdanigheid	Gemeenskap Outoriteit Kultuur
176. <i>Ons het na die kerk gegaan</i>	<i>Ouma</i>	Godsdiensbeoefening	Religieus

Gemeenskap

Omgewing/natuur

177. Ons kinders het as 'n groep in die veld geloop en die oumense het vir ons vertel watter vrugte ons kon eet.

Ouma
Ander

Groepvorming
Onderskeiding

Omgewing/natuur
Verhoudings

Gesinstaak: Ontwikkeling en handhawing van waardes. Doelwitte stel en beloning vir prestasies.

Waardes

178. Ons moes respek vir ander mense hê...
Ons kultuur was belangrik al het ek dit nie verstaan nie.

Ouma
Ander

Respekbetoning
Aanvaarding
Standaarde

Moreel
Kultuur
Verhoudings

Doelwitte

179. Geleerdheid was belangrik.

Ouma

Doelwitstrewe

Self
Intellektueel

Gesinstaak: Sosialisering deur internalisering van roluitbreiding, gesin en verder.

Sosialisering

180. Ons moes respek vir ander mense hê dit was veral in die groet.

Ouma

Inskiklikheid
Onderdanigheid

Verhouding
Outoriteit

181. Daar is vir ons gesê trek ordentlik aan...lang rokke en netjiese klere.

Ouma

Verwagtings
Onderdanigheid

Outoriteit
Kultuur

182. Ek het nie 'n sê as dit by lebola kom nie. Ons moet by ons kultuur bly

Ouma
Ander

Onderdanigheid
Aanvaarding

Kultuur

183. By die huis het ek nie juis met maats gespeel nie, maar by die skool het ek.

Skoolmaats

Groepvorming

Verhoudings

Rolle

184. *Sekere klere en maniere van sit was vir meisies. Seuns het ander klere gedra en anders gesit.*

*Ouma
Ander*

Aanvaarding
Identifisering

Self
Kultuur

Gesinstaak: Vestiging van aanvaarbare maniere van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie en seksualiteit.

Interaksie en kommunikasie

185. *Dit was die grootmense wat gepraat het. Jy mag nie teëpraat nie. Jy moet net ja sê vir alles. Sy wil nie jou storie hoor nie.*

*Ouma
Volwassenes*

Aanvaarding
Kommunikasie

Verhoudings
Kultuur
Gemeenskap

186. *As daar probleme was, was my Ouma se kommentaar: 'Get your story straight.'*

*Ouma
Self*

Aanvaarding
Probleemoplossing
Selfdisipline

Verhoudings
Self

Uitdrukkingsvorme: liefde en aggressie

187. *Liefde is nie openlik gewys nie.*

*Ouma
Ander*

Inhibeer

Verhoudings

Seksualiteit

188. *Daar is nie oor gepraat nie. Die Katolieke suster by die skool het ons ingelig. Ons het gekyk wat die ander doen.*

*Skool
Self*

Eksperimentering

Liggaamlik
Lewe

189. *Dit het my laat voel asof dit verkeerd is omdat ek jonk was toe dit (menstruasie) gebeur het. My Ouma was kwaad.*

*Skool
Ouma*

Skuldgevoelens
Liggaamshantering

Liggaamlik

INDIVIDUELE ONDERHOUE MET TSWANAS : Gladys

Gesinstaak: Voorsiening in: Woning, kos, kler, gesondheid en verbondenheid aan mekaar.

Woning

190.I stayed with my grandmother and six brothers. We lived in the rural area in huts. We were poor.

Grandmother

Verbondenheid
Versorging

Lewe
Ekonomies
Ruimte

191.All of us slept on the floor in the hut.

Family

Inskiklikheid

Verhoudings
Tyd-ruimtelik

192.From standard six I went to boarding school.

School

Aanpasbaarheid

Self
Tyd-ruimtelik

Voedselvoorsiening

193.We ate 'pap' and collected marog in the 'veld.' Very seldom we had meat.

Family

Versorging
Aanvaarding

Lewe

194.I had to get the water from the stream. Sometimes I used the wheelbarrow to put the holders of water in.

Family
Self

Handvaardigheid
Verantwoordelikheid

Self
Lewe
Arbeid

195.Sometimes my brothers helped me to push the wheelbarrow.

Brothers

Behulpsaam
Samewerking

Verhoudings
Arbeid

196.When there were no food left I went to school without food.

Grandmother

Aanpasbaarheid
Aanvaarding

Lewe
Liggaamlik

197.I had to cook the food.

Grandmother

Versorging
Verantwoordelikheid
Handvaardigheid

Lewe
Self
Arbeid

Klere

198. I slept on the floor in the hut. There was only a bag for my clothes.

Grandmother

Aanvaarding

Self
Lewe

199. I did not choose my clothes.

Grandmother

Afhanklikheid

Ekonomies

Gesondheid

200. We did not get sick. I cannot remember being sick.

Family

Sorgeloosheid

Liggaamlik

Verbondenheid aan mekaar

201. I played with my brothers.

Brothers

Fantaseër
Kompetisie

Ontspanning

202. I do not think we showed affection. I was happy when I came home from boardingschool.

Family

Emosionaliteit

Gemoed

Gesinstaak: Ekonomiese versorging, toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite volgens behoefte

Ekonomiese versorging

203. My grandmother tried her best.

Grandmother

Hardwerkend
Versorging

Ekonomies
Arbeid

204. It is not in our culture to give pocket money. Sometimes I got a little money to buy sweets.

Grandmother
Other

Afhanklikheid

Ekonomies

205. We did not learn to budget or to do any planning.

Grandmother

Sorgeloosheid

Ekonomies

Toekenning van tyd, ruimte, fasiliteite volgens behoefte

206. <i>There were no private space we all slept in the same hut.</i>	Family	Akkomoderend Gemeenskaplikheid	Ruimte

Gesinstaak: Werksverdeling in terme van ondersteuning

Werksverdeling

207. <i>Collecting water was the girls' work. Sometimes the boys helped.</i>	Grandmother Brothers	Samewerking Identiteit	Verhoudings Arbeid
208. <i>Girls did the cooking that is why I cooked.</i>	Grandmother	Identiteit Onderskeiding	Verhoudings Arbeid

Gesinstaak: Kinders: geboorte, inkorporering en 'vrylating' (losmaking)

Inkorporering en vrylating

209. <i>We only saw my parents a few times a year.</i>	Parents	Onverbondenheid Onafhanklikheid	Verhoudings
210. <i>Boarding school helped me to become more independent.</i>	School	Onafhanklikheid	Verhoudings Self

Kinders

211. <i>The older children looked after the younger children.</i>	Family	Verantwoordelikheid Verbondenheid Opoffering	Arbeid Verhoudings

Gesinstaak: Verhouding met instansies in die samelewing

Samelewingsbetrokkenheid

212. <i>We followed the customs of our community. We paid lebola and bought blankets for the in-laws.</i>	Grandmother Other Community	Verwagting Verantwoordelikheid	Kultuur Ekonomies Gemeenskap
213. <i>Our uncle and aunt decided on the price of the lebola.</i>	Aunt Uncle	Onderhandeling Verwagtings	Kultuur Ekonomies
214. <i>When there was a funeral you had to give everybody food to eat. You never knew how many people came.</i>	Community Family	Verwagtings Verantwoordelikheid	Kultuur Ekonomies Gemeenskap
215. <i>When someone in your family died the women from the village stayed up all night and mourned with you.</i>	Community Family	Medelye Verwagtings	Kultuur Verhoudings Gemeenskap
216. <i>The widow wore black clothes for weeks.</i>	Community	Verwagtings	Kultuur

Omgewing/natuur

217. <i>Everyday I had to get fresh water.</i>	Grandmother	Roetine	Omgewing/natuur
218. <i>Mealies were planted. The marog we got from the 'veld.'</i>	Family	Versorging Afhanklikheid	Omgewing/natuur
219. <i>The cattle provided us with milk and sometimes meat.</i>	Family	Afhanklikheid	Omgewing/natuur

Gesinstaak: Ontwikkeling en handhawing van waardes. Doelwitte stel en beloning vir prestasies.

Waardes

220. <i>You had to have respect for other people.</i>	Grandmother	Respek	Verhoudings
221. <i>You had to listen and do the things that you are told.</i>	Grandmother Parents	Onderdanigheid	Outoriteit
222. <i>If you disobeyed you got a hiding from your parents.</i>	Parents	Dissipline	Verhoudings Outoriteit
223. <i>My granny and my teachers taught me about religion. We went to church.</i>	Grandmother Teachers	Godsdienstbeoefening	Religieus Gemeenskap

Doelwitte

224. <i>I want to be happy and live comfortable. I want my own house.</i>	Other Self	Doelwitstrewes Gemoed	Ekonomies Lewe
225. <i>Education was always very important for my grandmother and parents. All the children in our family are educated.</i>	Grandmother Parents	Doelwitstrewes	Intellektueel Beroep

Gesinstaak: Sosialisering deur internalisering van roluitbreiding, gesin en verder.

Sosialisering

226. <i>The women and girls must first serve the men with food.</i>	Family	Rangorde Onderdanigheid	Verhoudings Outoriteit
227. <i>When someone died the community became involved. Weddings and funerals are part of our community life.</i>	Community	Verwagtings Betrokkenheid	Kultuur Gemeenskap

Rolle

228. <i>The girls prepare the food.</i>	Family	Identiteit	Arbeid Self
229. <i>My mother worked and did sewing, my father worked at the factory and made tents and other canvas stuff.</i>	Parents	Werksverdeling Hardwerkend	Verhoudings Beroep
230. <i>The grannies look after the children.</i>	Grandmother	Werksverdeling	Beroep Verhoudings
231. <i>The girls played with a skipping rope and throwing stones in the squares made on the ground.</i>	Family Community	Identiteit	Ontspanning Verhoudings

Gesinistaak: Vestiging van aanvaarbare maniere van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie en seksualiteit.

Interaksie en kommunikasie

232. <i>Sometimes we got a hiding from our parents when we did not do as we were told.</i>	Parents	Dissipline	Self Outoriteit
233. <i>When the older people spoke, you had to keep quiet and listen..</i>	Community Grandmother Parents	Onderdanigheid	Outoriteit

Uitdrukkingsvorme: liefde en aggressie

234. <i>When there was a funeral you had to give everybody food to eat. You never knew how many people came. Everybody was welcome.</i>	Grandmother Community	Mededeelsaam	Verhoudings Gemeenskap
235. <i>When someone in your family died the women from the village stayed up all night and mourned with you.</i>	Community Grandmother	Medelye Ondersteuning	Verhoudings Gemeenskap

236. *We did not show affection like kissing in public.*

*Community
Family*

Onderdrukking
Kommunikasie

Verhoudings
Gemeenskap

Seksualiteit

237. *Before I went to boarding school my mother told me about menstruation.*

Mother

Aanvaarding
Versorging

Liggaamlik

238. *We were not suppose to have babies before you got married, but our culture is tolerant about this.*

*Grandmother
Community*

Verwagtings
Standaard

Lewe
Liggaamlik
Kultuur

INDIVIDUELE ONDERHOUDE MET TSWANAS : Thandi

Gesinstak: Voorsiening in: Woning, kos, klere, gesondheid en verbondenheid aan mekaar.

Woning

239. *We stay in a house with four bedrooms. There is a kitchen, bathroom, diningroom and sittingroom. Both my parents work and my granny stays with us.*

*Parents
Grandmother*

Versorging
Kategorisering
Werksverdeling

Lewe
Beroep
Ruimte

Voedselvoorsiening

240. *My granny cooked and me and my sister had to help.*

Grandmother

Werksverdeling
Samewerking
Handvaardigheid

Lewe
Arbeid

241. *We had meat, pap and vegetables to eat. Sometimes we had rice and pudding.*

Grandmother

Verskeidenheid

Lewe

Klere

242. *As we got older we sometimes told my mother what clothes we liked. I like pretty clothes.*

Mother

Identiteit
Besluitneming

Self
Esteties

Gesondheid

243. <i>I don't recall illness in our family.</i>	Family	Sorgeloosheid	Liggaamlik

Verbondenheid aan mekaar

244. <i>My sister is my best friend. We share a lot and support each other. My sister and I study at the same university.</i>	Sister	Vriendskap Verbondenheid	Verhoudings Intellektueel Ruimte

Gesinstaak: Ekonomiese versorging, toekenning van tyd, ruimte en fasiliteite volgens behoefte

Ekonomiese versorging

245. <i>Sometimes I was given money to buy sweets.</i>	Parents	Besluitneming	Ekonomies
246. <i>When we needed money my parents gave us some money. We did not get pocket money.</i>	Parents	Afhanklikheid	Ekonomies

Toekenning van tyd, ruimte, fasiliteite volgens behoefte

247. <i>I had my own bedroom.</i>	Parents	Identiteit Privaatheid	Self Ruimte
248. <i>At night we watched television. This was allowed when we have completed our homework and cleaned the dishes.</i>	Grandmother Mother	Tydsbestuur Prioritisering Verantwoordelikheid	Ontspanning Tyd-ruimtelik
249. <i>At a certain time we had to get up or go to bed.</i>	Mother	Tydsbestuur	Tyd
250. <i>We were not allowed to be late. The door would be locked if we were late.</i>	Mother	Verantwoordelikheid	Tyd-ruimtelik

251. The educated people in my culture know that they must be on time. The uneducated people are very laid back about this.

Community

Onderskeiding

Tyd
Kultuur

252. You are not allowed to go near a new born baby. Objects like leaves and sticks are placed in front of the house. We do not always know about these things. I do not know why they do these things.

Community

Onderskeiding
Beoordeling

Tyd-ruimtelik
Kultuur
Gemeenskap

Gesinstaak: Werksverdeling in terme van ondersteuning

Werksverdeling

253. My sister and I washed the dishes and helped with the cooking of the food.. We watched my granny and did the same.

Grandmother

Handvaardigheid
Samewerking

Self
Arbeid

254. We had different jobs in the house. I had to do (clean) the bathroom.

Mother

Werksverdeling
Verantwoordelikheid

Self
Verhoudings
Arbeid

Gesinstaak: Kinders: geboorte, inkorporering en 'vrylating' (losmaking)

Inkorporering en vrylating

255. We went to boarding school. We wanted to be independent and get away from home.

Self

Onafhanklikheid

Self
Verhoudings
Tyd-ruimtelik

Kinders

256. I had to help my younger sister.

Mother

Versorging
Verantwoordelikheid

Verhoudings
Arbeid

257. If I become pregnant before I am married my parents will not be impressed.

Parents

Moraliteit
Verantwoordelikheid

Verhoudings
Liggaamlik
Moreel

Gesinstaak: Verhouding met instansies in die samelewing

Samelewingsbetrokkenheid

258. Sometimes there will be three weddings to include all the people from the different families.	Community Family	Akkomoderend Verwagtings	Kultuur Gemeenskap
259. You had to take the community into consideration when there was a wedding or a funeral.	Community	Akkomoderend Verwagtings	Kultuur Verhoudings Gemeenskap

Omgewing/natuur

260. I grew up in the city. We had a small garden with flowers and some fruit trees.	Parents	Versiering Versorging	Omgewing/natuur

Gesinstaak: Ontwikkeling en handhawing van waardes. Doelwitte stel en beloning vir prestasies.

Waardes

261. Respect was very important.	Parents Grandmother	Respek	Verhoudings Outoriteit
262. My granny taught us about religion and our culture.	Grandmother	Godsdienstbeoefening Verbondenheid Verwagtings	Religieus Kultuur
263. My mother was not interested in culture.	Mother	Onverbondenheid	Kultuur
264. My father was just there... he was not involved in teaching us.	Father	Onbetrokkenheid Aanvaarding	Verhoudings
265. My parents will not be impressed if I had an uneducated boyfriend.	Parents	Standaard	Intellektueel

Doelwitte

266. *I want to be educated and do something about the health situation in this country.*

College

Dienslewering

Liggaamlik
Nasionaal

Gesinstaak: Sosialisering deur internalisering van roluitbreiding, gesin en verder.

Sosialisering

267. *We made friends at school. We were only allowed to play a little bit.*

School
Grandmother

Vriendskap
Dissipline

Verhoudings
Tyd-ruimtelik

Rolle

268. *I was encouraged to get a professional job. It is okay for the mother to have a good job.*

Parents
Grandmother

Selfversorging
Doelwitstrewe

Beroep
Intellektueel

269. *The granny can look after the children. That is our culture.*

Grandmother

Werksverdeling

Beroep
Kultuur

Gesinstaak: Vestiging van aanvaarbare maniere van interaksie, kommunikasie, uitdrukkingsvorme van liefde, aggressie en seksualiteit.

Interaksie en kommunikasie

270. *There are different ways of communicating. This can be done by placing a objects in certain ways. Like a stick in front of a door. This means you must not enter.*

Community
Grandmother

Identifisering
Interpretasie
Kommunikasie
Simbolisering

Kultuur
Gemeenskap

271. *You must only listen when grown-up speak. You are not allowed to say anything.*

Grandmother
Parents
Community

Onderdanigheid

Kultuur
Outoriteit

Uitdrukkingsvorme: liefde en aggressie

272. *My sister and I hold hands when we are scared or when we pray.*

Sister

Sekuriteit
Verbondheid

Verhoudings

273. I was scared I slept with my sister.

Sister

Sekuriteit

Verhoudings

Seksualiteit

*274. Our parents never talked about sex.
The girls at school told me about this.
My aunt told me about this too. My sister
told me about growing up.*

*Friends
Aunt
Sister*

Liggaamverandering
Identiteit
Aanvaarding

Liggaamlike